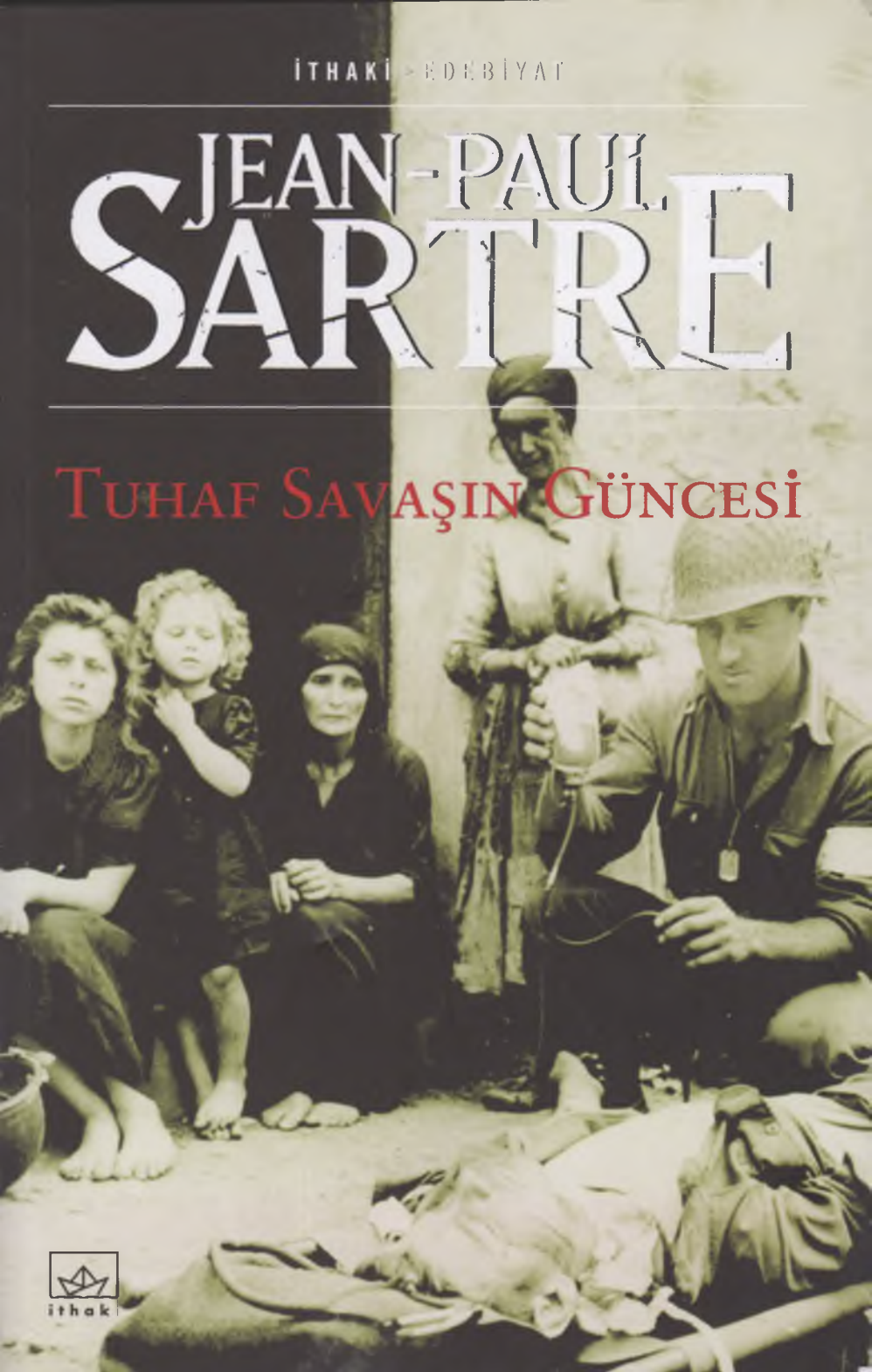
İTHAKİ EDEBİYAT

JEAN-PAUL SARTRE

TUHAF SAVAŞIN GÜNCESİ

İTHAKİ

Jean-Paul Sartre

21 Haziran 1905'te Paris'te doğdu. *Ecole Normale Supérieure*'den arkadaşlarıyla birlikte genç yaşta sınıfının, burjuvazinin değer ve geleneklerini eleştirmeye başladı. Bir süre Le Havre Lisesi'nde felsefe öğretmenliği yaptı, sonra felsefe eğitimini Berlin'deki Fransız Enstitüsü'nde sürdürdü. İlk felsefi metinlerinden itibaren varoluşçuluğa götürecek bir düşüncenin özgünlüğü göze çarpar. Sartre büyük kitlelerce daha çok anlatılarıyla tanındı. Zamanının sorunlarını ele almaya özen gösteren Jean-Paul Sartre yaşamının sonuna dek yoğun bir siyasal etkinlik gösterdi. 15 Nisan 1980'de Paris'te öldü.

Jean-Paul Sartre
Tuhaf Savaşın Güncesi
Özgün Adı: *LES CARNETS DE LA DRÔLE DE GUERRE*
(Novembre 1939-Mars 1940)
Çeviren: Z. Zühre İlkgelen
Redaksiyon: Aysen Altınel

İthaki Yayınları - 442
Edebiyat - 357
ISBN 975-273-243-7

1. Baskı Mayıs, 2006, İstanbul

© Éditions Gallimard, 1983
© İthaki, 2006, İstanbul

Bu eserin tüm hakları ONK Telif Hakları Ajansı aracılığıyla satın alınmıştır. Yayıncının yazılı izni olmaksızın herhangi bir alıntı yapılamaz.

Yayın Koordinatörü: Füsun Taş
Sanat Yönetmeni: İbrahim Çeşmecioğlu
Sayfa Düzeni Ve Baskıya Hazırlık: Yeşim Ercan
Kapak, İç Baskı: İdil Matbaacılık
(Penguen Kitap-Kaset Bas. Yay. Paz. Tic. Ltd. Şti.)
Cilt: Yıldız Mücellit

İthaki Yayınları:
Mühürdar Cad. İlter Ertüzün Sok. 4/6 34710 Kadıköy İstanbul
Tel: (0216) 330 93 08 – 348 36 97 Faks: (0216) 449 98 34
ithaki@ithaki.com.tr – www.ithaki.com.tr
Dağıtım:
Çatalçeşme Sok. Yavuz Han 26 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 512 76 00 Faks: (0212) 519 56 56
ithakidagitim@ithaki.com.tr
İnternet Satış: www.ilknokta.com

Jean-Paul Sartre

TUHAF SAVAŞIN GÜNCESİ

Çeviren
Z. Zühre İlkgelen

İthaki

KİTABIN ADI HAKKINDA:

Polonya'nın Alman ordusunca 28 Eylûl 1939'da tümden ele geçirilişinden Fransa ile Almanya arasında açıkça dile getirilmemiş bir silah bırakma tarihi olan 10 Mayıs 1940'a kadar geçen zaman Tuhaf Savaş (drôle de guerre) olarak adlandırılır. Jean-Paul Sartre'ın bu kitapta çevirisi sunulan güncesi işte bu kısa süre içinde kaleme alınmıştır

NOTLAR:

Kaynağı Gal. (Gallimard) olarak gösterilen notlar Fransız yayınevine, diğerleri çevirmene aittir.

Sartre'ın 1939 Eylülü ile 1940 Haziranı arasında Alzas'ta silah altındayken tuttuğu günce defterlerinden sadece burada yayınladıklarımız bulunabilmiştir. Askere alınmış ve yaralanmış bir arkadaşının trende unuttuğu öteki defterler yıllardan beri, bildiğimiz kadarıyla, bir daha ortaya çıkmadı. O defterler belki yok oldu, belki de elinde bulunduranlar bunu bildirmeye karar vermemişler. Her ne olursa olsun, Sartre öncelikle çağdaşları için yazıyordu. Bu nedenle elimizde kalan defterleri yayınlamak için daha fazla beklemekte bir neden görmüyoruz.

Sartre bu güncenin sıradan bir askerin tanıklığı, savaş ve o savaşın aldığı acayip durum ile kendisini milyonlarca benzeriyle birlikte soktukları aylak askerlik konusundaki tanıklığı olmasını istemiştir. O günceyle, ayrıca, kendisini, yaşamının olağan akışından uzaktaki bu zorunlu ölü zamandan yararlanarak, gençliğinin bitimini işaret edecek yeni bir sorgulamadan geçirmeyi amaçlıyordu. İleride yapıtlarında geliştireceği birçok ilgi konusunun ilk belirtileri de bu defterlerde bulunabilir. *L'Etre et le Néant* ve *les Mots*[1] başlıklı kitaplarının taslakları, bir Ahlak yaratmak üzere tasarladığı düşüncelerin ilkleri ve gerçek yanıtını ancak son yapıtı olan *L'Idiot de la Famille*[2]'de bulacak olan şu soru: Bir insan tümüyle nasıl anlatılır?

Arlette Elkaim-Sartre

---

1) ***Varlık ve Hiçlik***: 1943; ***Sözcükler***: 1960.
2) ***Ailenin aptalı.***

DEFTER III

Kasım-Aralık 1939

Brumath – Morsbronn

12 Kasım (devam)

... "[Sanki] kişiliğinin tümü bir ortamdan bir başkasına herhangi bir geçiş olmaksızın aktarılmış gibiydi. Olay, bakışını olduğu kadar solunumunu, düşüncelerini olduğu kadar kolunu bacağını da etkilemişti. Artık hiçbir şey, ne içeride ne dışarıda hiçbir şey, eskisi gibi algılanmıyordu[3]."

Ne var ki, fiziksel yapısı, ünanimizmi[4] ve kayıtlara geçmiş natüralizmi onu yaratmış olduğu etkiyi hemen bozmaya sürükler: "Siper korkusu bir yerel ürün. Siper bitleri gibi, ancak ön safta iyi gelişiyor." Aptalca bir şey: onu hangi gereksinim bu korkuyu, börtü böceğe benzeyen ve gelişmek için uygun iklim koşullarına ihtiyaç duyan özerk bir organizmaya dönüştürmeye itiyor? Halbuki bu korkunun organ olduğunu, insana siperlerdeki dünyayı algılatan duyu olduğunu hemen hemen anlamıştır –bir anlığına tümden anlamıştır.

Sayfa 12 (a.g.): "Şefler, bir yandan saldırmak ve kendine

3) Jules Romains'in *Prelude à Verdun* başlıklı yapıtından alıntı. Sartre'in yorumunu yaptığı paragraf şöyle başlar: "Jerphanion bir durum değişikliği duydu; çok özel bir etkilenme olduğunu hemen fark etti, çünkü daha önce de başına gelmişti. Sanki kişiliğinin..." Yorumun başı bundan önceki yitik defterdedir. (Gal.)

4) Fr. Unanimisme. Yazarın bir ve ortak yaşamı, insan öbeklerinin ruhunu dile getirdiğini ve bireyi sadece toplumsal ilişkilerinde betimlediğini savlayan yazınsal kuram. İlk kez başlıca temsilcisi Jules Romains (1885-1972) tarafından 1908'de kullanılmış bir sözcük.

bir yenme şansı vermek için, en seçkin malzemenin, teknik açıdan en gelişmiş araçların bile fazla gelmeyeceğini, yetmeyeceğini, öte yandan da savunmak için en ilkel, en her yerde bulunacak malzemenin, dünya kurulduğundan beri başvurulan hilelerin, en aşağılatıcı kötülükteki yardımcı nesnelerin kaynaklarının da tümüyle ortada olduğunu yeni görüp öğreniyorlardı. O kaynaklar, basit küreklerle kazılmış toprak, çuvallar, içine kerpiç ya da çakıltaşı doldurulmuş (kutu ya da) sandıklar, sertleştirilmiş kilin içine sıkıştırılmış dallar, dikenli bahçe telleriydi." Kısaca benim bundan önceki defterde kaydettiğim şey: yok etme, kendini yok ediyor. Yok ediciyi yok etmek (karşı batarya ateşi) isterse insan, o zaman da, içinde kendi ölümünü taşıyan araçların yarattığı o bollukta buluyor kendini. Fakat, insan görevini yapmak, yani yok etmeyi durdurmak isterse, nasıl çok şiddetli bir rüzgardan küçücük bir barınakla korunulabilirse, bunun için de en az sayıda araç yeter. Yapay yok etme gittikçe bir doğa gücüne (obüs fırlatma vb..) benziyor ve, doğadaki gibi, her olayın rastlantıya bağlı oluşunu ve kesin olmayışını, araçların bolluğuyla, olayların sayısıyla kapama yoluna gidiyor. Yıkmanın gözü kördür, ondan ötürü de çok büyük varlıkların, karma varlıkların üzerine çullanır.

Her şimdiki zamanın onu aydınlatan ve onunla birlikte yitecek olan, gelecek-geçmiş'e dönüşen bir geleceği vardır.

Peki, geçmişin gelecekleri nerede?

Ünlü "İmparatorluk zamanında Cumhuriyet ne güzeldi!" deyişiyle aynı doğrultuda bir söz. Ölü İmparatorluğun geçmişinin geleceği, 70'ten[5] sonra, Cumhuriyetti. Jules Ferry'nin[6] ya

5) 1870: Fransa'da İkinci İmparatorluğun son bulduğu yıl.

6) Jules Ferry (1832-1893). Fransız avukat ve siyaset adamı. Çeşitli bakanlıklarda bulunmuşsa da, en önemli rolünü milli eğitimde oynamış, eğitimi laikleştirerek kiliseyi eğitim ve sanatta söz sahibi olmaktan çıkarmıştır

da Gambetta'nın[7] cumhuriyeti değil. Bir başkası, sadece gelecek kimliğine sahip olmuş ve geçmişin içine süzülürken de o gelecek kimliğini yitirmemiş olan bir cumhuriyet. Bu yıl ilkbaharda, St-Cloud'da demiryolu boyunca geziniyordum. Garı, peronlarını, raylarını ve banliyö trenlerinin hastalıklı bir beyaz-gri renkteki tepelerini görüyordum. Bir geçmiş zamanı bir an yeniden yaşadım: İki yıl önce Castor[8] bir zatürree geçiriyordu, St-Cloud'da bir kliniğe kaldırılmıştı. Her gün gidip yokluyordum kendisini. Fakat O.'ya olan tutkunluğumun da sonlanıydı. Sinirli ve endişeliydim. Her gün onu göreceğim anı ve o anın ötesinde bilmem nasıl bir olanaksız yeniden yakınlaşmayı bekliyordum. St-Cloud garında geçirdiğim o anların geleceği, o olanaksız aşktı. Oysa, bu yıl o bahar günü, o zaman parçası acı veren, aynı zamanda da tatlı olan bir şiirsellikle yeniden yaşadı. Fakat, yeniden yaşayan, özellikle, o zamanki geleceğiydi. Gözümde canlanan, yüzünü Paris'e, Montparnasse'a, benim gidip de O.'yu bulacağım yere çevirmiş olan bir St-Cloud idi. Birdenbire başka bir geleceğim, başka umutlarım, başka aşklarım oluyordu. Fakat hiçbir şey, canlı geleceğime, Paris'e ve St-Cloud ufkunda beni bekleyen kimselere sırtımı çevirip de o ölü geleceği seyrettiğim o an kadar sarsıcı olamazdı. Geçen yıl Castor ile ikimizin Rouen'a gidip aradığımız da bir dizi şimdiki zaman ölüsünden çok, ölü bir gelecekti.

Eylülde yola çıktığım zaman, her anın belirsiz ve uzak bir geleceği vardı: Savaşın sonu. Bu gerileyen, ele geçirilemez gelecek ise, içinde yaşanılan zamanı ezici kılıyordu: Gelecek ne

7) Léon Gambetta (1838-1882). Fransız avukat ve siyaset adamı. 1870 bozgunundan sonra Cumhuriyetin kurulmasında birincil rol oynamıştır.

8) Fr. Le castor = kunduz. Sartre'ın öğrencisi ve yaşam arkadaşı yazar Simone de Beauvoir (1908-1986) için kullandığı takma ad.

denli hafifse içinde bulunulan zaman o denli ağırdır. Sonra, o gelecek yavaşça yitip gitti, artık sadece gündelik bir geleceğim, sonra da birkaç işaret noktam var: ziyaretler, bir sonraki izin. Bu, yaşamı çok çekilebilir kılmaya yetiyor.

13 Kasım Pazartesi

J. Romains'in –Fransızları sevmeyen ama Paris'e derin bir sevgi besleyen– Maykosen'e ait olduğunu söylediği şu formül çok güzel: "İnsanlar arılara benziyor. Ürünleri kendilerinden değerli."

Ara sıra, bizlerden biri, başçavuş, çavuş, er, bir mektup okuyunca ya da bir anısı canlanınca, sıkılganca bir duygululuğa kapılıp dostlarından, geçmişinden, askere alınmadan önceki yaşamından anlatmaya başlıyor. Sözleri bir mezar sessizliğiyle karşılaşıyor. Ötekiler bir şey yazıyorlar ya da pencereden bakıyorlar, aldırdıkları yok. Konuşanın sesi cılız bir insana benziyor. Sonunda ses zayıflayıp sönüyor. Adamcağız dudaklarında sıkıntılı bir gülümseyişle şaşırıp kalıyor, sessiz. Sonra arkasını dönüp işe koyuluyor.

Komutan vekili, başçavuş Naudin, er Hang, üçü oturmuş, yola çıkılacağından söz ediyorlar. Kahramanca. Ne de olsa sonunda kendilerini de etkileyen bir kahramanlık.

Komutan vekili, kavga arayan alaycı bir havayla: "Hang'cığım, gidip günah çıkarabilirsiniz."

Hang: "Neden günah çıkaracakmışım?"

Naudin: "Karın sana ne dedi, biliyorsun."

Komutan vekili: "Ben günah çıkarmam, günahım yok."

Naudin: "A, ben mi? Orada bir bokluk çıkacaksa, gidiyorum."

Hang: "Nereye gideceksin?"

Naudin: "Günah çıkarmaya, elbette."

Komutan vekili: "Gerekmez," törensel bir tutumla ve sözcüklerini biraz zorlukla bularak sürdürdü, "savaşta, biz günah çıkarma işinden topluca bağışık tutuluruz. Günah çıkarmak gerekmez. İnsanın inancı ya da politik yanı ne olursa olsun, doğru cennete gider."

Hang: "Aa? O zaman Muhammed'in cenneti oluyor bu!"

Gülüyorlar, sonra şişko başçavuş Thibaud'un korkacağı akıllarına geliyor, seviniyorlar.

"Bum bum ederse, donuna sıçacaktır." Üçü de keyiflenip "Donuna sıçacak, donuna sıçacak," diye yineleyip duruyor.

Hang: "Gözlemci olarak bizimle gelmek istiyor."

Naudin: "Göreceksin! Göreceksin!"

Hang: "Ah, gelirse, isterim ki biraz patırtı olsun."

Ben: "Evet, ne sana ne de ona ateş etmemeleri koşuluyla –çünkü sen onun ölümünü istemiyorsun– kimin üzerine olursa olsun, ateş edilmemek koşuluyla."

Hang: "Evet. Yüz metreden."

Naudin, ciddiyetle konuşuyor: "Kimsenin ölümünü istememeli."

Komutan vekili: "Yirmi metre yakınınızda koca bir obüs patlarsa, görürsünüz gününüzü! Ben olsam bir sandalye uzatır 'Oturun, Thibaud'cuğum,' derdim, 'hasta görünüyorsunuz.' "

Şişkonun son marifetlerinden söz ettiler; her biri günün birinde ona yapacağı azizliği anlattı.

Naudin: "Evet ama," dedi, "burada iki üç kişi var, adlarını vermeyeceğim, ona göz açtırmayacaklar. Kağıtları üstlerin-

den ayırmıyorlar; her şey yazılı o kağıtlarda. Hiçbir şey söylemiyorlar, çünkü sonuç çok fena olabilir; fakat başımızı ağrıtırsa, bak o zaman görürsün, kağıtları çıkaracaklar ortaya, ondan sonra ona artık sadece sırmalarını söküp kafasını kazıtmak kalacak."

Hang: "Her zaman kötülere yüklenilir."

Naudin: "Ne demezsin. Bir insan kötüyse, ona bir şeyler daha yakıştırılır."

14 Kasım Salı

Dün akşam gözlerim ağrıdı, çalışmamı kestim. Şu sırada Pieter arkadaşlarından birinin kendisine şöyle yazdığını söylüyor: "Bazı kişilerin anlayışsızlıklarını ve kıskançlığını görünce insan şaşırıyor ve üzülüyor." Sinirlendim, çünkü aynı herif ona sözcüğü sözcüğüne aynı tümceyi bir ay önce de yazmıştı. Adam ticaret yapan biri, Paris'ten 50 kilometre uzakta kuş uçmaz kervan geçmez bir yerdeki uçaksavar noktasında görevli. Arkadaşlar çamurun içinde yatıyorlar. Bataryalarından beş yüz metre ötede altı ev ve bir bakkal dükkanı varmış. Bu herifle Coupole'de[9] kahve garsonu olan bir arkadaşı, bir hatun bulmuşlar, bunları 100 franka hem evde yatırıyor hem yemek veriyormuş. Arkadaşlarıyla birlikte ne öğle ne akşam yiyorlarmış; gece de onların yanında yatmıyorlarmış. Üstelik, Paris'e yakın oldukları için herifin ağabeyi haftada iki üç kez otomobille gelip bir tavuk ve birkaç şişe iyi şarap getiriyormuş. Kız arkadaşı da gelip geceyi onunla geçirmiş. Okkalı paketler de alıyormuş postadan. Bundan sonra bir de, arkadaşlarında imrenme ve kıskançlık uyandı diye şa-

9) Paris'in ünlü bir restoran, birahane ve kahvehanesi.

şıyor, kızıyor. Pieter'e fikrimi söylüyorum ama, şunu eklemeyi göze alamıyorum ki, o herifte Pieter'de görülen bol ve kardeşçe neşenin onda biri varsa, gelen kolileri içten bir coşkuyla paylaşıyorsa ötekilerle, onlara kız arkadaşının resmini gösteriyorsa, bir yandan da eleştirel bir yansızlıkla kendi ticaret işlerinden söz ediyorsa, elbette ondan nefret etmişlerdir. "Demek ki," diyor Pieter kızgın bir sesle, "sen bu çocuğun, yanındaki andavallılara yaranmak için kendini yataktan, kadından ve yiyecekten yoksun bırakmasını istiyorsun?" "Evet, öyle," diye yanıt veriyorum. Görüyorum ki, nasıl açıkça dile getireceğini bilemeden onu şaşırtan şey, andavallılarla birlikteliğin birtakım ek görevler yaratması. Şöyle diyor: "Düşüncede çok güzel de, uygulamada... Sen kuramlarla yaşıyorsun ama ben, ben tüccarım, uygulama adamıyım." Ben de şöyle dedim: "Kuramdı, uygulamaydı, bırak artık şu hikayeleri. Benden ne daha az ne daha çok uygulama adamısın; uygulama isteyen birtakım durumlarda bana gereksinimin oluyor, başka durumlarda da benim sana." Pieter hemen yanıtını yapıştırdı; bir önce söylediği ne denli önceden kestirilebilir bir şeyse, bu da öyle: "Öyle de olsa, senin bana gereksinimin yok." Ben de şöyle diyebilirdim ona: "Kabul edelim ki, senden bir şey istemiyorum, ve ben adi herifin biriyim. Söz konusu olan ben değilim. Ben diyorum ki, bunu yapmalı, insanlar birbirine gereksinmeli." (Bunu söyleseydim, o da bana şöyle derdi: Bir şeyi yapmalı demek pek güzel ama, bunu insanın kendisi o şeyi yapmazken söylemek kolay, vb.. vb..) Fakat yorgunum da, beni suçlama – özür dileme düzlemine sürüklemelerine sesimi çıkarmıyorum; o düzlem hep kendimi en kötü duyumsadığım ortamdır, çünkü kendimden söz

etmeyi sevmem, çünkü birisi beni suçlandırır suçlandırmaz gururum dikelir hemen. Bu nedenle şöyle yanıt veriyorum: "Kısmette piyadeden heriflerle birlikte olmak varsa, elbette bir şey isterim. Fakat burada durum aynı değil." "Seni tanımaya başlıyorum," dedi Pieter, "rahatsız edilmek istemiyorsun, gün boyu bir şeyler yazıyorsun, lokantaya tek başına gidip yemek yemek istesen de bize açıkça söylemiyorsun." "Kentsoylularla birlikteyim de, ondan," dedim, "kentsoylular için kendimi sıkıntıya sokacak değilim. Zaten bende olup da sizin sahip olmadığınız ya da olamayacağınız hiçbir şey yok." Bu noktada konuşmanın rengi birden dönüverdi. Pieter sesinde bir acılıkla "Peki, kentsoylularla birlikte olmak o denli rahatsız ediyorsa seni neden onların içindesin?" Neden, gerçekten? Tüm sorun bu zaten. Geçen gün sözünü ettiğim o toplumsal sorun hep, benim derin tedirginliğim. Yanıtı en kolay ve en acınacak biçimde veriyorum: "Çünkü, 1929'da torpil işletip kendimi meteorolojiye ayırtmak gibi bir yanlış yaptım. Aşağılık bir işti, kabul ediyorum." Pieter: "Ha! Ha! Ha! Demek sen bir alçaksın!" Öylesine uzaklarda kalmış bir yanlış hareketim kınandığı ve 1929'daki ben ile şimdiki ben bir tutulduğumuz, bir olmaya zorlandığımız için gerçekten gücenmiştim; beceriksiz bir biçimde "Herhalde beni 1929'daki aşağılık bir hareketim için bugün mahkum etmeyeceksin!" *dedim*. Beni konuşturan, ilerleme dürtüm ve dün neysem şimdi kendimi ondan ayrı tutmam alışkanlığımdı. Ne zaman birisi bende bir devamlılık, süreklilik fark etse, tedirginlikle bocalarım. Elbette şu yanıtı aldım: "Biliyor musun, neye benziyorsun sen? Hani herifin biri bir parça çikolata çalmış da, sekiz gün sonra çikolatayı yerken *ben bir hırsızım,*

ben bir alçağım, vicdan azabı çekiyorum, demiş. Ben senden daha açık sözlüyüm. Torpil işlettim. Sonuçtan hoşnudum, bunu da söylüyorum." Ben: "Bilmem niçin sen buna açık sözlülük diyorsun: alçak olduğunu kendi kendinden saklıyorsun." Pieter: "Alçak değilim. Adaletin egemen olduğu bir toplumda kendi yararıma bir adaletsizlik yapsaydım, vicdan azabı duyabilirdim. Fakat bu dünyada, kendi kendime 'benimki sıradışı bir durum değil, benim gibi beş yüz bin tane torpilli var, burada ben olmasaydım, bir başkası olacaktı' diyorum. Halbuki sen, kendinin alçak olduğunu söylüyorsun; bu, daha kurnazca ama, sen de benim gibi meteorolojinin sağladığı çıkarlardan yararlanıyorsun. 'Ben bir alçağım,' deyip çıkarlara sırtını dönecek, gidip piyadeye yazılacak biri olursa, işte ona ben dürüst derim. Ama senin dürüst olduğunu ne kanıtlayabilir bana? Paul: "Sonra, Sartre'ın dediğinde zihnime takılan bir şey var: oradan yürürsen her zaman en kötü durumdakinin düzeyinde kalmak zorunda olacaksın." Ben: "Hayır, kitlenin düzeyinde." Pieter: "Sonra, bir şey daha var: Her zaman açık sözlü olan ben, karımın dükkanı yeniden açtığını, dükkanın iyi işlediğini duyduğum için seviniyorum. O işte de kayrılmış durumdayım. Halbuki sen, benden daha kayrılmışsın: Aylığını alıyorsun. Şu sırada öyle kimseler var ki, günde on su[10] ile geçiniyorlar, karıları da sadece asker parası alıyor. Neden maaşını onlara bırakmıyorsun?" Paul: "Tümüyle katılıyorum." Ben: "O, başka şey. Barışta birtakım ayrıcalıklar ve o ayrıcalıklar üzerine kurulmuş bir toplum vardır. Barışta, bir bireyin kişisel ayrıcalıklarından vazgeçmesi söz konusu değildir; vazgeçse denizde bir damla olur o; amaçla-

10) Le sou. Eski bir para birimi. Frankın yirmide biri.

nan, bireyin tüm ayrıcalıkların kaldırılması için savaşım vermesidir (bunu söylerken bir sosyalist olan Paul'ün orada bulunması bana anıştırdığı için Blum'u[11] ve Ziromski'yi[12] düşünüyorum ve zihnimden belli belirsiz onu kendi yanıma çekme düşüncesi geçiyor). İstediğim, onlara yeni ayrıcalıklar, savaşın ayrıcalıklarını eklemek değil." Kimsenin farkına varmadığı şey şu ki, konuşma yolundan saptı –ve benim beceriksizliğim yüzünden benim için tehlikeli olabilecek biçimde saptı: her askeri çevrede insanın kendi yaşam düzeyini ortalama düzeye uydurması gerektiğini söylemekle sınırlıyordum konuşmamı. Fakat bu düşünce, konuşma boyunca değişikliğe uğradı. Tüm asker toplumunun en yoksunlarının yazgısını paylaşmaya döndü konu. Uzaklarda bir kimselerin uyku tulumu yoksa, uyku tulumundan vazgeçmek, cephedekiler karılarını getirtemediği için, ziyaret kabul etmemek, vb.. Herhalde ilk düşünce kaygan olduğu, kaskatı saptanmadığı için böyle oldu. Aslında bu, bir görüntü. Demek biçimsiz düşünmüşüm ki, birden o ilkesiz abartmayı, en mutsuzların yazgısını yaşamayı savunmaya başladım. Ya da, daha doğrusu, o yeni düşüncenin ilkesini, onun belli belirsiz varlığını duyumsuyordum, Guille'in[13] hümanizmiydi bu; pekala savunulabilir bir şey ama, ben paylaşmıyorum. Şu 'barıştaki ayrıcalıklar, savaştaki ayrıcalıklar' sorunu Paul'e inandırıcı gelmiyor; başını sallıyor ve susuyor. Bu arada Pieter de benim birçok ayrı-

11) Leon Blum (1872-1950) Fransız sosyalist devlet adamı. SFIO (Uluslararası İşçi Birliği Fransız Kesimi) adlı partinin başkanı. İki kez başbakan (ikincisi 1938'de) olmuş, önemli sosyal adımlar atmıştır.

12) Jean Zyromski (1890-1975). *Populaire* gazetesinin iktisat ve toplum sayfasını yönetmiş, SFIO içinde "Sosyalist savaşım" hareketini başlatmıştır. (Gal.)

13) Sartre'ın dostu. İleride sözü edilecek olan Raymond Aron, Paul Nizan ve René Maheu gibi, Ecole Normale Supérieure'den (= yüksek öğretmen okulu) arkadaşı.(Gal.)

calıktan yararlandığımı bana kanıtlamak için paralanıyor. Karyolam varmış –kendisi sağladı–, lokantada yiyormuşum, şuymuş, buymuş. Elbette, doğru, ben de biliyorum. Yeniden saldırıya geçiyorum ama, o andan başlayarak sapıtıyorum. Pieter'i kıstıracağım, çünkü onu kırılmış gurur yoluyla kıstırmak istiyorum, fakat aslında o beni kıstırdı, bunu biliyorum. Ona diyorum ki: "Sen sorun neyse hep onun altında bir düzeyde kaldın. Yaptığım yanlışın bilincinde olduğumu anlattım sana; bunun laftan ve yapmacıktan öteye gitmediğini ileri sürüp kestirdin, attın." "Evet, peki. Senin doğru söylediğini ne ispatlayacak bana? Tiyatro etkisi yaratmak için olabilir." Kalorifere dayanmış, kıpkırmızı, kürsüden konuşacakmış gibi. Ona diyorum ki (ben yerimde oturuyorum): "Bana bak ve söyle bakayım, hangimizde daha çok tiyatrocu havası var? (Dürüstlük değil bu, çünkü sorun orada değil, ama Keller ile Paul'ü güldürdüğüm için bir puan alıyorum) Hiçbir şeyin sana benim içtenliğimi ispatlamadığını söyleyebilirdin. Fakat konuşma o sırada bitti diye orada durmayabilirdin. Sana ispatlayamam, nasıl ki sen de senin vicdan rahatlığının içtenliğini ispatlayamazsm. Fakat tartışmak istiyor idiysen, o zaman, tersine, o içtenlik varsayımını kabul edecek ve benimle o alanda tartışacaktın. Elinde kanıt yok değildi ki." Ben birkaç tane kanıt sayıyorum. Veren ben olduğum için bana karşı kullanmayacağından eminim: Yanıtları hazırladığımı sanacaktır. Oysa ki yanıtım yok. Şunu da ekliyorum: "Sorun şu ki, insanın kendi hakkında düşünmesini senin kafan almıyor. 'Filanca durumda alçakça davrandım' deyince sana, bunu hemen sözcüklere indirgiyorsun; insanın kendini yargılamasında harcanan çabanın ne olabileceğini görmüyorsun. Göremi-

yorsun, çünkü sen o çabayı göstermekten acizsin. Senin usavurman şöyle: 'Beş yüz bin herif benim gibi alçak olduğu için, ben alçak değilim.' Kendine tek, eşiti olmayan bir birey olarak bakacağın yerde kendinden kaçıyorsun sen; kendini toplumun bir kesimi içinde eriterek içini rahat ettiriyorsun. Sen vicdan muhasebesinin altında bir düzeyde kalıyorsun. Yanlış mı? Kafana girmedi mi?" Onun yanıtı: "Elbette soktun kafama, beceriklisindir sen." Ben: "Bu, bir beceri sorunu değil. Geçen gün, evlenme konusu konuşulurken de aynı şey oldu. Ben değer ve düşünce düzleminde konum alıyorum, sen, sürekli, olgular ve sözcükler düzleminde kalıyorsun." Pieter: "Iyi. O halde, bundan sonra seninle tartışırken sözcükler üzerinde oynamaya başlayacağım." Bu sözle Pieter'in bozgunu tamamlanmış oluyordu. Bıkkınlığımı belirten bir işaretle Paul'e ve az önce içeriye girmiş olan Mistler'e Pieter'i işaret ettim ve şöyle dedim: "Görüyorsunuz ya! Bir türlü düzeltilemiyor." Gülüşüldü. "Ya," dedi Pieter, "hep sen haklı çıkacaksın." Saat dokuz olmuştu, döndük. Başka şeyden konuşuldu. Sinirliyim ve içim rahat değil, çünkü kazandığım utku görünüşte; aslında Pieter bamtelime bastı. Ayrılırken, onun ev sahibesinin kapısının önünde, bana sinsice taş attı: "Oh, şimdi iyi bir yatağa kavuşacağız. Bunlar, hoş ayrıcalıklar." Ben de ona dedim ki: "Pekala biliyorsun ki, ben saman üzerinde bile yatabilirim de vız gelir; kaç kez senin yerine nöbet tutmadım mı? Marmoutier'de de basbayağı yerde yatıyordum." Fakat, yine de, Paul ile birlikte onunla paylaştığımız odaya dönerken gülünç olduğumu duyumsuyordum ve kendimi Dos Passos'un yarattığı bir kişiye (Richard) benzetiyor ve öyküyü kendi kendime Dos Passos biçeminde anlatıyordum: "Sonra,

Sartre öfkelendi ve savaşta bulunulduğu için kıt kanaat geçinilmesi gerektiğini söyledi. Arkasından, torpil işlettiği için Pieter'i suçladı. Kendisi de içlerinde olmak üzere hepsinin alçak olduklarını, cephedeki askerler gibi saman üstünde ya da çamurda yatmaları gerektiğini söyledi. Saat dokuzu çaldı, her biri kendi yerine döndü. Sartre ev sahibesini selamladı ve üzerinde bir ayak ucu örtüsü de bulunan iyi bir yatağa yattı." Bu, Dos Passos için bir numara büyük gelirdi. Sinirliyim, odada biraz dolanıp duruyorum, sorunu Paul ile yeniden ele almak istiyorum. Çünkü o düşüncelere daha alışkındır, bu nedenle de onu daha kolayca kandırabilecek ve onu kandırırken kendi içimi rahat ettirebileceğim. Nazik ama, ikircikli ve pek inanmamış olarak beni dinliyor. Aslında, sorun kişisel olarak onu (doğrudan doğruya?) ilgilendiriyor, çünkü askerlik karşıtı bir sosyalisttir ama, savaş ona birçok ayrıcalık (memurluk, meteorolojiye ayrılma filan) vermiştir. Işığı söndürüyoruz, epeyce bir zaman uyuyamıyorum.

Bu gülünç olay birden fazla şey öğretiyor. Pieter hakkında, Paul hakkında, benim hakkımda.

Pieter hakkında. Bu konuşmanın ışığında, uydurma usçuluğun en güzel örneği, tam Heidegger'ci *man* olarak görünüyor. Aptal olmadığı, tartışmayı, usa vurmayı sevdiği için eksiksiz bir örnek. Geveze ama, pek bilgili bir biçimde: İlkeler koyuyor, onlardan sonuçlar çıkarıyor, bu arada ikincil varsayımlar üretiyor, kendi savına karşı koyduğu noktalar oluyor, o karşı koyuşları da geri çeviriyor, karşısında bulunduğunu varsaydığı bir kişiyi yolundan daha iyi saptırmak için ona ödünler veriyor, sonunda da yargısına varıyor. Tek bir örnek yok ki, daha konuşmaya başlamadan ne demek istediğini an-

lamayalım. Hattâ onun bir çeyrek saatte anlatacağı şeyin daha o söze başlamadan üç sözcükle dile getirildiği bile oluyor. Kendisinin aldırdığı yok, çünkü onun için amaç, karşısındakini inandırmak ya da karşısındakine bir şey öğretmekten çok, kendi zihniyle barışık olduğu zamanı elinden geldiğince uzatmak. Tüm konuşmalarına bir 'Hayır' ile başlıyor. Fakat bu 'hayır', daha önce herhangi bir karşıtı tarafından söylenmiş ve onun düşüncesine ters düşen bir tümcenin tersini göstermiyor. Bu, her şeyi yeni baştan ele alıp tümüyle gözden geçirebilmek için konu hakkında doğru ya da eğri söylenmiş her şeyi silip süpürmeye yönelik, hiçleyen bir "hayır". Bazen kesin bir 'hayır' ile başlayıp da az önce söylenmiş olanı yinelediği, geliştirdiği de oluyor. Bunu iyice örneklediği için unutmadığım şu örneği vereyim. Ben: "Paul ödleğin biri." O: "Hayır, Paul'de olan şey, korkaklık, vb.. vb.." Pratik Aklını eylem ilkeleri, hazırlıklar, planlar, ayrıntılar vb. gibi pratik işlerde kullandığında pek hoşnuttur durumundan. Tasarılarını açıklar ve her zaman sözünü "Anlıyor musun? Çakıyor musun... işi?" diye bitirir. 'Çakıyor musun' ile 'işi' arasında da birazcık duraklar. İş sözcüğünün burada birden çok anlamı vardır. İşi çevirmekteki iş, girişim, tartışılan nesne, işi tartışmaktaki kavranabilir konu. Çünkü bu tartışmacı ve Yahudi aklın toplum yaşamıyla arası iyidir. Yani kendisini dinleyecek kişilere gereksinim duyar. Dinleyicileri olması zorunludur çünkü sadece dinleyiciler katışıksız ve yalın mantık çalışmasını "iş"e dönüştürebilir. Adamın mantıklı konuşmalarında oyun vardır, önem ve nezaket vardır, Aklı, üzerinde işlediği konularla da toplumsaldır. O konular, gelenekler ve görenekler, reklam psikolojisi, nezakettir. Onunki, nesneleri değil, insanları dü-

şünen bir kentsoylu aklı. Halbuki, onarmak ya da kullanmak gereken bir araç karşısında ne beceriksizdir ne aptal.

Ne var ki, bu, hiçbir zaman kendini ele almayan bir akıl. Bu, sadece aklın soyutlama nedir bilmemesinden değil, aynı zamanda bir düşünceye ya da bir yargıya benzeyen hiçbir şeyi tanımamasından ileri geliyor. Düşünmediğinden ya da yargılamadığından değil, kendi yargılarını ya da genel yargıları değerlendirir değerlendirmez ilke olarak bunların evrenselliğini ve saltık niteliklerini ortadan yok etmesinden oluyor bu. Dünkü konuşmalarının doğallıkla ortaya koyduğu buydu. Her şeyden önce, düşünce onun gözünde sözcüklere indirgeniyor. Vicdan azabı çektiğimi söylüyorum, söylüyorum ama, çektiğimi ispatlayan bir şey var mı? Bu noktada –beni rahatsız eden de bu– benim vicdan azabı çektiğimi eylemlerin saptayacağını düşünüyor. Piyadeye yazılmak istesem, düşüncem sağlam ve hukuken geçer olur. Fakat bu edimler gerçekleştiğinde o, bu edimleri de mizaçla, huyla açıklıyor. Birisi şöyle ya da böyle davranıyorsa, bunun nedeni o kişiye öyle davranmanın doğal gelmesindenmiş. İlk tanıştığımızda kahramanlığın bir hikaye olduğunu ispatlamaya çalışma biçimine pek şaşırmıştım. Bazı kimselere kahraman deniliyorsa, bu, yaradılışlarının onları öyle davranmaya itmesindenmiş ya da rastlantılar onları kahraman yaparmış. İleri sürdüğü nedenin pek bir değeri yoktu, ama ilgimi çeken, onun her türlü zorunluluğu ya da zorlamayı doğal bir açılıma, bir doğal ortaya çıkışa bağlaması oldu. Elbette, oradan da rahatça çıkar ahlakına geçiyor. Şöyle: Madem ki her insan kendi huyunun, eğilimlerinin peşinde gidiyor, şu halde her insan kendi çıkarını arıyor demektir. Fakat, bir de üstelik, onun için zaten fazla karma-

şık ve saltık bir şey olacak bireysel huy ya da eğilimler diye bir şeyi kabul etmek istemiyor: Sadece tipler varmış. Öte yandan, tipleri yapan da, doğarken birlikte gelinen huy, mizaç ile meslek etkinliği arasındaki kesişme. Hiçbir zaman "Paul korkuyor," demeyecek, "Paul korkan tip," diyecektir. En bayağı anlatım biçimlerini içgüdüsel olarak seçmesine yol açan asal kabalığından ötürü değil sadece, ayrımları iyice belirlenmiş kategorilere başvurma gereksiniminden ötürü öyle yapar. Nitekim, ben onun gözünde 'bohem yaşam', 'Montparnasse'[14] filanım. Tüm tepkilerimi hemen bohem karakterim ve aydın mesleğimle açıklayacak. Bu sabah, dünkü tartışmamızı yeniden ele alınca, benim tutumumu nasıl anladığını çok sevimli bir biçimde açıkladı: "Anlıyor musun," diyordu, "sen ve ben aynı değiliz. Ben satıcıyım; sen de öyle ama, ben saat yedi buçuk oldu mu, dükkanımı kapatırım, özel yaşamımdan kimseye hesap vermem gerekmez. Halbuki sen, ne gündüz ne gece, dükkanı kapatmıyorsun, her yaptığının hesabını vermek zorundasın. Ben meteoroloji birliğine saklanıp durumumdan hoşnut olduğumu söyleyebilirim; kimseyi ilgilendirmez bu. Fakat sen, kitaplarında bunu yazsan, almazlar o kitapları. O zaman, düşüncelerden özveride bulunmak zorunda kalacaksın, tıpkı benim stoklardan vermem gibi." Demek ki, düşünce ve edimler, insanın doğasından çıktığına göre, o doğa da soyaçekimin, mesleğin ve çevrenin ürünü olduğuna göre, her şey evrensel bir görecilik, bir rölativizm içinde yok olup gidiyor. Kendisini olumsuz etkileyecek bir uslamlama, onun gözünde, bir uygulama başarısına dönüşüyor. Yapanı kutluyorsunuz ama asıl o kutlamalar o başarıyı kişisel ve rastlantısal

14) Paris'in bir semti. İki savaş arasında birçok ressamın, kozmopolit bir toplumun yerleştiği bir yer.

bir başarıya dönüştürüyor. Bir neden ileri sürülüp de susturulursa, hiçbir zaman o nedenin haklı olduğunu söylemez, sadece ileri sürenin kurnaz olduğunu söyler. Kendisi isteyerek bu görecilik içinde yolunu yitiriyor; kendini toplumsal olanın içinde eritiyor. Heidegger'in *ölüyorum* dememek için *ölünüyor* diyen uydurma varlığı gibi. Kendi kendisiyle ilişkiyi ancak toplum aracılığıyla kuruyor. Kendisinden söz ederken başkalarından söz ettiği zamanki ses tonunu kullanıyor, yalnız sesinde daha çok sevecenlik var o zaman. 'Ben filan şeyi yapan herifim,' diyor tıpkı Paul'den söz eder gibi. Bu da, kendisine her zaman birtakım ayrımları iyice belirlenmiş kategorilerden geçerek vardığını düşündürüyor. Kendisini bir suçlamaya karşı savunursa –insanın kendi kendini suçlayabileceğini düşünemez bile– kendisini içinde kendisinin de bulunduğu ve durumlara göre değişen kategoriyle savunuyor. Örneğin, şöyle diyor: "Yüz bin tane böyle benim gibi arazi olmuş adam var. Ben burada olmasam, yerimde başkası olacaktı. 'Arazi olmuş'lar arasındaki bu değişebilirlik, yanlışını olduğu kadar kendisinin 'yeri doldurulmaz birey' niteliğinin önemini, kendi gözünde, azaltıyor. Buna karşı kendisini, bir dereceye kadar sert bir biçimde, adalet önünde hak sahibi bir kimse olarak görüyor. Fakat, orada söz konusu olan, toplumsal haklar; o haklarını belirli bir toplum içinde, elinde yasa kitabı, öyle kullanmayı düşünebiliyor, hem de sadece yasanın kendisine tanıdığı hakları. Daha başkalarını düşleyemez bile. O hakları bulacağını sandığı yerde bulmamışsa, direnmiyor, onun yerine olanlara olanca tadını verdiriyor; yasadan yararlanan kişi ile hakları üzerinde titizlenen yurttaş arasında bir yerde hep. Bütün bunların yanında bir de değerler karşısında

tam bir körlük var. Olacak ile olmuşu birbirinden hiçbir biçimde ayıramıyor. Ona bir özgür arkadaşlığın değerinden söz edildiğinde, şöyle yanıt veriyor: "Şimdiye kadar gördüklerim ya nikah masasında bitti ya da metres hayatı yaşıyorlar." Ya da 'dostun asker arkadaşlarının yaşam düzeyine gelmeli' dediğimde: "Sen böyle bir şey yapmazsın," diyor. Bu da hiçbir anlama gelmez, çünkü herkesten –en kolayı olduğu için– böyle bir yanıt alınıyor. Fakat burada diyeceğim şu ki, onun gözünde olgunun değerini belirtmek için benim harcadığım çabaya ve onun da gösterdiğim ayırımı aklıyla anlamasına karşın, daha sonra söylemini buna uyduramayıp iki dakika sonra aynı lafları yineliyor. Onun uydurma olan, gerçek olmayan kişiliğinin temelinde, edilgen bir anlatımın içinde erimiş bireysellik, toplumsal görecilik, evrensel hoşgörü, incelik usçuluğu, değerleri görmeme yatıyor. Bu nitelikleri, adamın Yahudi boyutuna, onun bunun elini sıkma yolunda, gerek gerçekten cömertçe gerek uzun vadeli hesap dürtüleri altında başkalarına yardım etme yolunda duyduğu gereksinime, dedikoducu kadın merakına, herkese ve en çok da en yukarıdakilere sürtünme isteğini ekleyin, onun 'radikal sosyalizm'i dediğim şeyi ortaya çıkıyor. Dikkatimi çeken şey, bundaki uydurmalığın, insanların çoğunda görülenin tersine, yekpare oluşu, hiçbir yerde bir açıklığı bulunmaması. Bu, çatlaksız ve tutarlı bir dünya sistemi. Castor'un sorusunun en uygun düştüğü yer, bu nokta işte: "Peki, uydurmalık, sahici olmayış tutarlıysa, onun sahicilikten daha az değerli olduğunu kim ispatlayabilir?" Aslını ararsanız, La Rochefoucauld'nunkine[15]

15) François de la Rochefoucauld (1613-1680), çeşitli yapıtlar vermiş, en çok da Maximes (=özdeyişler) adlı kitabıyla ünlenmiş, ürettiklerinde çok asık yüzlü bir ahlakı savunmuş yazar.

benzeyen psikolojisi, sonunda insanın aklını karıştırıyor –tek başına kendisi yapmıyor bunu, çünkü fazlasıyla büyük bir psikoloji bu, insana aynı türden başka bir psikolojiyi anıştırdığı için insanın aklını karıştırıyor. Alt tarafı, meslekten 'düşünür' olduğum için bu defteri tutmuyor muyum? Nedenlerle açıklamanın verdiği baş dönmesi. Tam da L.'den o mektubu aldığım şu sırada. Yazdığına göre, hiç tanımadığım, görmediğim Ullmann adında, felsefeden agreje derecesi almış biri "*La Nausée*[16] leş gibi felsefe öğretmeni kokuyor," demiş.

Paul hakkında. Pek önemsiz bir şey ama, beni büyüledi. Dünkü tartışmadan sonra. Sürüne sürüne uyku tulumunun içine yerleşmekte. Ben daha önce karyolama yatmışım. Sohbet ediyoruz. Şöyle diyorum: "Subaysan, sosyalist de olsan, hattâ 'erlere karşı zaafa varan iyilikte' de olsan, suç ortağısın demektir." O da benim düşüncemde; dalgın dalgın: "Onbaşı bile olsan," diyor. Nezaketen: "Ooo, onbaşı mı?" diyorum. "Evet, onbaşı bile olsan," diye yanıtlıyor, "Biliyor musun, ben istediğimden onbaşı olmadım. Başka türlü Nancy'ye vermezlerdi; halbuki karım oradaydı. O nedenle, kendimi onbaşı yaptırdım ama, karımdan sakladım durumu. Fakat, geçen yıl jandarmalar kaydımı yenilemeye geldiklerinde evde yoktum; karım almış kağıdı. Döndüğümde bir iyi giydirdi beni!"

Bu anlattığı, kendi sinsiliği konusunda ve karısıyla ilişkileri hakkında epeyce bilgi veriyor. Kısa bir süre önce benden N.R.F.'in[17] adresini istedi; karısı *Le Mur*[18] ile *La Nausée*'yi sipa-

16) Sartre'ın 1938 tarihli romanı; Türkçede *Bulantı* başlığı altında yayınlanmıştır.
17) Nouvelle Revue Française. 1908 yılında bir grup yazar tarafından kurulmuş ve çevresinde seçkin adları toplamış bir yazın dergisi. İkinci Dünya Savaşı yıllarında, işgal altında, zor bir dönem geçirdikten sonra, yayın yaşamını sürdürmüştür.
18) Sartre'ın 1939 tarihli yapıtı; Türkçede *Duvar* başlığı altında yayınlanmıştır.

riş edecekmiş. Korkunç derecede sıkıntı duyuyorum, çünkü bunda bir meslektaş nezaketi görüyorum. Beceriksizce kekeliyorum: "Biliyor musun, kendini mecbur hissetme..." Çok rahat bir biçimde yanıt veriyor: "Hayır, hayır, karımın seni okumasından çok memnun olacağım; ben de ilk izne çıkışımda..." Laf arasında on beş yaşından beri sosyalizme eğilimi bulunduğunu, 1930 yılından beri de partiye, S.F.I.O.'ya[19] üye olduğunu söyledi. İçimden güldüm, çünkü bir buçuk ay önce "Eee, tutarım ama, parti üyesi değilim," demişti.

Bugünlük burada bırakıyorum. Artık hiçbir şey düşünemiyorum, çünkü gözlerim ağrıyor. Gözlerimle düşündüğümü hiçbir zaman bu kadar iyi duyumsamamıştım. Bugün önümde küçülmüş bir ufuk var, belli bir nesneye kıpırdamadan bakamadığımdan düşüncelerimi de bir noktada saptayamıyorum; sanki sağımda solumda koyu renk birer duvar var, ve o iki duvarın arasında görüntüler atlıkarınca gibi dönüyor. Düşüncelerimin bıraktığı iz, bana sadece onları yüzeyde belli ediyor, kendilerini yakalayamadan kayıp gidiyor hepsi. Yine de keyfim yerinde.

16 Perşembe

Gözlerim öylesine acı veriyor ki, dün bu deftere hiçbir şey yazamadım. İyi de oldu, çünkü kendi hakkımda söyleyeceklerimi daha açık görebiliyorum. Söyleyebildiğim zaman söyleyeceğim. Bugün sadece Paul'ün serüvenini anlatayım. Bisikletle bir haber ulaştırması gerekiyordu. Telaşla hazırlanıyor. "Miğferini geçir başına, tüfeğini de al," diyoruz. Emir böyle. Tüfeğini

19) Section Française de l'Internationale Ouvrière (Uluslararası İşçi Topluluğu Fransız Kesimi), 1905'te kurulmuş bir siyasi parti; 1969'da Fransız Sosyalist Partisine dönüşmüştür.

alma düşüncesiyle her zamanki şiddetli sinir krizlerinden birine kapılıyor; kötülüğünden değil, korkudan öyle oluyor. "Olmaz!" diyor, "Tüfek alacaksam, gitmem. Açıkça reddediyorum." Açıklıyor. İç kulağındaki yarım çember kanallarında, bir rahatsızlığı varmış, omzunda bir tüfek olursa bisiklet üzerinde dengesini bulamazmış hiç. Sonunda, albay eski bir tabanca veriyor ödünç olarak. Bu arada, şunu da söyleyeyim ki, boş olmasına, kullanılmamasına karşın, o tabanca Pieter'de saygılı bir korku uyandırıyor: "Haydi haydi! Sakın bununla oynama ha!" diyor. Paul, başında miğferiyle yola çıkıyor. Evde kalmış bir kızı andırıyor. Bir saat sonra döndüğünde, önce miğferini ve gözlüğünü görüyorum, sonra kirli gri renkteki asık yüzünü. Ceketinin ve pantolonunun bir yanı çamurla lekelenmiş. Sol eli kanıyor, sağ eli şişmiş. Bir otomobilden kaçmak isterken bisikletin zinciri kopuyor, o da öne doğru, başının ve ellerinin üzerine düşüyor. Kendisiyle ilgili korkusunun savaşa karşı beslediği kinin ve o dertli şaşkınlığının içinde ne kadar yer tuttuğunu anlamaya başlıyorum. Ruhunda iniş çıkışlar yaratmamak için insanın uysal ve sessiz bir bedene sahip olması elbette çok büyük bir şey. Fakat, yola çıkarken, kendisini bedeninin eline terk edilmiş gibi hissetmişti herhalde; o, bedenine ancak barışta, en iyi koşullar içinde egemen olabilirdi; savaşta kaba saba adamların arasına bırakıldığında bedeni sarsılacak, sıçrayacak ve verdiği hizmetlerin öcünü alacaktı.

J. Romains: "Savaşta masum kurban yoktur."

Dün Nizan'dan[20] bir kart aldım, sevindim.

20) Paul Nizan (1905-1940). Fransız romancı, deneme yazarı, komünist militan ve gazeteci; Sartre'ın arkadaşı; söz konusu kartı gönderdikten birkaç ay sonra savaşta ölmüştür.

17 Cuma

Gözlerim hâlâ acı veriyor. Biraz tedirginliğe kapılıyorum, sinirleniyorum, çünkü bu rahatsızlığın nedeni belli değil. Amaç, artık toplumsal bir sarsıntının içinde kasılıp beklemek değil de, gündelik bir ufak hastalığı tedirgin olmaksızın çekmek. Böylesi daha zor. Sonra, gözlerimi sertleştirmeyi göze alamadığımdan düşüncelerim de adeta belli belirsiz kalıyor; açıklıktan yoksun kalıyor. Halbuki, nasıl elimdeki bir acıyı ya da karaciğerimdeki sızıyı açıkça algılayabilmem için bir açıklık gerekliyse, bu hastalığımı da iyice ve anlaşılır biçimde algılayabilmem için o açıklık bana gerekli. Sanki ürkütücü kepenkler inmiş de görüş alanım daralmış gibi geliyor. Yine de romanıma çalıştım. İyi çalıştım gibi geliyor. Karalamaları gözlerim kapalı yazıyorum ama, bu deftere ufak harflerle yazmak itici geliyor; öte yandan, –koleksiyoncu titizliğimden– harfleri irileştirmek de, satır aralarını açmak da yapamadığım şeyler. Bunun sonucunda bir düşünme tembelliği oluşuyor, beni düşünmek ve yazmaktan alıkoyacak gündelik işlere, kundura cilalamak, sınıfı süpürmek gibi şeylere abartılı biçimde sarılıyorum. Sohbetlere daha sık katılıyorum. Halbuki bu defterde, birçok nokta üzerinde, hele ayın 13'ündeki konuşmamız hakkında kendimle ilgili yapmak istediğim eleştirilerde geç kaldığımı biliyorum. Kendi-sınıfı-içinde-varlık dediğim şeyi tanımlamakta da politik düşüncelerimi bir sonuca vardırmakta da geç kaldım. Fakat tüm arkadaşları sarmış olan asker yaşamı uyuşukluğu üzerime yapışıp beni tembelliğe itiyor. İnsanın iç sıkıntısına kapılmadan boş oturması burada öyle kolay ki; çünkü savaşın lûtfuyla burada bekleme diye bir şey kalmamış. Bekleme ve taslanma. Öte yandan, bu göz ağrısı basit bir baş

ağrısından çok daha kolay dayanılır bir şey. Ne var ki, insana tedirginlik veriyor. İşte savaşta asıl bu tedirginlikten kurtulunduğunu sanırdım. Gerçekte galiba insan bu tedirginliklerden genellikle savaşın doğurduğu acılarla kurtuluyor. Gözlerimin acısıysa sivil yaşamın dertleriyle iç içe: Kör olma korkusu[21], bir daha yazamama korkusu vb.. Bütün bu korkular, elbette, uydurma bir inanca dayanıyor. Dövünmüyorum ama, maneviyatım her zamanki kadar iyi de değil.

Söylemek istediğim ve ayın 13'ündeki konuşmamız vesilesiyle açıkça gördüğüm şey, Brumath'a geldiğimden beri kendime çok kötü bir ahlak tutumu oluşturmuş olduğum. *Ridendo castigat mores*[22] gibi bir şey. Geçen gün söylenenlere kapıldım. Kaldığım yere döndüğümde çok etkilenmiş durumdaydım, kendimi ciddiye alıyordum. Kendi kendime: "Doğru," diyordum, "Piyadeye yazılmalıyım." Sonra, birdenbire: "Olmaz ki," diyordum, "kendime kızmamı gerektiren şey bu değil. Maskaralık ediyorum. Suçlu olduğum nokta burada." Aslında, bu benim ahlak yönünden züppeliğim. Başlarda, kendimi alamadığımdan, arkadaşlara akıl öğretircesine hoş olmayan eleştiriler yöneltiyordum. Öte yandan, buraya da yazdığım gibi, böyle yaptığım için kendimi suçladığım da oluyordu. Düzeltmeyi gerçekten düşünmüyordum, o kadar deli değildim. Sadece beni çok sinirlendiren iki 'huy' vardı. Biri Paul'ün korkak ve ince eleyip sık dokuyan dağıtmışlığı, öteki Pieter'in aşırı babacan, yumuşak kendini bırakmışlığı, yaptığı

21) Sartre yaşamının sonlarına doğru kör olmuş ve çalışmalarını görmeden sürdürmüştür.

22) Ya da: *Castigat ridendo mores.* Fransız şairi Claude Santeul (1630-1697) tarafından bir tiyatronun tabelasına konulmak üzere yazılmış Latince tümce: *Âdetleri gülerek düzeltiyor.*

her şeyi sanki sadece o sırada kendine lûtfediyormuş gibi yapan obur, midesine düşkün tutumu. Ekmek almak için ayağa mı kalktı, dersiniz ki, bir hevesini zevkle tatmin ediyor. Yalan da değil; koca adamın, kediler gibi, yiyeceğe ağzı sulanıyor. Bu bakımdan, yemek yerken ağzını şaplatması, benim gözümde, herhangi bir hesaplı edim olduğu kadar, öylesine kendini bırakışın da bir işareti. Fakat, yeter artık Pieter hakkında yazdığım. Asıl belirtmek istediğim, bu insanların manevi atmosferinin hoşuma gitmemesiydi. Şu ya da bu tutumları hakkında olumsuz bir düşünce belirttiğimde basit bir ahlak ilkesi adına onları kınayabiliyordum. Fakat o kınama, aslında, onların o andaki küçük yanlışlarından çok, yaşamlarının kendisini hedef almaktaydı, kendilerine açıkça yöneltemeyeceğim ve, abartılı olacağı için, ufak tefek özel eleştiriler kadar bile etkilenmeyecekleri daha kökten bir kınamanın simgesiydi. Demek ki, her şeyden önce, bu kınamalar kendime sunduğum birtakım küçük ve utanç verici tatlardı, ve ben onları övünülecek bir şeyden çok birer güçsüzlük belirtisi olarak görüyordum. Mistler'in[23] bu konudaki tepkisine bakalım. O, genelde maskaralıkla ortaya atılmış bu kınamalarla eğleniyor, gülüyor, öte yandan içeriklerini doğruluyor. Bu sessiz beğenmeyi, bu olumlu karşılamayı görünce, güldüren sözlerimde bir koyu ilik[24] var gibi geliyor bana. Bunun üzerine, her gün biraz daha fazla alay derecesini, güldürmeyi artırıyor, koyu iliğin içine sokuşturuyorum. Bunu sadece Mistler oradayken değil her

23) Jean Mistler (1897-1988). Fransız yazar ve solcu siyaset adamı. Çeşitli devlet görevlerinde bulunmuş, 1973'ten ölümüne kadar Fransız Akademisi sekreterliğini yürütmüştür.

24) Koyu ilik. Yazar burada *zengin bir öz* anlamında kullandığı, *une substantifique moelle* sözcükleriyle onaltıncı yüzyıl yazarı François Rabelais'ye göndermede bulunuyor.

gün yapıyorum. Onlara özgürlüğü öğreterek eğleniyorum. Öyle ki, önceleri salt olumsuz olan, ortak bir ahlaka dayanan söylemim, zamanla olumlu derslere dönüşüyor. Fakat, estetik açıdan dengeleyip, orana bakılırsa, söylediklerimde kabalık ağır basıyor. Bu kez, tutumum belli: Ahlak dersi veren bir maskarayım artık. Elbette, söylemeye bile değmez, Paul'ü bağlılıklarından, yüklerinden kurtarmaya filan aldırdığım yok. Hoşuma giden, davranışımdı. Öfkemi boşaltmama, düşüncelerimi ortaya dökmeme, coşkulu söylevler vermeme, bir rol oynamama yol açıyordu. Çünkü ben toplumla ilişkiden ve oyun oynamaktan hoşlanan biriyim. Burada, herhalde, sıkıntıdan ve fazla coşkuyu üzerimden atmak, başka yerde kadınları etkileme isteğimden, bazen de sadece karşımdakinde kesin, belirgin bir görüntü bırakmak için böyleyimdir. Sonra, düşünüyorum da, asker arkadaşlarla sürekli ilişki kurmanın bir yolu diye bunu yapıyordum. Onlar beni eğlendirmediğine göre, benim onlarla eğlenmem –yani, Montaigne'in dediği gibi, onlarla oynamam– gerekiyordu. Onları, Mistler'e seyrettireceğim bahanesiyle kendim için sahneye koyduğum bir komedinin içine sürüklüyordum. Bu davranışımda aynı zamanda utangaçça bir mesafe bırakma da seziyorum. Törensiz yaşadığımız için, onlarla törensiz bir arada olmayı istemeyişimi seziyorum. Bu söylediklerim özür gerekçesi değil, sadece açıklama. Her ne olursa olsun, kendimi buna kaptırmamam gerekirdi; bu, olsa olsa bedavadan bir köprüyü geçme olarak kabul edilebilir. Bir de şu var, o 13 Kasım günü kendimi kapıp koyuvermişim. Neyse ki, çabuk çözülüşüm aklımı başıma getirdi. O günden sonra, kınamalarımda bir düzen izlemiyorum, belirli bir niyetle de kınamada bulunmuyorum. Sanırım,

benim oradaki varlığım onlar için böyle daha dayanılabilir oldu. Kınamalarımı akıl öğretme, yandaş bulma amacıyla yaptığımı düşünmektense, saldırganlığıma vermeyi yeğliyorlar.

Bugün öğle yemeğini *Karides*'te cepheden gelen bir avcıyla[25] yedim. Şöyle dedi: "Almanlar iki yüz elli metre yakınımızda. Açıkça görebiliyoruz. İlk günler otların üstünde oynuyor, akordeon ve armonika çalıyorlardı. Fakat, bundan sekiz gün önce bizimkilerden bir Faslı aralarından birini tüfekle vurduğundan beri, başımızı siperden çıkaramıyoruz, çıkarsak hemen üzerimize ateş ediyorlar." Sözlerini hüzünlü biçimde şöyle bitirdi: "Her zaman salaklık edecek biri çıkıyor; bedeli ödeyenler de başkaları oluyor." Bu, burada sık duyulan bir söz ama genellikle sarhoş bir erin rezalet çıkarması üzerine kahvehaneye gitmemiz yasaklandığında söyleniyor.

Bu savaşta silah altına alınanların yaş ortalamasını öğrenmek isterdim. Sayımızın geçen savaşın[26] başlangıcındakinden çok fazla olduğunu sanıyorum; "içi boş" sınıflar[27] olmasına da bakıyor ve yaş ortalamamızın 14 savaşınınkinden daha yüksek olduğunu tahmin ediyorum. Her ne olursa olsun, bizim tümende, 23 sınıfı çoğunlukta; mevcudun üçte ikisi o sınıftan; geri kalan üçte birini 1912'den beri her sınıftan yedeğe ayrılmışlar oluşturuyor. 29 sınıfından olan Paul, tüm alayların en genci. Tümende en genç otuz, en yaşlı kırk yedi yaşında olduğuna göre, şu halde, yaş ortalaması otuz altı ediyor.

25) Avcı: Dağda çarpışmak üzere yetiştirilmiş 'Alpler Avcı Birliği' (Chasseurs Alpins) askeri.
26) Birinci Dünya Savaşı (*1914-1918*).
27) Birinci Dünya Savaşı'nda çok ölü vermiş sınıflardan doğan çocuk sayısı doğallıkla az olduğundan, 1939 seferberliğinde askere alınan sınıflar arasında sayı bakımından dengesizlik vardı; bazı sınıftakileri sayısı, ötekilere oranla çok düşüktü.

Gerçi, bizim tümene yaşlılar tümeni diye bakılıyor ama "ötekini yaşamış" olanların sayısı pek az değil. Örneğin, gür kalın kaşlı postacı onlardan biri.

Açık söylemek gerekiyor, yalnız kendimden, başka hiç kimseden değil de yalnız kendimden söz etmem gerekirse, bu savaşın bir ay sonra birdenbire son bulması durumunda düş kırıklığına uğrarım. Madem ki, işin içine girdim, bitmeden önce şöyle bir gelişmiş durumunu, madrabazlıklarıyla, dümenleriyle, açılmış durumunu görmek isterim.

18 Cumartesi

Sabahleyin doktor muayenesi. "Birliğe katılma" dedikleri muayene. Bir birahanede bira bardaklarına işettiler bizi. Arkadaşlar anadan doğma soyundu. Ben de. Kendim için bir şey demeyeceğim; sadece, bir masaya oturmuş, birtakım kağıtları karıştıran altı tane erin önünde umursamaz bir tavır takınmaya çalışırken alaylara göğüs gerecekmişim gibi geliyordu. Fakat arkadaşlar beni şaşırttı: Her zamankinden daha çıplak değillerdi. Paul'ün poposunu, hafif çarpık omurgasını yadırgamadım. Sanki öteden beri biliyormuşum gibi geldi. Keller'in "İşte bu da bir şey!" diyen güleç bir yüz gibi yayarak gösterdiği koca karnı da öyle. Askeri doktor yardımcılarına "Obezite o-b-e-z-i-t-e." diye yazdırıyordu. Sanki o insanları hep çıplak görmüş gibiydim. Galiba, o ceketlere, o kötü kırmızı şarap rengi pantolonlara karşın, anadan doğma koşullarında yaşıyoruz. Erkeklik organları, bu dostça toplantıya bir hüzün gölgesi düşürüyordu. Buruşuk, yorgun, utangaç organlar kıllarının altına saklanmaya çalışıyorlardı ama, boşuna. Doktor parmağı-

rın zarif bir hareketiyle yokluyor, bir yandan da "Öksürün" diyordu. André Breton'un[28] bir tümcesinin ne demek istediğini anladım ve tüm kalbimle onayladım. "Organım dikilmemişse bir kadının önünde çıplak durmaya utanırım," diyor. Bu tartışılmaz; bir incelik sorunu bu. Muayeneden sonra, kırda gezmeye çıkıldı. Niçin bilmiyorum, gezinti bana Doktor Faust'un gezisi sırasında köpeğe rastlamasını anıştırdı. Ben önden yürüyordum, ötekiler arkamdan geliyorlardı. Bunca erkeklik organını görmekten doğan hafif bir tiksinti. Peki, bunda tiksinecek ne var ki? Cinselliği herhalde. Karşı cinsin çekimine açık olduğumu ortaya koymamın bir biçimi herhalde. Aslında belki kendimi haksız yere suçluyorum. Herhalde, hafif bir tiksinmeydi ve geçti. Belki çiş kokusu da rol oynamış olabilir. Paul'ünki ekşi kokuyor. Bunu daha önce de fark etmiştim. Kendisi sönük, dikkati çekmiyor, gri ama, vücut salgıları keskin.

20 Pazartesi

Öğleye kadar Hang ile Naudin Çavuş karşılıklı birbirlerini cephede olmamakla, burada saklanmakla suçlamaktan başka bir şey yapmadılar.

Cassou[29], kırk sekiz: 48[30] öncesi atmosferden söz ederken şunları yazıyor: "Başlangıçta burada düşünülmesi gereken, (onun yola çıkışında) inanç, dinsel edim. İnsan inançlarından, dinlerinden bir dinsel edimle ayrılıp kendini Dinle doyuruyor; o Dini, insan türü niteliğiyle, –Lyonlu mistik Bal-

28) Fransız yazar (1896-1966), Gerçeküstücülük hareketinin öncüsü.
29) Jean Cassou (1897-1986). İspanya doğumlu Fransız sanat tarihçisi ve yazar.
30) Fransa'da 1848 yılı Şubat ayında bir ekonomi ve sanayi hareketi olarak ortaya çıkan, krallığın devrilip cumhuriyetin kurulmasını sağlayan, bazı Avrupa ülkelerinde benzer hareketleri peşinden sürükleyen devrim.

lanche'ın[31] dediği gibi– 'maddesel evrenin insanı[32]' ya da –Saint-Simon'un[33] dediği gibi– 'ortak varlık' niteliğiyle kendi kendine indirmiştir, inmesini sağlamıştır. Saint-Simon'cular şunu da derlerdi: "İnsan, gelişen bir dinsel varlıktır. İnsanlığın dinsel bir geleceği vardır." Lamartine[34] şöyle demiş: ".... İnsan türünün çıkarı, insan türünün kendine bağlıdır." (sayfa 43)

Hümanizmin temeli bu işte: Kendini tür olarak gören insan. Benim doğru bulmadığım şey, insan doğasının bu alçalışı. Yazgısı dünyayı ele geçirmek ve onu düzenlemek olan tür: Ballanche'ın dediği gibi, maddesel evrenin insanı. Bu tutumun karşısındaysa, kolaylarına gelen âdetleri insan doğasının nitelikleri diye kabul ederek insanı tanımlayanlar yer alıyor. İnsan hep savaş yapacaktır. Eşitsizlik doğanın yasasıdır, falan filan. Maurras[35] ve onun sözümona deneysel pozitivizmi. Bu, sonunda, karışık biçimde, tüm politik bilinçlere bulanmış olarak şu karşıtlığı getiriyor: tür yazgısıyla birlikte biyolojik bir tür olan insan ve onun karşısında deneyimlere göre belirlenecek bir pozitif gerçeklik olan insan. Heidegger'inki gibi bir girişimin hemen gerçekleştirilmesinin yani insan doğasını bireşimsel bir yapı olarak, özden yoksun bir bütünlük olarak belirlemenin ne kadar önemli olduğunu bundan iyi gösteren başka bir şey olamaz. Şurası kesin ki, Descartes'ın[36] gününde

31) Pierre Simon Ballanche (1776-1847) Fransız yazar ve yayıncı; tarihe dinsel bir anlam yüklemeye çalışmıştır.
32) Metinde yazar 'l'homme cosmique' sözcüklerini kullanmıştır.
33) Fransız filozof, sosyal reformcu (1760-1825)
34) Alphonse de Lamartine (1790-1869) Fransız şair, yazın adamı ve diplomat.
35) Charles Maurras (1868-1952). Fransız yazar, gazeteci ve siyaset kuramcısı. Fransız Akademisi üyesi. Ülkesinin Alman işgali altında bulunduğu süre (1940-44) boyunca yazılarıyla işbirlikçi Vichy yönetimini tutmuş, kurtuluştan sonra müebbet hapse mahkum olmuş, ölümünden kısa süre önce salıverilmiştir.
36) René Descartes (1596-1650). Fransız filozof ve bilim adamı.

hemen yapılması gereken, zihni zihnin kendisine özgü yöntemlerle tanımlamaktı. Fakat bunu yaparken zihnin başka şeylerle ilişkisi kesilmiş oluyordu. Tam insanı oluşturmak için sonradan getirilecek her türlü girişim, bir eklemeden öteye gitmediğinden, başarısız kalmaya mahkumdu. Heidegger'in ve onu izleyebileceklerin yöntemi, aslında, Descartes'ınkiyle aynı: İnsan doğasına, o doğaya özgü yöntemlerle sorular yöneltmek; insan doğasının zaten onun kendi hakkında sorduğu sorularla tanımlandığını bilmek. Ne var ki, sorgulamamızın konusu zihin, vücut, tinsel olan, tarihsellik, toplumsal ya da kültürel olan değil de, birdenbire, insanın durumu, bölünemez bir birim niteliğiyle insanın durumu oluveriyor. İdealizmin yanlışı, zihni öne sürmesi. Materyalizmin ve tüm natüralizmlerin yanlışı da, insanı doğal bir varlık yapmaları. Bir doğal tür olarak düşünülen insanın dini: kırk sekiz'in yanlışı, en kötü yanlış, insancı yanlış. Buna karşı, insana ait gerçekliği, insanın durumunu, insanın-dünyasında-insanı ve onun durum-içinde-varlığını yerleştirmek. Castor bile, bir gün bir konuşma sırasında, zamanın sonsuz akışı içinde kendisinin geçmişte insan türünün ortaya çıkışı ve gelecekte insan türünün yok oluşu gibi iki tane yerinden oynamaz işaret noktasına sahip olduğunu fark ettiğine göre, insan türü düşüncesi epeyce şeyi yıkıp geçmiş olacak. Bilimde ve yazında gelecekle ilgili büyük tasarı ya da düşler, örneğin güneşin sönmesi, dünyaya bir kuyrukluyıldız çarpması gibi şeyler karşısında bir sıkıntı duyarım. Bunları anlamsız ve sıkıcı buluyorum.

Pieter kolik olmuş. Kendisine baktığımda dertli ve üzgün gözlerini çeviriyor bana. Yakınmaktan tat alıyor. Ben de ona o tadı tattırmıyorum.

Paulhan'dan[37] mektup: "Yüzbaşı Marchat, Alain'i[38] büyük nezaketle evinde sorguya çekiyor[39]. Alain: 'Bildiride Barış sözcüğünü görünce gerisini okumadan imzaladım,' diyor".

Savaş hiçbir zaman bugünlerdeki kadar fark edilmez, gizli olmamıştı. Özlüyorum savaşı; çünkü savaş diye bir şey yoksa, ben burada ne halt yiyorum?

Resmi Gazetede yayınlanan bir kararname, üstü örtülü bir biçimde, Fransa'da toplama kampları kurulmasını öngörüyor. Memurlar, yargılanmadan işten atılabilecek. Daha neler göreceğiz. Peki, özgürlüğü de savunmayacaksam, neyi savunmam isteniyor benden?

Paulhan'a aptalca bir mektup yazdım; göndermeyeceğim. Kendimi üzmek için (aynı zamanda zekice bulduğum için) buraya kopyasını alıyorum.

"Şimdilik küçük bir köye hapis olmuş, romanımı yazıyorum. Baştan sona özgür ve tam yalnızım: Tam bir el etek çekme durumu. Almanlar ateş ederlerse belki rahatsız olurum ama, Almanlar ateş ederse, bu, başka bir savaş olur (Vandal[40] bu durumda 'Sartre da başka bir Sartre olurdu, derdi.) Bu,

37) Jean Paulhan (1884-1968) Fransız yazın adamı ve dergi yöneticisi.
38) Alain (asıl adıyla Emile Chartier, 1868-1951). Fransız radikal sosyalist filozof.
39) Alain, barış yanlısı Louis Lecoin'ın Eylül 1939'da dağıtılan bildirisini imzalamakla suçlanmıştı. *Derhal Barış!* başlığını taşıyan bu bildiri savaşan taraflardan hiçbirinin savaşı istemediğini ileri sürüyor ve orduları silah bırakmaya çağırıyordu. İmzalayanlar kovuşturmaya uğratılmıştı. (Gal.)
40) Albert Vandal (1853-1910). Fransız yazar. Danıştay üyesi ve Siyasal Bilimler Okulu öğretmeni. Katolik bir yazar olmasına karşın, kilise ile devletin ayrılmasından sonra, papaya mektup göndererek din dışı kültür derneklerini tanımasını rica etmiştir.

Oustric[41] olayına ve bay Brunschvicg'in[42] felsefesine benziyor. Bu, bizim dönemi yüceltmez ama, her dönem layık olduğu savaşı yaşar. Böylesi daha iyi. Petitjean'ın yaralandığını duydum, çok etkilendim. Başka türlü olacağını düşünmezdim. Yoksa, Petitjean da başka bir Petitjean olurdu. Zaten bir günün içinde yaralananların sayısı dikkate alınırsa, tam bir talih eseri denebilir; bu da yazgıya olan inancımı pekiştiriyor.

"Lütfedip gönderdiğiniz N.R.F. dergilerini aldığımda pek duygulandım. Fakat Caerdal'in sütununu okuyunca nasıl da şaşırdım. Bay Suarès'i uyaracak kimse yok mu? Bu savaş, böyle kötü ve pek safça şeyler istetmeyecek kadar küçük ve teknik bir savaş. Ben de onun gibi Rothenburg'dan geçtim ama, bana hiç de çocuklar benimle alay ediyor gibi gelmedi. Herhalde adamına göre değişiyor olmalı."

Saçma ve sevimsiz bir mektup. Her şeyden önce, sade değil. Paulhan'a yanıt vermeye oturur oturmaz, her türlü sadeliği yitiriyorum. Herhalde hiç hak etmediğim halde beni kötü tanıtmasının etkisinde kalıyorum. Nezaketle kısa ve kesin yazmak istiyorum. Sonra, N.R.F.'e özgü o 'okura sahte güven' oyununu oynuyorum. Bununla demek istediğim şu: Savaşı neden Brunschvicg'in felsefesine benzettiğimi Paulhan'ın ilk bakışta anlamayacağından eminim. Birkaç sözcükle açıklamak gerek. Ama, işte ben de o birkaç sözcüğü yazmıyorum. Bir şey, herhangi bir şey anlayacağından emin olduğumdan ona sahte güven gösteriyorum. Bir şey anlayacaktır –çünkü her zaman N.R.F.'den bir şey anlaşıldığı kabul edilir– ve hattâ aynı zamanda birbirleriyle bağdaşmaz birden çok açıklamayı da benimse-

41) Üçüncü Cumhuriyet zamanında (1929) meydana gelmiş bir maliye rezaleti. (Gal.)

42) Léon Brunschvicg (1869-1944). Pozitivist idealizmini matematik çözümlemeye dayandırmış bir felsefeci.

yecektir. İşte ne olduğunu öğrenmeden önce varlığını duyumsadığım bu yorumlar tümceme, daha yazarken, kendi gözümde, hoş bir derinlik ve bir gariplik veriyor. Sahte güven düzenini genelleştirin, okur olabilecek herkesi kapsasın, böylece N.R.F.'te okunulan eleştiri notlarını oluşturma yolu ortaya çıkmış olur. Ayrıca, mektuplarının hepsinde Paulhan bana Petitjean'dan söz ettiği için sinirleniyorum. İlk mektubunda Petitjean'ın bulunduğu alayın çok zor durumlara düştüğünü yazmıştı. Şimdi, ikincisinde de adamın yaralandığını bildiriyor. N.R.F.'in kahramanı oldu. İmrendiğim, şanını kıskandığım filan yok. Fakat, bana öyle geliyor ki, Paulhan beni hep heyecanda tutmak için, her mektubunda benim durumumu üstü örtülü bir karşılaştırmadan geçiriyor. Bir de şu var: "Çamurdan ve soğuktan çok çekiyor musunuz?" sorusunun alay olmadığından emin değilim. Ben de, tek savunmam olan utanmazlığı sergileyerek savaşta bulunan az kötülüğü vurguluyorum.

Fakat dahası var. İçimde birtakım hakların doğduğunu duyumsuyor ve onları bastırmak istiyorum. Bunlar yeni haklar. Savaşanın hakları. Haydi, daha az şişinerek, silah altına alınmışın hakları diyelim. Silah altına alınmışın iki çeşit hakkı oluyor ve bunlar birbirleriyle çelişiyor. Bana hiç bulaşmayacak olan birinciler işlenmemiş, ham nitelikte: Sivillerden hayranlık ve minnet bekleme hakkı, kendini önemli ve kahraman görme hakkı. Savaştan önce, izninden geri çağrılan ve 15 Ağustos günü trende ayaklarını oturulacak yere koyarak "Öldürülecek olan bizleriz," diyen o askerinki. Kendinin sivillerinkinden başka bir özden olduğunu duyumsamak, sadece savaşan savaş hakkında konuşabilir diye, sivillere savaştan ne iyi yönde ne kötü yönde söz etme hakkını tanımama.

Fakat öteki haklar, beni tehdit edenler daha sinsi. Madem ki bu benim savaşım, onu hor görmeye hakkım vardır. Onu başkaları, savaşmayanlar, olağanüstü bulsun. Benim çok sade bir biçimde "Hayır," demeye hakkım var, "hayır, bu hiçbir şey değil." Politik tutumum dolayısıyla sözünü ettiğim o yöntemi uyguluyorum yine, ya da daha doğrusu, gururumun yarattığı ve zayıflardan yana olma dediğim o yöntemin ortaya çıktığını görüyorum: kocaya karşı karısından, anne babasına karşı çocuktan, öğretmenlere karşı öğrenciden yana olma yöntemi. Şimdiden, haklarla donatılmış yeni bir seçkinler zümresinden, silah altındakilerden biri olma dehşetiyle, içimde savaşanlara karşı sivillerden yana olma eğilimi var. Şöyle demek geliyor içimden: "Hayır, hayır, gözünüzde büyütmeyin, buralarda yaşam çetin değil; bize karşı hiçbir borç altında değilsiniz, falan filan." Gerçekten savaşsaydım, pek fena olmazdı. Fakat, savaşmıyorum işte. Silah altına alınmışım, o kadar. İyice biliyorum ki, savaşsaydım, abartmaya varacak denli kendimi kapıp koyuverirdim. Fakat savaşmayınca, bu konuda susmaktan başka yapacak bir şeyim yok.

21 Salı

Cassou'yu okuyunca, onun Temmuz Monarşisinin[43] ortalarında meydana çıktığını söylediği o hümanizm düşüncesinin kendine özgü mantığını ve diyalektik gelişmelerini kavrıyorum. Onsekizinci yüzyılın çözümlemeli kafası cemaatlere son verdi, onların yerine bireyleri ortaya çıkardı. Fransız Devrimi, –bireyler arasında bir sözleşme niteliği taşıyan bir

43) Temmuz Monarşisi (1830-1848). Fransa'da 1830 Temmuzu'nda başlayıp 1848'de kral I. Louis-Philippe'in tahtı bırakışına kadar olan ve bazı tarihçilerin *Burjuva Monarşisi* de dedikleri zaman dilimine verilen ad.

toplumu tasarladığına bakarsak– eleştirel, çözümsel bir devrimdir. Bireşim düşüncesi[44] Maistre[45] ve Bonald[46] ile yeniden ortaya çıkmıştır. O düşünce, çözümlemenin birbirinden ayırdığı şeyleri yok ettiğini öne sürer ve bundan ötürü eleştirel düşüncenin karşısında yer alır. Örneğin, bir krala bakıp da tahtta oturan bir adam gören düşünce türü, çözümsel düşüncedir. Tutucu düşünce de ona 'İşte sen bu çözümlemeyle kralı kral yapan şeyi, yani krallığı yok ediyorsun,' diye karşılık verir. Bireşimsel düşüncenin çözümsel düşünceye karşı kazandığı ve soyut düzlemde kalan utkusu, politikadaki dışavurumunu tutucu düşüncenin devrimci düşünce üzerindeki utkusuyla bulur. Toplum, öğelerine ayrılamaz biçimlerin basamaklanmasına dönüşür. Devrimci gücün monarşi yani saltık yönetim kurumlarını yıkabilmesi, çözümsel düşüncenin önceden anlamlarını yıkarak o kurumları çözmüş, eritmiş olmasıyla gerçekleşmiştir. Bir kurumu öğelerine indirgemek demek, onun parçalanamaz bütünlüğü içinde bulunan anlamı kavrayamamaktır. O resmi öğretilerin etkisi altında, düzelticiler[47] ve devrimciler arasında çözümsel düşünce ve devrim düşüncesi diye bir ayırım oluşuyor. Toplumsal yapıyı değiştirme gerekçeleri kalıyor ve ağırlaşıyor ama, o gerekçeleri değiştirmeyi uygun buluyorlar. Çözümsel düşünce eziliyor; ne kaldıysa onu da Voltaire'ci[48] eski liberaller ellerine geçir-

44) Yazarın kullandığı terimler: analytique (çözümlemeli), l'esprit analytique (çözümlemeli düşünce), synthétique (bireşimsel), l'esprit synthétique (bireşimsel düşünce)

45) Joseph de Maistre (1753-1821). Sardinya Adası kökenli siyaset felsefecisi, devrim karşıtı, papa yanlısı yapıtlar vermiştir. Yapıtlarını Fransızca yazdığından genellikle Fransız yazarı olarak görülür.

46) Louis Bonald (1754-1840). Felsefeci, krallıkçı, devrim karşıtı, koyu dinci Fransız yazarı.

47) Les réformateurs.

48) Metinde: *voltairien*, Fransız yazarı Voltaire'in (1694-1778) adından türetilmiş kuşkucu, alaycı anlamlarında bir sıfat.

miş. Yeni karşıcılık, gerekçelerini artık bireşim düşüncesinden sağlayacak. Tutucular bir bütünün öğelerine indirgenemeyeceğini yani toplumun bireylere indirgenemeyeceğini söylerken bireşimsel düşünceyi kullanıyorlar. Şu halde bugün devrimci, 1789'da yaptığını yapmayı yani birey haklarını desteklemeyi aklından geçirmeyecek. Çözümsel Weltanschauung[49] denen şeyi, o geçerliğini yitirmiş, körelmiş dünya görüşünü bırakıyor artık. Bugünün devrimcisi artık bütünün karşısına öğelerini, toplumun karşısına bireyleri sürmeyecek. Tersine, çeşitli toplumları kapsayan daha geniş bir bireşim arayacak, ve tıpkı tutucuların bireyleri ortak bütüne karşı çıkmakla eleştirmeleri gibi, o toplumların her birini o bütüne karşı çıktığı için eleştirecek. Bireşimsel nesne hemen bulunuverdi: İnsanlık. Fakat bu insanlık deyiminin birçok anlamı olabilir. Yeni anlamı, yani her bireyin içinde bulunduğu durumu, henüz açıklığa kavuşmadı. Bu nedenle, insanlık sözcüğü, yaşamış, yaşamakta ve yaşayacak olan insanların tarihsel toplamı anlamına geliyor. Bu da hem devrimciye hem düzelticiye saltık yönetim geleneğinin ya da ulusal yönetim geleneğinin karşısına bir insanlık geleneği çıkarma olanağını veriyor. Fakat o insanlık, bir bütün olarak düşünüldüğü ve öyle de adlandırıldığı için , bir de bakıyoruz ki, kendi geçmişini aşmış. Tarih denilen şey, sadece insanlık içinde var. Bu noktada da insanın içinde bulunduğu (koşullara –ya da) duruma açılabilirdi. Fakat kırk sekiz'in bireşimsel düşüncesi o fırsatı ıskaladı. Tarihi aşmış kavramların içinde *kırk sekiz düşüncesi*'nin bulabildiği sadece tür kavramı oldu. Bu tür kavramını ona gösteren de biyolojidir. O kavramın yanında, zo-

49) Dünyayı algılama biçimi, ideoloji. Metnin aslında da Almancadır.

runlu olarak, tamamlayıcı bir düşünce de bulunuyor: Yerküre düşüncesi; zorunlu, çünkü bir tür, içinde yaşadığı ortamın etkisi altındadır. Şu halde, burada bir çifte basamak düşüşü var. İnsanlık durumunun insan türü düzeyine inişi ve dünyanın yerküre düzeyine inişi. Fakat çelişki şurada ki, düzeyi düşen kavramlar, aslına bakılırsa, epeyce ortak olsalar da, henüz ortaya çıkmadılar. Basamak düşmesi olayı, zaman bakımından, basamağını düşürdüğü kavramlardan daha eski. Gerçek olmayan, gerçeklikten daha önce ortaya çıkıyor. İnsan, tür düşüncesiyle, kendi dışına atılıyor, Heidegger'ci anlamda dünyaya değil ama, dünyanın orta yerine, ya da daha doğrusu, yerin yüzüne fırlatılıyor. Fakat dünya ile olan bağı, yer ile fiziksel evren arasında bir ortak yaşamın basamağı düşmüş biçiminde duyumsanıyor. Bu anlamda Ballanche pekala 'maddesel evrenin insanı' diye bir şeyden söz edebilir ama, görüyoruz ki, bu da 'maddesel evrenin direyi' anlamına geliyor; işte dünyanın-içindeki-varlık düşüncesi. *İnsanın dünyasal yazgısı* gibi formüller buradan doğuyor. Emek ya da insanın yeryüzündeki edimi düşüncesi bu eklem noktasında ortaya çıkıyor. Saint-Simon'cuların düşüncesine göre insanın insanı sömürmesinin yerini insanların yerküreyi sömürmesi almalı. Corbon[50] şöyle yazıyor: "Yaşamın en anlamlı olaylarından biri ... emek aracının yavaş yavaş yaratılması ve insanın dünya üzerindeki etkisinin derece derece artmasıdır." Burada görüyoruz ki, emek ve araç yaratılması yaşamın birer olayı olarak verilmiş. Fakat, bireylerin yaşamının değil, türün yaşamının. Renan ise şöyle diyor: "İnsan düşüncesinin büyük egemenliği ancak maddesel dünya tümden insana bo-

50) Claude Anthime Corbon (1808-1891). Gazeteci, 1848 kurucu meclisi üyesi, 1870 Paris kuşatması sırasında bir kesimin belediye başkanı.

yun eğdiği zaman başlayacaktır." İnsan türünün evrene egemen olmak için her gün daha iyi ve daha çok yararlandığı çalışmanın, emeğin saygınlığı buradan geliyor. Emeğin kutsallığı buradan geliyor: "Ey dünyanın kutsal yasası, emek!" demiş Lamartine Jocelyn'de[51].

Neden kutsallık? Çünkü insan türü kavramının iki görünümü var. Biri biyolojik, öteki dinsel. İnsan için bu bir din, çünkü her birey bir 'ortak varlık'tır (Saint-Simon) ve hep 'insan türünün bir köşesinde' (Blanqui[52]) yaşar. İnsanlık ya da insanlık âlemi onun için bedensel ve tinsel ortamdır. Yeryüzünde bulunması ancak o ortam, o insanlık aracılığıyla olur. Salt olan ve kendinde, özünde erek olan ayrıcalıklı türdür. Cassou insanlıkçılığın[53] bu görünümü üzerinde haklı olarak ısrarla duruyor: "İnsan, inanışlarından, dinlerinden dinsel bir edimle sıyrılıp kendisinin bir tür niteliği taşıyan kendisi için getirdiği *Din* ile yetinmiştir." (Cassou [s.]43) Saint-Simon'culuk ve pozitivizm birer dindir: "İnsanlığın dinsel bir geleceği var" (Saint-Simon). Fakat o dinler, nesneleri bir tür olduğu için, geri kalanlar gibi, basamak düşmüşlerdir. Bu noktada, insanlığın ırkçılığı ya da insanlık ırkçılığı gibi bir şeyle karşı karşıyayız.

Tür kavramının ikinci görünümü, bu şeycilikten[54] korunmaya yarıyor. Biyolojik görünümü. Yüzyılın buluşu, türlerin geliştiğini gösteriyor. Bu deyimi ilk kullanan Ballanche'tır. İnsanın ilerleyişi, türün en sağır ve en örgütlenmiş güçlerin-

51) Fransız romantik şair ve siyaset adamı Alphonse de Lamartine'in (1790-1863) dokuz bölümlük uzun şiiri (1836).

52) Louis Auguste Blanqui (1805-1881) Fransız sosyalizm ve devrim kuramcısı.

53) Yazar *humanitarisme* sözcüğünü kullanıyor. Humanitarisme: gerçekleşmeyecek düş çeşidinden, boş, hattâ tehlikeli bulunan insancı düşünceler (Robert ve TLF sözlükleri); insanlıkçılık (Tahsin Saraç sözlüğü).

54) Yazar *chosisme* sözcüğünü kullanıyor. Chosisme: düşünceleri ve kavramları dizgeler altında ve 'şey'ler olarak dikkate alan öğreti. (TLF sözlüğü.)

den kaynaklanacaktır; o ilerleme dönüşümcülüğe[55] dayanır. Demek ki insan türü, Linné'nin[56] zamanındaki gibi zavallı ve durağan değil, çok-değerli, henüz insan bilgisinin dışında ama çok zengin bir geleceğe gebe. Şu halde ilk kavramların basamak düşmesinden ve doğru olmayışlarından ötürü yitirmekte olduğumuz Tanrı'nın, mistiklerin Tanrı'sının, o tapınılacak çok-değerliliğini böylelikle yeniden buluyoruz. Buna koşut olarak şeycilikten ve putseverlikten kaçınılmış oluyor: insanlığa tapınılıyor ama, insanlık var değil, bir aşamadan sonra oluyor. Zaten insanlık o yolla sadece var olan bugünkü toplumlara –dizgeleriyle birlikte bugünkü toplumlara– olsa olsa ancak daha iyi karşı çıkar. Cassou'nun dediği gibi "Bundan böyle, gelecek, bizim içinde bulunduğumuz, yaşadığımız ve devindiğimiz maddedir."

Buradan insanın bir tür olarak insan kavramının son diyalektik dönüşümüne geçiyoruz: Kadın tapıncı, evrensel döllyatağı olan, doğurganlık simgesi olan kadını yüceltme. İnsanlığın geleceğine kadınla, kadından geçerek sahip olacağız.

Görüldüğü gibi, bireşimsel bir düşünce olan insanların tümü kavramı kendi diyalektiği yoluyla tarihinin ötesine geçen biyolojik tür kavramına dönüşüyor. Bu kavram bütünleyici bir düşünceyi, 'dünyasal ortam' düşüncesini getiriyor, o da 'ele geçirilecek evren'e dönüşüyor. İnsanın kendi görevi niteliğini taşıyan ve Comte'un[57] ve Marx'ın[58] antifizisinde[59]

55) Yazar *transformisme* sözcüğünü kullanıyor: dönüşümcülük, evrimcilik, Darwincilik.
56) Canlıların sınıflandırılmasını yapan İsveçli tabip ve bitkibilimci Carolus Linnaeus (1707-1778) için Fransızların kullandığı ad.
57) Auguste Comte (1798-1857). Fransız filozof, pozitivizm akımının başlatıcısı.
58) Karl Marx (1818-1883) Alman filozof ve iktisat kuramcısı.
59) Yazar antiphysis (doğaya karşı) sözcüğünü kullanıyor.

bulunabilecek olan bu 'dünyanın ele geçirilmesi' düşüncesi emeğe değerin marksist tanımında rastladığımız saygınlığı veriyor. Ne var ki, dönüşümcülük düşüncesi, tür düşüncesine eklenerek, 'insan soyu' kavramına özgü eğilimi, yoksullaşma, yerleşme, sabitleşme eğilimine karşı savaşıyor. İnsan maddesinin içinde eriyip yiten birey de, sonsuz Tanrı'sının içindeki Spinoza[60] insanı gibi, içinde kendisinin de bulunduğu bu bireşimsel bütüne kolaylıkla tapıyor.

Akla yakın bir öğreti değil ama, bizi etkiledi ya. İnsanlıkçılık, hümanitarizm şu bizim insancılığı, hümanizmi doğurdu. Gide'in[61] kendisi bile bundan etkilendi. Bir ara bu deftere Gide'in güncesinden *Tanrı gelecektedir* dediği ilginç hümaniter parçalar kopya edeceğim. Aslında, bugün birtakım politik ilkeler aranırsa, hemen hemen insanla ilgili dört tane kavram arasından başka bir yerde yapmamalı seçimi. 1) Dar anlamda tutucu bireşimsel kavram. Örnek: A.F.[62] ; 2) Gençleştirilmiş dar bireşimci kavram: ırkçılık, Marksizm; 3) Geniş anlamda bireşimci kavram: hümanitarizm; 4) Çözümsel kavram : anarşik bireycilik. Fakat hiçbirinde bireysel 'insan gerçekliği'nden hareketle belirlenen insanın durumuna bir gönderme bulunmuyor.

Burada gazete tüketimimiz pek yüksek. Pencereleri karartmakta, tuvaletlerde filan işe yarıyor. Fakat hiçbir zaman o günün gazetesini kullanmıyoruz. Keller günün gazetesinin kullanılmasını yasakladı. Daha öğleyin her birimizin oku-

60) Baruch de Spinoza (1632-1677). Hollandalı filozof.
61) Andre Gide (1869-1951) Yazar, 1947 Nobel edebiyat ödülü sahibi.
62) Action Française (Fransız eylemi). 1899 yılında Charles Maurras tarafından (bkz. dipnot 35) kurulmuş aşırı milliyetçi ve kralcı hareket. Kilise bile aşırı bularak 1928'de sapkın ilan etmişse de papa XII. Pius 1939'da kınama kararını kaldırmış, ancak savaşın bitiminde, Action Française hareketi yönetim tarafından kesinlikle yasaklanmıştır.

muş, bir daha okumuş ve yorumlamış olmamıza karşın –zaten hepimiz içinde hiçbir şey olmadığı düşüncesindeydik– şöyle alacak gibi yapsak, öfkeyle elimizden çekiyor "Bırak onu, o bugünün," diyor. Her gazetenin okulda kah uzun kah kısa süre gizemli bir çile doldurmasını zorunlu tutuyor. Çilenin sonunda gazete iyice olgunlaşmış sayılıyor, gazete niteliğini yitiriyor, kağıt düzeyine iniyor. Salt süreden ve eskimeden gelen bir basamak düşmesi.

Keller korkak da değil, şair de. Ancak, okulda nöbetçi olduğu geceler, hepimiz gibi ot minderin üstünde uyuyacağına tüm geceyi gözü açık geçiriyor. Neden olduğunu hiç öğrenemedik. Ertesi sabah "Ne yaptın?" diye sorulursa, "İşte," diyor, "geceyarısına kadar gazete okudum. Saat üçte biraz bir şey yedim. Dörtte aptese gittim." "Peki, neden uyumuyorsun bütün gece?" diye sorulunca şaşalıyor, ne diyeceğini bilemiyor, ya da "İşte, ışık yanıyor da..." diye yanıt veriyor. Nöbetin ertesi gün, sabahtan akşama kadar sersem sepelek, durduğu yerde zaman zaman uyukluyor, sessizliğin içinde yakınmaya benzer seslerle horuldaması duyuluyor.

Sonbahar

Yapraklar dökülüyor, biz de onlar gibi dökületeğiz.
Yapraklar Tanrı öyle istediği için ölüyor
Fakat biz, İngilizler öyle istediği için dökületeğiz
Önümüzdeki baharda kimse ne ölmüş yaprakları ne öldürülmüş askercikleri anımsayacak, yaşam mezarlarımızın üzerinden geçip gidecek.

Bu metni kenarları tırtıllı, yaprak biçiminde, damarlı, güzel bir pas rengi bir kağıda basmışlar. İki yüz metre ilerimize Alman uçaklarından atılan bildirilerden. Bir köylü almış, bize getirdi, elden ele geçiyor. Metnin altında, asker miğferli bir kuru kafa resmi var.

Pieter karısının kendisine karşı savaşmayan bir pistonluya davranır gibi bir tutum almasından yakınıyor. Acele yanıtlanması gereken bir ticaret mektubu için Ona "Sen yaz; nasıl olsa başka iş yapmıyorsun. Benim vaktim yok," diyormuş mektubunda.

22 Çarşamba

Cassou'nun *Kırk Sekiz*'inde şu tümceyi okudum: "Flora Tristan'ın egzotik kanı ve serüvenci yazgısı, sanat ve anarşinin o soylu kahramanında, torunu Paul Gauguin'de yeniden doğacaktı." Tatsız biçimde sarsıldım. Gauguin[63], Van Gogh[64] ve Rimbaud[65] karşısında açık bir aşağılık duygusuna kapılırım, çünkü onlar yitip gidebildiler. Gauguin kendi kendini sürdüğü o uzak yerde, Van Gogh deliliğinde yitmiş. Rimbaud ise, hepsinden daha yitik, çünkü yazmaktan bile vazgeçebilmiş. Şu inancım gittikçe güçleniyor: İnsanın içten olması, kendisi olması için bir şeyin çat diye kırılması gerek. Dikkat edilirse, Gide'in Dostoyevski'den aldığı ders bu. Romanımın ikinci cildinde benim anlatacağım şey de bu. Fakat kırılmalara karşı kendimi güvene aldım. Kendimi yazma isteğime sımsıkı bağladım. Hissettiğimi ve gördüğümü hemen yazmayı düşünebil-

63) Paul Gauguin (1848-1903), ressam.
64) Vincent van Gogh (1853-1890), Hollandalı ressam.
65) Arthur Rimbaud (1854-1891), şair.

diğime göre, savaşta bile dörtayak üzerine düşüyorum. Konuyu yine kendime çevirmemin nedeni, bu incelememin sonuçlarını yazmak isteyişim. Görüyorum ki, yazma isteğimi yeniden gözden geçirmeyi sadece düşlüyorum, çünkü isteğimi bir saatliğine bile askıya almaya, ayraç içine sokmaya gerçekten kalkışsam, herhangi bir şeyi yeniden gözden geçirme nedenleri uçup gidecek. Kabul ediyorum ki, bu, başkaları için (örneğin, T. için ya da o ablak yüzlü kadın için) çok rahatsız edici bir şişinme; çünkü, her şeye karşın, hergelelikten, içimde dokunulmamış olarak bıraktığım bir şeyden doğuyor.

Naudin'in anlattığı bir şey: Ren'in karşı kıyısında bir Alman subayı görülüyor. Adam dürbünle Fransa yakasına bakıyor. Bir Fransız teğmeni, erlerden birine Alman'ı vurmasını söylüyor. Adam reddediyor. "Neden?" diyor, "O bir insan, bana bir kötülüğü dokunmuyor. Bir insan yaşamını yok etmek istemem." Subay, ikinci bir ere komut veriyor (iki er varmış yanında sadece); o da reddediyor. Bunun üzerine subay şöyle diyor: "Pekala, ikiniz de ateş edin, böylece adamı hanginizin öldürdüğünü öğrenemezsiniz." İkisi birden ateş ediyor ve Alman subay düşüyor.

Olayın doğruluğundan kuşku duymam için anlatanın Naudin olması yeter. Fakat işin ilginç yanı şurada ki, hiç kızmadan, isyana kapılmadan anlatıyor: doğal bir şeymiş gibi. Ne var ki, anlatılıyor işte. Herhalde Naudin birinden duymuş; o biri de bir başkasından duymuş. Komutan yardımcısının tepkisi de bambaşka. Tam gözü dönmüş savaşçı. "Ah," diyor, "ikisi de talihli adamlarmış. Ben olacaktım ki, on ikişer tane kurşun boşaltacaktım. Hak etmişler." Öfkeleniyorum, ve orada burada bir

kimseleri kurşuna dizmenin bir yararı olmadığını, bize boşu boşuna asker yitirteceğini söylüyorum. Hemen yelkenleri suya indiriyor, eğitime saygısı vardır; konuyu başka yöne çekiyor: "Bataryalar komut almadan ateş edemez, çünkü sesten yerleri belli olur." Arkasından da, bozguna uğradığı eğitim alanında kendine güvenini yeniden kazanmak için bir yeri sesten yararlanarak saptamanın ilkelerini eline tebeşir alıp karatahtada anlatıyor.

Öte yandan, Naudin'de ayrıntılarda kalan acayip bir kötümserlik var. Çocuksu olmasından, farkına varmaksızın savaşa burun kıvırmasından, bu yakalanmaz savaşı bir yerinden elleme, hareketsizliğini uydurmalarla kurtarma isteğinden gelen bir şey bu; hem şişinen hem sızıldanan köylülüğünden ileri gelen bir şey. Alman uçaklarının dün attıkları bildirilerle yetinmiyor da, dokununca patlayan dolmakalemler yağdırmalarını da istiyor bölgeye. Hem barışçı propaganda yürütüp hem de o propagandayı birtakım 'canavarlıklarla' çürütmenin yapılacak şey olmadığını anlatıyorlar adama ama, boşuna. Sonunda susuyor ama aklı yattığı için değil, ötekiler çoğunlukta olduğundan. Kötümserliğini bir türlü atamıyor, konuşmadan, geviş getirir gibi, içinde döndürüp duruyor. Sonunda, kapıyı çarpıp çıkıyor. Komutan yardımcısı, kızgın ve şişinerek, kapanan kapının arkasından bakıp "Bunun gibi bir herif bir bataryanın maneviyatı için felaket olur," dedi, "Bir şef, tam bir şef..." Kapı yeniden açılıyor, Naudin giriyor; komutan yardımcısı tam bir şefin ne yapması gerektiğini hiç söyleyemeyecek. Kıpır kıpır kıpırdanıyor, görüyorum ki, yarıda kalan söylevi adamı içinden rahatsız ediyor.

Naudin'in bu dışarı taşmayan başkaldırıları çok önemli.

Adam gergin bir asi. İstek, heves onu kemiriyor ve acılaştırıyor. Silah altına alınmış bir köylü olduğu için, hiç askere çağrılmayan ya da çağrıldıktan bir süre sonra fabrikasına dönen işçileri kıskanıyor. Maaşını almaya devam eden memurları da kıskanıyor. Fakat bu hoşnutsuzluğu hiçbir zaman başkaldırıya kadar gitmiyor, çünkü birçok neden, o hoşnutsuzluğu frenliyor ve dağıtıyor: Katolikliği, kurulu düzene uygun oluşu, aptallığı, şaşkınlığı, yakınma konularını derleyip toparlayamaması, eğitim karşısında duyduğu aşağılık kompleksi. Sonra, "yatırımları" da var. Ağzı laf yapan bir faşist gelsin, yerel düşmanlıklarını dayanışma bayrağı altında toplasın, Naudin yutar. Sonuna kadar mı? Bilmiyorum, çünkü korkak. Ama, yutar.

Savaşın başında Naudin şöyle diyordu: "Üç kez askere çağrıldım. Eylül 38'de, Mart ve Ağustos 39'da. Bıktım artık. Böyle süremez bu; ben sonuna kadar gitmek istiyorum. Bir iyi patlasın istiyorum şu savaş, ondan sonra başımız dinç olsun." Üç ay geçti. Astsubayların maaşları konusunda büyük düş kırıklığına uğradı. Şimdi, ara sıra gelen kahramanlık nöbetleri arasında: "Bütün istediğim," diyor, kin ve öfke karışımını belli eden bir sesle, "kayıpsız dönmek, kolum bacağım kesilmeden, bir de olabildiğince yakın zamanda." Bunun dışında, gürbüz, güçlü bir adam; vücudu yaşamla barışık. Yirmi dokuz yaşında, kırmızı yanaklı güzel bir çocuk, hafiften çıkan hoş bir sesi var. Herhalde köyünün horozudur, diyor Pieter. Kasları iyi ama, şimdiden biraz midesi çıkmış. Çenesi gamzeli; yanaklarında kırmızı olmayan her yer, sert sakalından ötürü çelik mavisi. Biraz zevk düşkünü olan bu şaşkının gülünç ve koku almayı bilen bir yanı var: kalp de kırıyor.

Keller, sivil yaşamında, her akşam evinin cephesine bir merdiven dayar, elektriğin geldiği kablodan iki uç alır, öylelikle, sayaçtan geçmeden aydınlanırmış. Sabah, daha şafak yeni sökerken, yine merdiveni sırtlanır, o iki teli ayırırmış. Savaştan sonrası için hevesi, bir arsa alıp üstüne bir şey çıkmak. Fakat evinde gaz olmayacakmış, çünkü gazla bu çeşit tasarruf olmazmış. Elektrikli mutfak fırını olacak, onu da aynı yolla işletecekmiş. "Bu," diyor Paul'e, "banliyönün Paris üzerindeki büyük üstünlüğü. Paris'te, biliyor musun, bütün hatlar çelik boru içindedir."

23 Perşembe

Boşaltılmış bölgelerde, Sarreguemines yakınlarında konuşlanan askerler her şeyi kırmışlar, yatakların içine pislemişler, dolapları baltayla parçalamışlar. Bu vesileyle gördüm ki, 'içeriden' gelen Fransızlar, Alzas halkınca candan karşılanmalarına, kentsoylu evlerinde bedava yatıp kalkmalarına, kızlarca hoş tutulmalarına, çocuklar tarafından alkışlanmalarına karşın, Alzaslıları sert biçimde kınıyorlar. Bir yandan Alzas şarabı içer, şukrut[66] yerken aralarında şöyle yakındıkları oluyor. Geçen gün "Ne yaparsınız," diyordu okumuş bir çavuş ciddi ciddi, "bu adamlar hiçbir zaman bizim gibi olmayacaklardır. 1918'de fazla yumuşak, çok fazla yumuşak davrandık. İnançlara saygı göstermek iyi bir şey ama, önce bunları Fransızlaştırmamız gerekiyordu." Pek çok asker, çocukların Alzas lehçesi konuştuklarını işitince hayıflanıyor: "Biraz düşünsenize! Bunların okullarında haftada bir saat Fransızca varmış!" Bunu

66) 'Ekşi ot' anlamındaki Almanca Sauerkraute sözcüğünden Alzas lehçesine, oradan da standart Fransızcaya geçmiş olan 'choucroute': Salamura içinde hafifçe ekşitilmiş lahanadan yapılan ve Almanya ile Kuzeydoğu Fransa'ya özgü yemek.

söylerken baldırlarına bir şaplak atıp dövünüyorlar. Hepsi "Ben ne Fransızım ne Almanım, ben Alzaslıyım," diyen en az bir Alzaslı görmüş. Brumath'ta bir meyhanede Castor'a sataşıp yüz bulamayan sarhoş bir er hoşnutsuz bir sesle şöyle dedi: "Demek, sen Alsalce'lısın!" Sonra, bir kez daha zorlamaya kalktı: "Bizden misin, bize karşı mısın?" Sosisleri tıkınırken bilmiş bir tavırla kafalarını sallayıp "yabani herifler!" dedikleri oluyor, "tüm Brumath'ta ilaç için kuru salam bulunmuyor!" Geçen gün, bir onbaşı ciddiyetle şöyle söylüyordu: "Bak, ne diyorum, ben sucukçuyum, Brumath kasabının ağzını aradım; şap hastalığına yakalanmış ya da verem olmuş inek etlerini sosis yaptıkları ete katıyorlarmış. O ünlü Strasburg sosislerini meğer öyle yapıyorlarmış." Bu da bir başçavuştan: "Bakın, göreceksiniz. Izne gittiğimizde en matrak şey kaşık düşmanına, çocuklara kavuşmak değil de, Fransa Fransızlarının konuştukları Fransızcayı duymamız olacak." Görülüyor ki, bu haklı kızgınlığın ucu pek zaman geçmeden boşaltılmış evlerin yataklarına pislemeye dayanıyor. Öte yandan bu iyi kalpli Fransızların anneleri ve karıları da Alzaslı kadınlara herhalde kendilerini Fransız kadını saymamaları gerektiğini iyice anlatmışlar. Limousin'de Dordogne'da Alzaslı kadınlara köpekmişler gibi davranılıyormuş. Poupette bir mektubunda anlatıyor: St-Germain-les-Belles'de boşaltılmış yöreden çıkarılanların gelişini duyurmak için tellal bağırtmışlar; adam sözlerini şöyle bitiriyormuş: "Şunu da unutmayınız ki, bunlar ne olsa Fransızdır!"

Bu sabah politikadan söz ediyoruz. Hang, Pieter, Paul ve ben Avrupa'nın savaş sonrası örgütlenmesini konuşuyoruz. Bir sürü salakça laf ediyoruz. Naudin sınıfın köşesine çekil-

miş bir mektup yazmaya çalışıyor. Bizim sohbetin gürültüsünden yazamıyor. Öfkeyle söyleniyor: "Ulan, canıma okuyorsunuz benim, sıktınız ama..." Hang onu da konuşmamızın içine çekmeye çalışıyor ama, nafile. Kendini çevreden daha iyi soyutlayabilmek için başını ellerinin arasına alırken birden şöyle söylüyorum ona: "Duydun mu, Naudin, Wissembourg yakınlarında bir yerde, Almanlar bir Fransız esirin derisini yüzmüşler diri diri?" Kalkıyor, sorgu dolu bir tavırla bana doğru geliyor: "Kim dedi sana bunu?" Mahsus gizli kapaklı davranıyorum: "Adamın biri..." Biraz ayrıntı veriyorum "İki esir varmış, Bir tanesi konuşmak istemiyormuş. Yüzmüşler derisini. Ötekini tehdit etmişler, giysilerine benzin döker, yakarız, diye. O da korkmuş, söylemiş istediklerini." Naudin kızıyor, o kadar ki, mektubunu unutuyor: "Vay, alçaklar! Gelsinler buraya! Teke tek, göreyim bakayım, benim de derimi yüzüyorlar mı?" Gidiyor bir köşeye oturup kollarını kavuşturuyor. Korkmuş, öfkeli, ciddi ve hoşnut başını sallıyor: Bugünün korku tayınını aldı.

Başçavuş, tartışmaları başkalarına karışmadan dinliyor, ama bir şey söylemiyor.

Bu gece saat bire doğru birdenbire uyandım ve istenç konusunda düşünmeye başladım. Her şeyi anlamasam da konuyu biraz aydınlığa kavuşturduğumu sanıyorum.

Önce, bilincin ta ortasında meydana çıkan özel bir edim olan klasik istenç edimi[67] kavramının iki engele takıldığını görüyorum.

67) Yazar *volition* sözcüğünü kullanıyor.

Önce, bilince benzeyen, bilincin kendisi olması gereken istençli bir edimin kendisini istemesi gerekir. Paris'e gitmek istiyorum. Peki. Fakat istencimin altındaki gerekçe arzu ise, o istenç artık istenç olmaktan çıkar; bilincin içinde ayrıcalıklı edim, ötekilere benzer gerekçeli bir yapıdır. İstencin arzu edilmiş olması gerekiyor. Yoksa benim Paris'e gitme istencim istenç dışı olur. Kant'ın istencin özerkliği derken iyice gördüğü nokta da bu işte: İstediği edimden ötürü kendinin (geçer olmasını isteyen bir istenç. Yine Kant'ın gördüğü gibi, Ben'in istencinin yönünü değiştirmek bir işe yaramaz, çünkü bu istenç yine bir verilmişten çıkacaktır (o verilmişin Bergson'un[68] derin Ben'i gibi varolmuş değil de sürüyor olmasının hiçbir önemi yoktur: nasıl olsa istenç ondan doğal olarak çıkan bir şey olacaktır). Ben istenç'ten türemedikçe istenç Ben'den türeyemez. Nitekim, bilinç gibi, istenç de kendi üzerine döner. Ve, kabul etmeli ki, şayet isteyen ve istenilen istençlerin kendi üzerine yansımasından oluşan bir dizinin içine düşülmezse, bilinç için olduğu gibi, bu kendi üzerine dönme edimi, yapısıyla çakışır. Şu halde söz konusu olan, istencin varlıkbilimsel[69] biçimde bir uslamlaması: Bu uslamlamada istenç X ile nasıl ilgileniyorsa kendisiyle de öyle ilgilidir. Burada (bilinç için olduğu gibi) nontetik[70] bir altyapıyla karşılaşıyoruz: niyetin istenci ve aşkın bir istemli yönelmişlik: istenilmiş niyet X'in niyeti oluyor. Ne var ki, burada bilincin sıradan yapısıyla olan benzerlik yanıltmamalı, bir bilinç kendisinin bilinci olmalıdır, ondan iyisi olmaz, çünkü nontetik bilinçte, bilinç, bilinç için

68) Henri Bergson (1859-1941) Fransız sezgici filozof. 1927 Nobel edebiyat ödülü sahibi. Bergsoncu: Bilimcilik karşıtı.
69) Yazar *ontologique* sözcüğünü kullanıyor.
70) Analitik değil, sentetik değil, nontetik (nonthétique): Sartre'ın oluşturduğu ve sözlüklerde bulunmayan bir sıfat.

nesne değildir. Burada söz konusu olan şey, nesne-özne ikiliğinin bulunduğunu düşündüren bilgi değil, bilincin varoluşsal koşulu niteliğiyle kendi yarısaydamlığıdır. Tersine, bu istenilmiş niyet, bilgi türünden olabilir yani özünde bir ikilik taşıyabilir. Boş sözcüklerle yetinmezsek, istencin ve nesnesinin –o nesne bir niyet bile olsa– içsel birliğini algılayamayız. Bunun nedeni de açık, yani istencin nesnesi gelecektir. Bu, yani o nesne, varlıksal özü gelecek zaman olan bir çeşit *olanaklı*'dır. Şu halde, aslında, istenç ile nesnesi arasında çok kısa da olsa bir zaman aralığı olmuş oluyor. Tek bir bilincin altyapısı içinde bir istenilmiş niyet bulunması düşüncesi çelişkili görünüyorsa da, istençli edim düşüncesinin, kendi mantığına uygun olarak varacağı nokta orasıdır; meğer ki ondan iyice kesin belirlenmiş bir süreç çıkarılsın (fakat, o zaman da istençli edim özgüllüğünü yitirmiş oluyor; artık onu istekten, tutkudan, mekanizmalar vb..den ayırt edemiyoruz).

İkinci güçlüğe gelince, o da, istencimin nesnesinin konumuyla zaman içinde benden uzak olması. Oysa, bir istenç edimi olarak tanıttığınız özgürlüğün kendisi, insanın zamana karşı istemesini yasaklar. Bu girişimi yarın yapmak istiyorsunuz. Fakat, sizi size karşı kim güvence altına alır? Bugünkü istenciniz yarın geçmişe, bilincin dışına düşmüş olacak, kemikleşecek ve siz onunla olan ilginiz açısından tümüyle özgür kalacaksınız: Onu yanınıza çekmek ya da ona karşı cephe almakta özgür kalacaksınız. İnsan kendine karşı da, zamana karşı da and içemez. İnsanın kendisine verdiği söz, tüm andların ana örneği olan o söz, kendi gelecekteki özgürlüğünü büyülemekte kullanmaya çalıştığı başarısız bir sihirdir. Zaten, insan sözünü tutmaması olasılığı bulunduğunu du-

yumsadığında yemin eder. Yemin, umutsuzluğun itirafıdır. Bu söylediğim türden her istenç edimi –ki bunu sık sık yaparız– aslında gizli bir yeminden başka bir şey değildir. İstediğim şey, yarınki niyetimdir. İstenilmiş niyet ikiliği burada karşımıza çıkıyor ama, ben de işte bu daha sonraki niyetimi isteyemem. Gözlerimi devirir, yumruklarımı ve çenemi sıkarak *ona sadık olmak istiyorum* dersem, boşa bir şey, herhangi bir beklenen sonuç vermeyecek bir şey istemiş olurum; pek çok özel niyetlerim olabilir ama, bunların her biri teker teker elimden çıkıp gidebilir. Bu çeşit istenç edimlerine –ki bunlar pek çoktur– Husserl'in boş niyetlerinden hareket ederek *boş istenç edimleri*[71] diyorum ben. Bunların istencin klasik kavramına model olmuş olmasından korkarım. Bunlar bilincin akışından ayrılarak ortaya çıkar ve bu edimlerle birlikte güçlü bir gerilim olur; herhalde bunların boş değil de dolu sanılmasına yol açan o güçlü gerilimdir. Fakat, asıl işte onlarda olmayan şey, içlerini doldurabilecek olan o dolgu maddesi, kaynak olay olabilecek olan ve bizim kendisine yönlendirildiğimiz o niyettir. Bu boş istenç edimlerinin etkisizliğini fark eden çok kişi, düş kırıklığından ya da kuşkuculuktan ötürü, sonunda istenç diye edimin gerçekleştirilmesi boyunca uzanan bilinçten başka bir şeyi kabul etmemişlerdir. İstenç edimiyle edim arasında artık ayrım kalmıyor. Yalnızca benim edimim bana benim niyetimin tanıklığını etmekle kalmıyor, aynı zamanda benim niyetim, edim ile belirleniyor ve tanımlanıyor. Bu, Alain'in şu sözlerine koşut bir şey: *Yontunun yapımı yontu ustasının ana düşüncesini biçimlendirir, öyle ki, sonunda, somut düşünce gelişmesinin ve zenginliğinin son noktasın-*

71) İstenç edimi: la volition.; boş istenç değil, boş edim.

da yontunun kendisi bulunur. Bu, ezeli bir döngüdür. Edimleri niyetlere göre yargılamak gerekir. Peki ama, niyetlerin kendisini edimlere göre yargılamazsak neye göre yargılayacağız? Nasıl dil düşüncenin desteği ve bir biçime sokarak anlatıcısı[72] ise, edim de istenç ediminin bir biçime sokarak anlatıcısı ve maddesel desteğidir. Edim istencin dış görünümü, istenç de edimin içsel birleştirici izleğidir; nasıl dilsiz düşünce olmazsa, edimsiz istenç de olmaz.

Niyeti sonuca göre yargılayan ve bunu yineleyen ahlakçının katı kararını kınamayacağım. Çok iyi bir sakınım. İşte bu sakınıma zorlayan, boş istenç edimlerinin varlığıdır; öylelikle o edimler ortaya çıkarılır ve saf dışı bırakılır. Bununla birlikte, açıkça biliyorum ki, şu an kendimi incelersem, bende bir miktar dolu ve etkili niyet var fakat bunlar gerçekleşmiyor. Sıkı ve katı durmalıyım, hiçbir şeye hayıflanmamalıyım, kendimi kara düşüncelere kaptırmamalıyım, kendimi incelemeye almalıyım. Yarın ya da öbür gün Brumath'tan ayrılıp Morsbronn'a giderken hiç geriye yönelik kaygı duymamaya, romanımı bitirmeden başka bir şeye başlamamaya, bu defteri tutmayı tek bir gün aksatmamaya, üç günde bir Castor'a, iki günde bir anneme mektup göndermeye niyet ettim. Kendimle daha yakın vadeli kararlarım da var: Paulhan'a hemen bu akşam, şu defteri kapatır kapatmaz yanıt vermek, Castor'a, T.'ye de yanıt yollamak vb.. vb.. Daha uzağı hedefleyen, barış geldikten sonraki sivil yaşama dönmem ile ilgili kararlar da olabilir. Bununla birlikte bunları gerçekleştirmek için şu sırada hiçbir şey yapmıyorum ve yapacak hiçbir şeyim yok. Ama bunlar içi boş istenç edimleri de değil, daha önce var olmuş

72) Yazar *explicitation* sözcüğünü kullanıyor.

olan ve edimlerle yeniden ortaya çıkmayı beklerken uyuyan içi dolu istenç edimleri de. Söz konusu olan niyet anıları değil, gerçek niyetler, şu sırada var olan ve benim varlığımı oluşturan niyetler. Herkes kendinde böyle silinmeyen, sıkıntı veren ama yine de gerçekleşmeyen niyetler bulabilir. Acaba yanılgı, istenci genellikle kısa, geçici olarak yerelleştirilmiş bir bilinç edimi yani tam bir içi boş istenç edimi olarak görmemizden gelmiyor mu? Bu da şu kapıya çıkar: Genellikle istemli olmayan bilinç, birtakım koşullarda, istemli bir yapı kazanabilir. Fakat daha önce, ikinci defterimde, önceden istenç yoksa bilince istenç eklenemeyeceğini yazmıştım. Şu halde, Spinoza'nın öğretisine dönmek ve istenç ile bilinci özdeşleştirmek gerekiyor. Bunu yarın açıklayacağım.

Bu akşam, birdenbire kendimi biraz zavallı hissettim. Sonra geçti.

24 Cuma

Bu gece yine Paul'ün uyurgezer nöbeti tuttu. Birdenbire "Oo oo oo! Oh!" diye bağırmaya başlıyor. Sonuncu 'oh' ağır, titreşimli ve gücenik çıkıyor. "Paul!" diyorum. Uykulu bir sesle "Ne var?" diyor. Ben: "Paul!" O, mahcup ve nazik bir sesle (sokakta yanınıza yaklaşıp size tanışça yaklaşan birine *sizi pek çıkaramadım* diyeceğiniz sesle) "Neredeyim, bilmiyorum," diyor. Sonra, kendi sıkılganlığını alaya alarak, bir çeşit ruhsal oburlukla "Hayır, gerçekten hiç bilmiyorum," diye kendini tutamamış birinin gülüşü çıkıyor ağzından. Ben: "Brumath'tasın." Paul, çok öfkeli: "Onu biliyorum, pekala." Ben: "Niçin bağırdın?" Paul, ikiyüzlülükle: "Ben mi? Ben mi bağırmışım?"

Bir sessizlik oluyor, sonra birtakım kıpırdanışlar duyuyorum. Ağır bir şeyler çekiştiriliyor. Soluk soluğa birinin çıkardığı sesi duyuyorum. "Ne yapıyorsun?" diye soruyorum. Paul ağır bir tavırla ve hakarete uğramış gibi: "Hiç, şimdi uyandım," diyor. Hemen arkasından, güçlü ve düzgün bir soluma sesi geliyor, ve çok geçmeden alçaktan horlamalara dönüşüyor. Bu sabah iyice anlaşılıyor ki, tüm o konuşmamız boyunca deliksiz uyuyormuş. Yanıtlarını –pekala hemen hemen yerinde verilmiş yanıtlardı– uyanmadan veriyormuş.

İstence dönelim. Görüyorum ki, ancak gelecek zamanda olabilecek bir *öte* amaçladığı için istencin asal yapısı aşkınlıktır. Fakat bu aşkınlığın olması demek aşılacak bir 'verilmiş'[73] var demektir. İstencin dünyaya ve nesnelerin direnmesine gereksinimi vardır. Bunlara gereksinimi basit bir biçimde amacına erişmek için bir dayanma noktasına olan gereksinim değildir; asal olarak içsel bir gereksinimdir, istenç olabilmek için bunlar gereklidir. Çünkü, olabilen olandan yalnızca bir gerçeğin direnmesiyle ayırt edilebilir, ve olanaklı olanın ötesinden tasarlama ya da yansıtma yapılabilir. Her yerde olduğu gibi burada da gerçek olan, olanaklı olandan önce yer alır. Tasarlanmış olanın, düşte, düşlenmiş bir varlık kazanması olağan olduğundan, yaratılmış ya da uydurma bir şey olan düşlerin dünyasında bu ayrım olamaz. Bir insanın düşünde bir şey içmek istemesi ile düşünde kendini bir şey içerken görmesi arasında hiçbir ayrım yoktur. Nitekim, insanın somut dışı varlığı, sınırsız gücünün kurbanı olarak, isteyemez. Uyanmayı bile isteyemez. Sadece uyandığını düşleyecektir.

73) Yazar *le donne* (yapılmış, işlenmiş değil, o an zihne verilmiş) sözcüğünü kullanıyor.

Kendini toplayabilmesi için, gerçek olanın, şu ya da bu yolla, düşün içine girmesi gerekir. Şu halde, düş görenin eli kolu kendi saltık gücüyle bağlanmıştır. Sorunu uç noktasına götürürsek, yaratıcı sezgilerle hareket eden tanrısal bir ruh için de aynı şey olacaktır. Şayet sezgisel yolla nesneyi üretmesi için o ruha basit tasarlama yetiyorsa, hiçbir hareketsizlik direnciyle karşılaşmıyorsa, tasarlama ve gerçekleştirme arasında bir zaman aralığı yoksa, Tanrı düş görüyordur. Yaratıları, duygusal durumundan ayırt edilemez. Kendi içinde tutsaktır ve hiçbir şey isteyemez. Sınırsız tanrısal güç, tam bir öznel kölelikle eşdeğerdedir. Tanrı ne kendisiyle kendisi arasında, ne nesneyle kendisi arasında bir aralık bırakamadan bir yaratmadan ötekine koşmuştur. İstenç ancak bitmişse ve bitmiş bir varlıkta ise istençtir, ve istencin bitmişliği ona dış kökenli bir sınırlamadan değil, kendi özünden gelir. Bir dünyanın direnci, istencin içinde, kendi doğasının ana öğesi olarak bulunur. İstencin dünyadan daha sonra geldiği düşünülemediğine –öyle olsaydı yol materyalizme çıkardı– ve dünyanın istenç tarafından yaratıldığı da tasarlanamadığına –öyle olsaydı yaratıcı sezgiler alanına düşerdik ve birdenbire istenç ortadan kalkardı– göre, dünyanın ve istencin bir defada, ikisi birden verildiğini düşünmek gerekiyor. Sadece dünyanın içine atılmış bir varlığın istenci olabilir. Kendi düşlerine sahip, kendi eksiksiz özgürlüğüne sahip bilinci özgür bırakan dünyadır. İstenç, insanın içinde bulunduğu koşulları, dünyaya bırakılıvermiş bir varlık için kendi amaçlarını, onların hemen gerçekleşmesini olanaksız kılan bir gerçeğin ötesinde bulma gerekliliği olarak belirler. Amaç ile amacın tasarlanması arasında varlığı zorunlu aralıkla tanımlanır. İstenç,

ancak tüm dünya benim bilincimle bilincimin amaçları arasına sıkışmışsa var olabilir. Bir peri çıkıp bana istediklerimi hemen gerçekleştirme gücünü versin; onları uzakta tutamadığım için, gerçekleşmelerini engelleyemediğim için, uyurum. Gerçekleşmiş ama sonu acıklı gelmiş dileklerden söz eden öyküleri anlatanlar bunu çok açıkça olmasa da sezmişlerdir. Şu halde, istenç *dünyayı değiştirecek varlık* niteliğini yüklenmiş *dünyada varlık* olarak karşımıza çıkar. Herhangi bir *istenilen* olabilir, hiçbir zaman belirli bir durumun bir değişmesinden başka bir şey değildir. Bu değişme, ancak, o belirli durumun özgül olanaklarının gelişmesinin sonucu olarak o durumun ufkunda görünürse gerçekleşebilir. Bu anlamda, değiştirmek için algılıyoruz ve algılanandan yola çıkararak değiştirmeyi istiyoruz. Her algılama, olabilecek bir değişme –ama düzenlenmiş bir değişme– zemini üzerine resmedilir, aynı zamanda [bu sırada] kendi kalınlığı ile bu zemini geri iter. Bir pencereyi kapalı olarak algılamak, ancak, o pencereden onu açmaya ayarlı olanağı tasarlayan bir edimle olabilir. Bu edim olmasa pencere ne açık olacaktır ne kapalı: hiçbir şey olmayacaktır. Fakat, bunun karşısında bir de şu vardır: O pencerenin şimdiki kapanması olmasa, ancak hiçleştiren bir açık pencere imgesi olabilirdi; ya da –sihir yoluyla gerçekleşmiş dilek olayında– direnemediğinden ötürü (benim istediğim gibi yok olacağı ya da kapanacağı için) *şey* olamayan ve bilinci içkinliğinden kurtaramayan açık bir pencerenin sihirli kalkınması olabilirdi. Böylece istencin ilk yapısı, şu sırada verilmiş bir dünyanın durumu ötesinde, geleceğe bir olanak yerleştiren bir aşkınlıktır. Bununla, istencin derin anlamı görülüyor. O anlamı da, istencin ancak kendisinden

kaçması, kendisini kendisinden geleceğe atması durumunda istenç olduğu biçiminde görüyoruz. İstenç, öne-atılımdır (*Vorwurf*).[74] Elbette, buradan da dünyanın –bugünkü durumuyla– ancak gelecekten yola çıkarak bilinebildiği çıkıyor. Böylece, istenç ve algılama ayrılamaz oluyorlar. Bu da şu anlama geliyor ki, istenç zaman zincirinin belirli bir noktasında ortaya çıkan bireysel bir edim değil, bilincin kendi olabilirleriyle arasındaki ilişkidir.

Şimdi iş, bilinçle bilincin kendi olabilirleri arasındaki o ilişkiyi belirlemeye kalıyor. Buraya kadar, genellikle, Heidegger'i izledik. Fakat şimdiden sonra onu izleyemeyeceğiz. Çünkü, onun gözünde *Dasein*[75], kendi olanaklarından başka bir şey değildir. Çünkü, o zaman, başka çeşit bir içkinliğe düşersek, aşkınlığı onun aldığı gibi almamız bir işe yaramaz. Çünkü istenç, bilincin kendinden –bilinçten– kaçabilme gücüdür. Her türlü içkinlik, bir düş durumudur. Hattâ, varlık, olanaklar niteliği ile dünyanın ötesinde bulunduğuna göre, Heidegger'in içkinliği bile öyledir. Tasarlayan varlık ile tasarlanan olanaklar arasında *süre* bulunduğunu kabul ediyorum. Fakat, o süre sonundan sayıldığı için, ayırıcı gücünü yitirir, artık kendisi ile *Dasein* arasındaki birliğin özünden başka bir şey değildir. Aslında, bilincin olanakları aşkındır. Bilinç onları destekler, onları ister, o olanakların niyetli bilincidir, fakat, işte ondan ötürüdür ki, o olanaklar bilincin dışında ka-

74) Sartre Türkçede öne-atılım olarak verdiğimiz sözcüğü pro-jet (=tasarı, varoluşçuların dilinde: insanın yöneldiği şey) olarak yazıyor; Vorwurf (metinde de Almanca) da ön (vor) ve savurma (Wurf) sözcüklerinden yapılmıştır; ancak Almancada anlattığı kınama sözcüğü ile tasarı arasında anlambilimsel bir yaklaştırma yapıp yapmadığı açık değil.

75) Almanca: *orada olma*. Hegel felsefesinde varoluş, belirli varlık; varoluşçulukta insan varlığı, dünya içinde bir insanın varlığı anlamlarında kullanılan bir terim.

lır. Onlar, aşkın nesnelliklerini kendileri hangi alanda kavranıyorsa o alandan alırlar; o alan da değiştirilmeye hazır olan nesnedir. Görüldüğü gibi, bilincin olanakları, çok özel çeşitten dış varlıklardır. Onlara *zorla isteyen nesneler* diyelim.

Bu deyimden, gerçekleşmeyi dayatarak isteyen nesneleri anlamak gerekiyor. Bunlar bizi konu alan birtakım seçimler, birtakım tercihlerdir. Fakat sadece dayatarak isteseler, *istenilen* olmazlar. Çünkü öyle zorlu istekler düşünebiliriz ki, bunlar gerçekleşmeden kalabilirler: *meliora video proboque deteriora sequor*[76] Ayrıca bunlar güven uyandırır, gerçekleşmelerini öngörürüm. Bu öngörü nedeniyle de ayrıcalıklı olduğumu sanırım. Söz konusu olan, neredeyse tıpa tıp bir kesinliktir. Zaman içinde ileriye ait öteki nesnelere –istenmiş olmayanlara– gelince, onları pekala *öngörebilirim* ama, onların olanağının kendisi, bir olasılıktır. Halbuki, istenmiş olan nesnenin olanağı, kesinliktir. Örneğin, kalemimin ucuna gelen *kesinlik* sözcüğünü yazmayabilirim: bin bir yoldan rahatsız edilebilirim. Fakat biliyorum ki, rahatsız edilmezsem, o doğacaktır, yani o sözcüğü yazacağım; biliyorum ki, rahatsız edilen şey, onun doğması, yazılmasıdır. Ondan başka bir sözcük oluşturmaktan alıkonulmazsam, o zaman, sözcüğün en azından o yaşamı olacaktır, doğması engellenmiş olanınki. Halbuki servetimi suya yatırır, denizaşırı mal satmaya kalkarsam, bir deniz kazası yükü ziyana uğratıp benim iflasıma yol açabilir; ne var ki hiçbir zaman deniz kazasının engellediği şeyin *başarılı bir satış* olup olmadığını öğrenemem. Çünkü o satış yasadışı rekabetten ya da kötü hesaplamadan ötürü zararla bitebilirdi. Kârlı satış ancak *belki* engellenmiştir. Öte yandan, bu olabilir-seçimleri ta-

76) Lat. *Iyisini görür, onaylarım, kötüsünün peşinden giderim.*

niyişim, düşsel düşünce[77] anlamında olmuyor, onları gerçekleştiriyorum. Bu demektir ki, onlar benim edimlerimin ufkunda kendi anlamları olarak görünüyorlar. Heidegger onları niyetli nesne olarak almadığımızı söylerken haklıydı. Aslında, onları öyle almak hiçleştirmek, kavramlara ya da imgelere dönüştürmek olurdu. Onları en açık biçimde, her ne kadar adları konulmasa da, bir edimde bulunarak ortaya çıkarabiliriz.

Şu halde, durumumuzun anlamı, her an, düşünce içeriği bakımından[78] niyetimizin karşılığı olan ve bizi gelecek zamanın içinde bekleyen bu olabilir-seçimler tarafından verilir. Algılamalarımızı güdüleyen ve biçimlendiren onlardır. Şunu da söyleyeyim ki, onlar iki anlamda benim olabilirlerimdir: Önce, bunlar, gördüğümüz gibi, benim kendi seçimlerim olduğu için, sonra da, bunlar benim dünyadaki-varlığımın nesnel ve aşkın imgesi olduğu için bu böyledir. Çünkü bu seçim ya da tercihler –kendimize saygımızdan ötürü– bizim üzerimizde bir konumdadır. Heidegger açıkça işaret etmiştir ki, *dünya insan gerçekliğinin kendi niteliğini ilan ettiği yerdir*. Bu tercihler bizim için vardır. Bizim için ya da başkası için. Yani, kısaca, bir insan gerçekliği için. Ne var ki, *bizim* insan gerçekliğimiz tarafından dünyanın ötesine fırlatılmış bu olabilir insan gerçekliğinin bizim insan gerçekliğimiz olduğunu sanmak yanlışa düşmektir. O gerçeklik, dünyanın öteki yanına, seçimlerin ötesine ait bulunduğu için, olsa olsa aşkın olabilir. Seçimler, edimler aracılığıyla gerçekleşen tasarıların düşünce içeriği bakımından karşılığıdır; tasarlanan insan gerçekliği de seçimlerin bireşimsel birliğidir. Elbette, o da tasarlanan, niyet edilmiş nesne değildir ama, onun kendisinin aşkın olduğunu

77) Yazarın kullandığı sözcükler: *au sens contemplatif*.
78) Yazar noématique (>noema (Yun.) = düşünce içeriği) sözcüğünü kullanıyor.

anlamak için onun aşkın seçimler birliği olduğunu düşünmek yeter. Bilinç, içkinliğinden kaçamaz; ancak kendisinin edilgenleştirilmiş imgesini dünyanın öteki yanına atarsa kendi niyetinin nesnesi olabilir. Böylece gelecekte bekleyen seçimler insanlık görünümü edinmiş olur. Bunlar insan olanakları ve benim olanaklarımdır. *İnsansal amaca* yönelik olarak vardırlar. Fakat öte yandan, onlar gözden yitip gidince, aşkın insan gerçekliği sadece içi boş bir biçim olarak kalır, çünkü o aşkın insan gerçekliği o seçimlerin oluşturduğu bir bütündür. Buna ***kendilik***[79] ya da bilincin dünyanın ötesine düşen gölgesi diyeceğiz; bunun özne üzerine yansımış bilinçlerin oluşturduğu bir bütün olan *Ben* ile hiçbir ilgisi yoktur.

Bunun arkasından şu geliyor: Her an, bilinç için, onun olan yani ona az önce anlattığımız biçimde görünen birtakım olanaklar vardır. Bu olanaklar, *bilincin istenci* adını vereceğimiz şeyin düşünce içeriği bakımından karşılığıdır ve, bundan ötürü de, o istenç bilincin özel-varlığının ta kendisi olur. Bilinç, her an, kendini birtakım olanaklıları bulunan bilinç olarak belirler. Bunu varoluşçu yoldan almak gerekiyor: Birtakım olanaklılarla çevrelenmiş bilinç olmak, bilincin özüdür, onun varlığı ancak o yolla başka herhangi bir bilincin varlığından nitelikçe ayrılır; dünyaya atılmadaki kendi biçimini ancak o yolla bulur. Elbette, her ne kadar bu atılış tek ise de, o atılış dünyanın çeşitliliğinden geçerken kırılmaya uğradığı için, onu düşünce içeriği bakımından görünür kılan seçimler pek çok olabilir. Zihinsel etkinlik malzemesi açısından olmasa da, o seçimlerin hepsi aynı anda bulunabilir. Böylece, her an bilinçli olmak kendi olanaklılarını, sadece onları istemek

79) Yazar ipséité (salt bireysel niteliklerle, bir kişinin başka bir kişiye indirgenmesini engelleyen şey) kullanıyor.

demektir. Bilinç ile olanaklıları arasındaki bağ, bilinç ile algılanmış şey'ler arasındaki bağ kadar somuttur. Bilinç her an kendisini olanaklı seçimlerin somut çokluğunu ele geçirmekle belirler. Bunu bir izleğe bağlı olmaksızın ve bir durumdan geçerek yapar. Durum, güdülerin basamaklanması ve araçların basamaklanması biçiminde düzenlenmiş şey'lerin devinimsiz direncidir. Sonunda, durum, tümüyle bilincin kendi olanaklılarına göre düzenlenen dünya olmuş olur.

Bu koşullarda, benim her an istediğimin, dünyadaki konumum olduğu anlaşılıyor. İstediğim neyse ben oyum. Bu da elbette sınırlı bir şeydir. Ben tamamlanmış bir varlığım ve kendimden sonuna kadar ve eksiksiz olarak sorumluyum. Şunu da anlayacaksınız ki, genellikle istençli tekil edim denilen şey, ya benim olmayan, fakat çeşitli nedenlerden ötürü bana ait olmalarını istediğim olanaklılara yönelik içi boş bir istençli edimdir (yemin bunlara girer) ya da içi dolu istençli edimler durumunda, sadece o zamana kadar bir izleğe bağlanmamış olanaklıların birden izlekleştirilmesidir. Bu sonuncu durumda, seçimlerin pekiştirilmesi şöyle dursun, istençli edim denilen şey, bilincin niyetinin hiçleştirilmesinden başka bir şey değildir. Hiçleştirme geçicidir ve zaten nasıl imgeleyen hiçleştirme düşlenmiş varlığı yok etmiyorsa, o da hiçleştirilmiş seçimi yok etmez. Onu sadece hiçleştirme süresinde, ne daha kısa ne daha uzun bir zaman boyunca, yok eder. Böylece, ben ne isem onu istediğime göre, bütünümle niyet olmuş oluyorum. Bu zeminden hiçbir özel istenç edimi çıkamaz. Olabilirlerimden birini değiştirmek, olabilirlerimin tümünü aynı zamanda değiştirmek demektir, durumumu değiştirmektir, kendimi başka istemektir. Zaten bu, sürekli ola-

rak olur, fakat herhangi bir değişiklik, ne denli sık olursa olsun, her zaman varoluşçudur ve bütünseldir.

Özetlersek, bilincin karşısında, her an bir durumda toplanmış gerçeğin bütünselliği vardır. Bu gerçek de şunları içerir: algılanan şeyler, bulunuşlar, seçimler ya da tercihler, değerler, *benim* olmayan seçimler ve –bu gerçekliklerin bazıları (örneğin algılanan şey'ler) izleksel olarak, bazıları izleksel olmadan verildiğinden– hiç kimseye ait bulunmayan olanaklılar. Bütün bunların bilincindeyizdir.

Tercihler, gerçek gelecek zamandır, benim şimdiki zamanımın yönüdür. Fakat o gelecek zaman, dünyanın geleceği, kendilik dediğimiz şeyin geleceği, bilinç karşısında *aşkındır*.

Bir insanı diline pelesenk ettiği bir sözcük için kesinlikle kınarım da, adamı annesini öldürürken görsem böyle bir şey yapmam.

25 Cumartesi

Düşteki engeller: Paul bu gece artık o kalıplaşmış *Oo oo oo*'suyla uyandırdı. Sonra birden dönüp yarı anlaşılır yarı anlaşılmaz bir *Bağışlayın!* dedi, sonra iyice öte yana dönüp uyudu. Ilginç olan şu ki, kendisini tanıdığım üç aydan beri bu *Oo oo oo*'lardan başka hiçbir biçimde korkuyu dışa vurmadı. Törensel bir şey bu; değişmeyen bir kalıp. Bu *Oo oo oo*'larda tanımlanamaz bir şey var: Yapmacıklı ve gülünç bir üstünün, öğretmen gibi birinin, öfkeli ve titiz kınaması ve yaşlı birinin üzgün güçsüzlüğü –büyükbabam, bunadıktan sonra, odasında koluma dayanıp dolaşırken sendeleyince böyle *Oo oo oo, tut beni, yavrucuğum, tut beni!* gibi sesler çıkarırdı– ku-

ru, hıçkırıklı, titreyen bir şey var Paul'ün sesinde. Sonuncu *Oo* ise, tersine, kesin bir şeyi bildirir gibi. Başlangıçta olacak bir felakete karşı bir kahin kınamasını anlatan sesler, sonunda o felaket başa geldikten sonraki yakınmaya dönüyor sanki. Bizimki önce acele ediyor gibi kısık falcı bağırışlarıyla –tıpkı değerli bir bibloyla oynayan çocuğu azarlarcasına– bir şeyi haber vermeye, o şeyi kınayarak durdurmaya çalışıyor. Fakat felaket hızlanıp onun önüne geçince, biblo yerlerde, paramparça; son *Ooo*, verdiği şom haber doğru çıkmış bilicinin *Ben demedim mi?* havasındaki hem kızgın hem acı rahatlığında alabildiğine yayılıyor. Genellikle Paul, uyandırmazlarsa, bunun hemen arkasından insan sesine benzemeyen çığlıklarla patlıyor. Sonra, el kol hareketleri başlıyor; dikiliyor, dörtayak olup odanın içinde sürünmeye başlıyor.

Bilimin uygulamalarına dayanan bu savaşın en ilginç olaylarından biri, Alzaslıların iyice tasarlanıp saptanmış bir izlenceyle yerlerinden, yurtlarından alınıp başka bir yere aktarılmaları[80]. 14 savaşında sığınmacılar olmuştu ama, onlar durumun kendiliğinden zorlaması altında topraklarından olmuşlardı. Alzaslıların göçü ise, tersine, düzenlenmiş bir göç; hükümet bu insanları tüm Fransa'ya dağıtacağına, kasaba kasaba, köy köy, kırıp dökmeden, belediyeleriyle, yönetimleriyle aktarmayı uygun buldu. Bir yerlerden kulağına haber gelmiş gazeteler durumdan hoşnut olarak olayı vurguluyor. Örneğin *L'Œuvre* gazetesi *Strasbourg Dordogne oldu*, diye yazıyor. Fa-

80) Alzaslıların bir bölümü, savaşın başlarında, Eylül 1939'da tehcir edilmiş yani göçe zorlanmıştır. Haziran 1940'ta Fransa'ya giren Almanlar bölgeyi ülkelerine katmışlar, 1944-45 kışında ise Amerikan ve Fransız ordularının ortak hareketiyle eski sınırlara dönülmüştür.

kat ortada bir terslik bulunduğu açık: Tehcir değil de tecrit yani yalıtma yoluna gidilseydi, bu insanlar silahsızlandırılmış durumda, değişik bir topluluğa daldırılmış olacaklardı ve o topluluk onların içine işleyecekti[81]. Fakat öyle yapılmadı; küçük ama her şeyi tam toplulukları, kendilerini temsil eden kurullarla, örf ve âdetleriyle birlikte, fakat o örf ve âdetin alışık olduğu ortamdan, iklim, coğrafya, mimarlıkta somutlaşmış olan uygarlıktan, evlerin biçeminden ve kültürden yoksun olarak başka bir ortama diktiler. Anlıyoruz ki, gerçek temeller ne denli yok olursa toplumsal âdetler o denli hırçınlaşıp çileden çıkıyor. Şu sırada, zahmeti arasında kendi tinsel gücünü ele geçirmek yerine onu ancak düşünde gören bir çeşit topraksız toplumla karşı karşıyayız. Bu, bir savunma tepkisi olarak gururu harekete geçiriyor ve toplumsal bağları sağlıksız bir biçimde sıkılaştırıyor. O zaman da, ortaya kaçık, havada kalmış bir toplum çıkıyor. Bu insanları yüksek kültür düzeyinde ailelerle –Lyonluların sanayi uygarlığıyla, Güney toplumuyla– temasa geçirmek fena olmazdı. Bu belki yapılamazdı. Ama ne yapıldı? Adamlar, Limousin bölgesinin kaba, kalın kafalı, geri, açgözlü köylülerinin yanına gönderildi. O Alzaslılar, yöntemli, özenli tarımlarının ışığı daha gözlerinde sönmemişken, güzel evleri belleklerinde taptazeyken, kendilerini o kırlık yörede, kirli kasabalarda, çoğu kirli olan o kuşkucu ve çirkin adamların arasında buldular. Örneğin, Ittenheim'ın o tüm yapıların bir avlu çevresinde toplandığı ve köylü konutunun en gelişmiş biçimi olan *güzel çiftliklerini* Limousin'in *yayvan evler* ve *dikine evler* denilen yapı gruplarıyla karşılaştırmak, Alzaslıların düştükleri şaşkınlık ve düş

81) Yazar, Alzas'a Fransız askeri yığıldıktan sonra Alzaslıların evlerinde kalma şıkkından, uygulanmamış bir şıktan söz ediyor.

kırıklığını anlatmaya yeter. Diller arasındaki ayrım ve Alzaslıların Fransa karşısında duydukları aşağılık kompleksi de herhalde bu tersliği pekiştirmiştir. Söz konusu kompleks elbette Alzaslıları daha eleştirici yapar. Tertemiz alışmış bu insanlar, daha on iki yıl önce ev atıklarının ve insan pisliklerinin çukurlara atıldığı Thiviers[82] gibi kasabalarda neye uğradıklarını şaşırmışlardır herhalde. Ne olursa olsun, sonuç açık. Köylerine, kasabalarına mektup yazan Alzaslıların hepsi, Limousin'lilerden *yabani* diye söz ediyorlar. Tüm mektuplarda o sözcük geçiyor. Ortak bir anlatım bu: *"Yabanilerin evindeyiz."* Öte yandan Limousin'liler de Alzaslılara *odunkafa*[83] diyorlar. Öyle pek de fazla bir düşmanlık duymadan söylüyorlarmış. Daha çok, bir saptama gibi. Elbette, başlangıçta bundan çatışmalar çıktı, tâ ki ciddi kararnameler yayınlanıp da taraflar hizaya getirilinceye kadar. Kuşkusuz, gizli duygularının farkına varmada daha acı uyanan, memesine yayılmış kansercikleriyle Limousin halkı oldu. Şu sırada orada iki aşırı ulusalcı akım çarpışıyor. Bütün bunları daha ağır bir duruma getiren de resmi makamların beceriksizliği. Birçok bölgede, Alzas'tan gönderilenlerin yarısının yatağı yokmuş. Hastalar tedavi görmüyormuş. Bizim kaldığımız evin sahibesi söylüyor, göç ettirilenlerden bir kadın, çocuklarına gereken sütü bulabilmek için her gün on iki kilometre yol yürüyormuş. İki üç aileye tek bir zahire ambarı gösteriyorlarmış kalacak yer diye, onlar da o sıkışıklıktan büyük sıkıntı çekiyormuş. *Soyunup giyinmeye sıkılıyoruz,* diye yazıyor Alzaslı bir kadın, *Thérèse'in küçük oğlan (14 yaşında) biz yıkanırken orada du-*

82) Sartre'ın anne tarafının Alzas kökenli, babasının ise Thiviers'de doğmuş olduğu düşünülürse, bu satırlar özel bir anlam kazanır. (Gal.)

83) Fransızların Almanlar için kullandıkları küçümseyici sözcük, Boche (<Alboch <Allemoche) odun kafa ya da ağaç kafa anlamına gelir.

rup bakıyor. Alzaslı muhtarların, belediye başkanlarının da valiler kadar kabahatli olduğu söyleniyor: hiçbir şeyle uğraşmıyorlarmış. Yerli halka gelince, onlar da küçük kârlar ediniyorlar, örneğin bir demet sazı on suya kiralıyorlarmış. Mistler: "Böyle yapınca zor beklersin özerklikten[84] vazgeçmelerini." diyor. Elbette. Fakat, daha ilginç olan şey, bütün ve *örgütlü* kalmış bu iki eyalet arasındaki doğrudan temas. Böyle bir şey daha önce hiç görülmemişti. Rusya'nın ekonomik nedenlerle başlattığı, Almanya ve Italya'nın da politik nedenlerle sürdürdüğü o geniş çaplı tehcirlere benzer bir hareket bu.

Göçe zorlanan Alzaslıların böyle şaşırtıcı derecede sıkışık (1000 nüfuslu bir köy 1100 göçmen almak zorunda) yerleştirilmeleri herhalde, kadroları (belediyeler, valilikler, dinsel topluluklar vb..) hiç değişmeden olduğu gibi tutmak, bireyi (yani ayaklanma mayasını) kendi başına bırakmamak isteğinden ileri geliyor.

Fluchtlingsgeld[85]: Göçe zorlanan beher kişi başına 10 Frank. Mistler şöyle diyor: "Bir köyde günde on Franka insan başının çaresine bakabilir; hattâ her bireyin 10 Frank aldığı kalabalık ailelerde bir kenara para da konulabilir." Paul de şu yanıtı veriyor: "Bilirsin, köyde insan ancak kökleri oradaysa bir kenara para koyabilir, değilse, olmaz o iş."

26 Pazar

Görüyorum ki, biraz da ikiyüzlü bir sıkılganlıkla, yedi sekiz-gündür ruh durumumdaki değişikliği kaydetmemi-

84) Iki dünya savaşı arasında Alzas'ta egemen olan, fakat Hitler'in yükselişi karşısında biraz gerileyen özerklik yanlısı güçlü akıma gönderme.
85) Metinde Almanca: Sığınmacı parası.

şim. Kaydetmedim, çünkü o değişikliği ilginç bulmuyordum. Aslında öylesine coşku verecek bir şey değil ama, bu günce savaşta bir erin, en yoksunlardan da, en tuzu kurulardan da olmayan bir erin güncesiyse, bütün o değişiklikleri titizce yazmalıyım. Not da etmedim, ilginç de bulmadım, çünkü övüneceğim bir şey değildi o değişiklikler. Aslında, yedi sekiz gündür savaşçı konumum bana pek ağır geliyor. İç sıkıntısı değil, öfke değil, isyan değil. Dünyadaki belli belirsiz değişiklikler. Brumath'taki o şiirsel rahat kaçtı. Bir daha dönmemek üzere ayrıldığım bir kent orası. Buradan ayrılmanın sözü o kadar çok edildi ki bize, ben artık burada değilim. Bir querencia[86] olacaktı, hiçbir çekiciliği bulunmayan bir dekor oldu. Şiirini kısmen ön hatlara[87] yakınlığından alıyordu. Doğuya doğru bir öte vardı, tehlikeyle, uzak ülke giziyle dolu bir öte. Bütün bunlar dün Mistler'in dediği gibi yitip gitti: "Almanları kim düşünüyor? Almanlardan söz eden kim? Kim Almanlarla savaşıyor?" Başçavuş belki. O da profesyonelce. Brumath artık sadece anlamından boşalmış, loş ve soğukça bir *konuşlanma yeri*. Bir tür toplum yaşamı ve insan çekiciliği taşıyan *Karides* meyhanesi gibi bazı yerler o çekiciliğini birdenbire yitirdi. Örnek verdiğim o yerdeki değişiklik, benim kendi iç durumumdan çok, gerçeğin yavaş yavaş ortaya çıkmasından oldu. Başlangıçta kendilerine hafifçe sataşılan, askerlere sürtünen, onları birden aşağı mahzene çağırıp oradan saçları başları dağılmış olarak dönen o

86) Metinde İspanyolca. İstemek ve sevmek anlamlarına gelen *querer* sözcüğünden. Arenada boğanın durmayı tercih ettiği yer.

87) Hatlardan biri, Fransızların Maginot hattı: Ülkenin kuzeydoğusunda yapımı 1936'da bitmiş bir savunma hattı. Belçika sınırını açıkta bıraktığı için, 1940'ta Almanlar Fransa'ya girerken hiçbir işe yaramamıştır. İkincisi, Almanların Siegfried hattı; o da 1944-45 kışında müttefiklerin (Amerikan-İngiliz-Fransız güçleri) eline geçmiştir.

gözüpek hizmetkar kızlar, Jacqueline Delubac'a[88] benzeyen o hoş görünümlü ve sinsi kadın patron, sonra *parlak gençlik* denen şeyin, o sivil yaşamda uçarılık etmiş o piyadelerin, o avcı birliği askerlerinin varlığı (bir tanesi şımarık bir mirasyedi, *Tabarin* müzikholündeki kızları metres tutarmış; bir başkası, kısa boylu, tıknaz ama yakışıklı biri de sinema oyuncusuymuş), bir *Montmartre* barının benzeri gibi bir şey yaratma yolundaki bütün o heves, fiyatlara dayanan o seçim (cebi en boş olanlar biraz aşağıdaki kahve-çörekçi bölümüne gidiyorlar), bütün bunlar o tavernaya değişik, gülünç ve biraz sapkın bir çekicilik veriyordu. Fakat, her gün yemeklerimi orada yiyorum ya, artık iç yüzlerini biliyorum: Parlak gençliğin burjuva iğrençliği, yatılı öğrenci saflığıyla davranan o iki kızın salakça ahlaksızlığı, lokantacı kadının paragözlüğe işleyen kafası. Öte yandan, müşteriler de yavaş yavaş değişti, astsubaylar erlerin yerini aldı, ara sıra yüzbaşılar eğlenceye geliyorlar. Gül tavernası sabahları hâlâ hoş, ama alışkanlık onun da albenisini biraz azaltıyor; onun o değişik şiirselliğini ancak daha sonra, anılarımda bulabileceğim. Kısaca, Brumath kurudu. Okulun toplantı odası artık kafesi, ameliyathaneyi, devlet kalemini andırıyor. Bu arada geleceğimiz de biçimlenmeye ve beni rahatsız etmeye başlıyor. Eylül ayının o belirsizliği dağıldı. Önce izin sorunum var, izin bekliyorum. O beklenti, günlerimi garip görüntülerle dolduruyor. Loş ve soğuk tren vagonlarında geçecek uzun süreleri, sokak köşelerinde mor yıldızlarıyla karanlık Paris'i, kentin Sacré-Cœur tepesi eteklerindeki siyahımsı bir yığına benzer görünümünü filan düşünüyorum. Sonra da, itiraf et-

88) Jacqueline Delubac (1907-1997), tiyatro ve sinema oyuncusu.

meye utanıyorum ama savaşın sonunu beklemeye başlıyorum. Uydurma bir inanç da olsa, 39[89] kışında barışın sonunu beklediğim gibi bekliyorum, inanmadan. Uzun lafın kısası, nasıl 38-39'da barışın içinde rahat değilsem, savaşın içinde de öyleyim. Ekim ayında yerime iyice oturduğumu sanıyordum ve sonra, sanırım Castor'un görüşe gelmesi beni biraz huzursuz etti. Pek uzak olmayan barışı beklerken sanırım ortak bir olaya katılıyorum. Benimle birlikte evlerinden ayrılmış bütün bu askerler başlangıçta her türlü olumsuzluğa göğüs gerecek gibi gözüpek ve küstahtılar. Birinci defterde bu konuda düşündüklerimi anlatmıştım. Hepsi, nanemollalar ve karıncaezmezler dışında hepsi, bir kahramanın başına gelebilecek gülünç tatsızlıklarla karşılaştılar. Bunun üzerine bu savaş altı yıl sürer demeye başladılar. Bu da kahramanlığın içine atılmanın bir başka çeşidiydi. Belki daha temiz bir çeşidi. Artık söz konusu olan, yumruk yemeye sabırsızca koşan bir kahramanlık değil, yerinden yurdundan sürekli uzak kalmaya kendini alıştıran uzun ve insanca sabreden bir kahramanlık. O dönemde gazeteler bize yardımcı oluyordu: *amaç Almanya'yı korkutmak*tı. Amacına ulaşamayan şu ünlü yıldırım-savaşa[90] yanıt olarak İngiltere üç yıllık bir savaşa hazırlandığını duyuruyordu. Hitler de buna Dantzig'den[91] karşılık vermişti: *Beş yıl, gerekirse on yıl* diye. Haber kaynaklarına yakın gazetelerde bunu onaylayıp *uzun olacak, sanıldığından daha uzun olacak* diye yazan bilge su-

89) Herhalde 38 olsa gerek. (Gal.)

90) 1939-45 savaşının başlarında Almanya'nın Polonya ve Belçika'ya yöneltti-ği saldırılar için kullanılan *Blitzkrieg* sözcüğüne gönderme.

91) Polonya'da Gdansk kenti. İkinci Dünya Savaşıyla sonuçlanacak süreçte Hitler'in öne sürdüğü sorunlardan biri, Almanya'nın Dantzig (ya da Danzig) koridorundan Kuzey Denizi'ne çıkma hakkı (?) idi.

baylar da eksik değildi. Bu davranış bir reklamdı. Ayrıca, 14 savaşına karşı olmanın bir biçimiydi. Yirmi beş yıl önce bir *askeri gezi*ye çıkan o insanların düştüğü yanlışa düşmek istemiyor, öteki yönde yanılmayı yeğ tutuyorlardı. Her ne kadar kişisel iyimserliğim içten içe beni kısa bir savaş ummaya itiyorsa da, bu iç karartıcı inanç benim de içime işlemişti. Ortayı tutturmuş, soran sormayan herkese *41'in baharına kadar yetecek cesaret biriktirdim* diyordum.

Derken, şimdi yine birdenbire bir kısa savaş söylentileri dolaşmaya başladı. Önce burada bir papaz, karmakarışık şeylerden anlam çıkaran biri, Aralık ayında Hitler'in düşeceği kehanetinde bulundu. Sonra, bilgelerin –daha önce uzun bir savaş öngören kişiler ya da başkaları– bağırıp çağırmadan ileri sürdükleri düşünceler var. Bazıları savaşın anlaşılmaz bir biçimde *kısalıvereceğini* öngörüyor. Daha açık sözlü olan daha başkalarıysa *İnanıyorum ki, savaş sanıldığından daha kısa olacak*, diye yazıyor. Bu noktada en kötümserler pes ediyor. Bu, kısmen yeni propagandanın (birlikte danışılarak yaratılmış bir propaganda mı? Epeyce düşük olan maneviyatı yükseltmek mi istiyorlar?) etkisi altında, kısmen de bu uzun sabrın zor elde edilebilmesinden, insanların sıkıntıdan boğulma kertesine gelmesinden olabilir. Bütün bu düşünceler bana kendi iyimserliğimi yansıtıyor ve, haydi, umut geri geliyor. Belki en zoru da o; çünkü o vakit, gündelik yaşamımız insanlık dışı denecek derecede saçmalaşıyor. Ona koşut olarak da savaş, büyüleyen çekiciliğini yitiriyor. Peki, barış? O, yönetici sınıfların kâr sütununa geçirilmiş adi bir şey, bir dolandırıcılık olacak. Biz ise, yaşamımızdan bir yıl yitirip aldatılmış, susturulmuş kalakalacağız. Bir kez daha söyleyeyim ki, burada bozuk ma-

neviyatımı açıklayacak *nedenleri* sıralamak niyetinde değilim, sadece orta yerinde neşesiz, kupkuru kaldığım havanın, ufkun değişmesini anlatmak istiyorum. *Kendimde* iki değişiklik duyumsuyorum, biri, öfkem daha burnumda; bir de T. konusunda sıkıntılı kıskançlık nöbetleri geçiriyorum. Dün, örneğin, saat ikiye doğru bir mektup aldım kendisinden. Şöyle bitirmiş: "Burada kesiyorum, çünkü uzakta B.'nin başını fark ettim; yolda kendisine bir şey söyleyenler oluyor ama, bakışları benim üzerime dikilmiş; yengeç inadıyla ağırdan bana doğru geliyor. Yarına." Böyle tefrika sonundaki *arkası yarın* notu ile bitirmesi, beni kıskanç birtakım tahminlerin kucağına itti. Aralarında bir şey olacağından emindim. Hemen oturup gemileri yakan bir mektup yazdım, sonra da yırttım. Bugün yeniden daha az kesin şeyler düşünmeye başladım. Fakat bu kıskançlık nöbetleri, bir denge yitimini haber veriyor. Belki bedensel bir şey. Gözlerim iyi gidiyordu ama, genel durumum kötüydü. Bu sabah gözlerim yine rahatsız etmeye başladı. Bir kez daha, durumumu ancak nesnelere musallat olan o kötü renkten ve o pırıltılardan fark ediyorum. Her ne hal olursa olsun, dün öğleden sonra fazlasıyla kasvetli geçti. Başım ateşler içinde yanar, kendim kıskançlıktan kıvranırken, sabahleyin tifo aşısı olmuş olan Paul de, lacivert kaputuna sarılmış, yüzü kızarmış, zavallı bir durumda bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. Ona bakıyor, bu okul toplantı odasının rahatsızlığını algılıyordum. Her şey kasvetliydi. Bugün bilmiyorum. Sabahları hep olduğum gibi kuru ve sertim, kendimle barışık değilim, coşku yok içimde, savaşa ilgisizim; yakında biteceği yolunda bir umut da beslemiyorum. Aslında, böylesi bana yeni başlayan bu dönem için savaşı yaşamanın en iyi yolu gibi geliyor. Aklı-

ma gelmişken şu denge sarsılmasıyla ilgili olarak yazayım, dört beş gün önce, tersine, epeyce şiddetli bir şiir duyarlığı yaşadım. Mektubumda Castor'a sözünü ettim. İlginç bir şey, ruhsal durumumdaki değişikliği daha kendim farkına varmadan Castor mektuplarımdan sezmiş.

Kısaca diyebilirim ki, savaş kendi yıkımını kendi içinde taşıyan somut bir kavram, ve o yıkımı yine somut bir diyalektikle gerçekleştiriyor. Jules Romains'in işaret ettiği gibi, yıkım araçlarının kendi yıkımlarını da içerdiği ve buna çare bulmak için çok daha ucuz ve basit gelgeç *düzenekler* yapmanın yeterli olacağı fark edilir edilmez, *insanların* savaşı hemen hemen son buldu, ve yıkım mallara yöneldi. Taşıma yöntemleri gelecekte ambargo savaşını etkisiz kılabilir (örneğin taşıma hava yoluyla yapılırsa; bir ara Rusya'dan Almanya'ya zeplinle hammadde taşınması söz konusu olmuştu). Bu durumda, savaş denilen şeyin dönemi tamamlanmış olacak. Şu halde, savaşın ortadan kaldırılmasını barışçılıktan değil, savaşın kendi diyalektiğinden bekleyeceğiz. Savaşın olanaksız olduğu gün, savaşın özü somut olarak kavranmış olacak.

Mistler'den zorunlu göç ettirilenler konusunda onların mektuplarına dayanan ufak bir araştırma yapmasını istedim. Kendisi Alzaslı ve Alzaslıların yanında kalıyor. İlgilendi. Bu sabah ev sahibesiyle ve komşu kadınlarla konuştuklarını anlattı. Göçe zorlananların yazdığı ve yanlarına sığındıkları *Yabanilerden* söz ettikleri mektuplar, mektupları alanlarda yani göç etmeyip yerlerinde kalanlarda hem derin bir gurur hem korku uyandırmış. Konforuyla, lüksüyle, kendilerinin uygar ve varlıklı yöresini, kaba ve geri bir ülkenin yanı başında, ince, nazik, bir meyvenin yumuşak eti gibi buluyorlarmış. Gö-

çe zorlanacağız diye eskisinden daha fazla korkar, dehşete kapılır olmuşlar. Bizim ev sahibesi daha geçenlerde *ancak zorla yerinden çıkarırlarsa gideceğini* söylüyordu. Mistler'in görüştüğü yaşlı kadınlar *Bombalanmaya razıyız ama, yağmaya hayır*, diyorlarmış. Çünkü, onların gözünde evini bırakıp gitmek demek, yağmalanmak demek. Kulaktan kulağa biraz karışıkça koli söylentileri dolaşıyor; Strasburg garında bulunan ve ne olduğu iyi anlaşılamamış birtakım koliler. Bir *Höcher* (subay, kalantor anlamında Höcher diyorlar) karısına gönderiyormuş. Yetkililer açtırmışlar; içinden kadın çamaşırı çıkmış. Erlerden daha çok, o Höcher dediklerinden korkulurmuş. Brumath'ta postaneye üç koca paket getiren bir subaydan da söz ediliyor. Karısına gönderiyormuş o da. Postanede çalışan kızlar da merak edip açmışlar. Yine kadın çamaşırı, kadın şapkası çıkmış. Bu sonuncusu hiç olacak şey değil, çünkü subayların da erlerin de sivil posta yolunu kullanmaya hakları yok. Öte yandan, diyelim ki, şurada burada, askerler karılarına çamaşır kolisi göndermişlerdir. Göç ettirilmiş ailesine kışlık giysi, öte beri gönderebilmeleri için kentlerinde, kasabalarında birkaç saat geçirmelerine son zamanlarda izin verilmiş Strasburg'un yerlisi subay ve erler olamaz mı bunlar? Her ne olursa olsun, yağma dedikoduları kesilmek bilmiyor; onunla birlikte anlatılan gerekçeler de bir acayip. *Bu yabanilerin yağmaya kalkmalarına şaşılmaz: kendi evlerinde böyle şeyler ne gezer!* (Bunu söyleyen, elektrik santrali müdürünün kızı.)

Sağlam temellerin, köklerin yokluğu ve toplumsal çerçevelerin korunması, göçe zorlananlarda, yanılmıyorsam, toplumsal mistisizm krizine yol açmış olacak. Öte yandan, Kato-

lik ve Protestan din adamları bu mistisizmi din yararına yönlendirmeye hazır bekliyor. Bununla birlikte, kamu yetkilileri, Alzas'ta kalmış olan Alzaslılara seslenen bir karşı propaganda başlattılar. Gün geçmiyor ki, göçe zorlanmış Alzaslılardan biri, bir muhtar ya da belediye başkanı veya bir rahip, radyoda konuşmasın. Adam Alzas lehçesinde kısa bir sohbet konuşması yapıyor ve Limousin'de ne denli rahat, ne denli gönenç içinde yaşadıklarını anlatıyor, bölgede kalanlara. Boşuna, çünkü mektuplar sohbetlerin tüm etkisini yerle bir ediyor.

Mistler girdi içeri, ben de ona az önce yazdıklarımı okudum. Bir önceki sayfada kaydettiğimi fazla kesin, tartışmaya fazla kapalı buldu. Aslına bakılırsa, ben onun sözlerini kağıda geçirmekten başka bir şey yapmadım ama, yazarken o sözlerde kastedilmiş olmayan bir sertlik, kesinlik verdim onlara. Dediklerini düzeltti; sonradan söyledikleri daha ilginç; şöyle dedi: "Brumath'ta bir zorunlu göç ve yağma saplantısı olduğu bir gerçek. Ne var ki, bu saplantıyı besleyen söylentilerin özelliği, tutarsız olmaları. Birtakım sisler bunlar. Hiçbir kesinlik yok. Olgular bir perde arkasında gibi, ve isteyerek belirsizleştirilmiş. Örneğin, ona *ordudan biri postayla içi çamaşır dolu koliler gönderdi* gibi bir şey söylendiği doğru değil. Hayır, söylenen daha belirsiz, daha gizemli. *Postada çamaşır dolu koliler görülmüş* yolunda bir şey. O kolilerle Höcher'ler arasındaki bağ da tümden duygusal düzlemde bir şey. Öyle bir bağ var ama, adamların kolileri gönderdiğini söylemeye kadar gitmiyorlar. Adamların bu işle bir ilgisi var, işte o kadar. Bu bile açıkça söylenmemiş, sadece anıştırılmış. Zaten, söylentiyi kesinleştirmek isteyince, eriyip gidiyor. Alzaslılar güvenmiyor, *bak kardeşim, ben orada değildim. Bu, sadece ba-*

na dedikleri, diyorlar. Kısaca, ortada, daha çok, aklın yattığı bir kanı biçiminde somutlaşmak için *olguları* bekleyen, gizli kapaklı bir sayıklama var. Kendinden ve başkasından kuşkulanan, topluluk içine çıkınca her an tespih böceği gibi kendi üzerine kapanmaya hazır, fakat bu insanlar yalnızken ya da kendi aralarındayken direnen ve belli bir nesneye yönelmemiş, ikircikli, içten içe bir korku.

Bu sabah söylediğimi doğrular gibi, gazeteler Roosevelt'in bir demecini yayınlamış. *Umarım, savaş bahara son bulacaktır*, diyor.

Komutanın emireri askere alınmadan önce Strasburg'da otururmuş; Périgueux'ye göç ettirilenlerden pek çok mektup alıyor. Alzaslılara orada çok kötü davranıyorlarmış. Halk bunlara karşı pek doldurulmuş, *savaşın nedeni* olarak onları görüyorlarmış. Hitler'in savaş ilan etmesinin(?)[92] nedeni Alzas-Loren'i almak istemesiymiş.

27 Pazartesi

Talihi yenmektense kendini yenmeli. Güzel söz. Fakat stoacılığın sinsiliğini de iyice gösteren bir söz. Çünkü, aslına bakılırsa, kesin bir olayı ele alalım, elimden kaçan bir nesneyi tüm gücümle tutarsam, vazgeçme benim için ne anlama gelir? O nesnenin değerini kendi bedenimle göstermeye, kısaca o değerin kurbanı olmaya devam edebileceğim, *bir yandan da* her türlü isteğimin kökünü kazıyacağım düşünülür

92) Yazarın savaş ilan etme deyiminin yanına soru imi koymasının nedeni, Hitler'in hiçbir ülkeye savaş ilan etmemiş, doğrudan doğruya saldırmış olmasıdır. Ayrıca, 3 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş ilan edenler, Fransa ve İngiltere'ydi.

mü? O değeri, kendi isteğim *aracılığıyla* kavradığım ortada değil mi? Şu halde, o nesnede benim isteğimin sönmesini destekleyecek bir değer düşüşü gerekir. Bunun için de birtakım Cizvit hilelerine başvurmak gerekir. Öyle yaparsam, nesnenin değerini –kendime olan bağlılığımdan ötürü– sürekli olarak sözcüklerle ve düşüncelerle desteklerken bir yandan da o değeri duyumsamaya sırt çeviririm. Fakat bu, isteye isteye kör olmak demektir; çünkü nesnenin değeri, ancak benim isteğimden geçerek duyulduğu için, *gerçekten* nesnenin oluşturanıdır[93]. Bu anlamda, Epikürcülerin ve Stoacıların âşıklara karşı dile getirdikleri tüm o saldırılar (koca bir beygir onlara ince ve zarif çizgilerle görünürmüş; topal bir kadının yürüyüşünde edalı çekicilik bulurlarmış) birer Cizvit hilesinden, savsözden başka bir şey değildir; çünkü öyle bir kadının aksamasında çekicilik vardır da, iş o edayı bulup çıkarmaya kalmıştır. Onu bulup çıkarmak için kadını sevmek gerekir. Kör ve sağır olur bu Stoacılar. Kural olarak böyle bunlar; çünkü ilke olarak amaç aracı haklı gösterir bunlara göre. Burada amacın ruhsal denge olmasının bir önemi yok. Zaten Stoacı, amacına varmak için şiddete ve kendine karşı yalana başvuran bir pragmacıdır. O halde ne yapmalı? Şunu: Acı çekmeli, inlemeli ve ağlamalı, fakat hiçbir zaman şey'lerin değerini perdelememeli. Açık yüreklilik biraz sulu göz olmamızı gerektiriyor. Açık yüreklilik ve insanın kendine gösterdiği gerçek bağlılık. Sevgi için dediğimi yaşam için de söyleyeceğim. Yaşamdan ayrılmak zordur. Birden kasılıp da hayıflanmadan yaşamdan çıkıp gideceğini düşünen kişi şu ya da bu yoldan kendini aldatmış demektir.

93) Yazar *constitutive* sözcüğünü kullanıyor.

Koestler'in[94] Le *Testament Espagnol*[95] başlıklı yapıtında çok güzel bir bölüm vardır: "Gözyaşları, yanıtsız kalan imdat çığlıkları ve derin bir güçsüzlük içinde öldüler; insanların ölmesi gerektiği biçimde; öyle, çünkü ölüm ciddi bir şeydir; ölümden melodram çıkarmamalı. Zaten Pilate[96] da *İşte kahraman!* dememiş, *İşte adam!* demiş. Asıl olan şu ki, Koestler'in *ölmek edimi* dediği şeyin anlamını ortaya koyan o korkunç zaaf, gerektiğinde, insanı ölmekten alıkoymuyor. Anımsıyorum, stoacılığımın içine kendimi kapattığım o dönemde bile, sulu göz ve korkak bir kahraman portresi çizmeyi düşlemişimdir. Korkak ama, yine de her zaman gerekeni doğru yapan, çığlık çığlığa bağırarak, aman dileyerek ama, itiraf etmesini istedikleri şeyi itiraf etmeksizin ölen bir kahraman olacaktı. Bana gelince, doğruyu söylemek gerekirse, öyle bir durumda istemesem de çığlık atardım. Ağlamamaya tüm gücümle çabalardım, –bilmiyorum– ama herhalde korkuya ve aşağılanmaya yenilir, ağlardım; korku stoacılığımı bir seddi devirir gibi yıkar, fakat sanırım sarsılmamaya çalışırdım. Gururdan; kendimi kınıyorum. Gurur –insan saygısı. Hem sonra, aslına bakılırsa, o güzel stoacılıkta acı çekme korkusu yoksa ne var? İçtenlik, içi dışı bir olma, insanın acı çekmeyi kabul etmesini, kendine bağlılığından, dünyaya bağlılığından ötürü bunu kabul etmesini ister. Gerçekten de, acı çekmekte de özgürüz, acı çekmemekte de. Acılarımızın

94) Arthur Koestler (1905-1983). Macar asıllı İngiliz romancı, gazeteci ve eleştirmen. 1946'da Sartre ile tanışacak, birbirlerine karşılıklı saygı gösterecekleriyle de, hiçbir zaman tam anlamıyla dost olmayacaklardır.

95) İspanya'da [yazılan] Vasiyetname (1937); Türkçeye İspanya'da Ölüm Güncesi başlığıyla çevrilmiştir.

96) Pontius Pilate (öl.46). İmparator Tiberius zamanında Filistin toprakları valisi olan, hakkında şikayette bulunulduğu için yakalanan İsa Mesih huzuruna çıkarıldığında "İşte adam!" (Ecce homo!) diyen ve sanığı idama mahkum eden kişi.

biçiminden ve yeğinliğinden kendimiz sorumluyuz. Coşup kendini yitirmek çok kolay olduğu gibi, sarsılmayıp dayanmak da çok kolaydır. Fakat yaşamakta olduğum bütün bu süreçte *içi dışı birliği tutturmanın* neredeyse olanaksız olduğunu duyumsuyorum. Stevenson'un[97] korkuyu sevdiğini, çünkü korkunun sevgiden de ileri, en yeğin duyarlık olduğunu söyleyen kahramanını şimdi iyi anlıyorum. En yeğin değil de en içten, en gerçek demek daha yerinde olurdu.

Bu sayfayı yazmaya beni iten nedenler arasında, bir yanda kişisel yaşamımdan ve burayla hiç ilgisi olmayan bir olay var; öte yanda da, başka bir düzlemde olmak üzere, zayıftan yana ve güçlüye karşı olup da kendimi güçlüden daha güçlü duyma yolundaki o anlaşılmaz ve burnu havada isteğim var. Şunu söylemeliyim: Acı çekerken yakınanlara karşı, istemesem de, bir çeşit usdışı tiksinti duyarım. Ne pahasına olursa olsun, böyle bir şey yapmak istemem; zaten, kentlerde oturan sıradan bir insana sürünüp geçen, ufak acılarda her zaman pek sıkıntıya düşmeksizin, büyük bir rahatlıkla sessiz, patırtısız davranmışımdır. O ufak acıların orta yerindeki bu sessiz tutum, nasıl oluyor idiyse, en büyük acılar arasındaki sessizliğin ve dayanıklılığın *bir ön işareti* gibi gelirdi. Şaşılacak şey, yaşamımın her anında sanki kendimi sınamışım, en yeğin acılardan geçip de gık dememişim gibi kabul ederdim. Sonra, ara sıra gururumda delikler açılırdı; o zaman bu alandaki sınırlarımın nerede olduğunu içtenlikle merak eder, hiçbir kanıt bulunmadığından öfkelenirdim. Fakat, yineliyorum, kendimi --bir şeye dayanmaksızın-- sızıldanmayanlar *tarafında* sayıyorum. Peki, kolayca sızıldananlar tarafına geçiverece-

97) Robert Louis Stevenson (1850-1894). En çok *Define Adası* ve Dr Jekyll ile Mr. Hyde adlı yapıtlarıyla tanınan İskoçyalı romancı.

ğim; bu hile bana iki tarafı da aşmışım gibi bir doygunluk veriyor: hem güçlüleri, sesi çıkmayanları, çünkü ben de onlar gibi sessiz kalabilirim ama istemiyorum, hem ötekileri, çünkü çoğu zaman onlara zaaflarından ötürü dayatılan bir içtenliği özgürce aramaktayım. İşte şimdi, içtenliğe erişmedeki o büyük güçlük yolunda bir sınav daha. Onu ararken bile araya aldatma giriyor, hile giriyor.

Duyduğuma göre, Times gazetesinin bir ön tasarısı varmış, barışı halkların federasyonuna dayandırıyormuş. "*Bunun için, Avrupa'nın çeşitli ulusları bağımsızlıklarına iktisadi, mali, hattâ siyasi bakımlardan bir dereceye kadar sınır getirilmesini kabulleneceklerdir.*" Bu makale, Fransa'da hemen hiç duyurulmadı. Yazının eleştirilmesi işi *Je suis partout*"ya[98] bırakıldı. Buna karşı Francisque Gay[99] *L'Aube*'da şunu yazıyor:

"Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, savaşla ilgili amaçlarımızın ana çizgilerini belirlemeye çalışan demokrat gazetecilere çok dikkatli olmaları *öğütleniyor*. Sadece *Times*'ın resmi kaynak göstermeyen ama yine de resmi olan heyecan verici makalesini onaylamakta değil, aynı zamanda Lebrun, Daladier, Paul Reynaud'nun bazı söylevleri ve Chamberlain, Eden, Lord Halifax ya da Sir Nevile Henderson'un daha kesin olan demeçleri arasında gözlemlenen uygunluklar konusunda olumlu tepki verirken bile sakınımla davranmaları gerekiyormuş. Buna karşı, görüyoruz ki, 1919 anlaşmalarına karşı en şiddetli suçlamaları dile getirmeyi uygun bulan yazarlara çok geniş hoşgörü sunuluyor."

98) Adı *ben her yerdeyim* anlamına gelen, otuzlu yılların başında kurulmuş, 1937'den sonra aşırı milliyetçi, parlamento karşıtı ve ırkçı bir yol izlemiş, Alman işgalinin son bulmasıyla kapatılmış bir haftalık dergi.

99) Gazeteci ve devlet adamı (1885-1963).

Bunun arkasından *Petit Parisien*, A.F., *Temps*, *Je suis partout* kaynaklı makalelerden alıntılar geliyor. Bunlar hiç ya da pek az sansüre uğramış yazılar. İkinci derecede ve gerici sansür memurlarının işi olsa gerek.

Bugün sevinçli olmam için hiç de belirli bir neden yok: Şu T. hikayesi; sonra gözlerim acı veriyor, hava kapalı, kasvetli, meteliğim kalmadı, dışarı çıkmıyorum. Yine de, saat yarıma geliyordu, okulun toplantı odasında Keller ile yalnızdım. O fasulye tıkınırken ben ekmekle çikolata yiyordum. Pencereye gidip gökyüzüne ve karşıdaki evin kırmızı panjurlarına baktım, ve içtenliği, Mathieu ile Marcelle'in[100] konuşmasını düşünürken sağlam, çetin ve çok güçlü değil ama dayanıklı bir sevinç, bir sevinç noktacığı gelip içime oturdu. Nedenini hiç bilmiyorum. Önce sevinci tattım ve varsayımları sıralamaya başladım; fakat biliyorum ki o sevinci sadece kendime borçluyum. Gururumdan ileri gelmiyor, nesnelerin ne idüğü belirsiz şiirinden de, tartışılabilir bir duygulanmadan da değil. Öyle hemen kırılıp uçacak bir coşkuya benzemiyor. Çocukça ve dingin; ve herhangi bir neden göremediğimden, temiz bir sevinç olduğunu sanıyorum.

Yaklaşmaya çalıştığım o içtenliğin Gide'deki günahsızlıktan hangi noktada ayrıldığını açıkça görüyorum. Günahsızlık, saflık, duyguların ve niyetin tümden öznel bir niteliğidir. Saflıkları, bir alev gibi kendi kendilerini yakmalarından, hiçbir hesabın onları kirletmemesinden ileri geliyor. Saf ve çıkardan uzak. O anda ancak kendilerinin doğrulamasına gereksinimleri var; başka bir doğrulama da aramıyorlar. Onlar sadece kendileri ve

100) Yazarın yarattığı roman kahramanları.

bütünüyle kendileri. Fakat içtenlik, içi dışı bir oluş tam bu öznel coşku değildir. Ancak, insanın durumundan, içinde bulunduğu koşullardan, durum içine atılmış bir varlığın koşullarından yola çıkılarak anlaşılabilir. İçi dışı bir olma, bize hem dışarıdan hem içeriden gelir, çünkü *içimiz,* bir dışarıdır. İçi dışı bir olmak, kendisinin durum içindeki varlığını dolu dolu bilincine taşımak demektir; o durum ne olursa olsun, bu, böyledir. Kişi bunu yaparken durum içindeki varlığın içten bir biçimde algılanmasıyla, bir yandan durumun, öte yandan insan gerçekliğinin tam olarak yaşama geçirildiğinin iyice bilincindedir. Bu, durumun istediği şeyin sabırla öğrenilmesini gerektirir; daha sonra, o durumun içine atılmanın ve kendini o duruma uygun tanımlamanın bir biçimini de bilmek, öğrenmek gerekir. Elbette, durumlar değişmez biçimde sıralanmış, sınıflandırılmış değildir. Tersine her defasında durum yenidir. Durumların bir etiketi yoktur ve hiçbir zaman da olmayacaktır.

Mistler geldi: "Sana askere alınmış babalar konusunda bir şey sormak istiyorum."

"Sor bakalım."

"Ben de senin gibi fark ettim ki, hepsi karılarından çok, çocuklarını özlediklerini söylüyorlar. Neden?"

"Başarısız evliliklerini saklamak için. Savaş ilanından başlayarak geçmiş yaşamlarının üzerine bir çizgi çekip toplamını alabilirler. Her şey ölmüştür, bir gözden geçirme yapıp *değerim ne kadardı*? diye sorabilirler. İşte, karılarıyla olan ilişkileri olduğu gibi önlerinde: Acıklı, başarısız; o ilişkiler en büyük başarısızlıkları. Bunu fark edince, başka yöne dönüyorlar, çocuklarını düşünüp avunuyorlar. Çocuk henüz hiçbir

şey değil, alınacak toplam diye bir şey yok. Tersine, çocuk demek gelecek demek. Hem babaların geleceği hem çocukların. Savaş sonrası dönem. Çocuğu onlar yaptığına göre, kendilerine ait olan bir savaş sonrası dönemi. Bu bir düşünme biçimi: Yaşamım henüz kapanmadı, toplam henüz alınmadı, ertelendi. Çocuk, bu ölü yaşamın tek ek süresi."

"Fakat," diyor Mistler, "barış döneminde de bir kişinin böyle düşünmesine yol açacak bireysel felaketler olmaz mı?"

"Belki ama, iki durum hiç de aynı şey değil. Barışta bireysel bir düzenek kurulmuş. Bir insanın yaşamı ve onun yanını yöresini belli edecek birtakım işaretler yani içinde bulunduğu zaman dilimi. Bireysel düzenek değişebilir ama, o işaretler değişmeden kalır. Düzenek işaretlere göre değişir. Şu halde hiçbir zaman yaşam tümden durmuyor. Tersine, savaş gelir gelmez, çizgi çekiliyor; o zaman durup donan sadece bireysel düzenek olmuyor, işaretler de öylece kalıyor. Her şey geçmişin içinde düşmüştür, insan yaşamını ve dönemini yargılayabiliyor; yaşamı konusunda onun döneminin sağladığı malzeme ile kurulduğunu hesaba katarak yargı verebiliyor. Bu, özgür kalmak için bir neden olurdu ama, istemiyorlar özgür olmayı. Iskaladıkları yaşama göre eksiksiz olan özgürlüklerini kendilerinden saklıyorlar ve bunu bir babanın çocuğuna duyduğu sevgiyle yapıyorlar."

St-Exupéry'nin *Terre des Hommes*[101] başlıklı yapıtı pek Heidegger'ci bir ses veriyor: "Bir görünüm, ancak bir kültürden, bir uygarlıktan, bir uğraştan bakıldığında bir anlam taşır"

101) Antoine de Saint-Exupéry (1900-1944). En çok *Küçük Prens* adlı simgesel öyküsüyle tanınan havacı ve yazar; *Terre des Hommes* (Insanların Dünyası) Sartre bu satırları yazdığında (1939) pek yeni yayınlanmış bir kitaptı.

(s.14). "Bir mesleğin dayattığı zorunlar dünyayı dönüşüme uğratır ve zenginleştirir." "Fırtına, sıradan yolcuya görünmez... Sadece bir çeşit çiye bürünmüş büyük beyaz palmiye yaprakları, damarlarıyla, lekeleriyle gözler önünde yayılmıştır. Ne var ki, uçaktaki görevliler hiçbir nedenle burada denize inilmeyeceğine karar vermişlerdir. O büyük palmiyeler yolcunun gözünde birer büyük zehirli çiçeği andırır." (s.33,34).

"Uçak, kuşkusuz bir makine ama, ne çözümleme aracı! Bu araç bize yerkürenin gerçek yüzünü gösterdi. Çünkü yollar bizi yüzyıllardan beri aldatıyormuş. Yollar, çorak topraklardan, kayalardan, kumlardan kaçınır, insanın gereksinimine uyarak bir su kaynağından ötekine gider. Bu gezegeni nemli ve yumuşak sanmıştık. Fakat, daha iyi görür olunca, fena ilerledik. Uçak bize doğru çizgiyi öğretti. Doğacılara döndük, insanı evren ölçeğinde değerlendiriyoruz. "

Kitabı adeta coşkuyla okuyorum. Halbuki, biçemini de pek sevmedim. Biraz falcı havası var, Barrès[102], Montherlant[103] çizgisinde. Yapmacıktan, okuru politikacıların mezar başında çektikleri ağıtlarla ("Ah Guillaumet, cimrilik ettin, dönüşünü bizden esirgedin") Bilim ve Yaşam dergisinde okuduklarımız gibi sözü bol keseden övgüler arasında dolandıran yuvarlak laflardan hoşlanmam. Şu yeni hümanizmi de sevmiyorum: "Yaptığım şeyi, inan bana, hiçbir zaman hiçbir hayvan yapmazdı. –Şu tümce, işittiğim en soylu, insanın yerini belli eden, onu onurlandıran, gerçek basamaklandırmaları yerleştiren şu tümce..." vb.. Fakat, yine de kitapta beni etkileyen epeyce iyi,

102) Maurice Barrès (1862-1923). Romancı, milliyetçi hareketin öncülerinden.
103) Henri de Montherlant (1895-1972). Roman ve oyun yazarı.

hattâ çok iyi parçalar da var. Sonra, bir de şu var: Bir tutsağın gözlerinden yaş getirmek için bu baş döndürücü yolculukların öyküsünden iyisi de bulunmaz. Askere alındığımdan beri, kentleri, dünyadan tanıdığım görüntüleri özlediğim çok oldu; bu bazen acı veriyor. Fakat bu akşam, Arjantin'i, Büyük Sahra'yı, dünyanın tüm bilmediğim yerlerini, tüm yerküreyi özlüyorum. Böylesi, daha tatlı, çaresizce boyun eğmiş, umutsuz bir özlem. Mutluluğa benzer bir "yumuşak acı". Iskaladığım yaşamı, *bin Sokrates* olduğum zamanı özler gibi bir şey. Şimdi kala kala bir tane kaldım. Ya da iki, belki de üç.

28 Salı

Mistler araştırmasını sürdürüyor. Bu sabah anlattığı olaylar şunlar: Anlaşıldığına göre iş *sorunu* çok önemli. Göçe zorlanmış bir Alzaslının şu düşüncesi (burada askerlik yapan bir Metz'li anlatmış) ilginç: "Belki de bizi buraya *onlara* çalışmayı öğretelim diye göndermişlerdir." Kuşku yok ki, adam o *yabanların* avadanlarının ve tarım çalışmalarının ilkelliğini görüp söylemiştir bu lafı. Işte çalışmayı bildikleri için övünen ve bildiğini öğretmeye, o konuda danışmanlık etmeye hazır insanlar. Alzaslı karakteri, rehberlik etmeye çok uygun. Zaten, mektuplarından çıkarıldığı kadarıyla, en büyük düş kırıklıkları, çalışma güçlerini bir yerde *kullanamamaktan* geliyormuş. Ayrıca, ben şunu da düşünüyorum, çalışabilseler yeniden insan saygınlıklarını bulurlar, kendilerini *göçe zorlanmış kalabalık* diye duyumsamazlar. Fakat bu kişilere iş verilmiyor ya da az iş veriliyor. (Ancak, hep olumsuz konuşmamak için, şunu da söyleyeyim ki, Brumath'ta asker olan bir Périgueux'lünün dediğine göre, onun köyünde bir çiftlikte on tane Alzas-

lı çalışıyormuş. Diyor ki, Alzaslılar önce avadanların, hele sabanların modernliği, yeniliği karşısında afallamışlar. Fakat kısa sürede alışmışlar.) Her ne olursa olsun, adamların çoğu çalışmıyor. Şöyle diyorlarmış: "peki ama, Limousin'de askere alınanlar var. Yerine adam konulması gerekenler var. Nasıl oluyor da bize iş vermiyorlar?" Belli ki, Limousin'lilerin güvensizliğiyle karşı karşıyalar. Limousin'liler çalışmaktan ölürler de *her şeyi* kendileri yaparlar[104]. Fakat şu sırada toplumsal bir olay başlıyor: Hareketsizlikten usanmış büyük çiftçiler, Limousin'de toprak alma niyetindeler. Bu tasarılarını gerçekleştirirlerse, sonuç ilginç olabilir.

Öte yandan, St-Junien'de, Périgord yemeklerinden usanç getiren (*Çöp yiyor bunlar.*) birkaç Alzaslı aile sığınma paralarını bir araya getirmeye karar vermiş. Ötekilere oranla daha becerikli olan bir-iki kadın çarşı pazar işini yapıp yemek pişirecekmiş. Burada, toplumsal yardımdan edinilen bir parayı toplum yararına kullanma çabası dikkate değer. *Kendilerine ait* gibi gelmediği için, o parayı ortak kullanmada o kadar zorlanmazlar. Elbette günde on Frank ödeneği hak etmişlerdir. Fakat bu on Frankla insanın kendi kazandığı ya da kendisine miras kalmış bir parayla arasındaki bağ gibi ateşli ve içten bir bağ kuramazlar pek. Aynı zamanda, bana öyle geliyor ki, imeceyi andırır bu yaşamda, birlikte yenilen bu yemeklerde, geçen gün sözünü ettiğim o toplumsal gizemcilik doğuyor. İnsanlar bir araya geliyor, yardımlaşıyorlar. Belki sofra uzun süre önce yitirdiği o kutsal niteliği yeniden buluyor. Her ne hal ise, St-Junien'deki Alzaslılar bu yeni kurumu genelleştirmek için komşu kasabalardaki göçmenleri de ken-

104)Bkz. dipnot 80.

dilerine katılmaya çağırmışlar. Burada bir olay daha var: Komşu kasabaların yetkili makamları kendi topraklarına gönderilmiş Alzaslıların St-Junien'de yemek yemelerine *izin vermiyormuş*. Niçin? Bunun çeşitli nedenleri olabilir. Belki sadece pimpirikli ya da düşman bir belediyenin işidir. İlk Hıristiyan cemaatlerini andıran genişçe bir topluluğun, hükümetin titizlikle değiştirmemeye baktığı *çerçevelerin dışına* taşması istenmiyor da olabilir. Yine, olabilir ki, Limousin kasabalarından birine yerleştirilmiş bir Alzaslı toplumunun öteki kasabalarda ne olup bittiğini öğrenmesi iyi karşılanmıyordur. Bütün bunlar hoşnutsuzluğu artırma demek oluyor.

İlginç bir nokta: Alzaslılar Limousin yiyeceklerini, ülkenin merkezinden gelen askerler de Alzas'ınkini hor görürken, göç ettirilmişler arasından birkaç Yahudi de gittikleri yerde sucukçu salamcı dükkanı açıp Strasburg sosisi ve yağlı salam satıyorlarmış.

Limoges'daki Alzaslılar, iş bulamadıkları için öfkeleniyor ve yerli dükkancıların fazla çalışmaktan yakındıklarını söylüyorlarmış. "Göçmenlerin yüzünden," diye sızıldanıyormuş Limoges'lu dükkancılar, "hep öte beri almaya geliyorlar, her türlü mal yedeğimizi yenilememiz gerekiyor."

Hang'a araştırmamdan söz ettim. Bahçıvanından ve bahçıvanın karısından mektuplar alıyormuş, utanmazca sömürüldüklerinden yakınıyorlarmış. Fakat, her ne kadar Alzaslı ise de, düzene bağlılığından, kızıp öfkelenmek *istemiyor*. Şöyle dedi: "Onlara gönderdiğim mektupta 14 sığınmacıla-

rından daha mutlu olduklarını, yakınacakları bir şey olmadığını yazdım, savaş bambaşka bir yola girebilirdi, dedim." Yine de, bahçıvanla karısının sömürülmeleri düşüncesi zihnini biraz kurcalıyor. Fakat, omuzlarını silkip şöyle dedi: "Ne yaparsın, öylesine insana özgü bir şey ki bu!"

Başçavuş bir süreden beri kaşlarını çatıp "yaşasın bum bum," deyip duruyor, "Odunkafalarla görülecek hesabım var benim." Bu savaşkan sözcüklerde ilk zamanlar bir içtenlik, bir doğaçlama vardı. Fakat gittikçe törensel bir durum aldı, bunları bir temele oturtmak gerekiyordu. Bu sabah, o da oldu. Kahve içerken bana: "Odunkafalarla görülecek bir hesabım var," dedi, "küçüklüğümde bana vurdukları kırbacın acısını çıkaracağım." Hemen ilgilendim: "Demek, sizi kırbaçladılar, ha?" "Yani, hayır, Küçüklüğümde işgal bölgesinde oturuyorduk. Odunkafalar 'Frankreich kaputt!'[105] diye bağırmam için çikolata verirlerdi. Ben de Almanca bilmediğimden dediklerini yapardım. Bir defasında dedem gördü, onların önünde bana: 'Öyle bağırma!' dedi; onun üzerinde Almanlar da bana kırbaç gösterip tehdit ettiler."

Paul, dün bir öfke nöbetinde, Pieter'e hep öte beri istediği için *gurursuz* dedi. Aslında Pieter *istemeye* bayılıyor. Bir hizmet, bir lütuf, ne olursa, bir şey istesin de. Fakat, bunu aşağılık bir tabiatı olduğu için yaptığını sanmak büyük yanlış olur. Tersine. Her şeyden önce, onda bir toplum adamlığı, bir görgü var. İstiyor, çünkü nasıl isteneceğini biliyor. Karşısındakine hoş bir haber verecekmiş havasıyla "Biliyor

105) Almanca. *Fransa hapı yuttu!*

musunuz, hanımefendi," diyor, "sizden ne rica edeceğim?" Öyle ki, merak ettiği şey açıklandı diye kendisinden bir şey istenen kişinin içi rahat ediyor. Ya da şöyle konuşuyor: "Ah! Sizi yine rahatsız edeceğim..." Onda bir çeşit isteme cömertliği var. Zaman oluyor, daha ne isteyeceğini bilmeden ricaya başlıyor. Sırf zevk için. Fakat işin özü bu kadar değil. Aslında, isteme edimi, onun için bir dinin, hümanizmin kutsal töreni. Sade, neredeyse feodal bir tören, isteyenle veren arasında bir an için bir eşitlik kuruyor. İsteme edimiyle iki insan, insan çıplaklıklarının içinde, karşı karşıya gelmiş oluyorlar. Pieter kendini tümüyle isteğine yatırıyor: "Görün, ben kimim? Onca insanın arasında bir insan, insan saygınlığı içinde biri." Üstlerinden bir şey istemeyi o denli sevmesi de, bir insana başvurduğunu var saymasından. Ricasında hep gizli bir yön, fısıldanan bir şey, açıkça görülen saygının altında şunu söyleyen bir şey var: "Sizin subay olduğunuzu unutmuyorum, fakat sizden istediğim şeyi, sizin insan kimliğinizden istiyorum, vb.. vb.." Bundan ötürü, ricası yerine getirildiğinde –getirilmediği zamanlar zaten pek seyrek– iki kat mutlu oluyor, bu mutluluk en çok da teğmenin ya da yüzbaşının verdiğini ona *insan niteliğiyle* vermesinden geliyor. Kısaca, bir şey isteme edimi, Pieter için, kendi insanlığı ile başkalarının insanlığı arasında usdışı ve her an yenilenen bir birleşme. Bir de bunu tamamlayan bir karşılık var: Nasıl bol keseden istiyorsa aynı derecede de veriyor, hattâ kendisinden hiçbir şey istenmediği zaman daha verici oluyor.

Bu sabah uyandığımda, hâlâ Saint-Exupéry'nin o "Bir görünüm, ancak bir uğraştan bakıldığında bir anlam taşır" düşün-

cesiyle uğraşıyordum. Paul titreyerek "Bugün hava dünden de soğuk," dedi. Dün yağmur yağıyordu. Öyle geliyor ki, insanın içine işleyen bu acı soğuk, Paris'te Mistral Oteli'ndeki odamda bazı günler duyabileceğim soğuğa hiç de benzemiyor. Bu, *benim* soğuğum. Benim işimin konusu, az sonra ölçmek görevini yükleneceğim bir soğuk. Dayanması hiç de öteki soğuğa dayanma kadar zahmetli değil. Çünkü bunu edilgen olarak çekmiyorum. Beni ısırmıyor, okşuyor ve benimle oynayan bir kedi gibi biraz tırmalıyor. Aynı zamanda, eskiden olduğu gibi pencere aralıklarından sızıp odada donmuş duran bir gölcük oluşturmamış: Güzel havanın habercisi. Güzel havanın *kendisi*. Tüm panjurları kapalı bu odaya, elektrik ampullerinin sarı ışığının arasından, güneş ışını olarak, kuru ve pembe şafak olarak sızıp girmiş. Pencereleri açmam gerekmiyor, şimdiden güzel havanın içindeyim, ve gözleri hafif kızarık bu iki askerin sabah kalkışında üzücü, kasvetli hiçbir şey yok. Tarlalarda uyanma gibi bir şey. Duvarlar sayılmaz. Duvarlar yıkılmadı ama, benim yeni ortamım olan bu soğukluk boyutuna karşı hiçbir şey yapamıyorlar. Kaydedecek böyle birçok değişiklik var ama, üşeniyorum; kalemime gelirse yazarım. Mamafih, bir tanesi geldi aklıma; meteoroloji görevimden ileri gelmiyor, savaştaki asker kimliğimden doğan bir şey. Bulutsuz ve soğuk o güzel gökler, şimdi ufkun bir başından ötekine bir böcek kanadı gibi uzanan titrek ve kıllı bir şey saklıyor: Alman hava hücumlarının yardığı gökler. Bu, onların doğası, görünümlerinin sabahleyin başımızı kaldırdığımızda karşımızda bulduğumuz niteliği. Hiç korkutmuyor çünkü uçaklarda bir kötülük yok; pek fazla ilgilendirmiyor da. Gökyüzü, Saint-Exupéry'nin sözünü ettiği beyaz palmiye yaprakları gibi, hafifçe zehirli. Tersine,

yağmur gökleri de bizi yalıtan sağlam duvarlara benziyor, gelecek barışı duyumsatıyor. Hava hücumlarından korkan ev sahibemiz için iklim tersine döndü. Panjurları açıyor, eskiden güneşe nasıl gülümserse şimdi de yağmura öyle gülümsüyor.

Yazmayı unuttum: Sabah soğuğu, benim ve arkadaşlarımın kendi yerlerimizde tanıdığımız bir şey değil; o soğuk şimdi uzaktan, yukarılardan geliyor, göçmen kuşların uçuşu gibi uzak yerlerin şiiriyle yüklü. Castor bu satırları okurken herhalde kış sporlarının soğuğunu düşünecektir. O, insanlar arasında, insansal bir ortamda, insancı bir bağ ve aynı zamanda insanın elle dokunduğu, yüzünün derisi üzerinde duyduğu kalın, algılanabilir bir madde. İçine gömülmek, bir kurşunun delip geçtiği havadan çıkan ıslığa benzer sesini çevremizde duymak için dağlara çıkıp onu aradığımıza göre, o soğuğu da edilgen olarak çekmiyoruz.

Hang iki olay anlattı; gerçek olduklarına yemin ediyor. Wissembourg yakınlarında bir Fransız devriyesi Almanların saldırısına uğruyor. Erler kaçıyor, çavuşu esir alıyorlar, bir bir top yuvasına götürüyorlar ve bir Alman subay onu yarım saat boyunca kusursuz bir Fransızcayla sorguya çekiyor. Adam hiçbir şey anlamazmış gibi davranıyor ama, konuşturmak için kötü davranacaklar diye de korkmaya başlıyor. Yarım saat geçiyor, Alman subayı: "Peki," diyor, "şimdi defolun bakayım, geldiğiniz yere dönün, bir daha da devriye mevriye diye başımızı ağrıtmayın." İkinci öykü şu: Yine Wissembourg yakınlarında, göçe zorlanmış sivillerin pek gerekli öte berilerini almak üzere yirmi dört saatliğine köylerine dönmesine

izin veriliyor. Tam o sırada Almanlar köyü işgal ediyor, adamların paketlerini yapmalarına yardım ediyor, sonra da geldikleri yere yolcu ediyorlar. Bu ikincisi bana biraz sakat göründü. Fakat, ne yaparsınız ki, burada böyle öyküler yayılıyor. Kesinlikle söylendiğine göre, ölü ve yaralı kayıplar –sayıları da az–, bu kesimde, gereksiz yere açılan bir ateşe misillemenin kurbanı olmuşlar. Başka bir öykü: Bir gece 65. birlik, gizlice gelip konuşlanıyor. Ertesi sabah hatların karşı yakasında Almanca bir levha: "65., hoş geldin."

Kısaca istenç edimi genellikle içinden çıktığı özü değiştirmeyen bir fışkırma gibi görülür. Ben ise, tersine, onu insan gerçekliğinin eksiksiz ve varoluşçu bir değişimi olarak kabul ediyorum.

Dün Valois'ya[106] göndermede bulunarak söylediğim şeyi doğrulamak içinmiş gibi, bugün *L'Œuvre* Gazetesi şöyle yazıyor: "Dün, geceyarısı, *L'Œuvre* Bay Chamberlain'in[107] barışın amaçları konulu söylevinden şu tümceyi veriyordu: 'Amaç, haritaları biz galiplerin isteğine göre yeniden çizmek değil, Avrupa'ya yeni bir ruh vermektir.' Fransız hükümetinin bin kez yinelenmiş demeçleriyle tam uyum içinde, çok güzel bir tümce. Belli ki, Bay Chamberlain'in 'yeni ruh' dediği şey, özgürlük, adalet ve barış ruhu.

"Bununla birlikte, sansür, sabaha karşı saat ikide, *L'Œuvre*'den İngiliz başbakanının tümcesini kaldırmasını istiyor.

106) Georges Valois (1875-1945) gazeteci ve siyaset adamı. 1925'te Le Faisceau hareketini kurmuş, daha sonra Faşizmden ayrılmış, işgal altında Direnme hareketine katıldığı için tutuklanmış, toplama kampına gönderilmiş ve orada tifüsten ölmüştür.

107) Arthur Neville Chamberlain (1869-1940). İngiliz devlet adamı; 1937-40 arası başbakan. Almanların savaşın ilk aylarındaki başarısı üzerine etkin yaşamdan çekilmiştir.

"Hemen ekleyelim ki, kaldırılmış sözcükler bir sonraki baskıda yeniden yayımlandı. Başlar işe el koymuşlardı."

Bu makalenin sonu sansür edilmiş; herhalde atılan satırlarda küçük mevkideki sansürcüler suçlanmaktaydı.

T.'nin içtenlik, içi dışı bir olma konusunda yazdığı hoş ve alaycı mektubu buraya alıyorum: "İçi dışı bir olursan, ne daha iyi ne daha kötü olursun; başka şey olur.Toplumsal bakış açısından değerin daha az olur, dışarıdaki yaşamın da herhalde daha az başarılı. Fakat, aslında, bin kez daha şiirsel, bin kez daha saf olursun. Yazmak yerine, sen kendin kitap konusu olursun (ne dersin?). Ben de senin dediğin gibi, içi dışı bir olmaya erişmenin son derecede zor olduğuna inanıyorum. Her zaman doğuştan hamurumuzun içi dışı bir olduğunu düşünmüşümdür. Bu bir yapım hatası, o da sende yok. Sonra, sen kendini ters doğrultuda yaptın; fazla düşündün; kendini fazlasıyla tanıyorsun; sonra yazıyorsun. İnsanda içtenliğin şöyle hafif bir ışığı olsa bile, yazmaya başladı mı, hepsi çıkıp gider. Yitirdiğinde bundan bir çıkar sağlamak için zeki olmadığına hayıflandığını söylediğinde içimden güldüm. Bundan çıkar sağlanmaz çünkü içtenlik bilinmez. Ben bunu ortası olmayan bir şey gibi görüyorum, sen ise kendini hırpalamayı pek göze almaksızın işe amatörce girişiyorsun. Sonuç şu ki, yakında içi dışı birlik konusunda birkaç ciltlik bir kitap yazarsın. Aslında bunun için destekleyici bir şey alsan iyi olur. Biraz içten olan yazarlar gerçeküstücüler, örneğin Rimbaud; onlar da."

Akşamları Pieter ile ben genellikle ekmek ve çikolata ya da konserve yiyoruz. Paul ve Keller dört kişilik etle sebzeyi

gövdeye indiriyorlar. Dün akşam, Pieter'in aklına esmiş, biraz patates yiyeceği tutmuş. Keller'e: "Biraz patates alacağım," diyor. "Peki," diye homurdanıyor Keller. Pieter çıkıp gidiyor. Keller ile Paul yemeklerini yiyorlar. On dakika sonra Pieter patateslerini yemek için geri geliyor, bir de bakıyor ki karavana bomboş; tümünü haklamışlar. "Bana kalan bu kadar mı?" diye soruyor. Keller, soğuk bir sesle: "Bugün fazla bir şey vermediler," diyor.

Doğru, ben içi dışı bir biri değilim. Ne hissediyorsam onu daha hissetmeden önce onu hissedeceğimi biliyorum. Ve o zaman artık –hissettiğim şeyi tanımlamakla, düşünmekle uğraştığım için– onun yarısını hissediyorum. Benim en büyük tutkularım, sinir hareketlerinden başka bir şey değil. Geri kalan zamanda, aceleyle hissediyorum ve sözcüklerle geliştiriyorum, biraz buradan sıkıştırıyorum, biraz oradan zorluyorum; bir de bakıyorum ki, kusursuz, ciltli bir kitabın içine yerleştirilebilecek gibi bir duyum çıkmış ortaya. İnsanların hissettiği her şeyi söylemeseler de bilebilir, açıklayabilir ve kağıda dökebilirim. Fakat hissedemem. Yanıltırım, duyarlı bir insan gibi görünürüm, halbuki bir çölüm ben. Bununla birlikte, yaşamımı gözden geçirdiğimde, o kadar da hor görülecek bir yaşam değilmiş gibi gelir bana. Sanki önümde birçok vaat edilmiş toprak var, ve ben oralara girmeyeceğim. Bulantıyı[108] duymadım, içten değilim, vaat edilmiş toprakların eşiğinde durdum. Ne var ki, hiç değilse, o toprakları gösteriyorum, başkaları da oralara gidebiliyor. Ben bir işaret ediciyim. İşlevim bu. Bana öyle geliyor ki, şu sırada kendimi en asal yapımda bulu-

108) Bulantı: *La Nausée* (1938) yazarın bu defteri tutmasından bir yıl önce yayınlanan romanının başlığı.

yorum; o asal yapım şu: Benim kendi özümü tanımak değil de, her 'özü', acıyı, tat almayı, dünyadaki –varlığı tanımak için hissettiğimi, acı çektiğimi görmekle üzülen bir mizaç. Bu sürekli ikiye katlanma, sürekli kendi üzerime yansıma, coşkuyla kendimden yararlanma, bu *ben*'im. Bunu pekala biliyorum ve çoğu zaman bundan bıkkınlık duyuyorum. Çok iyi anlaşılır olmayan, sisler arkasında kalmış kadınların, T.'nin, eskiden de O.'nun, üzerimdeki sihirli çekicilikleri bundan ileri geliyor. Sonra, bir de ara sıra temiz bir ruhun masum zevklerini duyuyorum ama, o zevklere hemen aşina çıkıyorum, onları açığa çıkarıyorum, kalemime gelip mektuplarıma yayılıyorlar. Gurur ve açıklıktan başka bir şey değilim ben.

29 Çarşamba

2 Eylül'den beri şunları ilk kez ya da yeniden okudum:
Kafka'dan *Le Chateau*
Kafka'dan *Le Procès*
Kafka'dan *Au bagne*[109]

Dabit'nin Günce'si
Gide'in Günce'si
Green'in Günce'si
Queneau'dan *Les Enfants du limon*
Queneau'dan *Un rude hiver*[110]
N.R.F.'in Eylül-Ekim-Kasım sayısı
Alain'den *Mars ou la guerre jugée*[111]

109) Sırasıyla Das Schloß (=Şato, 1926), Der Prozeß (=Dava, 1925) *In der Strafkolonie* (=Açık cezaevinde, 1919; Türkçeye '*Ceza Sömürgesi*' başlığıyla çevrilmiştir).
110) Bataklık çocukları ve sert bir kış.
111) Merih ya da Yargılanan Savaş.

Romains'den *Prélude à Verdun*
Romains'den *Verdun*
Cassou'dan *Quarante-huit*
Mac Orlan'dan *La Cavalière Elsa*[112]
Mac Orlan'dan *Sous la lumière froide*[113]
De Foe'dan *Le Colonel Jack*
Shakespeare'in *Tüm Yapıtları*'nın (Pléiade baskısı) ikinci cildi
Saint-Exupéry'den *Terre des hommes*[114]
Koestler'den *Le Testament espagnol*[115]

30 Perşembe

Param kalmadığı için, Aralık ayını Pieter'den aldığım paralarla borç ayı yapmak istemediğimden, beş gündür Karides'te yemiyorum. Kendim bir şey pişirmeyi de hiç içim çekmiyor; o nedenle yarı yarıya oruç tutuyorum. Sabahları üzerine peynir sürülmüş bir dilim ekmek, akşamları bir parça ekmekle çikolata, dün ekmeğin yanında hiçbir şey yoktu. Böyle böyle, Eylülden beri aldığım iki üç fazla kiloyu vereceğimi umuyorum. Şimdiden, kemerimde bir delik geriye gitmişim. Aslına bakılırsa, dün bir hana gidip bir şey yiyebilirdim ama, arkadaşların gözlerinin üzerimde olduğunu hissediyorum. Adamları zaaflarından ötürü öyle çok kınadım, yüz kez karar verip yüz kez bozmalarına sinirlendiğimi öyle çok belli ettim ki, beni öyle suçüstü yakalarlarsa pek mutlu olurlar. Onlara o zevki vermeyeceğim. Yine de, Paul, alay etmemiş ama, Mistler'e yemin verdirip benim için *isteyerek tuttu-*

112) Ata binen kız Elsa
113) Soğuk ışığın altında
114) İnsanların dünyası
115) Bkz. dipnot 95.

ğu bu oruçtan beri her zamankinden daha saldırgan oldu demiş; Mistler de bu lafı bana yetiştirdi. Hem eğlendim hem öğrenmiş oldum. Farkında değildim. Fakat tarihleri karşılaştırınca gördüm ki, sinirli saldırganlığım, T. nedeniyle daldığım o acayip duygusal bunalıma bağlı. O bunalımın kendisi de daha az yemek yeme kararımdan önce ortaya çıkmıştı. Önceki günüm, duygusal açıdan, gerçekten kötü geçti. Dün, o kadar kötü değildim. Postadan T'nin mektubu çıkmadı; o durumda olduğum zamanlar hiç yazmamasını yeğliyorum. Onun bir kişi olduğunu daha az duyumsuyorum. Paris'teki yaşamı bana gerçekdışı gibi geliyor. Bir mektup demek, özlediğim o Paris'in orta yerinde bulunan sadakatsiz birinin patlaması demek, küçük, sadakatsiz ve eksiksiz biri. Bugün yazdığımı ayın 26'sında, Pazar günü yazdığımla karşılaştırınca anlıyorum ki, bir iç sıkıntısı krizi geçirmiş olmalıyım. Fakat, kibrimden geçmiş yaşamımı özlememe ve şimdiki yaşamımdan yakınmama kararına sarıldığım için, o küçük geçici umutsuzluk, önünde açılan tek yola, T. ile ilgili hastalıklı ve kıskanç bir tedirginliğe saptı. Tedirgin olmam için nedenler olmadı değil, şimdi de öyle nedenler yok değil. Fakat, hiç kuşkusuz, barış zamanında olsaydık başka türlü davranırdım.

Her neyse, önceki gün ve dün, gönüllü olarak dört duvar arasına kapanmış, inatla oruç tutarak sıkıntılı durumuma çok uyan ve bugünkü koşullarda verebileceğinin en fazlasını veren bir kitap okudum: Arthur Koestler'in *Le Testament espagnol* başlıklı yapıtı. Bende uyandırdığı coşkulu ilgi, geriye dönüşle ve yayılarak Romains'in *Verdun*'ünün uyandırdığı ilgiyle birleşti. Şu sırada benim gözümde, acımasızlıktan, mutsuzluktan ve ölümden söz eden kitaplar değerli. Şimdilik sadece

onları okumak istiyorum. Sadece bu savaşın içine dalmış olmak bile, –halbuki pek korkunç bir savaş da değil ama, yine de geleceğinde alttan alta yıkım ve ölüm seziliyor– o karanlık öyküleri canlı ve gerçek kılmaya yetiyor. Geçen yıl okusaydım, elbette yine durumun uyandıracağı bir öfke ve isyanla okurdum ama, beni pek ilgilendirmez gibi gelirdi, öfke ve isyanım 'bağışlayıcı' olurdu. O 14 savaşı gömüldü, gitti. Hem sonra, İspanya Fransa değil. Sanırım, sıradan iyi niyetli kişilerin çoğunluğu, gazete haberlerini filan okuyunca *böyle bir şey Fransa'da olmaz, İspanya geri bir ülke demekten* kendisini alamıyordu. Ya da *Balkanlar'da hep birbirlerini boğazlayıp durdular* gibi şeyler söylüyorlardır. Bir Fransız, aşağı yukarı her zaman Fransa'yı fazlasıyla büyük, belirli bir biçimi olmayan ve sert bir evrenin içinde düzenli bir evren olarak görür. Dıştaki evren çalkalanır, büyük fırtınalarla sarsılır, fakat o düzenli evren bunlardan etkilenmez. Ne var ki, madem ki her şeye karşın, savaştayız –bu, ne de olsa, düzenli evrenimizi yeniden sorgulamaya bir kapı aralıyor– o acı ve üzücü kitaplara açığım; o kitaplar hâlâ bende kalmış olan o ince idealist iyimserlik katmanını da sıyırıp götürüyor, ve bana öyle geliyor ki, o kitaplar insanlardan, onları değiştirmeden, oldukları gibi söz ediyor. Bir Fransız hem sığır yiyen hem de mezbahaya gidip hayvanların nasıl öldürüldüğünü görmeyi öneren kişiye kızan adamdır. Ben mezbahaya yaklaştım. İlk gün, Malaga'nın alınmasının anlatılışı bende o tembel ve acımasız ama hiç değilse güneş altında yapılan savaşla ilgili olarak ürküyle karışık bir imrenme uyandırdı. Ertesi gün, beni en çok etkileyen şey, ölüm tehlikesi altındaki bir adamın bir yandan kendi gözünde sadece yürekli görünmeye çabalarken öte

yandan da tehlikeyi görmemek, içini rahat ettirmek için başvurduğu hileleri teker teker sayıp dökmesi oldu. Malaga düşmeden az önce insanlar hakkında verdiği şu yargıyı pek beğendim: "Bütün bu olan bitenin bir sinema olduğu yolunda rahatsız edici bir izlenime kapılıyorum. Hepimiz, ben de aralarında olmak üzere hepimiz, ölümün alçak gerçekliğini tam algılamaksızın safçasına dokunaklı bir oyun oynuyoruz." Ölümün böyle dokunaklı biçimde gerçek dışına çekilmesinin altındaki aldatmaca gibi şeyi çok iyi duyumsuyorum. Sonra, bir de, *facia saati* geçince, üzüntüler içinde sür git ölüm düşüncesiyle birlikte yaşamak gerektiğinde her kahramanlık sıçrayışının aslında kimbilir hangi safça kendini rahat ettirme yolunu saklayan bir aldatmaca olması var. Genelde, hiçbir zaman yalın durumunda kabullenmeyeceğimiz fakat bilmezden gelip yandan şavulladığımız sihirli bir rahatlık. Bunlar pekala stoacılığın eski numaraları, ve umutsuz bir yürekliliği amaçlarken kendi kendini şapa oturtmanın bir biçimi. Bu bende birçok yankı uyandırıyor: Ben bu savaşın başında, bir yandan kendimi pek yürekli sanırken bir yandan da bu kendini rahatlatma yöntemini uygulamadım mı? Bundan şu yargıya varıyor: "Sanmam ki, dünya yaratıldı yaratılalı, tek bir insan işin bilincinde olarak ölmüş olsun. Sokrates, baldıran maşrapasını eline aldığında, herhalde hiç değilse yarı yarıya çevresindeki öğrencilerine oyun oynamakta olduğuna inanmaktaydı. Elbette içeceği şeyin öldürücülüğünü soyut olarak bilmekteydi ama, olayın bambaşka, gülecek durumda bulunmayan üzgün öğrencilerinin düşündüğünden bambaşka olduğunu, bütün olup bitenlerin altında varlığını yalnızca kendisinin sezdiği bir aldatmaca bulunduğunu herhalde sezmek-

teydi." Başka bir yerde de şunu söylüyor: "Doğa, ağaçları arşa çıkarmamaya dikkat etmiş. Ne acı ağaçlarını ne ötekileri.." Fakat bence söz konusu olan doğa değil, bizleriz; bizler bütün bu hilelerden tümden sorumluyuz. Öte yandan, birkaç saatlik bir içtenliğe, içi dışı birliğe sahip olduğunu kabul ediyor: "Aramızdan çoğu ölümden değil, ölme ediminden korkuyordu, hattâ bazı saatler oluyordu, ölme korkusunu bile alt ediyorduk. O saatlerde *özgürdük*... Ölümlüler dizisinin dışına atılmış gölgesiz insanlardık; bu, bir insanın tadabileceği en saltık özgürlük yaşantısıydı."

Bir de şu sözü var: "Ölümün sürekli olarak yakınımızda bulunması, yaşamımızın üzerine bir ağırlık gibi çöküyor ve aynı zamanda yaşamımızı hafifletiyordu. Tüm sorumluluklardan kurtuluyorduk" Savaşın bir haklı gösterme nedeni olabildiğini daha önce söylemiştim: "Orada olma" edimini hafifletiyor, bağışlatıyor. Şimdi görüyorum ki, ölüm de öyleymiş. Çünkü, yalın olarak yaşamak, *hiçbir biçimde* haklı gösterilmeden yaşamak çok zor.

Aslına bakılırsa, o coşkulu bunalım, benim evrenimin, benim geleceğimin bütün bir boyutunun bir dış koşulun etkisi altında ortaya çıkışından başka bir şey değil ve, aynı zamanda, çoğu zaman –neyse ki– bizim görmediğimiz o korkunç *eşzamanlılığın* da ortaya çıkışı. Sanırım, o eşzamanlılığı *burada* tüm boyutlarıyla yaşasak günlerimizi başkası için acı çekmekle geçiririz, fakat pek çok şey onu bizlerden gizliyor. Örneğin, aldığım mektuplar bana üç günde ulaşmış oluyor, benim yazdıklarım da öyle, üç günde yerine gidiyor. Öyle ki, ben geçmişle gelecek arasında dalgalanıyorum. Öğrendiğim olaylar,

çok önce olup bitmiş, bana haber verdikleri kısa vadeli tasarılar bile, haberi aldığım sırada, gerçekleşmiş (ya da başarısızlığa uğramış) durumda. Aldığım mektuplar, gelecek zamanla çevrelenmiş birer şimdiki zaman parçası, fakat çevresi ölü bir gelecekle sarılmış birer geçmiş-şimdiki zaman. Ben de, yazarken, iki zaman arasında ikircikli kalıyorum: Mektubu alacak kişiye seslenen satırları kağıda döktüğüm zaman ve alanın beni okuyacağı zaman. Bu, o "çevrelemeyi" gerçekdışı değil, daha çok, zamandışı kılıyor. Bundan ötürü, o çevreleme yumuşuyor, zararlı niteliği yok oluyor. Öylelikle, benim buradaki şimdiki zamanım, nesnel şimdiki zamanım biraz renklenebiliyor, bazı şeylere, okuduklarıma, Rose'da uyandığım sabahlara, vb.. ye bağlanabiliyorum. Aynı biçimde, aldığım mektuplar da bana başka bilinç sahiplerinin, başka insanların varlığının tedirgin edici işaretleri gibi görünmekten çıkıyor ve o insanların bana kadar gelmek için aldıkları uygun bir biçim gibi görünüyor. Mektupları okuduğumda da, çevremi almış o bilinçler benim esirim oluyor, kaçamıyorlar, başka gökleri, başka yüzleri yansıtamıyorlar; biraz taşlaşıyorlar, renkleri biraz soluyor. Fakat, birden, eşzamanlılık ortaya çıkıyor, o zaman mektup bir hançer gibi iniyor: Önce, geçmiş oldukları için çaresi olmayan olayları bildiriyor; sonra, birincil önemde olanı yani o insanların mektuplarından sonra da sürmüş olan ve yaşayanların yaşamlarını mezarın ötesinde sürdürmesi gibi, o ölü iletiler ötesinde sürüp giden şimdiki yaşamını ortaya koyuyor. O anda, ne diyeceğimi bilemiyorum. Bana öyle geliyor ki, solan, güçsüz olan, etkisiz kalan benim. Burada geleceğime tutunamıyorum; geleceğim batıyor. Bunun sonucunda da bir sinirlilik doğuyor ve o sinirlilik kıskançlık biçimini alıyor.

Öte yandan, acı ve karanlık geçen o birkaç günü dert etmiyorum. Dolu dolu yaşadığım o günler, kısır ve sıkıntılı sinirliliğin yanı başında fakat dışında, Exupéry'nin 'kırılgan acılar' dediği şeyi ve ayın 27'sindeki şiir gecesini getirdi; ayrıca *İspanya'da Ölüm Güncesi*'nin korkutucu kesin bilgilerini getirdi. Bütün bunlar elbette denge bozulması yoluyla oldu. Çünkü kendimi eğlenceye, vakit geçirmeye atıyordum. Fakat, hiç değilse, o eğlencelere kendimi kaptırmıştım. En azından iki kez başka biri olmuş oldum.

Annemin yazdığına göre, Bayan Magdelin, cephede görevli papazların ayinde sırtlarına geçirecekleri giysilere sırma işliyormuş. "Her şeyi tutumlu kullanmak zorunda olduğumuzdan, Bayan Magdelin'in de içinde bulunduğu nakışçı kadınlar ordusu, valilerin, akademi üyelerinin sırmalı giysilerine, balo kıyafetlerine, eski kumaşlara, hepsine el koydu."

Başçavuş, Alman olan kocası bir kampta enterne edilmiş genç bir kadının evinde bedava kalıyor. Fakat sıkıntı çekiyormuş, kadının oğluna Almanlar gibi *Willy* diye seslenmesini hiç bağışlamayacakmış.

Wissembourg'da Fransız askerlerinin her şeyi yağmaladığı doğrulanıyor.

Saat altıda başçavuş döndü ve Rusya'nın Finlandiya'ya saldırdığını haber verdi. Kötü.

1 Aralık Cuma

Söylenti gerçekleşiyor. Pieter dün ev sahibesiyle konuşmuş. "Birini tanıyorum," demiş kadın, "adını da verebilirim. Strasburg'da gardiyan. Boşaltılmış evlerin gözetimiyle özel olarak görevlendirilmiş. İşte bu adam, her hafta evine, çarşaf ve giysi dolu paketlerle geliyormuş."

Bizim ev sahibemiz Pieter'inkine biz gittikten sonra sadece subay kiracı alacağını söylemiş, çünkü ancak subaylar onunla sohbet edebilirmiş.

Pieter bana şöyle dedi: "Dün akşam Paul ile senin sözünü ettik. Dikkat et, dostum, günde on altı saat çalışıyorsun. Nasıl olur da sinirli olmazsın?" Önce gururum okşandı; sonra düşündüm ki, saat sekizden önce masama pek oturmadığıma ve okuldan akşam dokuzda ayrıldığıma göre, olsa olsa en fazla on üç saat çalışabilirim. Bundan da 11'den 1'e iki saat yemek paydosunu düşmek gerekir. Kuşkusuz, o iki saat içinde not defterime yazıyorum ama, o, çok daha az. Ayrıca, Pieter roman okuduğum ve mektupları yanıtladığım saatleri de çalışma genel adı altında karıştırıyor. Yani en çok 8 ya da 9 saatlik bir etkili çalışma çıkarıyorum. Yine de, herhalde günde on-on bir saati okuma yazmayla geçirdiğim bir gerçek. Gözlerimin yorgunluğu bundan.

Dün Gide'in güncesini yeniden gözden geçiriyordum; *dinsel* yönü şaşırttı beni. Önce bir Protestan vicdan muhasebesi, sonra da dinsel düşünceler ve dua kitabı. Montaigne'in[116] *Deneme-*

116) Michel de Montaigne (1533-1592). Kah Stoacı kah Kuşkucu yanı ağır basan yazılarıyla, fakat en çok *Denemeler* adlı yapıtıyla Avrupa düşünce tarihinde yerini almış yazar.

ler'ine, Goncourt'ların[117] güncesine ya da Renard'ınkine[118] hiç benzemiyor. İçerik, *günaha* karşı savaşım. Kaleme alınışı da birçok yerde Şeytana karşı koymanın alçakgönüllü yollarından, alçakgönüllü hilelerinden biri biçiminde karşımıza çıkıyor.

Bir örnek: "Hiçbir zaman düşük düzeyde olduklarını kesinkes bildiğim, hissettiğim bu satırları her gün defterime yazmaya *kendimi zorlarken* olduğumdan daha ölçülü olmamışımdır... Bu deftere umutsuzca bağlanıyorum; bu defter, kötülüklere dayanmamın bir parçası, beni çökmekten koruyor." (7 Şubat 1916) Bu da 16 Eylül 1916 tarihli: "Bunu ancak sürekli bir çabayla yapabileceğim, her saat harcayacağım ve sürekli yenileyeceğim bir çabayla. O işi ayrıntıları inceden inceye dikkate almaksızın, hileye sapmaksızın beceremeyeceğim.

"Buraya sadece önemli olanı yazdığımı ileri sürersem, bir işe yaramaz. Deftere her şeyi yazma yolunu benimsemeliyim. Ne olursa yazmaya zorlamalıyım kendimi."

Defter bir görev, basit bir gündelik görev. İnsan o satırları okurken daha çok bir boyun eğme, bir gösterişsizlik duyumsuyor. Elbette sadece o değil, sadece o olamaz. Önce, Gide'in kişiliğinden, yazarlık mesleğinden ötürü öyle olamaz; sonra, yazar tarafından dayatılan ve gerçekleştirilen günce düşüncesinin diyalektik niteliğinden ötürü öyle olamaz. Fakat genel çerçeve hep dinsel. Bu güncenin asık yüzlü oluşu, ara sıra *kutsal* bir nitelik taşıması ondan. Aynı zamanda, bir *klasiğin* de güncesi. Yani, bir *yeniden okumalar* kaydı ve o yeniden okumalar vesilesiyle ortaya çıkan düşüncelerin kaydı-

117) Edmond (1822-96) ve Jules (1830-70) Huot de Goncourt. Birlikte roman ve sanat kuramı yapıtları ve bir günce üretmiş iki kardeş. Goncourt Akademisi Edmond'un vasiyetiyle kurulmuştur.

118) Jules Renard (1864-1910) Natüralist romanlar ve sahne oyunları yazmış, önemli bir günce bırakmıştır.

nı tutmuş. Zaten yazıların birçok yerinde rastlanan asık yüzlülük de bundan ötürü olsa gerek. Güncenin bir yaşamı yansıttığı düşünülemez. Bir çeşit dinsel ve klasik dua bu; bir sayfası borç, bir sayfası alacak için ayrılmış bir ahlaksal hesap defteri. Herhangi bir edimin ya da herhangi bir duygunun kaydından çok, hemen her yorumun kendisi bir edim. Dua *edimi*, günah çıkarma *edimi*, içe dönüş *edimi*. Ondan yola çıkarak kendi günceme döndüm ve Gide'inkinden ne kadar ayrı, farklı olduğunu gördüm. Benimki, önce bir tanık defteri. İlerledikçe onu daha çok bir tanıklık olarak görüyorum. 1939 yılında silah altına alınmış bir burjuvanın kendisine yaptırılan savaş konusundaki tanıklığı. Ben de ne olursa defterime geçiriyorum ama, bunu tanıklığımın tarihsel bir değeri olduğunu sandığım için yapıyorum. Biraz daha açık söyleyeyim: Ben bu dünyanın büyüklerinden değilim, bu dünyanın büyüklerini görmüyorum; şu halde benim güncem Giraudoux'nun[119] ya da Chamson'unki[120] gibi bir değer taşımayacak. Öte yandan, ayrıcalıklı bir yerde, örneğin Maginot hattında ya da, tersine cephe gerisi hizmette, İkinci Büroda veya sansürcüler arasında da değilim. Cepheden yirmi kilometre içeride, topçu kurmayında bir yerdeyim; çevremde küçük ve orta burjuvalar var. Fakat işte, asıl bu nedenledir ki, benim güncem milyonlarca asker için geçer bir tanıklık. *Düşük düzeyde* bir tanıklık, düşük düzeyde olduğu için de *genel nitelikte*. Burada bir aldatmaca giriyor araya, Gide'in Şeytanın aldatmacası diyeceği bir şey. Şu: Durumumun zavallılığından yüreklendim, artık yanılmaktan korkum kalmadı, o nedenle de

119) Jean Giraudoux (1882-1944) Roman ve oyun yazarı ve diplomat.
120) André Chamson (1900-1983) Romancı; yerel halk öykülerini canlandırmada çaba göstermiştir.

bu savaş konusunda açık konuşuyorum çünkü yanılmalarımın tarihsel değeri olacak. Bu savaşı bir madrabazlık filan diye kabul etmekle yanılıyorsam, o yanılgı sadece benim kendi aptallığım değil, bu savaşın belli bir anının sözcüsü. Benden daha çok ya da daha az zeki, benden daha çok ya da daha az bilgi edinmiş kimseler benim gibi şaşırdılar ve, bir şey yazmaksızın ya da başka sözcükler kullanarak ama benim gibi tepki gösterdiler. Tüm yazdıklarımın, hattâ iç sıkıntılarımın bile –çünkü o sıkıntılar 1939 yılının sıkıntıları–, hattâ Gide'in yazdığı için özür dilediği ve kendini yazmaya zorladığı o herhangi bir şeyin bile ilginç olduğuna inanmam için bundan başka kanıt gerekmez. Nitekim herhangi bir şeyi kendimi alçaltmadan yazacağım. Burada kibir hilesi görülüyor. Yazdığım *her şeyi* (dedikodu, politika tahminleri, fanteziler) değerli bulacak kadar kör olmadığımdan, Tarihten sapıyor ve, ayrım yapmadan, yorumlarımın her birine değer yüklüyorum. Yorumlarıma saltık nitelik vermek için tarihsel *göreceliği* kullanıyorum. Bu aldatmacanın bir yararı var –çünkü bu ne de olsa bir ayrıcalık– o da şu ki, bana aslında hiçbir zaman bende olmayan bir şeye, tarihselliğe[121] sahipmişim inancını veriyor. Eylül ayında ona ancak büyüklük içinde, seçkin alanda erişmişken –o da her zaman kaçınılması gereken bir şey–, sözünü ettiğim aldatmaca, her gün, en sıradan edimlerimde, bana bunu, tarihsellik duygusunu veriyor. Demek ki, bu güncede alçakgönüllülük yok, ve sonra, başka bir yerde söylediğim gibi, derinliği de yok. Zındıkça ve kibirli. Başka bir görüş noktasından ve bambaşka bir düşünceyle alınırsa, bu günce benim, kendimin yeni bir incelemeye yatırılışı. Bu ba-

121) Yazar *historicité* sözcüğünü kullanıyor. Historicité: tarihe uygunluk, gerçeklik (Robert sözlüğü), varlığın zaman ve uzam boyutu (TLF sözlüğü).

kımdan da Gide'in itiraflarına yaklaştırılabilir. Fakat, bu da sadece görünüştedir. Aslında bu yeniden incelemeye yatırmayı sızıldanarak ve alçakgönüllülükle değil, soğukça ve yol almak için yapıyorum. Yazdıklarım arasında Gide'in edimlerinden söz ettiğim anlamda edim olan hiçbir şey yok. Bunlar, birtakım kayıtlar ve onları yazarken yazdığımı geride bırakıyormuşum gibi bir izlenime, aldatıcı bir izlenime kapılıyorum. Onlardan hiçbir zaman ne utanıyor ne gurur duyuyorum. Hissettiğim anla yazdığım an arasında hep bir zaman kayması var. Yani, yaptığım, esasta bir temize çekme. Belki, duygunun tek bir atılımla yazıya komut verdiği birkaç yer bunun dışında kalıyordur. Yazarken, yola çıkma noktasını oluşturacak sağlam bir taban somutlaştırmaya çalışıyorum. Kısaca, ilkel topluluklarda canlının ölmesine, ruhun tenden çıkıp gitmesine yardım eden törenler olduğu gibi, benim itiraflarım da aynı amacı, şimdiki varlığımı geçmişe akıtma, gerektiğinde biraz batırıp gömme amacını güdüyor. Bunda biraz düş payı var, çünkü ruhbilimsel bir değişmezi değiştirmek için onun olumsuz yanını açığa vurmak yetmez. Fakat hiç değilse, bu olabilecek değişikliklerin çizgilerini veriyor.

Bütün bu düşünceler beni doğallıkla Gide'in ahlaksal oluşumu ile kendiminkini karşılaştırmaya götürüyordu. Ben de onu yaptım. Bugün öğleden sonra başlayarak birkaç gün bu deftere on sekiz yaşımdan beri gelip geçmiş ahlaksal deneyimlerimi yazmaya ve onlarda bulup ortaya koyduğum ve benim *duygulanımlarım*[122] denilebilecek bazı değişmezleri açığa çıkarmaya çalışacağım. Çünkü, galiba, her insan kendine özgürce bir çeşit ahlaksal basit tutum belirliyor ve ondan

122) Yazar *affection* sözcüğünü kullanıyor.

yola çıkarak değerleri kavrıyor, kendi ilerleyişlerini algılıyor. Örneğin, kuşkusuz, ben daha başlangıçta Tanrısız –günahsız ama kötülüksüz değil– bir ahlaka sahip oldum. Bu konuyu yeniden ele alacağım.

On iki yaşımda inancımı yitirdim ama, sanırım, hiçbir zaman pek güçlü biçimde inanmamıştım. Büyükbabam Protestandı, büyükannem Katolik. Fakat, görebildiğim kadarıyla, dinsel duyguları ölçülü ve coşkusuzdu. Büyükbabamda kültür olayı niteliği ile sunulan dinsel sorunlara karşı peşin bir geri çevirme, kabul etmeme, bunun yanı sıra bir de papazlara Protestanca bir horgörüyle bakma vardı. Yanılmıyorsam, sofrada papazları alaya alan şakalar yapar, büyükannem de "Sus, baba!" diye kocasının parmaklarına vururdu. Annem bana ilk komünyonumu[123] yaptırdı ama, sanırım, bu, gerçek inançtan çok, ilerideki özgürlüğüme saygıdandı. Biraz bu, sağlık açısından, temizlik olsun diye, bazı kimselerin oğullarını sünnet ettirmesi gibi bir şeydi. Dini yoktu annemin ama, gerektiğinde kendisini biraz avutan, başka zamanlarda rahat bırakan belli belirsiz bir dinselliği vardı. Dinle ilgili anım pek yoktur. Yine de, yedi sekiz yaşlarındayken Le Goff Sokağında otururken elime kibrit alıp pencerenin tül perdelerini yaktığımı anımsıyorum ve, her nedense, bu anı Tanrı Baba ile ilgili. Belki kundakçılığımın hiç tanığı bulunmaması bana *Tanrı Baba beni görüyordur* düşüncesini vermiş olabilir. Bir de şunu anımsıyorum: Papaz Dibildos'un din dersinde (Bossuet okulunun toplantı salonunda yapılıyordu) İsa konulu bir şey

123) Hıristiyan âdetlerince bir çocuğun kilisede ne olup bittiğini anlayacak yaşa geldiğinde, genellikle on yaş dolaylarında, kutsanma ayinine ilk kez katılması.

anlatmış ve yaldızlı kağıttan bir madalya almıştım. Hâlâ o konuşmamı ve o madalyayı büyük hayranlıkla anımsar, tat alırım; fakat bunun dinle hiçbir ilgisi yok. Çünkü ödevimi annem güzel yazısıyla temize çekmişti ve sanırım yazımın aldığı o biçim önünde duyduğum şey, ilk kez bir yapıtımı basılı olarak gördüğümde duyduğum şeyle neredeyse aynıydı. Ayrıca, açık gri ve dalgalı bir kağıttan olan gümüş madalya ödevimin ilk sayfasına yapıştırılacaktı, bu sunumuyla hepsi birden çok güzel ve değerli bir şey oluyordu. Bir şey daha var: Ödevimi düzeltmiş olan papaz, yakışıklı, kızıl saçlı, solgun yüzlü, güzel elli gencecik biriydi. Belleğimde arıyorum, arıyorum, başka bir şey bulamıyorum. Evet, şunu anımsıyorum. Beni kiliseye oldukça sık götürürlerdi, fakat –bu anımsadığım şey, ne çeşit bir burjuva çevreden olduğumu yeterince belli ediyor– asıl amaç iyi müzik dinlemekti; St-Sulpice kilisesinin ya da Notre-Dame katedralinin orglarını dinlemeye gidilirdi. Sanatın en katıksız biçimleriyle inancın en yüce biçimlerinin bu birleşmesinin annemde ve büyükannemde nasıl bir yüksek tinsellik duygusu yarattığını anlayabiliyorum. Şunu da anlayabiliyorum ki, bu öğretmen karıları ve kızları için, din ancak müziğin çekiciliklerine bürünerek ortaya çıkabilirdi. Dinsel olduğu için müzik mi yoksa müziksel olduğu için din mi onları sarsıyordu, sanırım bunu artık unutmuşlardı. Dine besledikleri saygı da, tinsel değerler konusunda üniversitede edindikleri tapınçla karışıyordu. Bana gelince, ben o müzikten, kiliseyi birdenbire dolduran o iniltili büyük rüzgarlardan bir şey anlamıyordum. Fakat her şeye karşın, gözümde o ayinler erdem kavramına bağlıydı. İçimin çok sıkıldığını gören annem, gerçekten uslu bir küçük oğlan

çocuğun ayinde çıt çıkarmayacağını söylemiş, beni tutmasını bilmişti. Yani, vereceği yanıttan emin olarak: "Anneciğim, uslu oturdum mu?" diye anneme sorabilmek için biraz güç harcayarak ayinin sürdüğü o bir saat boyunca tümden uslu olabiliyordum. Hattâ sandalyemin en ufak bir çatırtı çıkarmasını önlemek için ayaklarımı sürümekten bile vazgeçiyordum. Fakat diz çökmeyi hiç mi hiç sevmezdim, çünkü, neden bilmem, dizkapaklarımda acıya oldukça duyarlı iki yumru vardır. İşte hepsi bu kadar. Pek az bir şey. Tanrı vardı ama, ben onunla uğraşmazdım. Sonra, günün birinde, La Rochelle'de, okul yolunda benimle birlikte yürüyecek olan Machado ailesi kızlarını beklerken bir de baktım, Tanrı'yı düşünüyorum. *Tamam*, dedim, *yok işte*! Neye dayandığını hiçbir biçimde bilmesem de, bu pek kesin bir gerçeklikti. Sonra bitti. Nasıl yaşayan Tanrı'yı dert etmediysem, ölen Tanrı'yı da bir daha hiç düşünmedim. Sanırım, dinle benden daha az ilgili kişi zor bulunur. O defteri daha on iki yaşımdayken bir daha açmamak üzere kapattım. Çok daha sonra, hem dinin hem tanrıtanımazların kanıtlarını inceledim. Çatışmalarının zenginliğini değerli buldum. Kant'ın karşı çıkışlarının Descartes'ın varlıkbilimsel kanıtına varamadığını söylemekten hoşlandığım oldu ama, bütün bunlar bana eskiler-yeniler kavgasından[124] pek daha canlı gelmiyordu. Sanırım bunları söylemek zorundayım, çünkü, daha önce de işaret ettiğim gibi, benim bir ahlakçılık hastalığım vardır ve ahlak da, çoğu zaman, dinden kaynaklanır. Fakat bende hiç de öyle olmadı. Öte yandan, genel olarak ele alırsam, ben çoğu laik ahlak bayrağını açmış,

124) Eskiler-yeniler kavgası: La querelle des anciens et des modernes. Fransa'da 1670 yılında şiir biçimlerinde eskiye (Latin ve Yunan şiiri) bağlı kalmayı savunan yazarlarla yeniciler arasında başgöstermiş, onsekizinci yüzyıl başlarına kadar uzamış bir biçem çatışması.

her yerde dinsel ahlakın yerine laik ahlakı koymaya çalışmış yakınlarım ve öğretmenlerimce yetiştirildim.

Konuyu burada kesiyor ve Keller ile ilgili hoş bir şeyi yazıyorum. 1921 yılında, Saint-Cyr kalesinde buna bir tifo iğnesi yapmışlar ve aşıdan sonra kırk sekiz saat içinde ateşinin yükselmesi olasılığına karşı eline üç tane de kinin hapı vermişler: "İğneden bir şey olmadım ama," diyor Keller şişinerek, "yine de hapları aldım, ziyan olmasın diye."

Pieter'in lehinde olan ve uzun zamandır yazmak istediğim bir şey kaydedeceğim. Pek basit bir eğitim almış, ve bunu biliyor. Şimdi, bu zorunlu boş zamanlardan yararlanarak günde üç dört saat, pek başarılı olmasa da canını dişine takmış, cebir öğreniyor. Mistler'le ikimiz ona Melek ya da Melaike diyoruz. Gerçekten de melek. Çevirdiği dolaplarda bir çeşit saflık var ki, bayılıyorum. Sonra, her türlü kompleksten arınmış ve istediği tek şey mutlu olmak. Zaten mutlu da. Burada bile. Sonra, kendisine ettiği o iyiliklerle, kanadını yanağına sürten bir meleği andırıyor. Cebir öğrenmeye ayırdığı o saatler, savaş zamanını yitirmeyi, kendini kapıp koyuvermeyi kabul etmemesi, o boş zamanı değerlendirme kararlılığı; elimizden gelen tek savaş reddi bu. Onun yanında, yiyecek bedava diye tıkınan Keller'e, kovalanan sıçan kılıklı Paul'e, bütün ötekilere bakıyorum da, Pieter gözümde değer kazanıyor.

Şimdiye kadar zihnimi uğraştırmış olan ahlak sorununun aslına bakılırsa sanatla yaşam arasındaki ilişkiler sorunu olduğunu söylersem, sanırım, sorunu fazla basitleştirmiş sayıl-

mam. Yazmak istiyordum, konu açılmadı; konu hiçbir zaman açılmadı; sadece, tam anlamıyla yazınsal olan çalışmaların yanı başında *geri kalanlar* yani aşk, dostluk, siyaset, ne bileyim insanın kendisiyle ilişkisi gibi şeyler vardı. İnsan ne yaparsa yapsın, bütün o sorunların arasında atılıveriyor. Ne yapmalı? Delikanlı ve erkek yaşamımı bu açıdan üç döneme ayırırsam, galiba, gerçeklikten ayrılmış olmam. 1921'den 1929'a uzanan birincisi, bir iyimserlik dönemi, *bin Sokrates* olduğum zaman. Şu anda, bir yaşamın her zaman ıskalanmış bir yaşam olduğunu hiç zorlanmadan düşünüyorum, ve sanat yapıtına bir ahlaksal metafizik oluşturuyorum. Fakat, aslında, hiç de aklım yatmış değil. Gerçek şu ki, insanın kendini yazıya vermesinin yeteceğine, o süre içinde yaşamın kendiliğinden vücut bulacağına inanıyorum. Vücut bulacak o yaşamın çizgileri de, zihnimde şimdiden belirmiş durumda: Kitaplar arasından görünen biçimiyle büyük bir yazarın yaşamı. Temelde büyülü bir güven var: büyük bir yazar yaşamına sahip olmak için sadece büyük bir yazar olmak gerek. Fakat büyük yazar olmanın tek bir yolu var, o da sadece yazmakla uğraşmak. Demek ki, iyi kitaplar üretirsem yazgı bana o dokunaklı, çekici bir görünüme sahip yaşamı, Liszt'in, Wagner'in, Stendhal'in yaşamlarını verecek. Bu iyimserlik kuşkusuz çocukluğumdan, sonra da bir Aristoteles'çi düşünceden (kavramlarla düşünmeden ve katılımcı[125] düşünceden) geliyordu: *Büyük yazarın büyük yazar yaşamı olur; şu halde tüm çabalarımı büyük yazar olmaya harcamalıyım.* Gerisi kendiliğinden gelecektir. Şimdi bana o zaman iyi bir kitap yazmayı mı yoksa bir büyük adam yaşamı sürmeyi mi daha çok istediğimi şimdi sorsalar, kolay

125) Yazar *participationniste* sözcüğünü kullanıyor.

yanıt veremem. Galiba o çok güzel yaşama imreniyordum ama, o yaşamı iyi kitaplarla *hak etmek* istiyordum. Ahlak endişesiyle değil, o yaşam gerçekten benim olsun diye. O yaşamın içeriğine gelince, pekala gözde canlandırılabilir: Yalnızlık vardır, umutsuzluk vardır, tutkular, büyük girişimler, acılı ve karanlık epeyce uzun bir zaman (fakat o zamanı, bittiğinde fazla yaşlı olmayayım diye, düşlerimde sinsice kısaltıyordum) dilimi ve peşinde hayranlık ve aşk kafilesiyle ün ve onur vardır. Utanarak itiraf edeyim ki, yirmi yaşımda Jean-Christophe'u[126], o aşağılık müshili okurken birkaç kez ağladım. Kötü olduğunu biliyordum, sanatın itici bir yüzünü gösterdiğini, bir sanatçının ikiyüzlü bir üniversite mensubu tarafından yazılmış öyküsü olduğunu biliyordum ama, yine de... Bölümlerin sonunda *Göreceksiniz!* der gibi parmağını öyle bir kaldırışı vardı ki... Göreceksiniz! Şu küçük Christophe, acı çekiyor, sürüden ayrılıyor. Fakat acıları ve yanlışları müziğe dönüşecek ve müzik hepsinin kefaretini ödeyecek. Bunlar sinirden ve istekten dişlerimi kamaştırırdı. Özetlersek, gençliğimi bir büyük adamın gençliği gibi yaşayabilmem için, ileride büyük adam olacağıma güvenmek istiyordum. Öte yandan, bundan emin olmadığımdan, büyük adam olacakmışım gibi davranıyordum, ve genç Berlioz ya da genç Goethe dedikleri gibi benim de genç Sartre olduğumun iyice bilincindeydim. Ara sıra, sırf tepelerden genç durumuma dönmek zevkini tatmak için gelecek içinde küçük bir gezi yapıyordum. İleride yapacağım gibi, bilir bir havayla başımı sallıyor *bu acının böylesine işime yarayacağını düşünmemiştim*, diyor ve yaşlı durumumla gençliğime dönüyor, beğeni ve sevecenlikle ona bakı-

126) Romain Rolland'ın (1866-1944) yapıtı (Gal.).

yordum. Kişiliğimin bu yapay ikiye bölünmelerinin izleri kocaman bir defterde görülebilirdi ama, defteri yitirdim. O defterde Simone Jollivet'yi[127] aşağı yukarı şöyle bağırarak azarlıyordum: "Bana acı çektiriyorsun ama, son gülen iyi güler, çünkü ben büyüğüm." Kısaca, Koszul'un Shelley'in[128] aşk acılarını, Lauvrière'in de Poe'nunkileri[129] anlatırken yaptıkları gibi, kendi aşk acılarımı ilerideki bir tarihte ben olacak olan akademisyenin üzgün ilgisiyle değerlendiriyor, öyle oyalanıyordum. Fakat sanırım ki, her şeyin üzerinde, geleceğe beslenen çok genç bir güven vardı ve sonra olabiliri istediğince sınırlayan ve onu her zaman korkunç şeyden, felaketlerden önce durduran o burjuva yargı vardı. Ayrıca, bir şey tarafından tutulmuş değildim, özgürdüm, çünkü bir şey değildim. Talihime olan bu sağlam güven bana, yaşamın peşinen yitirilmiş bir el oyun olduğunu dinginlikle söyletebilirdi; Amiel'in[130] Musa Peygamber konusundaki şu sözünü coşku içinde düşünebilirdim: "Onun gibi her insanın da bir Vaat Edilmiş Toprağı, bir onur günü, sürgünde gelmiş bir sonu vardır." Sürgünde gelecek sonu seve seve kabul ediyordum; o gün henüz uzaktaydı; sonra bu hafif kötümser olasılık bana onur gününü dediğimden dönmeksizin kabul etme yolunu açıyordu. Öyle ya, hep bir başarısızlıkla bittiğine göre, yaşam ıskalanmıştı. Sadece, utku günü vardı. Elbette utku günü aşağılanacaktı, çünkü bozgunla son buluyordu. Fakat, yine de vardı işte; görünmeyen bir güneş gibi yüreğimi ısıtıyordu.

127) Yazarın çeşitli yapıtlarında Toulouse ya da Camille veya Myette adıyla söz ettiği ve akrabasından olan bir genç kız.
128) Percy Bysshe Shelley (1792-1822) İngiliz romantik şair.
129) Edgar Allan Poe (1809-1849) Amerikalı öykü yazarı, şair ve eleştirmen.
130) Henri-Frédéric Amiel (1821-1881) Yapıtlarını Fransızca vermiş İsviçreli yazar; ruh çözümlemeleri zengin 1700 sayfalık bir güncesi ünlüdür.

İlkelerim görünürde bozulmaksızın daha karanlık, daha cesareti kırılmış bir döneme adım atabilişim ancak temeldeki iyimserliğimi örten, gizleyen bu hilelerle, bu kötümserlikle oldu. Hâlâ yaşamın yitirilmiş bir el oyun olduğundan emindim ama, bu kez buna inanıyordum çünkü inanmaya ihtiyacım vardı. Bunda da yine bir yalan vardı. Bakınız, neden: Öteden beri bir büyük adamın özgür kalmak zorunda olduğunu düşünmüştüm. Söz konusu olan özgürlük, yüreğin Bergson'cu özgürlüğü değildi; kendimde bulunduğunu şu anda algıladığım ve bir şaka olmayan özgürlük hiç değildi; söz konusu olan Hegel'ci[131] özgürlüğün bir çeşit karikatürüydü: Somut bir büyük adam düşüncesinin bilincine kendisinde ve kendisi aracılığıyla varabilmek için özgür kalmak. Her an engellere çarpmak, tuzaklara takılmak olasıydı ama, gözünün yaşına bakmadan hep o yolda yürümek gerekiyordu. Büyük adamın bu özgürlüğü –yazgısı için özgür– konusunda çok şey yazılmıştır. Yoluna çıkanların tümünün gözünde bu özgürlük elbette yazgının çizgilerini taşır. Bu izleği işleyen Moloch[132] diye epeyce salak bir oyun anımsıyorum. Her neyse, kafam bununla doluydu ve, o yaşta pek olağan olduğu için, bu özgürlüğü en çok kadınlar karşısında ortaya çıkarıp doğrulamak istiyordum. Kadınlar benim peşimden koşmak şöyle dursun, ben onları kovaladığımdan, yaptığım şey, daha gülünçtü. Örneğin, o yıllarda yaşadığım birkaç serüvende, genç bir hanımı razı edinceye kadar akılalmaz sıkıntılara katlandıktan sonra, özgürlüğüme dokunmaktan kaçınması gerektiğini o kişiye pısırık bir utangaçlıkla anlatma

131) Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) Alman filozof.
132) Alman oyun yazarı Friedrich Hebbel'in (1813-1863) bitmemiş sahne oyunundan söz ediyor olmalı. (Gal.)

zorunda hissederdim kendimi. Fakat, çok geçmeden, yaradılıştan iyi olduğum için, hanıma o değerli özgürlüğü armağan ederdim. Şöyle derdim: *Size verebileceğim en güzel armağandır bu.* İlişkilerimizde hiçbir şey değişmemiş olurdu ama, hanım biraz safçaysa borçluluk duygusuna kapılır, saf değil de kurnazsa, kapılmış gibi yapardı. Zaten neyse ki, istencime bağlı olmayan birtakım koşullar ortaya çıkar ve ben, biraz kendimi tartaklayarak o değerli özgürlüğü bir başka genç hanıma vermeye koşardım. Bir kez yakalandım. Castor bu özgürlüğü kabul etti ve kendinde alıkoydu. 1929 yılında oldu bu. Bundan acı çekme aptallığında bulundum: Karşılaştığım o sıradışı şansı anlayacağıma, bir çeşit melankoliye düştüm. Aynı zamanda, Yüksek Öğretmen Okulu'ndan, o düzensiz ve hareketli arkadaşlık ortamından ayrılıp yalnız oturmaya başladım. Bundan başka, –sonradan sevinçle ayrılacağım– askerlik görevi de beni büyük bir alçakgönüllülüğe zorladı; fakat o alçakgönüllülük üzerimde kalmış son insan-üstülük kirlerini de kazıdı, götürdü. Ayrıca, öğretmen oluyordum. Yukarıda söylediğim gibi, bu önemli bir şoktu. Çünkü birdenbire *bir tane Sokrates* oluyordum. O zamana kadar yaşamaya hazırlanıyordum: Her an, her olay, bana şöyle bir dokunup geçiyor, ancak beni yaşlandırmıyordu. Söz konusu olan hep oyundan önceki provaydı. Fakat artık oyunu kendim oynuyordum, artık yaptığım her şey *benim yaşamımla* yapılıyordu. Sıçramalarımı sürdüremezdim, her şey bu dar ve kısa yaşamın içinde kaydedilecekti. Her olay yaşamıma dışarıdan geliyordu ve o olay birden benim yaşamım oluyordu, yaşamım onunla yapılıyordu. Malraux'nun[133] *Les Conquérants* roma-

133) André Malraux (1901-1976) Romancı, sanat tarihçisi, siyaset adamı. Les *Conquérants* (=Fatihler, 1928)

nında sözünü ettiği şu Çinli gibi yaşamın tek olduğunu geç fark ediyordum. Zaten kitabın o tümcesini –1930 yılında– okurken hoş fakat gerçekliğini kavrayamadığım bir zihin oyunu karşısında şaşırmıştım. O gerçekliği daha sonraki yıllarda, 31, 32, 33'te, tam olarak duyumsayabildim. Belli belirsiz sezdiğim şuydu: İnsan kendi yaşamının bir ânı üzerinde o ânı yaşarken bir görüşe sahip olamıyor, o an insanın arkasından geliyor, insan kendini onun içinde buluyor. Bununla birlikte, arkamıza dönüp baksak görürüz ki, yaşadıklarımızdan kendimiz sorumluyuz ve bu geri dönüp değiştiremeyeceğimiz bir şeydir. Gittikçe daralan bir yola girdiğimi, ona bağlandığımı iyice duyumsuyordum; ve yine duyumsuyordum ki, her adımda tıpkı insanın saçlarının dökülmesi gibi, olanaklarımdan birini yitiriyordum. Lafı açılmışken yazayım, saçlarım dökülmeye başlamıştı; o tarihten sonra durdu ya da yavaşladı. Farkına vardığımda –ya da, daha doğrusu, Bozouls dedikleri o ücra yerde gördüğümde ya da, daha doğrusu, Castor bunu görüp çığlık attığında– benim için simgesel bir felaket oldu. Ölüm düşüncesine neredeyse tepkisizdim. Fakat, buna karşı, yaşlılığın ilacı olmayan, acıklı nesi varsa, o yıllara doğru hepsini tatmıştım. Uzun süre aynaların karşısında kafamı mıncıklayıp durdum, saç dökülmesi benim için yaşlanmanın somut bir simgesi olmuştu. Kısaca, yetişkin erkek yaşına geçişe olabilecek en kötü biçimde dayandım. Otuz iki yaşımda kendimi üzerinde yaşadığım yeryüzü kadar yaşlı hissediyordum. Kendime vaat ettiğim o büyük adam yaşamı nasıl da uzaklardaydı! Üstelik, yazdığımdan mutlu değildim, üstelik yazdığımın basılmasını istiyordum. Yirmi iki yaşımda Töpffer'in şu tümcesini günceme aldığımı anımsa-

yınca nasıl bir düş kırıklığı içinde olduğumu bugün anlayabiliyorum: "Bir kimse yirmi sekiz yaşına kadar ünlü olamamışsa, artık ün kazanmaktan umudunu kesmeli." Elbette tümden saçma bir söz ama, beni kendimden geçirircesine tedirgin etmişti. Yirmi sekiz yaşındaydım ve ünlü değildim. İyi olan hiçbir şey yazmamıştım. Günün birinde okunmaya değer bir şey yazmak istiyorsam, daha çok çalışmam gerekiyordu. Berlin'de bir yıllık bir tatil geçirmiş, orada gençliğin sorumsuzluğunu yeniden bulmuştum. Sonra, dönüşümde, Le Havre[134] beni avucunun içine aldı; belki daha acı biçimde öğretmen yaşamım beni kavradı. Yeni bir yaşama başladığım o yılın Kasım ayında, bir gün Castor ile birlikte Le Havre'da, denize karşı Les Mouettes[135] adlı bir kahvede oturduğumuzu ve *yeni hiçbir şeyle karşılaşamayız* diye yazıklandığımızı anımsıyorum. Dostluklarımız donmuştu: Guille, Bayan Morel, Poupette, Gégé; o titiz aydın vicdan muhasebelerimizden gına gelmişti; sürdüğümüz o erdemli ve düzenli yaşamdan gına gelmişti. O tarihte 'inşa edilmiş' dediğimiz şeyden bıkmıştık. İlişkilerimizi eksiksiz bir içtenlik, eksiksiz bir karşılıklı bağlılık üzerine bina etmiştik, ve duygusal hazırlığımızı, içlerimizde olabilecek belirsiz her şeyi, inşa etmiş olduğumuz o kalıcı ve yönetilir sevgiye feda ediyorduk.

Aslında özlediğimiz şey, derbeder bir yaşamdı, sınırları belli olmayan, insandan hemen bir şeyler bekleyen bir yaşam, bizim aydınlık usçuluğumuza ters düşen bir çeşit karanlıktı. Kendi içimizde boğulmayı, duyumsadığımızı bilmeksizin duyumsamak gibi bir şeyi istiyorduk. Küçük burju-

134) Fransa'nın kuzey kesiminde büyük bir liman kenti. Sartre'ın öğretmen olduktan sonra ilk atandığı yer.
135) Martılar.

va ulusçuluğumuzun ötesinde şöyle böyle sezinlediğimiz, varoluşçu şeydi, içi dışı bir olan bir şeydi özlediğimiz. O kadar uzun zaman ölçülü olagelmiştik ki, ölçüsüzlüğe gereksinim duyuyorduk. Bütün bunlar koyu bir melankoliyle son buldu; o da, o yılın Mart ayına doğru neredeyse deliliğe çevirdi. Ayrıca bir de, O. ile tanışmam var –ki istediğimiz tam da buydu– ve bu karşılaşma bize bunu iyice gösterdi. Demek ki, yaşam tekmiş ve bana sunulan –düşlediğim ve hep sözünü ettiğim o yaşamdan, büyük insanınkinden çok, çok uzaklarda olan– bu belirsiz ve ıskalanmış yaşammış. Bunun üzerine, titiz, dikkatli bir çalışmaya başladım, onunla ***her*** yaşamın daha önceden yitirilmiş yaşam olduğuna kendimi inandırmaya çalışıyordum. Bunu yapmak benim için kolaydı, çünkü inanmaksızın da olsa, yaşamın baştan yitirilmiş olduğunu her zaman söylemiştim. Elbette, kanıt kıtlığı yoktu. Gerekirse yaratırdım da. Bu ünlü kişi yaşamının *olabilir* bir şey olduğunu, başka insanların başka zamanlarda, başka yerlerde o yaşamı sürdüklerini düşlemek, fakat benim onu yaşamayacağımı düşünmek benim için korkunç olurdu. Artık benim gözümde yazar nesnel olarak yapıtlarıyla ölçülüyordu, ve onun yaşamı en aşağı düzeyde yaşamlardan ayrı değildi. Racine[136] XIV. Louis zamanında yaşamış bir küçük burjuvaydı. Fakat o küçük burjuva, *Phèdre* trajedisini yazmıştı. Yapıtlardan yola çıkıp yaşama dönülemiyordu, yapıt yaşamdan kaçıp kurtuluyor, onun dışında yol alıyor, sonsuza dek dışında kalıyordu. Yapıt kendisini yaratana okuruna ait olduğundan daha fazla ait değildi. Belki o kadar bile ait değildi. İşte bu noktadan sonra, adeta canla başla yazmaya sarıldım. Saçma bir yaşamın

136) Jean Racine (1639-1699) onyedinci yüzyıl yazınının büyük adlarından, trajedi yazarı.

tek amacı, sonsuza dek, var olur olmaz kendisinden kaçıp kurtulacak olan yapıtlar üretmekti: Öyle bir yaşamın varlığını haklı gösteren tek şey buydu. Zaten bu da, eksik bir haklı göstermedir. Hiçbir zaman birbiri arkası sıra yutmak zorunda kalınan o uzun parçalarını kurtaramayan bir haklı gösterme. Tam bir sanatla kurtuluşa varma ahlakı. Yaşama gelince, onu olduğu gibi, geldiği gibi; yolsuz yordamsız yaşamak gerekiyordu. Öylesine yolsuz yordamsız yaşıyordum ki, örümcek ağıyla örtülmüş gibiydim. Yaşlı bekar alışkanlıkları edinmeye başlıyordum.

Çıldırdığımda ve O.'ya tutulduğumda, 1935 Martı'ndan 1937 Martı'na kadar, iki yıl o dönemin en kötü dilimini yaşadım. Ne var ki, o mutsuzluklar yararıma oldu. Çılgınlık akla yakınlığın sınırlarını geriletti; o andan sonra burjuva iyimserliğimi bıraktım ve anladım ki, başıma, şu ya da bu, *her şey* gelebilirmiş. Daha siyah olan fakat önceki kadar tatsız olmayan bir dünyaya girmiştim. O.'ya gelince, ona olan tutkum sıradan aşağılıklarımı gaz lambası alevi gibi yakıp geçti. Bir deri bir kemik kalmıştım, ayrıca çılgın gibiydim. Tasasızlığıma veda ediyordum. Sonra, Castor ile birlikte, sanki sadece şiddet ve saflık içinde duyumsayan o çıplak ve anlık bilincin baş dönmesine tutulduk. Onu öylesine yükseklerde görüyordum ki, yaşamımda ilk kez kendimi bir kimsenin karşısında boynu eğik, ezik ve savunmasız duyumsuyor ve öğrenmeyi istiyordum. Bütün bunlar işime yaradı. Bu döneme varmadan az önce ve yine aynı tutku nedeniyle sanat aracılığıyla kurtulmadan kuşkulanmaya başladım. O acımasız, şiddetli ve çıplak duruluğun karşısında sanat pek boş geliyordu. Castor ile aramızda geçen ve Castor'un iğrençliğimi gözüme soktuğu

bir konuşmadan sonra bu ahlaka iyice sırt çevirdim.

Yine aynı zamanlarda, tinsel durumumun en düşük –öylesine düşük ki, birçok kez ölümü aldırmazlıkla düşündüm– olduğu bir sırada, *La Nausée*'nin N.R.F. tarafından geri çevrildiğine –bir yanlış anlama sonucu– inanmış, kendimi yaşlı, atılmış, bitmiş hissediyordum ki, birden her şey yüzüme gülmeye başladı: Kitabım kabul edildi, *Le Mur*[137] N.R.F.'in Haziran 1937 sayısında yayımlandı; T.'yi tanıdım; Paris'e öğretmen atandım. İçime birdenbire görülmemiş derinlikte bir gençlik dolmuştu, mutluydum ve yaşamımı güzel buluyordum. Bir büyük insan yaşamından bir şeyler taşıdığı için değil, *benim* yaşamım olduğu için. Bu konuda ne duyduğumu bir başka gün açıklayacağım. Bu kez, yaşam sanata ağır bastı ama, ağırdan alarak, çekinerek. Şimdi düşünüyorum da, insan hiçbir zaman yaşamını yitirmiyor, düşünüyorum da, hiçbir şey yaşam kadar değerli değil. Bununla birlikte, hiçbir düşüncemi de yitirmedim; biliyorum ki yaşam, biçimi olmayan yumuşak bir şey; herhangi bir gerekçeyle haklı çıkarılamıyor, belirsiz. Fakat bunun önemi yok; şunu da biliyorum ki, her şey başıma gelebilir, ama *benim* başıma gelecek her olay, *benim* olayımdır. Bu konuda uzun boylu bir şeyler anlatmak istemiyorum. Yaşamımın böyle üç döneme ayrılması sadece bir başlangıç. Tinsel durumumun iniş çıkışlarını duygusal bir havaya yerleştirmek istedim. Yazdıklarımın tümü, *dürtülerin* anlatılmasından başka bir şey değil. Gerekçelerden yarın söz edeceğim.

137) *Duvar;* bu roman, kitap olarak 1939'da yayımlanmıştır.

2 Aralık Cumartesi

Dün bu deftere içinde ahlak sorununun –bana göre– biçimlendiği duygusal havayı kaydettim. Görüyorum ki, bir anlamda o sorun hep çözümlene gelmiş. Her zaman bir *yapıt* yani birbirlerine ortak izleklerle bağlı olan ve tümü benim kişiliğimi yansıtan çalışmalardan bir dizi meydana getirmeyi istemiş olmam bile, önümde hep gelecek zamanı gördüğümü anlatır. Çeşitli zamanlarda yaşamım konusunda ne düşünmüş olursam olayım, kah geleceğini düşsel renklerle süsleyeyim kah o zamanki durumunu kara bir ışık altında algılayayım, yine de pek küçüklüğümden beri bir *yaşamım* olmuştur. Hiçbir zaman yaşamsız olmadım. Bir yaşam yani ana çizgileri verilmiş birçok nakış taslağıyla doldurulacak, sonra da işlenecek bir kanaviçe. Bir yaşam yani bölümlerinden önce var olan ve bölümleriyle gerçekleşen bir bütün. Bir an, bana aynı türden başka birimlere eklenen belirsiz bir birim gibi görünmüyordu; bir an, yaşam dipyüzeyinden yükselen kısa bir zaman parçasıydı. Bu yaşam, sonun başla birleştiği gülbezek biçiminde bir birleşimdi; öyle ki, olgunluk yaşı ve yaşlılık çocukluğa ve yeniyetmeliğe bir anlam veriyordu. Bir bakıma, içinde bulunduğum her ânа inşa edilmiş bir yaşamın görüş noktasından bakıyordum; daha doğru anlatmak için bir yaşam öyküsünün görüş noktasından demek gerekir. Kendimi de o anın hesabını o yaşam öyküsüne verecek kişi diye kabul ediyordum. O anın tam anlamının ancak insanın kendini gelecek içinde bir yere oturtmasıyla çözülebileceğini seziyordum. Kendime çizgileri belirsiz bir gelecek zaman çiziyordum ve bu gelecek zaman, içinde bulunduğum zamana tüm anlamını vermeme olanak sağlıyordu. Bütün bu 'yaşam', do-

ğallıkla, benim önüme herhangi bir konu izlemeksizin yansıtılmıştı ve bu, Heidegger'in *varlık bilgisi öncesi kavrama*[138] dediği şeyin nesnesiydi. Hiç değilse, çoğu zaman böyleydi: Çünkü gelecekteki yaşamımın bazı anlarını *düşlemimde canlandırdığım* da oluyordu. Başkalarının Katolik ya da Komünist inancına yelken açmaları gibi, daha çocukluğumdan başlayarak, henüz bunları düşünememişken, böyle bir *büyük yaşam* içine kendimi atmam, pek çok arkadaşımın hoşlandığını gördüğüm o tedirginliklerden, bunalımlardan beni hep uzak tuttu. Bende basit insanın safdil inanışı olduğundan emindim. Şu olgu üzerinde duruyorum ki, bu *yaşam*'ın ne gündelik dildeki ne biyolojideki yaşam kavramıyla ilgisi vardı; o kavramda bilinç, yaşanmış olan şey ve yazgı düşünceleri garip biçimde birbiriyle karışmıştır. Benim yaşamım bir girişimdi. Fakat, tanrılar tarafından korunan, desteklenen bir girişim. Hafiflik, tutku, tembellik nedeniyle, o yaşamdan sapmamdan, şurada burada kötü bir zevke takılıp fazla oyalanmamdan başka bir tehlike beklemiyordu beni. Yaşamımı ıskalarsam, suç benim olurdu. Fakat, tersine, işin üzerine düşmem, özgürlüğümü bozmamak için çaba göstermem, bunlara coşkuyla sarılmam, bana yaşamımı gerçekleştirmek için yadsınamaz bir hak veriyordu. Kısaca, yaşamım, bir meslek yaşamına benziyordu: Geleceği parlak delikanlı bir bankaya girer, güçlü koruyucuları vardır, meslek yaşamı kendiliğinden gerçekleşecektir. Ondan istenen, sadece kendini yaptığı işe vermesi ve tüm yaptıklarında değerini ortaya koymasıdır. Ben bütün bunları hiçbir zaman tam sorgulamadım ve, en karanlık yıllarımda bile, gençliğimin çöküşü alttan oldu, cep-

138) Yazar *comprehension preontologique* tamlamasını kullanıyor.

he olduğu gibi kaldı, her yaşam yitirilmiş bir el oyundu ama, ben yine de tek bir yaşamın insanıydım. O zaman şöyle demeyi âdet edinmiştim: "İstediğim her şeye sahip oldum ama, hiçbir zaman istediğim biçimde elde edemedim." Bununla, yaşamımın bir yaşam ne denli başarılı olabilirse o denli başarılı olduğunu, ancak daha fazla bir şey, başarılmış bir yaşam olmadığını anlatmak istiyordum. Yapaylıktan uzak, temiz düşlemimin istediği her şeye sahip olduğum pek yanlış değil. Her kez düş kırıklığına uğradığım da o denli doğru. Çünkü her olayın, bir yaşamöyküsünde olduğu gibi yani işin sonunun bilindiği durumlarda olduğu gibi, başıma gelmesini istiyordum. *La Nausée*'de serüvenle ilgili olarak anlattığım işte böyle bir düş kırıklığıdır. Kısaca, yaşam düşüncesi zihnimden hiç çıkmıyordu. Ne var ki, Yüksek Öğretmen Okulu'ndayken hâlâ o yaşam karşısında bir özgürlük ve sorumsuzluk duygusu beslemekteydim; yediğim vuruşların bir önemi yoktu, o yaşama hazırlanıyordum. Halbuki, daha sonra içine düştüm. Bazı ince aşırılıklar, gerçeküstü umutsuzluk, dinsel alçakgönüllülük, devrimci inancı gibi şeyler benden nasıl hep uzak kaldı, bunlar bilinen şeyler. Romantizmden aşırdığım bir büyük adam ülküsü içime işlemişti. Öykündüklerim, öyle bir yaşam sürmüş olan Shelley, Byron, Wagner[139] gibi kişilerdi. Yani ben 1920 ile 1960 arasında 1830'a ait bir yaşamı sürmek istiyordum. Bunun yapmanın yolu benim için açık değildi elbette; ben içinde yaşadığım zamanın malzemesini yani marksizm, pasifizm, antifaşizm, bunları kullanıyordum. Ne var ki, çerçeve de Antony'nin[140] zamanından kal-

139) Lord [George Gordon Noel] Byron (1788-1824) İngiliz romantik şairi. Richard Wagner (1813-1883): Alman besteci.

140) Baba Alexandre Dumas'nın (1802-1870) sahne oyunu (Gal).

maydı. Katıksız bir hazza ya da mutluluğa dayanan bir ahlakı denemeyi de hiç düşünmemiştim; bana uygun bir şey değildi. Tersine, böyle bakınca, ilerleme, üstün insan, kendini aşma düşüncelerinin nasıl bir özel önem kazandığı görülüyor. Bu söylediklerimi kendi ahlaklarından söküp çıkarıyor, kendi yaşam çerçevemin içine oturtuyordum. Asıl amacım, üstün insanı yaratmak, ahlakı geliştirmek değil, sadece güzel bir yaşama sahip olmaktı. Öğütler, sırf bana seslenen, sadece benim için, tıpkı iyi niyetli koruyucunun geleceği söz konusu olan delikanlıya *müdür yardımcısını gör, Bay X'i idare ediver, önemli müşteridir*, demesi gibi, benim meslek yaşamım için geçer olan öğütlerdi. Bugün *güzel bir yaşam hangi ölçütleriyle belli olur*, diye sorsalar, derim ki, sezgileri güçlü bir yaşamöyküsü yazarı tarafından anlatıldığında okurun gözlerini yaşartsın, yeter. Gerçekten yaşanmış bir yaşamın anlatılan bir yaşama benzediğini sanmak olan ve yaşam öyküsü hayalleri diyeceğim şey, iliklerime işlemişti. Yoksa, bulunduğum noktadan bakıp da Stendhal'in[141] mutsuz aşklarıyla, Civitavecchia'da katlandığı uzun can sıkıntısıyla geçirdiği o yaşamı nasıl güzel bulabilirdim? Ne var ki, Arbelet'nin ya da Hazard'ın kaleminden okuyunca *La Chartreuse de Parme* insanın gözünün önünden gitmezdi, *La Chartreuse de Parme* da tüm bir yaşamı kurtarmaya yeterdi.

Bu şimdi açıkladığımı, hiçbir zaman kendime söylemedim ya da pek kötü biçimde anlatmışımdır. Fakat duyumsardım. Buna karşı, pek açık seçik ahlak tasalarım vardı: Sadece bir büyük yazar olmak istemiyordum, sadece bir büyük insan yaşamına sahip olmak da istemiyordum; istediğim iyi bir

141) Stendhal (asıl adı: Henri Beyle, 1783-1842), romancı. La Chartreuse de Parme (Parma Manastırı, 1839).

kimse olmaktı. 1930 dolaylarında bir çeşit utangaçlıkla dediğim gibi, iyi bir kimse. Elbette bu ahlaksal tasalar, yazmak ve büyük olmak isteğimden daha başka bir kaynaktan doğuyor, ve herhangi bir engele çarpmadan da benim o güzel yaşam düşümle birleşip onunla kaynaşıyordu: Ahlaklı yaşarsam o yaşamı daha fazla hak edecektim; bir kimse her şeyi tanımış, her şeyi tutkuyla sevmiş, güzel yapıtlar bırakmış, üstelik iyi bir insan da olmuşsa yaşam öyküsü daha zengin, daha duygulandırıcı olurdu.

Fakat bu ahlak eğilimleri, benim yaşam isteğimde eriyip onunla kaynaştıkları için, uzun süre ona bağımlı kaldı: Ahlakın kendisi için değil de, en güzel yaşamı *gerçekleştirmek için* ahlaklı olacaktım. Elbette, ahlak sorununu tek başına ele alıp düşündüğümde ya da ahlaklı biçimde hareket etmeye çalıştığımda, ahlakın bu bağımlılığı ortadan kalkıyordu. Fakat, geri kalan zamanda, ben farkında olmaksızın, arka planda kalıyordu. Ancak daha sonraları, gençliğimin havı dökülmeye başladıktan sonradır ki, ahlak tasaları üste çıktı.

On dokuz yaşımın kırıp dökücü ve anarşiye açık bireyciliğini bir yana bırakırsam, görüyorum ki, hemen yapıcı bir ahlakla uğraşmaya başlamışım. Hep yapıcı oldum; *La Nausée* ve *Le Mur* beni yanlış gösteren iki yapıttır, çünkü önce yıkmak zorundaydım. Bu nedenle, metafizik ararken bir de ahlak aradım, ve şunu söylemem gerekir ki, bu konuda bir Spinoza'cı olarak, *hiçbir zaman* ahlak benim gözümde metafizikten ayrılmamıştır. Görev ahlakı beni hiçbir zaman ilgilendirmedi. Bu, önce 5 Kasım'da anlattığım nedenlerden ötürü böyle oldu: Görev ahlakı benim gözümde üvey babamla somutlaşıyordu. Fakat, hepsinden çok şu var: Koşulsuz buyru-

gun[142] kendi istencimin özerkliğinin bir dışavurumu olduğunu istedikleri kadar söylesinler, hiç inanmıyordum. Her zaman özgürlüğümün ahlakın berisinde değil, ötesinde olmasını istemişimdir. Yukarıda da işaret ettiğim gibi, bunu şımarık bir çocuk olduğum zamanda da istedim. Ayrıca da, görev ahlakı demek ahlakı metafizikten ayırmak demektir, ve bu, benim gözümde, ahlakı en birinci çekiciliğinden yoksun bırakmak demekti. Bugün iyice görebiliyorum ki, ahlaksal davranışın benim gözümde, daha yirmi yaşımdan başlayarak, insana daha büyük bir metafizik saygınlık kazandırma gibi bir üstünlüğü olmuş. 1925 yılı dolaylarında Nizan ile benim Spinoza'cı *mutluluk* sözcüğüyle anlatmaya çalıştığımız buydu. Okulda kaldığım süre boyunca, benim için ahlaklı olmak, insanın mutluluğu için çaba göstermesi demekti. Deyim[143] ne demek istendiğini tam anlatmıyordu ama, öyle kaldı. Mutluluğu aramak, dinsel anlamda selameti aramak değil, Stoacı anlamda kullanılıyor: İnsanın kendi doğasına o doğayı varoluşçu bir artı-değer durumuna geçirecek bir değişiklik işlemesi. Burada kullandığım varoluşçu deyimini de ne olduğunu da o sırada bilmiyordum, fakat sezinliyordum. Yani, kısaca söylemek gerekirse, ona gereksinimim vardı. Felsefede bir kavrama gereksinim duymak demek, onu önceden sezmek demektir. Spinoza'da da o eksiksiz dönüştürme düşüncesini buluyordum, elbette Kant'ta da aynı şeyi. Şu halde, ahlaklı olmak varlığın düzeni içinde daha yüksek bir saygınlık edinmekle, daha fazla var olmakla eş değerdeydi. Bu, aynı zamanda, insanın kendi kendini yalıtması anlamına da geliyordu. Bilgenin bilge olduktan sonra artık insanların geri kalanları

142) Koşulsuz buyruk: *impératif catégorique* (Kant).
143) Yazar *salut* (selamet, kurtuluş) sözcüğünü kullanıyor.

arasında yeri yoktur, artık o onları anlamaz. Bu varoluşçu dönüşüm bir daha bozulmamak üzere bilgenin içine yerleşiyor ve oradan kıpırdamıyordu: "Bilge üç kez takla atabilir." İyice anlıyorum ki, o dönem, Nizan ile beni o noktaya getirmiş olan üstün insanlık içindeki kuluçka dönemimizmiş: kendini aşmak, daha yüksek bir saygınlığa erişmek değilse nedir? Ayrıca şunu da görüyorum ki, insanları hor görüşümüz, bize onların sırasından ayrılmayı buyuruyordu, böylece birden insanlığımızı yitiriyorduk. Son olarak, bir de şunu görüyorum ki, kurtuluşun aranması saltık olana bir çıkış yolu peşine düşmektir. Öte yandan, saltığın bu aranışı dönemin bir modasıydı. *Esprit* ve *Philosophie* dergileri (Friedmann ve Morhange[144] ile) ve kendine göre gerçeküstücü akım da onu, saltık olanı ele geçirmeye çalışıyordu. Fakat bu, bizim için, derin bir eğilimi gösteriyordu. Bir felsefe yapıtında görececiliğin saltık felsefelere karşı ileri sürdüğü sıradan kanıtlarını okumak hiç hoşuma gitmezdi. O tarihte gerçekçiydim; şey'lerin direncini duyumsamaktan hoşlandığım için, fakat ondan da çok gördüğüm her şeye o şeyin kendisinin koşulsuz saltık niteliğini vermek istediğim için gerçekçiydim. Bir manzaradan ya da gökyüzünden, onun ancak kesinlikle gördüğüm gibi olduğunu düşünürsem zevk alabiliyordum. Önceden sezme ve insanın somut dışı varlığının kendinde şey'lerle aracısız iletişim kurmasını gösteren tüm terimler beni her ölçünün ötesinde sevindiriyordu. *La Possession du Monde*'daki[145] birkaç satır üzerine oluşturduğum bu ilk ahlak, herhangi bir şeyin yalın algılanmasından zevk duymaya zorlardı. İşte o zaman

144) Georges Friedmann (1902-1977), çalışma alanında uzmanlaşmış sosyolog, yazar; Pierre Morhange (1901-1972), şair, felsefe öğretmeni, *Philosophie* dergisinin kurucusu.

145) Georges Duhamel'in (1884-1966) denemesi. (Gal.)

törensel olarak ve saygıyla oluşmuş algı kutsal bir edim, iki saltık tözün, şeyin ve ruhumun iletişimi haline geliyordu. Başka bir zaman dediğim gibi, masama bakıp da sonunda zevk dediğim ufak bir ürperti duyuncaya kadar "Bu bir masa; bu bir masa" diye yinelediğim oluyordu. Algılanan şey'leri saltık olarak görme yolundaki bu eğilimden, sanırım, biçemimde *vardır*'ları, *var*'ları yineleme takıntısı doğdu. Guille benimle şöyle alay ederdi: "Jules Renard için sonunda *tavuk yumurtlar* diyecek, diyorlardı. Sana gelince, sen de *tavuk vardır ve yumurtlar* diyeceksin. Dediği doğru. *Vardır* ile tavuğu dünyanın geri kalanından seve seve ayırmaya hazırdım; tavuktan kesin belirlenmiş ve hareketsiz bir küçük saltık yapacak, yumurtlamayı tavuğa bir özellik, bir işaret olarak yakıştıracaktım. *Tavuk yumurtlar*'da geçişli bir şey var ve tavuk tözünü bir ilişkiler ve edimler çokluğu içinde eriten o şey benim hiç hoşuma gitmiyor. Uzun lafın kısası, ben saltık olanı arıyordum, bir saltık olmak istiyordum, işte ahlak dediğim şey buydu, *kurtuluşumuzu yapmak* adını verdiğimiz şey buydu. Demek ki, ahlak yararlandırıyormuş. Ahlaktan bir şey elde edilmeyeceği sanısına hiçbir zaman kapılmamışımdır. Bu gerçekçilik, aynı zamanda, dünyanın ve onun tehlikelerinin idealizmin eritici felsefesine karşı direncinin, kötülüğün de birleş(tir)menin iyimser felsefesine karşı direncinin kesin biçimde dile getirilmesiydi. Fakat, sanırım, bu gerçekçiliğin başka bir kaynağı daha vardı. O da benim keşfetmekte olduğum dünya ve zaman karşısında duyduğum hayranlıktı. Bunca çekiciliğin, fethedilecek bunca tadın, bunca güzel tehlikenin sadece birer gölge, kötü biçimde bir araya getirilmiş birer betimleme olduklarını nasıl kabul edebiliriz? Fethedile-

cek bir şeyler olması gerekiyordu; kurtlar gibi açtık ve kaba, sert fetihlerin, saldırıların düşünü kuruyorduk. Dünya vaat edilmiş bir yerdi; bizim fethimiz ise eksiksiz olmalıydı. Öte yandan idealizm de, bilimdi, üvey babamdı. O gerçek dünyada, ana babalarla, öğretmenlerle alay eden sert, ahlak dışı ve çıplak bir şey vardı. Şey'lerin renkleri görünüş değilse eğer, hepsinin bilginlerce bilinmeyen sırları vardı. O halde, dünyayı fethetmek için bir sıra izlemek, laboratuvar adamlarının peşinden gitmek gerekmiyordu; insan dünyaya tek başına sahip olabilirdi; dünya konusunda tek başına bir yargıya varabilirdi; dünya sırlarını sadece insana açıyordu, ben geç kalmamıştım. Ağaçlara ve suya bakıyor ve kendimden geçmiş gibi: "Yapacak şey var, yapacak çok şey var," deyip duruyordum. *Kuramlarımın* her biri de bir fetih, bir sahip olma edimiydi. Bana öyle geliyordu ki, o kuramları uç uca birbirine ekleyerek sonunda dünyayı sadece kendime bağımlı kılacaktım. Öte yandan, içinde bulunduğum dönem de yazında sert bir yeni-gerçekçilik rüzgarının estiği dönemdi. O dönemin yapıtlarından bazılarını geçenlerde yeniden okudum ve, tersine, onlardaki aydın kuruluğuna şaştım. Ne var ki, o zaman, onları öyle görmüyorduk. Bize tüm dünyadan, İstanbul'dan, New York'tan, Atina'dan söz ediyorlardı; yaptıkları pırıltılı benzetmeler –bugün asıl o benzetmeleri yapay ve yapmacıklı buluyorum– gözümüzü alıyor, bir ışık ve ses cümbüşü içinde bizi afallatıyordu. Elden geldiğince az benzetme yapmak gerektiğini pek geç anladım. O dönemde, her benzetme bana bir sahip olma gibi geliyordu. Gide, her ne bahasına olursa olsun imge isteyen yazarlarla güncesinde alay eder: "Sinek-kaydı biçilmiş bir çayır. Neden 'sinek-kay-

dı?" Sinek-kaydı sihir gibi, büyü gibi bir şey de ondan. 'Biçmek' sözcüğünün yerine kişisel bir anlatım uydurmuşlar; bunu hemen söz konusu çayırın *önünde* uydurmuşlar, ve bu sözcük uydurması bir onaylama değerinde. Ben, yabanıl bir coşkuyla her yere imgeler oturtuyordum. Geçen hafta bu coşkuya Mac Orlan'da, *Sous la lumière froide*'ı[146] okurken rastladım. Şöyle diyordu: "Pembe beyaz bir Norveçli bir araya getirdiği iki elinin arasında, ısıtmak istediği bir kuş gibi, küçük bir bardak tutuyordu." Ne anlama geliyor bu benzetme, kuzum? Fakat, o zamanlar her şeye barbar bir zevkle benzetmeler giydirirdim. Benzetme uydurmak, aslında, ahlaksal ve kutsal bir tören gibiydi; o saltığın yani *şey*'in başka bir saltık yani ***kendim*** tarafından ele geçirilmesiydi.

Saltığı bu yolla arayış, dediğim gibi, beni varoluşçu olana götürebilirdi. Fakat, aslını söylemek gerekirse, varoluşçu olanın düşüncesi bile, benim onu tek başıma yaratamayacağım denli aşılması zor bir şeydi. Sonra, başka bir nedenden ötürü ondan yüz çevirdim. O sıralarda, bizim küçük dünyamızın az çok hemen her yerinde varoluşçu olan sürüklenip duruyordu. Birçok öğrenci için, felsefeyle ilk karşılaşma, ölüm, zaman, başka bilinçlerin varlığı karşısında gerçekten varoluşçu ve içten bir afallama olarak anlatımını buluyordu. Castor da bundan kurtulamamıştır çünkü o benden daha doğalcasına içtendir. On sekiz yaşında, Lüksemburg bahçesinde, sırtını müzeye verip bir demir sandalyeye oturup şöyle düşünüyordu: ***Buradayım, zaman akıyor, ve bu an bir daha gelmeyecek.*** Bu da onu uykuya benzetilebilecek bir afallama içine düşürüyordu. Oysa, bu felsefi yoksulluk, aslında, tam

146) Mac Orlan (1882-1970, asıl adı: Pierre Dumarchey). Romancı. Kitabın adı: *Soğuk ışığın altında.*

gerçek felsefedir; soru'nun soran'ı dönüşüme uğrattığı andır. Sandalyesinde oturan Castor, gerçekten küçük bir metafizik varlıktı, tüm yüreğiyle metafizikleşmişti, zamanın içine atlıyor, zamanı yaşıyordu, *zamandı*. Bu acayip başkalaşımı belli eden, sadece, uyanma sırasındaki sözler, içi boş ve tumturaklı sözcükler oluyordu: *Bu an, bir daha gelmeyecek*. Bu dilin yoksulluğu o metafizikçi öğrencileri daha zengin bir dil kullanmaya zorluyordu. Baruzi'nin[147] dilini madde dışı ve zor anlaşılır, Brunschvicg'inkini yıkıcı buluyorlardı; kendilerini ellerinden geldiğince o dile uydurmaya çalışıyorlar, izlenimlerini o yeni sözcüklere dökmek istiyorlar, fakat pek başarılı olamıyorlardı. Bunun sonucunda ortaya hayranlıkları gizleyen bir çeşit felsefi bir retorik, çözümsüz sorunları eveleyip gevelemenin bir çeşidi, sözcükler çıkıyordu. O metafizik dersleriyle bu üniversite dili arasındaki açıklık fazlasıyla büyüktü. Bize gelince, Nizan, Aron[148] ve ben, gerçekten felsefe *sezgisine* sahip fakat aletten yoksun o zavallı insanlara karşı çok haksız davranıyorduk. Onları korkak düşüncenin, lafebeliğinin en nefret edilecek temsilcileri olarak görüyorduk. Onlara karşı bizler Descartes'ın bayrağı altında yer alıyorduk, çünkü Descartes patlamalı bir düşünür. O gri düşünceyi, o dönüşümleri, o evrimleri, o başkalaşımları, o ağır titremeleri son derecede itici buluyorduk. "Ne isen o ol" gibi tümceler dişlerimizi gıcırdatıyordu. Biz ise, tersine, vaktimizi kavramları yalıtmak, onları –tıpkı Descartes'ın ruhla vücudu bir daha kimsenin bir araya getiremeyeceği biçimde birbirinden ayırması gibi– her birini kendi üzerine kapatıp iletilemez duruma getirmekle uğraşıyorduk. Şöyle diyebilir-

147) Jean Baruzi (1881-1950), Collège de France'ta din tarihçisi. (Gal.)
148) Raymond Aron (1905-1983) Felsefeci ve toplumbilimci.

dik: "İnsan bir aşamadan sonra ancak henüz olmadığı şey durumuna gelebilir. Yani, zaten olduğumuz şey durumuna gelemeyiz." Böylece, kesin tanımlamalara bağlı kaldığımızı ileri sürerek, o zarif ve esnek düşünceleri geri çeviriyorduk; bize öyle geliyordu ki, sanki pala çalar gibi düşünüyorduk. Devrimci düşünce dediğimiz şeydi bu. Çünkü Descartes, düşünceyle uzam arasında yer alanları yadsıyarak felaket düzleminde bir devrimci düşünce göstermiştir; keser, biçer, açar, ortaya döktüklerini yeniden dikme işini başkalarına bırakır. Biz de onun arkasından giderek kesip biçiyorduk. O dönemden bende hâlâ bir şeyler kalmıştır. Örneğin, Chardonne'un[149] şu başlığını okuyunca kendimi tutamayıp gülmüştüm: *Aşk, aşktan çok daha fazla bir şeydir.* Elbette, salakça bir başlık ama, burada bende asıl uyandırdığı şey, Descartes'çı öfkelerim oldu; yoksa elbette aşk, aşktan fazla bir şeydir. Ne var ki, bunu başka biçimde söylemek gerekirdi. Bizim algılamamız, kısaca, şey'leri yalıtıp onlardan üst üste konulmuş saltıklar yapıyordu; düşüncemiz kavramları parçalıyor ve onları aktarılamaz kılıyordu. Böylece kendi kendimize barbarca ve güçlü düşündüğümüz, algıladıklarımızı dibine kadar ve sertçe algıladığımız izlenimini veriyorduk. Düşünmek ve kavramları ayırmak bizim için ahlakçı ve adalet uygulayıcısı gibi davranmaktı. Kavramlardan çıkma karşısında gösterdiğimi o inatçı reddediş yoluyla birtakım kurallar koyuyorduk; kendimize de başkalarına davrandığımız gibi davransaydık Megara okulu filozoflarına[150] benzeyecektik; neyse ki kendimiz söz konusu olduğunda o denli zor beğe-

149) Jacques Chardonne (1884-1968), yazar; çoğu zaman karı kocayı, evlilik içi aşkı anlatmıştır.
150) *Didişimciler* de denilen felsefe okulu.

nir değildik. Herhalde, yeni-gerçekçi bir çoğulculuğa yöneliyorduk ve şey'ler içinde saltık olanı aramak için kendimdeki varoluşçu saltığa sırtımı dönüyordum. Bununla birlikte kendimde belli belirsiz saltık ve özgür bir bilinç seziyordum. Ahlaksal varlık olarak kendimi her türlü koşul dışında biri olarak görüyordum. Beni 8 Kasım günü bu defterde açıkladığım sanat yoluyla kurtuluşu benimsemeye iten şey, bir yandan bu uzlaşmazlık, öte yandan da olumsallık[151] kuramım oldu. Fakat, o tarihte kaç düzlem üzerinde hareket ettiğim belli: Resmen her şey sadece olumsallıktı ve her yaşam yitirilmişti; güzel yapıtları insan ancak kendisinin dışında yaratabilirdi. Ne var ki, bunun altında yapıtlarımla çakışacak bir yaşama sahip olacağımdan emindim ve dostluğu, aşkı, tüm tutkuları arıyordum, tüm deneyimlerin peşine düşmüştüm. Beklediğim o yaşamı hak etmek için de –fakat onunla ilgili olarak herhangi bir söz vermemiştim, kendimi hâlâ özgür duyumsuyordum– yazmayı yeter bulmuyordum, aynı zamanda ahlaklı da olmam gerekiyordu. Söz konusu ahlak benim gözümde yaşamımın tam bir dönüşümüydü ve bir saltıktı. Fakat, son çözümlemede, saltık olanı kendimden çok şey'lerde arıyordum, gerçekçiliğim ahlaktan geçiyordu. Aynı zamanda, Protestan bir adalet uygulayıcısı ciddiyetiyle, beni kendim olan bu saltıktan uzaklaştıran bir kesin düşünce benimsemiştim, o kesin düşünce de beni kaba ve kendi kabalığından tat alan bir bilgiçlik içine hapsetmişti. Bu sertlik, okul arkadaşlarıma uyguladığım şiddet gösterileriyle atbaşı gidiyordu. Bütün bunlar beni patırtıcı ve rengarenk bir dünyadan derin bir tat almaya itiyordu; halbuki o patırtıcı

151) Yazar *contingence* sözcüğünü kullanıyor.

dünya da, olumsallık kuralımla kendime yarattığım dünya ile taban tabana zıttı. Keşfettiğim olumsal ve tiksindirici dünyada her türlü neşe ve sertliğin olanaksızlığı meydana çıkarken, beri yanda neşe konusunda Nietzsche'vari[152] bir ahlakın övgüsünü yaptığım da oluyordu.

Yüksek Öğretmen Okulundaki yıllarım böyle düzensiz ama mutlu geçti. Sonra karanlık yıllar geldi. Yürekli bir kötümserlikle kendime yarattığım estetik ahlak, o zaman, gözümde gittikçe önem kazanmaya başladı. İnsanın kendini tanıması, kendisiyle fazla uğraşması iyi değildi; gereken şey sadece yazmak ve yaratmaktı. Bununla birlikte saltıktan vazgeçmemiştim ama, çok olağan bir kayma ile saltık, sonunda, insanın yapıtlarını örttü. Artık insan var olma nedeninden yoksun, saçma bir yaratıktı ve ortaya konulan büyük sorun, *onun doğrulanması* sorunuydu. Ben kendimi pek gülünç ve herhangi bir haklı dayanaktan yoksun buluyordum. Söz konusu doğrulama ya da haklı bulmayı insana sadece sanat yapıtı verebilirdi, çünkü sanat yapıtı metafizik bir saltıktır. Böylece, saltık yeniden yerine oturuyordu ama, insanın *dışındaydı*. İnsanın hiçbir değeri yoktur. O sıralar, hümanizme gösterdiğim kuramsal karşıtlığın en güçlü olduğu zamandır. Kuramsal dedim, çünkü o dönemden az önce, daha önce de söylediğim gibi, sinsice birtakım uzlaşmalar arıyordum. Görüldüğü gibi, söz konusu olan hep bir ***kurtuluş*** ahlakıydı, fakat bu kez insanın yüreğinde onu kurtarabilecek hiçbir sarsıntı yoktu. Kurtuluş insana dışarıdan geliyordu. Bu savı nasıl hırçın bir özençle desteklediğimi söylemiştim. Aslında "büyük adam yaşamı" dediğim şeyi yitirdiğime bir türlü alı-

152) Friedrich Wilhelm Nietzsche (1844-1900) Alman filozof.

şamıyordum. Çok kızdığım kişiler vardı. Biri Benda[153] idi, çünkü onun *katipleri* biraz benim sanatçılarıma benziyordu. Bir başkası Elémir Bourges[154] idi, çünkü o da *sanat yoluyla kurtuluş* izleğinde bir kuram savunmuştu. Proust[155] bile beni tedirgin ediyordu. Tennyson[156] da kızdıklarımdandı. Çünkü tek satırını okumadığım bu İngiliz yazar, inanılır kaynaklara göre, benim savunduklarıma uygun yaşamış: Yazmış ama, ama bir şey olmamış. Öfkeyle Castor'a *herhalde Tennyson'un yaşamı gibi bir yaşam sürmeyi de istemem,* derdim. Buna karşı, Cézanne'ın sıkıntılı ve çalışkan yaşamı büyüklüğüyle beni etkiliyordu. Belli ki, benim savunduklarımı en iyi o yaşam örnekleyebilirdi. Fakat, ne de olsa, o yaşamı biraz sert buluyordum. Cézanne[157] gibi olmak. Evet, elbette. Neden olmasın? Fakat Rimbaud'nun ve Gauguin'in acılarla dolu ama parlak yaşamlarına da içim gidiyordu; bunu engelleyemiyordum.

Sorun o sıralarda karmaşıklaşmaya başladı, çünkü Scheler'i[158] okudum ve bununla anladım ki birtakım *değerler* varmış. Aslında, o zamana kadar, metafizik kurtuluş öğretisine iyice dalmış bulunduğumdan, özgün bir sorun olan ahlak sorununu hiçbir zaman iyi anlamış değildim. *Olmak zorunda bulunmak*, bana koşulsuz buyruk tarafından temsil ediliyor gibi geliyordu;

153) Julien Benda (1867-1956), yazar. Bergson'un içgüdücülüğüne karşı usçuluğu, totalitarizme karşı demokrasiyi savunmuştur. Yazarın katiplerden söz etmesi, Benda'nın *La Trahison des Clercs* (Katiplerin/okumuş emekçilerin Hıyaneti,1927) adlı kitabının başlığına gönderme.

154) Gazeteci ve romancı (1852-1925).

155) Marcel Proust (1871-1922) yirminci yüzyılın en büyükleri arasında sayılan, en çok *A la Recherche du Temps perdu* (Geçmiş zamanın peşinde) başlıklı yedi ciltlik yapıtıyla anılan romancı.

156) Alfred Tennyson (1809-1892) İngiliz şair.

157) Paul Cézanne (1839-1906), ressam; İzlenimciliğe yakın olmakla birlikte yirminci yüzyılın belli başlı resim akımlarının tümünü etkilemiştir.

158) Max Scheler (1874-1928), Alman filozof; insanın kişiliğine önde gelen bir yer vermiştir.

bunu kabullenmediğim için ötekini de bununla birlikte itiyordum. Fakat, ne zaman ki, hakkedilmiş bir yaşama sahip ve adına değer denilen şeylerin var olduğunu öğrendim, ne zaman ki, dile getirilmiş olsun ya da olmasın bu değerlerin benim edimlerim ve yargılarımın her birini düzenlediklerini ve özelliklerinin *olmak zorunda bulunmak* olduğunu anladım, o zaman sorun son derecede karmaşıklaştı. Yine o sıralarda, Castor beni sanat yoluyla kurtuluşa varma kuramından caydırmaya çalışıyordu. Uzun zamandır parlak diklenmelerle karşı çıkıp Descartes düşüncesinden vazgeçmiştim. *Ünlü adam yaşamıma* güvenmeyi bırakalı çok zaman oluyordu. Yapılmış, bina edilmiş değere olan ortak inancımız, Z.'nin öyküsüyle sarsılmıştı. Her şeye yeniden başlamaktan başka yapacak bir şey kalmıyordu.

3 Pazar

Bu sabah Mistler şaşkınlık ve hayranlık içinde bana şöyle dedi: "Acayip şey; her zaman savaşı büyük bir aptallık olarak düşünmüştüm; hâlâ da öyle düşünüyorum; fakat yine de savaş bana çok büyük ilerlemeler yapma fırsatı verecek."

Gide güncesinin beşte dördünü (en azından, yayınlanmış durumunun o kadarını) 40 ile 67 yaşı arasında kaleme almış. Bir olgunluk çağı güncesi. Büyükbabamın bir gün bana gösterdiği kapağı çiçekli defteri anımsatıyor. Büyükbabamın babası o deftere ailenin doğumlar, ölümler, evlenmeler gibi önemli olaylarını, ahlaksal ve dinsel özdeyişleri, kendi kendisine verdiği öğütleri, yüreklendirici sözleri yazarmış. Buna akıl defteri denmez mi? Pek özenle seçilmiş, gösterişli bir şeydi. Anladığıma göre, Gide de defterlerini özenle seçermiş.

Yazının sihirli bir işlevi olduğu da seziliyordu: Formülleri, tarihleri işaretlemek, saptamak, onları unutmaya karşı korumak, onlara bir çeşit görkem vermek. Ortaçağdaki dinsel tiyatronun vitraylardaki öykülerden türemesi gibi, bu çeşit defterler, Protestanların duvara tutturdukları dinsel özdeyişlerle süslü pankartlardan türemiştir. Bütün bunların dibinde ***kazımak*** düşüncesi, ta yazının başlangıcına uzandığını düşünebileceğimiz mistik ve derin bir duygu vardır. Gide'in güncesinde o duyguyu buluyorum; hafifletilmiş, uygar biçimde ama gerçek. Bana göre, klasisizmin kaynağında bu sihirli ve dinsel duygu var: Klasik, duvara bir özdeyiş kazır, onu harcın içine gömer, sonra karşısına geçip düşlere dalar. Klasisizm, yönetilen düşler sanatıdır.

Aynı zamanda bu, –ters yönde işliyor ama, zıtlık Gide'in kendisinde var– günce onda, Gide'de, bir hazırlıksız yazma alıştırması. İçine geldiği gibi, bir çırpıda yazmayı öğrenmek. Kendisine yönelttiği bu merak, kendisini ayrışmış görme isteği, onu daha sonra *Dikteler*'ine götürecektir. Çalakalem yazmayı bile istemez olacaktır. Kalem kendisiyle kağıt arasına girmemelidir. "Stendhal'in büyük gizi, *hemen* yazmasıydı. Düşüncesi, adeta papuçlarını giymeye vakit bulamadan koşardı." Gerginlikten, çıkardan uzak, düzeni dağılmış düşünceye giden bu yol, çıplak olana yakıştırılan bu gerçeklik değeri, otomatik yazıya götürebilirdi –zaten bazı yazarları o noktaya götürdü–. Fakat o zaman yitip gitmek gerekirdi, halbuki Gide hiçbir zaman kedini yitirmez. O, sadece gösterir. Düşünceyi, düşüncenin oluştuğu son sınır üzerinde durdurmak ister, o sınırın ötesine geçirmeyi değil. Sözcüklere karşı cephe alır, düşünceye karşı değil. Elbette, o tasanın karşıtında *çalışma*, sıkı ve sert

yazma yolunda sürekli bir kaygı vardır. 27 Temmuz 1914 gününe J.-E. Blanche'ın[159] basılmamış bir yazısı hakkında şunları not etmiş: "Bu sabah bu yazının üç sayfasını baştan aşağı, sözcük ve tümce dizininden başka –sözcük dizini gelişigüzeldi– hemen hiçbir şey değiştirmeden, kopya ettim. Yazı biçemindeki akılalmaz düşüklükler, resminde olabilecekler[160] konusunda beni aydınlatıyor. Hiçbir zaman konusunu avucunun içine almıyor. Niteliklerinin tümü *sabırsızlıktan* doğuyor; yaptığını hemencecik yeter buluyor. Daha ben yazısını kopya ederken, bir sayfada dört tane ufak değişiklik yaptı, üzerinde çok çalıştığını sanıyor." Peki ama, Stendhal'in büyük meziyeti bu sabırsızlık, papucunu giymeden koşan düşünce değil miydi? Neden onda övülen şey bunda kınanıyor? Sonuçlardan ötürü mü? O zaman, yeni bir öğe ortaya çıkıyor: Yetenek ya da daha önce edinilenler; onun da burada bir işi yok.

Aslını söylemek gerekirse, bu günce, Gide'in kişisel yaşamının iki yüzü arasındaki kararsızlığını iyice gösteriyor: Gerilim ve gevşeklik. Nedensiz edim, Gide'vari kösnüllük, Gide'in yazınımızda onca etkisi olan o ünlü meraklılığı ve kendini daha iyi toparlayabilmek için kendini yitirme isteği, bunlar *gevşekliğin* görünümleri. Ne olduğunu ona öğretecek olan dünyadır. Aynı biçimde, ne düşündüğünü ona öğretecek olan da, aceleyle, *o anın içinde* yazdığı tümcedir. Kısaca, amaçlanan, evren insanın yüzünü insana göstersin diye evrenin içine atılmaktır. Bireye çoktanrılılık yoluyla erişmek. Beklenmeyen ve insanın karşısına çıkıveren bu imge, aynı zamanda şu ünlü *şeytanın payı* denilen şeydir. Aslında, Gide, kendi kendini gözlemlediğini bilmediği anlarda kendini ya-

159) Jean-Emile Blanche (1861-1942), ressam, romancı, eleştirmen.
160) Blanche birçok ünlü yazarın, bu arada Gide'in de, portresini yapmıştır.

kalamaya çalışmaktadır. Ancak, bu kendini yitirme biçiminin bize kendimizi yeniden bulma olanağını vereceğine çok güveniyor mu? Zaman zaman Gide bundan kuşku duyar. O vakit, buna istemli olarak kişilikten sıyrılma diyecektir (15 Ocak 1912). Aynı tarihte bir de şunu yazar: "İsteğin sürekli dolanıp durması –kişiliğin bozulmasının önde gelen nedenlerinden biri." O tarihte kendine verdiği buyruklar bizi kendisinin dolanıp durma alışkanlığı konusunda aydınlatıyor: "Kesin amaç olmadan asla çıkmamak: diretmek. Başını çevirmeksizin yürümek. Trende herhangi bir kompartımana girip oturmak." *Les Nourritures terrestres*[161] başlıklı yapıtında övdüğü o duyumsamaya hazır oluşun[162] nasıl sonsuz meraklara dayandığını görüyoruz. Fakat *kendini toparlamak*, oluşturulmuş kişiliğini yeniden ele almak gerekir: "Egemenlik alanının sınırlarını yıkmaya kalkma tehlikesi. Napolyon Rusya'yı fethederken Fransa'yı tehlikeye atmak zorunda kalmıştı. Sınırı merkeze bağlama gereği. Dönmek zamanı." Kendini toparlamak deyimini de kullanıyor. İnsanın kendisi için tutulmuş günce her şeyden önce bir *toparlanma* yolu. Bu nedenle, gevşemelerden çok *gerilmelerin* tanığı ve aracı. Bu nedenledir ki, Gide'in bu deftere gördüğü sahne yapıtlarını, tanıdıklarıyla konuştuğu konuları, görüştüğü kişileri kaydettiğine az rastlıyoruz. Bütün bunlar gevşemeler içine girer. Bazen kendini bunlara kaptırdığı oluyor ama, bunu sanki istemeyerek yapıyor. Zaten kendisinin dışında şeyleri yazmak için çoğu zaman başka defterler de tuttuğu, ama onları Günce içinde yayınlamadığı anlaşılıyor: "Ne demişim de aptallık edip küçük defteri, bunun kardeşini, Cuverville'de bırakmışım. Henüz

161) 1897: Türkçeye *Dünya Nimetleri* adıyla çevrilmiştir.
162) Yazar Gide'den alıntılayarak *disponibilité* sözcüğünü kullanıyor.

dört gündür kullanıyordum ama, daha dün akşam ya da bu sabah X. ile ilgili epeyce karamsar düşünceler kaydetmiştim." (25 Temmuz 1914).

Tersine, günce her şeyden çok bir toparlanma yolu olduğu için, Gide'in kendisine yönelttiği azarlamalarla, basit öğütlerle dolu:

"Daha tasarruflu davranmak için, izlencemi dakikası dakikasına yazacağım.

"Yedi buçukta: Banyo, Souday'nin[163] A.C. hakkındaki makalesinin okunması.

"Sekiz buçuktan dokuza kadar kahvaltı, vb..

"1912 yılı 11 Haziran: 'Her zaman kendi kendime en önemli olanın henüz söylenmediğini, artık söyleme zamanının geldiğini yineleyeceğim', vb.."

İşte en çok bu sırada Gide'in güncesi papaz Wagner'in[164] ahlak yapıtlarına hem de sinirlendirici bir biçimde benziyor. Şu beğeni düzeyinde çocuk özdeyişlerine rastlanıyor: "Küçük utkuları hor görme; istenç söz konusu olduğunda *çok, az*'ın sabırlı eklentisinden başka bir şey değildir." Elbette canım, diye düşünüyor insan, ama yazması gerekir mi? Herkesin bildiği şey bu. Yazması, bize öğretmek istemesinden değil, kendisine öğretmek istemesinden de değil, kendine *yeniden söylemek* istemesinden, yani kalıcı olmasını sağlamak istemesinden. Yatağın baş ucuna asılmış ve insanı azarlayan Protestan pankartı bu. Dini bütünlerin alışık olduğu ufak dinsel aldatmaca.

Kısaca, Gide'de gerçeğin iki kavramı arasında bir gidip gelme var: Gerçek, ben neysem odur (Alain'in *psikologların tabansız düşüncesi* dediği şey) –gerçek, benim olmak istediğim şeydir.

163) Paul Souday (1869-1929), deneme yazarı, eleştirmen.
164) Charles Wagner (1852-1918), Fransız Protestan papazı, yazar.

Güncenin kendisi böylece bir ödev olmuş oluyor. Gide o defteri tutmaya kendini zorluyor. Yapamazsa günah işlemiştir. Böylece, bizi o defteri okumaya çağırmakla, ödevlerini güçlükle yerine getirişi sırasında kendisine bakmaya çağırmış oluyor. Kitabı açar açmaz, doğrudan doğruya ahlakın içine adım atmış oluyoruz.

Güncenin başka bir görevi: Gide'e, kendinde çalışma isteği bulmadığı zamanlar, atılımdan geri kalmasın, edindiği hızı yitirmesin, eli durmasın diye, herhangi bir şeyi yazma fırsatı verme. Bundan ötürüdür ki, ara sıra şöyle şeyler yazdığını görüyoruz: "Oldukça iyi çalıştım; bu defterde bir şey bulunmaması ondan." (11 Ocak 1917).

Böylece, Stendhal'in, Renard'ın, Goncourt'ların günce lerini etkilenerek okuduktan sonra Gide'inkini açıp da, yaşamı, karakteri ya da çevresi konusunda karşılaşmayı umdukları bilgileri bulamayanların (ilkönce ben de onlardandım) düş kırıklığım açıklamış oluyorum. Benim düş kırıklığım, Berlin'de *Tüm Yapıtları* içinde günceden parçalar okuduğum zamandan kalma. O tarihte yapıtı çok sıkıcı bulmuştum. Fakat yanılıyormuşum: Her şey oradaymış. Ne var ki, her şey sarıp sarmalanmış durumda olarak. Gide'in oradaki tasası tanımak değil, yeniden biçimlendirmek. Bundan ötürü de, okur, kendisi de bir yargıya varmak üzere, tanımak isterse, okuru yazarla işbirliği yapmaya iten o doğal eğilime direnmek zorunda kalacaktır. Dışta kalarak, yeniden biçimlendirmenin ilkelerini inceleyerek, kuru bir gözle okumak gerek. Gide hiç durmadan kendini gözlemlemiştir ve hep bilincin kendi üzerine yansıdığı[165] düzlemde devinir. Hattâ bazen yansıma iki

165) Yazar *plan réflexif* tamlamasını kullanıyor.

katına çıkar. Fakat, hiçbir zaman psikolog değildir, amacı hiçbir zaman açık seçik biçimde, sadece saptamak olmamıştır. Ahlaksal düzeyde bir tasadan yola çıkarak işe başlar.

Gide'in güncesindeki tümceleri, kullandığı eylemler gösterme kipinde de olsa, hiçbir zaman basit birer saptamaymış gibi okunmamalıdır. Bunlar birer dilektir, rica, buyruk, övgüdür, eseftir, kınamadır. Bu dediğimi doğrulamak için, sırf bilgi verme gibi görünen bir bölümün sonunda gelen şaşırtıcı amin sözcüğü yeter: "Hiç kimse hakkında beni taklit ettiğinin ya da bana benzediğinin söylenmesini engellediğimi iddia ederim. Yapmacıklı davranmamak isterim... Amin." Bu amin elbette alaycı anlamda. Fakat alay gösteren bu sözcük, Gide'in bu satırları yazdığı sırada içinde bir titreme olduğunu, kendisinin de nasıl bir ateş içinde bulunduğunu da belli ediyor. O *isterim* sözcüğü saptanmış değil (benim Keller'e "Nereye gidiyorsun?" diye sorduğumda onun bana: "Tıraş olmak istiyorum" demesindeki gibi saptanmış değil), istenmiş bir şey, istencin kendisi. Zaten bunu kendisi de söylüyor: "Heyecan azalır azalmaz, kalem durmalı." Bu, güncelerin dışında pek olabilecek bir şey değil; beni –bu güncede, yazmakta olduğumda yazdığımı yeterince uzakta tutmayınca edep duyguları incinen beni– de biraz rahatsız ediyor.

Gide'de *alıştırma*nın, Yunanca d'ασκησις[166] anlamındaki egzersizin işlevi: Günce, tinsel alıştırma, İngilizcenin okunması, yazınsal alıştırma, düşünce alıştırması, piyano alıştırmaları (ya da etütleri). Cuverville'de çoğu zaman alıştırma günleri var: Piyano, İngilizce, günce. İpin ucunu bırak-

166) Akesis: alıştırma, meşk, antrenman.

maması gerekiyor (aşağı yukarı eskiden küçük hanımlara el işi işletilmesi gibi bir şey). Aynı zamanda sürekli çıkar isteği de var. Alıştırma, onda mesleğin yerini tutuyor.

Yukarıdaki satırları yazar yazmaz, 389. sayfada şunu gördüm: "Şu son günlerde *Souvenirs de la Cour d'Assises*'i[167] temize çekmekle uğraştım. Sanırım, çok iyi bir alıştırma oldu...".

Gösterdiğiyle olduğundan çok daha fazla göstermediğiyle merak çeken, ilginç olan bir günce. Em.[168] ile olan tüm ilişkiler sessiz geçiştirilmiş. Elbette, Gide basılacağı zaman güncesinden önemli bir bölümü çıkarmış. Fakat ayrıca, Em.'in kendisinin ricası üzerine, daha yazarken de bir miktar yırtmış. Hele, *zaman zaman,* bazı yerlerde, *Emmanuelle'den söz etmeyi kendine yasaklıyor.* 1939'da böylelikle ancak bir *sakatlanmış ben*'i açığa vurduğunu kabul ettiğine göre, niçin böyle yapıyor? Acıdığı için, sanırım. Kutsal olanın, Gide'in ruhunda, böyle basamaklanmaları var. Seyir defteri kutsal ama, Emmanuelle daha kutsal. Ona dokunmak yok. Fakat öte yandan, –1914'te M.ye tutulmasını anıştıran birkaç yer dışında– günce cinsel yaşamından hemen hiçbir şey vermiyor; verdiğini de ancak ayıp ve o ayıptan doğan iç acısı görünümü altında öğreniyoruz. Güncede tek başına işlenen günahtan çok söz ediliyor; belli ki, o günah tembellik, dikkatsizlik, uyuşukluk çeşidinden, insanın kendi kendini azarlamasına yol açan yanlışlar çeşidinden bir şey. O güncede öncelikle söz konusu olan, insanın kendisiyle olan ilişkileri. Gide'in hiç yaklaşmadığı bir alan var, o da başkası ile *kurulmuş* ilişkiler. Hiç kuşkusuz, Emmanuelle'den söz etseydi, o alana da el

167) Ağır Ceza Mahkemesi Anıları.

168) Em. =Emmanuelle, Gide'in ileride, 1895'te, evleneceği dayı kızı Madeleine Rondeaux (1866-1938) için bir yapıtında kullandığı takma ad.

atma fırsatı çıkardı. Ama, bunlardan söz etmiyor işte. Yaşadığı aşk geceleri ağzından birkaç zevk çığlığı koparıyor ama, kendisi onları, anladığımıza göre anlatmaktan hoşlansa da, saklıyor. Bir de, insanlarla, dünyayla, toplumla ilişkili her şeyi (ister Wilde[169], ister ağır ceza mahkemesi olsun ya da birtakım şaşılası karşılaşmalar olsun) herhalde yazınsal malzeme oldukları ve o nitelikleriyle akıl defterinde yer almaya layık olmadıkları için dışarıda bırakıyor. Bununla birlikte, bazen kendini unutup bir portre çizdiği, merak uyandırıcı bir olay anlattığı oluyor. Fakat böyle bir şey, toplumda fazla vakit yitirmesinden ötürü kendisine yönelttiği bir azarlama, haddini bildirme sırasında ya da günlerini anlattığı iç karartıcı metni biraz canlandırmak istediğinde ortaya çıkıyor. Demek ki, Gide'in güncesi çok denetimli, hiç kendini kapıp koyuvermeyen bir günce. Kendini ölçüsüzlüğe bırakmışsa, yazdığını yırtıyor. İçinden yırtmak geldi diye kendini kınayan Dabit'yi anımsıyorum. Fakat Gide –ara sıra onun da kendini kınadığı oluyor ama– bu yırtma işine alışmış. 15 Haziran 1916 günü şunu yazıyor: "Bu defterden yirmi kadar sayfa yırttım... Yırttıklarım, bir delinin yazıları gibiydi." Fakat, biz de asıl bu deli Gide'i görmek isterdik. Ne var ki, pişmanlıkta bile, duygulu bir kendini bırakışta bile, klasikliğini koruyor: kendisi bir çatı çatmadığında, hazırı seçiyor.

Sonra, defterin ta orta yerinde, bütün bu dokudan ayrılan bir şey var, bu bilinç sınamasının en becerikli, en hin oğlu hin ürünü: Şeytan. Bu defterler Şeytana adanmalıydı, Şeytan bunu hak ederdi.

169) Gide, 1895'te Oscar Wilde (1854-1900) ile Cezayir'de tanışmış, dostlukları uzaktan da olsa sürmüştür.

Mistler ile çıkıyorum; birlikte Altın Arslan'da yemek yiyeceğiz. Benim sayemde tümden değiştiğini anlatıyor. Eylül ayında umutsuz olarak yola çıkmış, şimdiyse dinginmiş ya da hemen hemen dingin; bu savaşın *yaşamının* önemli bir olayı olduğunu anlamışmış. Sıkılıyor, bana teşekkür ederken kekeliyor. Ben de sıkılıyorum, süt içiyorum. Sonra, hoşuma gidiyor, çünkü bu, benim yeni ahlaksal düşüncelerimin deneysel doğrulanması gibi bir şey. Fakat, aynı zamanda, söylenen bana değilmiş, oyun oynuyormuşum, dünyaya kazık atan bir maskaraymışım gibi tuhaf bir izlenim var hep içimde.

1913-14 *Yaprak*larından[170] çok güzel bir parça:

"Karşı koyan kişi, ileride vazgeçmesini bilmeyi yaşamının erdemi yapacaktır.

"Bu bir göstermelik ahlak da olabilir."

Bu 'göstermelik ahlak' deyimini zengin ve derin buluyorum. Benim şu sıradaki tasalarımı oldukça iyi çerçeveliyor:

Razı olma bir göstermelik ahlak olabilir (üzgün dinginlik, ışıklı ve yatışmış hüzün vb..)

Stoacılık da. Şu son üç ay boyunca onu tattım.

Doğacılık. Gide'de bir tür doğacılık var, çıplak doğanın erdemlerine yönelik bir çeşit güven (kimseyle uyuşmaya gitmeksizin kendisi olmak, organizmanın ortamına alışması gibi, kişinin dünyasına alışması) var; bu ona çoğu zaman acılar veriyor ve kendisine esin verenin Şeytan olup olmadığı sorusunu sorduruyor.

Görevin ahlakı. Kant'çı görünümdeki bu utanılacak formülün sakladığı her şey: Ancak görevimi yapmaya hakkım vardır...

170) André Gide güncesinin bazı parçalarına *Yapraklar* (Feuillets) adını vermiştir. *Bulunmuş Yapraklar, Sonbahar Yaprakları, Yol Yaprakları* gibi.

Son olarak şunu söyleyeyim ki, uydurma ahlak kınamasından kurtulmanın yolu olarak içtenlik, içi dışı birlik (içi dışı birlik; katkısızlık değil) ahlakından başka bir şey pek göremiyorum.

Mauriac[171] (2 Aralık tarihli *Le Figaro* gazetesinde yazıyor): "İster Dreyfus Olayı[172] gibi bir iç tartışma olsun ister İspanya faciası ya da Almanya'ya karşı savaş olsun Fransızları hep ikiye ayırmış olan ezeli sorun, politikayla ahlakın ilişkileriyle ilgilidir."

Sanırım şimdi gerçek ahlakın ne olduğunu anlıyorum ve *seziyorum*.. Metafizikle değerlerin, hümanizmle hor görünün saltık özgürlüğümüzle ölümle sınırlanmış tek bir yaşam içindeki durumumuzun, tanrısız ve kendi kendinin yaratanı olmayan varlık niteliğindeki güçsüzlüğümüzle özsaygımızın, kendine yeter birey bağımsızlığımızla tarihselliğimizin birbirine nasıl bağlandığını görüyorum. Yarın ya da başka bir gün, ne demek istediğimi anlatacağım, üzerinde daha düşünmek istiyorum. Fakat bu kez anlattığım, hiç değilse, sezmiş ve daha düşünmeden önce uygulamış olacağım bir ahlak olacaktır.

Bugünlerde biraz kendimi bırakmıştım ama, savaşın ilk günlerindeki gerilimimi yeniden buldum.

---

171) François Mauriac (1885-1970), romancı, yazın eleştirmeni; 1952 Nobel edebiyat ödülü sahibi.

172) Fransa'da, 1894 yılında Alfred Dreyfus adında bir Yahudi subayın yok yere casuslukla suçlanması üzerine ortaya çıkan ve kamuoyunu bir yanda solcular, kilise karşıtları, militarizm karşıtları, öte yanda da aşırı milliyetçiler, Yahudi karşıtları olmak üzere ikiye ayıran ve yansımaları yirminci yüzyıl başlarında da süren olay.

4 Aralık Pazartesi

Yarın sabah Morsbronn'a hareket ediyoruz. Bu sabah ben çalışırken çevremde büyük heyecan ve sinirlilik var. Arkadaşlar ve S.R.A.'dan gelen üç kişi öte berilerini topluyorlar. Tartışmalar, hırlaşmalar.

İnsanın başına geleni *kabul etmemesi*. Çok fazla ve yeterli değil. Üstlenmek (başımıza ne gelirse, bize ne olursa, bunun kendimizden kaynaklandığını anladığımız zaman), yani o başa gelen şey o kişiye kararnameyle verilmiş gibi alıp hesabına geçirmek ve, o sorumluluğu kabullenerek, *sanki* o şey o nedenle verilmiş gibi, ondan yeni ilerlemeler fırsatı çıkarmak.

Yukarıda kullandığım *sanki* yalan değil. İnsanın durumundan, hem kendi kendisinin nedeni olan hem de dayanağı bulunmayan o çekilmez insanlık durumundan geliyor; dayanağı yok, çünkü kendi başına gelenin hakemi değil ama, başına gelen her şey ancak onun aracılığıyla ve onun sorumluluğu altında gelebilir.

Şu iki düşünceden yola çıkmak:

1) İnsan, insanın vazgeçemediği bir *tamlık*'tır.

2) Her türlü umudu yitirmek gerekiyor. Ahlak, umudun (gelecekteki yaşam, insanın eksiksizliği vb..) durduğu yerde başlar.

İnsan yaşamından tümüyle sorumludur.

Dünya, her an, bütünlüğü içinde benim yaşamımdadır.

Bir şey, insanın başına, ancak insanın kendi olanakları tarafından kabulü durumunda gelebildiği için, insanın hiçbir zaman özrü yoktur.

Keller, başkalarının, en çok da subayların, atıklarını topluyor. *Conferencia*'dan, *La Revue des deux Mondes*'dan[173] birer sayı, üzerine bir şişe öksürük şurubu döküldüğü, o yüzden pis koktuğu için Hang'ın bıraktığı eski bir roman, hepsini hiç bakmadan sırt çantasına tıkıştırıyor; kah "Karın için," kah "bu, küçük için, izinde götürürüm," diyor. Onu buraya çeken, 'hâlâ işe yarar' şey almak; çöp kutularının, kağıt sepetlerinin çevresinde dolanıyor; bir şeyler bulup çıkarıyor da.

Kimse size bir şey borçlu değildir, hele yazgı üzerinde hiçbir hakkınız yoktur. Her şey, her zaman, siz dünyaya göre fazladan olduğunuz için size verilmektedir.

Kendi yaşamını ya da kendi gerçekliğini üstlenen kişinin metafizik değeri. Tek saltık olan bu.

Yarın sabah 5'te Morsbronn'a hareket ediyoruz. Harekat bölgesine. Yeni sorumluluklar olasılığı subayların pek hoşuna gitmedi gibi.

Pieter ne zaman bir subayla birkaç saniye konuşsa, erkekler arasındaki sohbetin o güvenle kendini bırakış havasını vermek için *laflad*ık diyor.

173) La Revue des deux Mondes (=İki dünyanın dergisi), 1829'da Fransa ile Avrupa dışı toplumlar arasında kültürel, ekonomik ve politik bir köprü oluşturmak amacıyla kurulmuş, ondokuzuncu yüzyılın bugünkü anlamda ilk ciddi dergisi sayılan ve yaşamını bugün de sürdürmekte olan bir dergi.

5 Aralık Salı

Saat sabahın 4'ü. Arkadaşlar götürecekleri çıkınları bağlıyorlar; ben de bu arada X'in 15 Ağustos 1939 tarihli La *Revue des deux Mondes*'da yayınlanmış "Barış-Savaş" başlıklı bir makalesinin önemli bölümlerini çekiyorum.

"Askerlik tekniğinin bugünkü durumunda, tek bir kilometre uzunluğunda bir hat üzerinde bulunan, iyi korunmalı ve önüne de dikenli tel çekilmiş tek bir taburun direncini kırmak için yüz kadar tank ve yüz tondan fazla obüs gerekiyor... Avrupa'daki gibi uzunluğu pek fazla olmayan, bundan ötürü çok yüksek sayıda asker yığılmasına olanak bulunmayan ve sadece kalıcı berkitmenin savunmasına hazırlanmış sınırlar üzerinde düşman tarafın düzenini bozguna uğratma umudu zayıftır. Son utku, ancak birden çok saldırının başarıyla sonuçlanmasıyla yani pek büyük bir sayı ve makineleşme üstülüğüyle kazanılabilir. Öyle olmazsa, savaş sadece taraflardan birinin somut ve soyut yıpranmasıyla son bulabilir. Her iki durumda da, dövüş kıran kırana bir çarpışmaya dönüşür ve en avantajlı barış koşullarının bile karşılayamayacağı kayıplar verilir, yıkımlara uğranır.

"*Demek ki, alışıla gelmiş savaş kavramı, insanları, artık bugünün Avrupa'sının olanak ve gereksinimlerine yanıt vermeyen bir çatışma biçimine götürüyor.* Çünkü Avrupa henüz Büyük Savaşın[174] neden olduğu karışıklıklardan belini doğrultamadı. Kendine gelmek ve ekonomisini bugünün üretim araçlarına göre yeniden düzenlemek için barışa gereksinimi var... Öte yandan, Avrupa ülkelerinin çoğunluğunda kamuoyu, içgüdüsel olarak savaş düşüncesini geri çeviriyor... *Bu inanış,*

174) 1914-1918.

yaşadığımız döneme özel önemli bir olgu.

"Şu halde uluslar arasındaki çatışmaları nasıl çözümlemeli?.. Yeni yöntemler gerekiyor... Sorun, olduğu gibi duruyor: O da bir devleti kendisine dayatmak istediğiniz yükümleri kabule, tek sözcükle teslim olmaya zorlamak. Savaş biçim değiştirebilir ama, ana konusu aynı kalır.

"Bugünkü savaşta, hasmı bir saldırıda dize getiremeyince, onu savaşımı sürdürmektense teslimi yeğ tutmaya razı etmek amaçlanacak. Köktenci bir eylem, yerini gücün *inandırıcı eylemine* bırakıyor. Ancak... politikanın önünde eskiden pek zayıf bir baskı payı vardı... en ufak bir manevra yanlışı, en hafifinden bir aşırılık savaşa götürebilirdi. Yani politika etkisini ancak birtakım çözümlerin, uzlaşmaların ince ayarlı bir işleyişiyle gösteriyordu. Bugünse durum bambaşka: Bugün topyekun savaşın[175] hiç üzerimizden gitmeyen heyulası, verdiği korku yüzünden insanlar savaşta ancak son raddede başvurulacak bir umutsuzluk çözümü görüyorlar. Askerlik eyleminin güçsüzlüğü, ulusların derisini duygusuzlaştırdı. Anschluss[176], Südetler[177], İspanya iç savaşına asker yollama, Rus-Japon savaşı; ulusların eski heyecanlı sinirliliklerine oranla şimdi ne denli sabırlı olabildiklerine bunlar gibi daha birçok örnek verilebilir.

"Demek ki, topyekun savaş karşısında duyulan tiksinti, dolambaçlı bir yoldan, diplomatik gelenekler çerçevesini açıkça aşan bir şiddet kullanılmasına izin veriyor... Yaşadığımız, artık barış değil; düşündüğümüz biçimiyle savaş da de-

175) *La guerre totale* ya da *total war* karşılığı; İkinci Dünya Savaşı başlarında çok kullanılan bir deyim.

176) Alm. ilhak; Almanya'nın Avusturya'yı kendi topraklarına katması (Mart 1938) kastediliyor.

177) Çekoslovakya'daki Almanca konuşan azınlık. Almanya'ya bağlanmayı istemeleri, Hitler'in Eylül 1938'de Çekoslovakya topraklarına girmesine bahane oluşturmuştur.

gil henüz. Bu, adına barış-savaş diyeceğimiz bir orta durum.

"Barış-savaş, düşmanı topyekun savaşa başvurmaya götürecek kadar gerilim yaratmaktan kaçınarak, eskisinden daha büyük baskılar uygulamak için felaket-savaş korkusundan yararlanma düşüncesine dayanıyor.

"Şu halde, her türlü çözümün ilk halkası, karşı tarafın topyekun savaşı teslim olmaya yeğ tutma eşiğini saptama olacaktır.

"Buna özgü yöntem: *Politik savaş* yani karşı ülkenin iç politikasına karışma. Bu yöntemde, karşı tarafın teslim olması hangi sinir merkezlerine bağlıysa doğrudan doğruya onlara saldırılıyor (Ludendorff,[178] *topyekun savaş*: ulusun ruhsal tutarlığı utkunun en önde gelen etmenidir.)

"3 çözüm:

"Ayaklanma başarıyla sonuçlanır. Amaca erişilmiştir. Yeni yönetim dayatılan koşulları kendiliğinden kabul eder.

"Ayaklanmanın bir bölümü başarıya ulaşır (İspanya, Filistin): iç savaş ve dışarıdan el atma.

"Ayaklanma tümden başarısızlığa uğrar. Uluslararası koşulların uygun olması durumunda doğrudan işe karışılıyor (Südetler örneği) ya da *ne gördüm ne işittim* yoluna gidiliyor (Dollfuss'un[179] öldürülmesi).

"*Ekonomik savaş*:

"Aynı sinsilik bunda da vardır ama, savaş-barış içindeki uygulaması kesin sonuçlar vermedi. Çünkü topyekun savaş kendisinin neden olduğu çok büyük gereksinimlerin karşılanabilmesi için ekonominin yeniden topluca örgütlenmesini gerektiriyor.

178) Erich von Ludendorff (1865-1937), Alman general. Birinci Dünya Savaşı'nda utkular kazanmış, Hitler'in iktidara gelişiyle bir kenara çekilmiştir.

179) Engelbert Dollfuss (1892-1934), Avusturyalı politikacı; 1932'de başbakan olmuş, Nazilere kafa tutması üzerine 1934'te bir saldırı sonucu öldürülmüştür.

O zaman da, sivil tüketimi azaltmak ve açıkları ithal yoluyla kapatmak kaçınılmaz oluyor. Şu halde, iyice ölçüp biçersek görürüz ki, ancak ülke parasal kaynaklara ya da yeterli kredi alabilme olanağına sahipse ve rahat kullanılabilecek iletişim yolları varsa çaba istenilen yoğunlukta yürütülebilir. Bu düşünceler, savaş sonrası dönemin kuramcılarını bir ülkenin *savaş potansiyelinin* değerlendirilmesinde o ülkenin ekonomik kaynaklarına çok büyük önem vermeye itmiştir... Milletler Cemiyeti'nin[180] önderliği altında yaptırımlar düzenlenmesinin kaynağında bu düşünce vardır. *İtalya'ya karşı uygulanışı tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. Nedenleri: Ekonomik yaptırımlar, ancak topyekun savaş niteliğinde bir çatışmaya giren bir ülke karşısında kesin sonuç verir.* Halbuki, bu durumda böyle bir şey söz konusu olmadı: Habeşistan'ın[181] fethi... çabaları sınırlı bir savaştan öteye bir şey değildi... İtalya hiçbir zaman bir savaş ekonomisi düzenlemek zorunda kalmadı... Yaptırımlar barış ekonomisi içinde başlatıldı.

"Ambargo ile birlikte – ekonomik savaşımın çeşitli biçimleri (damping vb..)

"Askeri güçlerin sürekli kullanımı:

"α) tehdit biçimi altında,

"β) bir iç çatışmada destekleme olarak,

"γ) doğrudan askeri eylemler. Çok sık görülen fakat çok sınırlı kalan bu eylemler çoğu zaman şaşırtmacayla başlayan basit yardımlar görünümündedir."

---

180) Milletler Cemiyeti (la Société des Nations), Birinci Dünya Savaşı'nın bitiş senedi Versailles Anlaşmasından (1919) sonra ABD başkanı Wilson'un önerisiyle yaşama geçirilen, merkezi Cenevre'de bulunan uluslararası kuruluş. Yaptırım gücünün çok zayıf olması ve bazı üyelerin ayrılmasıyla İkinci Dünya Savaşı başlarken çözülmüş, 1945'te yerini Birleşmiş Milletler Örgütü'ne bırakmıştır.

181) Metinde Ethiopie (Etiyopya) adı kullanılıyor; o tarihte o ülkenin dilimizdeki adı Habeşistan idi.

Saat 7'de Morsbronn'a vardık. Beni hemen büyük bir odada bulunan telefon santralinde görevlendirdiler, orada bizim subaylarla yerlerini almakta olduğumuz subaylar gidip geliyorlardı. Yerlerine geldiğimiz subaylar, tıpatıp bizlere benziyor: Tümen aynı bizimki gibi oluşturulmuş. Şu teğmen, teğmen Penato ile tıpatıp çakışıyor. Bu albay da, bizimkiyle. Bizlere varıncaya kadar durum aynı. Suratı kıpkırmızı, gözlüklü bir Şişko, keyfine düşkün, şen havasının üzerinde bir de yapmacıklı. Sıska, solgun, çember sakallı biri de var. Kendimizin birer görüntüsü olan bu kişilere merakla ve düşmanca bakıyoruz. *Onların* subaylarına karşı *bizim* subaylarımızla belli belirsiz bir dayanışma duygusu var içimizde. Zaten adamlar da pek sevimsiz görünüyor . Aralarından biri, ağzı laf yapan bir teğmen, Paris'ten yeni dönmüş, albayına: "Hep çakı gibisiniz, albayım!" diye sesleniyor. "Paris'te ne diyorlar?" "Diyorlar ki, saldırmadıkları için heriflere çok kızıyorlarmış, çünkü savaş böyle daha da uzarmış; tüm ışıkları sönmüş Paris geceleyin hiç hoş değilmiş. Daha çabuk ağzımız burnumuz dağılsın da bitsinmiş bu iş." "Kısaca," dedi bir yüzbaşı, "aynen bizim gibi düşünüyorlarmış." Bu korkutucu ve ses çıkaran aygıtı, yirmi kadar fişi ve fiş yuvasıyla bana emanet ettikleri için hafif bir şişinme duygusuna kapılıyorum. Fakat, aslında, günde 200 dolaylarında konuşma geçtiği için artık çalışmaya vakit bulamayacağım, bundan ötürü de çok canım sıkılıyor. Tedirginliklerim: Beni bu görevde bırakacaklar mı? Paul'ü karşı koysun diye razı etmeye çalışıyorum: Ben telefoncu değil, sondajcıyım. Bu satırları kısa bir mola anında ve sandalye üzerinde yazıyorum; çevremde sürekli gidip gelenler var.

X.'in zekice sözünü ettiği o barış-savaş, daha sonrasını,

şimdi yaşadığımızı da anlatıyor: Yaşadığımız şey, savaş-barış. Birinden ötekine geçiş belli belirsiz. Bunun iki nedeni var: 1) Almanya savaşı *istemiyordu*. Her şeyden çok uluslararası ilişkilerin kendisine çok uygun olan o biçimine, savaş-barışa önem veriyordu. Polonya'da nazik bir oyun oynadı ama, 'kritik nokta'yı belirleyemedi. Ona göre, oyun hep barış-savaş düzleminde oynanıyor; topyekun savaşı reddediyor, çünkü onu yapamaz. 2) Fakat demokrat ülkeler her şeyden önce yaptırımları uygulamaya bakıyorlar. Aslında onlar, Habeşistan[182] savaşı sırasında olduğu gibi, Cenevre Antlaşması[183] ve yaptırımların barışçı tekniği ile sınırlılar. O zaman olduğu gibi bugün de amaçlanan, bir saldırıyı cezalandırmak. Ne var ki, Habeşistan deneyiminden ders aldıkları için biliyorlar ki, bir ülkeye karşı uygulanan yaptırımın sonucunu alabilmek için, daha önceden o ülkeyi topyekun savaşa hazır duruma gelmeye zorlamak gerekiyor. Nitekim, Fransız ordularının Almanya sınırı üzerinde konuşlanmasının tek bir amacı var: Almanya'yı ambargoyu işe yarar duruma getirecek bir ekonomik savaşa girmeye zorlamak. Öyle ki, topyekun savaş hâlâ, barış-savaş zamanında olduğu gibi, savaşan taraflarca öne sürülen bir öcü. Hitler'in İngiltere kıyılarına çıkartma, Londra üzerine hava hücumuna geçme tehdidi, topyekun savaş umacısını anımsatmaktan başka nedir? Sığınmacılar da, savaşa alışmaya başlayan taşralılar da, sanki barış zamanındaymışlar gibi savaştan, sahici savaştan korkuyorlar. Uygulama yollarına gelince, onlar hâlâ eskisi gibi: Askeri güç, yine bir tamamlayıcı olarak duruyor; ekonomik savaş politik savaşla birlikte

182) Yazar burada Abyssinie adını kullanıyor.

183) 1864-1949 yılları arasında Cenevre'de imzalanmış bir dizi uluslararası antlaşmaya verilen ad. Bu metinde geçen 1906 ya da 1929 antlaşmalarından biri olsa gerek.

gidiyor. Savaşan tarafların her biri, kendi silahlı gücü harcanmasın diye, ötekinin ülkesinde bir ayaklanma çıkmasını bekliyor. Geriye kala kala, berkitme hatların sınırlamadığı ülkelerde uzak savaş alanlarına gönderilen birliklerin karşı karşıya gelmelerinden sonuç beklemek kalıyor. Örneğin, Romanya'nın bir Alman ordusunun istilasına uğraması, bizim de oraya destek birlikleri göndermemiz durumu gibi. Bu durumda bugünün savaşı geçmişteki savaşlara benzeyecektir. 1914'ten önceki savaşlarda, Jules Romains'in dediği gibi, yenilmiş olduğuna *yenilen* karar verirdi. Örneğin, Çuşima'dan[184] sonra Rusya kendisini Japonya'nın yenmiş olduğuna karar vermişti. Şu halde bu savaş şunlardan oluşuyor: Bir yanda Cenevre Antlaşmasından kaynaklanan ekonomik yaptırımlar, öte yanda barış-savaşa karşı yaptırımlar. Tarafların ortak tasası topyekun savaş noktasına gelmemek. Bu yaşadığımızın 'tuhaf bir savaş'a benzemesinin nedeni, karşıtların her şeyden önce savaşmamaya çaba göstermesi.

6 Aralık Çarşamba

Telefon işinden az çok yüzümün akıyla çıktım. İyice tartarsam, düşerken ses çıkaran o küçük kapakçıklar, deliklere sokuldu mu insan sesi veren fişler, hele hepsinden çok, sessiz tanığı olduğum o uzun konuşmalar, bana sihirli bir şey gibi geliyordu. Beni eğlendiriyordu, sanki kendi numaralarına inanan bir sihirbazmışım gibi, güçlü olduğum izlenimine kapılıyordum. Sadece, soba tüttüğü için başım çatlayacak gibi ağrıyordu. Pek seyrek olan dinlenme zamanlarında Flaubert'in

184) Kore Boğazı yakınlarında bir takımada (batı dillerindeki yazımı: Tsoushima ya da Tsushima) Yazarın göndermede bulunduğu olay, geçen yüzyıl başındaki Rus-Japon savaşında 27-29 Mayıs 1905'te Rus donanmasının çok büyük kayba uğradığı bir deniz çarpışması.

L'Education sentimentale[185]'ini okuyordum. Nasıl da beceriksiz ve sevimsiz. Diyaloglarda biçem yaratma tasası, betimlemeler ve gerçekçilik arasındaki o gidip gelme ne aptalca bir şey. Mermere kazınmış zavallı bir öykü. İnsanın gözünün önüne hem Parnasse'çı[186] hem ağır, âtıl bir biçemi delip dışarı çıkan Zola geliyor. Öte yandan, şu âna kadar, çok aptalca. Bir izlenim yok, bir düşünce, bir karakter yok, Balzac'ın[187] becerebildiği o tarihsel göndermeler bile yok. Betimlemeleri bir şeyi canlandırmıyor. Tümcesi ağır, ve etki yapmak, örneğin makineleri betimlemek istediğinde yolunu şaşırıyor: "...ve tüm bu gürültü patırtı, saç levhalardan fışkırıp her şeyi akçıl bir bulutla sarmış bulunan buharların uğultusunda eriyip giderken, baş taraftaki kampana kesintisiz çalıyordu." *'Eriyip giden'* bu gürültü patırtı. Peki, buhar nasıl *saç levhalardan* fışkırabilir? "Tümü küçük bir iç titreşim *altında* titriyordu." Altında? Küçük bir titreşimin geminin yanlarından yükselip güverteye ulaştığını söylemek istiyor. Fiillerin yavanlığı (Flaubert tam karşılığı bulamayınca genellikle canlıcı[188] eğretilemelere başvuruyor: Irmağın yüksek kıyıları uzanır, çıkınlar yukarı çıkar, gürültü eriyip gider. Çoğu zaman da pek zavallı bir etki yapan edilgen çatıda fiiller kullanıyor: "Sırtına bir arka örtüsü *yerleştirilmişti*" gibi. Tablo yapmak ve edimin kaba kaçacak yanını açıklanamaz olana dönüşle aynı etkiyi yapan bir çeşit *tekrir sanatı* içinde boğmak üzere hikaye birleşik zamanını insanı ra-

185) Duygusal eğitim (yazılışı:1843-45; ilk baskısı: 1869); Türkçede: *Aşk Eğitimi*, çev. Mükerrem Akdeniz, Ithaki Yayınları.

186) Le Parnasse (Ilkçağda Apollon'un, güzel sanat perilerinin oturdukları yer varsayılmış bir Yunan dağının adından), romantizme tepki olarak doğmuş, sesini 1866'dan başlayarak duyurmuş bir güzel sanat, özellikle de edebiyat akımının adı.

187) Gustave Flaubert (1821-1880); Emile Zola (1840-1902); Honoré de Balzac (1799-1850) ondokuzuncu yüzyıl Fransız romanının üç büyük adı.

188) Yazar *animiste* sıfatını kullanıyor.

hatsız eden bir biçimde (daha sonra Goncourt kardeşlerin kullandığı biçim) kullanıyor. "Mlle Marthe ona doğru koştu ve, boynuna asılmış, bıyıklarını çekiyordu." Ben buna Vergilius[189] imperfectumu diyeceğim: *ibant obscuri sub sola nocte*[190] gibi. En ilginç örnek (sanırım Vergilius'un izi –Nisus ve Euryale–[191] burada çok çarpıcı) şu: "Frédéric mantosunun yarısını onun omuzlarına attı. İkisi birlikte sarındılar; ve, mantonun altında birbirlerinin beline sarılmış olarak, yan yana yürüyorlardı." Görülüyor ki, hikaye birleşik zamanından önce hep bir edilgen ortaç biçimi (asılmış, sarılmış vb..) var. Biçemde istem dışı bir yineleme. Buz gibi bir şey.

Fiillerdeki başı bozukluğa örnek: "Onun deniz yeşili gözlerinde acımasız bir güç dinleniyordu." Flaubert'in adlarla titiz, fiillerde derbeder olması, nedensiz değil. Bu Parnasse'çı, *görünüme* önem veriyor da, *olay*ı bir kenara bırakıyor. Olay onun için hâlâ rahatsız edici bir şey: Görünümü bozan devinimi sevmem ben. Fakat tümceleri, güçlü görünümlerine karşın, dayanıksız şeyler: Eklemleri tutmadığı için sözcükler halinde dökülüyor o tümceler. Flaubert'in önemi, biçeminin bir ara halka, bir köprü oluşturması. İnsanlar, Louis-Philippe'in[192] sanayi uygarlığı ve 48'in toplumsal hareketlerinin etkisi altında, şey'lerden (makineler, aygıtlar vb..) söz etme eğilimindeydiler, Flaubert'in elinin altında bulduğu biçem de âdetlerin ve insanların betimlenmesiyle yavaş yavaş oluşmuş bir biçemdi. Flaubert *tercüman olmaya* çalışıyor. Amaç, biçemin *kılığını* değiştirmeden nesnelerden söz etmek. Goncourt'ları sözcük icadına iten Flaubert'in yetersizlikleridir. Kısaca, Louis-Philippe'çi kentsoy-

189) Publius Vergilius Maro (İ.Ö.70-19), Latin şairi.
190) Lat. Karanlık gecede gidiyorlardı.
191) Vergilius'un *Aeneis* (İ.Ö.30-19) destanında iki kahraman.
192) 1830-1848 arasında Fransa kralı.

lunun düşmanı olan Flaubert'in kendisi de kentsoylu, sanatı da 48 sanayiinin bir ürünü. O sanayi, kendisini, kültürünü, mesleklerini, üzerinde egemen olduğu insanlar ve şey'leri merak eden fakat bunları birtakım kültürel alışkanlıklardan, bir klasik biçimden bakarak tanımak isteyen bir sanayi burjuvazisidir. Daha sonraki yumuşama da halkın düzeyine uyarlama, birtakım zorlamaların bırakılması olacaktır. Unutmamalı ki, Flaubert'in isteği üzerine Maxime du Camp'ın[193] önerdiği düzeltmelerin tümü tutucudur, yani biçimin katıksızlığını korumayı amaçlar. Flaubert bu nokta üzerinde çok titizdir.

L'Education Sentimentale'in en büyük kusuru bir telefon santralcisi tarafından okunabilmesi. Adam bir tümce okuyor, duruyor, tekrar alıyor. Kesilmesinden korkacağı hiçbir akım yok kitapta. Tersine, sanırım, o kitabı kesintisiz okuma dayanılmaz bir iç sıkıntısı verirdi. Her tümce ötekilerden ayrılıyor ve insanın üzerine bulaşan o tümceden sıyrılıp bir sonrakine geçmesi için bir zahmete katlanması gerekiyor.

Flaubert'de fiilin güçsüzlüğüne birkaç örnek veriyorum:

"Her zaman öfkeliydi, ve oyuncuları *oluşturan* bu hem yapay hem doğal coşkunun içindeydi."

"Kenarları kalkık şapkası kalabalık içinde onun uzaktan *tanınmasını sağlıyordu*."

"Ruhunu bu kadın *etinin beyazlığı içine* gömüyordu."

"Evler, gri cepheleri, kapalı pencereleriyle *birbirlerini izliyorlardı* (tahmin edilir)."

"Derisinin tüm atomlarına bir şey giriyor gibi oldu." (!!!)

"Fark edilmeyen binalar karanlıkları iki katına çıkarıyordu."

193) 1822-1894. Gazeteci, anıyazarı, romancı. G. Flaubert ile yolculuklar yapmış, ortak kitap yazmıştır. Mısır, Nübye, Filistin ve Suriye hakkındaki gezi kitabı (1851) fotografla resimlenmiş ilk kitaptır.

Birçok genç yazarda sıfat öylesine sıradan ki, insan daha adı okur okumaz arkasından nasıl niteleneceğini kestiriyor. Örneğin vadiler her zaman 'güler yüzlü' oluyor. Flaubert'de fiilin doğuştan güçsüzlüğü, sıradanlığını getiriyor; bu daha da tatsız bir şey, çünkü ad, çoğu zaman, zaten eylemin anlamını içeriyor; öyle ki fiil özneye koca bir Normandiyalı çıkını gibi yapışıyor. Örnek: "Hafif bir rüzgar esiyordu." Peki, rüzgar esmezse ne yapabilir? Şu halde Loti[194] gibi "hafif rüzgar" demek daha iyi. Biraz öyle yazma dehşetine düşmeyeyim diye, ben olsam "Hafif bir rüzgar vardı" derdim, çünkü belirsiz ve belgisiz *var*, arkasından ne geleceğini belli etmiyor, böylelikle de tümce güçlü bitiyor[195]. Flaubert'de bir başka örnek: "Nemli bir hava onu sardı." Bu da kocaman ve yararsız bir çıkıntı. Flaubert'in tümcesi hep güçsüzlükle son buluyor. İnsanı rahatsız eden ne çok Normandiyalı numarası var. Örneğin, 'bulunmak' fiilini kullanmamak için "Onu peronların yanında görüp tanıdılar," diyor.

Daha yukarıda, iki atlı bir araba garda Frédéric Moreau'yu bekliyor: "İki at annesine ait değildi." Yani iki attan sadece biri ona aitmiş ama, Flaubert o kadar ağır bir tümce yazmak istememiş. Sonuçta, daha da ağır bir düşünce yanlışı yapmış. Çünkü "iki at annesine ait değildi" demek, "atların hiçbiri ona ait değildi," anlamına gelir.

Flaubert'in tümcelerinin fillin zayıflığından ötürü güçsüzlükten ölmelerine iyi bir örnek: "Ona, nesnesini bilmediği, sıradışı bir yetenek gelmişti."

194) Pierre Loti (Asıl adı: Julien Viaud, 1850-1923), romancı, deniz subayı; egzotik çerçevede (Japonya, Türkiye vb..) geçen yapıtlarıyla tanınır.

195) Yazarın bu yargısını Fransızcada 'var' anlamındaki *il y a* kalıbının tümcenin sonunda değil, başında bulunduğu göz önüne alınarak değerlendirmek gerekiyor.

"Çehresi ona kendisini bir aynada sunuyordu."

Bu mermerin gizli bir güçsüzlüğü var: Belli belirsiz bir bağlantı anlamı veren birleştirici sözcükler (bu kusuru tüm doğacılara ve gerçekçilere de geçirecektir).

Örnek: "Ruhun insana daha yüksek bir dünyaya taşınmış gibi geldiği ürpertilerden birine tutuldu."

"Sokak fenerleri iki doğru çizgi biçiminde ışıldıyordu."

Bir de, koşuntu durumunda ve kah –dığı için, kah –masına karşın, bazen –dığına göre vb.. anlamlarına gelen ortaçlar:

"*Sorguya çekilen* Sénécal dedi ki..."

"Bir kanıt bulmuş olduğunu *sanan* Pellerin..."

Aslında bütün bu koşuntular bir *fiilin* yani bir edimin yerini tutuyor. Hep aynı güçsüzlük:

"Sénécal'i sorguladılar, o da dedi ki..."

"Pellerin bir kanıt bulduğunu sandı ve..."

Education Sentimentale, bölüm 5: "Görüşme pek sıkıntılı geçti... İşin içine duygularını sokmak için bir bağlantı bulamıyordu." Bir bağlantı bağlamaya yarar, sokmaya değil.

Morsbronn'a geldiğimden beri epeyce değişiklik var. Önce, yerleştiğimiz otel, savaş zamanlarının klasik karargahına Brumath'taki sessiz okulumuzdan daha çok benziyor. Bütün hizmetler otelde toplanmış. Askerler de subaylar da otelde yatıp kalkıyor, albay kahvaltısını yemek salonlarından birinde yapıyor. Subaylar da orada üzeri muşamba örtülü yuvarlak bir masada yemek yiyorlar. Tabak çanakları, üzerlerine bıçakla işaretlerini kazıdıkları halkalarıyla peçeteleri neredeyse gün boyu hep o masanın üzerinde duruyor. Karayolu

üzerinde, Morsbronn'a beş yüz metre uzaklıkta, tek başına bir bina olan otel barış ve savaşın üst üste konulmuş tüm niteliklerine sahip. Dışarıdan bakınca hâlâ otel (ikinci sınıf bir yer; daha çok şöyle böyle kimseler, Morsbronn'da[196] tedaviye gelmiş sigortalılar kalırmış). Fakat içine girer girmez insan boşaltılmış evlere özgü, bırakılmışlık kokusuyla, yavaş çürüme havasıyla karşılaşıyor. Odalar mantar kokuyor ve ağzına kadar asker öte berisiyle, sırt çantaları, kaputlar, omuzda taşınan torbalar gibi şeylerle dolu. Fakat, buna karşın, sivil sefalet de geliyor insanın burnuna. Kırmızı kalın örtülerin altında kalın şilteler var, ve somyaların yayları çok iyi, tam romatizmalılara göre. Yırtık ve kirli çiçekli duvar kağıtlarıyla, askeri sosyalizmin hemen aralarına yerleşiverdiği badanalı okul duvarlarından daha sivil, daha bireysel. Koğuşlar, aldatıcı bir biçimde, Parisli işçilerin ne olduğu pek belli olmayan o sefil otellerini andırıyor. Telefonun bulunduğu yazıcılar odası, gerçekten, bu çeşitli katmanların birbirine karıştığı çok özel ve bireysel bir nesne oldu. Dikdörtgen biçimindeki bu çok kirli oda, yere kadar inen pencerelerle ana yola tepeden bakıyor. Direkleri ortada tahta tavan, dipten o pencerelere kadar dar açılı bir eğim yaparak alçalıyor. Tavan beyaz boyalıysa da, kirden rengi griye dönmüş. Akşam oldu mu cam duvarı battaniye ve halılarla örtüyoruz; bu da bir doğu havası veriyor: çadır, hayvan pöstekileri, konaklama, bunlar pek belli belirsiz de olsa, Tatarlara özgü bir lüks gibi. Duvara dayalı bir büfe, meşeden bir aynalı dolap, üzeri mermer Boulle[197] tipinde ufak, bir alçak komot var. Çok koyu renk

196) Morsbronn bugün de bir kaplıca merkezidir.
197) André Charles Boulle (1642-1732), mobilya tekniğine bakır ve balık pulu biçiminde bezek kullanımıyla büyük yenilik getiren ince marangoz.

bir natürmort ve birtakım reklam afişleri: Maden suyu, sofrada içilecek su, vermut vb.. Yaldızlı bir çerçevede beyaz kağıt üzerine "Lanson ve Mahdumları, Reims", üstü de camlanmış. Fakat onun aşağısında da bir çiviye tutturulmuş bir karatahtanın üzerinde "Nöbetçi: Mistler – Kapı nöbetçisi. Hantziger." Bunlar tebeşirle yazılı. Odanın ortasında Nürnberg'de yapılmış bir Alman sobası var. Yüksek pencerelerin önüne yedi tane üzerlerinde yazı makineleri, fiş kutuları, dosyalar bulunan dikdörtgen yüzeyli masa konulmuş: Komutanlık. Fakat sonuncu masaya dayandırılmış yuvarlak, ufak bir masa daha var. Onun üzerine kırmızı beyaz bir örtü konulmuş. Örtünün de üzerinde bir ayaklı bardak içinde süsen çeşidinden bir yapay çiçek. O çiçek tek başına oraya bir lokanta havası veriyor. Sürekli müşterileri olan, sağlıklı, sade ve iyi yemekler yenilen bir lokanta. Kapının yanındaki duvarda giysi askıları var. Çengellere gaz maskeleri ve haki rengi kaputlar asılmış. Gazete kağıdıyla maskelenmiş beş ampul bütün bunlara süzgeçten geçirilmiş ve bildik bir ışık saçıyor. Iki acayip şeyi unutuyordum. Ikisi de makineyle ilgili ama, Picasso'nun palyaçoları ne kadar insansa bunların makineyle ilgisi de o kadar: Tavandan acıklı bir biçimde sarkan ve kaskatı, kirli saçları andıran telefon telleriyle yine tavanın orta yerinde ve bu mevsimde, ısınmak için katlandığımız zorluklar arasında gerçeküstü bir şey olan ve ne zaman lambaları yakmak ya da söndürmek istersek işlemeye başlayan bir vantilatör. Subayların yemek odasının yakın oluşu bu odaya bir yiyecek tatlılığı veriyor.

"O zaman, bana dedi kiii". Pieter önemli bir havayla bilmem kimin dediklerini yineleyip duruyor. Yalnızca şişinmesi

dikkatimi çekmişti ama, bugün bir sır söyler gibi bana doğru eğilip de "Biliyor musun, Filancaya rastladım. Lafladık. Bana dedi kiii", deyince birden anladım ki, toplumsal bir törenin gereklerini yerine getiriyor. *Kelam*'ı alıyor ve onu seviyor, çünkü onlarda bir insan kokusu var. İster tütüncü kadının yakınmaları olsun ister Alzas sosisinin tarifi, bunlar ***insan kelamı***, ve onları taşıyıp başkalarına aktarırken insan işlevini yerine getirmiş oluyor. Böylece iki tane insan iletişimi oluyor: Kelamın ağızdan çıktığı anda ve aktarıldığı anda. "Filanca bana dedi kiii," derken sesi ısınıyor, ağır gözkapakları açılıp kapanıyor, mutlu.

Bu sabah beni sinirlendirdi: Rastladığı tüm erlerin 109. birlikten olmasını bekliyor, çünkü orada bir arkadaşı varmış. Restoranda, kolunda bir av borusu kokartı bulunan bir eri işaret edip "Baksana," diyor, "109'dan; 109'dan diyorum sana." İlle ***tanımak*** istiyor, insanları ya da şey'leri. Tanıyamadığında, hiç değilse, onlarla kendisi arasında dolaylı bir ilişki bulacak. Bu da onun dünyaya gülümseme, olaylara tatlılıkla açılma, iyimserliğini ortaya koyma yolu.

Bugün hasta, meleğimizin kanatları kırışmış; başı dönüyormuş. Çenesini kaputunun içine gömüyor; şaşmış, saf bir görünümü var. Kötülüğe inanmıyordu, insanın bu kadar acı çekeceğine de inanmıyordu. Zaten acı filan çektiği de yok. "Babam benim gibiydi, babacığım, sonuna doğru. Benimle konuşur, sonra otuz saniye boyunca arkasını döner, bir şey demez ya da sadece ah yüreğim, der, sonra yine hiçbir şey olmamış gibi konuşmasını sürdürürdü." "Nesi vardı?" "Angina pektoris." Benim yüzümdeki havayı görünce: "Elbette, benden çok daha fazla acı çekiyordu. Fakat..." "Fakat sen acı çekmiyorsun, değil mi?" "Hayır, başım dönüyor."

Her yerde, okul, postane, belediye binası olsun, kadın ve erkek tuvaletleri olan her yerde, subaylar kadın tuvaletini kendilerine alıyor, kapısına "Subaylara aittir" yazıyorlar. Bu da onlara üniformalarına, sıkılmış bellerine pek yakışan bir küçük hanım havası veriyor. Bence de subaylar ordunun dişil öğesi. Biz eşek arıları da, postallarımız, hantal görünümümüzle erkek nüfusu oluşturuyoruz. Fakat Pieter –yüreğinde ve koca kıçında öylesine sevecenlik var ki– her zaman, saygıyla, subay tuvaletine gidiyor.

Gezici aşevi bizim otelin iki yüz metre ötesine yerleşmişti ama, Deligne Albay uzaklaşmasını istemiş, çünkü elinde yemek kabıyla geçen erleri görünce iştahı kapanıyormuş.

Şunu Brumath'tayken yazmamıştım. *Karides*'te bir er vardı, tembel tenekenin biri, solgun bir yüzün iki yanında kepçe kulaklar. İnatçı ve umutsuz bir havayla şöyle derdi: "Babam 1916'da geri döndüğünde beni kucağına itip bak, baban işte, dedikleri zaman kim bu adam? diye düşünmüştüm. Şimdi sıra bende; oğlum benim gibi yapacak, beni tanımayacak, tanımayacak."

Pieter ve *kelam*'ları hakkında şunu yazmayı unutmuşum. Onu büyüleyen ve mutlu, adeta mistik bir biçimde içine işleyen şey, asıl bu ***diyorlar ki***, ***dediklerine göre*** diye başlayan aktarımlar. Pieter'in her yerde, her zaman sevdiği ***ler*** biçimi altındaki insan. Oturuyor***lar***, diyor***lar***, ölüyor***lar***. Dizi dizi ***diyorlar ki*** aktarırken kendi uydurmalık ayinini yürütüyor. Pieter ya da uydurma haber meleği.

7 Perşembe

Ahlak konusundaki düşüncelerimi bir düzene sokmam gerekiyor.

Birinci soru: Ahlak amaçlar dizgesidir; peki insan gerçekliği hangi amaca yönelik davranmalı? Tek yanıt: Kendi gerçekliği amacına. Başka hiçbir amaç ona kendini öneremez. Önce şunu saptayalım ki, bir amaç ancak kendi olanaklarına sahip, yani o olanakları gelecek zamana yöneltebilecek olan bir varlık tarafından amaç diye bellenebilir. Çünkü bir amaç, onu amaç diye belleyene tümden aşkın da, tümden içkin de olamaz. Aşkın niteliğiyle *onun* olanaklısı olamaz. İçkin niteliğiyle düşlenebilir ama istenilmiş olmaz (bkz. Bu defterde 23 Kasım Perşembe). Şu halde etmen ile amacın ilişkisi, bir çeşit 'dünyadaki-varlık' ilişkisini yani bir insan varlığını düşündürür. Ahlak sorunu, özgün olarak insansal bir sorundur. Sınırlı bir istenç bulunduğunu varsayar. O sınırlı istencin dışında, hayvanda ya da beden-dışı tanrısal güçte, ahlak sorununun hiçbir anlamı yoktur. Fakat, ayrıca, amacın çok özel bir varoluşsal biçimi vardır: Belli bir var olan[198] olamaz, olduğu anda amaç olmaktan çıkar. Ne var ki, aynı zamanda, basit aşkın olanak anlamında katıksız bir gücüllük de olamaz: Olursa, çekici erdemini yitirir. Eksiksiz ve gelecek bir yaşama sahiptir; o yaşam şimdiki zaman içinde gerçekleşmeyi insan gerçekliğinden bekler; bunun için de, gelecek zamandan kaynaklanıp insan gerçekliği ile çakışır. Bundan ötürüdür ki, Tanrı gibi ya da tanrısal istenç gibi başlangıcı ve sonu olmayan bir aşkın yaşam, insan istenci için amaç oluşturamaz. Tersine, insan gerçekliği, kendisi için bir amaç olabilir ve ol-

198) Yazar bir ad olarak *un existant* sözcüğünü kullanıyor.

malıdır, çünkü o, her zaman, geleceğin *yanındadır*, kendi kendisinin bir ertelenişidir.

Fakat, öte yandan, insan gerçekliği her yerde kendi kendisiyle sınırlanmıştır ve kendine belirlediği amaç ne olursa olsun, o amaç her zaman odur yani insan gerçekliğidir. İnsan dünyayı ancak bir yöntemle, bir teknik, bir koşul aracılığıyla kavrar; böyle kavranmış dünya da kendini insansal olarak verir, insan doğasına gönderir. Deniz üzerinde esen rüzgarın çizdiği o zehirli çiçekleri, uçağından gören Saint-Exupéry, onları pilot mesleğiyle, o meslek sayesinde, zehirli olarak kavrıyor. Fakat, bu kez de, çiçeklerin zehirliliği ona bir insan gerçekliğinin taslağını gönderiyor, çünkü onlar insan için zehirlidir. *La Nausée*'de şöyle yazmıştım: "Yaşam insanın vazgeçemediği bir doluluktur." Hâlâ öyle düşünüyorum. Fakat o doluluğun insansal olduğunu eklemek gerekir. İnsansal olan şey, insan gerçekliğinin ufukta göz alabildiğince gözlemlediği varoluşsal bir doluluktur. İnsan her yerde tasarısını bulur, *sadece* tasarısını bulur. Bu konuda, tanrısız bir ahlak için söylenebilecek en güçlü şey, her ahlakın, tanrıbilimsel ahlakın bile, insansal olduğudur; her ahlak, hattâ İsa'nın ahlakı bile, insan gerçekliğini amaçlar, onun içindir. Fakat bu, ahlakın bir toplumsal çıkarcılık olduğu anlamına da gelmez, bireyin kendini amaç saydığı bireycilik anlamına da. Keza, insanlığın tekil parçacıkları olan insanların insan için bir amaç oldukları kapsamlı bir hümanizm de değildir. Bu, sadece şu anlama gelir: İnsan gerçekliği, öyle bir varoluşçu türdendir ki, varlığı ona özgürlüğü yoluyla gerçekleştirilecek bir değer biçimi verir, ya da varlığının ona verdiği değer biçimi, ancak özgürlüğü yoluyla oluşabilir. Heidegger,

insanın bir uzaklıklar varlığı olduğunu söylerken bunu dile getirmiş oluyor. Fakat, şunu iyi anlayalım ki, bizi ufuklarımızın değeri niteliği ile var eden bu varlık-değer, ne sizsiniz ne benim, ne insanlardır ne de –Aristotelesçi bir mutçuluk[199] anlamında– *yapılmış* bir insan özüdür; bu, aynı zamanda ve her türlü ayrımlaşma içinde –ben, siz ve hepimiz olan– insan gerçekliğinin kendisinin sürekli devinen ertelenmesidir. İnsan gerçekliği, insanın kendisini amaçlar. Değer olan da, kendi varoluş tipiyle (gelecek zamanın içinde kendi gerçekliği tarafından gerçekleştirilmek üzere bekleyen şey gibi) birlikte bu *kendi*'dir. İnsan gerçekliği için, insan gerçekliğinden başka bir değer yoktur. Dünya ise, insan gerçekliğini onun niyetinden ayıran şeydir. Dünya yoksa değer de yoktur. Ahlak, özü gereği, insansal bir şeydir; melekler ya da Tanrı için ahlakın bir anlamı yoktur. Ahlak sorunu diye bir şeyin var olması için, insanın kendinden bir dünya ile ayrılmış bulunması gerekir, istemek gerekir, sınırlandırılmış olmak gerekir. Kant, kendisini tutan havanın yok edilmesi durumunda daha yükseğe ve daha iyi uçacağını sanan güvercinden söz eder. Bu imgeyi ulamların kullanımına uygular. Bu noktada söylenecek şeyler var ama, bu imge tüm gücünü ahlaklılığa uygulanınca alır: İnsan, insan durumundan kurtulursa, Tanrı olursa, melek olursa *daha* ahlaklı olacağını sanır. Farkında değildir ki, insanlığıyla birlikte ahlaklılık ve ona bağlı sorunlar da uçup gidecektir.

Fakat insan gerçekliği kendi'nin bir amacıysa, ahlak dünya *aracılığıyla* insan gerçekliğinin kendisiyle olan ilişkisini düzenleyen yasaysa, ilkönce bundan şu sonuç çıkar ki, insan

199) Yazar *eudémonisme* sözcüğünü kullanıyor.

gerçekliği kendi ahlaklılığının hesabını yalnızca kendine verecektir. Dostoyevski şöyle yazmıştı: "Tanrı yoksa, her şeye izin var demektir." Bu, aşkınlığın büyük yanlışıdır. Tanrı var olsun ya da olmasın, ahlak 'insanlar arasında' bir iştir, ve Tanrının o işe burnunu sokması gerekmez. Tersine, ahlakın varlığı, Tanrıyı ispatlamak şöyle dursun, onu kenarda tutar, çünkü bu, insan gerçekliğinin kişisel bir yapısıdır. İkinci olarak çıkarılacak sonuç şudur ki, bu ahlakın ilkelerini belirlemek için, insan gerçekliğinin doğasını belirlemekten başka bir yol yoktur. Burada, olgudan değer türetmek yanlışına düşmemeye dikkat etmemiz gerekir. Çünkü insan gerçekliği bir olgu değildir.

Bizi ilgilendiren bakış açısından insan gerçekliğinin özelliği, kendi kendini güdülemesi, ancak kendi kendisinin dayanağını oluşturmamasıdır. Onun özgürlüğü dediğimiz şey, kendini filan şey olmaya güdülemezse hiçbir zaman o şey olmamasıdır. Ona hiçbir zaman hiçbir şey *dışarıdan* gelemez. Bunun nedeni şudur: İnsan gerçekliği ilkönce bilinçtir yani herhangi bir şey olması için, onun bilincine varması gerekir. Kendi tepkisini dışarıdaki olaya güdüler; işte ondaki –yani insan gerçekliğindeki– olay, bu tepkidir. Öte yandan dünyayı tanıması da, ancak kendi tepkileriyle gerçekleşir. Şu halde tepkileri ve dünyanın ona görünme biçimleri tümüyle ona mâl edilebildiği ölçüde özgürdür. Fakat eksiksiz özgürlük ancak kendi kendisinin temelini oluşturan şeyden yani olumsallığından[200] sorumlu bulunan bir varlık için var olabilir. Olumsallık ise, dünyada her an bir insan gerçekliği olmasından başka bir şey değildir. Bu, bir *olgudur*. Hiçbir şeyden gelmez, o niteliğiyle de, hiçbir şeye varmaz. Halbuki, değerler âlemi, ge-

200) Yazar *facticité* sözcüğünü kullanıyor.

reklilik ve özgürlük, her şey bu ilkel ve saçma olguya bağlıdır. Herhangi bir bilinci yani bilinç sahibini yani bir insanı incelersek, onda o olguya mâl edilemeyecek hiçbir şey bulamayız. Fakat kendi yapısını güdülendiren *bir bilinç bulunması* olgusu, başka bir şeye indirgenemez ve abestir. Her bilinç, kendinde kendinden sorumlu olma bilincini ve kendi varlığının nedeni olmayışının bilincini taşır. Bu olumsallık bir *dışarısı* değildir, fakat aynı zamanda bir *içerisi* de değildir. Yaratılmış ve desteklenmiş nesne edilgenliği olmadığı gibi *ens causa sui*'nin[201] bağımsızlığı da değildir. Fakat, daha yakından incelenirse görülür ki, bu olumsallık, bilincin dayanağının kendinden başka bir şeyde, örneğin Tanrıda olduğu anlamına gelmez; çünkü bilincin aşkın olan her dayanağı bilinci daha doğururken kendi elleriyle öldürür. Bunun tek nedeni, bilincin dayanaksız varoluşudur. Bu, bilince özgü olan ve adına dayanaksızlık diyebileceğimiz bir çeşit hiçliktir. Bu ele gelmez, kolay duyumsanmaz dayanaksızlık hiçbir yerdedir ve her yerdedir, tüm bilinci baştan başa kaplar. Bu dayanaksızlık, yeryüzüne bir düşüşe, bilincin güdülenimleri de düşmekte olan taşın kendine istediği gibi verebileceği bir çeşit hızlanmaya benzetilebilir. Başka sözcüklerle anlatırsak, düşüşün hızı, bilince bağlıdır ama, düşüşün kendisi bilince bağlı değildir. Bilinç için ölüm olasılığı, dayanaksızlık düzeyinde işin içine girer. Bundan ötürü, o, bilincin olanaklarından biri değildir, Heidegger'in ileri sürdüğü gibi en içsel olanağı da değildir. Fakat bilincin dışında bir olanaklı da değildir. Bilincin ölümlülüğü, bilincin olumsallığı ile bir bütün oluşturur. Bunun sonucunda, kendi ölümünü tasarlayamayan bilinç –ta-

201) Latince deyim: Kendi kendinin nedeni olan varlık.

sarlayamaz çünkü tasarlamasını hâlâ bilinç olarak yapmaktadır–, onu yani ölümünü varoluşçu yolla kendi içine –ve kendisini baştan başa kaplayan hiçlikle aynı düzeyde olmak üzere– kapatır. Heidegger'ci anlamda *ölmek için var olma* yoktur, fakat her bilincin içine, daha dönüp de Hiçliğin yüzüne bakacak zaman bulamadan Hiçlik ve ölüm işler.

Bilincin kendine özgü yapısı, söz konusu dayanaksızlıktan kurtulmak için kendini dış dünyaya fırlatacak yolda kurulmuştur. Fakat bilinç dış dünyaya, kendi niyetiyle ve gelecekte kendi kendisinin dayanağı olmak üzere atılır. İnsan gerçekliğinin kendi niyetiyle var olduğunu söylemek, bilincin gelecek zamana doğru orada kendi kendisinin dayanağı olmak üzere atıldığını söylemekle aynı kapıya çıkar. Yani insan gerçekliği, dış dünyanın ötesinden, ufka kendisinin bir çeşit geleceğini yansıtır, ve bunu kendisi gelecek zaman olduğunda kendi dayanağı niteliğiyle öyle olacağı hayali içinde yapar. Bu hayal aşkın bir hayaldir ve nedeni, kendi olabilirlerinden bağımsız bir dayanak olan bilincin şimdiki zamandaki varlığının dayanağı olamazken gelecekteki varlığının dayanağı olmasıdır. Çünkü o *gelecek* varlık, gördük ki, –kendisi bir olabilir gerçeğin herhangi bir şey ile ilgili aşkınlığına sahip olmaksızın– düşünülür[202] bir aşkınlığın etkisi altındadır. Bilinçten gelecek varlık olduğu için yapısında bilinç bulamayız, ancak, aynı nedenle de, onunla sıkı ilişki içindedir. İstenç denilen şey budur. Benim betimlemem, 23 Perşembe ve 24 Cuma günleri yazdıklarımla kavuşuyor. Burada bilincin elinde olmayan şey şu: O gelecek zaman, şimdiki zaman olduğunda, istenç –tıpatıp olması gerektiği gibi olsa bile– bi-

202) Yazar *noématique* sıfatını kullanıyor.

linç durumuna gelecektir, ve bunun sonucunda da, dayanaksızlık ve hiçlik içine işlemiş olmakla birlikte, güdülenmesini kendisinden alacaktır.

Böylece, istencin birinci değeri ve birinci nesnesi, kendi kendisinin dayanağı olması oluyor. Bunu boş bir psikolojik istek olarak değil, insan gerçekliğinin aşkın yapısı olarak almalı. İlk düşüş ve kendini bağışlatma çabası var, ve bu düşüş, bu çaba ile birlikte, insan gerçekliğini oluşturuyor. İnsan gerçekliği ahlaksaldır, çünkü kendi kendisinin dayanağı olmak ister. İnsan da uzakların bir varlığıdır, çünkü ancak olanaklı niteliği ile kendi kendisinin dayanağı olabilir. İnsan, geleceğin içinde kendi kendisinden kaçan bir varlıktır. Tüm girişimlerinde, çoğu zaman söylendiği üzere, kendini olduğu gibi korumayı amaçlamamıştır, büyümeyi de amaçlamamıştır; amaçladığı şey, dayanmaktır. Girişimlerinin her birinin sonunda, kendini olduğu gibi yani iliklerine değin dayanaksız bulur. Çabadan, utkudan, sevişmeden sonra gelen o herkesin bildiği düş kırıklıkları bundandır. Yaratıcının çabası bundan, o isteğin en aşağılık görünümü olan sahiplik duygusu bundan (son ikisinde nesneler üzerine geçişim[203] var: *Yaratılmış* nesne, simgesel olarak, kendi kendisinin üzerine dayanan insan gerçekliğini temsil ediyor. *Sahip olunan* nesne, simgesel olarak, kendi kendisine sahip olan insan gerçekliğini temsil ediyor. Aşk, insan gerçekliğinin başkasında kendinin dayanağı olma çabasıdır). Birtakım haklara sahip olma duygusunun derin kökeni burada: Hak, bizim *var-olma-hakkı-bulunduğu-için-var-olan-varlık* niteliğimizle seçilmemiz sonucu insan gerçekliğinin olumsallığının örtülmesidir. Fa-

203)Yazar *transfert* sözcüğünü kullanıyor.

kat insanın böyle *haklı olarak var olan* niteliğiyle kendini kavraması, ancak üzerinde hak iddia ettiğimiz özel nesneler vesilesiyle olabilir.

Demek ki, her değerin kaynağı ve en yüksek değer, kendi kendisinin dayanağı olan varlığın tözlüğü[204] ya da doğasıdır. Bu töz olma niteliği, insan doğasının bir parçasıdır ama, sadece bir tasarı, bir kurucu değer niteliğiyle böyledir. İnsan gerçekliği de katıksız bilinçten kendi önüne bir değer koymasıyla ayrılır: O, kendini bu amaca güdüleyen bilinçtir.

Yaşam, kendi dayanağını arayan insan gerçekliği tarafından meydana getirilmiş ruhsal ve aşkın nesnedir.

Ne var ki, saltık olanın böyle aranması da bir ileriye doğru kaçıştır. Gelecek zaman için tözlüğü kurmak, bugün verilmiş dayanaksızlıktan kaçmak demektir. İnsan gerçekliği, kendini dayandırmaya çalışırken kendini yitiriyor. Onun salgıladığı *yaşam*, ancak görünüşte bir bütünlüktür; o yaşamın arka yüzü ölüm tarafından kemirilir, *ön yüzü* aşağılık bir yalandır; sevgi kıskançlık tarafından reddedilir ya da başkası için insan gerçekliğinin dayanağı olamamak edimi tarafından kavranır. İnsan gerçekliği, doğru olup olmadığı ortaya konulamayan olumsallığında, onunla birlikte, tüm arayış alanı içinde, her yerde mahpustur.

Bu nedenle, bezginliğe düştüğü ve kusuru olumsallığına yükleyerek özür dileyip kendini özgürlük sıkıntısından sıyırdığı olur, yani şunu saklamaya, perdelemeye çalışır: Kendi dayanağı olmadığı için sonsuza dek kendi güdülemesi olmaya yazgılıdır. Kendini bırakır, kendini *şey* durumuna getirir. Olabilirlerinden vazgeçer; artık onlar onun *kendi* olabilirleri

204) Yazar *substantialité* sözcüğünü kullanıyor.

değildir; onlara şey'lerin olabilirlerine benzer dış olabilirler olarak başvurur. Örneğin, savaş belki geçen yıl ayn ayrı her birimize –yuvarlanan bilyenin kendisini durduracak halı kıvrımının dışında kalması gibi– her türlü insan gerçekliğinin dışında kalan bir mekanik boşalma, bir *dışsal olabilir* gibi görünmüştü. Bu duruma sallanan insan gerçekliği diyeceğiz, çünkü, dalgalar arasında bir gidip bir gelen tahta parçası gibi, olabilirler arasında gidip geldiğinin kendi de bilincindedir.

Bu durumun kendisi gerçek değildir. Çünkü insan gerçekliği –burada bezginlikten– kendi kendini güdülemeye yazgılı bulunduğunu, kendinden saklar. Kendini bunu saklamaya güdüler. İşlevini bırakır, kendini *şey* yapar, fakat bu işlev bırakmayı da bilincine taşır. İşlev bırakma, onun tözlük arayışı sürecinde bir bölümden başka bir şey değildir. Değerlerin baskısından kaçmak için, tözlüğü başka herhangi bir yoldan gerçekleştirmek vb.. vb.. için işlevini bırakır. Örneğin filan olayı üstlenmeyi, o olayın ilkesini reddettiği bahanesiyle, reddedecektir. Bu görüş noktasından bakarak sallanan bilinç tipine Paul'ü örnek vereyim. Geçen gün bana "Ben mi askerim?" diyordu, "Ben kendimi asker giysisiyle kılık değiştirmiş sivil olarak görüyorum." Asker olmasa çok iyi olurdu ama, istememesine karşın, niyetleri, algılayışları, duygulanımlarıyla asker. Asker, yani üstlerinin komutlarını kabullenip onları kendi başına yerine getirecek kişi, yani tüfeği taşıyan kollarına, yürüyen bacaklarına varıncaya kadar suça ortak, algılamalarında, duygulanımlarında ve niyetlerinde asker. Demek ki, kendisini soktuğu biçimden *kaçmakta* direniyor; bu da onu zavallı ve dik başlı bir kaygıya itiyor.

Bu mutsuz durum, bilincin kendisinin tam görünümüne

dönerek kendinden kaçmaz duruma gelmesi için bir neden olabilir. Onun için amaç, tözlükten başka bir değer aramak değildir, öyle olsa *insan* bilinci olmaktan çıkar. Ona yeni tutumunu verecek olan değer, hâlâ, kendi dayanağı olma değeri, o en üstün değerdir. Nasıl bilişimsel bilinç, Husserl'in εποχη'sinden sonra, dünyayı dünyanın varlığını ortaya koymaktan geri kalmıyorsa, o da, yani insan bilinci de, bu değeri kesinlemekten ve istemekten geri kalmayacaktır. İnsan gerçekliği, ona kendini toparlama olanağını veren güdü-değeri, tözlüğe doğru ilk atılışından alacaktır. Çünkü, sallanan bilinç, olanca içtenliğiyle, tam özgürcesine, kurulma çabasını yaşamak isteyebilir. Bunu, içten olmanın bir ilk değer olmasından değil, içten olmayışa üstün bulunmasından da yapmaz; bunu, beceriksizce atılmış ve sonuç vermemiş bir adımı onu her türlü yararsız ve asalak hareketlerden temizleyerek düzeltir gibi yapacaktır. Şu halde, içtenlik, içi dışı bir, gerçek olma bir değer, ancak en başta gelen değer değil; tözlüğe erişmenin bir yolu olarak ortaya çıkıyor. Araştırmada ***kaçış*** olanı ortadan kaldırıyor. Fakat, elbette, bu içtenlik değeri sadece *öneriliyor*. Dönüşümü yapabilecek biçimde bilinci güdüleyecek olan şey, bir tek bilincin kendisidir.

O dönüşüm nedir? Bir dayanak arama, dayanılacak ya da kurulacak şeyin ***üstlenilmiş*** olmasını gerektirir. Kurmak edimi, yaratılış durumunda olduğu gibi, kuracağımız *varolan*'dan önceyse, üstlenme, a priori yani önsel olarak kurma edimi içindedir. Yok, öyle değil de, şimdi üzerinde durduğumuz olayda olduğu gibi, söz konusu olan, zaten bir olgu niteliğiyle *varolan*'ı kurmak için gösterilecek bir çabaysa, üstlenme –kurulan şeyi açınlayan bir sezgi gibi– kurma edimin-

den önce gelecektir. Bazı durumlarda iki sözcük aynı önem derecesini taşıyarak kullanılsa da, üstlenmek, hiçbir zaman kabul etmek anlamına gelmez. Üstlendiğim zaman, üstlendiğim şeyi belirli bir amaçla kullanmak *için* üstleniyorum demektir. Burada, kurmak *için* üstleniyorum. Ayrıca, üstlenmek, kendi hesabına yüklenmek, sorumluluğunu üzerine almak demektir. Şu halde, bilinç için bir değer olarak karşımıza çıkan üstlenici dönüşüm, insan gerçekliğini kendi hesabına alma niyetinin sezilişinden başka bir şey değildir. Bu hesaba alınışla da, insan gerçekliği kendi kendisi karşısında –izleksel olmayan bir kavrama edimi aracılığıyla– açıklanmış, belli olmuş olur. Bu açığa vurulma, onu yani insan gerçekliğini kavramlarla tanıyacağımız biçimde değil, *istenir* olduğu biçimde gerçekleşir.

Fakat, üstlenme bir içi dışı birlik değeri olarak ortaya çıkarsa, önceden var demektir. Kısaca, değer, insan özgürlüğünden sadece onun zaten yapmakta olduğu şeyi yapmasını ister. Bilinç, kendi kendini güdüler; o, artık özgür olmama özgürlüğünü elde etmek dışında kalan şeyler için özgürdür. Gördük ki, bilinç, olabilirlerinden ancak başka olabilirler edinerek vazgeçiyor. Kendini *şey*'lere benzer duruma *özgürce* getirebilir ama, *şey* olamaz. Olduğu her şeyi o, kendi kendisine oldurur. Başına ne gelirse, kendisi yoluyla gelir; bu, onun özgürlük yasasıdır. Nitekim, insan gerçekliğinin kendine yönelerek yapabildiği ve yapması gereken ilk üstlenme, özgürlüğünü üstlenmedir. Bunu şu kalıp tümceyle dile getirebiliriz: *Hiçbir zaman özrümüz yoktur*. Gerçekten de, sallanmaya bırakılmış bilincin olumsallığından ötürü *özür dileyen* bir bilinç olduğunu anımsıyoruz. Fakat, şunu bilmek gerekir ki, olumsal-

lığın bununla bir ilgisi yok. Elbette, benim savaşın içine atılmış olmamı yapan, olumsallıktır. Fakat savaş benim için ne olacaksa, bana hangi çehreyi gösterecekse, ben savaş içinde ve savaş için ne olacaksam, bütün bunları ben özgür olarak yapacağım ve bunlardan sorumlu olacağım. Bunda çekilmez bir şey var ama, bundan yakınılamaz da, çünkü kavranamaz, ele geçirilemez bir şeydir; bu da, başıma geleni yüklenmemin zorunlu oluşudur. Herhalde, dinsel bir kavram olan başıma gönderilmiş *sınama* kavramını doğuran bu olsa gerek. Fakat, özrü reddederek ve özgürlüğümü üstlenerek onu kendime mâl ediyorum. Elbette, sadece özürsüz olduğunu ***kabullenmek*** yetmez, aynı zamanda öyle olmayı ***istemek*** de gerekir. Tüm tabansızlıklarımı, tüm aptallıklarımı, tüm yalanlarımı, hepsini hesabıma geçiriyorum. Azizin dediği gibi *Bu fazla, Tanrım, bu fazla*, denmeyecek. Hiçbir şey hiçbir zaman fazla değildir. Çünkü, kendimi bıraktığım, bedenin bana egemen olduğu anda, gizli tutmak istediğim şeyi fiziksel acılar içinde itiraf ettiğim anda, kendi başıma, acımın özgür bilinciyle itiraf etmeye karar veriyorum. Jules Romains, eski savaşlarda yenilenin yenilmiş olduğuna kendisinin karar verdiğini yazar (çünkü o savaşlar topyekun savaş değildi ve yenilenin elinde henüz asker, silah, para bitmemiş olurdu). İşte, aynı biçimde, kendimi yenilmiş kabul etmemin korkunç sorumluluğu da bana düşüyor, ve nerede durursam durayım, daha ileri gidemediğime yani biraz daha gidebilecek olduğuma karar veren benim. Fakat, sonunda, hiç özrüm olmadığını kabullenir ve olmamasını istersem, özgürlüğüm ***benim*** oluyor, o korkunç sorumluluğu sonsuza dek üstleniyorum.

Elbette olumsallığımı yüklenme de özgürlüğümü üstlen-

mekle atbaşı gitmeli. Yani onu istemeliyim. Herhalde *onu kurmak üzere* istemeliyim. Fakat bundan ne çıkacağını göreceğiz. Kendi olumsallığını istemek ne demek? Önce, özrü olmadığı gibi hakkı da olmadığını kabul etmek demek. Başıma gelenden başka bir şey gelmesi için kendimde hiçbir hak görmüyorum. Bunda da, yine, olanı istemekten başka bir şey yapmıyorum. Başıma gelen her şey çifte nitelikli: Bir yandan bu bana olumsallığım ve dayanaksızlığım nedeniyle *verilmiş*tir –ve, ne olursa olsun, varlığımın kendisi verilmiş olduğuna göre– bana borçlu olunana oranla fazladır, öte yandan, madem ki yukarıda belirttiğim gibi, onu keşfetmeye kendimi güdülüyorum, ben ondan sorumluyum. Sonuç olarak, bunun benim başıma gelmesini önleme yolunda hiçbir *hak*ka sahip değilim. Örneğin, şu savaş için.[205]

205) Dördüncü defter bulunamamıştır (Gal).

DEFTER V

Aralık 1939

Morsbronn

"... sonra biraz kafamızı kaşıdık. İstediğimiz sadece uyumak, yemek ve üşümemek. Hepsi bu kadar. Başka bir şeyi pek düşünemiyoruz. Öyküler ve kitaplar aracılığıyla düşlediğim her şey gerçekliğin altında kalıyor. Tıpkı hayvanlar gibiyiz. Akıl alır gibi değil.

"Elimden geldiğince güncemi aksatmamaya çalışıyorum ama, kolay değil. Fakat, sonradan yazacağım; ne olursa olsun, şu sırada gördüğümden ve yaptığımdan hiçbir şey unutmuyorum.

"Şu anda, kahvehanelerde, lokantalarda temiz pak sivil giyinmiş insanlar bulunduğunu, gidip bir yatakta yatacaklarını düşününce gülmem geliyor ama, aslında imrenmiyorum da; böyle bir şeyi benim yaşayacağımı düşleyemiyorum. Sihirli bir değnekle onların yerine konmamı önerirlerse kabul ederim ama, kuşkucu bir omuz silkmesiyle ve coşkuya kapılmaksızın. Şimdiye kadar hiç böyle bir durumda olmamıştım."[206]

17 Pazar

Aşağı yukarı on beş gündür Pieter'in dudakları kuruyor; tahminine göre, hafif ateşli bir sindirim bozukluğundan ötü-

206) Sartre bu üç paragrafı bir arkadaşının mektubundan kopya ediyor (Gal).

rü oluyormuş. Gün boyu, biraz ıslatmak için dudaklarını yalayıp duruyor. Hiç değilse, başlangıçta o yüzden yapıyordu. Fakat, yavaş yavaş alışkanlık yerleşti ve bu pis davranış üzerinde kaldı. Şimdi ellerini ceplerine daldırıp bilmem neresini mıncıklayan genç oğlanlar gibi, mastürbasyon yapmak için dudaklarını yalıyor. Mukozanın bu yumuşak temasını tatlı bir yiyecek gibi kendisine sunuyor. Birini dinlerken hattâ biriyle konuşurken kaçamak ve kösnül bir hava takınıyor, üst dudağını çatı saçağı biçiminde ileri uzatıyor, bir ırz düşmanının küçük bir kızı odasına çekmesi gibi alt dudağını ağzının içine çekiyor, emiyor, içer gibi bir hareket yapıyor, dudak onun çağrısına uyarak şişiyor, şişmiş, büyümüş biçimde ağzın içine gömülüyor, orada artık herif diliyle, ürpertici okşamalarla kimbilir neler yapıyor, biraz da ısırıyor. Fakat aldığı zevkin başlıcasını, sanırım, kösnüllüklerin en ilkelinden, bir incirin üzerine başka bir incir konulması gibi, çıplak mukoza üzerine başka bir mukozayı koymaktan duyulan kendinden geçmeden alıyor; duyulan haz, osmos yoluyla koyu bir sıvı yağın geçmesi gibi, bir mukozadan ötekine geçiyor. Fakat, aldığı hazzın tam olabilmesi için gürültü de gerekli. Pieter'in çevresinde, çatırtı ya da derinden gürültü biçiminde veya ahenkli ve inilder ya da biraz boğuk, hep ufak sesler var; bunlar onun kendini kendine bırakmasının hiç dinmeyen masum şarkılarıdır. Dudağıyla mastürbasyon yaparken, bir bebeğin oburcasına meme emişleri, ağız şapırtıları, süt çocuklarının miyam miyamları, cinsel birleşmede erkeğin yabanıl soluk alışları, boyun eğen kadının doygunluğa ermiş solukları, bütün bunları anıştıran sesler duyuluyor. Sonra, tükürüğün parlattığı dudak, müstehcen, yumuşak, ağızdan bi-

raz sarkarak çıkıyor. Koskocaman ve dişi, mutluluktan bitkin. Bu işi yaparken ona baktığımda, yüzündeki o ahlaksız ve şımarık çocuğun kaçamak ve serseri havasını gördüğümde, kendi kendine olan hayranlığının çocukça ve organik derinliğinden adeta ürküyorum. Öte yandan, bu ufak oyun yüzünden alt dudağının dibinde kocaman, beyaz ve parlak bir sivilce çıktı; bu sabah kendisi pek mutsuzdu. Hâlâ biraz yalanıyor –çünkü bir şeyin sorumluluğunu almayı, heveslerini dizginlemeyi hiç beceremez– fakat şimdi daha ölçülü ve tat almaksızın.

Pieter, birliği buraya 3 kilometre uzaklıkta bir yerde konuşlanmış bir arkadaşını davet etmiş; bir pazarlamacı. Avcı birliğindeymiş, anlaşıldığına göre, hiç de iyi durumda değiller. Bir ara Pieter yanımızdan ayrılınca, adam sır söyler gibi sesini üç derece alçaltıp "Ah, babası!" dedi, "Ne parlak adamdı. Ne zeka!" Gözlerini de üzerime dikti; rahatsız edici bir durum, içtenlikle onaylamamı bekliyor. Pieter'in babasını tanımış olsaydım onaylardım elbette. Ama ne yapayım ki... "Evet, evet," diyorum, "Anlattı bana..." Bunu söylerken Pieter'in düşüncesine karşı sesimin elimden geldiğince saygılı olmasına çalışıyorum. Fakat, belli ki yetmiyor. Adam konuşmasını sürdürüyor: "Ona istediğin soruyu sorabilirdin. Öyle bir uzlaşma biçimi vardı ki, ondan başka kimsede görmedim. Diyebilirim ki, rastladığım adamların... hattâ tanıdığım tek adamdı, diyebilirim. Sonra bir de, çok güçlü kuvvetliydi. Şu masayı görüyor musun? Bir yumruğunu indirse, çökertirdi. Duvarı yumruklarken gözümle gördüm, çocuktum, duvar yıkıldı."

Oğluna, o obur saf oğlana bakıp bu masal kahramanı ba-

bayı gözümde canlandırmak hoşuma gidiyor. Lehmiş, ve ülkesi Rus egemenliği altındayken, 1898 dolaylarında, bir sotnia'da[207] askermiş. Kurtuluştan bir ay önce bir teğmen, baba Pieter'i tokatlamış, o da adamı öylesine dövmüş ki, adamın ölüsü yerde kalmış. Askeri mahkemeye vermişler; fakat baba Pieter'e dostluk duyan askeri doktor: "Sana sadece şunu söyleyebilirim, zavallı budala," demiş, "kulak zarının patlamış olduğunu görseydim, tokadın kulağını sakatladığını, senin de öfke çılgınlığına kapılıp böyle davrandığını yazabilirdim rapora." Baba Pieter bunun üzerine kovuşa dönüp tuz ruhu şişesini almış ve kulağından içeri boca etmiş. Sonuçta, askeri makamlar işi kapatmayı uygun bulup er Pieter'i salıvermişler; bir de emekli maaşı bağlamışlar. Adam 1900 yılında Paris'e gelmiş; benim Pieter de 1902'de orada doğmuş. Pieter'ler Rosiers Sokağında otururlar, oğlan Vosges Meydanındaki okula gidermiş. Arkadaşları, anasının gözü çocuklarmış, büyüyünce Lappe Sokağına dansa gitmeyi, orospulara pezevenklik etmeyi kurarlarmış. "Ah, Lappe Sokağı," der Pieter sık sık, "eskisi gibi değil. O zamanlar, gerçek iş orada çıkardı." Çoğu zaman, Bastille Mahallesinin kabadayıları Vosges Meydanında bir köşede dizlerinin üzerine bir battaniye çekmiş kumar oynarlarken o da iki su karşılığında erketecilik yaparmış. Savaşla birlikte bu bıçkınlar yavaş yavaş dağılmış, Pieter'in arkadaşları da başlarına birer deri kasket geçirip yetişkinleri oynamaya başlamışlar. En büyükler daha o zamandan bir ya da iki kadın çalıştırıyormuş. Pieter de peşlerinden geneleve gidermiş, bağıra çağıra konuşmaya çalışırlarmış. Ara sıra kırılan burunlar, dağıtılan çeneler de olurmuş. Bütün bunlar, he-

207) Sotnia, çarlık Rusya'sında 100 erden oluşan Rus ya da Kazak atlı birliği.

le ilk tanıdığımda, gözümde bu hantal adamı hiç de hak etmediği bir şiirselliğe bürümüştü. Bunun nedeni, önce Polonya, sonra Yahudi V. ile Yahudi Pieterkowski'nin benzer yazgıları. Benzer ama, ayrı düzeylerde. V., Viyana'yı ve tıp tahsilini bırakıp elmas satıcısı bir yakınının çağrısı üzerine Paris'e gelmiş, o kimsenin ölümü üzerine kardeşleriyle birlikte büyük bir mücevherat işinin başına geçmişti. Pieterkowski, Rosiers Sokağına yerleşir, zar zor bir dükkan açar, sonra Faubourg-du-Temple Sokağına taşınır. Bütün bunlarda, daha önce L.'den duyduğum ve şimdi de Pieter'de beni duygulandıran bilmem nasıl bir Yahudi ve Leh yazgısı var. Savaşın ciddi sanıldığı ilk zamanlarda, Pieter, her zamanki gibi sakınımlı davranıp şöyle diyordu: "Soyadım Pieterkowski ama, ben kendime Pieter dedirtmeyi yeğliyorum, çünkü Almanlar beni esir alır da Leh adı taşıdığımı görürlerse, anında öldürürler beni." Bir de şu var, onun çevresinde Paris'in sevdiğim, en güzel mahalleler kadar sevdiğim bir mahallesinin çok özel şiirselliğini duyumsuyorum. Kimbilir kaç kez Francs-Bourgeois Sokağında, eski Temple Sokağında, Rivoli Caddesinde, Charlemagne Lisesinin arkasında, Rosiers Sokağında Castor ile, T., O., L. ile ya da küçük Bost[208] ile dolaşmışımdır. Orada yüzlerce anım var. Rosiers Sokağında açıkta eski giysiler satan bir adamın tezgahının karşısında, T. ile oturup rom içtiğim küçük, loş bir kahve; Laon'dan döndükten sonra, O. ile birlikte –kendisine olan duygularım henüz ölmemişti– o dar ve gölgeli sokaklarda dolaştığım ağır havalı bir yaz günü. Sonra bir 14 Temmuz günü; F. ile birlikte neden bilmem çok büyük sıkıntılar içinde olduğum ve Rosiers Sokağı yakınla-

208) Jacques-Laurent Bost: Sartre'ın Le Havre lisesinden öğrencisi; Simone de Beauvoir'ın bir süre ilişkide bulunduğu ortak dostları.

rında sokak satıcılarının salatacıların bıraktıkları sebze meyve arabalarıyla dolu çok hoş bir üstü kapalı geçit keşfettiğim bir akşam. Bütün bunlar, Yahudiler arasında bir Yahudi, akşamları Bastille Mahallesinde sürten serseriler arasında bir serseri olan Pieter'i, –benim sadece turist gibi gelip geçtiğim– o yerlerde oturmuş olduğu için gözümde taçlandırıyordu. Halbuki ne denli yanlış! Bir şey daha var, daha gizli, daha derinlerde: Onun yeniyetmeliği, 1914 savaşının bu şiirsel ve gizemli Paris'iyle, o hafifçe beklemeye alınmış, savaş-öncesi dönemin belli belirsiz biçimde, dehşetin, yasların, yasakların sıkıştırması altında soğutulmuş ve bir itenekle sıkıştırılmış gazın duyulur duyulmaz biçimde sıvı duruma geçmesi gibi savaş-sonrası döneme dönüştüğü o Paris ile bağlantılı. Sıvıya dönüşen gazdan söz ettiğime göre, burada itiraf edeyim ki, bu benzetmeyi ilk kez kullanmıyorum. İteneklerin sert çeperleri arasında gizlenmiş ve göze görünmeyen o gazların ne katı ne sıvı olan, ikisi arasında bir nitelik taşıyan durumunu ortaokuldayken ilk işittiğimde şaşmış ve hayran olmuştum. Bana gizemli ve ters gelmiş, bir çelişki gibi zihnimi kurcalamıştı. İmgelemimde *kirli tabak* ya da *güneşte ölüm*'ün yanına konulacak bir şey, belirsizliğin düşünsel bir şeması gibi kalmış. Yani sistemli düşünen birine (halbuki ben de öyleyimdir) çok ters gelebilecek bu belirsizlikle, Kierkegaard'ın[209] Hegel'e karşı çıkarken dört elle sarıldığı bu belirsizlikle, ben ilk kez bir fizik deneyinde tanıştım; ya da, en azından o fizik deneyi o iki durumda da bulunma olgusunu *fiziğe karşı* ortaya koymuştu. Her neyse, bu ayracı kapamam gerektiğine göre, özetleyeyim ki, geçen savaşın o Paris'i bana ancak pek yakın

209)Søren Kierkegaard (1813-55), Danimarkalı filozof. Varoluşçuluğun kurucularından biri olarak kabul edilir.

bir geçmişte, iki ölü dönem, 1900-1914 ve 1918-1939 dönemleri, arasında pırıldamaya başladığı zaman –ve öne doğru itilmekten bir an kurtulmak için arkaya doğru düş kurmayı öğrendiğimde– şiirsel gelmeye başlamıştır. Belirsizliği içinde, ışığı kısılıp beklemeye alınmış o küçük mücevherin çekiciliğinin görmemde, itiraf etmem gerekir, Pieter'in payı büyüktür; anlattıklarından o Paris'i ele avuca sığmaz delikanlılara bırakılmış büyük bir gece kenti olarak gözümde canlandırıyordum. Örneğin, pekala ben de kocası savaşta ölmüş bazı kadınların, sırtlarında yas giysisi ile sokakta müşteri avladıklarını işitmiştim. Fakat bu, benim için ufak bir tarihsel ve yazınsal olgu, ahlaksal yaşamla ilgili bir ayrıntı olarak kalmıştı. Meğer, Pieter bekaretini bu kadınlardan biriyle yitirmiş. Bir müşteriye bir paket götürmüş, dönüyormuş. Clichy taraflarından bir yerde otobüs beklerken o kadın da bekliyormuş. Montmartre'daki loş ve kasvetli bir caddeyi birlikte çıkmışlar. Kadın acayip, bayağı ve edepsiz bir şeyler anlatıyormuş. Bir otel odasında kendini Pieter'e vermiş; yüz su almış ama, delikanlıyı yanında tutmak istiyor "Kal, kalsana," diyormuş. Delikanlı gitmek istemiş. Kadın öncelikle biraz sevgi ve haz, üstüne de ufak bir para mı istiyordu, yoksa yaptığı, acı bir tensel zevk satışı mıydı, bunu hiçbir zaman bilememiş. İşte Pieter bütün bunları, bu anıları, bu havayı tatmış. Yirmi yaşındayken çekilmiş bir resmini gördüm. Deniz kıyısında, bir sandala oturmuş; güzel, kadife gözleri, kadın kirpikli ağır gözkapaklarıyla zayıf ve hoş. Kavgacı, dövüşçü olduğunu hiç saklamaz. 1920'de, yirmi yaşındayken parası olmuş. Bu da, bilinen şey; tam savaş-sonrası. "Vaktinden çok erken zengin oldum," diyor. Bir araba, kadınlar, hâlâ ara sıra üsteleyen bir

belsoğukluğu. Eski maceralarını biraz abartıyor, olabilir. Fakat, yine de, nasıl *böyle* olmuş? *Böyle,* dediğim, bu yumuşak açgözlülük, bu bastırılmış kösnüllük, bu radikal-sosyalist içtensizlik?

Üçüncü deftere bir gün kendimi *bir edim üzerinde* anlatacağımı yazmıştım. Görüyorum ki, bu tasarım henüz yeterince olgunlaşmadı. Gerçi, şimdiden birçok küçük şey fark ediyorum: Örneğin, bir heves olarak başlayıp ellerime büyücü çırağının süpürgesini almışım gibi beni deli eden bir güçle gelişip tüm tasarılarımı alt eden şeyler. Nesneler benim için ne makine ne de birer canlı varlık. Onlar, birtakım ayarı bozuk düzenekler, davranışlarında kötücül bir ruhtan bir şeyler kalmış ama, o büyücü kötü niyeti ölü katılığıyla gizliyorlar. Hiç güvenmiyorum bunlara. Onlara dokunur dokunmaz, onlarda hemen hafif, alaycı bir şey oluyor; toptan almak istediğimde dağılıveriyorlar; ayrıntılara eğilsem, daha ben farkına varmadan tümü yeniden biçimleniyor; bir öğeye getirdiğim en ufak bir değişiklik önceden kestirilemez biçimde etkisini bütünün üzerinde gösteriyor. Fakat bunları bırakalım. Bugün işaret etmek istediğim ve edimden pek de uzak olmayan şey, verilmiş bir karara nasıl bağlı kaldığım. Örneğin, kaba çizgileriyle diyebilirim ki, dün ve bugün günde bir öğün yemek yeme, içki içmeme, ekmek yememe kararıma bağlı kaldım. Fakat; savaş alanı çarpışmalarının yakından bakıldığında yenenin gözünde her zaman birden çok bozgun olarak görülmesi gibi, bu başarı da, yakından bakılınca birtakım ufak, bireysel bozgunlara ayrışıyor. Kararı verdikten sonra, bir pişmanlık duymuş ve ek olarak "düşündüm, yine de, kahvaltıda ekmek yiyeceğim," diye yazmıştım. Ekmek yeme-

yi önemsiz bulduğumdan değil, olabilirlerimi çarçabuk gözden geçirip ekmek yemekten kendimi alıkoyamayacağımı gördüğüm için böyle yaptım. İnsan bir karar vermek istediği zaman, çevresini bir kolaçan eder ve olabilirlerini denetimden geçirir. Kaya gibi sert olanlar vardır, onların çevresinden dolanmak gerekir. Bazıları da yumuşak, peltemsi kitlelerdir ve çaba asıl onlara yöneltilmeli, onlar çökertilmelidir. Sabah kahvaltım bir kaya. Bir öğle yemeğini, hattâ iki yemeği atlamak, ekmekle ya da, tersine, ekmeksiz salata ile beslenmek veya bir ya da iki gün aç kalmak bana göre hiçbir şey değil. Bir gece, iki gece uyumadan da durabilirim. O.'ya tutkun olduğum sıralarda kırk saat ayakta durduğum çok oluyordu. Fakat, kahvaltıdan vazgeçmek benim için çok zor bir şeydir. Niçin olduğunu pek bilmiyorum ama, o saatler benim kendimi ortaya çıkaramadığım, görevlerden kaçtığım, zora gelemediğim saatlerdir. Kendi kendimle yalnız olmak isterim ama, onun için de bir bahane gerek. Bahaneyse, kahve fincanı, üzerine yağ sürülmüş ekmek dilimi. Bunları bana verdiler mi, dünyalar benim olur; kendimi güzel kokular içinde, şiirsel duyumsarım. O sırada yanımda bir kimsenin bulunmasını istemem. Castor'a bile zor dayanırım. O beni buluşma yerimizde beklerken ben biraz daha kendi kendimle ve gecenin düşleriyle baş başa kalabileyim diye Üç Silahşorlar Kahvesine gidip de çarçabuk bir kahve içerek kruvasan yediğim olurdu. O sırada kafam diri olur, iyi eğilimlerle doludur, kendime fıkralar anlatırım, aklıma yeni düşünceler gelir. Kahvaltıyla başlayan bir gün, görkemli bir gündür. Son yıllarda saat on bire doğru kalkıp da sabaha karşı dörtte yattığım zamanlar, bir saat daha bekleyip de et yiyeceğime, Dô-

me'da iki fincan sütsüz kahve içip kruvasan yemeyi daha iyi buluyordum. Galiba bu, bir çeşit sabahı uzatma yoluydu. Öyle günlerde bile sabahıma sahip olmuş olmayı istiyordum. Sabahları hepimiz yedide uyanabilecekken, her akşam saatin zilini sabahın altısına kurarak uykuyu seven Paul'e işkence ettim; sırf o soğuk havada bisikletle la Rose meyhanesine gidip iki minik francala yemek, bir bardak uydurma kahve içmek için. O anlar çok zevk aldığım anlardı. Çıkacağıma yakın Mistler gelir, Heidegger'den söz ederek rahatımı kaçırırdı. Evet, ne diyordum, kahvaltıda bir şeyin eksik olacağını anlayınca, cesaretim kırıldı. Çünkü ille kahve ile ekmek (ya da kruvasan) yemeliydim. T. çay içeyim, meyve yiyeyim diye yüz kez üstelemişti ama, boşuna. Sabahları ondan önce aşağıya inip Rochechouart Bulvarındaki kahvede gizlice kruvasan tıkınmayı yeğlerdim.

(Bütün bunları eğlence diye anlatıyorum; biraz gülünç, biraz sevimli olduğumu duyumsuyorum; kendi kendimle eğleniyorum.) Kısaca, ilk küçük başarısızlık. Farkındayım ki, kararlarımın aşırı kesinliği de bir başarısızlıktı. Dört beş ayda bir aynada karnıma bakıyorum ve üzülüyorum. Hemen o anda sıkı hattâ zor dayanılır bir rejim uygulamaya karar veriyorum. Şişmanlama korkusu bana sonraları geldi. Almanya'dan döndüğümde bir küçük Buda'ydım. Guille, kazağımın üzerinden iki eliyle karnımı kavrar, Bayan Morel'e gösterirdi; ben de eğlenir, gülerdim; şişman olmaktan pek rahatsızlık duymuyordum. Fakat O.'yu tanıdıktan sonra şişman adamlardan nefret etmeye, şişko bir kel kafalı olmaktan ölümüne korkmaya başladım. Aslına bakılırsa, dikkat etmezsem öyle olmaya biraz uygunum. Sorun şurada ki, dikkat etmesini bilmiyorum. O

hanım ve Castor birçok kez bana zararsız ama sürekli rejimler izlemem için ricada bulundular. Fakat, başarısızlığa düşmeden kendime dikkat etmeyi hiç beceremiyorum. Bir de şu var, izlediğim rejimin sonucunu hemen görmek istiyorum. Onun için de, çok sıkı yolları seçip kendime biraz işkence etmeyi yeğliyorum; çünkü midemin feryatlarından zayıflamamın sonuçlarını duyuyormuşum gibi geliyor. Sonra, elbette, vidaları biraz sertçe sıkarsam, kendi kendimin efendisiymişim yani özgürmüşüm gibi geliyor. Bayan Morel bir gün şöyle dedi. "Hoşlanmadığınız bir şeyi yapmaya kendinizi zorlamaktan hoşlanıyorsunuz." Evet ama, ara sıra. Bir ay kendimi zorladıktan, ne kadar ilerlediğimi görmek için her gün aynaya baktıktan, eczacıların kapılarının önlerine koydukları otomatik basküllerde her gün tartıldıktan sonra, sonuca varınca ya da sonucu elde ettiğim kanısına varınca, yeniden canımın istediği gibi yemeye koyuluyorum, artık kendimi denetlemiyorum, yağ bağlıyorum. Ta ki, yeniden tasayla karnımı seyretmeye, şişkinliğini indirmek için önlemler düşünmeye başlayacağım güne kadar. Demek ki, kararın kendisinde, sertliğinde, aşırılığında zaaf varmış. Fark ediyorum ki, bunu, her zamanki gibi bağıra çağıra ilan edemeyince bu deftere kaydettim. İlan edişim de şişinmeden değil, köprüleri atmak, kendimi verdiğim karara daha iyi bağlamak için. Öte yandan düşsel bir şema çizmişim bir kez, o şema gereğince bu kararları genellikle sonuna kadar uygularım. Üç ayda bir sigarayı bırakmaya karar verip de bir ya da iki gün ne çabalar pahasına dayanan, sonra işin ucunu bırakıp sigarasını yakan o heriflere bayılıyorum. Sinclair Lewis[210] bunu *Babitt*'te pek güzel ya-

210) Amerikalı romancı (1885-1951), *Babbitt* (1922) ve öteki romanlarında toplumsal eleştiriler vermiştir; 1930 Nobel edebiyat ödülü sahibi.

zar; zaten benim için *Babbitt* bu döneklerin simgesi oldu. Burada göstermek istediğim şu ki, sıkı durmamla onların vazgeçmeleri arasında pek büyük ayrım yok.

Evet, dediğim gibi, öğle yemeğine tek başıma gar lokantasına gittim; henüz taze olan kararım daha yüzeyde olduğu için, baskı altında olmaksızın istediğim gibi karnımı doyurabileceğim bir yemek yiyeceğime içimde, derinlerde, hâlâ açıkça dile getirmediğim mutlu bir inanç vardı. Lokantaya varınca, sabahki kararımı anımsadım; karar bana nesnel bir olanaksızlık gibi göründü. Kendime şöyle dedim: "Aa, içki içmeyeceğimi de, ekmek yemeyeceğimi de unutmuşum." Bunu görmeye gittiği kişi için "Aa, Filancanın Pazartesi sabahları evde olmadığını unutmuşum" diyen bir kimsenin ruh durumu içinde söyledim. Ve hemen, tümden doğallıkla, bu saptamayı içtenliğimle, nesnel bir olanaksızlık olarak kabul ettiğim için onu atlamanın yollarını aramaya başladım. Tıpkı Filancanın Pazartesi sabahları evde olmadığını anımsayıp da ona iş yerinde, annesinin babasının evinde vb.. ulaşmanın yollarını arar gibi. Bu düşünceye dalış ancak bir an sürdü; hemen arkasından bana en tehlikeli ve en korkutucu olanı gösterdi: Bu kararda hiçbir ***nesnellik*** bulunmadığını, onun aşkınlığını ve benim onun karşısındaki katıksız özgürlüğümü gördüm. Kierkegaard *özgürlük olasılığı* için kaygı[211] demekte haklıysa, dün sabah sofraya bakan kızın masama getirdiği ekmeği koparmakta ve parçalarını ağzıma götürmekte tümden özgür olduğumu bir kez daha keşfederken duyduğum, hafifften bir kaygıydı. Dünyada hiçbir şey, kendim bile, *beni* bunu yapmaktan *alıkoyamazdı*. Çünkü, bir şeyden kaçınmak ken-

211) Yazar *angoisse* sözcüğünü kullanıyor.

dini o şeyi yapmaktan alıkoymak demek değildir. Kaçınmak, sadece ertelemektir, beklemede kalmak, öteki olabilirlere dikkatle bakmak demektir. *Kendini filan şeyi yapmaktan alıkoymak* düşüncesi içinde benim kolumu tutan güçlü bir kol imgesi var. Fakat ben engelleyici bir kola sahip değilim. Kendi içimde kendim ile benim olabilirlerim arasındaki birtakım setleri kendim yükseltemem. Öyle bir şey yapsam özgürlüğümden feragat etmiş olurum, onu da yapamam. Bana kalan tüm şey, özgürlüğümün içsel bir zayıflaması olasılığıdır. İçinden kemirilen özgürlüğüm çöküp yıkılır ve biraz ötedeki bir başka olabilire yönelerek özgürce yeniden biçimlenir. Öyle ki, verilmiş kararlara bağlı kalışımda hiç de bir durduruculuk, bir *Hayır*! soyluluğu yoktu. O bağlılık, daha çok, ekmek yeme isteğime gevşeklik, cansızlık karıştırmanın, kendi kendime tembelce *"Ekmek yemeye de değer mi şimdi? Gerçekten ekmek istiyor mu canım benim? Sözümde durmayışımdan doğan üzüntüyü karşılayacak kadar zevk verecek mi bakalım ekmek bana?"* diye sormanın sinsi bir yoluydu. Öyle ki, o ünlü *durdurma edimi* tümden güçsüzlük, dirençsizlik; o, sadece, dünya değişip de insanın istek nesnesini ortadan kaldırarak kendisi, yani dünya, insana bir olabilir oluncaya kadar ikircikli kalışı sürdürmenin bir yoludur. İşte, her zamankinden daha gevşek, daha cansız olarak yemeğimi yiyorum, ve Köhler'in[212] kullandığı anlamda 'zayıf biçim' içinde bulunduğum, açık bir bütünün parçası ve dengesiz olduğum yolunda tatsız bir izlenim var üzerimde; halbuki öteki günlerde, öğle vakti bu lokanta, içinde yerimi aldığım, kendi üzerine kapanmış, yusyuvarlak ve katı bir doluydu. Henüz *şarap* sözümü bozmamış-

212) Wolfgang Köhler (1887-1967) Alman asıllı Amerikalı ruhbilimci. Biçim kuramının (Gestalttheorie) önde gelen adlarından.

tım. Bana yardım eden, bu lokantada şarabın pek iyi olmamasıydı. Rengi pembe ve görünümü bulanık. İçim çekmiyor. Üzümden çok elmayı anımsatan şekerli bir ekşiliği var. Fakat, işte, insanın hiç düşünmediği ama, insanın önüne hemen bir özür çıkarıp başka türlü edemezdim, deyip insanı yanlışa saptıran çeşitten, hiç unutmamamız gereken çeşitten bir şey oluyor. Sofraya bakan kız, ben sipariş etmediğim halde, fıçıdan bir küçük sürahi doldurup masama koyuyor. Yüzünde de *bakın ben sizin neden hoşlandığınızı biliyorum*, der gibi bir hava. Müşterilerinin neyi istediklerinden haberi olduğu için mutlu görünüyordu; kızın hoşnutluğunu bozma yürekliliğini gösteremedim. Kısaca, masamın üzerinde şarap sürahisi, tabağımın yanında boş bir bardak. Bitmedi. Sürahiye dokunmasam, kız yemeğin sonunda şaşıracak. Demek, iyi değildi, vb.. gibi bir şeyler söyleyecek. Ne yapmalı? Rejime yarın başlarım, bugün olanaksız. Olanaksızın önüne bir şey geçemiyor, deyip insana saygıdan ötürü içmeli mi? Kısacası hemen hemen içmeye kararlıydım ve hemen hemen boyun eğmiştim. Çünkü kararımı sanki dünyada tek bir şişe, tek bir bardak ve bir de ben varmışım gibi vermiştim. Kararım ölü bir dünyada sadece o maddesel nesnelerle ilgiliydi: Kendiliğimden, hiçbir zaman bir şişe şarap ısmarlamayacağım. Fakat, ısmarlamaksızın bana şişeyi getirmeleri durumunu öngörmemiştim. Bu olasılığı düşünmediğim için, karşıma çıkması durumunda başvuracağım önlemleri almamıştım. Bilmediğim topraklar üzerindeydim ve kendime verdiğim sözün artık geçerliği kalmamıştı. Hattâ belli belirsiz bir biçimde kendimi o sert kararla yeterince sıktığımı düşünüyordum; üstelik kendime verdiğim sözlerin arasında bir hizmetçiyi üz-

mek diye bir şey yoktu. Burada yitirmeme yol açan şu: Ben kararımı çok sadeleştirilmiş bir durumu göz önüne alarak vermişim; o durumu önüme çıkan ve her zaman daha karmaşık olan gerçek olayın içinde *tanıyamıyorum*. Kurtaran ise, ödleklik, gevşeklik. Bir türlü karar veremiyordum; dikkatimde bir boşluk oldu; bir de baktım ki, şişeden ve şişeyi getiren kızdan yüz fersah ötede *Colomba*'yı[213] okuyorum. Sonra, sorun yeniden ortaya çıktığında, bir kaçamak yol buldum: Bardağa biraz şarap koyacaktım. Kız sürahinin yarı yarıya boşaldığını görünce, sadece pek susamamış olduğumu düşünecekti. Bardaktaki şarabın sürahideki eksik miktara tıpatıp denk geldiğini sonradan da fark etmeyecekti. Öte yandan, aldatmacayı tamamlamak için dudaklarımı ıslatacaktım. Kendimi bardağa şarap koyarken buluyorum. Bu, iki yönlü bir edim. Bir yanıyla içinde bulunduğum duruma çok uygun; fakat başka bir yandan, beni kafayı çekmek üzere olan bir içkici durumuna sokuyor basbayağı. Elbette, özel koşulların hak verdirdiği bu edim, bana simgesel bir doygunluk veriyordu. Yapmam yasaklanmış olan bir olayı taklitle canlandırmış oluyordu. Bu da zaaf. Hemen arkasından, sayılmayacağından emin olarak kendime bir yudum alma iznini verişim de zaaf. Zaaf, çünkü susamışlığımdan ileri gelmiyor, çünkü geçer gerekçe uğruna yapılmış ve başka türlü edemediğim bir edim. Evet, o yudumu alıyorum ama, pintice, çünkü yine de fazla ileri gitme korkusunun pençesindeyim. Hemen cesaretim kırılıyor ve duruyorum. Fakat aynı zamanda madem ki iş buraya geldi diyerek olabildiğince zevk almaya çalıştım, dikkatimi şarabın kokusuna, yudumun serinliğine verdim. Kaça-

213) Carmen'in yazarı Prosper Mérimée'nin (1803-1870) öyküsü (1840).

mak ve sinsi bir zevk. Güzel bir hastasının soluğunu dinlerken tüm kösnüllüğünü parmaklarının ucunda toplayarak muayenesini kesmeden parmaklarıyla kadından haz alan doktorun kaçamağı gibi. Bu da zaaf. Birden durmam, sözümü tutamama *korkusuyla* birden bardağı bırakmam da zaaf. Kısaca, sonuna kadar gitme yürekliliğini gösteremeden Şeytan ile kırıştırdım. Bu, bana Gide'in güncesinden şurayı anımsattı (1917, s.621): "Bununla birlikte, bu gece kendimi tümden zevke bırakmadım ama, bu sabah zevkin ardından gelen o tiksintiden bile yararlanmadığım için, acaba diyorum, bu dirence benzer şey daha kötü değil mi? Şeytan ile konuşmaya girişmek büyük yanlış. Çünkü insan neresinden alsa, sonunda haklı çıkan o oluyor."

Bu sabah aynı durum: Pieter'in bir konuğu vardı (yukarıda sözünü ettiğim adam); bir şişe iyi şarap getirtmiş, içeyim diye ısrar ediyordu. Hepten geri çevirmek kabalık olacaktı; bir yudum bir şey içtim. Bütün bunları neden ayrıntılarıyla yazıyorum? Çünkü, dışarıdan bakınca, yine de *başarıya ulaşmış* bir edim. Dışarıdan bakınca, içmemeye karar vermiş bir herif görülüyor. Gerçekten de, anlattığım durumların hepsinde, alışık olduğu iki kadeh yerine hemen hemen üzerinde durulmayacak kadar az, örneğin bir kadehin onda biri kadar içiyor. Ekmek yemeyeceğini söylemiş, yemedi de. Şu halde bu bir utku, ama Pyrrhus[214] utkusu. Böyle beş altı utku daha kazanırsam içki içmeden yemek yeme alışkanlığı edinirim ve *gerçekten* sözümü tutmuş olurum. Fakat, bütün bu ödleklikler, gevşeklikler yitip gittiğinde bilinç de yitecek; edim düşünülmeden yapılır duruma gelecek. İşte bunun içindir ki, be-

214) Yunan mitolojisinde Pyrros olarak geçen bir kahraman; Pyrrhus utkusu: Çok zor elde edilmiş utku.

ni övdüler mi, hep övgü başka birine yöneltilmiş gibi gelir. Altında gizli zaaf bulunmayan edim yoktur. Başkaları sadece biçemi görür, bense zaafı. Uzun lafın kısası, izne gidinceye kadar yeminimi –hem de gittikçe daha iyi olarak– tutacağım. İstenç sahibi olmak buna denir. Zorlukları tartıyoruz işte.

18 Pazartesi

İnsanlar, diyorlar –Maheu son mektubunda diyordu– *barışı hak etmiyorlar.* Doğru. Şu anlamda doğru ki, *savaşıyorlar.* Bugün silah altındaki askerlerden hiçbiri (elbette kendimi ayrı tutmuyorum) barışı hak etmez; çünkü hak etseydi, silah altında olmazdı. –Zorlanmış olabilir. Yok canım. Özgürdü. Başka türlü edemeyeceğini sanarak askere gittiğini ben de görüyorum. Fakat kararı verdiren, öyle sanması oldu. Peki, neden böyle karar vermiş? İşte gerekçeler ve suç ortaklığı bu noktada ortaya çıkıyor. Uyuşukluktan, ödleklikten, gevşeklikten, güçlere olan saygıdan, yargı giyme korkusundan; çünkü olasılıkları ölçtü ve boyun eğmekten değil de direnmekten daha çok yitireceğini hesapladı –felaketten hoşlanmasından– çünkü yaşamı onu yeterince *tutmuyordu* (bu anlamda yaşamını şeylerin doğası el verdiğince *başarmak,* barışa çalışmak demektir. Evliliği başarılı olamadı diye 38 Ekimi'nde savaşın yaklaşmasına kayıtsızlıkla bakan ve kendisinin tarihsel kişi durumunun bu kayıtsızlığa bir ağırlık verdiğini, savaşı yaklaştırdığını pek anlamayan kişiler gördüm; bunların *tarihsel kişi durumu* savaşı başlatmaya yetmiyordu ama, suç ortağı yapmaya yetiyordu) –dövüş horozu gibi, kibirden, aptallıktan, saflıktan, düzeni bozma korkusundan, özgür düşünme türkü sünden ötürü, insanlık görevini ancak büyük bir felaket

olursa yerine getirebilecek kişiler gördüm. İşte bu nedenlerden ötürü, savaşta masum kurban yoktur, diyorum. Başlangıçta masum olsalar bile, o kurbanlar, asker yaşamlarının ayrıntısı içinde kendilerini suç ortağı durumuna getirecek bin türlü yoldan savaşı üstlenirlerdi. Öyle ki, günahın kefaretini verme, borcunu ödeme dediğimiz şey, olanca ahlaki gücüyle burada karşımıza çıkıyor: Tarihselliğin doğası öyle ki, insan ancak kendi seçtiği bir şey uğruna acı çekmeyi kabullenirse, kurban, ezilen olursa suç ortaklığından kurtuluyor. Savaşı hak etmeyenler sadece barış uğruna acı çekmeyi, kurban olmayı kabul eden insanlardır. Sadece onlar masumdur, çünkü onların yadsıma gücü mutsuzluğu ve ölümü çekmelerine yetecek denli büyüktür. Yani yadsımalarının sonuçlarını kabul etmekle başkası yerine acı çeken masumlar oldukları doğru. Başkasının borcunu ödüyorlar. Şu halde, tarihselliğini üstlenmenin kurban ve kurtarıcı olmaktan başka yolu yok. Bundan ötürüdür ki, bir yabancı gazeteci niteliğiyle Malaga'nın alınışında seyirci olarak hazır bulunan o Koestler'e hayranlık duydum. Arkadaşları o genel ürküntü içinde bindikleri otomobile bunu da alıp Alicante'ye doğru yola çıkıyorlar. Fakat, arabaların karşılaştığı ilk arızada bu, yere atlıyor ve tek başına Malaga'da kalıyor. Söylemiyor ama, okur seziyor ki, ödemek istiyor. İhanet etmiş generallerin, bozgundaki askerlerin, el koyma yürekliliğini gösterememiş demokrat yönetimlerin yerine ödemek. İnsan gerçekliğinden sorumlu olduğunu duyumsadığı, tarihselliğini üstlenmek istediği için ödemek. Suç ortağı mı, kurban mı? Bunlardan biri seçilecek. Tarihi yapan bu karar. Savaşı reddetmekle başkaları yerine ödemiş oluyorum. Kabul etmekle de ödüyorum ama, sadece kendi adıma.

Artık telefon görevinden çıkıyoruz. İstihkamdan birini gönderiyorlar, bizim işimizi devralacakmış.

Bundan önceki sayfalara ve bundan sonra yazacaklarıma tam değerini verebilmek için, şu Bellevue Oteli'nden bana göründüğü biçimiyle, Lewin'in[215] 'hodolojik uzam'[216] dediği şeyimin yani kısaca dünya ile uyumumun belli başlı niteliklerini, içinden geçen yolları, deliklerini, tuzaklarını, görünümlerini yazmak istiyorum. Önce bu, benim *sahiplendiğim* bir dünya. İlk günler soğuk ve devinimsizdi, birden *benim* oluverdi; bu kırlar, bu soğuk, çevresinde Fransa'nın, Almanya'nın, Avrupa'nın yayıldığını gördüğüm bu özel bakış noktası, bütün bunlar benim. Querencia. Dünyanın bir doruğunda, dünyanın çatısında (=bir tepenin üzerinde) duruyorum. Dünya düz; bu doruk ona tepeden bakıyor (Alpler, Pireneler aşağıda, *altta*, *çatının aşağısında* kalıyorlar. Burada, belli ki, bu ufak yükseklikle, bir harita üzerinde, Alp ve Pirene masiflerinin yukarısında tümü birleşiyor). Elbette, dünyanın çatısı gibi görünen bu yükseklik simgesel olarak benim *savaşa egemen olma* istencimi gösteriyor. İşte egemen dinginliğin güzel bir doruğundayım. Ötekilerin hepsinin yukarısında, çünkü dünyanın bu çatısı üzerinde bir ev var ve ben o evin birinci katında oturuyorum. Sekreterleri hor görmemin somutlaşması: Onlara yukarıdan aşağı doğru bakıyorum. Evin çevresinde buz gibi ve gri bir rüzgar çevrintisi: Ev kah bir dalganın tepesinde bir gemi, kah bir deniz feneri oluyor. Genellikle oturduğumuz sıcak odada akşamları ben yalnızım; burası bir de-

215) Kurt Lewin (1890-1947) Alman asıllı Amerikalı ruhbilimci; grup dinamiğinin kurucularından.

216) Hodolojik uzam. Çok kaba taslak olarak 'nesnel değil de, öznel uzam' diye karşılanan bir ruhbilim terimi.

niz feneri; yuvarlak bir kulede olduğumu *biliyorum*. Beni dışarıdan yalıtan şey, rüzgar ve soğuk. Öteden beri soğuk bende duruluk gibi, yalnızlık gibi duygusal bir yankı uyandırmıştır. Neden bilmiyorum, Almanya uzaklaştı. Brumath'tayken Almanya'nın sıcak ve zehirli vücudunu bizimkine dayanmış gibi duyumsuyordum. Burada, her ne kadar açık havada görebiliyorsam da (Kuzeydoğunun gümüşi tepeleri), yakınlığı soyut bir yakınlık. Daha çok, bir dünyanın ucundayım, arkamda sıcak ve gürültülü kentler, insanlar ve *topraklar* var. Elbette beni arkamdan ön hatlara doğru iten şey, *cephe gerisi –cephe* doğrultusunun bir konum değiştirmesi. Bu konum değişmesi de bana –sanırım tüm çocuk düşlemlerini etkileyen– şu şiirsel yapının içinden görünüyor: Dünyanın ucunda bir deniz feneri, *finis terrae*[217] vb.. Ön saflarda konuşlanma; burada da simge belli. Bundan ötürü yönler arasında hafif bir kayma oluyor: Morsbronn'dan gelip otelin önünden geçen kara yolu, Morsbronn dünyanın ileriye doğru son çıkıntısı olduğu için (=hâlâ siviller var) bana geriden gelip ileriye giden bir yol gibi görünüyor. Demek ki, ileriye doğru, Almanya'ya ve cephe hattına doğru sürüyor. Aslında Kuzeye gidiyor ve ben o yolda yürürken cephe daha çok sağımda kalıyor. Fakat, öte yandan, Kuzey benim gözümde duruluk, yalıtılmışlık, yaşamın durması, *finis terrae* olduğu için, sonuçta, ya yol bana Doğuya gidiyor gibi geliyor ya da Kuzeye gittiğini kabul ediyorum ama, o zaman da Almanya'nın o yolun ucunda olduğu sanısına kapılıyorum. Dediğim gibi, Almanya bir tehlike gibi değil, karanlık bir deniz gibi.

Cephe gerisindeki Morsbronn'un bu son ileri kolunu,

217) Lat. *Ülkenin sınırı.*

tehdit eden ve zehirleyebilen (tropikal) fakat gümüşi bir boğucu hava gibi uzakta, arkamda duyumsuyorum. Önce şunun için: Pieter birkaç kez oraya gitti ve dönüşte bana "Bir işe yaramaz" dedi. İkinci neden, orada insana asker gibi davranılması. Orada beni kullanabilecekleri birtakım resmi yerler var, nedenli ya da nedensiz beni çırılçıplak soyabilecekleri, birkaç gün sonra iğne yapacakları revir var (iğne bir tehlike; 48 saat dinlenme verdikleri için kendisi tehlike değil ama, sekiz günlük ara ile üç defada yaptıkları için insan arada izne çıkamıyor). Ne var ki, orada, o zehirli çiçeğin tam ortasında sıcak ve sivil bir kan kaynıyor: İçinde piyanosu olan salonlar düşlüyorum, çünkü Hantziger gidip belediye başkanından ödünç müzik plakları rica edeceğini söylemişti. Köyle Bellevue Oteli arasında, posta işine bakan çavuşun yerleştiği otel gibi, gezgin mutfağı barındıran çiftlik gibi, aralarında bağlantı bulunmayan ön karakollar var. Paul yemek getirmeye giderken ona eşlik ettiğimde ya da bir koli almak için posta görevlisine gittiğimde tüyleri tersine taranan hayvan gibi oluyorum, tersim dönüyor, sırtımı doğal yönüm olan Kuzeye çeviriyorum; havada gücenmiş bir direnç duyumsuyorum. Otelin birinci katında iki yer var. Biri aydınlık ve sıcak, *Home*, sondajcılara ayrılmış oda (yüzbaşının çalıştığı yer), öteki, rüzgarın dolup estiği bir kara delik, buz gibi bir yer, çünkü Pieter gün boyu pencereyi açık tutuyor. O oda itici geliyor, insan oraya soğuk suya girer gibi, kararlı, dişlerini sıkmış, öyle dalıyor. Şiirsel bir şey, çünkü kıra açılan bir çeşit yırtık gibi, o yırtıktan içeri yabanıl otlarıyla kırlar giriyor. Dışarıda, kış sporlarındaki gibi bir madde olan soğuk var; daha sabahleyin çıkarken cilalı bir çelik duvar gibi elle *dokunulabilen*, arı

ve madensel bir madde olan soğuk var. Havaya gönderdiğim rasat baloncuklarından ötürü, benim yükseklik boyutum olan gökyüzü, durağan ve gümüş rengi; eğrileri çizilebilecek gibi hava akımları var. *Katmanlara* ayrılmış bir gökyüzü. Hem yetki alanım, teknik bilgimin konusu hem de bana egemen olan şey. Kendimin yükseklerdeki bir uzantısı, aynı zamanda kalmak için erişilmez bir yer. Biliyorum ki, güneşli günlerde bile, süt gibi gizli ve buzlu bir siyahlığı var. Biliyorum, çünkü bize yukarının sıcaklığını her gün telefonla söylüyorlar. 8000 metrede eksi 50 derece.

Şimdiki durumunun ana çizgileri bunlar: Simgesel yönler, tedirginliklerimi, tasalarımı, işimi yansıtan yönelişler. Bu çalışmayı Brumath ve Marmoutier için de yapmadığım için pişmanım. Bu duygusal noktaları işaretlemek ve belki birbiriyle karşılaştırmak yararlı bir şey. Böyle bir işaretleme, zihnin çeşitli yerleri nasıl kavradığını, onlara nasıl bir başka düzen verdiğini yeterince gösteriyor. Şu sırada bu coğrafyanın hangi varoluş düzeyinde yer aldığını belirlemem gerekirse, en alt düzeyde, izlek-öncesi[218] düzeyde olduğunu söylerim. Kayalık bir deniz dibi gibi. İzlekleştirirsem, deli saçması çıkarırın ortaya ama, bu, onun şimdiye kadar hiç izlekleştirilmemiş olmasından ileri gelir. O, benim yaptığım hareketin, Doğuyu bulunması gereken yere koymaya karşı duyduğum tiksintinin filan içinde. Brumath'ta Paul, birçok kez alıştırma yapılmasına karşın, bir türlü Kuzeyi doğru yerinde gösteremiyordu. Sızıldanıyor "Ne yaparsam yapayım," diyordu, "hep Doğunun yerine koyuyorum." Bu yanılgısının temelinde, yemin edebilirim, duygusal topografyanın direnmesi vardı.

218) Yazar, sözlüklerde bulunmayan bir sıfatı, prethematique sözcüğünü kullanıyor.

Kierkegaard (*Le Concept d'Angoisse*, s.85)[219]: "Kaygının öznesiyle, hiçbir şey olan şey'le ilişkisi (bir de hiç yoktan yüreğim sıkıldı, deriz harcıâlem bir anlatımla)..."

Heidegger üzerindeki etki açık: Harcıâlem tümceye gönderme. "Hiç yoktan yüreğim sıkıldı" tümcesi sözcüğü sözcüğüne *Sein und Zeit*[220] içinde geçer. Gerçi Heidegger'in gözünde kaygı, Hiçlik-Önündeki-Kaygı'dır; Hiçlik de hiçbir şey demek değildir; o, Wahl'in[221] dediği gibi, üzerinde varlığın açıkça belli olduğu evrensel bir olgudur. Halbuki Kierkegaard için, söz konusu olan ruhbilimsel bir kaygı ve zihnin içinde bir hiçbir şeydir. Kısaca, bu hiçbir şey olanaktır. Suçsuz durumdaki insan henüz onun *hangi şey'in* olanağı olduğunu bilmediğine göre, henüz hiçbir şey olmayan olanak. Ne var ki, özgürlüğü haber verir gibi, oradadır, vardır: "Suçsuz Adem'in gözünde kaygının hiçbir şeyi gibi dalgalanan şey, şimdi onun içine girmiş ve orada hâlâ hiçbir şey, *gücün* kaygı veren olanağı olmuştur. Gücünün neye yettiği konusunda bir şey bilmiyor. Sadece gücün olanağı, bilgisizliğin bir yukarı biçimi gibi, kaygının daha yüksek bir dışavurumu gibi verilmiş, bir tek o biliniyor."

Heidegger ile Hiçlik önünde kaygı mı? Kierkegaard ile özgürlük önünde kaygı mı? Bana kalırsa, ikisi de aynı şey; çünkü özgürlük Hiçliğin dünya önünde ortaya çıkışıdır. Özgürlükten önce, dünya ne ise o olan bir dolu, koca bir yumuşak bulamaçtır. Özgürlükten sonra, ayrımlaşmış şey'ler var çünkü özgürlük olumsuzluğu getirdi. Olumsuzluğun dünyaya özgürlük yoluyla girmesi ise, sadece, özgürlük tümden Hiçlik ile dopdolu olduğu için olabiliyor. Özgürlük kendi ken-

---

219) *Begrebet angest* (=*Kaygı Kavramı*) 1844.
220) Varlık ile Zaman (1927) Heidegger'in yapıtı.
221) Jean Wahl (1888-1974), Fransız filozof.

disinin hiçliğidir. İnsanın olumsallığı, kendi olumsallığını hiçleştiren varlık olmasıdır. Düşlememiz yani dünyanın nesnelerini hiçleştirmemiz ve izlekleştirmemiz özgürlük yoluyla olur. Güçsüzleşen ve Hiçlik içinde asılıp etkisiz kalan özümüze göre her an gerileyip ona uzaktan bakabilmemiz özgürlükle olur. Özgürlük sürekliliğin çözümünü yerleştirir; o, temas kopmasıdır. O, aşkınlığın temelidir, çünkü var olanın ötesinde, *henüz var olmamış olanı* tasarlayabilir. Son olarak da, o kendi kendini yadsır, çünkü gelecekteki özgürlük şimdiki özgürlüğün olumsuzluğudur. Bir yola bağlanamıyorum çünkü özgürlüğün geleceği hiçliktir. Özgürlük dünyanın geleceğini kendi geleceğini hiçleştirerek yaratır. Bundan ötürü, bir yola bağlanamıyorum, geçmiş durumuna gelen şimdiki zamanım hiçleşecek ve gelecekteki özgür şimdiki zamanım tarafından saf dışı bırakılacaktır. Özgürlüğün bu niteliklerinin bilincin nitelikleriyle aynı olduğunu başka bir gün açıklarım. Fakat, açıkçası, Hiçlik dünyaya insan tarafından getiriliyorsa, Hiçlik karşısında duyulan kaygı, özgürlük karşısında duyulan kaygı ile aynı şeydir, ya da, şöyle denebilir, özgürlüğün kendisine karşı duyduğu kaygı ile aynıdır. Örneğin, dün *içebileceğim* ve *içmemem gereken* o şarabın karşısında hafif bir kaygı duydum, çünkü *içmemeliyim* daha dün, öz olarak, geçmişte kalmış, gerilemişti; hiçbir şey de beni içmekten alıkoyamazdı. İşte bu hiçbir şey karşısında, geçmişimin şimdiki zamanım üzerindeki etkileme yollarının bu hiçliği karşısında kaygı duyuyordum. Yapacak *hiçbir şey* yoktu. Herkesin bildiği şu *kendimden korkuyorum*, işte o, hiçbir şey karşısında duyulan kaygıdır, çünkü benim ne yapacağımı öngörmeme hiçbir şey olanak vermez ve, öngörebilirsem de, hiçbir şey beni

bundan alıkoyamaz. Şu halde, kaygı Hiçliğin yaşanmasıdır ve o, öyle olduğu için de, ruhbilimsel bir olay değildir. Bu, insan gerçekliğinin varoluşçu bir yapısıdır; kendi kendisinin hiçliği olarak kendinin bilincine varan özgürlükten başka bir şey değildir. Dünyanın Hiçliği karşısında, *varolan*'ın kaynakları karşısında duyulan kaygılar türevdir ve ikincildir. Bunlar, özgürlüğün aydınlatması altında ortaya çıkan sorunlardır. Dünya kendi doğası gereği vardır ve var olmamak elinden gelmez. *Edimsel olarak* onun niteliği, onu tümden getirmemize de onun bir *öncesi* bulunduğunu varsaymamıza da izin vermez. Dünyanın kökeni diye bir sorun, ancak özgürlüğün şey'ler üzerindeki etkisi ile ortaya çıkar. Nitekim, olumsallığımızın varoluşçu kavranması Bulantı, özgürlüğümüzün varoluşçu kavranması Kaygıdır.

19 Salı

"Günah karşısındaki kaygı, günah doğurur. Şayet kötü istekler, kösnüllük alınıp da doğarken getirilmiş eğilimler durumuna getirilirse, ortaya çıkan şey bireyin hem suçlu hem masum olduğu iki yönlülük değildir. Birey, kaygının güçsüzlüğüne düşer ama, asıl bu nedenledir ki, hem suçlu hem masum olur" (Kierkegaard, a.g.y., s.122).

Gerçekleştirilmesi istenmeyen bir olabilir karşısında duyulan kaygı, aslında, insanı o olanaklıdan ayıran Hiçlik karşısında, insanın o olabiliri gerçekleştirmekten *Hiçbirşey* aracılığıyla alıkonulması olgusu karşısında duyulan kaygıdır. Şu halde, kaygı, olabiliri gerçekleştirme yoluyla bu *Hiçbirşeyi* yok etmeyi amaçlar. Kaygının o olabiliri reddetme yerine onu kendi olabiliri yaptığı andan başlayarak özgürlük, tam olarak edim

olabilirliğinin, tasarısının ve taslağının yanında yer alacaktır. O anda, Hiçbirşey yiter, doluluk vardır. Böylece, yanlış, geçici olarak kaygıyı ortadan kaldırır ve onun yerine tam olumsallıkla Hiçbirşeyi koyar. Şunu da gözden kaçırmamalı ki, Hiçbirşey bizi suç edimini yapmaktan engellemez ama, bizi ona zorlayan da Hiçbirşey yoktur. Bu öteki Hiçbirşey aynı zamanda kaygının içinde de verilmektedir. O, özgürlüğün içindeki olumlu Hiçbirşeydir; sorumluluk ondan türer. Bu Hiçbirşey, insanı bir olabiliri gerçekleştirmeye itebilecek olan güdülerin her zaman o olabilirden bir hiçlik aralığı ile ayrılmış olmaları olgusu içinde kavranır. Güdüler, insan özü, duygusal yaşamın olayları, geçmiş zaman, bütün bunlar özgürlüğün içinde tutulur; orada asılı durumdadırlar ve özgürlük, aynı zamanda, gerçekleştirilecek olabilirin çizgilerini geleceğin içinde çizer, biçimlendirir. Fakat böyle tutulan güdülerle öyle çizimi belirlenen olabilir arasında hiçbir zaman bir *temas* olmaz. Güdüler, itmekten, eğilim vermekten başka bir şey yapmazlar.

Demek ki, bilincin orta yerine bir halka eksik ve elimizden her türlü özrü alan işte bu halkanın eksikliği. Fakat pekala anlıyoruz ki, bu Hiçlik sadece verilmiş bir boşluk değil. Öyle olsaydı, bu Hiçlik bir verilmiş[222] olurdu; bu da bizi Varlık ve Olumsallığa götürürdü. Bir Varlık olan bir Hiçliğin hiçbir anlamı olmazdı. Aslında o Hiçlik biziz. Biz bir Hiçliğiz. Var olma, bilinç için, kendi'nin hiçleştirilmesi demektir. Sorumluluğun kökeni, güdülerle edim arasında bir süreklilik çözümü olarak kendimize gerçekleştirdiğimiz o ilk olgudur. Her şeyden önce şundan sorumluyuz: Edimin doğallıkla güdülerden çıkmamasından sorumluyuz. Fakat olabilirin ken-

222) Yazar *le donné* sözcüğünü kullanıyor.

disi olsa olsa Hiçliğin bir çeşit somutlaşması olabilir, çünkü olabilir'in *benim* olabilir'im olarak varlığı, ileride olacak olan bir gerçeklik olarak öngörülmez, olabilecek olan bir gerçeklik olarak saklanır. Şu halde, olabilir'in ivediliğinde bir çeşit hiç-oluş[223] vardır. Şu da görülüyor ki, olabilir, varlıktan önce yer almış olamaz. Tam tersine, kökendeki olabilirler benim olabilirler'imdir ve bunlar *kendi hiçliği içinde bulunan varlık gibi olumsallığım* diyeceğim şeyden doğarlar. Örneğin, *yangın uzaklaşacak galiba* ya da *rüzgar hafifliyor* veya *şişe kırılıyor* dediğim zaman olduğu gibi, dünyanın şey'lere dış bağlarla bağlı olabilirler'i, olabilir türevlerdir ve, besbelli ki, kendi olabilir'lerimin şeyleri üzerindeki yansımalardır. Bu noktada şu üçlüyü buluyoruz: *Hiçlik – Olabilir – Varlık*, ama yeni bir düzen içinde. Varlığın önceliği var; Olabilir ise ancak Hiçliğin ufkunda görünüyor. Ayrıca da, bu Hiçliğin, kendi Hiçliği olan bir varlığın Hiçliği olması gerekiyor.

Görülüyor ki Yanlış, Hiçliği Varlık ile doldurma girişimidir. Yanlış, her zaman, kaygı önünde sabırsızlıktır, Hiçliğin Gerçek içine doğru kaçışıdır.

Bilinç, var olmanın hafiflemesidir. Kendi-için-varlık, kendinde-varlığın parçalara ayrılmasıdır. İçine Hiçlik işleyen kendinde-varlık kendi-için-varlığa dönüşür.

Üçüncü kiplik ana takımının kökeni görüyoruz: Gereksinim. Olabilir'in, Kant'ın iyice gördüğü gibi, zorunlu'ya göre önceliği var; Kant zorunluyu şöyle tanımlıyor: Öyle bir varlık ki, olabilirliği, varoluşunu getiriyor. Özgürlüğün kendi

223) Yazar sözlüklerde bulunmayan *la neantite* sözcüğünü kullanıyor.

nesnesi diye adlandıracağımız şey, bu. Bir kez daha söyleyeyim, özgürlük Hiçliktir, çünkü içerdiği Hiçliği yok ederken kendini yok etmeyi amaçlar. Şu halde özgürlüğün ülküsü, sorumluluğun yardımına gereksinim duymaksızın gerçekleşebilecek bir olabilir'dir, hemen bir *özür* olacak, bir *özre* dönüşecek olan bir olabilir. Her özgürlüğün gizli düşü, güdüler ile edim arasındaki boşluğu ortadan kaldırmaktır. O boşluğu kaldırdığımızı düşünelim, kaldırdık diye katkısız varoluşa erişmiyoruz, çünkü güdüler ile olabilirler arasındaki zaman açıklığını yok etmedik. Fakat görüyoruz ki, olabilirler, kendi tasarlanış noktalarından hareket ederek gerçekleşiyorlar. O andan sonra, "bu benim yanlışım değil". Demek ki, her özür Gerekliliği çağırıyor. Fakat elbette Gereklilik değerler düzleminde kalıyor ve hiçbir zaman varoluşlar düzlemine inmiyor. Bu bakış açısından, tüm olabilirlerin İdealinin ne olduğunu görüyoruz: O ideal, kendi öz gerekliliği niteliğini alacak olan yani kendi varoluşu olabilmesi için kendi olabilir'i olması yeter olacak bir insan gerçekliğidir; öyle bir insan gerçekliği ki kendi kendisinin dayanağı olacaktır ve onun içinde "kendisi-için"in boşluğu dolacaktır. Şu halde Gereklilik, bir eylem kategorisi, bir ahlaksal kategoridir, gerçeğin bir yapısı olarak görünmesi, ancak özgürlüğün şey'ler üzerine yansımasıyla olabilir. Şey'lere uygulanan Gerekliliğin ilk anlamı her zaman *özür* anlamıdır. Bana *gereken* şey ('Bana gerekeni götürüyorum', 'Gereksizi gerekenden ayırt edelim', 'Giderlerini ancak gerekli olanla sınırlamak), bu, yokluğu benim için geçici ya da kalıcı bir özür olacak olan bir şey. Örneğin, *gerekli olanın* bulunmaması, *gereksinimi olan bir kimse* için hırsızlığının *özrü* olabilir. Gereklinin tüm bilimleri kuralcı bilimlerdir, çün-

kü bunlar bilincin işlevini bırakabildiği tüm durumları inceler. O durumlar da elbette sadece düşsel düzlemde kalır.

Nereden saldırı gelecek diye tetikte olarak hep aynı insanlarla birlikte oturunca, insan sonunda, istemese de, o insanların biçemiyle, yaptıkları her devinimin anlamıyla doluyor, bunun dışına kaçamıyor. Pieter'in bir sandalye alması Pieter'e özgü; o sandalye alışta tümüyle Pieter'i buluyorum. Biraz öne eğilmiş, son derecede sessiz ve hilebaz, herkesin onun ne denli sessiz olduğunu fark etmesini çocuklar gibi isteyerek kocaman kurt adımlarıyla sandalyeye yaklaşıyor; bir yandan da doğrudan doğruya toplu yaşama yönelik olmamakla birlikte zamanı dolduran bir iş yaptığına da şaşıyor. Fakat, bu şaşkınlığını, çevresinde hava azalıyormuş gibi kendisine bir çeşit sıkıntı veren bu durumu, yaptığını kendi gözünde toplu yaşam açısından canlandırarak gideriyor. Seziliyor ki, kendisini mahkeme yerine koyuyor ve sandalyeyi gürültüsüz patırtısız biçimde başarıyla almış olduğu için kendini kutluyor ve edimini aklıyor. Fakat üzerinde sanki bizlere bir oyun oynuyormuş gibi anasının gözü ve muzip bir hava kalıyor, halbuki gürültü ettiğini pekala da biliyor. Kısaca, biz ne kadar okuduğumuz ya da yazdığımız şeylere gömülmüşsek de, o *bizim için* bir sandalye almaktan kendini alıkoyamıyor. Sandalyeyi aldığı anda bir sandalye alma komedisi oynuyor. Ne var ki, bu komedi, edepli ve geleneklere uygun bir oyun: *Bir sandalye alıyorum. Sandalye almak benim hakkım. Herkes bir sandalye almamı onaylar*, vb.. Bununla birlikte, usul usul sandalyeye yaklaşışında kendi kendisine lezzetli mamalar yapan obur yaşlı kadının sevecenliği var. Kendi kendisine ilerisi için aşıkane bir randevu veriyor; az sonra o sandalyenin

üzerinde kendisini nasıl da sevecek! Kendisinden ve başkalarından hoşnut, kendisine yapacağı ufak sürpriz dolayısıyla içinden bizimle tinsel birleşme durumunda, sandalyeyi babacan bir havayla kavrıyor, önünde oturacağı sobaya kadar birlikte ayak sürüyorlar.

İşte kendimde de kavrayıp da betimlemek istediğim bu: Üç aydan beri sinirleri ayakta, üç aydan beri sinirlendirdiğim birinin gözünde edimlerimin görünüşü. Korkarım yapılabilecek şey değil ama, yine de yapmaya çalışacağım.

Bizim arkadaşlar, gitgide *Şato*'daki K.'nın[224] yardımcılarına benziyorlar. Pek çok kez moral verdim; o sırada hiçbir şey demeden sinsi bakışlarıyla kabul ediyorlar. Şimdi açık vereceğim diye beni gözlüyor, böylece de dayanmaya zorluyorlar. Durumumdan yararlanıp yazı yazıyorum diye, Pieter benim için savaştan yararlanan biri diyor. Beni onların üzerinde usa vurumlar, ahlak ilkeleri denemekle, konu bulmak için deneyler yapmakla suçluyor. Paul de kendisini ikiyüzlülükle suçladım diye karşı saldırıya geçip beni ikiyüzlülükle suçluyor. İkisi de, kendilerini azarladığım zaman, şişinir bir hava takınıyor ve benim sırf saldırganlıktan öyle konuştuğuma inanmış gibi yapıyorlar. Bir yandan da beni gözetim altında tutuyorlar. İlk yanlışımda, ne utku kazanacaklar ama! Daha dün, Pieter'le yemeğe gitmiştik. Ekmek ve şarap istemediğimi görüp de şaşınca, rejimimi anlattım. Mönüde de dana pirzolalı Brüksel lahanası vardı. Pirzolalar incecikti; Brüksel lahanasını da sevmem. O yüzden hemen hiçbir şey yemedim. Öte yandan, tabağımdaki birkaç lokmayı çiğnerken –akşama içimden öyle gelirse kullanabileyim diye– özürleri ve hakları

224) Şato, Franz Kafka'nın (1883-1924) bitmemiş ve ölümünden sonra yayımlanmış (1926) romanı: *Das Schloß*; K, o romanın kahramanı.

biriktiriyordum. *Bu kadarı fazla, Efendimiz, bu kadarı fazla!* diyen azizin durumunda, içimden belli belirsiz şöyle düşünceler geçiriyordum: Evet, akşam aç oturmaya karar vermiştim ama, o zaman öğleyin doğru dürüst bir şey yiyeceğim düşüncesine dayanıyordum. Zaten ekmek yemiyorum işte, vb.. vb.. Yakınmalar içten bir isyanın sonucu olsaydı, neyse. Fakat, bu yakınmalar düşünülüp taşınılmış, ileriye yönelik hesaplar içeriyor, uzağı görüyordu. İnsanın kendine özür yaratmadaki yani koşulların baskısına boyun eğmesine gerekli yargısını verdirecek bir düzenek hazırlamadaki sabırlı becerisi konusunda söyleyecek çok şey vardır. Örneğin, güdülerle edimi birbirinden ayıran o ince hiçlik katmanı elden geldiğince sıkıştırılacaktır. Fakat şunu hep unuturuz ki, güdülerin edim ile olan ilişkisinin gerekli olduğu yargısını verecek olan yine özgürlüktür; Hiçliğin yeri değiştiriliyor ama kendisi yok edilmiyor: Özürsüz kalınıyor. Çok özel bir sorun olduğu için Pieter'e bir şey söylememeyi daha iyi buldum, hattâ hemen hiçbir şey yemedim de demedim; aslında yemediğim tümüyle gerçekti. Akşam beşe doğru içim ezilmeye başladı. Sandalyemde kıpırdanarak bir saat zor bekledim. Sonra, kalktım ve bir ufak somun ekmek alıp bıçağımı sapladım. Açlık, daha öğle yemeği saatinde özenle içimde yedeğe almış olduğum yakınmaları ve hakları uyandırmış, onlara yeni bir yaşam soluğu vermişti. Halbuki, özürlerden de nefret ederim; özre başvurma zorunda kalmamayı hep bir onur sorunu yapmışımdır. Hattâ beni suçüstü yakaladıklarında, özrüm olmadığını söylerim, ya da özür –dünkü gibi– hazırsa, onu çeviririm, özür anlamından sıyırır, kendimi kendi gözümde davanın parçalarına bakıp özgürce karar veren durumuna

getiririm. Özür, o zaman, yan tutmadan ve sadece en iyi doğrultusunda karar verme tasası içinde incelediğim nesnel bir kanıt oluyor. İşte, ben de, Yaverlere dönüp nesnel bir biçimde şöyle dedim: "Öğleyin pek az bir şey yedim de, bu akşam rejimimde ufak bir kaçamak yapmaya karar verdim." Bunu onlardan çok kendim için ve tam yürek temizliğiyle söyledim; kafam onların yargısına aldıramayacak kadar kendi iç kötülüklerimle doluydu. Bundan ötürü de aldığım sonuçla adeta afalladım: Korkunç bir gürültü kopmuştu; hepsi kasıklarını tutmuş, tepine tepine gülüyor, birbirlerine işaret ediyorlardı. Pieter bir şey söylemek istiyor, gülmekten konuşamıyordu. Sonunda ağzından birkaç sözcük çıkabildi. Aşağı yukarı benim numara yaptığım, benim de herkes gibi açlığa dayanamayacağım yolunda bir şeylerdi. Ben hâlâ bıçak saplanmış ekmek elimde, öyle duruyordum; bozuntuya vermeden ama pek de kendimden emin olmaksızın sabahleyin gerçekten az yediğimi söyledim. Bunun üzerine Paul --bizimle lokantaya gelmemişti– Pieter'e ifade alan bir yargıç gibi: "Doğru mu? Az mı yedi?" diye sordu. Pieter: "Yoo, basbayağı yedi." demesin mi? Kuduruyordum ama, ne yapayım? İşi alaya vurup güldüm ve: "Haklısınız, ne yapmam gerektiğini bana gösteriyorsunuz. İyi ki sizlerin yanındayım," dedim. Sonra ekmeği yerine, bıçağı cebime koyup çalışmama döndüm. Kahkahaların sürmesini bekliyordum. Böyle bir durumda, ben olsam, karşıtımı bırakmaz, boks dilinde dedikleri gibi peşinden giderdim. Fakat onlar benim boyun eğmemle şaşırmışlardı. Tek sözcük etmediler, hattâ akşam yemeğini getirdikten sonra bana fasulye de verdiler, yiyeyim diye üstelediler de. Galiba, kibir uğruna açlık çekmemden korkuyor-

lardı. Elbette, yerin dibine geçmiş ve karnım bomboş durumda, hepsini geri çevirdim. Fakat bugün, en azından öğle yemeğinde işler yürüyor; yemek yerken içki içmemek ve ekmek yememek gözüme *olağan* görünüyor. Hattâ akşam yemeği yememek bile neredeyse *olağan*, yani daha dün içinden iki koşut çizginin, öğle ve akşam yemeklerinin geçtiği gündüz saatlerim bugün özgür kıvrımlarla bitiyor; öğleden sonra saatleri, öğle yemeğinin üzerinde esnek ve pürüzsüz, yarıya indirilmiş bir bayrak gibi dalgalanıyor, hiçbir şeyin gelip onu kesmesini beklemiyorum.

Işte Yaverler beni özgür olmaya zorluyorlar.

Castor 16 Cumartesi tarihli mektubunda şöyle yazıyor: "Bana öyle geliyor ki, Morsbronn'a geçtiğinizden beri eskisine göre dünyadan daha fazla kopmuş, yalnızlığa daha çok kapanmış durumdasınız... Yalnızlık sizi telefonla, sıcacık sobayla ve ahlak konusundaki düşüncelerinizle kapatmış, sarıp sarmalamış gibi."

Doğru mu? Bilmiyorum. Sanırım, Kasım ayında Castor Brumath'a geldiğinde savaşa ve oraya alışmaya başlamıştım, ve gelişi bende bir saatli bomba etkisi yaptı: Dönüşünden birkaç gün sonra dinginliğim sarsıldı, sonunda Kasım ayı biterken o duygusal çarpıntılara uğradım. Sanırım, böyle durumlarda hep yaptığım gibi, krizden hemen sonra, kendimi çekip çevirdim ve, bir tepki olarak, kendimi ufak tefek işlerime verdim. Bundan ötürü, şu sırada çok dingin ve hoşnudum. Herhalde o Kasım ayını pek iyi anlayamadım; dipten tuhaf bir dalga geliverdi.

Bu sabah, bu defteri yazarken hareketlerimin görünümü-

nü yakalamaya çalışmak istiyorum; galiba Amiel[225] gibi aklımı çözümlemeyle bozdum ben. Halbuki on beş yıldan fazla bir zaman yaşayışıma bakmadım. Kendi kendimi hiç ilgilendirmiyordum. Düşünceleri, dünyayı, başkalarının yüreğini merak ediyordum. İçebakış ruhbilimi en iyi örneğini Proust ile vermiş gibi geliyordu; 17-20 yaş aralarındayken kendimi bir esrimeye kaptırmıştım; fakat sonra bu çeşit alıştırmada insan hemen usta oluyormuş gibi geldi; zaten sonuçlar da hep tekdüzeydi. Sonra, kibir de beni çaydırırdı, çünkü insan birtakım önemsiz küçüklüklerin üzerine eğile eğile onları büyütüyor, onlara bir güç yakıştırıyor diye düşünürdüm. Şöyle baştan ayağa bir portremi çizebilmeye kendimi yüreklendirmem, ancak savaşla, birçok yeni bilim dalının (fenomenoloji, psikanaliz, sosyoloji) yardımıyla ve *L'Age d'Homme*'u[226] okumamla olabildi. Böyle bir girişime bir kez atıldıktan sonra, düzenli çalışma alışkanlığım ve bütünü ele almaktan hoşlanmamla, iş güç ettim, büyük bir düşkünlükle kendimi verdim. Nasıl küçüklüğümde Buffalo Bill'lerin, Nick Carter'lerin[227] tüm koleksiyonunu edinmek, biraz daha sonraları da Stendhal ve daha başkaları hakkında her şeyi bilmek istemişsem şimdi de yapacağım portre olabildiğince eksiksiz olsun istiyorum. Kuşkusuz bende ölçüsüzlük var: Aldırmazlık ya da aşırı düşkünlük; ya biri ya öteki. Fakat insanın tüm yaşamını didiklemesinde de bir yarar olacağını sanmıyorum. Tam tersi; mahrem defterlerden filan nefret ederdim ve sanır-

225) Bkz. dipnot 130.

226) Dilimize *Erginlik Yaşı* başlığı ile çevrilmiştir. Michel Leiris'in (1901-1990) özyaşamöyküsel yapıtı.

227) Birincisi gerçekte yaşamış ve yaşamı birçok filme konu olmuş bir Amerikalı serüvenci (1846-1917). İkincisi maceraları birçok kez filme alınmış Amerikalı bir polis romanı kahramanı. Sartre'ın tüm koleksiyon diye sözünü ettiği, çikolata paketlerine bu filmlerden konulan küçük resimler olsa gerek.

dım ki, insan kendisini görsün diye yaratılmamıştır, bakışlarını hep ileriye çevirmelidir. Bugün de değişmedim ama, çok önemli bir durumda insan, yaşamı değişmekteyken, dönüp yılanın kendi attığı ölü deriye bakması gibi, o kırık dökük görüntüyü seyredebilir ve içinde bulunduğu durumu saptayabilir gibi geliyor. Savaştan sonra bu defteri tutmayacağım, veya tutarsam da artık kendimden söz etmeyeceğim. Yaşamımın sonuna kadar kendime takılıp kalmayı istemiyorum.

Okuduklarımı son kez kaydettikten sonra, şunlar eklendi listeye:

Mac Orlan'dan *Sous la lumière froide*
Paul Morand'dan *Ouvert la nuit*
Marivaux'dan Seçme Oyunlar
Mérimée'den *Mosaïque*
Mérimée'den *Colomba*
Flaubert'den *L'Education sentimentale*
Mac Orlan'dan *La Cavalière Elsa*
Kierkegaard'dan *Le Concept d'angoisse*
Dorgelès'den *Les Croix de bois*

Bugün gelenler
Lucien Jacques'tan *Carnets de moleskine*
Maurois'dan *Les Origines de la guerre 1939*
Mac Orlan'dan *Quai des brumes*
Mac Orlan'dan *Maître Léonard*[228]
Lesage'dan *Le Diable boiteux*
Larbaud'dan *Barnabooth*

228) Sartre yanılıyor ; doğru başlık şudur : *Le nègre Leonard et maître Jean Mullin. (Gal.)*

20 Çarşamba

Giono[229] *Carnets de moleskine*'e güzel bir önsöz yazmış.

"Insanda barışçı olacak kadar yürek yoksa savaşçı olur. Barışçı her zaman yalnızdır."

"Savaşçı, kalabalık tarafla uyuşacağından emindir. Sorun bir çoğunluk sorunuysa, dert etmez; o, o taraftandır... Onun da herkes gibi büyüklüğe gereksinimi vardır ama, bu, ondaki büyüklük *ölçüsüne göre* olur, yani sıradanlık içindedir. Her şey onun için önceden hazırlanmıştır. Bir insan bir gün insanı aşmak zorunda kalacağım diye çırpınıyorsa, kessin çırpınmayı ya da, daha basiti, bıraksın kendini, onu alıp kimselere sormadan savaşçıların arasına koyarlar. Savaşın tüm çarkı savaşçının zaafı üzerine kurulmuştur. Ne iyi ne kötü olan, sıradan askerin savaşın içinde bulunması, karşı çıkmamasındandır. Hiç sorun etmeden savaşçıların yazgısını paylaşacak, ta ki günün birinde, Faulkner'ın kahramanı gibi, kafasına dank etsin: 'Nasıl herhangi bir kimse dikkatsizlikle kaldırımın orta yerindeki lağım çukuruna düşebilirse, yine herhangi bir kimse, yanlışlıkla, körü körüne kahramanlığın içine düşebilir.' Milyonlarca askerden oluşan bir ordu için cesaretin somut simgesidir demek saçma; kolaya kaçan bir çözüm."

Defterlerin[230] kendisi kasvetli; ilginç bir yanı yok; yeni bir şey öğretmiyor. 1914 savaşını geriye dönüp bütün o kitapların çerçevesinden gösteriyor. O savaş artık bana geçen yıl göründüğü gibi savaşın simgesi diye görünmüyor. Herhangi bir savaş, Romains'in *bir milyon er* dediği şeyin tekniğini general-

229) Jean Giono (1895-1970), romancı.

230) Yazar, şair, desinatör ve yayıncı Lucien Jacques'ın (1891-1961) yapıtı *Carnets de Moleskine* (*Deri kaplı defterler*, 1939)den söz ediyor.

ler henüz icat etmedikleri için meydana gelmiş düzensiz bir kan denizi diye bakıyorum ona.

Topçu asteğmeni Ville, Castor'a şunları yazmış: "Durum öylesine durağan ki, zaman zaman değişmesini isteyenler çıkıyor. Fakat hemen düşünüyorlar ki, durum değişirse saldırılarla karşılaşacağız; bunun üzerine densiz sözlerini geri alıp durumun değişmemesinden yana oluyorlar. Bu kez de, biri çıkıyor, durum değişmezse yaşlılık günlerimize kadar burada kalacağımızı söylüyor. O zaman başka şeyler konuşuluyor. Zorluklar yakıcı; bu arada, yazık ki, günler geçiyor.

"Cephe gerisinde neler olup bittiğini pek iyi bilmiyorum; gazeteler öylesine salakça şeyler yazıyorlar ki, alışkanlıkla alıyoruz ama, kimsenin gazete okuduğu yok. Şu anda ne düşündüğümüz iki sözcükle özetlenebilir: Hiçbir şey. İlkbaharı bekliyoruz, toprağı kazıyoruz, siper kütükleri saplıyoruz. Yalnız kalabilseydik belki birkaç kişisel düşüncemiz olurdu. Fakat, asker hiçbir zaman yalnız kalmaz ya da, eğer kalırsa, ayakları suda olur, o zaman da kafası durur."

Barnabooth[231] tüm mallarını 'şatolar, yat, otomobiller, uçsuz bucaksız malikaneler' satıyor ve buna 'servetini maddesellikten sıyırmak' diyor. Bu, Ménalque'ın, *L'Immoraliste'teki*[232] Michel'in davranışından esinlenen bir hareket. Gide'vari bir davranış. Bu maddesellikten sıyırmak sözcüğü bana düşler gördürüyor. Çünkü, aslına bakılırsa, burada adamın istediği şey, servetinin somut görünümü olarak *mallarından* ayrılmak ve sadece *soyut* görünümünü yani parayı alıkoymak. Zaten burada, para da hisse senedi ve başka değerli kağıtlar

231) Valéry Larbaud'nun (1881-1957) birkaç kitabın (1908-1913) bir araya gelmesiyle oluşturulmuş özyaşamöyküsel yapıtı ve yapıtın kahramanı.

232) Ménalque, Gide'in iki kitabının kahramanı. *L'Immoraliste* (=Ahlak dışı yolu tutmuş; Türkçeye *Ayrı Yol* başlığıyla çevrilmiştir), Gide'in yapıtı (1902).

biçiminde. Yani Gide'in verdiği ve Barnabooth'un tuttuğu bir öğüt. Elle tutulur mülkiyetle simgesel mülkiyeti trampa etmek, taşınmazlardan yapılmış serveti verip simge-serveti almak. Gide'in servetin kullanılabilir durumda tutulmasını savunması boşuna değil. Aslında Gide için *yararlanılmaya hazır* insan demek, *parası kullanılabilir* insan demek. Açıkça gördüğüm şuydu ki, Gide'in ahlakı, büyük burjuva mülkiyetinden yani ev, tarlalar, toprak, kişisel yaşam şatafatına sahip oluştan kapitalizmin soyut mülkiyetine geçişi belirleyen masallardan biridir. Savurgan oğul[233], sonradan banka sahibi olacak olan zengin tahıl tacirinin oğludur. Babasının buğday çuvalları vardı, oğlunun hisse senetleri portföyü var. Hiçbir şey mülkiyeti ama, bu hiçbir şey her şeyi ipotek altına almış. Tanrı'yı her yerden başka bir yerde arama, Nathanaël[234]: Ufku sınırlayan ve Tanrı'yı derinlemesine bir kendi üzerine kapanma yapan maddesel mülkiyeti at, onun yerine sana trenlere, vapurlara binmek, Tanrı'yı her yerde aramak olanağını verecek olan simgesel mülkiyeti al. Onu, Tanrı'yı, her yerde bulursun, yeter ki, o küçük kağıt parçasını, çek karnendeki sayfayı imzala. Abartmıyorum: Gide'ci Barnabooth'un *Tanrı yolunda ateşli bir arayış* (sayfa 19) dediği şey bu. Kah gezgin kah Cuverville'deki babaerkil topluluğun başkanı olan Gide'in kendisi de ondokuzuncu yüzyılın mülk sahibi burjuvazisinden yirminci yüzyılın kapitalizmine geçişi belli eden önemli bir kişidir. Ayrıca unutmamalı ki, tümüyle Gide'vari olan yirminci yüzyıl egzotizmi, anlamıyla, kapitalisttir. Ger-

233) Gide'in 1907 tarihli ve ana izleğini Luka İncilindeki bir kıssadan alan yapıtı, *Le Retour de l'Enfant prodigue* =(Savurgan Oğlun Dönüşü).
234) Gide'in *Les Nourritures terrestres* (=Dünya Nimetleri, 1897) başlıklı kitabında bir kişi.

çek anlamı evden uzaklaşmak demek olan 'ex-otisme' de kalmamıştır. İlkçağda egzotizm belli verilerle, insanın kendi yerindeki malına göre, bir anlam taşırdı.

Uzun bir yolculuktan sonra Odysseus gibi mutlu....

Çağdaş egzotizm bütün verilerin denkliğini vurgulamakla başlıyor. Yani insan bir sterlini her yerde bozdurabilir. Dünyayı görmek için herhangi bir bakış açısı ötekilerden daha yeğlenir konumda değil. Yani sterlini isterseniz marklara, isterseniz franklara ya da örelere veya pengölere ayırabileceğiniz soyut bir satın alma gücü olarak görebilirsiniz. Klasik egzotizm, oğlunu ticaretin girdisini çıktısını öğrensin diye Lyon'dan Çin'e gönderen ipek tacirinin tutumu. Delikanlı Çin'deki yaşamının ortasında Lyonlu kalacaktır; daha iyi Lyonlu olmak, ileride Lyonlu servetinin daha iyi tadını çıkarmak için Çin'dedir. Kapitalist egzotizmin ise hiçbir bağlantı noktası yok: Yolcu dünyanın içinde yitmiş durumda. Her yerde evinde olabildiği gibi hiçbir yerde de evinde değil. Yazınsal egzotizmin bu yeni görünümü bundan ileri geliyor. Eskiden olduğu gibi yabancı yer – ev *karşıtlığı* kurulacağına, görülen her şey, ortak yapılara indirgeniyor. Yerel âdetlerin rengarenk görünümü altında, kapitalizmin evrensel ve her yerde birbirine benzeyen baskısı. Geleneklerin çöken, ölmekte olan görünümü üzerinde ısrar etmek, bundan şiirsel sonuçlar çıkarmak (halbuki eski egzotizm, yerel âdetlerin doğal, içten coşkunluğundan şiirsel sonuçlar çıkarırdı). Örneğin, Larbaud'nun Barnabooth'ta yaptığı gibi Floransa'nın İtalyan Rönesansı biçeminde kurulmuş acayip bir Amerikan kenti olduğunu yazmak. Bir gün Agadir ile Marakeş arasında gördüğüm bisiklete binmiş çarşaflı, peçeli bir Müslüman ka-

dını bana işte bu çağdaş egzotizmin tam bir somutlaşması gibi gelmişti.

Graf von Spee olayı[235]. Müttefiklerin[236] sakınımı ve hilesi. *Renown* ile *Ark Royal* zırhlılarının Alman gemisini limanın çıkışında beklediği tüm dünyaya duyuruluyor. Alman gemisi korkuya kapılıyor ve kendini batırıyor. *Renown* ile *Ark Royal* oradan 1000 mil uzaktaydılar. Bizim Ekim ayı başlarındaki gizli gerilememizi andırıyor: Birkaç ön karakolun direncine aldanan Almanlar boş buldukları yerde ilerlemiş, topçu ateşine tutulmuşlardı. Bir de 14'ün ilkelerine, kahramanlığa, açık dövüşe bakalım. Bu kez yapmaya kalktığımız, madrabazların, dolandırıcıların savaşı. Asker onuruna karşı bir savaş. Almalar da aynı şeyi yapıyorlar ya... İşte *Graf von Spee*'nin intiharı. Hitler, Rauschning'e[237] "Bana şövalye gerek değil," demiş. Hitler'den korkmayan Fransız gazeteleri bu sözünden ötürü onu kınama ve *Graf von Spee*'yi korumayıp yalnız bıraktığı için alay etme yüreklilliğinde bulunuyorlar. Fakat, bunu cephe gerisinin gözünde asker onurunu desteklemek gerektiğinden yapıyorlar. Aslında bu savaş nasıl 14 savaşına karşıysa, asker onuruna karşı da bir savaş. Asker onuru bu savaştan sonsuza dek yıkılmış olarak çı-

235) Graf von Spee, Almanların cep zırhlısı diye adlandırılan küçüklükte, fakat çok ağır silahlarla donatılmış bir savaş gemisiydi. Atlas Okyanusu'nda birçok ticaret gemisini batırdıktan sonra, Güney Amerika'da 17 Aralık 1939'da İngiliz gemilerince kıstırıldığında kendi kendini batırmış, komutanı da üç gün sonra kendini vurmuştu.

236) Her iki Dünya Savaşında Almanya karşısında yer alan güçlere verilen ortak ad. Burada, İngilizler ve Fransızlar.

237) Hermann Rauschning önde gelen bir Nasyonal Sosyalist politikacıydı ama, partisinden ayrılıp rejim karşıtı olarak 1936'da İsviçre'ye yerleştiğine ve daha 1938'de rejim aleyhine bir kitap (Die Revolution des Nihilismus) yazdığına göre Hitler'in o sözü Rauschning'e kendini batıran gemi için söylemiş olması akla yakın gelmiyor. Rauschning'e, 1936'dan önce, o anlamda genel bir söz söylemiş olabilir.

kacak. İyi ki de öyle olacak. Elbette, her zaman savaş hileleri olagelmiştir. Fakat bu şeferki sadece hile kullanmak istiyor. İki üç yıl daha böyle giderse, cesaret kavramı barışa, ödleklik kavramı da savaşa bağlanıp çıkacak. Zaten dışarıdan bakanlar savaşı bu onursuz ve sıkıntılı yüzüyle görüyorlarmış. Öğrencim Christensen Norveç'ten şöyle yazıyor: "Helsinki'yi savunan bir Mannerheim hattı var. O bölge, sizin de bildiğiniz durağan savaşı andırıyor. Orada hiç değilse, eğreti anlamda da olsa, sıkıntıdan *ölünüyor*. Umarım, kitap yazma sizi biraz oyalıyordur.

21 Perşembe

Barnabooth'u pek beğendim. Soylu, zarif. Gide'den çok etkilenmiş; Gide'in izlekleri kitabın kemiklerine işlemiş. Hattâ 'coşku' sözcüğü bile kullanılıyor. Bir de Barrès'çilerin yaşam adına ileri sürdükleri eleştiriye bakın: Uffizi'ye[238] gitmek istemeyip de patırtılı gürültülü bir çalgılı kahvede zevkten kendini kaybetmek. Hepimiz o çeşit gezi yapmayı öğrenerek yetiştik. Hepimiz, bizden yirmi yıl önce, ellerinde Baedeker gezi kılavuzlarıyla Almanların oymabaskı koleksiyonlarını teker teker incelemekte gösterdikleri titizliği Barselona'nın Barrio Chino'sunu[239], Hamburg'un genelev mahallesini ya da, daha basiti, Trastevere'nin[240] işçi semtlerini gezmekte gösterdik. Bizim de gezi kılavuzlarımız vardı ama görülmezdi. Napoli'de bir akşam gemicilerin peşine takılıp gittiğim o genelevde geçirdiğim kısa süre de, o zamanlar büyük turizm sayılıyordu. Kısaca, ben zamanın kitaplarında ve havasında otuz yıl önce ciddi kalem kavgalarına ve büyük rezaletlere neden olan nes-

238) Floransa'nın önemli müzesi (onaltıncı yüzyıl).
239) Çin mahallesi.
240) Roma'nın Tiber Irmağının sağ yakasında kalan yoksulca kesim.

neleri demokratikleştirme eğilimini buldum; zaten o eğilim de romantik akımın sözcükleri demokratikleştirme kavgasının bir uzantısı gibiydi. 1830'da eski sözcüklere karşı nasıl tutum takınıldıysa, 1910'lara doğru da goblenlere ve tablolara, örneği az bulunur mimarlık yapıtlarına da aynı çeşitten bir tutum takınılmıştır. Gide de Chartres katedralinin bir vitrayına, Chardin'in[241] bir portresine *gününü doldurmuş* diyebilirdi. Fakat, bizler geldiğimizde kavga bitmişti. Londra'da ulusal resim galerisinde değil de, doklarda dolaşmak, Fas'ın Kazablanka kentinde Buşbir'e gidip göbek havası seyretmek, Berlin'de Alexanderplatz'ı çevreleyen birahanelerde bütün gün kalmak hakkı, bizim adımıza, kazanılmıştı. Böylece, farkına bile varmadan *Tanrı'yı her yerde arayarak* pek doğal biçimde geziler, yolculuklar yaptık. İnsanları bırakıp sözcüklere sığınan, sonra sözcükleri de bırakıp nesnelere sığınan soyluluk, her yerde kovalana kovalana bu dünyadan çıkıp gitmişti. Kapitalist demokrasi. Bütün bunları Barnabooth'ta yeniden buldum. Hepsi de Gide çizgisinde. Bununla birlikte, Gide'de hiç olmayan ve hepimizin derinden karşılaştığımız bir şeyi daha buldum Barnabooth'ta: Şey'lerin bir anlamı olduğu düşüncesi. Ve o anlamı okumayı bilmenin gerekliliği düşüncesi. Bu düşünce Barrès'ten geliyor. Ne var ki, Barrès'te çok anlaşılabilir ve hattâ –söylediği şey Kulturwissenschaft[242]'ın nesneleri, insan üretimleri, anlamla yüklüdür ve sanatçı o anlamı görebilir demeye geldiğine göre– usçul da. Elbette bu anlam, zanaatkarın bilinçli olarak getirdiği şeyi aşıyordu ama, yine de yaratıcının bilinçli niyetlerine dayanıyordu. Aigues-Mortes'un Aigues-

241) Jean-Baptiste Siméon Chardin (1699-1779), onsekizinci yüzyılın en çok natürmortlarıyla ünlü ressamı.
242) Alm. İnsan bilimleri.

Mortes[243] olarak bir anlamı vardı, bu, doğanın insanlarca yeniden ele alınmasıydı; Lorraine'in anlamı, insanlarca işlenmiş olmasından, Toledo'nun anlamı Toledo soylularının kendi içlerine kapanmış ve bıkmayan çalışmalarının ürünü olmasından geliyordu. Rastlantıların ve yoksulluğun ürünü bir avam mahallesinin bir anlamı yoktu. Zamanını yazına yeni topraklar kazandırmaya fazlasıyla ayıran, ayrıca kendini kösnül tatlara fazlasıyla veren Gide, sorunun bu yanına yeterince eğilmemişti. Bir çatının üzerine, bir su birikintisinin içine şöyle bir konuveren bu kaçak çözük anlamları Gide'in yapıtında yakalamaya çalışıyorum ama, boşuna. Fakat, Gide'cilerin kuşağı sentezi yapmayı becerebildi. Aristokrasinin ürettiği birkaç şey üzerinde Barrès'in titizlikle yaptığını, onlar herhangi bir şey üzerinde yaparlar. Barrès için sadece Toledo'nun gizi vardı. Bir 1925 gezgini içinse dünyada gizi bulunmayan hiçbir şey yoktur. Barnabooth İtalyan havasını arar; Duhamel bir akşam Kolonya'ya[244] gelir ve Aron'a kolonya kokusundan söz eder[245]. Lacretelle[246] Madrid'in anahtarlarını arar. Bu gizleri açığa vurmak için ne yol olursa olsun başvurabiliyorlar. En adisinden nesnelerle en soyluları birbirine denk. Örneğin Barnabooth, büyük şairlerin dizelerinde... Risorgimento'yu[247] yönlendirmiş ilkelerde İtalyan olanın anlamını kavramaya ça-

243) Güney Fransa'da ikinci yüzyılda Roma döneminde kurulmuş ve zengin mimarlık mirasıyla, en çok da surlarıyla bilinen bir yerleşim yeri; adının anlamı: 'Ölü sular'.

244) Köln (Almanya)

245) Georges Duhamel (1884-1966) çok-ciltli romanlarıyla ünlü romancı; Savaştan sonra 50'li yılların başında Türkiye'ye de gelmiş ve bir konferansında genç Türk mimarlarına yapacakları evlerde ne olursa olsun kitaplığa bir yer ayırmalarını öğütlemişti.

246) Jacques de Lacretelle (1888-1985) romancı.

247) İtalya'da onsekizinci yüzyılın ortasında başlayıp 1860'a, İtalya Birliğinin kuruluşuna kadar süren ve düşünsel ve politik alanda kendini gösteren ulusçu hareket.

lışıyor. Fakat şunu da ekliyor: "Napoli'deki rıhtım ambarlarının o zavallı pembe badanasıyla kıyaslanırsa, bu hiç de o kadar önemli değil." Barnabooth'ta kendimi buluyorum. Ben de Caflish'in[248] üstü parlak ve göze batan renklerdeki küçük pastalarını yerken Napoli evlerinin zavallı pembesi ya da yukarı Cenova bahçelerinin kasvetli, ruhsuz ama gür yeşilliği karşısında gözlerimin algıladığını ağzımda *tadar* gibi olmuştum. Benim için İtalyan gizi, İtalyan olan her şeyde saklıydı; Bologna'daki diş macunları d'Annunzio'nun[249] yazılarıyla ve faşizmle içten içe ilişkiliydi. Barnabooth'ta beni çeken, bu yorumbilgisel[250] eğilimin henüz emekleme döneminde *olması*. Özür dileyerek şöyle yazıyor: "... Bu kesinlikten uzak notlar yerine, kalıcı bir formülünü bulmak *istediğim İtalya*... Sözcükleri üst üste yığdım ama o İtalyan havasını veremedim, halbuki o havayı çok iyi de duyumsuyorum." Bu *kitaptan sonra daha iyi* uygulamalar görüldü, fakat bunun kadar ince, zarif olanına rastlanmadı. Bu *sayfaları okurken, insan Madame* de Sévigné'nin[251] mektuplarında görülen bazı doğa betimlemelerindeki *yapmacıksız yazınsal sezgileri duyumsuyor*. Larbaud'nun kendisi daha fazlasını yaptıysa da, o kadar iyi olmadı. Bana gelince, *La Nausée*'de –Barrès'e karşı– *giz peşinde koşmayı* saltık olarak, insan dışında görülmüş şey'lerin gizli gülümsemelerini *yakalamaya kadar götürdüm*. Ben Napoli'de daracık bir sokak karşısında nasılsam, Roquentin[252] de, şehir parkının

248) *On dokuzuncu yüzyıl sonlarında güney İtalya'ya yerleşen İsviçreli bir pastacı* ailesi ve o ailenin pastaneleri.

249) Gabriele d'Annunzio (1863-1938), romancı, şair ve oyun yazarı. Ülkesi İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'na katılması yolunda çalışmış, sonra da faşizm saflarında yer almıştır.

250) Yazar *hermeneutique* sıfatını kullanıyor (herméneutique [ad]=metin ve simgelerin yorumu, onsekizinci yüzyıl).

251) *Marquise de Sévigné (1626-1696), mektuplarıyla ünlü yazar.*

252) Yazarın kendi kişiliğini yüklediği roman kahramanı.

önünde öyle. Nesneler ona işaret ediyordu, o işaretleri çözmek gerekiyordu. Öykü yazmaya karar verdiğimde bir şey amaçlıyordum, sonradan vardığım sonuç çok başka bir şey oldu. Barnabooth'un fark ettiği gibi, ben de salt, sade sözcüklerin insana sokakların, manzaraların anlamını ıskalattığını fark etmiştim. Anlamı nesnelerden henüz kopmamış durumuyla sunmak gerektiğini anlamıştım; öyle yapmak gerekiyordu, çünkü anlam nesneden hiçbir zaman tümüyle ayrılmıyor. Onu göstermek, o nesneler çivinin çiviyi sökmesi gibi okurun zihninde birbirini itip yok edecek ve sonunda bu karışıklıktan sadece bir anlam kalacak biçimde onu perdeleyen nesnelerden birkaçını hızla belirlemek, neye denk geldiklerini hissettirmek gerekiyor; kalan anlam üstü örtülü ve dirençli, ama sözcüklerden sonuna dek kurtulmuş bir anlam olacaktır. Mantıksal ulamalardan kurtulmak için, öte yandan zaten bir sıralama da bulunmadığından, en iyisi, sanırım bu birbiriyle ilişkisiz şeyleri çok kısa bir eylemle birleştirmek olur. Kısaca, K. Mansfield'inkine[253] yakın türde öyküler yazacaktım. İki tane öyle öykü yazdım. Biri Norveç konusunda, *Le Soleil de Minuit*; onu da sonradan –Causse'ların[254] ta orta yerinde yürürken ceketimi koluma almıştım– yitirdim. İkincisi Napoli konusundaydı: *Dépaysement*; istediğimi hiç veremedim. Sonunda, öykü türüne özgü mantık bana, ilk niyetimle hiçbir ilgisi olmayan *Le Mur* ve *La Chambre*'ı[255] yazdırdı. Özetlersek, giz yönündeki eğilimimi, şey'lerin gizini tümüyle insansallıkların sıyırmaya kadar götürdüm. Fakat hâlâ gizlerin pek büyük

253) Katherine Mansfield (1888-1923) Yeni Zelandalı-İngiliz öykü yazarı.
254) Fransa'nın merkez kesiminde kalkerli bir yayla.
255) Le Soleil de Minuit=geceyarısı güneşi; Dépaysement =yerini yadırgama (ya da olumlu anlamda değişiklik); Le Mur = duvar; La Chambre = oda.

çoğunluğunun insansal olduğunu düşünüyorum. Barnaboth'un *arayışlarının* üçüncü defterimde sözünü ettiğim *Terre des Hommes*'daki Heidegger'ci sayfalara kadar gittiğini görüyorum. Orada Saint-Exupéry aşağı yukarı şunu söylüyordu: "Bir nesne ancak bir uygarlığın, bir kültürün, bir uğraşın çerçevesinden bakıldığında anlam taşır."[256] İşte, dünyadaki-varlık konusuna dönmüş oluyoruz. Dünya da yeniden o anlamlar bütünlüğü, –içinden yükselen insan gerçekliği sesinin kendinin ne olduğunu bildirdiği anlamlar birliği– durumuna geliyor. Bu nedenle, bana öyle geliyor ki, 'doğa duygusunun' edebiyat tarihinde bir sayfa daha çevirdik. Barrès ya da gizler, Gide ya da şey'lerin demokratikleşmesi. Larbaud ve tüm savaş sonrası ya da gizlerin demokratikleşmesi. Ve, sonunda 39'daki bu daha geniş hümanizm: Eyleme dönüş, ve gizleri kavramanın en iyi aracı diye oluşturulmuş olan *uğraş*. Şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki, herhangi bir doğru dürüst kişinin erişebileceği gizlerin bir sanatçı sezgisi varmış gibi göründüğü Larbaud dönemi, dün sözünü ettiğim kapitalist soyutlamasına katılıyor. Burada gizleri alan adam soyut bir anten, demokrasilerin hani şu 'soyut adamı'. Halbuki Saint-Exupéry'nin gizin işçinin el kol hareketinin ucunda bulunduğunu söylemesinde, ben kapitalizme karşı tanımlayamayacağım bir kapalı başkaldırı, somut insanı bulma ve onu, burjuva evi çöktüğüne göre, yeni bir yoldan toprağa bağlama isteği seziyorum. Bu kez, uğraş yoluyla bağlanacak. Hiç kuşkumuz olmasın, burada belli belirsiz bir faşizm özlemi var. Ben bile bugünkü düşüncemde bir damlacık faşizm buluyorum (tarihsellik, dünyadaki-varlık, insanı zamanına bağlayan her şey, insana top-

256) Yazar bu tümceyi ilk kez alıntıladığında 'bir nesne' değil, 'bir görünüm' diyordu.

rağında, durumunda kök saldırtan her şey). Fakat, faşizmden nefret de ediyorum ve burada ondan ancak çöreği daha şekerli göstersin diye konulan bir tutam tuz kadar yararlanıyorum.

Bu soyut turistle emekçiyi karşı karşıya getirme edimi, Saint-Exupéry'de öylesine güçlü ki, gezginin (yani Barnabooth) denizde beyaz çiçekler *görebildiğini*, fakat sadece pilotun onların zehirliliğini *duyumsadığını* yazıyor. Kültürlü bir adam Saint-Exupéry'de Sahra'dan Ateş Ülkesi'ne, Paris'ten And Dağları'na bu birden geçişleri okuyunca elbette şaşmıyordur; çağdaş yazarlar bizi buna alıştırdılar. Ne var ki, dikkat etmezse, gerçek ayrımı ıskalayacaktır: Barnabooth'un gözünde Norveç, Fransa, İtalya uç uca getirilen ülkeler ve kültürler; bunlar kendi öz devinimsizlikleri nedeniyle ayrılma yoluna girebilirler. Burada bir üst üste binme görüyoruz. Fakat, uçak pilotu olan Saint-Exupéry için önce dünyasının birliği var. O, birincil bir edim olan *uçmak* edimiyle dünya-içindedir. Kentlerin ve ülkelerin *varılacak noktalar* olarak görünmeleri arka planda bir dünya bulunmasıyla oluyor. Bu, bu anlamda, egzotizmin ölümüdür: Sihirli adlara sahip o kentler, Buenos Aires, Cartagena, Marakeş, *kullanabilsin* diye onun yanına konulmuş, tıpkı çekiçlerle rendenin tezgahın üzerine konulması gibi. Tanca, önce bir nirengi noktası, bir yön saptama aracı, bir telsiz merkezi; sonra bir yönerge, uğraşın içinden kavranmış bir görev. Sonunda, yaklaştıkça çiçek açılıyor ve yoksul ve burnu havada İspanyollarıyla, yakışıklı Kabilleriyle[257] sarı ve kuru kent ortaya çıkıyor. Fakat bu tatlılık, yumuşaklık ancak son anda ortaya çıkıyor. Saint-Exupéry bir anti-Barnabooth.

257) Çoğunlukla Cezayir'de olmak üzere, Kuzeybatı Afrika ülkelerinde ve Güney İspanya'da yaşayan bir Berber topluluğu.

Şu halde nesnelerde insan niteliği var, biz buna karşı bir şey yapamayız. İnsanı insana bildiriyorlar. Fakat, bundan onların insansal yetilerinin *birbirini izleyen* katmanlar durumunda, kuşaklar boyu, bireysel yaşam sürdükçe, üst üste bindiği anlamı çıkarılmamalıdır. Her şeyin bize insan gerçekliğimizi bildirmesi, göstermesi için, var olmak, hiçliğin bir deliğinden dünyanın içine bir kez fırlamak ve bu insan gerçekliğini yaratılacak bir ülkü gibi *varolan*'ın ufkuna atmak –fakat bunu kendi işaretine göre bir kırılma ile gerçekleştirmek– yeter. Böylece nesneler üzerinde kendimizi öğreniyoruz. Fakat onların bize yansıttığı insansal yetiler, kendi özleriyle ağırlaşmış ve zenginleşmiş durumda ve, bu yolla, bu nesneler üzerinde okuduğumuz şey, yalnızca bizi bize göstermekle kalmıyor, bizi *yaratıyor*. Örneğin, önce, ruhsal özelliği –"sinsi ve tedirgin edici yumuşaklık, çıkarcı dalkavuklukla gidişi ağırlaştıran alçaklık ve kendini hor görmeden, göstermeden duyulan tat, vb.."– oluşturduğumuzu sanmamalıyız; *daha sonra da* buna bir somut imge olarak *değişmeye direnmeyi*[258] oluşturduğumuzu sanmamalıyız. Öyle yaparsak şuna inanmış oluruz: İmge her zaman soyut ilişkilerce kavranmış eğretilemedir, metafordur, kıssanın hissesi kıssadan önce tasarlanmıştır. Gerçekte, dünyanın içine atladığım için, her bir nesne karşıma bir insan bakışıyla çıkıyor ve bu, daha ben onu kullanmasını öğrenemeden, o bakışı anlayamadan oluyor. Değişmeye direnme beni tedirgin ediyor ve daha ben insanlarda sürünen, omurgasız bir aşağılığın var olduğunu öğrenemeden beni kemiriyor. Bunda *Einfühlung*[259] yok, doğa-

258) Yazar *viscosité* (=akışkansılık, lüzuciyet; ağır akış, ağır devinme; değişime direnme) sözcüğünü kullanıyor.

259) Metinde Almanca. Kendini başkasının yerine koyabilme, empati.

mn *sonradan* canlandırılması yok ama, tersine, her türlü ruhbilimsel bilme'den[260] önce, her türlü görgül yani ampirik Einfühlung'dan önce, değişmeye direnme varoluşçu bir kategori olarak ortaya çıkıyor; bizi başkalarına yönelten şey, onun –insan dünyasından ayrılıp açıkça ortaya çıkan– kalın, üzerimize yapışır, zor akar niteliği olacaktır. İnsana karşı açık ve etkili bir direnme olduğu, insandan insana uzaklığı belirlediği, insan gerçekliğinin kendi kendisine ulaşmak için yine onun tarafından bir araç diye kullanıldığı için, değişime direnme, insansal bir tutumdur. Fakat kendi doğası geri kalanı yapıyor ve bize bir *insansal ağır akışkanlık* ya da bir insansal değişikliğe direnme gönderiyor. Tiksinmeyi bu açıklıyor. Tiksinme, hep insanın insana duyduğu tiksinmedir. Elini bilmeden bir tutkal kabına sokan ve tiksintiyle ağlayarak geri çeken çocuk bir insansal deney yapmış olur. Ağlaması, insanın alçaklığını yapışkanlık aracılığıyla sezinlemesinden değil; sadece bir *şey* denemiştir. O şey kendi derin yapısı içinde insansaldır. İçinde birbirinden ayırt edilmez ve insansal bin çeşit olabilirin, ağlayan çocuğa özgü bin olabilirin karıştığı farklılaşmamış, çok-değerli bir derinliği vardır. Ağır akış, değişikliğe direnme içinde usdışı bir şeyler taşır. Değişikliğe direnmeden putçuluğa, arkasından da canlıcılığa[261] düşmek işten bile değildir; ne var ki, doğa ne putçudur ne canlıcı. Nesneler sihirli, büyülüdür ama, bunun nesnelerin sapına kadar insansal olmalarından, bizim anlamaksızın duyumsadığımız binlerce insansal anlamlar içermelerinden başka bir nedeni yoktur. Değişikliğe direnmede gizli bir alçaklık yok ama, salece insansal-ağır-akışkanlık var, insan-için-ağır-akışkanlık

260) Yazar *sentiment psychologique* tamlamasını kullanıyor.
261) Yazarın kullandığı sözcükler: *fetichisme* ve *animisme*.

var; o da tüm alçaklıkların anası. Ağır akışkan ya da değişikliğe direnen bir insan gerçekliği, o ağır akışkanlığın ufkunda duruyor ve anlamayı bile beceremediğimiz o insan gerçekliği, biziz. Bizler yani ağır akışkanlık içindeki bize ait bir olabilir yapışıp-kalma[262]. Nasıl bir şey olabileceğini bile anlamaksızın kaygı içinde sezdiğimiz ve bize ait bir olabilir ağır akışkanlaşma. İşte bundan ötürüdür ki, insanın, içinden çıkıp da yavaş yavaş kendine geldiği ağır akışkanlık, esneklik, kırılabilirlik gibi bu gerçek kategorilerin, bir dökümünü yapmak iyi olacak. Bu konuda, uzun zamandır tahmin ettiğim bir şeyi daha açık biçimde gördüğümü söyleyeceğim. O şey, pre-seksüalite, cinsellik öncesi. Oynarken delikler kazan çocuğun masum eyleminin o kadar da masum olmadığını Freudcular iyi görmüşlerdi. Parmağını kapının ya da duvarın deliğinden içeri sokması da öyle. Freudcular bununla çocukların kakayla ilgili olarak lavmandan aldıkları zevk arasında bir yakınlık kuruyorlardı. Haksız değillerdi. Fakat sorunun temeli pek belli değil. Bütün bu deneyimleri, tek bir anüs zevki deneyimine indirgemek mi gerekir? Şu nokta ilginç ki, öyle olursa bu, içgüdünün us yoluyla açıklanmayan bir gizemi olmasını gerektirir, çünkü kaka yapma ediminden istediğince tat alabilmek için kakasını tutan çocuk, ne bir anüse sahip olduğunu ne de o anüsün hemen parmağını sokuverdiği o deliklere benzediğini bilemez. Başka bir yoldan anlatmak gerekirse, bütün deliklerin çocuk için simgesel olarak birer anüs olduğunu söylerken ben, kendi kendime, anüsün çocukta kösnüllük nesnesi olmasının onun bir delik olmasından ileri gelip gelmediğini soruyorum. Elbette, poponun de-

262) Yazar *engluement possible* tamlamasını kullanıyor.

liği, bütün deliklerin en canlı olanıdır, coşku uyandıran bir deliktir, kaş gibi çatılır, yaralanan bir hayvanın büzülmesi gibi sıkışır, yenilip de sırlarını vermek üzereyken basbayağı açılır; tüm deliklerin en nazlısıdır, en saklısıdır, daha ne istersenız söyleyin. Freudcuların anüse övgüler düzmesine bir şey demiyorum; ne var ki, delik tapıncı anüsten öncedir ve daha pek çok nesneyi kapsar. O tapıncın zamanla cinsellik yüklendiğini ben de kabul ediyorum, fakat sanırım, önce pre-seksüeldir, cinsellik öncesidir yani farklılaşmamış durumda cinsellik içerir ve onun dışına taşar. Çocuğun lavman yaparken duyduğu zevk, cinsellik öncesidir (bu zevki tatmak için doktorculuk oynayan pek çok çocuk vardır. Benim de en eski anılarımdan biri, Seelisberg'de bir otel odasında kendi yaşımdaki bir İsviçreli kıza lavman yaparken yakalandığımda büyükannemin ellerini kaldırmış görüntüsüdür): bu bir deliğe girmeden duyulan zevktir. Ve *bir deliğe girme* durumunun kendisi de cinsellik öncesidir. Bununla, o durumun psikolojik de tarihsel de olmadığını, deliklerle isteklerimiz arasında insan yaşantısı boyunca gerçekleşmiş bir bağlantı bulunduğu anlamına gelmediğini kast ediyorum. Fakat bir insan dünyaya ayak basar basmaz, kendisini çevreleyen delikler, yarıklar, çukurlar, insansal bir nitelik alıveriyor. Dünya bir delikler ülkesi. Deliğin redde, olumsuzlamaya ve Hiçliğe bağlı olduğunu görüyorum. Delik, her şeyden önce, *olmayandır*. Deliğin bu hiçleştiren işlevi burada duyduğumuz *kıçsız göt*[263] gibi hiçlik anlamına gelen kaba deyimlerde ortaya çıkar. Karşıtına bunu söylemek, onu yok etmektir, ondan budalaca bir hiç, bir sıfır yapmaktır. Çünkü, halk gözünde kaba etler anüsün

263) Fr. *Trou de cul sans fesses*, aptal, budala anlamında çok kaba bir deyim.

kenarını çevreler. Ayrıca, insanın zihni deliğin *dibine* de takılır. *Salaklık kuyusu* ve *dipsiz salaklık* gibi deyimler kullanılır. Burada çekici bir iki yönlülük, bitmişin ve bitmemişin bir çeşit pırıltısı var: İnsan her delikte dibi görmek istiyor, madem ki kenarları var diye, fakat öte yandan da Hiçlik, sadece kendisiyle çevrelenebildiğine göre, bir sonsuzluk. Şu halde Hiçliğin bir çekimi var, iki yönlü bir çekim. Bundan bir *saklambaç oyunu* doğuyor. Oyunda saklanılacak yere girmek demek, ilkel anlamıyla gömülmek, deliği oluşturan boşlukla kendini özdeşleştirerek yok olmak, hiçleşmektir. Buna kendini korumak diyenler çıkabilir. Herhalde, ama, kendini hiçleştirerek, görünmeyenin içine çekilerek korunmak. Böylece, delikteki hiçlik insan hiçliğidir, hem ölüm hem özgürlük, toplumsal olanın yadsınmasıdır. Bir gün Freudcu bir annenin masanın altında çömelmiş küçük kızına sevecenlikle baktığını gördüm. Emindi ki, çocuğun kuytu yerlerde saklanmayı sevmesi doğum öncesi duruma dönme isteğinden kaynaklanıyordu. Sanki, çocuk kapısını çalıyor, yeniden ana rahmine girmek istiyor gibi gururu okşanıyordu. Belki de bacaklarını açmaya hazırdı. Fakat bunlar saçma sapan şeyler. Deliğin verdiği esriklik durumu, onun hiçleştirme ve hiçleşmeyi ortaya sürmesindendir; o, olumsallıktan kaçınır. Asıl esriklik denilen şeyi çeken, bu hiçliktir. Uçurum deliktir, *batıp boğulmayı* önümüze getirir. Batıp boğulma da, her zaman, kendisinin temeli olacak bir hiçleşme gibi çeker. Elbette, delik tarafından çekiliş, tiksinti ve kaygıyla birlikte olur. Fakat, deliğin hiçliği renklidir: *Siyahtır* rengi ve bu, başka bir niteliği, bir başka asal kategoriyi, Geceyi işin içine sokar. Deliğinin niteliği geceseldir. Ona ne olduğu pek belli olmayan, gizemli ve

kutsal niteliğini veren, budur. İşte gecesel olduğu içindir ki, saklar. Günün delikleri, gece patlaklarıdır. Gecenin dibinde *bir şey* vardır. Delik, sakladığı için kutsaldır. Delik, öte yandan, görmediğimizle temas için fırsattır. Bir deliğin içinde bir şeyler arayan bir adamın özel durumu, ellerinin, gözlerinin göremediği birtakım düşmanlara rastlamasından doğar. Gözleri henüz ışık ülkesindedir ama, kendisinin kör bir bölümü, olduğu gibi, daha şimdiden cehenneme inmiştir. Deliğin çoğu zaman direnç olduğunu daha önce söylemiştim. Geçmek için onu zorlamak gerekir. Bu bakımdan şimdiden dişildir. Hiçliğin direnmesidir, yani edeptir. Elbette, bununla cinselliği çeker (güç istenci, cinsel saldırı vb..). Fakat aynı zamanda, bir delikten girme ediminde –bu edim, bir cinsel saldırıdır, bir kapı zorlamadır, olumsuzluktur– *deliği tıkama* gibi bir de işsel bir edim[264] buluyoruz. Parmağını topraktaki deliğe sokan çocuk *doldurma eyleminin* coşkusunu duyar. Bir anlamda her delik açıkça belli olmasa da doldurulmayı ister; çağırır: Doldurmak eşittir dolunun boşluğu, varlığın Hiçliği yenmesi. Burada söz konusu olan, bir el sanatçısının edimi. Birtakım kalıplar, *delikleri tıkamak* ya da *delik tıkayıcı* gibi deyimler, insanların doluluğu gerçekleştirmek için duydukları tasayı yeterince gösteriyor; doluluğu gerçekleştirmenin karşısında, onun zıddı olarak hiçleşmenin sarhoşluğunu görüyoruz ki, o da kara büyünün dengi. Bir deliği tıkamak, boşluğu doluya dönüştürmek ve, o yolla, sihirli bir biçimde, doldurulmuş maddenin tüm niteliklerine sahip olan bir madde yaratmak oluyor. Tuğladan bir duvardaki bir deliği toprakla doldurursam, toprakla tuğla yapmış olurum. Deliği kendi

264) Yazar *acte ouvrier* tamlamasını kullanıyor.

maddesiyle doldurma ilkesi bundan kaynaklanır; o da ilkönce dolgu maddesiyle nitelik belirleme, sonunda da dönüşüm getirir. Topraktaki bir deliğe parmağını daldıran çocuk tıkadığı toprakla bir bütün oluşturur, parmağı aracılığıyla toprağa dönüşür. Bu hokus pokusların dibinde ben bir el sanatçısı düşüncesi, *iç içe geçirme* imgesi bulurum; bu, gereğin ilkel görünümüdür. İç içe geçen iki cisim birbirleri için yapılmışlardır. İç içe geçme, sihirli bir yolla, kaynaşmayı getirecektir. Görüyoruz ki, deliğin cinsellik öncesi nitelik taşıyan doğası, çocuk girilen deliğin kendisi olduğunu ya da, tam tersine, canlı bir vücutta saklı yaşayan bir deliğe girebildiğini ve onu kendi etiyle tıkayabildiğini düşünebileceği zaman, neredeyse tüm cinselliği bir noktada toplayabilir. Fakat, yine görüyoruz ki, cinselliğin çocuğun gözünde delikleri çekici kılması şöyle dursun, tersine, dölyolu, anüs, ağız gibi değişik cinsel delik çeşitleri için temel anlam katmanını oluşturacak şey, deliğin hangi kategoriden olduğudur. Bu, deliğin kendisinin delik olarak cinsellik nesnesi olmadığı anlamına gelmez; fakat, bu cinselliğin 1) çeşitlere ayrılmamış olduğunu, insan eğilimlerinin bütünü ve insanın deliğe karşı tutumu içinde erimiş bulunduğunu, 2) deliğe türeme yoluyla ve anüsle benzeşmesi nedeniyle değil de, onun yapısının ana parçası niteliğiyle verilmiş olduğunu unutmamalıyız. Doğanın geceyle özdeş dişil organı, Hiçliğe açılmış bir pencere, saldırıya uğramış ağırbaşlı dirençlerin simgesi olan, yutan ve özümseyen karanlık ağız olan delik, insanın ağır akışkanlık, kırılganlık gibi olanaklarının insansal görüntüsünü insana gösterir. Bir deliği doldurmakta tam anlamıyla cinsel olamayan, –kırılgan bir yüzeyi tırmıklayıp da o yüzeyden parçalar koparırken duyulan coş-

kuya benzer– insana özgü bir coşku olabilir, vardır. Freudcular deliğe cinsel şiirler düzmüşlerdir ama, onun çekiciliğinin doğasını açıklamamışlardır. Bunu yapmak için, insanın doğadaki faylar ve kraterler karşısındaki durumunu görmek gerekir. Castor, başlığı sanırım *Cangıldaki koşucu* olan bir kitabı okurken duyduğu dehşeti anlatırdı. Kitapta birçok korkunç öykü arasında bir de biraz düşününce deliğin tüm özelliklerini gün ışığına çıkaran şu öykü varmış: İki mahpus dar ve loş bir yeraltı ağzı görürler, emekleyerek o dehlize dalar ve kaçarlar. Geçit daralarak uzamaktadır. Sonunda, önden giden, neşeli, sevimli, şişman delikanlı dehlizin çeperleri arasında sıkışıp kalır. Ne ileri gidebilmekte ne geri dönebilmektedir. Bu sırada bir boa yılanı çıkıp delikanlıyı umutsuz çığlıklarına aldırmadan basbayağı yutar. Öyküyü anlatan, zavallının yutuluşuna eli kolu bağlı tanık olmuş olan berikidir. Öykünün Castor'u birçok kez uykusuz bırakan dehşeti, elbette, olayın bir deliğin içinde olup bitmesinden ileri geliyor. Elbet, boa yılanı tarafından yutulmak hiçbir zaman hoş bir şey değildir ama, olay açık havada geçerse, çocuk kitaplarında sürüsüne bereket bulunan ve her çocuğun bir yandan reçelli ekmeğini yerken bir yandan da istifini bozmadan okuduğu korkunç öykülerden biri olur. Ne var ki, burada masal delik karşısında duyulan ürkü ve kösnüllük dolu o kaygıyı uyandırıyor. Şimdi bununla insanın alt deliği arasında bağlantı kurmanın âlemi var mı? Öykü apaçık. Bu karanlık, içine girilen, önce boyun eğen, ve hiçlik ve gece olan, ve sonra bir ağız, bir sfenkter gibi yavaşça kapanan, ve kendi dibinde bir şey içeren bu açıklık, asıl delik özü değil mi bir şey saklayan? Neyi saklayan? Parçalayan ve yok eden bir güce sahip başka bir de-

liği, bir boayı. Acaba Castor'un duyduğu o yılgının altında pek açık olmayan bir hoşlanma yok muydu? O yutulma, arkasından o gövdeye indirilme, karanlık güçlerce tostoparlak yutulmuş o adam, bütün bunların insandaki somut dışı varlık ve yürek için doyurucu bir yanı bulunmuyor muydu?

Elbette, benim delik için yapmaya giriştiğim şey, on tane, yirmi tane cinsellik öncesi nesne için, örneğin, parmak, dönemeç, semanlama için, konumlar için (şey'lerin birbirine oranla konumu, yan yana durmaları, üst üste binmeleri – güreşçilerin, oyuncuların konumları ve erkekle kadının sevişme oyunlarındaki konumları için) yapılabilir. Ben sadece şey'lerin anlamındaki insansal kaynağı göstermek istedim, bununla, insanın şey'lerin anlamından önce geldiğini değil, dünyanın insansal olduğunu ve insanın insansal bir dünyada ortaya çıktığını anlatmaya çalıştım. Burada, üzerinde durarak şunu söyleyelim ki, ağır akışkanlık, değişikliğe direnme, önce ağır akışkanlık *sonra* insansal-ağır akışkanlık değildir, delik de önce delik *sonra* gecesel hiçlik, yutan güç vb.. değildir. Bunlar, doğal nesneler olarak ve insansal nesneler olarak tek bir devinimle oluşurlar, çünkü insan ve onun yok edici gücü olmayınca, değişikliğe direnme de delik de olmaz, sadece bir ayrımsız bolluk gelişir. İnsan, deliklerin olması ve bu deliklerin birer insan-için-delik olması için kendi hiçliğini bu bolluğun içine fırlatır, bunu yadsıma yoluyla yapar.

Bu akşam, albayın şoförü Klein bize oturmaya geldi. Bağırış çığırışlarımızı duymuş (ben Pieter'e kadınsı bir tabiatı olduğunu söylüyordum, o da kızıyordu), hoşuna gitmiş: Işık, sıcaklık. Bir parça çörek çıkardık; bize bazı şeyler anlattı. Boşaltılmış evlerin ne durumda olduğunu doğrudan doğruya

görmüş ilk bu adama rastlıyorum. Geçen gün bir sınır köyünde durmuşlar, albay bataryalara gittiğinde, bu da bir çavuşa evlerden birini açtırmış. Mobilyanın ne durumda olduğunu görmek istiyormuş. Rezalet bir şey. Dolapların aynaları kırılmış, sedirler, koltuklar süngüyle delinmiş, çamaşırlar yağmalanmış; götürülemeyecekler yırtılmış. Çatı kiremitleri kırıkmış, çatal kaşık takımları yok olmuş. Mahzenlerde herifler içebildiklerince içmişler, daha fazla içemeyince fıçıların musluklarını açık bırakıp gitmişler. Bunun girdiği evde, mahzeni şaraplar basmış. İkiye bölünmüş bir dikiş makinesi varmış. Baltayla mı? "Halbuki dökme demirdendi," diyor Klein üzgün bir sesle. O köyden ve komşu köyden göçe zorlananlar, geçenlerde, yirmi dört saatlik bir çamaşır alma izniyle dönmüşler. Evlerinden çıkarlarken çoğu duydukları büyük acıdan ağlıyormuş. Hiçbir şeyleri kalmamışmış. Komutana şikayet etmişler ama, elden ne gelir? Sorumlular bizim birlikten değil, hattâ belki bizden öncekinden de değilmiş. Savaşın ta başından kalma iş. Pieter'in pek yerinde olarak dediği gibi, o sırada savaşın pek büyük bir felaket olacağı sanılıyordu. Askerler, topçu ateşinden sonra hiç yağma izi kalmayacağını, hattâ yağmalanmış evlerden eser kalmayacağını sanarak yağmaya girişiyorlardı. Fakat, gel gör ki, savaş uzun bir iç sıkıntısına, uzun bir bekleyişe döndü; yağmalanmış evler de, ayakta, ayıbı ortaya çıkarıyor, rezaleti sergiliyorlar. *Olacak şey değil*, diyormuş çavuş, *adamlara bunları böyle geri teslim etmek olacak şey değil. Kargaşa çıkar. Ağaçkafalılar her şeyi yağmaladı, diyeceğiz, yolu yok. Fakat, onu diyebilmemiz için de Ağaçkafalıların saldırıya geçmesi gerek önce.*" Bu işte öne düşenler subaylarmış. Herrlisheim'da kırık dökük cephane

yüklü denilen vagonların mühürleri sökülünce, bir de bakmışlar ki, çamaşır, çarşaf, örtü, dikiş makinesi, çatal kaşık yüklüymüş. Kışlık giysi almaya gelen sivillerin de bir şeyler aşırıp aşırmadıkları belirlenemiyormuş. Ellerinde birer geçiş izni varmış, o kadar. Kendi evlerine mi giriyorlar, başkalarınınkine mi, nereden belli olacak? Sadece belediye başkanı söyleyebilir ama, o da yerinde yok, Limousin'de. Strasburg'un lafı geçiyor. Adam polisin oradaki yapısının, buranın tersine, iyi kurulmuş ve ciddi olduğunu söylüyor. Tanıdığı biraz değişikçe bir adam, şemsiyeciymiş, tehcirde evine saklanmış, ötekiler gitmişler; bu, yalnız kalmış, konserveyle besleniyormuş. Bir süre sonra, korkusunu bastırıp, akşamları lamba yakmaya başlamış. Bir gece bekçiler devriye gezerken ışık görüp seslenmişler; yaşlı adam yanıt vermemiş. Üç kez bağırmışlar; beriki hep susuyormuş. Herhalde zorla gönderirler diye korkuyordu. Üçüncüsünde pencereye ateş etmişler, ilk kurşun camdan girmiş, o an adamın canını almış.

22 Cuma

Pfaffenhofen'a duygusal bir ziyarette bulundum; yanlış kalmamışsa belleğimde anne tarafımın kökeni. Öyle olsa da, olmasa da, 1913 yaz tatilini orada, annemin halası Caroline Biedermann'ın yanında geçirmiştim. Bir tuhafiyeci mağazası vardı, kentin en zengin tuhafiye mağazasıydı (sahi, okumuş soyluluğuna öylesine düşkün büyükbabam nasıl olmuş da kızkardeşinin kendinden düşük düzeyde biriyle evlenmesine ses çıkarmamış?). O kalışımda, bir Alman alayının fifrenin keskin ve tiz sesiyle bir şeyler çalınırken yürüyüşünün gümüş parıltılarını pencerelerimizden seyrettiğimi hayal meyal

anımsıyorum. İlk 'yazınsal' anım Pfaffenhofen ile ilişkilidir. Bir macera romanı yazıyordum, adı *Bir Kelebek İçin*, sırtım pencereye dönük, yazı masasında oturmuştum. Çizgili kağıt kullanıyordum, sıradan çizgili değildi de, iki santimetrede bir aralarında benim küçük öğrenci yazımın sığacağı kadar çeyrek santimetre bırakılmış iki koşut çizgi çekiliydi; bu da bende rahatsız edici bir pintilik izlenimi uyandırıyordu. O ince Alman defterlerini dükkanı Biedermann'ların koskoca mağazasının tam karşısına düşen zavallı bir kırtasiyeciden, Rosenfeld'den satın alırdım. Mürekkepli kalemlerimi ve şekerlerimi de oradan alırdım. Bende o şekerlerle bu kalem kağıtlar arasında garip bir bağ oluşmuştu; şekerleri yerken kağıt çiğniyormuşum gibi gelirdi. Yüreğimde onlar çalışkan, hafifçe sıkıcı, öyle olduğu için daha da çekici şekerlerdi, çalışma şekerleriydi. Kırtasiyeciye sık gidiyordum, domuzun biri olan Caroline halam da tatsız eleştirilerde bulunur: *Bay Rosenfeld'i birkaç feniklik şeyler için rahatsız etme!* derdi. Halbuki, anımsayabildiğim kadarıyla dazlak ve iyi niyetli bir görünümü olan Bay Rosenfeld birkaç feniklik alışverişi yan çizecek adam değildi. Savaştan sonra, Pfaffenhofen'a bir kez daha gittim, büyükbabamla birlikteydim, 1920 ya da 21 olacak. Caroline hala yine öyle tersti. Kardeşinin torunu Théo'yu oynattığım bahçeyi, birlikte dört el piyano çaldığımız gelinini ve Fransız şivemle eğlenmek için bana 'Pipele' ve 'Ripele' dedirten kambur kızı Anna'yı anımsıyorum. Bir de, atlı arabayla çıktığımız bir gezintiyi; Lichtenberg şatosuna gitmiş, dönüşte akşam yemeğini bir kır kahvesinde yemiştik. Kardeş çocukları olduğumuz Mathilde ile Anna, Alzas usûlü tıka basa yemişler, yemekten yüzleri al al olmuştu. Bundan etkilenmiştim ya da,

daha doğrusu, bunun beni etkilemesini istemiştim. İnsanın kolayca Alain-Fournier[265] rolüne kaydığı bir yaştaydım. İnsan o yaşta kadınlardan ince bir gerçekdışılık beklediği için kendini incelmiş duyumsar, bu da insanın, hoş ve zaten aranan bir kişiyse, kadınlar karşısında çok zorbaca davranmasına, ve mantıksız isteklerde bulunmasına, etten kemikten olmaları günahını onlara pahalıya ödetmesine yol açar; öyle değil de çirkin biriyse hor gören bir acılıkla Laforgue'u[266] okur. Ben de bu inceliği biraz yokladım ama, hafifçe. İzlenebilecek bir yöndü. Neredeyse hemen arkasından, Nizan ve ben öteki yolu, vücut tapıncı yolunu tuttuk. Anımsıyorum, sırtında açık yakalı bir giysi, sağlıklı, gösterişli bir sarışın kız Cluny'de sövüşlü sandviçini dişlerken nasıl da tat alıyor, buna görünümümüzle, tutumumuzla da katılıyorduk. Larbaud'nun şu dediğine katılırdık: "Bana kalırsa, az pişmiş et yiyen güzel bir kadını seyretmekten daha hoş olan pek çok şey yoktur." Belki, bu konudaki birçok konuşmamızın kaynağında Larbaud'nun bu kısa metni vardır. Fakat, ondan da çok, davranışımız Descartes'çı düşünceyle bağdaşıyordu: Vücut vücuttur, kadının vücudu sevilir, onu tümüyle kabullenmek gerekir, vücudun kusuru yoktur, vb.. Hepsinin üzerine bir tutam da paganizm serpiştiriyorduk elbette. Montherlant'ın *vücuda övgüler*'ini okuduğumuz yıllardı. Elbette ara sıra duygusal inceliğe düşecek kadar da tuttuğumuz yol karşısında güvensizdik; öyle anlarda anımsadığım, yanakları kıpkırmızı o iki kadın olurdu. O anı, yargılarım için bir altın güvenceydi. Çün-

265) Alain-Fournier (1886-1914), tek yapıtı olan ve gizemli yerlerden, yeniyetme aşklarından söz eden *Le Grand Meaulnes* ile tanınmış, yirmi sekiz yaşında savaş alanında ölmüş romancı.

266) Jules Laforgue (1860-1887); sembolist şair; özgür ölçü (serbest vezin) öncülerinden.

kü benim o dönemde büyük tasam –temeli atmadan yapıyı çıktığım için– her olayla ilgili bir tane güvence anı saklamaktı. Birkaç yıl sonra, Guille'in *senin şu Frederic*[267] *tavrın* dediği havayla kendisine "Yemek yerken kızaran kadınlardan nefret ederim," dediğim Bayan Morel'i güldürmüştüm. Pfaffenhofen'dan kalan anılarım bu kadardı. Yine de o duygusal ziyareti yapmam gerekliymiş gibi geldi bana. Neden? Kısa bir yanıt vermem gerekirse, bir zamanlar içinde yaşadığım bir kentle ilişkim olursa birden bir kucak anım ortaya çıkar diye umuyordum. Sonra, denizin dibinde Ys kenti gibi (yanılmıyorsam Renan'da böyle bir zırıltı[268] olacaktı) belleğimin dibinde gömülü bu küçük kent beni şairleştiriyordu. Balon gözlemcileri birliğinden bir tüp hidrojen getirilecekti; beni göndertsin diye Paul'e rica ettim. Bu sabah, yola çıkmadan önce, böyle bir karar verdiğime neredeyse pişman oluyordum; nedeni basit, biraz kıpırdamak için hep kendimi zorlamam gerekiyor. Sonra, tüfek taşımak ve miğfer giymek zorunda kalmam hoşuma gitmiyor; böyle bir ziyarete uygun şeyler değil bunlar; bir şey daha var, şiirsel bir saat olan kahvaltı vaktimden vazgeçmek ağırıma gidiyordu. Şişko Grener ile ikimiz kamyonla yola koyulduk. Şoförün yanına oturdum, kırk yaşlarında bıyıklı bir Alzaslı; Grener de arkaya. Ben yola çıkarken o Joseph Prudhomme[269] kılıklı Courcy'nin babacan ve yumuşak bir kibarlıkla ve tümceleri yumuşatmada kullanılan edayla söylediği gibi *olabilecek en iyi hava*'ydı; adam tümcele-

267) Sartre gençliğinde Frederic Nietzsche ile Wagner arasındaki ilişkilerden esinlenen bir roman yazmıştı (Gal.).

268) Gerçekten de filolog, filozof, rasyonalist din tarihçisi Ernest Renan'ın (1823-1892), çocukluk ve gençlik anılarında, Ortaçağda Atlas Okyanusuna gömüldüğü varsayılan Ys kentinden söz eden güzel sayfalar bulunur.

269) Oyun yazarı ve karikatürist Henri Monnier (1799-1877) tarafından yaratılmış bir işe yaramaz, kendini beğenmiş burjuva tipi.

ri görünmez tırnaklarla süsleyen ve söylenecek şeyi söylemeyi amaçladığı fakat düşünmeyi –hele onu– ister havadan sudan ister Beethoven'in müziğinden söz edilsin –hiç mi hiç amaçlamadığı belli olarak konuşuyor, bunu yaparken umursamaz görünmesine dikkat ediyordu. Söz, Courcy'de düşünceye karşı en iyi ilaç. Toprak, taş gibi sertti, dondan beyazlanmış sarı ve yer yer yarılmış bir toprak. Solgun, sevimli bir güneş yeni uyanan köyleri aydınlatıyordu: Eberbach, Schweighausen, Niedermodern. Tarlalarda gereç arabalarına koşulmuş güçlü kuvvetli atlar görülüyordu ama, kır görünümü onları kendi içine almış, koşum hayvanlarını çift beygirine, askerleri köylüye benzetmişti. Kış havasının kuru, batıcı kırı. Derece eksi dokuzdu. Hiçbir yeri tanıyıp çıkaramadım. Bir kahvede, bir meteo[270] buldum; akşama izne çıkacakmış, hepimize şnaps[271] ısmarlayacağım diye tutturdu. Bunun üzerine ben de aynı şeyi yaptım. Arkasından Grener, en sonra da şoför. Oradan B.N.C.'ye[272] gittim. Orada, gişelerden birinin arkasında ordu meteoroloji birliğinin kalemi yerleşmiş. Rom içtik. Başım biraz bulanık, çıktık. Bana hiçbir şey demeyen bu büyük, zengin ve biraz hüzünlü kasabada amaçsız dolaştım. Derinlere gömülmüş bütün o geçmişi artık hiçbir şey diriltemez. Orcel yüzbaşı için birkaç havlu, Ulrich teğmen için mektup kağıdı aldım. Bir köşeyi dönünce kendimi kiremit rengi, arduaz çatılı, kulecikli, kalkan duvarlı büyük ve çok çirkin bir binanın önünde buldum: Biedermann mağazasıydı. Orada da belleğim bir tepki vermedi. Eskiden yaptığım gibi, karşısındaki Rosenfeld'in dükkanına girdim ve, yine eskiden

270) Kısaltma: Askerliğini meteoroloji hizmetinde yapan –Sartre gibi– kişi.
271) Almanca *der Schnaps*: Almanya'da patates ve tahılla yapılan bir çeşit rakı.
272) Banque Nationale de Crédit.

olduğu gibi, kağıt aldım. Dükkan modernleşmiş; pek gösterişli değil, bir Protestan mağazasının ağırbaşlılığı var ama, cicili bicili şeylerle dolu gibi, güzel fihristli defterler, sayfaları çıkarılıp takılan klasörler, dolmakalemler vb.. Şeker satılmıyordu artık. Çıkınca Biedermann mağazasının önünde biraz oyalandım. Caroline ölmüştü, Mathilde de öyle. Anna (Strasburg'da otururdu) herhalde tehcir edilenlerdendi. Théo askere alınmış olsa gerek. Sadece aile arasında sözü edilirken genellikle insanların parmaklarını alınlarına götürüp işaret ettikleri yaşlı Georges[273] kalmış olsa gerek. Elbette içeri girmek isteği duymuyordum ama, birtakım kıpırtılar gördüm, birden bir kadın belirdi, gelip cama yapıştı; bilmem niçin, bu bana bir saniye acı ve sarsıcı geldi. Herhalde bir ev içerisine girmek, askerliğin dışında iş yapan kimseler görmek yeniden, Barış zamanının loş ve tatlı yüreğine sokulmak, bir kadınla konuşmak yolunda duyduğum sembolik istek. Kısaca, buradan defolup gitmek isteği. Kahveye döndüm; Grener beni orada bekliyordu. Meteolar bana bir kucak dolusu gazete vermişlerdi. Onlarında arasında 15 Aralık tarihli bir *Lumière*'de Emile Bouvier benim hakkımda şunu yazmış: "Bay Sartre'ın büyük romancı olacağından kuşkuluyum, çünkü galiba suniliği hiç sevmiyor; eh, suniliğin içinde de 'sanat' var. Görevini fazla ciddiye alınca, elindeki anlatım araçlarının yutturmacalı olması zorununu fark ederek yazını bırakıp felsefeye, mistisizme ya da toplumsal vaaza sarılmasından korkulur."

Ağzım açık kaldı. Beni böyle mistisizme postalayacakları hiç aklıma gelmezdi. Toplumsal vaaz içinse, Bay Bouvier tasalanmasın. Yapaylığı itici bulduğumu sanıyorsa çok yanılıyor.

273) Sartre'ın dayısı (Gal.).

Yok canım, ben de bilirim ki, bir romanda, gerçek olabilmek için yalan söylemek gerekir. O yapaylıkları severim; yalan söylemekten tat aldığım için yalan söylerim, yoksa yazmazdım. Yaşamımda sık olan rastlantılardan biri, bu yazıyı okumadan bir gün önce L. den bir mektup almıştım. Lévy'nin beni *romancıdan çok filozof olarak takdir ettiğini*' –çünkü düşlemim yokmuş– yazıyordu; ondan ötürü de gazetedeki yazı biraz tatsız geldi. Yine bu Bay Bouvier, biraz daha aşağıda beni romanın bir *eğlence* olduğunu unutmakla kınıyor. Onu söyleyen kendisi'. Romanın nesnesi bir gerçekdışıdır, tamam. Fakat, bundan romanın eğlence olduğu sonucunu çıkarmak için biraz kaba bir yararcılık[274] gerek. Aynı kişi övgüler bölümünde kitaplarımdan birinde *hatırı sayılır bir yaşam derinliğinin, keyfini bozmayan bir sıkılmazlıkla yayıldığını* dile getiriyor. Tümünün içinde en çok bu tümce beni rahatsız etti. 'Yaşam derinliği' deyince, ne bileyim, Rabelais'yi[275] düşünürüm, Crommelynck'in Tripes d'Or[276] adlı oyununu düşünürüm. Fakat bende, ben ki sıkıcı, asık suratlı herifin biriyim, bende yaşamdan söz etmek... Ayrıca da, sıkılmazlığımın dingin bir yanı yoktur. Zaten bu, sıkılmazlık bile değil. Düşüncelerimin burasındayken Grener herkese içki ısmarladı. Arkasından ben; benden sonra şoför. Biraz çakırkeyif dönüyoruz. Kırlar daha kızıl, güneş daha sarı. Vakit öğle. Niçin şey'lere gölge vermiyor diye şu öğleye tam derler, anlamam, tam öğle, tam öğle vakti, gibi. Gerçek tamlık, zihnin o öne çıkan tamlığı, sa-

274) Yazar *utilitarisme* sözcüğünü kullanıyor.

275) François Rabelais (1494-1553), onaltıncı yüzyılın önemli kişilerinden, dilci, yazın adamı, tabip. Din adamıyken kiliseden ayrılmış, *Pantagruel'in Babası Büyük Gargantua'nın Paha Biçilmez Yaşamı* başlıklı yapıtı yüzünden kilisenin sansürüne uğramıştır.

276) Fernand Crommelynck (1886-1970) Belçikalı yazar; Tripes d'Or (=altın bağırsaklar) 1925 tarihli sahne oyunu.

bahın erken saatlerinde. Morsbronn'a dönüşümüzde biraz midem bulanıyordu, önümde hâlâ akşama kadar geçirecek saatler kaldığına belli belirsiz şaşıyordum. Sabahki neşeli doğruluğumu arıyorum. Şoför: "Ben arkadaş edinmekten hoşlanırım, bu benim yapım," demişti, "gelip Noel akşamını sizinle birlikte geçirebilir miyim?" "Elbette," diye yanıtlamıştım ben de. Fakat, şimdi adamı caydırırlar diye Paul ile Keller'e güveniyorum. Sahi, Noel'e iki gün kaldı. Buradakilerin çoğu buna önem veriyor; ve Noel onlar için esef ve özlem zamanı olacak. Noel, yıl içinde ailenin üzerinden en çok kapalı yer kokusunun yükseldiği zamanlardan biri; adamların özledikleri de o koku. Askerin ruhsal durumuna önem veren askeri yönetim, o gün için ufak bir sürpriz hazırlamış. Gar lokantasında bizim için bir Noel ağacı olacakmış. Belki giderim. Şu asker Noel'ini görmek istiyorum. Fakat turist olarak gideceğim. Böyle şeyleri sevmek gerekir. Şimdi anımsıyorum: Paul, bana Pfaffenhofen'dan bir şişe iyi şarap ısmarlamıştı. Yarın doğum günüymüş. Yani onu kutlayacağız. Herhalde bir de pasta olur. Onun karşılığı[277] da benimki, 21 Haziran. O zaman kutlayacağız. Böyle şeyleri gülünç ve biraz duygusal buluyorum.

Paulhan'dan bir mektup aldım. Aragon hâlâ *emekçiler* alayında (birkaç intihar) binbaşıymış. İleri sürdüğüne göre, biz '*mış gibi*' yaparken Sovyetler Birliği her gün Hitler'i biraz daha sıkıştırıyormuş.

23 Cumartesi

Bu sabah eksi on derece. Temiz ve hoş bir soğuk var. Yerel anestezilerin, dondurulmuş eterin, sıvılaştırılmış gazların

277) 23 Aralık kışın, 21 Haziran yazın başlangıcı olduğu için yazar karşılıktan söz ediyor olabilir.

soğuğu bu. Ufalanan donla kaplı yollarda yürürken insan ayağının altındaki kalınlığı duyuyor. Nesneler daha küçük ve daha açık seçik ama, sanki benimle aralarında onları kıran bir ortam varmış gibi. Gar lokantasına kahvaltı etmeye gitmek üzere donmuş yolda yürürken bir camın içine saplanıyormuşum gibi geliyor. Şimdi kahvehaneler sabahları askeriyenin emrine verilmiş durumda; bana büyük bir lütufta bulunuyorlar, öylelikle lokantanın mutfağında, kirli bir sofra muşambasının üzerinde su sesleri arasında ve sırığa geçirilmiş, musluğun kenarına, pencerenin kasasının içine konulmuş bir etin, her yerde yığılı kalın ve koyu renk sosislerin bulantı veren kokusu içinde yiyorum (insan gözü gibi mavimsi kemikleriyle çay rengi et parçaları orada, arkamda). Bulunduğum yerdeki resmi kişilerle, subayların aşçısı, Çingene Kavşağı denilen yerden et almaya gitmek üzere kamyonetini bekleyen asker kasap, izinden dönenleri otobüsten inişlerinde karşılamaya gelmiş miğferli avcıyla sabah sohbetini yürütüyorum. Hep aynı ama hep *hissedilmiş* sözler; hissedilmiş olmaları adamları biraz canlandırıyor, onlara biraz taze hava getiriyor. "Isırıyor bu sabah." "Ne demezsiniz, eksi dokuz." "Evde olmak vardı şimdi." "Şu benim kamyonet de bir türlü gelmiyor. Ne yapıyor şu benim herif?" "Ah şimdi radyatörler ....." Atlı birlikteki o uzun adamın, şoförün arabasını işletebilmek için bir araba getirtmek zorunda kaldılar. "Beş yüz metre çektirmişler, yine de yürümemiş." Kitaplarıma bakıyorlar. "Hep okuma, ha?" Utanarak özür diliyorum: "Bundan başka yapacak şey yok ki." Hoşgörüyle beni bağışlıyorlar, babacan bir üstünlük havasıyla yüreklendiriyorlar: "Haklısın, madem ki, okuyabiliyorsun..." Ara sıra, lokantanın

aptalı, saçı sakalına karışmış sıska bir sırık, gülerek mutfağa girip çıkıyor. Geçen gün burada Alman pisuvarı dedikleri yere yönelmiştim. Tuvalet kapılarından biri açıktı ve çalışan kadınlardan biri içeride rahatça oturmuş, kat kat etekleri çevresine yayılmış, işini görüyordu. Aptal da dışarıda bir alçak iskemleye oturmuş, bir yandan patates soyuyor, bir yandan kadınla sohbet ediyordu. Kadın beni görünce *pardon* deyip çat diye kapıyı kapattı.

Bost'un ikinci mektubu: "Beni şaşırtan şey –birkaç gün önce de dikkatimi çekmişti ama burada insan pek sık düşünmüyor– sürdüğüm yaşamın bana ne denli olağan görünmesi. İlk gün hafif bir şaşkınlık duyduk ama, hemen geçti. Pek seyrek geliyor aynı şaşkınlık. Acayiplik şurada ki, bu akşam sizin mektubunuzu bitirince yine üzerime o şaşkınlık çöktü. Mektubu aptal bir gülüşle zarfına koydum ve o anda aptallık dikkatimi çekti. Şu anda beni donduran bu: Yaşamım bana ne denli olağan görünüyor. Artık çamura şaşmıyoruz, artık fazla üşümüyoruz, saman üzerinde yatmayı hepten olağan buluyoruz. Olağandışı görünen şey, yıkanma düşüncesi. Sivil yaşamda *ciddi* denilen durum, burada sıkıntı. Bir *farkında mısın*?dan ileri gitmiyoruz da, kendimizi ne gerçekten felakete uğramış ne gerçekten ezilmiş duyumsuyoruz. Kendimizi yalnız ve aşağılık buluyoruz. Aşağılık diyorum, bilmem niçin, çünkü elbette ahlak yargısı vermiyoruz ama, öyle duyumsadığımız izlenimi var bende. Geri kalan zamanda avazımız çıktığınca bağırıyoruz, kaba ve salakça laflar arasında sigara içip küfrediyoruz. Sulu gözlülüğe düşmek istemiyorum. Yapmak istediğimin tam tersi olur öyle bir şey. Durum hiç de dokunaklı değil, kötü, çirkin, zevksiz; fakat ondan da önde

gelen, hiçbir zaman gerçekten öfkelenemiyoruz. Kendimizi aşağılık buluyoruz, dedim size ama, o da tam doğru değil. Gerçekten hiçbir şey hissetmiyoruz, bir şeyler öğreniyoruz ve bu bizi etkilemiyor. Şu sırada üzgün değilim, *hiçbir zaman* üzgün değilim, *hiçbir zaman* yorgun değilim. Yorgunum dersem, doğru olmaz, sadece içim boş ve sersemlemiş durumdayım. Bu, sık rastlanan bir şey ama, yorgunluktan sersemleme değil bu. Sadece sersemleme işte. Sanırım, beni kurtaran şey, gördüğümün beni ilgilendirmesi. Hattâ, bundan eminim, bir de biraz kendimizi önemli bulmamız kurtarıyor bizi. Size örneğin Lavice ve Vala'nın nasıl olduklarını anlatıp anlatmadığımı bilmiyorum. Gururdan çatlayacaklar; ama kötü, aşağılık bir biçimde değil. Kendilerini ilginç buldukları, ilerinin *eski muharip*'leri arasında gördükleri için. Şimdiye kadar bulundukları köşeden hiç çıkmamış kişilerin kendilerini dünya çapında bir olaya, yakından ve etkin olarak katılıyor buluvermeleri onlara safça bir gurur veriyor. Bundan tat alıyorlar ve bu, her şeye ciddi ve dikkatli biçimde katlanmalarını sağlıyor. Aslında benim için de durum tıpatıp aynı; gülüyorum çünkü ben onları görünce bunun farkına vardım. Gerçekten, şu sırada büyük ve bellekten çıkmayacak bir şey gördüğüm izlenimi altındayım. Kimyacı papaz kaldığı yurda dönmekten hoşnut olmadığını, çünkü ona önemli bir şeyi kaçırmış, denizde bir akıntıyı ıskalamış gibi geldiğini yazmıştı; ben de onunla acımasızca alay etmiştim. Fakat haksız değilmiş. Unutmayacağım. Bu, önemli bir şey.

"Biliyor musunuz ki, çoğu zaman keyifliyim. Ormana geldiğimden beri egemen olan, bu keyiflilik; sabahları ve canımızı sıktıkları zaman durum değişiyor; canımızı sıkmaları da

sık olmuyor. Aptalca bir keyif ama, zararı yok.

"Elbette hiçbir şey olduğu yok. Sabah sekize doğru kalkıyoruz, biraz korugan yapmakla, biraz kulübe düzeltmekle uğraşıyoruz, gidip yemeği getiriyoruz (akşam ya da gecenin karanlığı içinde, hoş bir angarya değil). Bugün öğleden sonra duşa gittik, 4 kilometre bata çıka yürüyüşümüz görülecek şeydi, inanın. *Ölüler Evinden Anılar*'ı[278] okudunuz mu? İşte yazar orada kürek mahkumları hakkında ne diyorsa, askerler için de aynı şey geçer. Heriflerin birbirleriyle olan, çalışmalarıyla, paralarıyla, tütünle olan ilişkileri, rahatsızlığa alışma biçimleri, bütün bunlar, olay istediği kadar Rusya'da geçsin, virgülünü değiştirmeden bize uygulanabilir. Hattâ bu denli benzemesi beni şaşırtıyor. Galiba, insanları bir yere toplayınca sonuç hep aynı olacaktır. Tıpatıp aynı. Gülünçlük, yapma dışavurumlar, şaşkınlık."

Dediklerinin tümü doğru. Önce şu doğru: Giono'nun dediği gibi, savaş savaşçının zayıflığına oynuyor, yani yüreklerin bir çeşit hareketsizliğine ve her şeyi doğala çevirme eğilimine güvenerek bir şeyler yapmaya çalışıyor. Savaş yaşamından on beş gün, dünyanın ölçülerini değiştiriyor. Floransa hapishanesinde yaptığı bir görüşle ilgili olarak Barnabooth şunları söylüyor: "Hücre kapılarındaki küçük pencereden aynı palyaçoyu yeşil sarı çizgili giysisi içinde, açık mavi ışıktan bir dikdörtgen altında, aynı masacığa dayanmış olarak yüz kez gördüm. Ceza bana yararsız görünüyordu, cezaya götüren edim ise daha da yararsız. Yaşam burada o biçimi almıştı, hepsi bu." Birer mahpus olan bizlerde, haki ya da donanma mavisi giymiş palyaçolarda, egemen olan aynı şey; yaşam burada o biçimi almıştı, hepsi bu. O zaman, bu yaşam düze-

278) Fiyodor Dostoyevski'nin (1821-1881) yapıtı (1861-62).

yinde, insan, eskiden olduğu gibi, kendisine sertlik ve şiddetle ufak tatlar ve yapma dışavurumlar arıyor. Bost gibi, ben de çevremde savaşın başından beri sadece yapma dışavurumlar gördüm. Çok iyi dile getirdiği gibi, yapma tutumlar ve şaşkınlık, sonra ayrık otu alttan alta sert toprağı oyup insana asılıyor. Orada yaşamını sürdürecek. İleride, bir düzeye geldi mi, aşağı yukarı Koestler'in deyimiyle, üzüntü kendi çevresinde halkalanıyor ve kendi kendini söndürüyor. Üzüntü sonsuza dek büyüyemez. Einstein'ın dünyası gibi o da belirsizdir. Bir dereceyi aşınca, üzüntünün içinden çıkılmaz ama, daha düşük basamakta bir üzüntünün içine düşülür, üzüntünün dünyası hem sınırsızdır hem bitmiştir. Ayrıca, savaşın birtakım haklı çıkarıcı kanıtlar verdiği, haklı çıkarmalarda bulunduğu da doğru. Hepimizin burada olmak, hiçbir halt yemeden iç sıkıntıları içinde bulunmak, kendimize bin türlü tabansızca ödünler vermede haklılık belgelerimiz var. Dediği gibi, bir dünya olayına katılmakta olduğumuz duygusu hepimizin içine işlemiş durumda. Aslında, her zaman dünya olaylarına katılmışızdır; tarihsel olmadığımız tek bir an yoktur, ama savaş her birimize tarihselliğimizi duyumsatır. Halbuki, tarihsel yaratıklara uygun *ciddiyet ve dikkati* bir çavuşun salaklığının dayattığı saçma sapan angaryalar üzerine kaydırıyoruz. Yutturuluyor bize: Bu dikkati, bu ciddiyeti barış zamanında göstermemiz gerekirdi; öylelikle belki savaştan kaçınabilirdik. Fakat barış geri gelecek, her birimizin kendisini 'akronik'[279] duyumsayabilmesi izniyle birlikte gelecek; bugüne kadar tüm barışlar birer düzensizlik, dağınıklık oldu.

Giono yazdığı o önsözde çok doğru bir şey açıklıyor: İn-

279) Fr. *Achronique* ya da *acronyque*: doğarken ya da batarken güneşin ters yanında bulunan gök cisimleri için kullanılan sıfat.

san hem büyüklüğü hem kolaylığı ister; savaş ise büyüklüğü kolaydan geçerek getirir.

Keller izinden döndü. Ağır ve yavaş adımlarıyla merdivenden çıkışını duyuyoruz; değişmeyen, dingin görünümü, hoşnut havasıyla giriyor. İzin, herhangi bir iz bırakmaksızın üzerinden akıp gitmiş. Onu görünce havada hafif bir şen coşku dolaştı, çünkü Paris'ten geliyor, ama hava biraz sinirli de, çünkü kocaman, hantal cüssesiyle arkasındaki Paris'i tıkıyor, görülmesini engelliyor. Oraya gitti, gördü, her şeyi benim görebileceğim gibi gördü, Paris havasıyla, sokaklarıyla, ışığıyla doğrudan temas etti. Temas tam, eksiksiz oldu. Ne denli güçlü istersem isteyeyim, ondan daha fazla şey'in ortasında olamazdım. Bütün Paris ona sunuldu, sadece o, benim tutacağım yoldan başka bir yolu seçti ve bu, onun, Keller'in, Paris *içinde olması* olan bütün o büyük deneyimin işe yaramaz ve yitik durumda geride kalması için yetiyor. Ne var ki, o deneyim yaşandı.

Dediğine göre, iznini geçirip Paris'ten dönenler savaştan kaçıp fabrikalarda gizlenmiş gençlere çok kızıyorlarmış. Trende bulunduğu kompartımanda kim varsa hepsi aynı biçimde öfke püskürüyorlarmış. "En çok bağıran da," dedi, "geçen savaşta sol elinin iki parmağını yitirmiş, ciğerine iki kurşun yemiş biriydi. Kurşunlar hâlâ duruyormuş. Adam %65 oranında sakat sayılıyor, yine de almışlar askere. Sigara içiyordu, sana yemin ederim. 'Anladım,' diyordu, 'yarın doktora çıkacağım.' Bundan başka bir de metro memuru bir adam vardı. Eski boksörmüş. Londra'da bir maçta sağ elinin bir parmağı kırılmış. Çürüğe ayırmak istemişler. Kabul etmemiş. 'O durumda işimi yitiririm,' diyor."

Port d'Atelier'de, yola çıkarlarken, izinlilerden biri sarhoş olmuş, bağırıyormuş. Gencecik bir teğmen yaklaşmış. "Ötekilerle birlikte sıraya girin," demiş. Beriki: "Baksanız a," demiş, "ben yüksek mevkideyken, kimse bana sıraya gir diyemezdi." Tartışmışlar. Teğmen baş edemeyeceğini anlayınca: "Söz dinleyin," demiş, "yoksa inzibatı çağırır, izninizi geri aldırırım." Sılacıların hepsi arkadaşlarının çevresine toplanmış ve teğmene "Gelsin bakalım inzibat!" diye bağırmışlar. "Geldiği gibi rayların üzerine fırlatıveririz." Bu durumu gören teğmen fazla uzatmadan çekip gitmiş.

Bunlar dışında, fiyatlar, zeytinyağına, kahveye gelen zam öyküleri. Dingin, coşkusuz bir sesle anlatıyor, beklemediğimiz bir anda tümceler arasında uzun aralıklar veriyor.

Dün Port d'Atelier'de sılacıları götürecek bir trenin Chaumont'da raydan çıktığı söylentisi vardı. İzne gidenlerin cephe gerisinde gizlenmişlere duydukları o öfke beni tiksindiriyor. Hep aynı şey. Öfkeleri gereken yerde yükselmeyi bilmiyor ya da istemiyor. Kendi düzeylerindekilere yöneltiyorlar öfkelerini. Savaşın insanı isyan ettiren alçaklığını ancak kendileri gibi insanların ellerindeki ufak tefek ayrıcalıklar arasından görmekte direniyorlar. Halbuki savaştan çekiyorlar, savaşta sıkılıyorlar ve –öfkeleri asıl bundan– savaşa döndükleri için çökkünlük içindeler. Fakat, birkaçı bundan kaçıp kurtulma şansına sahip oldu ya da kurnazlığını gösterdi diye sevineceklerine, onları da içinde bulundukları batağa çekmek, orada boğmak istiyorlar. Bu bakımdan, başkaları için savaşı istediklerinden, savaşı hak etmiş durumdalar. İnsanların savaşı hak ettiğini, savaştıkça daha da çok hak ettiğini gitgide daha çok görüyorum. Savaş, her bireyin –Kierkegaard'a

göre– özgürce kendi hesabına geçirdiği Adem'in günahı gibi. Birkaç kişinin günahı olan savaş ilanını hepimiz, özgürlüğümüzle, hesabımıza geçiriyoruz. Bu savaşı her birimiz şu ya da bu anda ilan ettik. Fakat, günahını çekecek yerde, bu benim savaşım diyecek ve onu yaşamaya çalışacak yerde, hepsi birtakım sahte davranışlarla ondan kaçıyor, insanın düştüğü bir yanlışı kabullenmemesi gibi, onu ikiyüzlülükle reddediyorlar. Savaşı bir *doğallık* ve *olağanlık* perdesiyle örtüyorlar. Barış zamanı, bütün bu aşağılık herifler de, sırasıyla masum kurban görünümünden, eski savaşçı onurundan çıkar sağlayacaklar.

Kısaca, ben bugüne kadar savaşta çeşitli insan görünümlerine rastladım: Lanson'un ders kitabında kullandığı sözcüklerle *gecikmişler ve yolunu yitirmişler*, güven içinde, rahatını bozmadan 14-18 savaşını düşünde görenler –bunlar savaşın hedefi olmayanlar–; onların tam karşısında bu savaşa yönetimlerin yönettiklerine attığı bir madik diye bakanlar var, neredeyse Hitler, Stalin, Daladier ve Chamberlain arasında gizli bir anlaşma bulunduğuna inanacaklar –böyleleri hoşnut olmayanların büyük bölümünü oluşturuyor; onların da büyük bölümü savaşın başındaki tutumunu sürdürmedi ve hoşnutsuzluğu yapan şeylerin *perakendecisi* oldular, çünkü bir başkaldırının genel ilkelerinde karara varamıyor, bir yakınma nedeninden ötekine sallanıp duruyor, yakınmanın içine kaçıyorlar–; memurlar, bir şaşkınlık döneminden sonra, sessiz sedasız sivil yaşamdaki alışkanlıklarına döndüler ve eskiden nasıl yıllık izinden söz ederlerse, şimdi de gelecek izin zamanını aynı sözcüklerle konuşuyorlar, yazışmalara, ufak tefek alışkanlıklara bağlanıyorlar; Courcy, akşamları

otelin kış bahçesinde piposunu içip durumundan pek hoşnut biçimde İngilizce sözcüğü tırnak içine alarak *İşte, 'living room'umumuz var*, diyor; bir de büyük korkuya kapılmışlar var, onlar...[280]

280) Bundan sonraki beş defter eksiktir.

DEFTER XI

Şubat 1940

Morsbronn – Paris – Bouxwiller

[Paul][281] mesleğimizin bizi birleştireceğini düşlüyordu; kendisi meslektaşlarına hemen sokulan o öğretmenlerden, o memurlardan. Dayanışabilirdik, meslek sorunlarını tartışabilirdik, bu savaşın ortasında zihnin kalıcılığını dile getirebilirdik. Fakat işte ben asıl onun öğretmen olmasını kınıyorum. Savaş içinde günün her saatinde kendi kendimin bir karikatürüne bakmak zorunda bırakılmış olmaktan hoşlanmıyorum. Onun türünde bir öğretmenmişim gibi gelmiyor bana. Ne zaman beni kendine çekmeye çalışsa, kişiliğini besleyen bütün o dünyayı, meslektaşlar, meslektaş karıları, sendikalar, çay fincanları, hanımlarla sohbetler, aydının kendini doğaya bırakışı, sosyalist tinselliği, okul müdüründen korkma, okul müdürüne duyulan kin, bütün bunları düşlemimde canlandırıyordum. Onu tüm gücümle itiyordum. O da, benim direnmelerimi görerek, onları kendine göre açıkladı. Annesi ilkokul öğretmeniymiş, karısı ilkokul öğretmeni, kendisi üniversite mezunu öğretmen. Agrejelerin[282] sadece lisan sınavını

281) a) Bu defterin bazı sayfaları nemden bozulmuştu. [ ] içinde verilen sözcükler az çok benzetmeyle tarafımızdan konulmuştur (Gal).
b) Türkçe çeviride Fransız yayınevinin eklediği sözcükler yazarın kabul edilerek tümcelerde kesintiye gidilmemiştir.

282) Üniversitelerin bazı fakültelerinde ders verebilmek için lisanstan sonra girilen agregasyon sınavını kazanmış kişi. Sartre agregasyon sınavını 1931'de vermişti.

vermişlere nasıl aşağılık bir biçimde tepeden baktıkları bilinir. Lisansiyeler de onlardan geri kalmıyor; kinlerinde, kıskançlıklarında, hak iddia etmelerinde, ellerinde olmadan o üstünlüğü kabul ediyorlar, hiçbir zaman hor görmeye kadar götürmediler işi. Paul kendimi çekmemi, üniversite içinde bir konum farkına veriyor. Bir gün Pieter varlıklı bir sanayici olan Orcel yüzbaşı ile silik bir mühendis olan Munot teğmen arasındaki çok büyük farktan söz ederken Paul, alaycı ama durumuna razı olmuş bir havayla "Yani," dedi, "benimle Sartre arasındaki fark gibi." Geçen gün de, bilmiyorum kime, kendi aptallığını göstermeye çalışıyordum, sessiz, yumuşak bir biçimde lafa karışarak "Sartre, acaba sadece Yüksek Öğretmenlilerle düşüp kalkmak seni zor beğenir biri yapmış olmasın?" dedi. Ben de Yüksek Öğretmenlilerle hemen hiç görüşmediğimi söyledim, fakat bu, benim durumumu nasıl gördüğünü ortaya koyuyor: Kendisininkiyle aynı ama, taşrada değil de Paris'te, bir süper-üniversitede 'kaymak tabaka' ile fakülte ilişkileri filan. Kısaca, dediğine bakılırsa onu küçümsüyormuşum. Grubumuzun içinde ilişkilerimizin gerçek yapısı şöyle: Onun sapına kadar üniversite mensubu olan kişiliği karşısında ben öfkeli bir tiksinti duyuyorum; o da, karşılığında, kuşkusuz gıptaya kadar gitmeyen fakat herhalde içinde kırgınlık bulunan durumuna razı ve kuşkucu bir ağırbaşlılık gösteriyor. 'Fazla gururluyum', ait olduğum 'kaymak tabaka' üzerinde fazla duruyorum ve aşırı gurur sonucu mesleğimle sınırlı kalıyorum. Yine de, çevresinde ilginç bir fizik olayı gözlemlediğinde, Pieter'i ve Keller'i bilinçli bir biçimde dışlayarak bana dönüp, o olayı bana bildirmekten kendini alamıyor; böylece, herhalde lise dördün coğrafya öğretme-

niyle arasında kurulmuş bulunan ve zihin adamı olmanın verdiği hakları kendisine duyuran o aydın ortaklığını birkaç saniye için gerçekleştiriyor. Yaptığı boşa çıkıyor çünkü fizikten hiçbir şey anlamam, fizik beni ilgilendirmez. Farkına varıyor ve bu, onu hor görüşümü haklı çıkarıyor.

Fakat Paul ile ilişkilerimin asıl yapısı, ilişkimizin esas noktası başka. Paul yetkeyi temsil ediyor. Bir anlamda şef olmaktan utanıyor ama, öte yandan da yetkesini bir çeşit sinsi yoldan yürütmeye bakıyor. Bunu komuta etmek keyfi için değil de, üzerine düşen sorumluluklardan ötürü yapıyor. Oysa ki, ben, komuta edilmekten hiç hoşlanmadığım için direniyorum; kirpi gibi dikenlerimi kabartmam için bana bir komut vermeleri yeter. Bendeki bu bağımsızlık manisiyle Paul'ün nezaketi içinde saklanmış ya da sarılıp sarmalanmış düzeni ortaya çıkarıyorum. Düzen ne denli saklıysa o denli sinirleniyorum. Elbette o düzene boyun eğmeyi reddediyorum. Fakat reddedişim Paul'ü sadece sorumluluklardan korkması nedeniyle sinirlendirmiyor. Reddime her zaman şöyle karşı koyuyor: Kendisinin baş olmasından hoşnut değilmiş, bunda kimsenin etkisi altında kalmıyormuş, ondan ötürü de ben kendisine direndiğim zaman benimle birlik olmalıymış. Ahlakla ilgili olarak kendisine bir olumsuzluk yöneltildiğinde, Paul ikiyüzlülüğü, ahlaksızlığı kullanarak direniyor. İşte ana ilişkimiz, burun buruna yaşayan arkadaş topluluğumuzun hemen her noktasında duyumsanan ilişkimiz böyle. Baş olmaktan utanan baş ama, yine de kendisine boyun eğmemi istiyor, bense ona boyun eğmeyi istemeyen serkeş askerim; boyun eğmeyi istemiyorum ve baş'a karşı onun, Paul'ün, kişiliğinde yatan sosyaliste başvuruyor, boyun eğ-

mem konusunda ileri sürülmüş isteğin geri alınmasını diliyorum. Tüm topluluk bu katı ve artık süreğenleşmiş (boyun eğmeyecek, boyun eğmeyeceğim) ilişki çevresinde örgütleniyor. Çünkü ona, madem ki kendisi demokrat, çoğunluktan yardım alarak karşı koymayı düşündüm. Ona karşı bir çoğunluk toplamak istedim: Yaradılıştan barışçıl olan ve Paul'e karşı biraz surat eden Pieter, kocasına kafa tutan kadınlar gibi fazla ileri gitmemeye çalışsa da, boş bulunup çoğunluk içinde yerini aldı. Onayını biraz zorlamam, gözlerimi iri açıp bakmam, hafifçe mırıldandığı *evet* sözcüğünü geri almasına fırsat vermeden duyduğumu yüksek sesle vurgulamam gerekti. Keller, onbaşıya bir oyun oynama zevki uğruna, rengi pek belli olmayan bir evet homurdandı. Böylece, hemen toplanan bir muhalefet her fırsatta Paul'ün yetkesinin önüne set çekiyor; o da her defasında ne diyeceğini, ne yapacağını şaşırıyor, çünkü çoğunluk ilkesine karşı çıkamıyor. Karşı çıkmamakla iyi ediyor, bana da muhalefet diyor.

Yine de, sinsi sinsi tam tersi güçler toplamaya çalışıyor, o topluluğun artık bir çoğunluk gücü olmayacak ama, amacı beni kamuoyu karşısında yalnız bırakmak. Kimse benden bir şey istemeden ben onların vicdanları olma işini yüklendiğim için, beni sıkıştırmaya, onlarda eleştirdiğim yanlışları yaparken beni yakalamaya çalıştıklarını söyledim. Sürekli beni gözetliyorlar; başı çeken Pieter oluyor ve, pek kötülükle olmasa da, paçalarıma saldırıyor. Fakat Paul fırsatı kolluyor ve bir destek gerektiğini sezdiğinde, birden bir olgu ya da bir uslama ile onun tarafını tutuyor. Keller kararlılıkla tarafsız kalıyor ya da çıkıp gidiyor. Yine de, öteki ikisi bana karşı. Halbuki Paul, Keller, ben bir yanda, Pieter öteki yanda, böyle bir yapı

hiçbir zaman gerçekleşmiyor. Yani bizim grup, kah sağa kah sola eğilen, üzerindeki bilyelerin eğime göre oradan oraya kaydığı bir devinimli levhaya benziyor; eğimi yapan, bizden Paul'e giden ya da onlardan bana gelen bir iç gerilim. Bu da bana ya da Paul'e yönelmesine göre yapıyı tümüyle deviren 'ova' ya da 'bataklık' Pieter'in asıl işlevini belirliyor.

Fakat başka ilişkiler de var: Özellikle Pieter ile benim aramdaki ilişki. Bir şey ikimizi birleştiriyor ve aramıza, Paul'e göre Paul ile benim aramda olması gereken ilişkiyi yerleştiriyor: bizi birleştiren, *dışarıya* duyduğumuz ortak merak. Biz, bir bakıma, grubumuzun dünyaya saldığı, lokantalarda, kahvelerde, başkalarının yanında biten yalancı ayaklarız[283]. Sonra, ne olursa olsun, ikimizde ortak olan Paris var; daha sonra, utanarak itiraf ediyorum, para var. Paul'ün parası benimkinden az değil ama, korkak bir biriktirme zevki onu alıkoyuyor harcamaktan; savaştan sonra para değerinde büyük bir düşüş beklediği halde böyle yapıyor. Biz de aynı nedenle mirasyedi gençler gibi yaşıyor, biraz delicesine harcıyoruz. Dışarıya gittiğimiz zaman dışarıya ait büyük parçalarla dönüyoruz gruba. Harcamada ve dışarı gitmelerdeki bu bağlantı, her gün başka bir bağlantı doğuruyor. Bu, Keller ile Paul yani evde kalanlar, aile ocağını bekleyenler arasındaki bağlantı. Ya da lokantaya gidenlerin karşısında karavanadan yiyenler arasındaki bağlantı. Veya özenli yemek yiyenler karşısında oburlar (ayırt etmeksizin her şeyden ve bol yiyenler) arasındaki bağlantı. Yine de, Paul – Keller grubunda tutarlık yok. Paul bizi hiç kıskanmıyor, hattâ bazen bizimle çıkıyor. Pinti

283) Yalancı ayak. (Fr. Le pseudopode.) Bazı hücrelerin, bazı mikroskobik canlıların kendilerinin yer değiştirmesine, başka mikroskobik canlıları yakalamasına yarar, geri çekilebilir uzantıları.

ve az paralı olan Keller ise bize imreniyor ve ne zaman dışarı gitsek bizden nefret ediyor. Öyle ki, istemesek de bize suçlu bir sınıf vicdanı yükleyip ikimizin arasındaki bağı perçinliyor. Birlikte lokantaya gittiğimizde, bunu ona karşı yaptığımız duygusuna kapılıyoruz. Zaten grubumuzda proleteri Keller, kapitalisti de Pieter temsil ediyor. Keller ta en dipte, beş parasız, kitlesi ve hareketsizliğiyle en aşağıya gömülmüş, bize aşağıdan yukarıya, sessizce, kuşkuyla ve kıskançlıkla bakıyor. Kendini hiçbirimizle dayanışma içinde görmüyor. Her akşam, aramızdan biri topluca herkese içki ısmarlıyor, pasta, meyve, herhangi bir şey dağıtıyor. Keller hepsini kabul ediyor da, hiçbir biçimde karşılıkta bulunma büyüklüğünü göstermiyor. Şurası kesin ki, kendi çevresinde olsaydı, pintiliğine karşın, o da bir şeyler yapma zorunda sayardı kendini. Bir çeşit bireysel hak arama. Bizim karşımızda, en çok da Pieter ile benim karşımızda, *sınıfını duyumsuyor*. Paul'ün karşısında, az önce söylüyordum, ustabaşının karşısında işçi gibi duruyor. Grubun içinde bir yapı daha, sınıf yapısını kuruyor. Bu da onunla benim aramızdaki ilişkilere bir karşılıklılık getiriyor, çünkü vicdanım rahat değil, kabalığıyla beni etkiliyor, ben de ona bir çeşit saygı gösteriyorum; o ise becerebildiği ölçüde bana aynı şeyi yapıyor. Birbirimizden korkuyoruz. Grubun dışında durmuyor ama, onunla gizli sınıf ilişkisi dışında kurulabilen ilişkilerin örgüsü bozuk. Belirli biçimi olmayan bir içkinlik: Grubun içinde dalgalanıyor ve değişik bir fiziksel olayla grup onun içine işliyor.

Keza Paul – Pieter ilişkileri de zayıf bir biçim oluşturuyor. Yalnız, beni köşeye kıstırmak istediklerinde durum böyle değil. Ne var ki, öyle zamanlarda birbirlerine ettikleri yardım-

larda da bir art düşünce var, çünkü her biri kendini benimle ötekiyle olduğundan daha dayanışma içinde duyumsuyor. Her biri kendisini bana karşı –kendine göre ve kendine özgü alanda– haklı buluyor, ve ben, genellikle, onları bölmek, saldırılarını çözmekte hiç zorluk çekmiyorum. Pieter, Paul'ü pek gözü açılmamış bir küçük oğlan gibi görmekten hoşlanıyor. "Kızan," diyor ona, "Paris'e geldiğin zaman, biz (yani Sartre ve ben) sana kadınları tanıtacağız." Taşralı diye de bakıyor. Paul kınanacak bir pintilik yaptı mı "Ne yaparsın," diyor, "taşralılık işte!" Paul'ün Pieter'de kınadığı da bir çeşit kaba saba coşkunluk. Hiçbir zaman tam uyuşmuyorlar. Bu nedenle de, ne zaman ki bizim gruba uygulamada işe yarar bir yapı getirmek istendi, o zaman pek doğal bir biçimde ikişer kişilik iki gruba ayrıldık: Pieter ve ben – Paul ve Keller. Dönüşümlü olarak bir grup temizlik filan gibi işlerle uğraşırken öteki sondaj çalışmalarını yürütüyor. Geç yerleştirilen bu uygulama yapısının önemi büyük; ortak yaşamımızı gerçekten bölümlere ayırdı ve öteki yapıları da yumuşattı. Örneğin, Paul'ü yaptığımız sondajların sorumluluğundan bağışık tuttuğumuz için onunla benim aramızdaki çekişme, eskisi kadar çetin değil. Buna karşı, Paul-Keller yani ustabaşı-işçi ilişkisi pekişti. Elbette, dışarıya karşı ortak çıkarlarımız için didindiğimizde, bütün bu yapılar çözülüyor ve yerlerine geçici bir türdeşlik geliyor.

İçinde yaşadığımız bu otel hakkında söylenecek son bir şey daha. Bizim odanın bitişiğinde kalan telsizciler uyuz olmuş; dün öğrenildi. Aralarından ikisi basbayağı hasta, üçüncü gözetim altında. On beş gün önce başka üç tane telsizcinin yerine

gelmişlerdi. Onlar da uyuzmuş. Doktor sormuş bunlara: "Nerede kalıyorsunuz?" "Bellevue Oteli'nde" "Anladım şimdi," demiş, "barış zamanında uyuzları orada tedavi ederlerdi." Otel müşterileri romatizmalılar ve cildiye hastalarıymış. Ne saklayayım, bir süreden beri ellerim, yüzüm, başım kaşınıyor.

Savaş çıktığından beri yayınlanan son iki Romains'de[284] Jallez ve Jerphanion Tanrı'nın ölümü üzerine bol keseden tahmin yürütüyorlar. Jerphanion kötümser kişiliğiyle 1937'yi öngörüyor (Romains 1939 dememek nezaketinde bulunmuş). 14 savaşını bütün bir yazı berbat eden o fazla şiddetli fırtınalardan birine benzetiyor. Jallez Dada hareketini geleceği pek belli eden bir akım gibi görüyor. Romains Avrupa'yı 'içteki parçalama güçlerine teslim edilmiş' buluyor. Konusu 1919'da geçen kitabı, savaş patlamasaydı, herhalde bambaşka bir ses verirdi. Keza, Drieu[285] de *Gilles*'de bize 1917 ile 1937 arasında can çekişen bir Avrupa gösteriyor ve "Savaş Fransa'yı öldürdü, Fransa bir daha ayağa kalkamayacak," diyor. Bugünkü olayların ışığında Fransa'nın 1920 ile 1935 arasındaki tüm çözülme işaretlerini aramak moda olacak. O yıllarda ürkütücü bir bitkinlik, köklerden kopma dönemi göreceğiz; o yılgınlık ve yıkım döneminde ara sıra tedirginlikle karışık dinginlik yılları bulunduğunu da fark edeceğiz. Olumsuzluklarından ötürü en çok gerçeküstü akımla ilgileneceğiz. Yolundan çıkmış, ne yapacağını şaşırmış, dengesi

284) Jules Romains'in (bkz. dipnot 4) *Les Hommes de Bonne Volonté* (=İyi niyetli insanlar, 1937-1947) başlıklı 27 ciltlik roman dizisinin iki cildinden söz ediyor olsa gerek.

285) Pierre Drieu la Rochelle (1893-1945), romancı, yazın eleştirmeni, yazın dergisi yayıncısı. İşgal (Alman) yönetiminden yana olmuş, kurtuluştan sonra kendini öldürmüştür; *Gilles* adlı romanı 1939'da yayımlanmıştır.

bozulmuş bir dönem betimleyeceğiz. Bunun böyle olmasına izin vermemeli. Bu, doğru değil. Elbette, çoğunu bildiğimiz, geri kalanları da tarihçilerin gün ışığına çıkaracakları birçok nedenden ötürü, 14-18 savaşı, 40 savaşına yol açtı. Kuşkusuz, birçok karışıklık, sarsıntı, kasılma, denge bozulması olmuştur. Fakat *sadece* bunlar olmadı. En azından Fransa'da 'yaşamın tatlılığı' duyulabildi; ben onu duydum. Mutluluk olası bir şeydi. Dinginlik de öyle. 25 ile 33 arasında çoğu zaman mutlu oldum, çevremde birçok mutlu insan tanıdım, ve bu, çılgınca, sağlıksız bir mutluluk değildi. Gerçekten ve dinginlik içinde mutluydular. Belki eskisinden daha zor şeyler yapılması, daha zor zamanlar yaşanması gerekiyordu. Fakat bu hiç de rahatsız etmiyordu. Sonra, belki, Drieu'ler, Montherlant'lar savaşla afallayıp kalmış olabilirler ama, ben nöbeti devralmak üzere olan kendi kuşağım adına, sapına kadar dengeli olduğumuza kefil olabilirim. Tanıdığım insanlar arasında yoldan çıkmışlar arıyorum ve elbette buluyorum da; fakat sayıları pek çok değil; karakterlerinin zayıflığından da anlaşılıyor ki, bu insanlar hangi dönemde olursa olsun, böyle yoldan çıkmış olacaklardı. Savaştan önce, bizlerden daha *sağlam* birçok genç var mıydı? Nizan'dan, Guille'den, Aron'dan. Castor'dan daha sağlam gençler? Bizler ne yıkmaya ne kendimize sinirli, kaçık coşkular aramaya çalışıyorduk. Sabırla, bilgece dünyayı anlamak, onu keşfetmek, onda kendimize bir yer yapmak istiyorduk. İstediğimiz, bilgi ve bilgelik edinmekti. Dünyada tutmak istediğimiz o yer belki, pek alçakgönüllü değildi, o yeri ele geçirmek için belki bizden öncekilerden biraz daha fazla acele ediyorduk. Fakat, yaptıklarımızda aşırı hiçbir şey yoktu. Dünyayı değiştirmek isteyenlerimiz ve, di-

yelim ki, komünist olanlarımız, iyi ve kötü yanları tartıp ölçülü kıvamda oldular olduklarını. En iyi anımsadığım, en çok özlemini çekeceğim şey de bizi çevreleyen aydın gücü ve aydın coşkusunun yarattığı benzersiz havaydı. Fazla zeki olduğumuz söylendi. Niçin fazla zeki? Ben bana yaklaşanların hiçbirinde o zamanın –kötü– yazınının yaymaya çalıştığı o yüzsüz ve yaygaracı delikanlı davranışını görmedim. Oldukça geniş bir seksüel özgürlüğümüz vardı ama yaşamımızdaki ufak tefek duygusal olaylar üzerinde namusluca düşünmeye çalışırdık. Ağabeylerimizden, Fournier'lerden, Rivière'lerden[286] daha katıydık; bu, özentiden de olabilirdi ama, ne olursa olsun, bir savaş yaşanmıştı, yaşamı bir eğlence gibi göremiyorduk. Fakat, bizi bir yandan gerçek bir disipline ve sağlıklı bir umursamazlığa götüren bu katılık özentisiyle öte yandan aslında hiç takınmadığımız bir tavır olan başıboş kendini bırakışlarla suçlamasınlar. Hemen bu defterden alınmış birtakım yarı-itiraflar, örneğin Nizan karşısında yarattığım çocukça gurur krizi, siyaset konusundaki ilgisizliğim vb.. ileri sürülerek bu söylediklerime karşı çıkılabilir. Ben de o zaman derim ki, insanın kendine egemen olmasının, *tinsel sağlık* dedikleri şeyin öyle gösteriş alçakgönüllülüğüyle, yurtseverlikle filan ilgisi yoktur. Biliyorum ki, sağa sola sapmadan kendime egemenim, yine biliyorum ki sert vuruşlara dayanabilirim. Ayrıca, ahlakı tasa ettiğimi de biliyorum. Birçok eski düşünce yolunu yıkmak istedim, ama bu, yapıcı bir tasayla oldu. Köklerden yoksun olabilirim ama, hiçbir zaman dengeden yoksun olmadım. Neden bütün bunları yazmak zorunda sayıyorum kendimi? Çünkü içinde yaşadığımız dönemin tarihçilerden önce

286) Jacques Rivière (1886-1925), romancı, yazın dergisi (N.R.F.) yöneticisi, eleştirmen.

davranıp kendi kendisine bir imge yaratmakta olduğunu görüyorum. Dönemimiz kendi kendisini yargılamış olma onurunu istiyor, tarihçilere bitmiş bir iş devretmek istiyor. İşte ben de bu kararlılmış tabloya karşı çıkıyorum. O tablonun bizden sonraya kalmasından korkuyorum. Tedirginlikle görüyorum ki, şimdiden 18-28 döneminin o hayran olunacak düşün ve yapıt patlamasını bir çürüme dağınıklığı, o yıllarda insanların tattıkları gerçek özgürlüğü başıbozuk bir kuralsızlık olarak görme eğilimi var. Bütün bu saf ve sınırlı görüşler birer sahte zarafet. Haydi, aptalın biridir diye Drieu'yü bırakalım; fakat bir hesap çıkarmaya kalkan kişilerin sayısı yan çizemeyeceğimiz denli çok. Galiba beklemek gerekiyor. Dönem öldü, kabul, ama hâlâ sımsıcak; cesedinin biraz soğumasını bekleme inceliğini göstermeli.

Olumsuzluk sorunu her zaman olmak sorunu gibi perdelenmiş, maskelenmiştir, çünkü 'olmamak', iki nesnenin birbirinden başka oluşunu kesinlikle söyleyebilmek için onları kendi önüne getirten bir zihnin yargısı olarak görünmüştür. Örneğin, kağıdın gözeneksiz olduğunu söylediğimde, bu olumsuzluğu gözenekli ile özü arasında hiçbir bağ bulunmayan kağıda değil, kendi zihnime yüklemiş oluyorum. Ayrıca da, şunda anlaşmak gerekir ki, olumsuzluk, benim zihnimin yadsıyarak eksiksiz bir yargı edimi gerçekleştiren bir olma biçimi değil; öyle bir edim, filozofların çoğu için, yadsıdığı zaman bile katıksız ve varoluş dolu edimdir. Böylece olumsuzluk bir λεκτον[287], bir hiçbir şey olmuş oluyor. O yani olumsuzluk ne zihindir, ne zihnin içindedir, ne kağıttadır, ne gözeneklidedir ne de kağıt ve gözenekli arasındaki itici bir güç

287) Soyut ve sözsel şey (Gal).

biçiminde var olan bir ilişkidir. O, alt tarafı, bir kategoriden, bir ulamdan başka bir şey değildir; zihne gözenekli *ile* kağıdı hiçbir biçimde doğalarında değiştirmeksizin, birbirlerine olan tutumlarına bir yenilik getirmeksizin, onları yaklaştırmaksızın, uzaklaştırmaksızın onlara uzaktan bir bireşim yapmanın olanağını veren bir ulam. Böylece, felsefe, olumsuzluğu zihinle nesneler arasında incecik bir zar, bir hiçbir şey yapıncaya kadar inceltme çabasını göstermiş oluyor. Elbette, kabul etmek gerekir ki, dünyada mimlediğim olumsuzluklar, şey'ler arasındaki ilkel ve özdeksel ilişkiler değildir. Gözeneklinin kağıda ait oluş olumsuzluğunu ortaya çıkarmak için benim bilincimin yardımcı olması gerekiyor. Gözenekli olmamak, *kağıt olmak ediminin içinde* yer almaz. Fakat, diyelim ki, bilincin uzam *olmadığını* söylüyoruz, o zaman sorun bambaşka oluyor. Kuşkusuz, bu yargıyı –başkasının bilincini deneyimle ortaya konulan bir verilmiş olarak görerek– ona yani başkasının bilincine taşımakla yetinmek istersek, o yargıyı daha önce geçmiş yargılar arasına sokma ve kağıdın gözenekliliğini reddettiğimiz gibi bilincin uzam oluşunu da reddettiğimizi söylemiş oluruz. Ne var ki, bir 'bilinç olarak biz' söz konusu olduğunda, durum tümden değişiyor, kendisinin uzam hiç'i olan, onun kendisi yani 'bilinç olarak biz' oluyor. Bu demek ki, iki devinimsiz özdeğin, bilinç ve uzamın birbirine ait olma ilişkisi bulunmadığını saptayacak bir üçüncü kişi yoktur. Fakat, uzam olmamak bilincin varlığı içindedir. Yani, "değil" varoluşçu bir özelliktir. İki yargı karşılaştırılırsa hemen anlaşılacaktır: Uzam bilinç değildir ve bilinç uzam değildir. Birincisinde, söz konusu olan, elbette, içe dönük bir bilincin sonradan kurduğu bir bağ söz konusu;

uzamın doğasında bilinç olmak da olmamak da yoktur, sadece uzam olmak vardır. İkinci yargıda, tersine, bütün tinselciler kabul edeceklerdir ki, uzam olmamak bilincin bir özelliğidir. Sorunu tersinden almak istediler, çünkü –hangi varlık olursa olsun– bir varlıkta olumluluğu ortaya koyacak olumlu kavramlar yaratarak o varlıkta olumsuz nitelikler bulunduğunu kabul etmek çelişkili görünüyordu. Örneğin, uzamdışılık, maddesel olmayış kavramları. Fakat, uzamdışılığın bağrında utanılacak bir olumsuzluk taşıyan basit bir sözcük olduğunu göstermek için bir sözsel inceleme yapmak yeter. Uzamdışı olmak bir bilinç için olumlu bir erdem anlamına gelmez; olsa olsa bilincin uzam olmadığı olgusunu kısa yoldan göstermedir. Şu halde, bilincin uzam olmama iç yapısına aittir. Bu olmama, gözlemlenmiş de, yargılanmış da değildir; o, geçen gün kullandığımız formülle olmuş'tur.

Bununla birlikte, bugüne kadarki gözlemlerim sonucunda ben, bilincin eskiden olduğu şey olmadığı durumu yani olumsuzluğun tek ve aynı varlığın türdeşliği içinde patlayıp açıldığı ve yadsınanın kendiliğinden yadsındığı şey ne ise –tek ve aynı varlık olduğu için– ona göndermede bulunduğu durumu dikkate alırım. Fakat bu noktada sorun, yalın bir ilke olan çelişmeme ilkesi görünümü altında karmaşıklaşıyor, çünkü bilinç olmadığı şey değil. Çünkü bu görünürde gerçeklik olan şey incelenirse görülür ki, olumsuzluklardan biri ötekini yıkar, yıkıma uğratır. Çünkü bilinç uzam değilse –ki bu, klasik kurama göre bilinç ile uzam arasındaki her türlü ilişkinin toptan yokluğu demektir– ve, öte yandan, tümden dışsal olan olumsuzluk ilkesini bilinç ile uzam arasına yerleştirecek bir üçüncü kişi de olmadığına göre, bu bilincin nasıl

olup da kendiliğinden uzamın işte bu olumsuzluğunu oluşturmak için uzamla yeterince ilişki içerebildiği belli olmuyor. Yine de, içerebiliyor işte; daha önce söylediklerimiz bir noktada bizi aydınlatacaktır: Her olumsuzluk, kendi yadsıdığı gerçekliklerin bir çeşit yapay birliği bulunmasını gerektirir. Olumsuzluk 'kağıt gözenekli değildir' yargısında olduğu gibi bir "λεκτον" ise, tek birimlik bireşim de yine bir "λεκτον" olur; nesnelere hiç dokunmayan bir kategoryel yani ulamsal yaklaştırmadır. Olumsuzluk en az iki varlık tarafından oldurulmuşsa, o iki varlığın bireşimsel birliği fonu üzerinde görülür. Özetlersek, bilincin kendinden ve doğallıkla, bir üçüncü kişinin içsel bir karışması bulunmaksızın *uzam olmaması* için varlığının en derin yerinde olmadığı o uzam ile yalın bir ilişki saklaması gerekir. Fakat bu birinci ilişki, hepsi de kurulmuş bir dünya ve açıklığa kavuşturulmuş varlık sorunu bulunduğunu gösteren itme, üretme, yansıtma terimleriyle dile getirilemez. Pek açık ki, burada iki varlık arasında başlangıçtan beri gelen bir ilişki söz konusudur. Bunun bilincin olmadığı şey olması için, ilişkinin olabildiğince mahrem yani salt ikisine ait ve dışa açılmamış olması gerekir. Bilincin kendisini her yandan kuşatan uzamdan ancak *olmamak* yoluyla –sadece *uzam olmamak* değil, aynı zamanda *hiçbir şey olmak* yoluyla– kaçabilmesi için, uzamın her yerden bilinçte hazır bulunması, hattâ boydan boya onun içinden geçmesi gerekir. Bilinç ile uzamın bir oluşu öyledir ki, bilinç ancak *kendisi olmadığı* ölçüde, hiçbir şey olduğu ölçüde uzam değildir. Uzam olmamayı dengeleyen, o açığı kapayan hiçbir olumlu şey yoktur. Bilincin uzam olmamasının nedeni, kendi kendisinin hiç'i olmasıdır. Uzam ile bilinç arasındaki bu ilişkiye

kuşatma[288] diyeceğiz. Fakat bilinç olmadığı şey olarak ve olduğu şey olmayarak tanımlandığı için, açık ki, uzam olmayan varlık olması olanaksızdır. Bilincin uzam olmayan şey olması kipi, tümüyle, içine işleyen Hiç ile dolmuş ve donmuştur; bilinç yansıma ile yansıtılanın hiçleştiren kipi uyarınca uzam olmayandır, yani 'bilinç uzamın niteliğini taşımaz' formülünün 'bilinç uzam değildir' olarak düzeltilmesi gerekir. Bu, şu anlamlara gelir: 1) bu olumsuzluk bilincin uzam tarafından kuşatıldığı anlamına gelir, 2) bu kuşatma bilinç için ancak bilinç uzam niteliğini taşmazken –yani olmadığı bilincinde bulunduğu uzam tarafından kuşatılmış iken– kendisinin bilinciyse geçerlidir. Bunu başka sözcüklerle dile getirmek istersek, bilinç, olduğu şeyse yani kendinde[289] kipine uygun olarak var ise, uzam niteliğinde olur. Fakat, uzam değil de uzamın bilinci olması, kendi kendinden olduğu şey olmayarak kaçtığı ölçüde gerçekleşir. Şu halde, bilinç uzamın hiçleşmesidir ve bu hiçleşme ancak uzamın bilinci biçiminde olabilir. Elbette uzam burada bir örnek olmaktan öteye gitmez. Saltık bir genelleme yaparsak, kendinde bir varolan'ın olası yok edilmesi ancak o varolan'ın bilincinin ortaya çıkışıyla gerçekleşebilir.

1 Şubat Perşembe

Hiç'in ortaya çıkışı ancak onun *olmadığı* varlık tabanı

---

288) Yazar *investissement* sözcüğünü kullanıyor. Bu deyim ilk kez 1895 yılında Freud tarafından kullanılmış *die Besetzung* (=işgal) teriminin çevirisi olarak Sartre'ın güncesinden yaklaşık on yıl sonra benimsenmiştir.

289) Yazar *en-soi* kullanıyor: zihnin içeriğinden bağımsız olarak var olan ya da insan görünümünden, bilgisinden bağımsız olarak var olan. Varoluşçulukta: Bilinçli olmayanın olma kipi (Robert); Sartre ve Varoluşçularda: Var olan fakat başkalarına da kendisine de saydamlıktan uzak kalan varlığın gerçekliği (TLF).

üzerinde gerçekleşebilir. Bir bilincin temsil ettiği *bulunmayış* ya da yokluk ancak bir bulunma, bir *bulunuş karşısında* olabilir. Uzamda olmayış, uzam tabanı üzerinde ve bu uzamın kendisi için olumsuzluk olarak ortaya çıkar. Saltık bir genelleme yaparsak, kendi-için,[290] ancak onu sıkıp çevreleyen kendinde'nin eksiksiz tümlüğü ile ilişki durumunda ortaya çıkabilir. Kendi-için[291], kendinde'yi kendisinin olmadığı şey olarak karşısında ya da çevresinde tutar. Olmamak için varlığa gereksinimi vardır. Kendi-için, kendinde'nin tümüne göre kendini hiçleştirir. Kendi-için'in olmadığı şey ile arasındaki gibi kendinde'nin bütünlüğü ile olan bu birincil ilişkisine dünyadaki-varlık diyoruz. Dünya içinde var olmak, dünyanın yokluğu, bulunmayışı olmaktır. Bilinç ile dünyanın bir oluşu, bilinçten de dünyadan da önce vardır. Bilinç olmak, dünyanın önünde dünya-karşıtı olmaktır, bu dünya olmayan şey durumuna kesinlikle ve somut olarak gelmektir. Öte yandan, bu olumsuzluğu dünyanın dışına bir kaçış olarak da almamalıdır. Kendi-için'in hiçleşme hareketi bir gerileme değildir. Hiçleşme gerileme ile birlikte olursa, hiçbir şey'in hiçleşmesi olur ve kendinde'ye düşer. Belki ölümü böyle anlamak gerekiyor. Tersine, hiçleşme, dünyanın kendi-için'e aralıksız ve aracısız katılması anlamına gelir. Dünyanın –dünyadan kendisinin bir hiçbir şey olması dışında hiçbir şeyle ayrılmamış olan– bilinçteki bu varlığı aşkınlıktır. Kendinde, bilinci kuşatır ve bilinç, Hiçlik içinde kendinde'yi geçip geride bırakır. Fakat Heidegger'in sandığı gibi dünyayı kendinde saklayan Hiçlikte değil, bilincin kendisi olan Hiçlikte. Bilinç kendisinin kendi-için'inde, dünyayı kendine

290) Yazarın kullandığı deyim: *pour-soi*, bilinçli varlığın var olma yolu, tarzı.
291) Kendinde'nin karşıtı.

doğru aşar. Hiçlik ile dondurularak doldurulduğu ölçüde kendinde ile kuşatılmıştır.

Basit bir örnek vermek istersek, deriz ki, bu ağacın algılanması, her şeyden önce, varoluşçu bir olaydır: Ağacı algılamak, bilinç için, ağacı kendine özgü ağaç hiçliğine doğru aşmaktır. Elbette, *aşma*[292] sözcüğünü herhangi bir edim işareti olarak kabul etmemek gerekir. Bu, sadece bir varolma kipidir. Bilinç, bu ağacın ötesinde bu *ağaç olmayan* şey gibi kendi-için vardır; yansıma ile yansıtılan arasındaki ilişkinin vereceği sonuç öyledir ki, o yani bilinç ancak içinde bu ağacın bulunduğu dünyanın hiçliği niteliğiyle yansırsa kendi olabilir. Bu, şu anlama gelir ki, o, bu ağacın izleksel bilinci olarak kendinin izleksel olmayan bilincidir; ağaç kendi hiçleşmesinin aşkın izleğidir. Böylece, örneğin, içgüdüsel bilgi, kendi-içinin aşkınlığında kendinde'nin içkinliğini dönüştüren içkinlik içinde hiçbir şey'in saldırısıdır. Böylece, Varlığın kendi hiçliği olmasını yapan olay, dünyayı Kendinde'nin kendini hiçleştiren varlık tarafından aşılan bütünlüğü olarak gösterir. Dünya içinde olmak ve Hiçlik tarafından doldurularak donmuş olmak tek ve aynı şeydir.

Bu hiçlik düşüncesine başvurmamız kesinlikle gereklidir; bu gereği kesin bir çözümlemeyle göstermek istiyorum ve örnek olarak *temas* düşüncesini alacağım. Görünürde pek basit olan *masa duvarla temastadır* düşüncesi, zorunlu olarak, dünyadaki-varlığa ve Hiçliğe göndermede bulunur. Bu kavramın anlamını eksiksiz olarak kavramak istersem, bir de bakarım ki, iki karşıt düşünce arasında gidip geliyorum: Ken-

292) Yazarın kullandığı ad le *dépassement*.

dinde'nin içkin bütünlüğü düşüncesi ve Hiçlik içine saltık olarak geri çekilme düşüncesi. Masanın *duvara değdiğini* söylediğimde, onun masanın yanında, hattâ olabildiğince yakınında, hattâ ondan ölçülemeyecek denli küçük bir ara ile ayrılmış olduğunu anlatmaktan başka bir şey yapmış olamam. *Temas* derken iki nesne arasındaki yakın ilişkiyi kastediyorum. Fakat bu var olma ilişkisi doğallıkla kendinde'ye yani içkinliğe gidecektir. Oysa, kayan bir kavram olan o temas kavramı, yarı yolda durmayı amaçlar. İki bireyselliğin eksiksiz ayrılığını değiştirmemek istiyorum. Temas kaynaşıp birleşme demek değildir. Bu nedenle, ne kadar ufak olursa olsun en az iki nesneyi birbirinden ayıran aralık düşüncesine gönderilmiş oluyorum. Fakat o anda da, temas düşüncesi uçup gidiyor. Çünkü, o düşüncenin gerektirdiği şeyi kavramak isteyince, iki bireysellik arasında temas bulunabilmesi için bunların yüzeylerinin en az bir noktasında aralıksız olmaları, fakat yine de birbirlerinden ayrılmış bulunmaları gerektiğini görüyorum. Ayrılmış ama, *ne ile* ayrılmış? *Hiçbir şey ile*. Fakat bu hiçbir şey burada vazgeçilemezdir. Örneğin, geometride iki eğri (diyelim ki, bir tanjant ile bir çember) temastadırlar, onların ortak noktaları vardır. Şu halde tek bir eğri oluşturuyor gibi görünürler. Bununla birlikte biz, haklı olarak, onların bağımsızlıkları olduklarını söyleriz. Halbuki, birbirlerine dokundukları noktada ayrılmışlardır. Bununla birlikte iki dizi nokta yok, bir dizi nokta vardır. Şu halde ayrılma her noktanın içinde olur. Bu ayrılma, bir bütünün parçalara bölünmesi değildir, çünkü nokta kesilemez ve bölünemez. Bununla birlikte o ayrılma vardır. Bir Köhler'in 'düz' biçim olsun kendi üzerine kapanmış 'çember' biçim olsun, her

biçimin kendisini oluşturan bütün noktaları kendisine çektiğini söylemesini anlıyorum. Doğru. Bu anlamda, teması sonunda bir kaynaşmaya dönüşmekten koruyan şey, önde gelen biçimin bireyselliğidir. Fakat bu bile ancak ılımlı bir olumsuzluk biçimleri uygun yerlerinden bölerse olabilir. Temas noktalarının öteki biçimi oluşturan noktaların tümünden hiçbir şey ile ayrılmış olması gerekir. Temas noktalarının içine herhangi bir biçimde Hiçliğin işlemiş olması gerekir. Tıpkı bir bilinç gibi.

Fakat bütün bu koşullar, bir bilinç tarafından ortaya konulmazsa, hiçbir anlam taşımazlar. Bilinçler olmazsa, o koşullar kendiliklerinden, ya saltık ayrılmaya ya da kaynaşmaya giderler. Genellikle, birtakım temasların dünya içinde verilmeleri için, birtakım bilinçlerin dünya tarafından kuşatılmış olarak verilmiş olmaları gerekir. Çünkü 'birbirine dokunma' kavramı, Heidegger'in iyice anladığı gibi, nesnelere sadece yansıma yoluyla ait olur. Gerçekte, bir sandalye, insan gerçekliği tarafından aşılmış bir dünyanın birliği içine alınıp götürülmedikçe duvarla temas etmez. Aslında, nesnelere *değen*, onları *alan*, onları *iten*, vb.. insan gerçekliğidir. Temas, doğası gereği, alınmış nesneyi alan elin temasıdır. Ne var ki, böyle bile, eli başka nesnelerin arasında maddesel bir nesne olarak düşünürsek, kavram açıklıktan yoksun kalır. Elin kendisi, tuttuğu bıçaktan kendisini ayıran Hiçliği üretemez. El ve bıçağın, birer ikincil yapı olarak, *temasın birincil bütünlüğüne* dahil olmaları gerekir. Bu bütünlük olsa olsa bilinç ile dünya arasındaki aşkınlık ilişkisi olabilir. Bilinç, dünya ile *temastadır*. Bu düzlem üzerinde ele alındığında, temas kavramı aydınlanıyor. Çünkü, madem ki bilinç aralığın olumsuz-

luğudur, bilince göre dünya aralıksız olarak verilmiştir. Hattâ, bilinci kuşattığına ve onun aracılığıyla kendisine kavuştuğuna göre aralıksız bir hazır bulunmadan da daha ivedidir. Fakat aynı zamanda, bilinç, Hiçlik tarafından doldurularak donmuş olarak kendisinin hiçbir şey olması olgusuyla, ondan kaçar. Var olduğu ölçüde ve dünya ile kaynaşma durumundayken bilinç ondan kaçar ve *var olmadığı* ölçüde ondan ayrılır. Böylece, dünya ile bilinç arasındaki ilişki bir temas ilişkisi olmuş oluyor. Dünya, somut olarak –ve özellikle– bilinç olmadığı oranda bilinç için vardır. Bilinç, dünyaya kendisinin kısmi hiçleşmesi ancak kendisiyle onun arasında aralıksız bir dışsallık[293] kurduğu ölçüde dokunur, temas eder. Dünya ne özneldir ne nesnel: O, bilinci kuşatan kendinde'dir ve bilinçle bilinç kendi hiçliği içinde onu yani dünyayı hangi durumda aşıyorsa o durumunda temas eder.

Julien Green[294] *Le Figaro* gazetesinde savaştan önceki haftayı anlatırken çok güzel bir şey söylüyor: "yavaşlatılmış felaket".

Kadınlar erkeklerin içgücünü nasıl destekliyor. Seven ve dini bütün bir nişanlı kızın apteshanede bulunmuş mektubundan:

"Üç gündür yıkanmadığınızı söylüyorsunuz. Önemli bir şey değil. Yıkanınca, kuşkusuz, çok daha hoş olacaksınız. Bana gelince, bu sabah fırınımı iyice temizledim, tam bir bacacı gibi kirlendim; beni öyle görseydiniz korkardınız."

293) Yazarın kullandığı ad: une *exteriorite* (=dışarılık, dışsallık, T. S.)

294) 1900-1998. Amerikalı ve her iki dünya savaşında da Amerikan ordusunda görev yapmış olmakla birlikte tüm yapıtlarını Fransızca vermiş, genel olarak okurlarca Fransız kabul edilen, Fransız Akademisine seçilmiş, fakat yirmi beş yıl sonra Akademiden istifa (!) etmiş yazar.

Kız, öte yandan, biraz tedirgin, çünkü biraz sonra, Tanrı'ya dua ediyor, nişanlısının içgücünü desteklesin diye. Tanrı'ya emanet edilmiş nişanlı bey de bu aşk mektubuyla ardını temizlemekte duraksamamış.

Etki altında kalmak denilen şeyde özgürlüğün ve yazgının paylarını anlamak istersem Heidegger'in benim üzerimde yaptığı etki konusunda düşünebilirim. Son zamanlarda bu etkinin bana çok olumlu göründüğü oluyor; olumlu, çünkü tam da savaşın, içtenliği ve tarihselliği çok yararlı kıldığı bir anda bana bu kavramları öğretti. Bu araçlar olmasaydı, düşüncemi ne yapabilirdim, diye düşününce, geriye yönelik bir korkuya kapılıyorum. Ne kadar zaman kazandım. Hâlâ Fransa, Tarih, ölüm diye birtakım kapalı büyük düşüncelerin karşısında ayaklarımı sürüyüp duracaktım. Belki hâlâ savaşa karşı öfkelenecek, tüm varlığımla onu yadsıyacaktım. Fakat, daha ileriye doğru düşününce görüyorum ki, bu koşullarda ilk bakışta görüldüğünden çok daha az rastlantı var. Elbette Corbin[295] *Was ist Metaphysik*'in[296] çevirisini yayınlamasaydı ben de okumamış olacaktım. Okumasaydım, geçen paskalya tatilinde *Sein und Zeit*'ı okumaya girişmeyecektim. Elbette, önce *Metafizik Nedir*'in yayımlanması hiçbir biçimde bana bağlı bir şey değildi ve benim için bir karşılaşma oldu. Fakat aslında bu benim Heidegger ile ilk karşılaşmam değildir. Berlin'e gitmeden çok önce kendisinden söz edildiğini duymuştum (*Meta-*

295) Henri Corbin (1903-1978). Felsefeci. Doğu uygarlıklarına ilgi duymuş, İbni Sina üzerinde çalışmış, Şühraverdi üzerinde incelemeler yapmak üzere Türkiye'den geçerek İran'a gidecekken İkinci Dünya Savaşının çıkmasıyla ülkemizden ayrılamamış, savaş boyunca İstanbul Fransız Arkeoloji Enstitüsünde görevli olarak bulunmuştur. Fransız okurları 1950'li yıllara kadar Heidegger'i Corbin'in çevirilerinden tanımışlardır.

296) *Metafizik nedir?*, Heidegger'in yapıtı (1929).

fizik Nedir'i 1930'da, Bifur[297] dergisinde, anlamaksızın okumuştum); genellikle görüngübilimciler[298] arasında sayılıyordu; ben de onları incelemek üzere gittiğimden onu da incelemeye karar vermiştim. Berlin'de Aralık ayında *Sein und Zeit*'ı satın aldım. Paskalyadan sonra okumaya başlamaya karar vermiştim; birinci sömestri Husserl'i öğrenmeye ayıracaktım. Fakat Nisana doğru Heidegger'i ele aldığımda bir de baktım ki, gırtlağıma kadar Husserl ile doluyum. Yanlışım şu oldu ki, böylesine önemli iki filozofun, hani sanki iki Avrupa ülkesinin dış ticaretini birbiri arkası sıra öğrenir gibi, peş peşe *öğrenilebileceğini* sandım. Husserl'e iyice kapılmıştım; her şeye onun –kartezyen görünümüyle bana daha yaklaşılabilir gelen– felsefesinin görüş açısından bakıyordum. *"Husserlciydim"* ve uzun zaman öyle kalacaktım. Aynı zamanda, *anlamak* için yani kişisel önyargılarımı kırmak ve benim ilkelerimden değil de Husserl'inkilerden yola çıkarak onun düşüncelerini kavramak için gösterdiğim çaba beni o yıl için felsefe açısından yeterince yorup bitirmişti. Heidegger'e başladım ve 50 sayfa okudum ama, sözcük dağarındaki güçlük şevkimi kırdı. Aslında, onu geçen Paskalyada sıkıntısızca –sıkıntısızca ve arada Almancamı ilerletmediğim halde– okuyabildiğime göre, o güçlük benim için yenilemez bir şey değildi. Şunu da ekleyeyim ki, ilkbahar her zaman çabalarımın tümden gevşemesine yol açmıştır. Ben köstebekler uyurken çalışırım. Onlar uyanır uyanmaz, ben gezmeye çıkar, serüven ararım. O yıl yazgı serüven bakımından yüzüme epeyce gülmüştü. Fakat şurası ke-

297) Fransa'ya yerleşmiş İsviçreli bir yayıncı olan Pierre Lévy tarafından 1929'da kurulmuş ve döneminin önde gelen yazar ve sanatçılarına sayfalarını açmış, ancak o durumuyla dört yıldan fazla yaşayamamış bir dergi. Aynı ad altında çıkarılması Carrefour yayınlarınca sürdürülmüştür.

298) Phénoménologue.

sin ki, esas olan, Husserl'in üniversite düzeyinde ve dahiyane sentezinden sonra pek bilimsel olmayan ve gelişmemiş o felsefeyle kaynaşmak zorunu karşısında duyduğum tiksintiydi. Sanki Heidegger ile felsefe çocukluk evresine geri dönmüştü. Artık alışılmış sorunları, bilinci, bilgiyi, doğru ve yanlışı, algılamayı, cismi, gerçekçiliği, düşünceciliği o felsefenin içinde görüp tanıyamıyordum. Ancak Husserl'i tüketirsem, Husserl'de öğreneceğim hiçbir şey kalmazsa Heidegger'e gelebilirdim. Benim için bir filozofu tüketmek de, onun görüşleri içinde düşünmem, o filozofun sırtından –kendim ta bir çıkmaz sokağa düşünceye kadar– kendime kişisel düşünceler yaratmam demektir. Husserl'i dört yılda tüketebildim. Onun verdiği esin altında bütün bir kitap (eksi son bölümler) yazdım: L'Imaginaire[299]. Aslı aranırsa, bir öğrenci ne dereceye kadar öğretmenine karşı olursa, ona karşı da öyle yazdım. Ayrıca, yine ona karşı *Ego transcendental*[300] başlıklı bir de makale yazdım. O makaleden yola çıkarak, cesaret bulmuş durumda, 1937 güzünde *La Psyché* başlıklı büyük bir kitaba başlayarak düşüncelerimi güncellemeye çalıştım. Dört yüz sayfasını üç ayda yazdım, sonra kestim; kesmemin nedeni vardı, öykü kitabımı bitirmek istiyordum. Araştırmalarım içime öylesine işlemişti ki, yazınsal çalışmam, iki aydan daha uzun bir süre bana çok dayanaksız geldi. Sonra da, azar azar, pek farkına varmaksızın, zorluklar yığılmaya, gitgide derinleşen bir uçurum beni Husserl'den ayırmaya başladı. Onun felsefesi aslında idealizme yani düşünceciliğe doğru gelişiyordu. Bunu kabul edemezdim, ve bundan da önde gelen şuydu ki, her dü-

299) Sartre'ın kuramında, düşlemin (muhayyele) bilincin yönelmişliği olarak ortaya konulan alanı (TLF sözlüğü).
300) *İmgelem.*

şüncecilik ya da onun yandaşı her öğreti gibi Husserl'in felsefesinin de edilgen malzemesi, –Kant ulamları ya da yönelmişlik gibi– bir biçime sokulan 'hüle'si[301] vardı. Bugünün felsefesinde çok asal bir yeri olan o edilgenlik kavramı hakkında yazmayı düşünüyordum. Aynı zamanda, *La Psyché*'den uzaklaştıkça o edilgenlik beni doyurmaz oluyordu. Önce, kaçındığım 'hüle' sorunu nedeniyle, sonra da sorumlu olduğum pek çok zaaf nedeniyle. *Gerçekçi* bir çözüm aramaya döndüm. Özellikle, her ne kadar başkasının bilgisi konusunda pek çok düşüncem varsa da, onu yani başkasının bilgisini, ancak iki ayrı bilincin *aynı* dünyayı algıladıklarından sağlam bir biçimde emin olursam ele alabilirdim. Husserl'in yayınlanmış yapıtları bana hiçbir yanıt getirmiyordu. Tekbenciliği[302] yadsıması da yeterince kanıtlayıcı değildi, zayıf kalıyordu. Kuşkusuz, bu Husserl çıkmazından kurtulmak için Heidegger'e döndüm. Zaten Berlin'den getirdiğim kitabını birçok kez açmıştım ama, bitirmeye ne kesin niyetim ne vaktim olmuştu. Görülüyor ki, Heidegger'i daha önce *ele alamazdım*. Metinlerini amatörce okumak, haydi neyse, fakat öğrenme niyetiyle yaklaşmak olanaksızdı. Zaten, buna ek olarak bir de 38 ilkbaharının, arkasından sonbaharının tehditleri, yavaş yavaş beni sadece bir düş ve düşünceye dalma değil, bir bilgelik, bir kahramanlık, bir ermişlik anlamına gelecek bir felsefeye, bana darbeye[303] dayanma fırsatını verecek herhangi bir şeye yaklaştırıyordu. İskender'in ölümünden sonra Aristoteles'in biliminden yüz çevirip onlara yaşamayı öğreten Stoacıların ve Epikuroscuların daha sert ama daha 'bütüncül' öğretileri içi-

301) Yunanca, ahşap malzemesi. Yazar, Fransızca yazımı (*hylé*) kullanıyor.
302) Yazarın kullandığı ad: *solipsisme*.
303) Yazar 1939 savaşına götüren olaylardan söz ediyor.

ne giren Atinalılar ne durumdaysa, ben de o durumdaydım. Sonra, *Tarih* her yerde çevremde hazırdı. Önce felsefi olarak: Aron *Introduction à la philosophie de l'histoire*[304] adlı yapıtını yazmıştı ve onu okuyordum. Sonra tarih, tüm çağdaşlarım gibi beni de çevreliyor, sarıyor, bana varlığını duyumsatıyordu. Onu anlamak, kavramak için henüz elimde yeter derecede araç yoktu; fakat onu çok istiyordum. Elimde olanla çabalıyordum. İşte Corbin'in kitabı o sırada yayımlandı. Tam gerekli olduğu anda. Husserl'den yeterince çözülmüştüm, 'dokunaklı' bir felsefe istiyordum, Heidegger'i anlayacak kıvama gelmiştim. Olsun, denilebilir, yine de kitap yayımlanmayabilirdi. Önce, *Sein und Zeit*'ı okumaya her şeye karşın girişmiş olacağımı kesin söyleyemem. Sonra, ve en önemlisi, *Metafizik Nedir*'in yayımlanması, üretimine benim de katıldığım tarihsel bir olaydır. Çünkü, ben Berlin'e hareket etmek üzereyken öğrenciler arasında görüngübilime genel bir ilgi uyanmıştı. Parislilerin kış sporlarına ilgisine nasıl katıldıysam bu hareket de öyle katıldım. Yani sağda solda sürüklenen sözcükleri elime geçirmiş, sorunu ele alan az sayıdaki yapıtı okumuş, pek iyi tanımadığım kavramlar üzerinde düş kurmuş, onları daha yakından tanımak istemiştim. Bunun üzerine Berlin'e gittim. Benim durumumda olan birçok öğrenci ve genç öğretmen vardı. Döndüğümde biraz daha fazla şey biliyordum, ve bildiğimi öğrettim. Yani o meraklı kütlesini genişlettim. Hattâ eski öğrencilerimden biri, Chastaing, Heidegger'in 'das Man'ı hakkında bir makale yayımladı. Elbette bu makaleden sorumlu olduğumu söylemek istemiyorum. Sadece kendini bir topluluk olarak gösteren meraklılar ve araştırmacılar içine

304) *Tarihin felsefesine giriş.*

nasıl *etkin* ve *sorumlu* bir üye olarak girdiğimi göstermek istiyorum. Corbin çevirisini *bizler için* yaptı. Bu ilk merak gerekliydi. Fransa'da on iki ya da on beş yıl beklenmesi, böyle bir merakın eksikliği yüzündendir. İlgi yavaş yavaş *Bifur* (1930), *Recherches Philosophiques* (1933) gibi yayın organlarında çıkan çeviriler çevresinde doğup sonunda gerçekten örgütlendi ve birtakım bilgiler bekler oldu. Daha derine inilirse, benim de sorumlu ortağı olduğum ve başlangıçta Jean Wahl'in *Vers le concret*'si[305] gibi kitaplar üreten bu meraklı arayış, Fransa'da felsefenin yaşlanmasından ve hepimizin onu gençleştirme gereğini duymamızdan ileri geliyordu. Demek ki, Corbin'in *Metafizik Nedir?*'i çevirmesi, benim (başkaları arasında) kendimi bu çeviriyi özgürce bekleyen *okur* kılmamla ve bununla konumumu, kuşağımı ve çağımı üstlenmemle olmuştur. Fakat, ciddi çalışmaların usta Husserl'den başlayıp, başkaldırıcı çırak Heidegger'e yönelmesi gerektiğine göre ilk çeviri niçin Husserl'den değil de Heidegger'den yapıldı, diye sorulabilir. Burada buna yanıt verebilirim, çünkü sorunun N.R.F.'de tartışılmasına tanık oldum. Husserl çevirmeyi Groethuysen'in[306] aklına koyan Corbin'in kitabının başarısı olmuş. Gerçekten de, Husserl büyük okur kütlesine seslenmez. Heidegger'deki 'dokunaklılık', büyük çoğunlukça anlaşılmasa da, oraya buraya serpiştirilmiş Ölüm, Yazgı, Hiçlik sözcükleriyle çarpıcıdır. Fakat, her şeyden çok, uygun zamanda gelmişti. Onu açıkça olmasa da, gizliden gizliye beklediğimi söylemiştim; Tarihi ve kendi yazgımı anlamam için elime araçlar verilmesini istiyor-

305) *Somuta doğru.*

306) Bernard Groethuysen (1880-1946) Alman asıllı Fransız filozof; Rus, Alman ve Fransız kökenlerden gelen üçlü bir kültüre sahip olup Kafka'yı Fransızlara tanıtmış, 1930-40 yılları arası dönemde bol yazı ve çeviri üretmiştir.

dum. Fakat, bu isteği duyanlarımızın sayısı çoktu. O anda o isteği duyanlarımız. O seçimi bizler dayattık. Başka bir anlatımla, benim Heidegger ile karşılaşmama karar veren, içinde yaşadığım çağ, durumum ve özgürlüğüm oldu. O karşılaşmada ne rastlantı ne belirlenmişlik var; olan şey, tarih içinde uygun düşme. Ne var ki, *peki neden bir Heidegger oldu?* sorusunun çevrimin dışında kaldığı sanılabilir. Aslında, bir anlamda, Heidegger ne kertede özgür bir bilincin dünyada görünüşüyse o soru o oranda çevrim dışına kaçar. Fakat, bambaşka bir açıdan bakınca, aynı soru bana o kadar "eksantrik" gelmiyor. Çünkü Heidegger'in felsefesi, zamanının bir özgürce üstlenilmesidir. Zamanıysa, Almanya için acıklı bir umutsuzluk dönemiydi, tam bir Untergang[307] idi. Savaş sonrası yaşanıyordu; bu, o zamana kadar Alman olmayı tümden doğal bulan birçok kişiye yoksulluk ve savaşın, Almanya'yı, bir yazgısı olan bir olumsal gerçeklik[308] olarak gösterdiği bir dönemdi. Rauschning'in daha önce sözünü ettiğim bir yazıda dediği gibi "bu ulusun kimselerinkine benzemez karakteri ve yalnızlığı, yüklendiği görev ve lanetlenmesi o zaman ortaya çıktı". Açık ki, Heidegger'in tutumu da, Tarihin bu dokunaklı görünümünün felsefesine doğru bir özgür kendini aşıştı. Bugün bizim aynı koşullar içinde olduğumuzu söylemek istemiyorum. Fakat, bizim durumumuzla onunki arasında bir tarihsel uygunluk bulunduğu da gerçek. Her ikisi de 1914 savaşının gelişmesi. İkisi birbirine çok yakın. Nitekim, 1940'ın Fransa'sında kendi Fransız yazgımı üstlenmede yardım aradığım zaman karşımda onun savaş sonrası yoksul ve düşük Almanya'da kendi Alman yazgısını üstlenişini görüyorum.

307) Metinde Almanca, *çöküş, batış.*
308) Yazar *réalite contingente* tamlamasını kullanıyor.

Keller bizlerden ayrılıyor. Herhalde yarın ya da yarından sonra. Yaşından ötürü, içerideki birliklerden birine verildi.

Temas gibi içi dolu görünen birtakım kavramların aslında nasıl Hiçlik düşüncesini sarıp sarmaladıklarını göstermeye çalışmıştım. Fakat, karşılıklı olarak, görünüşte salt olumsuz olan başka kavramların da kendinde'nin bilinç ile ilgili olarak aşkınlığını nasıl yansıttıklarını da göstermek gerekir. Örneğin, bulunmayış, yokluk kavramını en sıradan deyimler, 'bugün burada bulunmayan sevgili yakınlarımız', 'ben bulunamadım', 'ben yokken biri beni sormuş', 'bir yerde yok musun, hakkın yenir' gibi sözceler içinde ele alırsak, hemen görürüz ki, yokluk, bulunmayış katıksız olumsuzluk değildir; yoklukta, varlık içinde bulunmayanlardan oluşan bir birlik saklıdır. Yokluğun bir varlığı vardır. Böyle diyorum, çünkü, yokluk ile –filan yer ile falan yer arasında 20 kilometre yol vardır anlamındaki– katıksız ve yalın uzaklaşma birbiriyle karıştırılmamalıdır. Uzaklaşma, bilincin şey'ler arasında onları doğalarında değiştirmeksizin kurduğu –ve benim dün sözünü ettiğim– o değilleyici ya da yadsıyan bireşimlerdendir. Bilinç olmazsa A ile B arasındaki uzaklık da olmaz; bilinç dünyayı aşmakla dünya içinde uzaklıkları yaratır. Fakat yokluk, bir yerde bulunmayış, şeylerin doğrudan doğruya özüne bağlıdır. Bir yerde bulunmayış, bir nesnenin özel niteliğidir. Bu niteliği, örneğin Pierre aile ocağında bulunmuyor değil, sadece evinden uzaklaşmıştır, diyerek zihnin yalın bir görüşüne indirmeye –böylelikle gündelik dildeki bulunmayış, yokluk adlarını bu uzaklaşmanın adamın karısına ve kendisine verdiği yerinmelerin tümüne vermeye çalışmak– boşuna

olur. Böyle bir şey yapmak, arabayı öküzün önüne koşmak demektir. Aslında bu yerinmeler var demek, her ne kadar öte yandan katıksız bir olumsuzluk da olsa, bir çeşit var olma biçimi olan bulunmayış, yokluk gibi bir şey var demektir. Bulunmayış, gerçeği söylemek gerekirse, başkası-için'in[309] bir var olma biçimidir. Bir an için bir başkasıyla özdeşleştirilmesi durumu dışında, bir şey için, hiçbir zaman, "bulunmadığı" söylenemez. Fakat, bulunmayış, benim varlığımla başkasının varlığı arasında bir çeşit ilişkidir. Bu, bir çeşit benim ona verilmiş olmamdır. Bu ona verilmiş olma biçimi, geçmiş bir birliği, varoluşun birliğini varsayar. Orada bulunmada, orada varoluşta, ben –başkası için olduğum ölçüde ve o başkası ben olduğu ölçüde– bugünkü somut gerçekliğim içindeyim ve, aynı zamanda, dünyayı sadece içinde yaşadığım dünya olarak değil, başkasının dünya içinde varlığı olarak da anlıyorum. Fakat, çıplak olarak ele alındığında bir yerde bulunma, bir yerde varoluş, bir yerde bulunmayışın dayanağı olamaz, ona yetmez, çünkü sıradan bir yolcunun ***bulunuşu***, uzaklaşırsa ***bulunmayışı*** olgusunu kuramaz, yaratamaz. O bulunuşun sadece bulunuş niteliği ile değil, ayrıca somut bir başkası-için'in asal ve yapıcı varolma kipini oluşturan niteliği ile de verilmiş olması gerekir. Pierre'in bir yerde bulunmayışından ancak, diyelim ki, karısına göre söz edilebilir, çünkü burada Pierre'in varoluşu onun varlığında karısının kendi-için'ini değiştirir, bozar ve bunu asal bir biçimde yapar. Pierre'in bir yerde bulunuşu kendi-için niteliğiyle karısının *varlığının* oluşturanıdır, ve bunun karşılığı da doğrudur. Pierre ile karısı arasındaki bir yerde bulunmayış olgusu, yokluk olgusu,

309) Yazarın kullandığı sözcükler: *pour autrui*.

ancak bu 'önceden var olma' birliğinin gerçekliği üzerine dayandırılabilir. Fakat o birlik katıksız bir yok ediş değildir. Olsaydı bile, o ilişkilerin yok edilişi olurdu. Fakat gerçekte değildir, işte. Pierre ile karısına ait olan ve bulunuşun asal tabanı üzerinde ortaya çıkan yeni bir bağlanma kipidir. Bir yerde bulunmayış; bu asal bulunuş tabanını kaldırır ve yadsır ama, onu olanaklı kılan da o asal tabandır. Kendisi yani bir yerde bulunmayış, yokluk, Pierre ve karısı arasında özel bir birlik tipidir. İyi anlaşalım: Yokluk izlekleştirilmemişse bu böyledir. Yokluğun her izlekleştirilmesi bizi bilincin özgürce hiçleştiren bir başka gücüne gönderir; ancak kendisi Hiçlik tarafından doldurularak dondurulduğu oranda sahip olduğu o güç de düşlemdir. Fakat yaşanmış ve izlekleşmemiş yokluk, ancak asal temas birliği tabanındaki iki varolan arasında somut bir ilişki olarak anlaşılabilir. Pierre'in karısı, *orada olmayan* olarak Pierre'e aracısız olarak verilir. Şu halde, bir olumsuzluk olan yokluğun iki tane varolma özelliği vardır. 1) Yadsıdığı varoluşçu birlik tabanı üzerinde görünür, ve o olumlu birliği yadsımasının özü kabul eder. *Varlığını* o olumlu birlikten çıkarır. Yokluk, olmuş'tur. 2) İki varlık arasında bireşimsel bir yadsıma birliği kurar, yani onları, bulunuşlarını yadsıyarak birbirine yaklaştırır. Pierre ve karısı birbirlerine bu yadsıma ile verilmiştir. Ya da isterseniz şöyle diyelim: Bu yadsıma Pierre ile karısının tek bir bütün oluşturan ilişkisinin özel bir kipidir. Başka sözcüklerle anlatmak gerekirse, Pierre ve karısının tek bir bütün oluşturmalarından başlayarak bu bütünü *yıkmaksızın* (boşanma, unutma vb. birer yıkma edimidir) hiçleştirecek olan tek bütüncü yadsıma kipi yokluk'tur. Fakat bu hem bize başlangıçtaki hiçleştirmenin ya da

bilinçlerin ortaya çıkışının doğasını somut biçimde anlatır hem de asal açıklaması için başlangıçtaki yokluğa gönderir. Bilinçlerin ortaya çıkışı, kendinde'nin tümü açısından bir yokluktur ve kendinde'nin başlangıç içkinliği ilişkisini yıkmaksızın hiçleştirir, hattâ hiçleştirmeyi sadece bu başlangıç içkinliği tabanı üzerinde yapabilir. Başlangıçtaki yokluk ise bilincin kendisini kuşatan dünyaya göre yokluğudur. Başlangıçta yer alan ve metafizik olan o yokluk olmasaydı, yukarıda anlattığımız yoklukların hiçbiri olamazdı; aralık, uzaklık bile olamazdı. Bütün yoklukların kaynağı, bilincin metafizik yokluğudur; o bilinç ise, bilinç ile dünyanın bireşimsel ve bir oluşturacak bağlantı tipidir.

2 Cuma

Birlik üç-dört güne kadar hareket ediyor. Herhalde Bouxwiller'e, dinlenmeye.

Tatilden yeni dönen Nippert'e rastladım dün. "İyi geçti mi?" diye sordum. Coşkuyla –giderken bezgin olduğu için o coşkusuna büsbütün şaştım– "Evet," dedi, "çok güzel bir izin geçirdim." Bu son sözleri nasıl bir vurguyla söylediğini burada belirtemiyorum. Öyle bir yapıcı ve övücü havayla söylüyordu ki... Bir menekşeyi öven Naturfreund[310] havasıyla. "Bak, çocuğum, Tanrı insan için ne güzel, ne iyi şeyler yapıyor," der gibiydi. Elbette böyle güvenle konuşan, evli adam, aile babası; yeniden aile yuvasının havasını solumanın iyi olduğunu söylüyor; izin de Tanrının aile onuruna yarattığı *doğal* şeyler arasında ve ailenin yanında yer alıyor. Dünya var

310) Metinde Almanca, '*doğa dostu*'.

olduğundan beri aileler ve izinler olagelmiş. Fakat, aynı zamanda o ders verir gibi konuşmanın altında, içten, çocuksu, neredeyse sevimli bir hayranlık da seziliyordu. Théophile Gauthier gemisinin güvertesindeki genç Arap kızını anımsatan bir sesle "Güzel şeyler yedik," dedi. "Pek kısaydı," diye ekledi; sonra, bir an için olsun Tanrı'nın ve genel kurmayın yaptıklarını eleştiriyor sanılmasın diye "Bütün güzel şeyler gibi," diye sürdürdü. Sanki iznin kısalığı sırf dış koşullara, olaylara bağlı değil de, iznin en içten ve en çekici niteliğiymiş, iznin güzelliğinin ve genç insanların çehrelerinde Barrès'i duygulandıran o gizli ölümün kaynağı o kısalıkmış gibi.

O an, bu beni güldürmekten başka bir etki yapmadı. Sonra fark ettim ki, ben de, kendime göre, izni öyle alıyordum. Bir hak değil de, verilmiş, lûtfedilmiş bir şey olarak. Sonra, bir güzellik olarak. İzni onun on günüyle birlikte düşünüyorum; o on gün bana bir sınırlama gibi değil, nasıl bir ezginin ritmi ve süresi ona özgüdür, o güzelliğin kendine özgü niteliği gibi geliyor. Günlerin dümdüz ve biçimden yoksun temposu, burada onu yaşıyorum, o günler burada yığılıp duruyor; *orada*, bana öyle geliyor ki, başka bir tempo tanıyacağım, müziğin ve serüvenin daha başlangıçta sonun hazır bulunduğu temposu. Sanki sonu pek iyi gelmeyen ama kendi güzel olan bir öykünün içine giriyormuşum gibi. İzni dolduracak olan onca değerli malzemenin, Castor, Paris, T., aylak zamanın, eskiden günlük yaşantı olduğunu düşünüp biraz isyan ediyorum. Bütün bunları, buradaki zamanımı oluşturan tasasız ve belirsiz, bol gelen ve sıkıntılı, sinsi ufak çöküşlerle dolu bir tempoyla yaşardım. Sanırım, o sıradışı nimetlere layık oldukları saygıyı göstermiyordum; galiba onlara davranma

biçimi, zaman zaman parlak gelişlerle kesintiye uğrayacak yokluk olmalıydı. Sanki bu *yokluk* yani insanın sevdiği her şeyden böyle uzak duruşu, onlara yokluğu, insanın durumunun, içinde bulunduğu koşulların bir parçasıymış gibi. İsterim ki, bu on günün özünde bir değer olsun, genellikle sadece kitaplarda, K. Mansfield'de, La Chartreuse de Parme'da, Barrès'in en iyi romanlarında rastlanan bir değer; o on gün, ateşli bir hareketlilik değil de, belli belirsiz ama biraz da acı çektiren bir yumuşaklıkla geçsin; biraz da benim hiç tatmadığım aristokrasi olsun. Pekala mutlu anlarım oldu ama, kaba saba, bol yaşanan anlardı bunlar, hani sıradan kırmızı şarap gibi, seçkinlikten yoksun. Bu, benim talihimden değil; yoksa, talihim yaver gitti (sabahın erken saatlerinde Epidauros[311] tiyatrosunun basamaklarında yanımda Castor olduğu halde uyanmam, Fas'ta akşamın ilk ışıkları yakılır, sağımızda solumuzda loş sokakların başına zincirler çekilirken aceleyle kaldığımız yere dönmemiz, T. ile birlikte Aigues-Mortes surları çevresinde gezinmemiz, bütün bunlar iyi talih değil mi?); seçkinlikleri yaşamayışım, kendi doğamın, bir çeşit coşku yokluğundan ötürü, seçkine, değerliye kuşkuyla, yutturulma, Alain-Fournier'lik etme, anlaşılmazlığa düşme korkusuyla yaklaşmasından ötürü. Sonra insanı rahatsız eden ama, aynı zamanda, yaşanan anın bir parçası olan ayrıntılar da her zaman vardır ve bunlar, her şeye karşın pekala sıradan anlarda da yaşanır; örneğin, Fas sokaklarındaki gezinti bir türlü gelmeyen bir para havalesinin sıkıntıları içinde, Aigues-Mortes gezintisi T. ile çok patırtılı tartışmalar arasında yer alır. Pieter az önce beni parada savurganlık etmekle suçluyordu; ba-

311) Yunanistan yarımadasında, Argolis'te İ.Ö. dördüncü yüzyılda yapılmış tiyatro.

naysa yaşamımı da savuruyormuşum gibi geliyor. Elden geldiğince çok yaşayayım diye bir çabalama değil –o, savurganlık olmazdı–, fakat yaşadığım anları, hiçbirinin eşsiz olmadığından emin olarak, gevşek, tasasız bir tutumla, geçmişin içine yollayışım. Faust'un ağzından çıkan "Zaman, durdur kaçışını" sözünü söylemeye hiç hevesli olmayışım. Bir şeyin eşsiz ve özel olduğunu sezme, şu zavallı Drieu'nün bile sahip olduğu ya da sahip olduğunu ileri sürdüğü (gerçi, o yazmaya başladığında modaydı bu) o sezgi yok bende. Belki birçok durumda asılmam, yapışmam gerekirdi. Fakat bana öyle geliyor ki, o zaman bile, yapılacak şey o değildir, biraz yüreklendirenler oluyor ama, içtenlik eksik.. Mükenos'ta[312] güzel bir fırtınalı gök altında, o garip mezarların ve kayaların ortasında Castor ile yalnızken az kalsın değerli bir ana sahip oluyordum. Fakat Agamemnon'u düşünmek gerekecekti; bu, tümden kaçınılmaz bir şeydi. Nedenini burada açıklamak pek uzun olacak. Her neyse, onu düşünmekten alıkoydum kendimi. Harap saray, Atreus'ların varlığını istiyordu; bense sarayı efsanevi kahramanlarla doldurmak istemiyordum. Saray harabe olarak kaldı ve ben orada bir şeyler yitirdim. Hep öyle olur, ben buna, o günkü durumuma göre, kah yüreksizlik kah zihin dürüstlüğü diyorum.

Şu önümüzdeki günler için zihin dürüstlüğünün [bana edeceklerinden] biraz ürküyorum. Uzaktan o on gün bana çok değerli görünüyor. Galiba, tek bir kez, soylu bir mutluluğu tadabileceğim. Fakat o on günün içinde bir yerde bura-

312) Mükenai: Batı dillerindeki yazılışıyla Mykene (Alm.), Mycènes (Fr), Mycenae (Ing.), Yunanistan'da tunç çağından kalma bir İlkçağ kenti. Agamemnon: Efsaneleri Yunan mitolojisi içinde önemli yer tutan Mükenai ya da Atros kralı. Atreuslar: Yunan mitolojisinde birden çok efsaneye konu olmuş bir soy.

daki zamanımın o bol ve uyuşuk köpüğüyle karşılaşırım diye korkuyorum biraz. Pek düşünmeden gevşek davranır da, birtakım cömertlik nöbetlerine tutulurum diye de, fazla namuslu olurum diye de korkuyorum. Elbette o on günü *içten* yaşamak istiyorum. Fakat o içtenliğin kendisinde, daha seyrek rastlanır, daha sıradışı bir şeye de yer var. Kısaca, bu izni bana veriyorlar ama, benim onu almam gerek. Bu, bir girişim. İzne çıkanları 'orada' bekleyen zorlukları daha önce çok kez düşündüm. Bir iznin *zor* olduğunu daha önce düşündüm. Örneğin bir kadınla 'yeniden karşılaşmak' pek kolay değildir. Benim için o zorluklar yok ama, az önce sözünü ettiğim başka zorluklar var. İznimi 'başarıp başarmadığımı' buraya yazacağım. Şimdiden bana öyle geliyor ki, Mistler ve Nippert izinlerini –ikinci için ne kadar şaşırtıcı gelse de– 'kazandılar', Courcy ile başçavuş 'yitirdi'. Pieter'e gelince, o, işleri dışında, oynanacak bir oyun olduğunun farkına bile varmadan iznin içinden geçip gitti; fakat doğal geçimliliği, nezaketi, talihi ve derisinin kalınlığı oyunu yitirmesini önledi: Sıfıra sıfır.

Grubumuzun düzeni birden bozuldu, zaten artık anlatmam gerekiyordu, yarın grubumuz olmayacak. Yarın Keller Paris'e gidiyor, ben izne çıkıyorum. Dört beş gün sonra, nakil var, tümen olduğu gibi Bouxwiller'e gidiyor. Yabancı bir kentte sadece Paul ve Pieter birlikte olacaklar. Oluşumları en iyi örgütlenmiş göründükleri anda parçalayan bu denge bozulmaları, asker göçebeliğinin özelliklerinden.

3 Şubat Cumartesi

İzne çıkış.

4 Pazar

9.30 Geceyi geçirdikten sonra, yükü pek çok olan Keller ile birlikte toplanma merkezinin bulunduğu Aiguevilliers'de (Haute-Saône) indik. Tuhaf bir yer. Ufak bir korunun ortasında, demiryolu yükseltisinin aşağısında o ünlü Vilgrain barakalarına[313] benzer tahta barakalar. Kent ve sivil gar yaya olarak buradan en az yirmi dakika çekiyor. Otuz kadar barakayı bir çeşit simetri arayışıyla girişleri birbirine bakacak biçimde yerleştirmişler. Haute-Saône'a kar yağmamış galiba; toprak kara ve çamurlu; batak, hava yumuşak ve nemli. Ağaçlar cılız ve çok dallı, yabani ot gibi kalabalık ve düzensiz. İnsan önce kendini bir *koruda* sanıyor. Sonra, birden, o koruda bir insan topluluğu, keskin bir insan kokusu. Üniformalara karşın, o topluluğun gerçekten asker bir yanı yok. Çehrelerde bir kendini bırakma, bir gevşeklik ve ordudaki askerlerin yüzlerinde okunan o boş bekleyişe hiç benzemeyen hafif şaşkın bir hüzün var. Giyim kuşam dağınık, kaputların düğmeleri iliklenmemiş, çoğu bir daldan yontulmuş bir sopaya dayanıyor, bazıları bir köpeğin kayışından tutmuş, bazılarının elinde kısık sesle çığlıklar atan sesli kutular var. O sopalarla ve şapşal görünümleriyle (paketler, miğfer, su kabı, gaz maskesi, adamları, bel çevresinde kalınlaştırıyor ve aşağıdan yukarıya doğru genişleyen bir görünüm veriyor) Andersen'in[314] masallarındaki salıverildikten sonra 'evine dönen yarı haydut asker' tipine benziyorlar. Görmüş geçirmiş bir havaları var; hem dingin hem de görevdeyken üzerlerinde bulunan koyunlukla

313) Birinci Dünya Savaşı'nda ve onu izleyen yıllarda, derslik görevi de içinde olmak üzere, çeşitli işlerde kullanılan tahta kulübeler.

314) Hans Christian Andersen (1805-1875) Danimarkalı yazar; romanlar da vermiş olmakla birlikte, en çok 1835 ile 1872 arasında yazdığı *Masallar* ile dünya çapında bir ün edinmiştir.

ters düşen biraz sert bir havaları var. Birkaç sarhoş görülüyor, çok değil. Dünkünden az. Gece trende sızmışlardı. Fakat üyeleri herhangi bir yerden gelen ve herhangi bir yere gidecek olan bu topluluğa çok özel niteliğini veren şey, her barakanın içine ve çoğunun çatısına yerleştirilmiş hoparlörlerden birbiri arkası sıra yükselen sesler. Ara sıra müzik de veriyorlar; az önce *Plaisir d'amour* çalıyordu. Fakat çoğu zaman bilgi veriliyor, yol göstermeler, öğütler yayınlanıyor. Hepsi de Radyonun konuşmacılarının en iyi ilkelerine göre yayınlanıyor. Ses açık seçik, oturaklı; etkileyecek formülü, sloganları, uygun sözcükleri arıyorlar; güldürecek sözcükler de eksik değil. Bize davranışları askerce olmaktan çok sivilce. Aslında, Devlet Demir Yollarının *Sayın yolcularımız!*'ıyla yüzbaşının ya da günlük raporun *Askerler!*'i arasında bir yerdeyiz. Bize şöyle sesleniyorlar: "İzinciler! Filan şeye iyi dikkat edin. Sadece Yeşil Tren içindir. Toplanma ayırım barakasının arkasında. Sadece Yeşil Tren için. Alo, alo, Yeşil Trenden olmayanların yolu tıkamamaları için barakalarına dönmelerini rica ederim. Boşuna ıslanmaya değmez." Dikkati çeken şu ki, *aklımıza* sesleniyorlar. Elbette seslendikleri hâlâ çocuk aklı ve kafaya vurarak söylemek, inandırmak için yinelemek gerekiyor. Fakat ne olursa olsun, yine de bir akıl işte. Komutların *neden* verildiğini bizlere açıklıyorlar. Bundan ötürü de, komut sadece bir öğüt olup çıkıyor. *İzinciler* diye seslenmeleri bile –burada bize sadece böyle diyorlar– siville asker arasında bir gerçekliği gösteriyor. Hani *Yolcular!* ya da, daha iyisi, *Elinde 'kalabalık aile bileti' olanlar!* der gibi; en güzeli *Hafta sonu Loire şatoları gezisine indirimli bilet alanlar!*. Üniformalıların bu sivil düzeni (gerçekten çok iyi düzenlemişler) ile üstü örtülü tehdit-

ler içeren komutların, herkesin kendi girişiminde özgür olduğunu anıştırma (fakat o girişimin tek olası yönü kesin biçimde belirlenmiş), kaba ve modern bir kitle konforu (telgraf gönderme olanağı, asker yurdunda şöyle böyle bir yemek yiyebilme, kantinde bedava bir fincan kahve içebilme) için gösterilen bu çaba, bütün bunlar, yapılanlara bir *faşist bayramı* niteliği veriyor. Mikrofondaki seste, eskiden Almanya'da Tempelhof gibi yerlerdeki *bayram*'larda işittiğim vurguyu duyup tanış çıkıyorum. Öte yandan, verilmek istenen izlenim, askerlerin çoğundaki sert, sessiz, ilgisiz ve içine kapalı davranışa çarpıp çatlıyor, açık veriyor.

Gerçekten, insanın gözüne çarpan, askerlerde sevinme havası yok. Sessizler, hattâ biraz yüzleri asık. Ben de onlar gibiyim. Halbuki aralarında bugün yola çıkabilmek için on beş gün didinmiş olanlar var (benim gibi). Fakat sanki yaptıkları hem bir girişim hem bir sınavmış gibi düşünceli duruyorlar. Tedirgin görünüyorlar. O kaygıyı çok iyi anlıyorum ve bunu paylaşıyorum. En gençler bir yana bırakılırsa, 'iyi gitsin' istiyorlar ve öyle olacağından da emin değiller.

Yine de, bizim barakada hoparlörden 'Mavi Trene binecek izinciler, toplanmaya' duyurusu yükselince kısa bir sevinç patlaması oldu. Adamlar biraz bağırdılar ama bu hemen yatıştı. Öteki gösteriler de azdı: Pikap polisten söz edince birkaç ıslık duyuldu.

Bu toplanmanın çok özel görünümü belli ki asker denetimi altında siviller tarafından düzenlenmiş olmasından ileri geliyor. Tabelalar, hizmetler, pikap vb.., eminim, Devlet Demir Yollarından geliyor. Biz Demir yolları için "izincileriz". Yani belirli trenlerde bedava yolculuk yapma hakkına sahip kişiler.

Barakalar: Yaklaşık otuz metre uzunluğunda sekiz metre genişliğinde yerler. Zemin tahta, bölmeler beyaz tahtadan, iki uzun bölmede üç tane buzlu camlı pencere ile sekiz tane de tepe camı var. Tavanda birkaç elektrik ampulü. Arkalıkları birbirine dayanan beyaz tahtadan sıralar. Bu sıraların arasında barakayı bir ucundan ötekine bölen koridorun iki ucunda birer kapı.

Pikabın *tonuna* örnek: "Kantin saat dokuzda sadece Pembe Trenin izincileri için çalışacaktır. Pembe izin kağıdı olmadan sıraya girenler..." Bir duraklama. "... dört gün izinsiz kalacaktır," diye biteceğini sanıyor insan; hayır öyle değil, ses babacan bir edayla şöyle sürüyor: "... kantine alınmayacaklardır. Kantin de uzak. Yirmi dakika gitme yirmi dakika dönme. Boşu boşuna kırk dakika yitireceklerdir."

Saat 10.30'a doğru pikaptan Charles Trénet'nin *Ta main dans ma main* şarkısı yayınlanıyor. Bost ve Castor ile birlikte Marsilya'nın yoksulca bir mahallesinde geçirdiğimiz güzel bir ağustos gecesini anımsıyor, şarkının ezgisini çıkarmaya çalışıyorum. Bir de, biraz önceki düşünceli ve canı sıkkın durumumla ilgisi olmayan bir duyarlığa kapılıyorum, gözlerim yaşarıyor. Gözlüğümü siler gibi yapıp gözyaşlarımı siliyorum. Bunda, kuşkusuz, aşağılık bir kendime acıma var. Bir de, epeyce yorucu geçmiş bir gecenin verdiği duygusallık. Fakat ayrıca, daha dün ölmüş diye düşündüğüm bütün o geçmiş şeyler, o iyilikler, tansık gibi aldatıcı biçimde, bir an, gözüme *erişilebilir* göründüğü için böyle oluyor. O iyilikleri bana geri veriyorlarmış gibi. Bu satırları saat 11.16'da kalkacak olan Pembe Trene rahatça yerleşmiş olarak yazıyorum. Saat on bir, hâlâ dokunaklı bir müzikten bölük pörçük par-

çalar duyuyorum. Ara sıra da Tüm ülkelerin emekçileri, birleşiniz![315] havasında bir "Pembe Trene gecikenler, çabuk olun" çağrısı duyuluyor.

16 Şubat

İzinden dönüş. Paris'te kaldığım süre içinde bu deftere dokunmadım, iyi de ettim. Aslında, yaşadıklarımın hiçbiri bu defteri ilgilendirmiyordu. Bu, bir savaş defteri ve ancak o niteliğiyle bir anlam taşıyor. Hem ben düşünmeksizin gidip yaşamak istiyordum. Ya da, daha doğrusu, düşüncelerimi hemen çevrelemeden, saptamadan, düşündüğümü bilmeden yaşamak. Ne var ki, izin ne de olsa savaşın ikincil bir parçası olduğuna göre, 'savaş-içinde-varolma' açısından ilgi uyandırabilecek olan şeyi yazacağım. Her şeyden önce doydum. Çok iyi olmayan hiçbir şey yoktu. Yitik saat yaşamadım. Sanmam ki, daha iyisini geçiren biri olsun. Castor'u ve T. yi gördüm, bir an yalnız kalmadım ama, Brumath ve Morsbronn'da yalnızlığı öylesine tattım ki, ikili olmanın tadını hak etmiştim. İnsanlar beni düş kırıklığına uğratmadı, tam tersi oldu. Hattâ şaşırtıcı bir olumlu şey de oldu; özel yaşamıma ait bir şey. Fakat, bu iznin eksiksizliği üzerinde bunca durduktan sonra, şunu söylemem gerekiyor ki, izin hiç de düşündüğüm, hele ayın 2'sinde, Cuma günü düşündüğüm gibi geçmedi. *Değerli* değildi. Bu, önce, havanın durumundan ileri geliyor. Burada sık rastladığımız havalardan oldu orada da. Buna karşı elden bir şey gelmez. Tek bir hava vardır, o da Varoluşun havası. Daha oraya varır varmaz önümdeki o on gü-

315) Karl Marx'ın ünlü savsözü: *Proletarier aller Länder, vereinigt euch!* Sartre bu satırları yazdığı sırada bu savsöz ülkemizde *Bütün dünya ameleleri, birleşiniz!* sözcükleriyle tanınırdı.

nü sonu gelecek diye, on-gündür-bu diye düşünmem hiçbir şeyi değiştirmedi. Çünkü Paris, hele başlangıçta, bana sıradan geldi. Orada savaşı pek duyumsamadım. Belki, akşamları, sokaklarda. Fakat Castor ile birlikte gittiğimiz özenle seçilmiş yerlerde, savaş hemen hiçbir şeyi bozmamıştı. İstemeksizin tüm alışkanlıklarımın içinde buldum kendimi, yerleşmişim gibi geliyordu. Alzas'ta geçirdiğim o beş ay bana bir düş gibi görünüyordu. Sakatların ve yaşlıların oranını iznimin ortalarına doğru fark etmeye başladım; o zaman Paris tüm erkeklerini bir kanamanın alıp götürdüğü kanı çekilmiş bir kent gibi geldi. En çok da, akşamların hüznü beni etkiledi. Montmartre mahallesi ölü ve kasvetliydi. Gecenin serabı içinde Saint-Charles alanına baktım, bana bir kent dışı ana yol kavşağının ürkütücü büyüklüğüne sahip göründü. Pigalle sokağından aşağı inerken, orada burada, perdelerin arkasından dans salonlarının rengi donuklaşmış duvar kırıklarına benzer ölgün ışıklarını fark ediyordum. Caz orkestralarının kötülediğini duymuştum ve T.'nin şu sözü üzerine can çekiştiklerine iyice aklım yattı: "Chantilly'ye gitmeyelim," diyordu, "orası fazla soğuk." Öte yandan, havada daha ince bir şey vardı ki, Castor onu bana çok iyi duyurdu. Kent, geleceği olmayan insanların kentiydi. "Bir aile yaşamı," diyordu bana. Aslında, barışta insanları hoş bir biçimde birbirinden ayıran şey, her erkeğin, her kadının dışarıya, bilinmeyen gelecekle re açılan ayrı birer kapıya benzemesiydi. Her biri benim bilmediğim ve kısmen kendisine bağlı bir şeyi bekliyordu; beni onlardan ayıran şey, bugün bizleri birleştiren otobüs durağı değil, kaldırımın ucu değil, tam tersine, o bekledikleri bilinmeyen gelecekti. Bütün bunlar yitip gitti. Kahvelerde, sokak-

larda, dans salonlarında gördüğüm insanların çoğu pek olağan; savaştan söz etmiyorlar, hattâ ara sıra eğleniyorlar da. Bununla birlikte biliyorum ki, yazgıları ölülerin yazgısı gibi durmuş. Artık savaşın bitmesinden başka hiçbir şey beklemiyorlar, bu da onlara bağlı bir şey değil. Beklerken, kendilerini ellerinden nasıl gelirse öyle oyalıyorlar. Savaş üzerlerinden geçip gidiyor, onlar seslerini çıkarmadan olanlara ilgisiz bir tavır takınıyorlar. Evet Paris bende bir aile mezarı etkisi yaptı; bu da iznimden *değerli niteliğini* kaldırmakta epeyce yardımcı oldu. Kavuşmayı onca istediğin o kent ya tümüyle sıradandı, kavuştuğumu duyumsamama yetecek bir zaman da yoktu ya da kenti birden ayaklarımın dibinde bulmuştum, fakat yoksul ve ölüydü, kederli bir yoksulluktu onunki. O yoksulluk öyleydi ki, Paris'ten edindiğim iki güçlü izlenim, beklediklerimin tam tersiydi. Kendimi Berlin, Londra, Napoli'de olduğum gibi, yabancı bir kentte yitip gitmiş duyumsayacağımı sanıyordum. Tersi oldu. Son akşamlardan birinde Castor Champs Elysées'de bir kahveye, Rond-Point'a girdi, dışarıda, akşam saatinde kahvelere gizli bir genelev havası veren bu yeni gizli kapaklılığın, bir türlü kararmak bilmeyen gökyüzünün, aydınlatmadan parlayan gaz lambalarının ucuna takılmış birkaç değerli taşın, insana yaz mevsimini anımsatan mavi ve fısıltılarla dolu bütün bir gecenin çekimlerine kapılmış, *onu bekliyordum*. Birdenbire bir çeşit sevinç doldu içime. Düşündüm ki, ben, yaşayan ben, bu görkemli ama ölü kentteydim, yaşıyordum, çünkü o kente ait değildim, çünkü benim yazgım başka yerde çiziliyordu, başka yerde ve yapanlarından olduğum savaşı yürüttüğüm ölçüde çiziliyordu. O anda, kendimi başka yerde beklenirken başka bir kente git-

meye razı olan bir yolcu gibi duyumsadım. Bir de, bu duygularım, herhalde, yakında en çok sevdiklerimi ve tam da o gün her zamankinden çok sevdiğim o kişileri az sonra geride bırakacağım için acıydı. Fakat, bütün bu acılığın ortasında, kapılmamaktan, tuzağa düşmemekten gelen tam bir gurur doygunluğu vardı. Bu izlenimi, görkemli ama ölülerle dolu Yunanistan ya da Fas kentleri karşısında Castor ile birlikte duyduklarımızdan başka bir şeye benzetemem. Örneğin, Sparta'da Yunanlı gençlerin kentin büyük kahvesinde bir şey içmelerini ya da Fas kentindeki çarşıları gördüğümüzde böyle etkilenmiştik. Öylesine büyülenmiştik ki, neredeyse orada kalakalacaktık; bununla birlikte içimiz rahattı, çünkü bizler başka yerden gelen kişilerdik.

Başka bir gün, T. ile birlikte *Jockey*'deydik; ona benzer ama onun kadar katıksız olmayan bir izlenime kapıldım. T.'yi çok seviyordum, o da beni seviyor gibiydi. Başka çiftler vardı, çok gençtiler (oğlanlar herhalde askere alınacak sınıflardan değillerdi), onlar da birbirlerini çok seviyor gibiydiler. Ayrılacağım için istemeksizin o sevginin dışına düştüğümü seziyordum. Gençlerin yaptıkları şey sadece sevmekti. Bense belki onlardan daha çok seviyordum ama, yalnızdım, kendimi ancak geçici biçimde o sevgiye verebilirdim, çünkü çıkıp gitmem gerekiyordu. Bu iki kısa an dışında, eskisi gibi yaşadım. Elbette doygun, mutlu, her ana ilgi duyuyordum ama umduğum o az rastlanırlık, seçkinlik ortaya çıkmadı; herhalde az rastlanır coşkuların insanı değilim.

Öğrendiğim ve üzerinde işlemeden buraya kaydedeceğim bir şey var; o da şu ki, insanın temiz ve içi dışı bir yaşaması savaşta, barıştakinden daha kolaymış.

17 Şubat,

Özetlersem, bu izin bir bütün, içi dolu, yuvarlak bir biçim oluşturuyordu ve ben, Ocak ayında, uzaktan bakıp ona sahip olabileceğimi sanıyordum. Fakat o hedefi, sonunda, boşa ıskalamış oldum. Tam elime geçirdiğimi sandığım anda kaçırdım. Elimden kaçırmakla o nesnenin var olmasıyla sadece düşlemimde var olması birbirine yakın şeyler, aralarında kısa bir uzaklık var; o uzaklığı örneğin Proust olsa hemen aşardı. Fakat ben yapmayacağım. Çünkü Castor bana yeni bir şey öğretti: Romanında[316] Elisabeth, çevresinde tat almak istediği nesneler bulunduğu, fakat 'gerçekleştiremediği' için yakınıyor. Keşke bu düşünceyi sevimsiz ve gergin bir roman kişisi olan Elisabeth'e söyletip de önemini azaltmasaydı. Çünkü, Elisabeth çoğu zaman *görünürde* duyumsuyor. Fakat Castor daha ilerisini görüyor, *gerçekleşemeyeceklerle* çevrelenmiş olduğumuzu söylemek istiyordu. Uzaktan düşünebildiğimiz, betimleyebildiğimiz fakat hiçbir zaman *göremediğimiz* var olan nesneler söz konusu. Görmesek de o nesneler burada, elimizi uzatıp tutabileceğimiz uzaklıkta; kendilerine bakmamızı istiyorlar, onlara dönüyoruz ama hiçbir şey bulamıyoruz. Bunlar genellikle *bizi* ilgilendiren nesneler. Elisabeth'in seçtiği örnek çok iyi: İnsan geçmişte olmuş olduğuyla o sırada olduğu arasındaki ilişkiyi gerçekten yaşayamıyor. Örneğin, gençliğimde istediğim her şeyi elde ettim ama, istediğim biçimde değil, dediğim oluyor. Bunun, istediğimi anımsadığım şeyle elde ettiğim şeyi karşılaştırdığımda böyle olduğunu düşünüyorum. Bunu düşünüyorum ama *görmüyorum*. Yine de, galiba, bir girişimdeki başarımıza geçmişteki umut ve

316) *L'invitee* (Gal.) Türkçeye *Konuk Kız* başlığı ile çevrilmiştir.

korkularımızın çerçevesinden bakarak o girişimi başarmış olmaktan duyduğumuz sevinci iki katına çıkarabiliriz: Filan şeyi o kadar çok istemiştim, işte şimdi onu elde ettim. Ne var ki, çoğu zaman bu olanaksız bir şey. Büyük beklentilerimiz artık ölmüştür ve başarılarımızı onların çerçevesinden görmek şöyle dursun, başarımızın çerçevesinden o beklentilere bakarız. Böylece, her şeyden daha coşturucu olan ve başkası söz konusuyken çok iyi yakalayabildiğimiz o nesne kural olarak elimizden kaçar. Bununla birlikte, bir yere gitmemiştir, buradadır. Aron olsa buna bir yanılsama der, Tanrı'nın (yani gerçekleşemeyeceklerin kendisi için birer gerçeklik olduğu varlığın) görüş noktasına sığınma gibi bir yol tuttuğumu söylerdi. Halbuki değil, çok daha alçakgönüllüyüm. O nesneler var çünkü onlar *gerçekte* düşünülebiliyor. İznim var çünkü toplum ona gerçek bir varoluş vermiş, çünkü o benim Paris'te kaldığım sürenin anlamı ve çünkü, her şeye karşın, izin en önemsizler de içinde olmak üzere o sürenin tüm anlarına özel bir ayrım yüklüyor. Bununla birlikte, o, benim erişemeyeceğim bir konumda. Aynı biçimde, gençlik heveslerimle olgun yaşımın ilişkisi, örneğin, Castor için var olabilir. Fakat benim için hayır. En sıradışı koşullarda sürekli olarak serüvenciden kaçan, fakat yine de insansal edimin asal bir kavramı olan o serüvene de aynı çeşitten diyebilirim. Galiba *La Nausée*'de onun *var olmadığı* anlamına gelen bir şey söyledim. Beceriksiz bir anlatımdı. Onun bir gerçekleştirilemez olduğunu söylemek daha iyi olurdu. Serüven bir 'varolan'dır, ve doğası gereği ancak geçmişte ve kendisini betimleyen öykü çerçevesinden bakarak görünebilir. Bu gerçekleşemeyecekler de şaşırtıcı olan şu ki, onları sonuna kadar, ayrıntılarıy-

la düşünebilirim ve onları sözcükler aracılığıyla başkalarının gerçekleştirmesini sağlayabilirim. Örneğin, başlığı 'İzin' olan bir öykü yazmaya kalksam, o izni olması gerektiği biçimde, duygulara seslenen ve değerli biçimiyle oluşturabilirim. Okurun onu şaşmaz biçimde sonuna yönelmiş olarak akan bir ezgi gibi bilincine taşımasını sağlayabilirim. Bu, sanat olur. Sanat, kendi gerçekleştirilemezlerimizi başkalarının diri ve *düşsel olarak* bilinçlerine taşımaları için elimizde bulunan araçlardan biridir. Bu vesile ile şunu da kaydedeyim ki, gerçekleşemezler hiç de düşsellerin doğasından değildir. Onlar gerçektir, onlar her yerdedir ama onlara erişemeyiz. Başkaları onları bilince taşıyan kipte ya da düşsel kipte kavrayabilir. Fakat, sanırım, içi dışı birlik, onlara gerçekleşemez olarak çevremizde tuttukları yeri belirleyebilir. Onları yadsımak da gerçekleştirilmelerine boşu boşuna çalışmak da gereksizdir; onları gerçekleştirilemez olarak kabullenmek gerekir. Castor ve benim çoğu zaman başkalarında dış görünüm adı altında tanıdığımız ('dış görünümü şöyle ya da böyle olmak', 'şaşırtıcı olmak') bu küçük kusur, aslında doğası gereği gerçekleşemez olanı gerçekleşmiş gibi tanıtmakta insanın takındığı ikiyüzlülükten başka bir şey değildir. Tersine, T.'nin temizliği, ikiyüzlülükten uzak oluşu ise gerçekleşemezler karşısında daha başlangıçta var olan bir körlüğe dayanıyor. O, onun yanında geçirdiğim süreyi bir *izin* diye düşünmeyi hiçbir zaman aklından bile geçirmeyecektir. O süre, sadece iki yok-luk arasındaki bir var-lıktır. *Bal Nègre*'de başından geçen çeşitli şeylere serüven demez. Onların her birinde yaşadığı anın büyüsü altında kalmıştır. Fakat, her şeye karşın, o nesneler onda eksiktir, etkinliğini harekete geçirecek yaylar yok-

tur. Her olayda gerçekleşemez olanla gerçekleşebilir olanı belirlemek uygun düşer. Örneğin, Paris gerçek bir varolan'dır, bunda kuşkumuz yok. Fakat benim için gerçekleşebilir bir varolan mıdır? Paris'te olduğumu düşünebilirim. Fakat *Paris'te olabilir miyim*? Castor ile ikimiz bunu, iki yıl önce Caillois'nın[317] büyük kent miti üzerine yazdığı bir makale dolayısıyla epeyce tartışmıştık. Sanıyorum o konuda ben haklıydım, Castor haksız (zaten sorunu ortaya koyuşumuz yanlıştı, çünkü asıl bu gerçekleşemez kavramı eksikti bizde; sadece Paris var mı yoksa sadece bir mit mi, diye soruyorduk kendi kendimize.) Ben Paris-içinde olunabileceğini sanıyorum. Elbette, bir nesneyi az çok canlı duygular içinde zihinde canlandırma gibi yalın bir edimi 'o nesneyi bilince taşıma' diye adlandırmıyorum. Bir nesneyi o nesnenin bir yerde bulunuşu bize varlığımızın az ya da çok asal bir değişimi olarak ve o değişimin içinde verildiği zaman bilincimize taşırız. Bir serüveni olmak demek, bir serüveni olduğunu zihninde canlandırmak demek değil, serüvenin içinde bulunmak demektir. Bu ise, *La Nausée*'de bunu gösterdim, olanak dışıdır. Gerçekleşemezleri her zaman zihinde canlandırılabiliriz ama, onlardan *haz alınamaz*; onlara o sürekli rahatsız edici ve ikili niteliklerini veren de budur. Sanırım, insanların edimlerinin yarısının amacı gerçekleşmeyeni gerçekleştirmektir. Sanırım ki, en zor açıklanabilir düş kırıklıklarımızın çoğu, bir gerçekleşemezin bize gelecekte, sonra iş işten geçtikten sonra geçmişte gerçekleşebilir gibi görünmesinden ve o zaman onu gerçekleştirmiş olmadığımızı duyumsayışımızdan ileri gelir. Şimdi iyice duyumsuyorum ki, geride bıraktığım ve sonu ba-

317) Roger Caillois (1913-1978) toplumsal mitler konusunda yapıtlar vermiş bir yazar.

şına değecek kadar sıkıştırılmış, dertop edilmiş şu on günlük süre, benim belleğimde, 2 Şubat günü onu düşlerken benim olmasını istediğim şeye, İzin'e dönüşmekte.

Dönüşümü anlatmak istiyorum. Önceki gün, 15 Şubat, saat sekiz buçuğa doğru bir sivil terzi tarafından baştan başa temizlenmiş üniformamı giydim. Yeni dolaklarım ve kayakçı ayakkabılarım var (daha önce Castor'unkileri *giyiyordum.*) Savaşın başından beri olmadığım denli temizim şimdi. Saat dokuzda Doğu Garı'nın peronundaydım; kolayca bir köşe buldum. Askerleri geçirmeye gelenlerin pek çoğu kadın, azı erkekti. Kadınlar askerlerin koluna asılıyor, yüzlerine çok ciddi biçimde bakıyorlardı. Fakat benim gibi her zamankinden temiz olan ve tıraş olmuş olan askerlerin çoğu kadınlarına bakmıyordu; daha o zamandan gitmişlerdi; ya boşluğa ya öteki askerlere *bakıyorlardı. Aceleye getirip de genelleme* yapmıyorum. Peronu boydan boya yürüdüm, hep bu acayip gruplar, o hareket, o asılan, grubu dışarıya karşı kapamaya çalışan o küçük vücut ve o yan durduğunda cepheden bakan, daha büyük, sessiz, ağır, neredeyse edilgen ve ötekinden hafifçe ayrılan öteki vücut, biri olanı sürdürmek, yitirmemek isteyen, ötekiyse birinciye dikey, geleceğe doğru kaçan o iki bakış dikkatimi çekti. Ara sıra bir kadın ağlıyordu, erkeği fark edince *beceriksiz bir tavırla "Ağlamamalı," diyor* ama biraz sonra duraksıyor, ne söyleyeceğini bilemiyor; tersine, iyi bildiği bir şey var, o da kadının ağlaması için birçok neden olduğu. Bir kadınla erkeği aynı anda ağlamaya başladılar, ne var ki halk pek iyi bakmadı buna. Yanlarından koşarak geçen bir asker: "Seller gidiyor," diye laf attı, çevreden gülüşmeye

başladılar. Kirli gümüşi renkle çamurlu haki renk arasında yapılan ilkel ayıklama tuhaf bir toplumsal olaydı; bir yanda tümü kaçırılan erkekler, öte yanda beceriksizce boyanmış, uykusuz geçirdiği gecenin çirkinleştirdiği, alelacele giyinmiş ve orada kalacak, gitmeyecek olan kadınlar vardı. Karşı karşıya iki tren duruyordu. Benimki ikinci kalkacak olandı. 9.30'da öteki hareket edince bir kadın kafilesi gördüm. Erkekleri benim trene binecek olan çiftler biraz gerilemiş, bir şey söylemeden kafileye bakıyorlardı. Erkeklerinin kollarını sıkan kadınlar herhalde kendilerinin de on beş dakika sonra aynı durumda olacaklarını düşünüyorlardı. İkircikli bir yumuşaklıkla, ağır ve sessiz ilerleyen bir kafileydi. İkisi üçü dışında kadınların hepsi ağlıyordu ve bu neredeyse gülünç bir görünüm sunuyordu: Çevresinde halkalar oluşmuş, kızarmış gözleriyle yaşlı, genç, uzun, şişman, esmer, sarışın hepsi karmakarışıktı. Bir ikisi dikkatimi çekti, hele uzun boylu sarışın biri vardı, kürk mantolu, solgun çehreli biri, ağlamıyor, adımlarını açarak yürüyordu, başını yana çevirmiş, zarif ve dalgın bizim trene bakıyordu ki, bana ötekilerden daha sarsılmış göründü. Bir de küçücük bir genç kız vardı, yüzü bana kilisede papazın verdiği ekmeği aldıktan sonra yerine dönen ağırbaşlı kadınları anımsattı. İçine dönük belli belirsiz gülümseyişi, yere bakan gözleriyle kutsal bir şeyi korur gibi anılarını içinde sakladığını düşündüm. "Trene!" diye bağırdılar, vagonlarımıza bindik. Benim kompartımanda askerler teker teker kapıya[318] geliyor, kendisine uzanan eli sıkıyor ya da parmaklarının ucuna basıp yükselmiş kadını omuzlarından tutup kendine çekiyor, sonra kendisi geri çekilirken nezaket-

318) Her kompartımanında dışarıya açılan bir kapı bulunan eski tip bir tren söz konusu.

le "Sonraki gelsin," diyordu. Tren hareket etti. Adamlar sessiz ve düşünceliydiler. Koridorda yakışıklı bir sarışın sinir içinde, saçma sapan gülüyordu. Birisi: "Kendini yiyip bitirme, neye yarar ki?" dedi. Beriki, ıslık gibi bir sesle alay etti: "Ne demezsin. Alışkanlık işte. On yıl sonra hiç koymaz." Bir asker bir sonraki izinden söz etti, bir başkası kızgınlıkla yanıtladı: "Evet, gelecek iznimizi konuşalım bakalım." Bıyıklı biri, kendi kendine konuşur gibi: "Daha dört ay var," dedi. Ufak tefek gözlüklü bir Yahudinin başına içi dolu bir sırt çantası düşürdüler; birisi özür diledi, Yahudi: "Ha şimdi olmuş ha daha sonra," dedi, "yine de olabildiğince geç olsa bari." Bir süre daha konuştular; amaçsız, çözük, belli birine seslenmeyen, yanıt beklemeyen laflar ediyorlardı. Konuşulanlardan anladığıma göre, hepsi baharda başlayacak bir saldırının korkusu içinde. İzin dönüşlerine acıklı ve mit görünümü veren bu. On beş dakika sonra herkes susmuştu. Bir şey okuyanlar, uyuyanlar vardı; bir bölümü de hiçbir şey yapmaksızın tek bir noktaya bakıyordu. Ben Ludwig'in[319] *Bismarck*'ını okudum. Ara sıra kitabı bırakıp bir sigara içmeye koridora çıkıyordum. Hüzünlü değildim ama, çok sarsılmıştım, tam dokunaklı denebilecek bir durumdaydım; herhalde başkalaşım durumundaki böceklerin yaşadığı budur. Bazen kitapla ilgilenebiliyordum, o zaman da içimdeki dokunaklı havayı Bismarck'a geçiriyordum; az kalsın o da gözlerimi sulandıracaktı.

Tren durdu, saat 16.30'du. Karların içine indik ve hemen ne olup bittiğini anlayıverdik: ayağımızı yere basar basmaz hoparlör bizi azarlamaya başladı. Artık izinci değil, askerdik.

319) Emil Ludwig (1881-1948), yaşamöyküleriyle de tanınmış Alman tarihçi; sonradan İsviçre uyrukluğuna geçmiştir. Alman birliğini sağlayanlardan biri olan Prusyalı devlet adamı Otto Bismarck'ın yaşam öyküsünü 1912 yılında yazmıştır.

Artık bize Aiguevilliers'de olduğu gibi nazik bir biçimde açıklamada bulunulması söz konusu değildi; en kötü cezalarla tehdit ediliyorduk: "...kesinlikle yasaktır. Buna karşı gelen kim olursa olsun, en şiddetli cezaya çarptırılacaktır." Üstüme alınmıyordum, sadece eğleniyordum; bir kasılma gelmişti üzerime. Yanımdaki: *Bize hoş geldin demeleri böyleymiş*, dedi. Barakalar. Port d'Atelier'deyiz. Bir kutu bira açıp bardaksız içtim, barakamı seçtim. Hepsi birbirine benzer bütün o barakalar arasında bir seçim yapmak niye? Sivil yaşamdan son bir kalıntı. Bölmeleri ahşap kocaman ve loş bir yere girdim. Sıraların üzerinde uyuyan askerler vardı; bazıları başları öne eğik oturuyor, bazıları bir şey yiyordu. T.'ye ve Castor'a yazdım; sonra *Hitler bana dedi ki*[320]'yi okudum. Hava kararınca ortalık soğumaya başladı. Sobanın çevresine üçgen oluşturacak biçimde üç sıra yerleştirmişler; oturdum. Diz dize oturmuş, boşlukta bir noktaya bakan yirmi kadar askerdik. Birçok anı geliyordu belleğime, yanımdakilerin de anılarını tazelediklerini biliyordum. Birisi girdi içeriye: "Ama," dedi, "burası kadınsız bir âlem. Nerede kuzum kadınlar." Zaman zaman hoparlör kalkacak tren hakkında bilgi veriyordu. Bizimkinin erkene alındığını duyurunca bir an ortalık karıştı. Saat yedi buçukta barakadan çıktım. Bir sesli film göstereceklermiş, onu haber verdiler. Ötekilerle birlikte sıraya girdim; sonra sıram gelince, çıkıp gittim. Bu kötücül ve güçlü dünyaya sırtımı çevirip avunmak istemiyordum, düş ürünü bir şeyin büyüsüne kapılmak istemiyordum. Barakama döndüm. Saat dokuzu yirmi geçe, çavuşlar arkamızdan bağırıp çağırırken, kar altında, karanlıkta ve düzensiz bir biçimde tellerden atlayıp ray-

320) *Hitler m 'a dit.* Hermann Rauschning'in kitabı; bkz. 237 sayılı dipnot. Almanca başlık: *Gespräche mit Hitler*; İngilizce başlık: *The Voice of Destruction.*

ları aşarak trenimize koştuk. Bu karmaşanın nedenini anlayamadım. Bana kalsa, gösterilen yolları izlemekten fazla bir isteğim yoktu. Komutanlarımızın kusuru muydu, şaşkınlık mı, sabırsızlık kahramanlığı mı? Bu yola çıkış, bozguna benziyordu. Işığı yakılmamış, borulardaki buhar donduğu için ısıtılmamış da olan bir kompartımanda dört kişiydik. Paketlerimizi tepelerimizdeki filelere koyabilmek için cep lambalarımızdan yararlanıyorduk. Uyumaya çalıştım ama, çok soğuktu ve bulantı veren bir mikrop öldürücü kokusu rahatsız ediyordu. Komşularım köpürüyor, yakınıyorlardı: "Serseriler," diyorlardı, "bizi gebertecekler bu soğukta; amma da soğuk." Sonunda, onlara belki bir sonraki istasyonda inip trenin başına doğru gidebileceğimizi, belki orada ısıtılmış vagon bulabileceğimizi söyledim. Fakat onlar sızıldanmayı yeğliyorlardı. Yine de, tren durur durmaz indim; onlar da peşimden geldi, tren boyunca koştuk; ikisi yarı yolda kayboldu, kimbilir nereye girip tıkıldılar. İnsana hoş gelen sıcaklıkta bir kompartımanda şişman, sarışın biriyle yalnız kaldık, sonra iki avcı bindi; ben de deliksiz bir uykuya daldım. Saat 4.37'de varacaktık ama, saat 6.00'ya doğru uyandığımda tren hâlâ yol alıyordu. Avcılardan bir tanesi, çok genç, hoş yüzlü, pembe çehreli biri, bilimsel bir havayla yüzbaşısının çeşitli ışınlardan anlam çıkaran bir kişi olduğunu anlattı. Adam, oturduğu yerden, makamından, sarkacıyla mitralyöz birimlerinin kendisinin gönderdiği yerde olup olmadıklarını saptıyormuş. Orada değillerse telefon edip hesap soruyormuş. Avcı ağır ağır ve kuşku duyar gibi konuşuyordu. Bitirdiğinde, aynı sesle: "Salağın biri," dedi. Yolumun üzerinde her yerde subaylara karşı aynı kine tanık oldum. Askerlik karşıtlığı ile ortak ya-

nı bulunmayan, tersine tümüyle somut ve görgül nitelikte, ılımlı ve derin bir kin; hep de şunu söylüyorlar: "Aralarında iyisi yoktur demiyorum ama, ben görmedim." İki avcı Sarre'a[321] gitmişler, Eylülün ilk günlerinde ayaklarının altında mayınlar patlıyormuş. Dikkatsiz bir teğmenin havaya fırladığını, sonra da gözleri patlamış olarak yere düştüğünü görmüşler. Koca bir kamyon bunların gözünün önünde havaya uçmuş, sürücüsü fazla bir şey olmadan bir ağaca asılı olarak bulunmuş, giysileri yanmışmış. Altı otuzda Dettwiller'e varış (bizim bölük Bouxwiller'e gitmek üzere Morsbronn'dan ayrılmıştı). Barakalar. Yanımda birisi söylenip duruyor. Öbürleri de onu onaylıyorlar. Yine subaylar söz konusu. Bir yüzbaşı birkaç eri cezaya kaldırmış; Yüzleri duvara dönük olarak iki saat boyunca hazırolda bekletmiş. Bu cezanın onları niçin böylesine öfkelendirdiğini anlayamıyorum. Ben böyle bir şeyi dört günlük hapse yeğ tutarım, ama onlar kendilerinin erkek saygınlığına dokunduğu düşüncesindeler: "Artık çocuk değiliz, rica ederim." Başka bir tanesi, sakin, iri yarı biri: "Sabır! Hep dayanacak değiliz, herhalde hep böyle gitmez, değil mi?" Halbuki, savaşın gerekliliğini hepsi kabul ediyor. Aralarından biri şöyle dedi: "Savaş başlangıçta bir ideal uğrunaydı ama, öteki gibi bu da çıkar sorunlarıyla bitecek." Aynı kişi biraz sonra, kalbinden ötürü kendini çürüğe çıkartmaktan söz ediyor: "Kalbimden ötürü öylesine sinirliyim ki, ister inanın ister inanmayın, beş aydır görmediğim biriyle karşılaştım mı, dakikalarca öyle aptal aptal duruyorum." Saat dokuza doğru bizi otobüslere tıkıştırıyorlar, dokuzu yirmi geçe Bouxwiller'deyim.

321) La Sarre, Alm. Saarland. Birkaç yüzyıl Fransa ile Almanya arasında çekişme konusu olmuş bir bölge.

İzinde Saumur'e gitmiş olan Hang, sivillere karşı pek öfkeli döndü. İzinden yeni gelmiş Deck diye birinden söz ediyor. Adam: "Karım olmasaydı, iki gün sonra alın beni geri derdim," diyormuş. Bir de başka bir adamı anlatıyor. O da şöyle demiş: "Günde iki kez bombalansalar Parisliler, yeridir." Ben hiç de onun düşüncesini paylaşmıyorum. Parisliler bana tepkisiz ve üzgün göründü. Sanırım, kaçınılmaz bir ağır dönüşüm olan askerin anlaşılmamış adama dönüşmesi süreci başlıyor.

18 Şubat Pazar

Pieter'in tanıdığı o iki avcı geldi yine bize. İki ay önce arkadaşları arasındaki yüreklilik gösterişinden yakınıyorlardı. Bunları saklanmakla, tehlikeli görevlere gönüllü çıkmamakla kınıyorlarmış. Bugün de birliklerin maneviyatının çok düşük olduğunu anlatıyorlar. Ben de bir süredir her yerde aynı şeyi gözlemliyorum.

Göreceklik yandaşlarının ıraşlaması, gizlice Tanrı'ya başvurmakla suçlamaktır. Örneğin bir tarihsel olayı, olduğu gibi (teknik ya da kültürel anlam katmanları arasından, kendisi de tarihsel olan önyargılar arasından, bireysel bir felsefenin postulatları arasından göründüğü gibi değil) kavrama yolunda harcanan her türlü çabayı Aron, Tanrı'ya bir başvuruymuş gibi alır. Olayın kendisi, Tanrı'ya görüneceği gibidir. *Introduction à la Philosophie de l'Histoire*[322] adlı yapıtının felsefi ve metodolojik ateizm için bir savunma olduğunu bana bu anlamda söylemişti. Bu usavurmanın teknik ve psikolojik bir

322) *Tarihin felsefesine giriş.*

değeri olduğunu elbette kabul ediyorum: Teknik, çünkü tarihçinin teknik açıdan tarihsel olduğu gerçek, psikolojik çünkü çoğu zaman olgunun olduğu gibi aranması, arayanda psikolojik bakımdan [kendini] Tanrı'ya bırakma ile aynı kapıya çıkar. Fakat bu idealist tıraşın göze görünmeyen çürük noktası şu ki, kendi içinde bir postulat taşıyor ve o postulat bir kısır döngü yaratıyor. O postulat, idealizmin kendisi. Kendinde'nin her aranışının Tanrı'ya bir başvuru olduğunu söylemek açıkça *esse est percipi*[323] demektir, varlığı bilgi içinde, kendinde'yi için-olmak içinde yok etmek, silmektir. Konu, epeyce becerikli bir hileyle saptırıldı. Bir olgunun saltık olarak ne olduğunu sorsam, bana bir olgu saltık olarak ancak saltık bir varlık için olabilir diye yanıt veriyorlar, demek ki, Tanrı'ya gönderiliyorum. Fakat ben de işte kendinde'nin böyle için-olmak basamağına inmesini reddediyorum ve bu defterlerde için-olmak dediğimiz şeyin, tersine, ancak –hiçleştirilmesini oluşturduğu-kendinde'nin tabanı üzerinde ortaya çıkabileceğini gösterdiğimi sanıyorum. Fakat daha ileri gitmek ve benim-için'in değil de, örneğin başkası-için'in bir kendinde'si bulunduğunu göstermek gerekir. İki tane kendinde'nin bir başkası-için oluşturan bu karşılıklı varolmalarından birini ele alırsam, o varolmanın kendinde'nin tabanı üzerinde göründüğünü açıkladım. Fakat şayet bu başkası-için'in ancak kendi-için'lerin her birinin varlık değişimi *olduğu ölçüde* var olduğunu kabul edersek bilginin üstünlüğü diye dile getirilen idealist yanlışa düşeriz. Kuşkusuz, *başkası-için*, ancak iki tane ya da ikiden çok *kendi-için*'in karşılıklı varoluşçu değişimi bulunması durumunda, vardır. Fakat ken-

323) Lat. olmak algılanmaktır anlamında bir deyim.

di-için'lerin her biri kendi başkası-için'ini kendi varoluşçu değişimi çerçevesinden geçerek gerçekleştiriyorsa, *karşılıklı* varoluşçu değişim için tam ne deriz? O, sadece, iki bireysel değişimin toplamı mıdır? Fakat o toplam ancak önceden var olan birlik tabanı üzerinde alınabilir. Sadece bir üçüncü kişi için mi vardır? Bu, görünüşte olanaklıdır ve idealizme düşme ve sonunda da Tanrı'ya başvurma zorunda kalırız, çünkü ne de olsa karşılıklı varoluşçu değişim, sadece kendinin nedeni saltık varlık için, saltık olarak, kendinde var olur. Ya da sonunda karşılıklı varoluşçu değişimin kendi varlığı vardır, ve o varlık ne *kendi-için* terimleriyle ne *başkası-için* terimleriyle ortaya konamaz.

İşte, örneğin, Pieter içeri giriyor, beni görüyor, benimle konuşuyor, birden benim yaşamıma giriyor, ben de onunkine bıçak gibi saplanıyorum. İkimiz bir konuşmanın içinde buluyoruz kendimizi. Acaba, diyorum, bu *konuşma* sadece konuşan ben ve konuşan o için mi bir varlığa sahip? Ya da, ayrıca –elbette ondan ve benden bağımsız olarak değil fakat– her birimizin kendi-için-varlığından bağımsız olarak da var mı? Bu, basit değil, çünkü kendi-için, sadece, kendinde'nin hiçleştirilmesi olarak vardır. Böylece, nereye dönersek dönelim, sadece *hiçleştirilmiş kendinde*'yi buluyoruz. Fakat işte asıl kendinde, hiçleştirmede kendinden kaçan şeyi, o hiçleştirmeye kendinde'nin içinde ortaya çıkmış bir *olgunun* değerini vererek yeniden yakalar. Bilinç, olumsallık yoluyla kendinde'yi hiçleştirmesi sırasında, hiçleştirdiği kendinde tarafından yakalanır, kendinde kendi hiçliğidir dediğim zaman, işte bunu anlamak gerekiyor. Kendisi Hiçliğin temeli olduğu için değil, fakat Hiçliğin kendi kendinde'yi hiçleştirmesi için

kendinde'den çıkması, *olmuş-olan* olması gerekir. İşte kendinde'nin kendi hiçleşmesini yeniden kazanmasında aracı olan bu incecik varlık zarı, olumsallıktır ya da bilincin saydamlığına sınırdır. O saydamlığın *arkasında* hiçbir şey yok değildir ama, sadece kendi-için-gibi-varolma *olgusu* o ışıkgeçirirliğin ışıkgeçirmez sınırıdır. Başka sözcüklerle dile getirirsek, şu anda kendinde'nin hiçleştirilmesi olan bir *kendi-için*'in var olması, her türlü hiçleştirmenin dışında kalan bağımsız[324] bir olgudur. İçe dönme, bu olumsallığı içe dönmüş bilincin somut varoluşunu hiçleştirerek aşabilir ama, ondan sonra içe dönmüş olumsallığın etkisi altına girer; olumsallığın yer değiştirmesinden başka bir şey olmamış olur. Bu olgu hiç kimse için yoktur. Bilinç bir şey öğrenme amacıyla o olguya yönelirse, *onu* görmez, sonsuz ve kendi güdülenimlerini hiçleştiren özgürlükten başka bir şeyi görmez. O, sadece *var*'dır. Tanrının gözünde değil: Kendi içinde. Bu, bizi zaman sorununun kıyısına getiriyor. O sorunu bu günlerde incelemeye çalışacağım. Benim Pieter ile konuşmama bağımsız bir varoluş yükleyen, bu aynı olumsallık zarı.

Hiçliğin özelliği sadece varlığı değil, aynı zamanda kendini kendinde'ye doğru hiçleştirmesidir. Bu nedenledir ki, bilincin aşkınlığı, dünyayı bir *kendinde* gibi istediği bir kendiliğe doğru aşmaktan ibarettir. Fakat dünyanın ilerisine yansıttığı bu kendinde, içinde bilincin asal niteliklerini taşır. Nasıl ki bilinç kendi kendisinin güdülenimidir, sarmalayan bir kendindedir, olumsallığı aşan ve kendi yanında tutandır, bu da kendisi için bir temel olan bir kendindedir. Kendisine bir

324) Yazar burada *kendinde* olarak çevirdiğimiz en-soi değil, en soi (bağımsız, bizatihi) deyimini kullanmaktadır.

kendi-için olan bir kendindedir. Kendinde'nin ve kendi-için'in bu karma yansıması, bilincin kendine amaç olarak kendinde'yi seçerken izleyebileceği tek yoldur. 'Kendinin nedeni' dediğimiz şey işte budur. Kendi-için olacak bir kendinde, kendinin nedeni'dir. Aşkınlık, bilincin varlığıdır; ancak, *bilinç kendinin nedeni* olmak için olduğu ölçüde öyledir.

Beş tane avcıyla birlikte öğle yemeği yiyoruz. İkisi Pieter'in arkadaşı olanlar, üç de başka. Hep subaylara karşı o sert ve acı hava. Her birinin bir kuyruk acısı var. Hoşuma giden bir çeşit edep kuralı bilmez bir sertlikle ama şişinmeden başlarından geçmiş ve tepemizde olup biten terslikleri anlatıyorlar. Duraksamadan subayları vurmaktan söz ediyorlar. Elbette hiçbiri böyle bir şey yapmayacaktır ama, dikkati çeken şu ki, bu bir isyan havası içinde yumruklar sıkılmış olarak söylenmiyor; rahat bir sohbet içinde, olağan bir şey gibi dile getiriliyor. Hattâ subayları kendilerinin öldüreceği savında bile değiller de, nesnel bir biçimde bir olguyu saptar gibi Deligne Albayın ön hatları gezmeye gelirse *haklanacağını* söylüyorlar. Subaylarından birkaçı bunlarla birlikte sert toprakta yatmış ama, artık bundan coşku duymalarının zamanı geçmişmiş. "Kurnazlık," diyorlar. Subaylarına öfke duymaktan çok onları hor görüyorlar. Aralarından bir tanesi, ilk kez gördüğüm laf anlamak istemeyen, sarı bıyıklı biri, Epinalliymiş, pek güzel anlatıyor: "Yüzbaşı konuşurken coşuyor, kendi kendine öfkeleniyor; bize *sigara içenlerin kafasına sıkarım kurşunu, ben sağlığımı düşünürüm*, diyor." Adama acır havasında, hafifçe omuzlar silkiliyor. Başka biri, müzik öğretmeniymiş, yüzbaşısını şöyle anlatıyor: "Adam ilkokul öğretmeni; kumanda etmesini bilmiyor. Ona kusur bulmuyorum ama, aramızda ne

işi var? Korkuyor, hep korkuyor. Bizi cezalandırdığı zaman sızıldanıyor, *size kızmıyorum, size kızmıyorum ama, bunu yapmam gerekiyor. On beş gün kodes; ağır bulacaksınız ama, ne yapayım, yalnız değilim ki*, diyor. Cepheye hareket etmeden önce bizleri topladı: *Hazır ol, rahat. Şu ana kadar sadece silah altına alınmış kişilerdik. Şimdiden sonra savaşan kişileriz. İlk vurulan belki ben olacağım. Eminim ki, aranızdan yüzde doksanınız*... Donduk kaldık. *Yüzde doksanınız ölecek*, diyeceğini sanıyorduk. Adam: *Eminim ki, aranızdan yüzde doksanınız beni düşman hatlarda aramaya gider vurulursam*, diye tamamladı. *Sizden tek bir şey istiyorum. Gözlerimi Alman toprağında kapamayın. Yaşasın Fransa!*" Deligne Albay buna kızmış: "Kendinizi manen cezalandırılmış sayın," demiş. Birkaç gün sonra bir aksilik çıktığında, bu öfkelenip küfre başlamış: "Ulan, ben çifte ceza almak istemiyorum," diyormuş, "bir kez manen cezalandırıldım, yeter bu kadarı!"

Paul'ü korkusu ve sosyalist vicdanı arasında bir subay olarak gözümde çok iyi canlandırabiliyorum. Paul ile ilgili bir şey: Ben gittikten sonra iki kez ağlamış. Benim yola çıktığım günün akşamı karısından bir mektup almış, oğlu biraz rahatsızmış. İlk o zaman ağlamış. Ertesi gün bir telgraf gelmiş, korkudan bembeyaz olmuş, telgrafı elinde on dakika evirip çevirmiş açmadan. Pieter sinirlenip "Aç şunu," demiş. Sonunda yarı yarıya yırtmış telgrafı. Önemsiz bir iki sözcük varmış. Karısı Châteauroux'ya atanmış, galiba ortaokula. Ölüm haberi alacak diye korkmuşmuş. Oraya yığılıp ağlamış. Pieter öfke ve isyanla: "Bir kadın gibi," diyor.

Şu benim avcılara dönelim. Saldırıya uğrayıp uğramadıklarını soruyoruz. "Öyle sandık," diyorlar. "Bir kez müthiş atış

sesleri duyup biz de silahlarımızı kavradık; bize komutlar verildi ama, sonradan, işin başka bir kesimde olduğunu söylediler. Gerçeği ise ertesi gün bir nöbetçiden öğrendik. Bir yüzbaşının çavuşa *Keratalar! Onları savaş havasına sokabilmek için bin beş yüz mermi harcadık*, dediğini duymuş."

Bu doğrudur, demiyorum. Doğru olan, onların tümünün bunu düşünmeleri. Dün akşam, başka avcılarla akşam yemeği yerken de aynı izlenimi edindim. Baharda bir saldırı olacağına pek inanmıyorlar ama, bıkmışlar artık. Çoğu bize şöyle dedi: "İçeriden çökecek. Burada da, orada da."

Başçavuş hava değiştirdi. Şimdi de Finlandiya'ya bir birlik gönderileceğini düşlüyor, bu da katılacakmış. "Gidip Stalin babacığın bıyıklarını keseceğim," diyor.

Dün gerçekleştirilemezler konusunda yazdıklarım açık anlaşılmıyor. Gerçekleştirilemez olan, hiçbir zaman bir *nesne* değildir, bir *durumdur*. Gerçekleştirilemez sorunu Paris değil, Paris'te-olmak dolayısıyla ortaya atılır.

Birliktelikten, arkadaşlıktan ezik bir tat aldığı için bizlerle birlikte olmak isteyen bir başçavuş, Pieter'e Alzas'ın bugün boşaltılmış olan bir kesiminde *cici bir evi* olduğunu anlatıyormuş: "Güzel mobilyalar almış, kendime hoş bir oturma köşesi yapmıştım. Bir divan, on iki tane bebekle. Ah dostum! Bugünlerde bir gittim ki, eve... Ağladım. Her şeyi kırıp dökmüşler. Bir asker geçseydi elime, asardım herifi. O güzel bebeklerimi çember biçimi yerleştirip ortalarına pislemişler!"

Hang'ın maneviyatı bozuk; izin söndürdü onu. Hasta rapo-

ru almak istiyor, başını sallayarak: "Bu böyle çatışma olmadan sürerse, karışıklık çıkar," diyor. "Hem de ordudan başlar."

Aldığım bir mektuptan –öyle olmaması gereken bir mektup– dolayı şiddetli, kapkara kabuslara kapıldım. Biraz durulmak için gezmeye çıktım. Köyü geçtim, dolambaçlı ve dik bir yokuşun tepesine çıktım. Askerler, kızlar, çocuklar tek kişilik kızaklara oturmuş, son hızla aşağıya kayıyorlar. Birçoğu da dört beş tek kişilik kızağı bir araya getirip çoklu kızak yapmışlar. Binenlerin yarısı kahkahalar arasında yola dökülüyor. Yokuşun iki yanına askeri, subayı dizilmiş, Chamonix'de kayak yarışı seyreden halk gibi. Önlerinden geçen kızaklara gülerek kartopu atıyorlar. Kayamadığıma üzüldüm. Döndüğümde iyice durulmuştum. Şunu da kaydedeyim ki, bu kötümser nöbetlerim huyumun bir parçası olacak kadar sıklaşıyor.

Zamanlılığı incelemeye başlayacağım ama bir çeşit utanç duyuyorum. Zaman bana hep çok çetin bir felsefe sorunu gibi görünmüştür; süreyi anlayamadığım için de, farkına varmaksızın, anın bir felsefesini yaptım (1939 Haziranı'nda bir akşam Koyré[325] beni bunun için eleştirmişti). *La Nausée*'de 'geçmiş yoktur', diyorum; daha önce de belleği gerçek bir kurguya indirgemeye çalışmıştım. Derslerimde yeniden canlandırmanın anılar içindeki payı üzerinde abartılı biçimde dururdum, çünkü yeniden canlandırma *şimdiki zamanın* içinde oluşur. Bu anlamayış, benim kendimle aramdaki dayanışma yokluğuna, bana ölmüş şimdiki zamanımın tepesinden baktırıp ölmüş geçmiş zamanımı küstahça yargılattıran o yokluğa pek uyuyordu. Bir bellek kuramının zorlukları nede-

325) Alexandre Koyré (1882-1964) Rus asıllı Fransız filozof.

niyle ve onlarla birlikte Husserl'in etkisi altında geçmişe bir çeşit varlık yükledim; tam doğrusu istenirse, fiili geçmiş zamanda çekilen varlık yükledim. Kendimi tek an'cı[326] olarak hepsi de birer zaman felsefesi olan çağdaş felsefelerin ortasına atılmış görmekten canım sıkıldığı için de bu yeni düşünceyi kolayca kabullendim. *La Psyché*'de diyalektik olarak özgürlükten zamanı çıkarmaya çalıştım. Bu benim için büyük cesaretti. Fakat o zaman bütün bunlar henüz olgunlaşmamıştı. Şimdiyse bir zaman kuramı seçer gibi oluyorum. O kuramı ortaya koymadan önce de utanıp sıkılıyorum, kendimi bir çocuk gibi duyumsuyorum.

Önce şunu saptıyorum ki, zaman başlangıçta kendinde çeşidinden değildir. Yani duyarlığın ortası da, çerçevesi de değildir, aynı zamanda duyarlığın önsel bir biçimi ya da bir gelişme yasası da değildir. Çünkü tümüyle Hiçlikle dolmuş, Hiçlikle dondurulmuştur. Bir açıdan gördüğümde ***vardır***, başka bir açıdan gördüğümde yoktur: Gelecek zaman henüz ***gelmemiştir***, geçmiş zaman ***artık bitmiştir***, şimdiki zaman son derecede küçük bir nokta durumunda yitip gitmektedir, zaman artık bir düşten başka bir şey değildir.

Şunu da iyice görüyorum ki, zaman, çağdaş kuramların inandırmak istediklerinin tersine, kendi-için çeşidinden de değildir. Ben zamanın *içinde* değilim; bu, kesin. Fakat, Heidegger'in anladığı anlamda kendi kendimin zamanı da değilim, yoksa bilincin yarı saydamlığıyla çakışan bir zamansal yarı saydamlık olurdu; bilinç, zamanın bilinci olduğu ölçüde zaman olurdu. Fakat, zevk gibi zaman da ancak bilinçse bilinç için vardır. Zamansal olmam için zaman olmam gerek-

326) Yazarın kullandığı sıfat: *instantanéiste*.

mez. Zaman, bilincin ışık geçirmez sınırıdır. Öte yandan, bu, tam bir yarı saydamlık içinde ve yakalanamayan bir ışık geçirmezliktir. Edimlerimizin her biri, zamanın varlık-öncesi[327] bir kavranışını gerektirir ve, öte yandan, zaman izlekleştirilebilir, bir kuramın nesnesi yapılabilir. Fakat, zaman ne dünyanın bir nesnesi gibi *önümüzdedir* ne kendi-için niteliğimizle *bizleriz*. Bergson'un ileri sürdüğü gibi bir içgüdünün nesnesi olamadığı gibi, durumun ancak aşılmak için var olduğu anlamda (alındığında) durum da olamaz. Bununla birlikte bizler *zamanız* ama, *kendimizi zaman boyutlarına oturtmayız*[328]. Aslında, zaman bize ancak *geçmiş* ya da *gelecek* aracılığıyla görünür. Zamanı sürekli akışı içinde yaşayamayız. Bundan ötürü de, *zaman olduğumuz sürece*, kendi-için'in kipinden başka bir kipte *başka bir şey'iz*. Bununla birlikte bu bir şey, *hiçbirşey*dir; yakalayalım diye ona yönelirsek nokta biçiminde ve boyutundaki[329] şimdiki zamanın durumunda, artık bulunmayanın durumunda, henüz olmamış olanın durumunda toza dönüşüp yok olur. Önce, bilinci davrandırıcı nedenlerinden ve özünden ayıran *hiçbirşey* olarak görünür. Kendinde'nin kendi-için'e dönüşmek üzere hiçleşmesi sürecinden ayrı gibi görünmez. Gerçekten de, kendi davrandırıcı nedenlerimden *zaman içinde* kaçar kurtulurum, kendi özümden *zaman içinde* kaçar kurtulurum, çünkü özüm, *olmuş olan şeydir*: "Wesen ist was gewesen ist"[330]. Bununla birlikte, madem ki ben kendi kendimin hiçliğiyim ve kendi kendimin

327) Yazarın kullandığı sıfat: *préontologique*.
328) Yazarın kullandığı fiil: *se temporaliser*. (TLF sözlüğünde *temporaliser*: zamansal kılmak, zamanın boyutlarına oturtmak; ilk kez basılı olarak 1931'de bir Husserl çevirisinde görülmüş bir fiil).
329) Yazarın kullandığı sıfat: *punctiforme*.
330) Alm. Varlık olmuş olan şeydir.

zamanı değilim, elbette bu aynı şey değildir. Veya şöyle söyleyebiliriz: kendi-için'in hem hiçleşmesi hem zaman boyutlarına oturtulması bir yana bırakılırsa, hiçleşme ve zamansallaşma arasında bir ayrım yoktur. Bununla birlikte, hiçleşme ve zaman boyutlarına oturtulma, varoluş açısından her ne kadar ayrıysalar da, tek ve aynı devinimde olurlar. Zaman, hiçleşmenin olumsallığıdır. Zamansallığımız ve olumsallığımız tek ve aynı şeydir.

Bu konuyu yarın sürdüreceğim.

Sivil kafası. Bayan X anneme şöyle demiş: *İzin vermemeli* bunlara, çünkü daha düşük maneviyatla dönüyorlar.

19 Ocak[331]

Mistler gitti. 22 sınıfındandı, Keller'den az sonra Wangenbourg'daki 5. ordunun kurmay heyetine yazıcı olarak çağırdılar.

Karışık, hepsine birlikte başlamış olarak okuyorum:

Pierrefeu'den *Plutarque a menti*,

Duveau'dan *Le Siège de Paris*,

[Emil] Ludwig'den *Bismarck*,

Chuquet'den *La Guerre de 70*[332]

Bunlardan başka, bir de, ev sahiplerimizin kitaplığında bulduğum Goethe'nin *Dichtung und Wahrheit*'ına[333] –Almanca– başladım. Yedekte de Castor'un odasından aldığım, bilmem kimin yazdığı bir *Marat* var, bir de Saint-Simon'un Régence[334] dönemi konusunda yazdıklarından parçalar.

331) Tarih yanlış; 19 Şubat olacak (Gal.).
332) Kitap başlıkları: *Plutarkhos yalan söylemiş*; *Paris kuşatması*; *1870 Savaşı*.
333) Yazın ve doğruluk.
334) Saint-Simon (1675-1755), tarihsel anı yazarı. Régence (Naiplik) dönemi: XIV. Louis'nin ölümünden sonraki 1715-1723 arası dönem.

Zaman konusuna dönüyorum. Kendi-için'in kendinde'nin hiçleşmesi olarak Varlığın içinde ortaya çıkışı, kendinde'ye indirgenemez bir varoluşçu kiptir. Kendinde, varlığı içinde, olduğu şey olmayan ve olmadığı şey olan varlıktır. Kendi için'in oluş kipini 'bilinç durumu' gibi deyimlerle küçültmeye, önemsizleştirmeye çalışmak boşuna olur, çünkü o, hangi açıdan bakılırsa bakılsın, kendinde'den kaçıp kurtulur; o, hiçleştirilmiş kendinde'dir. Kendinin tabanı üzerinde ortaya çıksa da, kendinde'den bilince taşıdığı yadsımayla ona yani kendinde'ye yapay biçimde bağlı bulunsa da, onu hiçleştirdiği için ondan kaçıp kurtulur. Örneğin, kendi-için, yadsınmasını oluşturduğu uzam olmazsa kavranamaz. Kendinde'den kaçarak var olduğu içindir ki ona yani kendinde'ye bağımlıdır. Fakat bu bağımlılık, yine de başka bir görüş açısından, eksiksiz bir bağımlılıktır, çünkü kendi-için, uzam olmayan niteliğindeki uzama göre oluşur. Kendini *uzam-karşıtı* yapar, kendi kendisinin *uzamsızlığıdır*[335]. Bütün bunları daha önce göstermiştik. Fakat, kendinde, kendi-için'i yeniden ele geçirir, bu, kendi için'in bir kendinde'nin hiçleştirilmesi olmasının dolaylı bir sonucudur. Kısaca, kendinde'nin hiçleştirilmesi olan ve kendi-için kimliğiyle sadece bu hiçleştirilme olan kendi-için, kendinde'nin birliği içinde, tümlüğe ait bir var olan olarak görülür ve bunu sağlayan, bireşimsel bir bağlanma olayıdır. Kendi-için'in *dışarısı*, kendinde'nin yadsınması gibi, kendinde biçeminde *varolmaktır*. Olumsallık dediğimiz şey budur. Fakat, kendinde'nin kendi-için üzerine düşen zorunlu bir yansımadan başka bir şey olmayan bu olumsallığın

335) Yazarın kullandığı ad:une *inextension* (=zamansal ve uzamsal alan yokluğu; uzamsız olanın niteliği: TLF; sözlükteki örnekler Bergson ve Sartre'dan alınmıştır).

kendisi, kendinde'nin gücüne sahip olamaz olursa kendi-için'i ağırlaştırır, devinimden yoksun bırakır. Söz konusu olumsallık, kendi-için'in yüzeyinde işler ve kendinde'nin kararsız ve kırılgan bir hayaleti gibi bir şeydir. Özetlersek, kendi için'in kendi içerisinde ve dışarısında kendinde'nin hiçleştirilmesi olması için, onunla tek bir bireşimsel yadsıma ilişkisi sürdürmesi yetmez; o kendinde tarafından bireşimsel bir birim biçiminde –bu kez *kendinde'den gelen bir bireşimsel birim* biçiminde– kavranması da gerekir. Bu koşullar, hiçleştirme kendinde'nin içinde olduğundan ve kendi-için kendinde'nin *dışında* ve bir çırpıda olarak değil de, tersine, kemirgen bir kurt gibi onun *içinde* ve azar azar oluyor kabul edilebildiğinden gerçekleşir. Kendi-için'i hafifçe farklılaştıran ve ona bir dışarı oluşturan bu kendinde'yi ben yandan bakılan bir camdaki yansımalara, camın saydamlığını birden saklayıveren ve bakanın konumu değişince hemen yok olan o yansımalara benzetirim. Sanırım, bu betimlemeyle açıkça anlaşılacağı Pieter'in *bilincinin varolduğunu* ve o bilincin –her ne kadar şu masalar, bardaklar ve duvarlar onunla apayrı varolma kipindeyseler de– o masalara, bardaklara bir birlikte-yaşam ilişkisiyle bağlı bulunduğunu her zaman söyleyebilirim. Ne var ki, kendinde'nin kendi-için'in yüzeyinde oynaşan bu gittikçe solgunlaşır, renklere ayrılır ve devinir yansımasına, benim olumsallık dediğim bu tümden *değişken ve kırılgan* yansımaya, *şey'lerin* ışık geçirmez ve tıkız varlığına bakıldığı gibi bakılamaz. Kavranamaz gerçekliği içinde kendi-için'in kendinde varlığına *olay* diyeceğiz. Olay, bir ilinek[336] de zamansallık çerçeveleri içinde oluşan bir şey de değildir. Olay, bilincin

336) Yazarın kullandığı ad: un *accident*.

–bilinç kendinde tarafından kavrandığı ölçüde– varoluşçu özelliğidir. Örneğin, duyumsadığım bu tat, ancak ben onun bilincinde olduğum ölçüde vardır ve onun derin varlığı, bir aynalar dizisi içinde sonsuz sayıda yansıyan görüntülerin varlığı gibidir. Fakat, varlığının içinde varlığı olarak ele alınan o tat, kendi-için kipinde olursa, o zaman ona olay deriz. Kendinde'nin birliği içinde o kendi-için'i kendinde'nin derinliği ile birleştiren varolma bağı *süredeşliktir*[337]. Olay gibi süredeşlik de, kurulmuş zamanın içinde oluşan bir şey değildir, örneğin birçok nesne için aynı şimdiki zaman içinde bulunma olumsal olgusu[338] gibi bir şey değildir. Tersine, süredeşlik, zamanı oluşturacak bir varoluşçu niteliktir: Bir kendi-için'in –kendinde ile renklendirilmiş olarak– yadsımasını oluşturduğu kendinde bütünlüğü ile birlikte varolması zorunudur. Kendinde'nin hiçleştirilmesinin kendinde'si, olaydır; hiçleştirilmiş kendinde'nin o kendi'nin hiçleştirilmesinin kendinde'si ile birleşmesi, süredeşliktir.

Bununla birlikte, kendi-için, niteliğini taşıdığı kendinde'nin açısından, ancak hiçleşme biçimi altında bulunabilir. Yani, kendi-için'in olumsallığı hemen hiçleşir ya da, daha doğrusu, kendi-için kendini o olumsallıktan *hiçbir şey* ile ayrılmış olarak kendine vermedikçe kendi-için olamaz. Olumsallık hiçbir zaman kendi-için'e –kendi-için diye bir dışarı'yı oluşturan niteliğinden ötürü– *verilmez*, olumsallık kendi-için karşısında ancak kendi-için'in onu çok özel bir biçimde yadsımasıyla hazır bulunur; bu çok özel yol, artık olmadığı şey olmasından geçer. Kendi-için, ancak kendisi hangi varlıksa ondan kaçıp kurtularak olur ve hiçliğin, kendinde'nin önün-

337) Yazarın kullandığı ad: la *simultanéité*.
338) Yazarın kullandığı tamlama: le *fait contingent*.

de bu kaçışı zamansallığı oluşturur. Şunu iyice anlamak gerekir ki, kendi-için ondan kaçmazsa hiçbir zaman oluşamayan bu kendinde, kendi-için ne zaman ondan kaçarsa olayın ve süredeşliğin kendinde'si tarafından yakalanır. Kendi-için, kendinde'den ancak kendi-içinde kaçabilir. Bundan ötürü de, şimdiki zaman denilen şeyin yani süredeşlik içindeki olayın hiçbir zaman gücü, dayanıklılığı yoktur; o, toz olup dağılmak üzere vardır; varlığı uçup kaçıcılığı ile çakışır, yoksa kendinde, kendi-için'i bütünüyle yutardı. Bu anlamda alındığında, her şimdiki zaman kendini *yadsınmış geçmiş zaman* olarak verir, benim şimdiki zamanım ***ben neysem*** onun yadsınmasıdır; her geçmiş zaman bir 'oldu'dan –oldu şimdiki zamana istediğimiz kadar yakın olabildiğinden– bir *hiçbir şey* aracılığıyla ayrılmış olarak ortaya çıkar. Fakat, bundan ötürü, atılan, olmuş-olan diye ortaya konan kendi-için tümüyle kavranır ve kendinde tarafından yutulur. Geçmiş zaman kendi-için olmuş olan bir kendinde'dir. 'Geçmişte olan'ın anlamını bu noktada anlayabiliyoruz. Uzamın kendi-için tarafından yadsınması ile kendi-için'in kendi tarafından yadsınması arasındaki ayrım, şu olguda kendini tümüyle gösterir: Birincisinde bilinç, olmadığı şey değildir, ikincisinde olduğu şey değildir. Ancak, şu ayrımı gözden uzak tutmamak gerekir ki, kendi-için'in *şimdiki zamandaki* varlığı, varoluşçu edimselliği içinde belirleyen, olduğu şey olmamasıdır. Hiçliğin *olmuş olduğu* yer kendi-için'in içidir. Geçmiş zamanın durumu değişiktir; o, örneğin uzamdan kaçıp kurtulan hiçleştirme ile kendi-için'in yapılararası hiçleştirilmesi arasında bir ara yerdedir. Kendi-için hakkında *oldu* demek, olmadığı şeyi ne yolla olmuyorsa o yolla olmadığını söylemek olur. Yani

kendi-için'inin tümü içinde, kendini tümüyle olduğundan başka türlü yapar. Bu durumda, birinci kendi-için tümüyle saklanmış, korunmuş oluyor, o her zaman vardır; hattâ hazır bulunan kendi-için'e –yadsınan şey olarak, geride bırakılmış şey olarak, başka bir şey olamayarak– anlamını verir; hazır bulunan kendi-için de birinci kendi-için'den ancak *hiçbir şey olmakla* kaçıp kurtulur. Ne var ki, bu olumsuzluk kendi-için'in derin birliğini ayakta tutar: Geçmiş zamandan ancak *olduğum şey* olmamakla kaçıp kurtulabilirim. Bununla aynı zamanda, birinci kendi-için asal bir değişmeye uğrar. Kendi kendini yok etmez; tam tersine: Sadece bir bilinç kendini hiçleştirebilir ve işte bu hiçleşme onun şimdiki zamanını belirler. Kendi [birinci kendi için] kendini yok etmez ama, içinde'ye yakalanır. Bu, birtakım gizemli nedenlerden ötürü olmaz; bunun nedeni, katıksız olaydan yani hiçleşmeden *önce* de *sonra* da her yerde sadece kendinde'nin olmasındadır. Şu halde, geçmiş zamanın bilinç üzerinde dayanıklılık, sağlamlık, ışıkgeçirmezlik bakımlarından üstünlüğü vardır ve ona bunları kendinde verir. Bilincin kendinde kipinde varolması, sadece geçmiş zamanda olanaklıdır; geçmiş zaman ise, kendi-için'in kendinde kipinde varoluşundan başka bir şey değildir. Ne var ki, eski kendi-için şimdiki kendinde'nin ve şimdiki kendi-için'in varlığı birlikte-varolma değildir, çünkü şimdiki kendi-için, bütününde, ötekini dışlar. Böylece, kendi-için'in daha önce olmuş olan kendi-için tarafından kuşatılması kipi, dünya için tanımladığımız anlamda *şimdiki zamanlık* değildir. Kesinlikle *geçmiştir*. Bu çok yakın geçmiş de daha uzak bir geçmişin yadsınması olduğundan ve bu böylece zincirleme olarak gideceğinden, şimdiki kendi-için'i, ol-

muş olduğu toplu geçmişi şimdiki zamanında hiçleştiriyor diye tanımlarız. Şu halde, özgürlüğün niçin bu geçmişten kurtulamadığı ya da bize başka bir geçmiş veremediği yolunda bir soru sorʼamayız, çünkü tam da o geçmiş *karşısında* özgürüzdür. Özgürlük bir şey için ya da bir şeye göre özgürlük olmadıkça, bir anlam taşımaz.

Şu halde, ilk betimleme gösteriyor ki, kendi-için, kendinde'nin tümü ile şimdiki zaman içinde ortak varlığı bulunmazsa ve kendisinin hem *olduğu* hem *olmadığı* bir *olmuş-olan* ile kesin bir ilişkisi bulunmadıkça, dünyaya gelemez. Peki, gelecek zamanın durumu ne oluyor? Kendi-için, ancak kendinde'yi varolmak-için-olduğu *'causa sui*'ye[339] doğru aşarsa onun tarafından kuşatılabilir. Kendi-için, kendinde'den kaçarken hem ondan geçer hem ona doğru gider. Kendi için, kendinde'nin içinde görülür görülmez, *causa sui* –bir nesne gibi değil, bir tasarım ya da izdekleştirilmiş bir değer gibi de değil– kendi-için'in olumsallığından kaçarken yöneldiği şey olarak karşımıza çıkar. Kendinde ile kendi-için'in olanaksız bireşimi, tam ışık geçirmezlikle tüm özgürlüğün bireşimi olan *causa sui* hem kaçışın kendi-için'in kendinden koptuğu noktadan geçerek yöneldiği şey hem bu dünya içinde kurulmuş kendinde'nin aşılmasının yöneldiği şeydir. *Causa sui*, *dünyanın anlamı*dır; dünya onu haber verir ve onu haber verirken kendini dünya yapar; kendi-için kendinde'ye girer girmez kendinde onun aracılığıyla *insansallaşır* ve *dünyasallaşır*; bu da aynı kapıya çıkar. Bununla birlikte, *causa sui*, atılımımızla bir bütün oluşturur biçimde bize ait değildir. Kendi-için'in ..... doğrultusunda kendinden kaçtığı atılımın aşkın

339) Causa sui: *Kendi kendisinin nedeni* anlamında ve başkası tarafından üretilmemiş olanı göstermekte kullanılan Latince bir deyim.

birliğidir[340].' Fakat, özünden ötürü yetişemeyeceğimiz bir noktada kalması gerekir. Daha önce de söyledim, kendinde'nin kendi-için içinde hiçleşmesi kendinde'nin karşısında bir gerileme değil, daha çok bir çökme, bir gevşemedir. Kendi-için, *hiçbir şey* olduğu ölçüde uzamsızdır. Fakat, o, bu hiçbir şeyin kendisi *değildir*, hattâ onda *hiçbir şey* olmanın o dayanıklılığı bile bulunamaz. Hiçbir şey, hiçbir şeyin *causa sui*'ye doğru kaçışıdır, hiçbir şeyin kendinde'ye doğru hiçleşmesidir. Gelecek zaman, insan niteliğiyle dünyadır, ve *ens causa sui* kendi kendinden kaçarken yöneldiği şey gibi kendi için'in anlamını oluşturduğu ölçüde dünyadır. Dünyayı kendinde ile karıştırmamak gerekir. Dünya, kendinde-için *için* kendinde'dir. Keza gelecek zaman da kendinde değildir. Gelecek zaman dünyadır. Bir kendi-için, ne olursa olsun, dünyanın bir görünümünü ancak o yokluğu –o yokluk kendisidir– kendinde'de yok etmenin bir fırsatı olarak kavrar. Söz konusu olan nesne ne olursa olsun, kendi-için'den, o nesneyi aşarak kendini *causa sui* niteliğiyle ileriye fırlatması beklenir. Diyelim ki, *bize kollarını açmış* bir koltuk var, ona oturmayı tasarlamak demek, kendini bir koltukta oturan olarak varolmayı belirlemiş ve kendinde'nin doluluğu ile varolacak bir varolan olarak kendini o koltuğa atmak demektir. Kendi-için, her şeyi kendi önüne fırlatabilir; sadece, nereye giderse gitsin, ne yaparsa yapsın, hep bir kendi-için kalacaktır.

Şu halde, kendi-için'in kendinde'nin içinde görünmesi, birden zamansallığı şimdiki, geçmiş ve gelecek zamandan oluşan üç boyutuyla ortaya çıkarır. Zamansallık ne kendinde ne kendi-için'dir; o, kendinde'nin kendi-için'e sahip olma bi-

340) Eksik tümce.

çimidir ya da, şöyle diyelim, kendi-için'in başka her şeyin soyutlanması durumundaki varlığıdır. Kendisini kavramış olan olumsallıktan geleceğe doğru kaçan kendi-için –ondan kaçmasına karşın– olumsallıktır; kendi zamansallığı olmamakla birlikte, kendi-için yine de zamansallıktır. O, artık varolmayan (geçmiş zaman artık yok dememeli, bizim artık kendi-için kipinde geçmiş zaman olmadığımızı söylemeli) bir kendinde ile henüz varolmamış olan (gelecek zaman için de aynı şey) bir kendinde arasında hiçleştirilmiş bir kendinde'dir. Doğası da, durmaksızın kendinden kaçıp geleceğe yönelen, durmaksızın kendinde tarafından el konulan hiçleştirici ve şimdi bulunan olmaktır.

Bundan sonra yapılacak şey, geçmiş zaman ile gelecek zamanın var olma kipini tam olarak belirlemek. Herhalde, diyebiliriz ki, zamansallık dünyada kendi-için ile birlikte ortaya çıkar. Şayet bilinç, Valéry'nin dediği gibi, bir yokluksa, zamansallık o yokluğun olduğu gibi dünyaya katılmasıdır.

DEFTER XII

Şubat 1940

Bouxwiller

20 Şubat Salı

Yanılmıyorsam, izinden önce içtendim. Herhalde yalnız olduğumdan. Paris'te öyle olmadım. Şimdiyse artık hiçbir şey değilim. Bu vesile ile içtenlik, içi dışı bir, gerçek olma konusunda bir iki noktaya dokunacağım. Her şeyden önce şu var: İçtenlik bir bütün olarak elde edilir. İnsan ya içten olur ya olmaz. Fakat bu demek değildir ki, insan bir kez içten oldu mu, o sonuna kadar öyle gider. Daha önce de dediğim gibi, şimdiki zamanın gelecek zaman üzerinde, geçmişin de şimdiki zaman üzerinde bir gücü yoktur. Gide'e göre, romanda da ahlakta da *edinilmiş atılım bir işe yaramıyor*. Bir önceki atılımın içtenliği, insanı bir an sonra içten olmamaya düşmekten hiçbir biçimde korumuyor. Pek pek şunu söyleyebiliriz: İçtenliğini yitirmemek onu ilk elde edinmek kadar zor değildir. Fakat, aslına bakılırsa, yitirmemek diye bir şeyden söz edilebilir mi? Gelen an, yenidir, durum yenidir; yeni bir içtenlik yaratmak gerekir. Bizi içten olmamaktan biraz koruyacak kala kala sadece içtenliğin anısının kaldığı söylenebilir. Fakat, içten olmayış içinde, içtenliğin anısı da içten değildir.

Bunu söyledikten sonra, içtenlik isteği konusunda söylediğimi de belirtmem gerekiyor. İçten olmadığımız durumda

da içtenlik için bir çeşit istek duyabiliriz. Bu içtenlik isteğine hiç yoktan iyi; eh, o da bir şeydir, denmesi âdet olmuştur. Böylece, daha önce bir kenara attığımız sürekliliği, alttan alta ve dolambaçlı yollardan geri getirmiş oluyoruz. Şu halde, üç öbek, önce içten olmayışlarının –ya da samimiyetsizliklerinin– içinde yan gelmiş yatan içtenlik yoksunları, sonra inine kapanmış olup da övgüye değer bir isteğin elinde sıkıntı çekenleri, en sonra da içtenliği tadanları göreceğiz. Fakat, bu dolambacı izlemekle erdemlerin ahlakına döneriz. Şunu söylemek gerekiyor ki, iki yoldan birinden gidilecek: ya içten olma isteği bizi içten olmayışın içinde bizi rahatsız edecek –bu durumda o isteğin kendisi içtenlikten yoksundur– ya da o istek zaten tümüyle içtenliktir ama bunun ayırdında değildir ve içtenlik henüz sınanıp saptanmamıştır. Bir üçüncü duruma yer yoktur. Örneğin, L.'nin içtenlik isteğinin içtenlik yoksunluğu ile ne denli zehirlendiğini görüyorum. Kadın, bize olan sevgisinden ötürü, bize güvendiği, bizlere katılmak istediği için, fakat aynı zamanda saygınlık düşüncesiyle de içten olmak istiyor. Kendisine yabancı bir yüksek değerin ortaya konduğunu görerek sıkıntı çekiyor; tıpkı iyi bir kayakçı ya da bilgili bir felsefeci olmak ister gibi, o da içi dışı bir olsun istiyor. O içtenliği elde ederse, yaşama ve insanlara daha çok *layık olacakmış* gibi de geliyor ona. Herhalde iyice anlamıştır ki, içten insan daha baştan filan şeye layık olma ya da olmama konusundaki her türlü düşünceyi yadsır; fakat liyakati yadsırken daha layık olduğunu duyumsamaktan kendini alamıyor. Ben bunda tümden zehirli ve hangi düzlemde ele alınırsa alınsın baştan başa zehirli kalan bir istek görüyorum. Ancak, uygun koşullar altında bu isteğin içtenlik getirecek

eksiksiz bir dönüşüme yol açamayacağını bile söylemiyorum. Sadece diyorum ki, bu istek kendiliğinden içtene, içi dışı bire, dürüste götüremez. O isteğe egemen olunması ve zaten içten olan bir bilincin içinde dönüşüme uğratılması gerekir.

Tersine, şunu çok iyi anlıyorum ki, özgür bir sarsıntı sonunda edinilmiş bir içtenlik, kendini önce bir içtenlik isteği biçiminde ortaya koyar. O zaman, o istek, davanın kazanılmış olduğunu dile getirmekten başka bir şey yapmıyordur. Çünkü, her ne kadar içi dışı birlik bir bütünse de, onun içine girdiğimiz tüm durumları kapsaması için tek ve somut bir durum söz konusu olduğunda tek bir kez edinilmiş olması yetmez. Örneğin, içi dışı birlikten çok uzak ve içinde bulunduğu birçok toplumsal durumda, aile içinde, iş yaşamında içtenlikten yoksun yaşayan bir kentsoylunun silah altına alınmış durumunu düşünüyorum. Savaşın bir anda gelen ve sert etkisinin bu adama birdenbire içtenliğe dönme kararını verdirmesini, böylece savaş karşısında içi dışı bir durumda olmasını kabul ederim. Fakat bu içtenlik, eğer sahiciyse, fethedilecek yeni topraklar ister. Önce, bu değişmenin ışığında eski durumları gözden geçirme isteği biçiminde ortaya çıkar. Önce, eleştirel tedirginlik ve istek olarak görülür. Burada, içtenliği yaymanın bu yolu hiçbir biçimde içtenliğin bir artışıyla karıştırılmamalıdır. İçtenlik *zaten buradadır*. Sadece, onu pekiştirmek ve yaymak gerekir. Daha önce yaşanmış durumlar şimdi bulunsaydı, bu böyle olmazdı. Fakat o durumlar geriledi, geride kaldı. Silah altındaki adam, artık aile ocağında değil; mesleğini yürütmüyor vb.. Bu durumları düşünmek, gelecekle ilgili kararlar vermek, başka olaylara geçerken içtenliği yitirmemek için izleyeceği birtakım bağlar kurmak zorunda. İçtenliği edin-

me isteği, aslında, durumları daha iyi anlamak ve bunu sürdürmek isteğinden başka bir şey değildir. Direnç de tozu iyi alınmamış bir bilincin orasında burasında kalmış samimiyetsizlik kalıntılarından değil, sadece daha önceki durumların değişmeye şey'ler gibi karşı koymalarından ileri gelir. Bizim asker bunları o zamana kadar belirli bir biçimde yaşamış ve onları yaşarken onları kurmuştur. Onlar artık birer kurum olmuştur, onun dışında kendi kalıcılıklarına sahiptirler, hattâ ona karşın gelişirler. *Yeniden incelemek* gerekir. Yeniden incelemek isteği de, eğer içtense, ancak içtenlik tabanında ortaya çıkabilir. Yeniden incelemek yetmez, değiştirmek gerekir. Fakat kurumların tutarlığına karşı bir savaşım olarak ortaya çıkan bir kökten değişiklikler, aslında bir politika adamının toplum kurumlarına getirmek istediği değişikliklerden ayrı değildir ve aynı direnmelerle karşılaşır. Şu halde, içi dışı bir olmak yetmez, yaşamını kendisinin içi dışı birliğine uydurmak gerekir. İşte, her içi dışı bir oluşun dibinde yatan ve *yaşam karşısındaki* ürkmeleri oluşturan o derin istek, o korku, o kaygı bundan doğuyor. Bununla birlikte, şu noktayı iyice görmek gerekir ki, içtenlik paylaşılmaz. Söz konusu korku, dikkate alınan durumların ufukta, erişilemeyecek bir yerde bulunmasından, onlara –şimdiden içine dalmadan– daha sonra erişilecek olmasından ileri geliyor. Ayrıca, insan ne olursa olsun, her zaman ufukta, uzakta, insanın içtenlikle tasalandığı birçok durum vardır. Fakat bu durumların çevremde önceden haberim olmaksızın biçimlendikleri kabul edilirse ve içim dışım birse, kendimi içim dışım bir gösteririm; bunu bu yenilenmiş durumda, kendime hiçbir soru sormaksızın, bir geçiş yolu hazırlamayı gereksinmeksizin, sadece ben öyle yani *içten olduğum*

için yaparım. Şayet, örneğin, askere çağrılmış o kişinin karısı, onunla görüşmek üzere birliğine giderse, erkek karısıyla *başka* olacaktır ve bu, çabasız, bir şey düşünmeksizin, herhangi bir konu hazırlamaksızın, sadece *başka olduğu* için böyle olacaktır. Fakat, diye karşı çıkılabilir, çok geçmeden başlangıçtaki o içten olmayan imgesini karısı onun gözüne sokar. Doğru, ve bu, adamın içtenliğinin değil de içtenliğe sarılmadaki istencinin denektaşı olur. Belki boyun eğecektir ama, karısının karşısında samimiyetsizliğe birden baştan kara dalmadan eski yanlışlarına dönemez. Savaş-içinde-varlığına kadar bundan etkilenmemiştir. Çünkü unutmamalıyız ki, bizden içten olmamayı bekleyen bir varlık, geçmişteki sevgimizi canlandırarak bizi yüreğimize dek samimiyetsizlikle dondurur. Bu, edilgin olarak yüklendiğimiz bir içten olmayıştır, samimiyetsizliktir, ona karşı insanın kendini savunması kolaydır ama acı verir.

İznimden beri, savaş pek uzun sürmezse, savaş sonrası için kendime saptadığım noktada geçen yıl nasılsam öyle olacağım diye korkuyorum.

Gide ile aynı düşüncede olan Pierrefeu, '*Plutarque a menti*'de şöyle yazıyor: 'Kabul ediyorum ki, doğadan özel bir ayrıcalık almamış orta zekada herkes, zihinsel yetilerini biraz kullanarak her türlü askerlik sorununun içine dalabilir. Uygulanacak yöntemlerin ya da izlenecek yolların doğrusunu yanlışını bir uzman kadar, belki uzmandan da iyi görecektir; yeter ki özel teknik sorunlar ortaya çıkarılmasın; zaten öyle teknik sorunlar da insanın bütünü ve ana çizgileri görmesine engel olur, zihni ayrıntılara boğar" (s.66).

Yazar, ayrıca, 14 savaşında genel kurmayın özgür denemenin kartezyen ve yıkıcı hukukuna karşı nasıl Bergson'cu sezgiye başvurarak kendini savunduğunu çok iyi gösteriyor. Üstünlüğünü teknik adamın bilgisine oturtamayınca, din adamının sarsılmazlığına dayama yoluna gidiyormuş. Hangi yanda olursa olsun, genel kurmayın bir bilgililer kurulu olması gerekirdi. 14 savaşı o kurula sarsılmazlığını yitirtmiş. Bugünün askerleri şeflerine karşı öyle dinsel bir güven beslemiyorlar. Aslına bakılırsa, hiçbir çeşit güvenleri yok. Bir topyekun savaşın ekonomik ve politik nedenlerle kazanılacağına inanmışlar; askersel utkulara gelince o konuda da işin sadece silah üstünlüğünde olduğu düşüncesindeler. Burada Gamelin'den[341] söz edildiğini hiç duymadım. Aleyhinde bir şey söylemek için olsun, adı hiç geçmiyor. Hiç ortada yok. Komutanlara karşı güvensizlik duyulduğundan değil; onları seçilmiş memurlar olarak demokratik biçimde ele alıyorlar. Öyle de olmalı. Bunlar ya da başkaları... Zamanımızın aklı evvelleri bugünün savaşında örgütlenme orduyu alana sürmekten çok daha önemlidir, diye yazarken askerler ululanına nasıl can alacak yerden vurduklarının farkında bile değiller. Çünkü orta derecede zeki, işini savsatmayan, çalışkan bir kişi, aynı çeşitten astlarından yardım da gördü mü, pekala örgütleme işini yapıyor. Öte yandan, orduda ayrıntı düzenlemesi her zaman rezalete yol açtığından, hemen de bir sonuç çıkarılıyor.

15 Nisan 1920 tarihli *Revue de Paris* dergisinde bu yolun yolcularından ve adını vermeyen birine (elbette yüksek rütbeli bir subaya) şöyle yazmayı göze aldığı için hayran olunu-

341) Maurice Gamelin (1872-1958), Birinci Dünya Savaşı'nda yararlıkları görülmüş, Sartre bu satırları yazdığında Fransa'nın doğusunda Maginot hattına komuta etmekte olan general. Kısa süre sonra görevden almacak, işgalde Almanya'ya sürülecek, 1945'te Amerikalılar tarafından kurtarılacaktır.

yor: "Silâhlanmadaki ilerlemeler, savunmadan çok saldırıya yaramaktadır."

119. sayfada çok güzel bir yer var. Marne meydan savaşından sonra Alman generaller geri çekiliyorlar: "Savaş oyununun deneyimlere dayanan ilkeleri gereği, yanları tehdit altında bulunan her ordu kendini düşmanından aşağı durumda kabul eder. Onlar da fazla oyalanmadan oyunun kurallarına uydular; bu, bizim tam utkumuzu, onların ordusunun ise kurtulmasını sağladı. Daha sonra her türlü yerleşmiş anlaşmanın yok olduğunu, çekişmenin, hiçbir kurala aldırmadan yıllarca sürdüğünü göreceğiz. Güçlerin yıpratılması gibi kötücül bir ilke, amaca erişmek için uygulanan akıl ve beceri işlemlerinin yerini alacak, böylece askerlik sanatı, o zamana kadar hiç görülmemiş biçimde hayret uyandıran bir gerilemeye uğrayacaktır."

Evet, askerlik sanatı ölmüş, savaş ölüyor. 1940'ın savaşı yarıdan fazla olanaksız bir savaş. Hitler bunu sezdi ama, savaş onun gözünde insan ilişkilerinin hiç değişmeyecek çehresi olduğundan, *savaşın ancak bir biçiminin* ölümünü görüyordu. Hemen de, kendi kendini yetiştirmiş mucit kafasıyla icada, savaşın yeni bir biçimini icat etmeye dönüverdi. Ne yalan söyleyeyim, Rauschning'e kendi savaşı konusunda söylediği şey beni pek etkilemedi. Çocukça şeyler, fazlasıyla denenmiş yollar. Propaganda savaşı daha 14-18'de canlıydı; casusluk da öyle. Düşmanı içeriden vurmaya gelince, Lenin'i Rusya'ya soktuğu zaman Alman genel kurmayının niyeti de oydu.

Öte yandan 15 Şubat 1920 tarihli makalenin yazarı, aşırı saldırının iç politika nedenleriyle istendiğine de işaret ediyor: "Savaşla sonuçlanacağı sezilen ilk sürtüşmelerin başında çekin-

gen, ikircikli bir tutum takınıp bir halk hareketi içine çökmekten, genel güvenin zayıflamasından kaçınmak yerinde olmaz mıydı?" Halbuki Duveau ve Chuquet'de okuduğuma göre, 70'te[342] buna benzer düşüncelerle Mac Mahon'un ordusunun Paris'e kadar geri çekilip orada düşmanın saldırısını rahatça beklemesi engellenmiş. Metz üzerine yürümek bir delilikti ama ülke, kuvvetlerin gerileyip de Paris surları önünde bitip tükenmez beklemesini kaldırmazmış. Yarım yüzyıl arayla yinelenen ve her iki olayda da yıkımlara yol açan aynı tasaya bakıp şu son yıllarda halkın zihnindeki değişikliği değerlendirebiliyoruz. Elbette bugün herkes savunmanın saldırıdan daha kolay olduğunu kabul etmiş durumda. Biraz soyut olan bu düşünce, en sade kişilerin zihninde Maginot ve Siegfried hatlarının varlığıyla somut görünüme bürünüyor. Fakat, yine de, askerlerin –onları askeri çılgınlıklara atan– eski sivil bilgeliği, onlara savaş coşkusuyla coşturdukları bir ulusu beklemede ve onursuz bir savunmada tutmanın çok büyük tehlikeleri olabileceğini öğretti. Kan akması gerek; kan akacak ki, askerlerin arkasına çaresiz bir şey konsun, geri dönemesinler. İlk atılımlarından yararlanıp askerleri çarçabuk ya utkunun esrikliğine ya da bozgunun suç ortaklığına itmeli. Bugün biliyoruz ki, 1915'ten 1918'e kadar askerleri onca sinirlendiren o siperden sipere pahalı ve işe yaramaz dayanışmanın amacı, her şeyden önce, maneviyatı yüksek tutmak yani öfkeyi söndürmemekmiş. Askerlik makinesinin iyi işlemesi için düşmanın vazgeçilemez bir şey olduğunu Alain yeterince anlattı. Düşman öne doğru kaçışın amacı. Onun baskısı, cephe gerisinin asker üzerindeki baskısını dengeleyerek askerlik ruhunun ta kendisi olan *gerilimi* üreti-

342) Söz konusu olan, Prusya ile Fransa arasındaki 1870 savaşı.

yor. Kan akmadıkça, cephe gerisi savaşı ciddiye almıyor.

Altı aydır ordumuz tetikte. Askerler aile ocaklarından, işlerinden güçlerinden uzakta tutulmuş, askeri disipline bağlanmış. Basın üzerinde, sözler, düşünce üzerinde bir diktatörlük, tüm yaşamımızda savaşın dış görünümü var. Fakat savaş çarkı boşa dönüyor, düşman ele geçmiyor, göze görünmüyor, askerler beklemede. Bütün ordu, genel kurmayın o vebadan kaçar gibi kaçtığı o *ikircikli ve çekingen* tutumla bekliyor. Dahası var, o tutum savunma tutumu bile değil; çünkü savunmada olmak için düşmanın saldırması ya da saldırmayı düşünmesi gerekir. Fakat altı aydır Almanlar kıpırdamadan duruyorlar; ara sıra, durumu elden geldiğince kullanma amacıyla, pankartlar açıp barış istediklerini belirttikleri oldu. Zaten bize savaş ilan etmediler ki; tersine, Polonya'yı işgal ederken bize de barış ilan ediyorlardı; biz saldıranız. Basbayağı bir ültimatom gönderdik; geri çevrilince de, savaşa girdik. Saldırganın saldırmadığı bir savaş hakkında ne söylenebilir? Çok daha kötüsü, Sarre bölgesinde işgal etmekte olduğumuz o birkaç kilometre kare toprağı da, düşman dişlerini gösterir göstermez, açıkçası Polonya'nın işini bitirir bitirmez, geri verdik. Bekleme, pısırıklık, ikircikli kalma, gerileme, genel kurmay her şeyi bile bile kabul etti. 1914'de yurtsever yalla sosyalist coşkuları harekete geçirmek için 70 devrimini[343] yapan nedenlerin onda birinden azı yeterdi.

343) Yazarın sözünü ettiği 'devrim' Mart 1871'de başlayan ve tarihe *Paris Komünü* adıyla geçen birkaç aylık dönem. III. Napolyon'un yenilip esir düşmesinden, Üçüncü Cumhuriyetin ilanından sonra başkent düşman güçlerince (Prusya) kuşatılmışken ülkeyi Versailles'dan yöneten merkez güçlerine karşı koyan, Mayıs ayında kanlı çarpışmalara dönüşen, taşradaki birkaç kente de yayılan, merkez güçlerince acımasız biçimde bastırılan halk hareketi. Bu kısa dönemi Emile Zola (La Débacle [=bozgun], Jules Valles (L'Insurge [=asi])gibi birçok yazar, bu arada Karl Marx (Der Bürgerkrieg in Frankreich [Fransa'da iç savaş] 1871) kitaplarında anlatmışlardır.

Aslına bakılırsa, birçokları Almanların saldırıya geçmeyeceğini düşündüğüne göre, herhangi bir şeyin beklemesi bile olmayan bu bekleme, etki yaratmaktan geri kalmadı. Böylece, cephe gerisi bizimle ilgilenmiyor; bizler de Almanları öyle pek saldırgan niyetlerle düşünmüyoruz. Birçok kişi bir anlaşmaya varılacağını umuyor. Daha dün bir çavuş, gözlerinde salak bir umut ışığıyla, bana şöyle diyordu. "Bana kalırsa, İngiltere yelkenleri suya indirecek, bu iş de çözümlenecek." Çoğunluk Hitler'in propagandalarına epeyce duyarlık gösteriyor. İçimiz sıkılıyor, maneviyatımız bozuluyor. Bununla birlikte, 1914 askerleri gürültülü patırtılı yola çıkışlarından iki üç gün sonra, kendilerini bir türlü bitmeyen, övünülecek bir yanı da olmayan bir bekleyiş içinde bulsalardı nasıl afallarlardı, bir düşünün. Biz bunu kabulleniyoruz, hiçbirimizin sesi çıkmıyor. Tersine, karşı koyduğumuz konu hiçbir zaman bu olmuyor. Çoğumuz böyle üç dört yıl geçirmeye razı. Tepkilerini öğrenmek için "Kılıçtan geçirilmekten iyidir," dediğimde "Aaa, elbette," diye yanıt veriyorlar. Savaşçı ruh durumunun yitip gitmekte olduğunu hiçbir şey bundan daha iyi ortaya koyamaz; bundan, bazı salakların yaptığı gibi, soysuzlaştığımız sonucunu çıkarmamak gerekiyor. Asker, ilk günden başlayarak, zor şeyler gördü; acınmaya hakkı olduğunu bile düşünmeden her şeye yakınmadan katlandı. Askeri destekleyen hiçbir yurtsever ülkü ya da düşünsel bir örnek yoktu. Askerler Hitlerciliği sevmiyorlardı ama demokrasiye de bayılmıyorlardı; Polonya ise onlara tümden vız geliyordu. Üstelik aldatıldıkları yolunda belli belirsiz bir izlenim içindeydiler. Yine de, herhangi bir patırtı çıkarmaksızın her şeye katlandılar; nedeni yalın: Başlarına gelmişti. Utkuyu kazana-

cağız diye bir aceleleri yoktu, sadece bu işin bitmesi yolunda derin bir istek duyuyorlardı. Bu hiç denenmemiş duruma, kendilerini *düşüncelerinde* yakalayabilecek bu bulunamayan savaşa, *varlıklarında* derinden bir *uyum* sağlamışlardı. Bu askerlik sanatından yoksun, kutsal öğeleri bulunmayan, kan dökmeyen (bugüne kadar demek istiyorum) sabır savaşı pekala *onların* savaşıydı; ancak o savaşta ana öğe olmadıklarını, savaşçının onurlu öneminden yoksun bir tamamlayıcı işlev yüklendiklerini duyumsuyorlardı.

Pierrefeu'nün yukarıda sözünü ettiğim satırlarına (*Plutarkhos*, s.119) dönmek istiyorum. Sanırım, Romains'in defterlerime aldığım ve askerlik sanatı zamanının geleneksel savaş oyunuyla anlaşmasız –hiçbir anlaşmaya dayanmayan– ve sanatı bulunmayan topyekun savaş arasındaki zıtlığı anlatan birçok gözlemine o esin vermiştir.

Her mutluluğun bir bedeli vardır ve sonu kötü gelmeyen gönül ilişkisi de yoktur. Bunu aşırı duyarlıktan değil, yalın olarak, sulu gözlülüğe kapılmadan, her zaman böyle düşüne geldiğim için, bunu burada söylemem gerektiği için yazıyorum. Bu, beni gönül ilişkilerine atılmaktan alıkoymamıştır ama, her zaman onların itici, kötü bir sonu olacağına da inanmışımdır; hiçbir zaman olmadı ki, bir mutluluk duyar duymaz *arkasından* gelecekleri düşünmeyeyim.

Pierrefeu, s.200 vdd.: "Aslında, iki tarafça kabul edilecek hiç değilse bir anlaşma bulunmazsa askerlik sanatı diye bir şey yürütülmez. Fakat bir savaş bir profesyoneller oyunu ol-

maktan çıkar çıkmaz, yani ulusal olur olmaz, artık anlaşmalara uyulmaz ve askerlik sanatı yok olur. Geçmişteki deneyimlerin kurduğu yapı, kesintisiz cephe yüzünden tümüyle çöker, artık amaçsız ve yararsız, değersiz şeyler yığınına dönüşür. Bu durumda manevra yapmak neye yarar? Kanat diye bir şey kalmamıştır. Düşmanın tasarılarını kestirip bilmek neye yarar? Artık tasarı diye bir şey kalmamıştır. Yakından çarpışma üzerindeki çalışmaların, artçı savunmanın, öncü güçlerin, ordunun çoğunluğunun devinimi ve kullanılmasını saptayan kuralların ne anlamı kalmıştır? Kilometreler boyu karşı karşıya yerleştirilmiş ve birbirlerine ateş eden birlikler, işte savaş gerçekliği buna indirgenir. Besbelli, bugünün savaşı kendine uygun düşecek, kendisini daha az öldürücü ve daha kısa kılacak biçimi bulamadı. Yeni bir askerlik sanatının başındayız; bir şeye yeniden başlıyoruz. Birinci Dünya Savaşı, geleceğin insanlarına biçimi belirlenmemiş bir taslak, bilim ve sanayideki ilerlemelerin uluslara dayattığı sınaileşmiş savaşın kabataslak bir ilk örneği olarak görünecek."

Herhalde ama, bu satırlarda bir çelişki var. Bir askerlik sanatı, her sanat gibi –bunu bize Pierrefeu söylüyor– anlaşmalar sonunda yerleşmiş birtakım ilkelere dayanır. Fakat bir *ulusal* savaş, daha başından, her türlü anlaşmayı yadsır. Bunun sonucunda da, askerlik sanatı herhangi bir değişime uğramaz, bir daha dirilmemek üzere ölür. Şöyle demek daha iyi olurdu: Ulusal savaşlar çağı, askerlik sanatını olumsuz kıldı.

Peki, bu savaşta bizim durumumuz ne oluyor? Şu oluyor ki, biz de, tıpkı 1915'te olduğu gibi, kesintisiz bir cepheyle başlıyoruz. Ne var ki, bizimki daha iyi düzenlenmiş, daha iyi oturulabilir durumda. Fakat, iki taraftan da gördük ki, aşa-

cak kanatlar, girişecek delme hareketi olmadığına göre, kesintisiz cephe üzerinde dövüşme tümüyle yararsız. Bu nedenle de artık hiçbir şey yapmıyoruz.

Birbirini tanımayan iki devriye ile iki piyade Pieter'in yanı başında yemek yiyorlarmış. Wissembourg'da bizim birliğin yerini alan 35. birlikle acı biçimde alay etmekle başlamışlar işe: "Salak Bordeaux'lular, biz kesimi iki ay tuttuk; onların tüm bildiği, gelir gelmez 2 kilometresini (?) yitirmekmiş." Ordu sınıfından ve coğrafya bölgesinden doğan şaşılacak bir şişinme. Bundan sonra birbirlerine sataşmaya başlamışlar. Devriyeler piyadelere: "En çok çalışan biziz." Piyadelerin yanıtı: "En çok tehlikede olan bizleriz." Neredeyse sille tokat birbirlerine gireceklermiş ama, birdenbire Pieter şöyle demiş: "Çıldırdınız mı siz? Hepimiz aynı batağa batmışız biz." Bunun üzerine birdenbire sakinleşmişler ve Pieter'e bir bardak içki ikram etmişler.

Klein'in birkaç kilometre geri çektikleri Strasburg hastanesinde hemşire olan karısının şiddetli bir apandisit krizi tutmuş. Fakat sivillere de askerlere de bakan o karma hastanede tek bir cerrah varmış. Onun da durumu bir acayip. Adam sakatmış, çürüğe çıkarılmışmış; çok genç olmasına karşın askere çağırmamışlar da, savaş gereği resen görevlendirilenlerden olmuş. Bu da adamı çok üzüyormuş: Ordu doktoru olsa, maaş alacakmış. Sivil olduğu için her gün ordu hesabına ameliyat yapıyor ama hiç para almıyormuş. Her ameliyat için de komutanlıktan izin alması gerekiyormuş. Bayan Klein'i muayene etmiş ve acele olarak, kriz durumunda ameliyat et-

meye karar vermiş; fakat izin kırk sekiz saatte alınabilmiş; Bayan Klein masada kalmış.

Geçmiş, ancak bir kendi-için'in geçmişi olarak var olabilir. Bir geçmişe sahip olan sadece kendi-için'ler vardır ve o geçmişin varolma kipi çok özeldir. Herhalde, bu her şeyden önce bir kendinde'dir; kendinde, burada, kendi-için'i yok etmeye varan bir derecede tümüyle almıştır, fakat her şeye karşın, kendinde'den dünyaya ve geleceğe doğru kaçan kendi-için olmuştur. Şu halde iki niteliğe sahiptir; bunlardan biri devinimsiz, donmuş bir kendi-için, 'şey' –yani taşlaşmış bir olay– durumuna gelmiş bir kendi-için'dir, öteki de –söz konusu gelecek gerçekleşmiş olsun ya da olmasın– 'bir-geleceği-olmuş-olan'dır. Bu *gerçek* biçim altında, geçmişin varlığı izleksel olmayan bir nitelik alıyor. Biz de tüm geçmişimizi arkamıza, artık olmadığımız kendimizin arkanıza taşıyoruz. O geçmişi izlekleştirirsek imgelem ürünü olur.

21 Şubat Çarşamba

Bu savaş 14 savaşına ne kadar da benziyor, başlangıçta göründüğünden daha fazla. Pierrefeu 204: "Almanya'nın yıpranması! Güvendikleri şey bu! Öyle olunca da "Zaman bize işliyor" formülünü çıkardılar. Antant[344] ülkelerinin kaynak bakımından üstünlüğü öylesine açık ki, son başarı ayan beyan görülüyor. Haber alma dairelerinin saptadığı yitik hesapları, bu inanışın –birkaç yanlış pahasına da olsa– sağlam bir temele oturtulmaya çalışıldığını gösteriyor. Düşmanın yıpratılması, genel kurmayın bu bitmez tükenmez savaş için ön-

344) Entente cordiale(=dostluk antlaşması), 1904'te Fransa ile İngiltere arasında imzalanan antlaşma.

gördüğü tek çıkıştı. Fakat o da askerlik sanatını yıkan, onu tümden yadsıyan bir anlayış."

Peki, 1940'ta biz neyi umuyoruz? Tam aynı şeyi: Düşmanın yıpranmasını diliyoruz. Tam da şu sırada bugünkü *L'Œuvre*'de Pierre Cot'nun bir makalesini okuyorum. Şöyle diyor:

"Deniz yoluyla Birleşik Devletler'e bağlı olan Fransa ve İngiltere, Sovyetler Birliği'ne Baltık ve kötü bir demiryolu ağıyla bağlı olan Almanya'ya oranla yıpratma savaşına daha uygun bir konumdalar. İnanıyorum ki, uzun savaşı kazanacağız. Uzun bir yıpratma savaşı hazırlamak, bu savaşı olabildiğince kısa bir yıpratma savaşı yapmanın en iyi yolu."

Olayı bir yana bıraksak da, terimin kendisi bile geçen savaştan alınma. Ne var ki, yıpratma artık erlerin ve malzemenin yıpratılması değil de, –bugüne kadar–, sadece malzemenin *yıpratılması*. Bu arada, savaşan ülkelerin içinde yıpranmaya direnmeyi örgütlemekle daha çok uğraşılıyor. Pierre Cot'nun makalesi de bu doğrultuda: "İhracata yönelik bir politika geliştirilmesinin ne denli gerekli olduğu görülüyor. "Kredisi, uzmanı, her şey savaş sanayii için, ihracat sanayiine hiçbir şey yok", diyen politika çılgınlık demektir. Fakat, ana ilke hep aynı kalıyor. Başka türlü olamaz, çünkü ulusal savaşta artık oyunun kuralı diye bir şey kalmıyor. Her ülke tümden yok olmaya kadar dayanabiliyor. Gerçekleştirilmek istenilen de işte bu yavaş yok olma.

Pierrefeu'nün çok değerli kitabını okumak, Ekim ayında zihnimde uyanan bir düşünceyi pekiştirdi: 14 savaşının kendi geleneklerini, öteden beri biline gelen anlaşmalara dayanan kurallarını yitirdiğini gösteriyor. Halbuki ben de, o anlaşmaların başlangıcını dikkate alıp Eukleides'çi olmayan matematiğe

–her postulatın indi oluşunun yani herhangi bir saptanmış kurala bağlı olmazlığının önce kabul edildiği matematiğe– göre bir savaş yaptığımızı düşünmüştüm. Kısaca, 14 savaşı, askerlik sanatının temelinde bulunan ve –karşıt tarafın da aynı şeyi yapması koşuluyla– hiç sorun çıkmaksızın kaldırılıp yerlerine başkalarının konulabileceği birkaç postulatın varlığını, olmayana ergi yoluyla, göstermiş oluyor. 15-18 savaşı postulatsız yapıldı ama, aynı zamanda artık [öyle] *düşünülemiyordu*. Pierrefeu çok başarılı bir biçimde şunu söylüyor: "Başkomutanlık, savaş sırasında yoğuracağı o belirli biçimden yoksun maddeyi aydınlatırabilmek için pek çok soyutlamaya inandı ama, onların da her biri yine biçimden yoksun, iç içe geçmiş bir şeylerden dokunmuş çıktı." Yirmi beş yıl arayla, başkomutanlık bu savaşı yeniden düşünüyor, postulatların tartışılabilir olduğunu anlıyor ve kavramları esnekleştiriyor. Bunu iki yoldan biriyle, ya kavramları postulatsız oluşturma ya da en *elverişli* postulatları onların tartışılabilir değerleri konusunda kendini aldatmaksızın kullanma yoluyla yapıyor. Benim o zaman kullandığım bilgili savaş deyimi bundan çıkıyor; ancak silah silaha gelinirse, o da yığınların yabanıl savaşımına dönüşebilir.

Paris'i yeniden gördüğümden beri, sanki onu gömmüşüm gibi. En yakın ve en dokunaklı anılarım şimdi bana bu ölmekte olan Paris'ten geliyor. Ötekiyle, geçmiş yaşamımın Paris'iyle aramdaki son bağların koptuğuna gerçekten inanıyorum. Savaşın başından beri ilk kez geçmişimle ilgili söyleyecek şey bulamaz durumdayım. Artık sadece insanlara önem veriyorum ve onları yeniden görmeyi düşündüğümde karşılaşmalarımızı savaş Paris'inin çerçevesine oturtuyorum. İzne çıkışım,

geçmişimden kopuş sürecimi tamamladı. Bununla geriye doğru bakıp düşünme olanağı buluyorum ve bir gün –belki yarın– Paris'in benim için ne anlama geldiğini söyleyebileceğim. Farkına varıyorum ki, patriyot[345] olmadımsa da, en azından 'Komüncü' ve bölgeci oldum. Paris –şarkıdaki gibi– benim köyümdü. Paris yurttaşı olsaydım, şoven olurdum.

T. benim defterleri okurken şöyle dedi: "Şaşıyorum. bir şeyler ispatlamaya çalışan salaklara öylesine alıştım ki, çıkar amacı gütmeden yapılan şey karşısında afallıyorum." Çok hoşuma gitti; doğru da. Genellikle düşüncenin olduğu gibi, bu defterin baştan başa amaçsızlığı ortada. Yarın Paris konusunda yazacağım. Peki, neden? Nedensiz, hoşuma gittiği için. Zaten burada hiçbir şeyin nedeni yok; her şey oyun. Hele kafamı hiç yormuyorum. Kitaplaşacak bir şey yazsam, savaşta hep gücünün fazlasına zorlanan askerler gibi, daha ileri giderdim. Halbuki şimdi kendimi zorlayacağım noktaya geldim mi, hemen kısa kesiyorum.

22 Şubat Perşembe

Geleceğin doğası konusunda. Gelecek zaman, kaynağını kendi-için'den alan aşkın bir var-olan'dır. Kendinde'nin geleceği yoktur, çünkü o tümüyle *olduğu şeyin tümüdür*, bu nedenle de kendinin olabildiğinin dışında hiçbir şey yoktur. Kendinde'nin varoluşçu yasası olarak kimlik ilkesi, her türlü gelecek zaman olanağını yadsır. Gelecek zaman, ancak şimdiki zaman içinde bir eksikliğin bütünleyicisi olarak var olabilir. O, bu eksikliğin anlamıdır. Ne var ki, bu eksiklik kav-

345) Fr. *Le patriote*. Yazar sözcüğü bugünkü '*yurtsever*' anlamında değil, '1789-90 yıllarının devrim yanlısı ateşli kişisi' anlamına kullanıyor.

ramını da tanımlamak gerekiyor. Şurası çok şaşırtıcı ki, istencin, isteğin, tutkunun felsefelerin ve ruhbilimlerin tümünde tanımlanabilmiş olmasına karşın, şu önemli olgu üzerine eğilinmemiş: İstence sahip olan, acı çeken, isteyen bir varlık, varlığında varoluşçu bir eksikliğin acısını duymuş olarak kuşatılmazsa bu görüngülerin hiçbiri ortaya çıkamaz. Bu zorunlu gözleme belki en çok yaklaşan Hıristiyan dini olmuştur. Gerçekten de, insan ruhunu Tanrı'nın yokluğunda *öfkeli* gösterir; mistiklerin yazıları da insan yüreğinin derinliklerinde gizli o hiçliğin çarpıcı betimlemeleriyle doludur. Bununla birlikte, unutmamalı ki, Hıristiyan düşünürlerin çoğu, bir kendinde olarak varlığa monist bir anlayışla eğildikleri ve bu onları yanlış yola soktuğu için insan bilincindeki varoluşçu hiçliği –Heidegger'in de yaptığı gibi– onun bitimliliğiyle[346] karıştırmışlardır. Halbuki, bitimlilik, varlığın bir dış sınırı olduğu için, bilincin ta orta yerinde bulunan eksikliği doğuramaz. Bilinç kendi kendisinin bitimliliğiyse, bu, benim burada ele alacağım bir konu değil; fakat açıkça belli olan şu ki, istek hiçbir zaman varoluşçu bir eksikliğe başvurmaksızın açıklanmayacaktır. Örneğin, açlığın ya da susuzluğun klasikleşmiş o psiko-fizyolojik betimlemelerine yeniden eğilince görüyorum ki, onları yeter bulmak için insanın ya pek saf ya da çok inatçı olması gerek. Çünkü [onlarla] bize ne gösteriliyor? Soluğu tıkanmada –beyinciğin kirli kanla rahatsız olup diyaframda kasılmalar yaratması– bir kan azalmasından, açlıkta yine kasılmalardan, tükürük salgılanmasından, çenelerin sürekli oynamasına yol açan sinirsel bir gerilimden vb.. söz ediliyor. Bütün bunlar iyi, hoş ama, bizi ilerletmiyor,

346) Yazarın kullandığı ad: *la finitude*.

çünkü kendinde biçiminde var olan ve birbirlerine komut verebilecek fakat kesinlikle hiçbir zaman kendilerini *istek* olarak ortaya koyamayacak –öyle bir şey olsa bile, nasıl havanın kıpırdanışı kırmızı ışığa benzemezse, ortaya çıkan şey de isteğe o kadar uzak olur– birtakım *durumları* betimlemekte direniyoruz. Bilinç bu bedensel durumu isteğe *dönüştürüyor*, bu durumu istek biçiminde kavrıyor, demek doyurucu bir yanıt olmaz, çünkü şayet ona sihirli bir güç yakıştırılmaza, neden o bedensel değişmeleri *durum* biçiminde kavramadığı sorusunu yanıtlamak gerekir. Çünkü, onun temeline oturtulması istenen istek ile fizyolojik *durum* arasındaki özde var olan ayrımın varoluşçu türden olduğunu görmemek için insanın kör olması gerekir. Amaç, isteğin *düşünülmüş* olduğunu, tasarım olduğunu, tinsel olduğunu, uzamsız olduğunu, daha bilmem ne olduğunu söylemek değil. Onu bir durum yaparsanız hiçbir şey anlamıyorsunuz demektir. Koşutluğun dayandığı şey, *bedenin bir durumuyla ruhsal bir durumun* çakıştığı yolundaki saçma düşüncedir. Fakat böyle tasarlanan durum, hiçbir zaman, kendi kendisinden çıkıp da her ne olursa olsun aşkın bir nesneye gereksinim duymayacaktır. Bir canlı organizmayı bir tür fizyolojik zincirlenme olarak düşünürsek, o organizmanın sudan yoksun kaldığında birtakım durumlardan geçip son durma ya da ölüme varacağını anlarım. Fakat istek denilen şeyin burada ne aradığını anlamıyorum. Zaten organizmanın böyle algılanışında derin bir yanılgı olduğunu sanıyorum ama, burası onun tartışılacağı yer değil. İstek olması için, kendi-için'in ta derinliğinde istenilen nesnenin –başka bir nesnenin değil, onun– somut olarak fakat onu etkileyen bir hiçlik gibi ya da, daha doğrusu,

bir eksiklik gibi hazır bulunması gerekir. Bu da, ancak, kendi-için kendi varlığında o eksikliklerle tanımlanabiliyorsa olabilir. Yani hiçbir eksiklik kendi-için'e dışarıdan gelemez. Nasıl kötü niyet olduğunda, kendine karşı yalan ancak bilincin –doğa gereği– olmadığı şey olması durumunda söylenebiliyorsa, isteğin varlığı da ancak kendi-için'in *doğa gereği* istek, yani doğa gereği *eksiklik* olmasına bağlıdır. Schopenhauer[347] ya da Nietzsche'nin izinden gidenlerin 'erk istenci'[348] dedikleri şeyin saçmalığı, onu bir güç olarak tasarlayınca onun kendini *isteklerle* ya da *istençlerle* dışa vurmasının hiçbir zaman anlaşılamayacağından geliyor. O, güç olarak kalacaktır ve, pek yalın bir biçimde, zıt güçlerle dengelenecektir. Tinsel güçlerin söz konusu olduğunu söylemek hiçbir şeye yaramaz, meğer ki zihin, içine Hiçlik dolmuş, onun tarafından dondurulmuş kendinde olarak açık seçik tanımlanmış olsun. Şu halde tüm isteklerin ve istencin kaynağına bilincin niteleyicisi olarak varoluşçu eksikliği yerleştirmek gerekirse, kendi kendimize şu iki çok önemli soruyu sormak zorundayız demektir: Bir eksiklik nedir? Ne eksiktir?

Eksiklik elbette –'olmama'nın kendi-için ile başka herhangi bir varolan arasında somut, adeta olumlu bir bağ meydana getirdiği anlamında– 'olmama' ulamı içinde yer alır. *Bilinç uzam değildir* dediğimizde, söylemek istediğimiz şey, onda uzamın *eksik* olduğu değildir. Önce şunu saptayalım ki, eksikliğe onu dışarıdan gözlemleyebildiğimiz biçimde, örneğin sandalyenin bir ayağı eksik ya da bir ayağı yok sandalyenin dediğimiz gibi, bakamayız. Bir bakıma varsayımsal olan bu eksiklik sandalyeyi üç ayağıyla hiç dokunulmamış biçimde

347) Arthur Schopenhauer (1788-1860) Alman filozof.
348) Metinde: la volonté de puissance; Alm. Der Wille zur Macht (Nietzsche).

bırakır. Ancak üzerine oturmak istediğimiz varsayımında sandalyenin bir ayağı eksik olacaktır ya da, daha ileri gidersek, ayak bizim için eksik olacaktır. Eksikliğe böyle bakmanın onu bir dışarı gibi gösterme sakıncası vardır; kısaca, eksikliği sandalyenin bitimliğinin bir görünümü diye sunmuş oluyoruz. İki anlayış arasında ikircikli kalıyoruz. Bunlardan biri, sandalyeyi asal bir parçası eksik araç olarak gören işlevci anlayış. Öteki de, bu "kendinde" sandalyeyi olduğu gibi, üç ayaklı ve hiçbir eksiği bulunmayan bir nesne olarak gören soyut, düşünsel anlayış. Genellikle, ruhsal durumlarımız bundan hareket ederek ortaya çıkar. Durumları tümüyle kendinde'ler olarak görürüz; bu bakış açısından onların hiçbir eksiği yoktur ama, onları tam bir sürece yerleştirelim, o zaman dışarıdan onların bir eksiği olduğu görülecektir (bir yerde bulunamayanın bir kimseyi özlemesi ya da bir nesnenin yokluğunu duyumsaması gibi); yani şöyle düşünülecektir: o ruh durumlarının erişecekleri ideal duruma (mutluluk, dinginlik vb..) erişmeleri için bir şeyleri eksik. Fakat göründükleri gibi alındığında, eksiksizdirler. Şu halde eksiklik varsayımsal ve, bir bakıma, seçime bağlıdır[349]. Üçüncü kişiler için ruh durumlarının bir şeyi eksiktir; üçüncü kişiler de bunu nesnel olarak gözlemler. Ne var ki, bu, kendi-için'in kendi varlığında kendi varlığı söz konusu olduğu gibi bir varlık olduğunu unutmak anlamına gelir. Ona hiçbir şey dışarıdan gelmemektedir ve bilinç için bir eksiklik, eksiklik bilincidir. Kendi-için, yansıma ve yansıtılan etkisi altında, ancak *kendi kendisi için kendi eksikliği* olabilir. Bundan ötürüdür ki, varoluşçu açıdan eksiklik olarak tanımlanır. Kendi-için olmak filan şeyi eksik

349) Yazar burada 'seçime bağlı' anlamında Latince *ad libitum* deyimini kullanıyor.

olmak demektir. Filan şeyi eksik olmak da şöyle tanımlanır: Kendini 'varlığı insana tam bir varlık verebilmek için gerekli ve yeter şey olmayan' diye belirlemek. Kendi-için uzam değildir ama uzamı da eksik değildir, çünkü her ne kadar uzam kendinde'ye aitse de, kendi-için kendisinin içindeki uzamın ona tam bir kendinde varlığı verdiği, yüklediği gibi de değildir. Fakat, buna karşı, kendi-için'de dünya (dünyanın uzamı *da* içerdiği düşünülerek) eksiktir, çünkü dünya, kendi-için karşısında, onun yani dünyanın olmadığı kendinde'nin somut bütünlüğüdür. Iyice belirteyim: Kendi-için dünya değildir; bu, onun kendini hiçleştirmesi ölçüsünde böyledir; kendini hiçleştirme yoluyla kendinde'nin eksikliği olarak ve, bundan yola çıkarak da, dünya diye kendinde olarak belirler. Dünya, kendi-için'in kendinde olması için neleri eksikse onların tümüdür. Kendi-için'in dünyada ortaya çıkışı, kendi-için'in kendinde'nin karşısında kendinde'de eksik bulunan şey olarak varoluşçu ve yapıcı bir belirlenmesiyle çakışıyor. Böylece, Husserl'in *her bilinç bir şeyin bilincidir*, dediği anlamda bilinç olmak, kendini kendisi için yansıma-yansıtılan etkisi altında 'bir şeyi eksik olan' diye belirlemek oluyor. Daha önce –sanırım üçüncü defterimde– de yazdığım gibi, her bilinç, *önce* dünyanın bilincidir. Dünyaya gelince, o, kendi-için'i yutarak onu *ens causa sui*'ye dönüştürebilen niteliğiyle şimdiki zamanda bulunan kendinde'dir. Dünyanın birliği ve anlamı, kendi-için'in ve dünyanın kendinde'sindeki düşünsel bireşim olarak *ens causa sui*'dir. Gerçekten de, *neden* düşüncesinin kendi'den kendi-için tarafından alındığına işaret etmek yerinde olur. Nedensel bağ, başlangıçta yansıma ile yansıtan arasındaki varoluşçu ilişkidir. Fakat, şunu açıkça belir-

teyim ki, *eksiklik* düşünsel –ya da idealist– anlamda anlaşılmamalıdır. Kendi-için'de eksik olan şey ortada, onun önündedir. Onda eksik olan tam budur, yani kendinde'dir, kendinde'nin kendi-için karşısında hazır bulunduğu, kendi-için ve kendinde'nin *hiçbir şey* tarafından ayrılmış oldukları durumudur. Eksiklik yaratıcı değildir ama, kendi-için, kendinde'nin karşısında 'doğası gereği kendinde'si eksik olan' diye oluşur. Bununla birlikte, tam da bu noktada, kendinde kendi-için karşısında hazır bulunur; bu da onu ne kendisinde ne kendinde varlığında etkilemez de, önünde dünyanın –kendisinde eksik olan niteliğiyle– hazır bulunduğu şey niteliğiyle kendi-için'i oluşturanı etkileyip *ens causa sui*'ye dönüşür. İşte bundan yola çıkarak gelecek zamanı tanımlayabiliriz.

Kendi-için, kendini hiçleştirdiği ölçüde, eksikliktir. Fakat, kendi-için'de hiçleşen şey, kendinde'dir. Eksiklik, Hiçliğin her biçimi gibi, *olmuş*'tur. Olumsuz biçimi altında, hiçleştirilmiş hiçlik olarak, eksiklik niyetliliktir, Husserl'ci anlamda '...*'nın bilinci*'dir. *Kendinde*'nin hiçleşmesi olarak, yani kendi öz eksikliği olan *kendinde* olarak eksiklik, olumlu görünümü altında, *istek*'tir. Ya da, dilerseniz, istenç diyelim. Şu halde, kendi-için'in onu donduran kendinde'den sürekli kaçışı, büyük soğuklarda akışının hızıyla donmaktan kurtulan bir ırmağın hareketliliğine benzetilebilir. Durursa yakalanacaktır. Fakat nasıl ırmak bir şeye yönelmişse, bir şeye doğru akıyorsa, kendi-için de, dünyada, olmak istediği *ens causa sui* doğrultusunda kendinde'den kaçmaktadır. Burada kendi-için dediğimiz o açık bütünlüğe varmış oluyoruz. Kendi-için kendisinin karşısında –kendi-için biçimi altında hiçleşen kendinde olarak– kendi öz hiçliğidir. Kendi-için'in kendi karşısında olduğu şey de bir ek-

sikliktir; açıklarsak yadsımasını oluşturduğu bütünlüğün ya da dünyanın eksikliğidir. Kendinde, onun karşısında olmayan olarak hazır bulunur ve, açıkça, kendi-için hiçbir şeydir; tam bir yarı saydamlıktan başka bir şey değildir, bu ise kendinde'nin bozulması, alt düzeye inmesidir. Fakat bu hiçbir şey kendi-için'in katıksız yarı saydamlığı içinde bir şeyin eksikliği olarak kuşatılır. Olay biçimi altındaki kendinde tarafından elkonulan kendi-için, hep yakalanacağı anda kendinden kaçar ve bu kaçış onda eksik olana doğru gerçekleşir yani dünyaya yönelmiştir. Böylece, geçmiş, kendinde tarafından elkonulmuş kendi-için, gelecek ise, 'tümden kuşatılmasıyla *ens causa sui*'ye dönüşecek olan' niteliği ile kendi-için'de eksik olan olarak dünyadır. Kendinde kendi-için'e göründüğü niteliği ile gelecek olmuştur bile. Ele alacağım şey olarak görünen bu bardak, üzerine oturacağım sandalye olarak görünen bu sandalye vb.. bunların hepsi *gelecektedir*. Kendi-için, kendinde'nin –onun tarafından kuşatılmış olduğu ölçüde– çağdaşıdır ama, dünya onun için –onda *eksik* olduğu ölçüde– gelecektedir. Yani kendi-için kendini duru ve yalın varlığa sahip diye değerlendirebilirse, kendinde'nin çağdaşı olur. Fakat, kendi-için eksiklik olduğu sürece, dünya ona bugünkü kuşatma tabanı üzerinde gelecek olarak görünür. Demek istediğim şu ki, elime alacağım bu kalemin tümüyle gelecekte olduğunu söylemek bir yutturmacadır. Elbette, kalem olarak gelecektedir. Fakat benim kendi-için'imi kuşatan kendinde olarak şimdiki zamandır, *bir şimdiki zaman oluş*'tur. Her 'şey' ancak gelecekte erişebileceğimiz ve aramızda bir şey bulunmayan bir şimdiki zaman oluş'tur. Aşkınlığın ya da varolan kuşatanın dünyanın gelecek şey'ine doğru geride bırakılmasının anlamı budur.

Pieter'in itirafları: "Azizim, evlenmeden önce ne eğlenmiştim ama! İki arkadaşımla ne serüvenler yaşamıştık! Sonra, ara sıra toplanıp anımsamış olma keyfi için birbirimize maceraları anlatırdık. Her cumartesi arabayı alır, ava çıkardık. Hattâ, bir ara, resmen aynı anda üç kız arkadaşımız birden olduydu da, ben yine onlardan yani kızlardan geceyarısı dönerken koleksiyona bir tane daha ekleyeyim diye ava çıkmayı sürdürüyordum. Sadece tatlı sözle avlamıyorduk; önce akşam dansa gitmeyi öneriyorduk, sonra özgür kalabilirlerse geceyi bizimle geçiriyorlardı, ertesi gün onları alıp arabayla Touquet'ye götürüyor, iyi bir yemek yediriyorduk. Sonra akşam öyle ayrılıveriyorduk. Şayet arkadaşlıkları iyi kızlarsa, daha sonra da bizimle yemeğe gelebilirlerdi. Aramızda kıskançlık yoktu, idare ediyorduk. Yalnız bir kez, aramızdan biri kadınlardan birini sırf kendine alıkoymak istedi. Öyle tutulmuş filan değildi ama, kadının onu beğendiğini sanıyor, ciddi ciddi : "Bu, ötekilere benzemiyor," diyordu. Kadın, bir de üstelik, yapmacıklı, burnu havada bir şey. Bir oyun oynamak istiyorduk. Bir gün bizimki: "Hélène'e gidin," dedi, "benim işimin çıktığını, bir saat gecikeceğimi söyleyin." Pekala, kahveye gittik, adamın bir saat sonra geleceğini söyleyeceğimize, başka şey anlattık. Ne bileyim, başka bir kadınla gitti filan dedik. Kadın da, kıskançlığından, hemen benimle yatmak istedi. Çıktık odasına. Yattık. Sonra, kadın beni yormaya başladı. Bense o işi ötekini kızdırmak için yapıyorum. Artık neler söyledimse, sonunda: "Şırfıntının birisin ötekiler gibi," dedim, "Jules'ü aldattın", ve ona oynadığımız oyunu anlattım. Ne dese beğenirsin? "Jules'ü aldatmadım," dedi, "çünkü doyurmadın beni." Fakat, biliyor musun, bunun dışında

hep bölüşürdük, önümüze ne çıkarsa el atardık. Bir kez, kırk sekiz saat bir odada oraya alay olsun diye gelmiş kızlarla kaldık. Sırayla becerdik. Öyle toplu seks yanlısı olduğumuzdan filan değil, matrak diye. Kızları birlikte önümüze yatırdık. Odaya yemek getirtiyorduk. Para isteyeceklerini görünce coşuyorduk. Asıl o zaman eğleniyorduk, anlıyor musun, kesin vaatte bulunmuyorduk da, verecekmiş gibi yapıyorduk, çakıyorsun değil mi, yutuyorlardı, metelik vermeden salıveriyor, çok eğleniyorduk. Bir gün uzun boylu, zarif bir sarışını arabaya alıp koruya gittik. Ben kullanıyorum, arkadaşım arkada. Bir sokak lambasının ışığında bir beş yüz franklık gösterip kadını becerdi, sonra da daha önceden hazırladığı bir beyaz kağıdı verdi. Kadın bir şeyden kuşkulanmadan kağıdı çorabına soktu. Bunun üzerine direksiyonu arkadaşa bırakıp ben arkaya kadının yanına geçtim, benim sıramdı. Kadın daha para istedi ama, hayır dedim. Bunun üzerine öfkelendi, evinin önüne götürmemizi istedi; inerken bana: "Arkadaşınız beyefendi ama," dedi, "siz sahtekarsınız." Sonra ne kadar güldüğümüzü tahmin edersin. 'Düş kırıklığı büyük olacak,' diyorduk. Bir zamanlar Lyon'lu bir kürkçüyle sık çıkardık. Benim kadar tanımazlardı onu ama, payına düşeni ödüyordu, kadınları da paylaşıyorduk. Azizim, uygulamada işe gelince sıfırdı ama, avda üstüne yoktu. Psikologdu, on kadından dokuzunun paradan yana zaafı olduğunu söylerdi. Yolunu bilirdi, kadınlara para vaat eder, hepsini de tavlardı. Onunla bir yere gittin, değil mi, sorardı sana: "Bir kadın ister misin?" Hop, göz açıp kapamadan iş kotarılmış olurdu. Ne var ki, fazla yüzsüzdü. Kadınlara hiçbir şey vermediği için, sonunda birtakım olaylar çıkardı. Bir sabah, bir tanesi bağıra çağıra

bunun peşine düşmüş. Derli toplu görünen de bir kadın. Herhalde bu gibilerin kanında orospuluk olacak. Bizimki hiç bozuntuya vermeden bir polise seslenmiş: "Hanımı tanımam; alıp götürün." Başka bir gün de, kadının biri para vermeden gitmesini önlemek için bunun gömleğini yırtıyormuş. Hemen, hiç vakit yitirmeden, kadının fotinlerini kaldırıp pencereden dışarı fırlatmış. Benim de başıma böyle işler getirdi. Senin romana yazılacak şeyler! Bu yüzden onunla ava çıkmayı pek sevmezdim. Ölçüyü kaçırıyordu. Bir gün, ahbabıyla arası açılmış, benimle geldi. "Avlanalım mı?" dedi. "Peki, avlanalım," dedim. Rosengart'ına binip Quartier Latin'e gittik; dansa gidiyoruz, eski *Soufflet*, hani aşağıda, bilirsin. Öyle yerlerde önemli olan, kadını son metroyu kaçırtıncaya kadar oyalamaktır. Ondan sonra, arabayla yerine götürmek önerilir, arkasından da iş tatlıya bağlanır. Anlıyorsun, değil mi? İki küçük kıza rastladık. Onlar nazlanıyor, benim arkadaş vaatlere başlıyor. Bizimle gelirlerseymiş, onları sabahleyin Fontainebleau'ya götürür, çorap, şapka, en azından beşer yüz franklık üst baş alırmışız. O paranın meteliği yok elbette bizde. Kızlar direniyor, biz dayatıyoruz. Dans salonundan kızlarla birlikte çıktık. Hâlâ kabul etmemişlerdi. Öylesine direndiler ki, bak dikkat et, saat sabahın dördü olmuştu, hâlâ Montmartre'da bir otelin kapısında tartışıp duruyorduk. Sonunda razı ettik. Arkadaş arabasını yakında bir garaja koydu, dördümüz birlikte otele girdik. Kızlar kendilerine bir oda, bize ikimize de bir oda istiyorlardı. *Peki*, dedik. Yukarı çıkınca: "İzin vermez misiniz," dedik, "biz de sizin yanınızda yatalım? Yaramazlık etmeyeceğiz." – "Ama, soyunmak yok, ha!" Düşünebiliyor musun dalgayı? Sonunda, odalardan birinde ben

kızlardan biriyle, arkadaş da ötekinde öteki kızla yattık. Ben benimkini düzdüm, uyudum. Şırfıntı! Sabahın yedisinde beni uyandırmaz mı. Gözlerimi ovuşturdum: "Ne var?" – "E, yola çıkma zamanı" – "Ne? Ne dedin?" – "Fontainebleau'ya gidiyoruz, ya." – "Ha, evet," dedim. Canım sıkılmıştı; anlarsın ki, gerçekten gitmek asla söz konusu değildi Fontainebleau'ya. Bir de üstelik bir sürü giysi filan söz vermiştik. Onları alacak para da yoktu. "Peki," dedim, "kalk, arkadaşımın odasına gidelim." Gittik öteki odaya; ötekileri uyandırdık. Arkadaş uyanınca iki kızdan daha az iyi olanı düzdüğünü fark edip küplere bindi. İşe bak, sen! Hıyar, pekala elde ettiğiyle yetinebilirdi. Ama, yok. Bana: "Sen Renée ile alışverişe çık," dedi. (Renée, birlikte yattığı kızın adı). Böylelikle benim kızla yalnız kalacaktı; sonradan öğrendiğime göre kolayca becermiş kızı. Ben ötekiyle aşağı indim. *Hayır*, diyemezdim ama homurdanıyordum. Kendi kendime ***ne yapmalı***, diyordum. Kulübeden bir gazete aldım, zaman kazanmak için başlıkları okur gibi yaptım. Sonra, yakınlarda iki girişi olan bir kahve bulunduğunu anımsadım. Kadına: "Bir kahvaltı edelim; acelemiz yok; kaçmıyor ya," dedim. Girdik kahveye; iki kahvaltı ısmarladım; parayı hemen ödedim. Biraz lafladık; sonra birden: "Kusura bakma," dedim, ufak işim var." Tuvalete gider gibi yapıp öteki kapıdan kirişi kırdım. Sonra, azizim, sonunu ertesi gün öğrendim. Kadıncağız yarım saat bekleyince dalgayı çakmış; otele dönmüş, benim herifi kucağında iki kadınla bulmuş. O da olanları bana yıkmış. *Ayının biri*, demiş benim için. Beni hemen hiç tanımıyormuş. Fakat kadınlar kuşkulanmaya başlamışlar. Öğleden sonra dörde kadar yakasını kurtaramamış kadınlardan. "Garaja gidip ara-

bayı çıkarayım," dese, "Peki, diyorlarmış, "biz de geliyoruz." Sonunda, korunun orta yerinde arıza yapmak zorunda kalmış. Kızlara arabanın arkasından âletleri getirmelerini söylemiş; berikiler inip bagaja eğildiklerinde basmış gaza. İşte bak, bunu yaşadın mı, artık benim yaşımda kadın kız işleri filan bir şey demiyor insana. Çok matrak yaşadım, anlıyorsun, değil mi? Benim yaşımda olup da gönül işlerine karışanlar, Paul gibi o zamana kadar bir şey görmemiş olanlar. Beni ırgalamıyor. Ben karıma sadığım."

Portre eksik kalmasın diye şunu eklemeliyim ki, Pieter her zaman pezevenklikten nefret etmiş. Pezevenklere söyleyecek yeterince güçlü hakaret bulamıyor. Böylece, cinsel ilişkilere, hiç değilse bir yanından, sıkı bir ahlak perdesi çekiyor. Tam da bugün, gülünç bir rastlantıyla, bunun kanıtını verdi. Şu ince uzun üzgün, romantik, sofu kılıklı ve obur keloğlan kılıklı Hantziger, savaşın başından beri iki kadın arasında kalmış Hantziger ile ilgili. Bir Amerikan sinema şirketinin Fransa şubesinde müdür ya da müdür yardımcısıymış. Savaş patlayınca sermayesini tüketmiş. Halbuki, pek genç yaşta evlendiği, çekiciliği olmayan, dindar karısını Polonya'nın saldırıya uğramasından iki ay önce bırakmışmış, metresiyle evlenmeyi kuruyormuş; metresi galiba genç bir İngiliz kızıymış, bir daktilo. Savaş, adamı gündüz düşlerine salmış. Askerlikle ilgili olaylara karşı pek az duyarlık gösteriyordu, hattâ ordudaki kendi yerinin bilincinde bile değildi. Zamanını kendi kendine: "Hangisi?" diye sormakla geçiriyordu. Boşanıp, İngiliz kızını mı alsın? Karısına mı dönsün? Gün boyu şekerli bir şeyler yiyip iri tavşanınkine benzeyen iri kırmızı

gözlerini boşluğa dikerek donuk beyaz renkteki albino saçlarını karıştırıyor, akşamları da biraz güç bulmak için piyanoya oturup kısa hafif valsler tıngırdatıyordu. Aptal diye bakılıyordu ama, aptallığının onun işine yaradığı da düşünülüyordu. Çıkarlarını patırtısız ve yumuşak bir yoldan sezer gibiydi. Arkadaşlar arasında mekik dokuyor, herkese: "Hangisini alsam? Bak, şu mektubu oku bir," diye soruyordu. Tüm kurmay heyeti biliyordu işi. Akıllı uslular karısına dönmesini, ötekiler genci seçmesini öğütlüyorlardı. Boşanma işini yoluna koyması gerektiğinden elbette karısıyla teması kesilmemişti. Kadın buna gözü yaşlı, onurlu mektuplar gönderiyordu; açıklamaları şu yoldaydı: "İstersen ayrılma davası aç. Seni sevdiğim için boyun eğerim. Fakat davayı benim açmamı, dinime ve sevgime karşı bir şey yapmamı benden isteme." Bu, cephede olduğu için adamın işini zorlaştırmak demekti. Kadın bununla kalmayıp daha becerikli yollar da bulmuştu. Adama kavanoz kavanoz ballar, çörekler yollayıp yüzüne gülüyor, beriki de bunları pek sağlıklı olmayan bir iştahla gövdeye indiriyordu; kadın sonunda bir de elli franklık havale gönderdi. Bunun üzerine adam bana geldi: "Sartre," dedi, "sen ki felsefecisin, sence kabul etmeli miyim? Altından bir tuzak çıkmasın?" Karısının karakterini bilmediğimi (seçkin bir dille kaleme alınmış ama sinsilik kokan mektupları bana göstermişti), üstelik ona boşanma ya da barışma kararı verdirecek konumda olmadığımı, fakat ayrılmaya kararlıysa, parayı hemen geri göndermesi gerektiğini söyledim. Başını sallayıp *haklısın*, dedi, ondan sonra da bir daha elli frankın sözünü duymadım. Parayı alıkoyduğuna bugün iyice inanıyorum. İzni yaklaştıkça sıkıntısı artıyordu. İzni nerede geçirmeliydi?

Genç İngiliz kızı bunu cinsellikten yakalamıştı. "Ama," diyordu, "karımın evinde, ayrıldığımızda yeni aldığım mobilyalar, geniş ve hoş odalar ve bir piyano bulacağım." Yola çıktığında ne karar vermiş olduğunu bilmiyorum, çünkü ben Paris'teydim. Her neyse, dün döndü, karısıyla barışmış, karısı hayatını kazanıyormuş, bol parası varmış. Yanında bir koli dolusu çörek, bal, reçel, salam, kuru incir filan vardı. Hep meteliksiz gezerken bin frankla geldi. Dün ilk işi, kendini görevle Saverne'e yollatmak oldu. Asker kooperatifinden 140 franka bir pantolonla 300 franka bir çift çizme almış. Bir de ceket alacakmış ama, *şimdi kalsın*, demiş. En hoşuma giden, bunun takındığı alçakgönüllü ve masum utku havasından çok, Pieter'ciğin öfkeli isyanı. Az önce içeri girerken "Herif pezevenk!" diye bağırıyordu, "Ben boşanmaya niyet etsem, sonra da karımla barışsam, belki iznimde gider karımın yanında otururum ama, kadından metelik kabul etmek istemezdim, hiç değilse başlangıçta." Bir an düşündü, sonra dürüstlük gereği ekledi: "Ya da yüz frank."

Hiçliği hiçbir zaman bitimlilikle açıklamaya kalkmamalı, çünkü bitimlilik, kendi başına alındığında, ele alınan bireyin dışında bir niteliğe benzer. Tersine, bazen Hıristiyan filozoflarda rastlandığı gibi, bitimlilik insan gerçekliğinin derinde gizli bir özelliği olarak alınırsa, o zaman, alışılagelmiş yolun tersine, onu Hiçliğe dayandırmak gerekir. Kendi kendisinin hiçliği olan bir varlık, sırf bu olguya dayanarak, bitmiş'tir. Kendinde'nin hiçleşir hiçleşmez bitmiş bireysellik düzeyine inmesine şaşıyorsak da, yanıt basittir: Kendinde'nin sınırsız bütünlüğüyle aynı uzunlukta olan bir bilinç, önsel olarak,

var olamaz. Olumsuzluk sıkıştırır. Kendi-için, kendinde olmadığı, uzam olmadığı, direnç olmadığı, güç olmadığı içindir ki, bir bireydir. Her yeni olumsuzluk onu kendi üzerinde sıkıştırır, ve sonunda kendinde'nin bütünlüğüne *oranla* o yani kendi-için bitmiş birey olarak ortaya çıkar; bilinç eksiksiz kendinde'nin ta içinden çıkar, ve onda hiçleştirilmiş kendinde'nin sadece ufak bir parçasını görmek saçma olur. Sadece kendinde'nin bütünlüğü içinde hiçleşmesi ancak özel bir bilincin dünya içinde ortaya çıkışı görünümünde olabilir. Sadece varlık sınırsız ya da belirsiz olabilir. Olumsuzluk doğası gereği bitmiştir.

23 Şubat Cuma

Paris'ten dönen bir avcı: "Bana öyle geldi ki, Paris'te bizi işsiz sayıyorlar," dedi.

Eksiklik –ya da bilincin dünyaya karşı ilk tutumu– nasıl özel isteklere varabilir? Önce şunu işaret edelim ki, her özel istek dünyanın isteğinin bir tanımlanmasıdır. Ya da şöyle söyleyebiliriz: İstenen nesne, istenen dünyanın ucunda görünür ve istenen dünyayı simgeler. Bir nesneyi istemek, o nesnenin kişiliğinde dünyayı istemektir. Peki, nesneden ne istenir? Ona sahip olmak istenir. Sahip olma nedir? Şu nokta şaşırtıcıdır ki, sahiplik konusunda onca toplumsal çatışmalar çıkmıştır da, hiç kimse sahip olma edimini ve sahiplik durumunu *görüngübilimsel*[350] olarak betimlemeyi düşünmemiştir. Önce şuna dikkat edelim: sahip olma iki töz arasındaki dışsal bir ilişki olarak tasarlanamaz. Sahip olmanın *gerçekçi*

350) Yazarın kullandığı belirteç: *phenomenologiquement*.

bir kuramı, bilginin dogmacı ve gerçekçi bir kuramının karşılaştığı zorlukların aynıyla karşılaşır: Kendi başına varolan iki dolu töz arasında, bilgininki gibi, sahipliğinki gibi derin içten bir ilişki nasıl olabilir? Bu, elbette olabilecek bir şey değildir. Düşüncellik bu sorunu *Unselbstständigkeit*'ı[351] dünyanın yanına koymakla çözümlüyor; bense bilincin yanına yeni türden bir *Unselbstständigkeit* koyarım. Demek ki, bir töz başka bir töze sahip olamıyor. Sahip olmanın fiziksel anlamdan bambaşka bir anlamı vardır. Bir nesneye sahip olmak ne demek? Görüyorum ki, bugünkü toplumlarda bu, olumsuz bir hak, benden başka hiç kimsenin ona sahip olmaması hakkı. Fakat bu olumsuz görünümü bir yana bırakalım ve olumlu olana dönelim. Aynı zamanda şunu da görüyorum ki, bir nesneye sahip olmak, onu ***kullanabilmektir***. Ne var ki, bu söylediğim beni tatmin etmiyor. Burada bir masayı, birtakım bardakları kullanıyorum, ancak bunların sahibi değilim. Bir nesneyi yok etme hakkına sahip olduğumda onun sahibi olduğumu mu söyleyeceğiz? Fakat bu, önce, pek soyut bir şey olur, onu pek düşünmüyorum. Sonra, bir patron fabrikasına sahip olabilir ama onu kapatma hakkına sahip olmayabilir. Sahipliğin basit bir toplumsal işlev olduğunu da kabul etmem; çünkü her ne kadar toplumsal öğe sahipliğe bir hukuksal nitelik, bir kutsal nitelik verirse de, kutsal olabilecek olan vardır, insanı mülk denilen şeye bağlayan ilk bağ olan toplumsal bağın altında olan vardır. Elbette, satın almanın ya da satışın getireceği her türlü açıklama, hukuksal anlam taşımaktan öteye gitmez, bundan ötürü de sorunu hiçbir biçimde açıklamaz. Şu halde, sahipliğin bütün bu tanımlarını ikin-

351) Bağımlılık (Gal.)

cil diye bir yana bırakırsam soru olduğu gibi kalır: Sahip olmak nedir? Oysa, bu soruda da, daha nicesinde olduğu gibi, görüyorum ki, usdışı gelenekler bizi yönlendirebilir. İçinde birtakım karışıklıklar olan adama *cin çarpmış* derler. Halbuki, gözlemlerime göre, cin adamın *kendisidir*. Cin denilen şey onun içinde son biçimini alır. Cinin çarpmış olması, adamın bir niteliğidir; adam filancaya *aittir*. Yine gözlemlediğim bir şey, ilkel gömü törenlerinde ölüyü kendisine ait öte beriyle birlikte toprağa vermeleri. Bunun usa yatkın açıklaması, *kullanabilsin diye,* elbette sonradan uydurulmuş bir açıklamadır. Aslında neden böyle yapıldığı yolunda bir soru yok herhalde. Çünkü ölen ve öte berisi birlikte bir bütün oluşturuyor. Nasıl ölüyü bir bacağı eksik gömmeyi düşünemezlerse, öte berisi olmadan gömmeyi de öyle düşünemezler. Bütün o nesnelerin kesintili, aralı yaşamının ötesinde tümüyle gömülen büyük bir canlı birey vardır. Naaş, su içtiği maşrapa, kullandığı bıçak vb.. *tek bir ölü*'yü oluşturur. Malabar'da dul kadınların yakılması âdeti de bundan doğmuş. Etkileri barbar bir gelenek ama, ilkesi pekala anlaşılabiliyor. Kadın ölenin *maliydi*. Şu halde ölünün bir parçası, hukuksal olarak ölmüş; yapılacak şey onun ölmesine yardım etmek. Gömülemeyecek olan nesneler ecinnilere karışmış. Gerçekten de, perili şatolarda dolaşan hayaletler, düşmüş konut tanrılarıdır. Peki, konut tanrılarının kendileri hayalet değilse nedir? Hayalet, insanın sahibi olduğu evde o insandan kalan şeyden başka bir şey değil. Bir ev için perilidir demek, onun ikinci sahibinin parası da çabası da o metafizik olguyu, birinci sahibi tarafından *sahip olunma* olgusunu silemeyecek demektir. Demek ki, boşinançlar ve dinlerin kendisi de mülkü bize sahibin varlığının

bir uzantısı olarak gösteriyorlar. İnsan, nedenlerine inilirse, mülküne varoluş ilişkisiyle bağlıdır. Boşinançlar için *dayanağı yok ki*, demenin anlamı olmaz. Tersine, onların dayanağı insan gerçekliğindedir. Her boşinanç, her usdışı inanış, gerektiği gibi sorgulamadan geçirilirse, insan gerçekliği konusunda bir gerçeği ortaya koyar, çünkü insan özünde büyücüdür. Bütün bunlar daha önce söylenmiş şeyler ama, bizi –biz ki kendinde'yi kendi-için'den ayırdık– ilgilendiren şey, mülkün kendi-için'in kendinde içindeki uzantısı olması. *Bir şeye sahip olmak, o şey içinde kendinde kipinde varolmaktır.* (Sevilen kişiye sahip olma durumu daha karmaşık, ama bunu bile bile bir yana bırakacağız, çünkü o sorun birincil değil.) Şimdi iş, bu son formülü açıklamaya kalıyor. Onun şundan başka anlamı yok: Kendi-için'in istenci, varlığından –simgesel olarak kendi-için'in ta kendisi olacak olan– bir kendinde'yi sağlamaktan başka bir şey değildir. Bu, bizi simgenin kaynağına getiriyor. Ondan yarın söz edeceğim. Fakat şimdilik *tözdönüşümü*[352] olgusuyla karşı karşıyayız. Malik olma tözdönüşümüdür. Bir nesnenin sahibi olmak, o nesnenin içinde kendinde gibi kendi-için'in ta kendisi olmak demektir. Bu anlamda, sahip olunan bir nesne, kendisine sahip olan kendi-için'in kötülüklerini dünyaya yansıtan bir nesnedir. Sahip olunan bir nesne, kendi-için'in kendinde'deki temsilcisidir. Ve, aynı zamanda mülk, sahip olunan nesne, kendi-için'in gözünde tüm dünyayı temsil eder. Böylece, sahip olunan nesne, yani kendi-için'in kendinde simgesi, kendi-için'in gözünde, simgesel olarak dünyadır. Örneğin, evinde oturup bahçesini ekip bi-

352) Yazarın kullandığı ad: la transubstantiation (=bir tözün bir başka töze dönüşmesi); TLF sözlüğü, bu sözcüğün ilk saptandığı tarih olarak 1943'ü yani Sartre'ın defterinden üç yıl sonrasını veriyor.

çin birini düşünelim; bahçesi o kişi için dünyadır. O, dünyanın son ucudur, aynı zamanda tüm dünya onun içindedir. Bu nedenle de malik olmanın dünyaya getirdiği ilk şey kendi-için'dir. Fakat, dünya tabanında özel bir nesne ortaya çıkar ve ona dünya olarak sahip olunur. O, insan gerçekliğine güven verir, çünkü onda kendinin kalıcılık olarak, kendinde olarak var olduğunu görür. Sahip olduğum şey ben'im, ışık geçirmez olarak, kendinde olarak ben. Sahip olduğum şeyi *kendime sağlamam* gerektiğine göre, kendinde burada kendi-için tarafından güdülenen olarak ortaya çıkmakta; başka bir anlatımla, her mülk *kendinde* olarak, kendisinin nedeni olarak, kendi-için'in imgesini yansıtır. Ne var ki, ben, kişisel olarak, mülkiyet duygusuna sahip değilim. Yarın bunu anlatmaya ve açıklamaya çalışacağım.

Bu defterin (20 Şubat'tan beri) iyi anlatamadığı şey, Paris'te hiç yolunda gitmeyen bir şeyden ötürü, sinirli ve kaygılı bir durumda olmam. Halbuki benim davam haklı dava. Bu akşam (itiraf etmeli ki, biraz kafayı çektikten sonra), böylesine haklı bir davayı savunma düşüncesiyle adeta coşkuya kapıldım. Burada beni çeken etkinlik düşüncesi oldu. Onca kez iyiliğimden, yüreksizliğimden ne idüğü belirsiz kişilerce suçüstü yakalanmış, diller dökmüş, dayandığım nedenleri anlatmışımdır. Hep inandırırdım. Bugünse dava zor ama, ben suçlu değilim. Sonra, T.'ye çok bağlıyım, çok önem veriyorum. Bu umutsuz olayda, uzakta, ikiyüzlü dostların saldırısına uğramış durumda, çok iyi, pek çok kez aldırmaksızın yaptığım gibi, son derece iyi laflar etmem gerek. Bu, beni hem coşturuyor hem kızdırıyor. Bu işe girişeceğim için hemen he-

men neşeliyim; neredeyse İmparatorun Fransa savaşı[353] sırasında dediğini söyleyeceğim: "Bonaparte! Napolyon'u kurtar!"

T. şu sırada beni iğrenç bir teke gibi görüyor. Bu da bende tanıyanların anlattıkları şeylerde Jules Romains'i pinti gösterdiklerinde olduğum gibi öfkeli bir isyan duygusu uyandırıyor. Onun karşısında olduğu gibi benim karşımda da haklı gösterilemeyecek fakat her yandan özgürlükçe aşılmış bir yanlış, bir kusur izlenimi var. Her ne kadar yerinde olmadığını bilsem de, kendimden biraz tiksiniyorum, ve değişmek istiyorum.

24 Cumartesi

Üç gündür buzlar eriyor. Çamur, erimiş kar. Bu sabah sokaklarda garip bir dişi koku var. Bu yumuşak, pörsük gümüşü hava insanın midesini bulandırıyor. Dün akşam o iki şeyi yazdığımda biraz kafayı bulmuştum. İsteyerek sarhoş olmamıştım. Pieter izne gidiyordu, o ısmarladı, daha sonra susadım, ben de bir ufak sürahi getirtip içtim. Uzun lafın kısası, öylesine sinirliydim ki, şarap çarptı. Kendi kendimin ne durumda olduğunu göreceğim kadar. Zaten bende sarhoşluk budur. Sarhoşken bir biçimde kendimi görüyorum. Bu sabah ilgisizim, yüreğim kasvetli; ta içimde boşanıverecekmiş gibi bir şey var, eminim öğleden sonra, saat bire doğru boşanır.

Kötü gazetelerde ve savaşla ilgili söylentilerde bir çeşit süreklilik ve yoksulluk var. İlk defterime 14 savaşından kalma şu savsözü yazmıştım: "Fransa tarafından yutulan Alman ordusu". Aynı sözü 1870 savaşında da buldum. Bir emir suba-

353) Ocak-Mart 1814.

yının güncesinde (Hérisson, s.38) şöyle yazıyor. "Ciddi, oturaklı, zengin, zeki adamların Ren üzerindeki yenilgilerimizin bir bakıma talihimizin yaver gitmesi olduğunu söylediklerini duyuyorduk; yenilgilerimiz tüm Prusya ordularını ülkemize çekiyormuş, Fransa onlara mezar olacakmış."

Bu savsözün kaynağı Rusya bozgunu olsa gerek; Napolyon'un İspanya'da karşılaştığı zorluklardan doğmuş da olabilir.

Bir şeye sahip olma içgüdüsünün insanın özünde bulunan bir yapı olduğunu dün göstermeye çalışmıştım. Öte yandan, bunun hiçbir politik kuramla ilgisi yoktur; insan bir şeye sahip olduktan sonra pekala sosyalist ya da komünist olabilir. Fakat, bu doğruysa, nasıl oluyor da bende, bu satırları yazan bende mülkiyet içgüdüsü bulunmuyor? Hem zaten, yok mu bakalım?

Saptaması en kolay olan şu ki, başkalarının sahipliğini duyumsamıyorum. Şayet yağma öylesine aşağılık bir şey olmasaydı, ben –mülkiyetin kutsal niteliğinin tümden dışında– bundan önceki defterlerde sözünü ettiğim o yağmacılardan biri olurdum. Bana gelmemiş bir mektubu hiç sıkılmadan açabileceğimi başka bir yerde kaydetmiştim. Kimbilir kaç kez özenle saklanmış ama benim buluverdiğim gizli kağıtları karıştırmışımdır. Sonra, gençliğimde birçok kez hırsızlık etmişimdir. Bugün de gerekirse çalarım. Üç yıl önce, Kuzey Garında, bir polis romanı alacak param kalmamıştı; hiç sıkılmadan gazetecinin kulübesinden bir tane çaldım. Pek olağan biçimde borç alırım, borcumu ödememin nedeni de –her zaman hiç şaşmadan öderim– öteki adamın mülkiyet hakkı değil, *bilincidir*, hakkımda ahlaksız dolandırıcının biri diye *düşünülmesini* istemem. Dolandırıcı *olmaya* aldırdığım yok. Sevdiğim biri bir

nesneye, bir eşyaya değer veriyorsa o eşyaya özen gösteririm. Fakat sadece dostumun o nesneyi kırılmış bulduğunda duyacağı üzüntüyü zihnimde çok iyi canlandırabildiğim için öyle yaparım. Bunda da dikkate aldığım mülkiyet değil, bilinç.

Kendime gelince, gerçekten hiçbir zaman çok para istemedim. Sahip olduğumdan biraz fazlası gerekli, o kadar. Bunun da nedeni basit, kazandığım parayı savuruyorum. Elimdekini bir aya yaymasını beceremiyorum. Ayın 20'sine doğru, gereksinimim ne olursa olsun, elimdeki para ne kadar olursa olsun, sıkışıp borç alıyorum. Savaştan önce bu durum artık pek ağır gelmeye başlamıştı; nedeni de *kendi param olamaması* değil, ertesini günkü yiyeceğimi sağlayabilmek için kaygı içinde tüm dostlarıma koşmak zorunda oluşumdu. Cebimdeki kağıt paralar, bozuk paralar bana güven veriyor, durumumu pekiştiriyor ama, aslına bakılırsa o doyum pek uzun sürmüyor, para akıp gidiyor; hem elimde kalsa, tiksiniyorum. Harcamam gerekiyor. Bir şey *satın almak* için değil ama, o parasal gücü patlatmak için, bir bakıma ondan kurtulmak için. Elindeki el bombasını fırlatıp atmak gibi bir şey bu. Paranın bir dayanıksızlığı var ki, onu seviyorum. Parmaklarımın arasından akıp gitmesi, yok olması hoşuma gidiyor. Yerine elle tutulur ve kullanışlı bir şey geçmemeli; geçerse onun kalıcılığı paranınkinden daha rahatsız edici olur. Para, insanın eline alamadığı havaifişekler gibi kaçıp gitmeli. Örneğin, bir *gece eğlencesinde*. Bir dans salonuna gitmek, orada bol harcamak, taksiyle gidip gelmek vb.. vb.. Kısaca paranın yerinde anıdan başka bir şey kalmamalı. Bazen anıdan da az kalmalı. Genellikle, aldığım günün akşamı maaşımın üçte birini harcamış olurum. Zaten hiç hesap yapmam. En azından ilk gün-

leri. Para benim hareketlerimin uzantısından başka bir şey olmamalı, solunur gibi para harcamalıyım, o sadece hareketlerimin etkililiğini göstermeli. Sonra, birkaç gün geçince büyük şaşkınlığa düşerim, çünkü hemen hiç para kalmamıştır; yeniden ve büyük titizlikle hesap yapmak gerekir. Daha gençtim, Guille küçük bir defter almış, her gün ne harcasa dikkatle yazıyor, beni de öyle bir şey almaya zorluyordu. Ben bir türlü yapamadım. Öyle hesap yaptığı için Guille'e hayranlık duyuyordum ama, ona uysam hoş olmayan, aşağılık bir şey yapmışım gibi gelecekti bana. İlişkide olduğum her yerde harcama biçimim –en eli açık kişilerce bile– rezalet derecesinde bulunuyordu. Guille hiç de pinti değildi, bununla birlikte o da para harcarken öyle davrandığıma bakar, omuzlarını silkerdi; Bost'cuk yüz kez gülünç bir ayıplamayla: "Kendinizi yanlış savunuyorsunuz," demiştir.

İlginç olan şu ki, harcadığım o parayı *hiçbir şeye* harcıyorum. Albert Morel gibi kaçıklar tanımışımdır, paralarını pusulalar, gelişmiş model türbuşonlar, akıllıca kotarılmış ufak makineler gibi bin bir çeşit ıvır zıvıra yatırırlar. Bunlar sahip olmak isterler, parayı fazla soyut bulurlar, tüm güçleriyle o zımbırtılara yaslanırlar; onlar böyle kişileri korur, bir aile çemberi içine alır. Nizan gibi başkaları da kendi kendilerine armağan verirler. Adam gizemli bir havayla gidiyor, kendine güzel bir çift ayakkabı alıyor; o satınalma edimi, sanki kendisiyle aldıkları arasındaki ilişkilerin kutsal ve görkemli bir töreni. Nizan'ın nesneleriyle Nizan arasındaki bağ pek çekici; onları hem muzipçe hem sevecenlikle eller. Onlar onun için hem kedi köpek gibi birer ev hayvanı hem de başka insanlara oynadığı oyunlardır. Gerektiği gibi parasını ödediği bir

şemsiyeye, çalsaydı göstereceği sevginin aynını gösterir. Bunlardan başka, örneğin Keller gibi bir kimse için ufak bir alışverişin nasıl az rastlanır, emek isteyen ve kutsal bir girişim olduğunu da biliyorum. Uzun zaman önceden üzerinde kafa yorulur, düşü kurulur, hakkında bilgi toplanır, birkaç dükkana girilip bir şey almadan çıkılır. Sonra, o nesne bir kez satın alındı mı, pek hoşnut olmayan bir havayla, hattâ hafif bir kaygıyla bir süre –sanki kusurları ve erdemleri henüz bilinmeyen, beklenmedik, tanıdık olmayan bir arkadaş edinilmiş gibi– ciddi ciddi incelenir. Keller'in kaç kez tütüncüden aldığı çakmaktaşlarını eleştirir bir havayla incelediğini gördüm ve daha kullanmadan ciddi bir sesle "Paris'tekiler kadar iyi değil," dediğini duydum. Böyle kimseler için, satın alma ve sahip olma edimleri, belirsiz, tehlikelerle dolu bir antlaşmanın, ama insanı nereye götüreceği pek iyi bilinmeksizin herhangi bir nesne ile bitirilmesi gereken bir antlaşmanın, kısa birer parçasıdır. Keller'in piposu kırılmıştı; ben Pfaffenhofen'a giderken yenisini almak üzere benimle birlikte geldi. Fakat kente girer girmez cesareti kırıldı; tütüncüden tütüncüye arafta kalmış ruh gibi dolaşıp durdu. Oradan Haguenau'ya geçtik. Orada da aynı şey oldu. Sonunda kırılan piponun lülesini telle tutturmayı yeğledi ve: "Evde bir tane daha var," dedi, "isterim, gönderirler." Biliyorum ki, işin içinde epeyce de pintilik var. Evet ama, pintilik nedir? Keller'de elindeki paranın satmalmadan sonra azalması korkusundan çok, yeni bir durumla karşılaşma ürküntüsünü seziyordum. Nesnelerin kaygı veren bir *yer değiştirmesi* vardı ki, ona tanık olmayı göze alamıyordu. Başkaları da vardır, iki Z.'ler gibi, kendilerini hoş bir gerçeküstücülükle yalın bir oyuncak evreni arasında

gidip gelen minik ve canlı bir dünyayla çevrelerler. Bilmem kaç tane peri, cin, evcilleştirilmiş şeytan bunları korur, gerçek dünyayı onlar hesabına süzgeçten geçirir; onların olur. Toulouse[354] işi o nesnelerle konuşmaya kadar vardırır, onlan azarlar, onlara ders verir, onlara bir şeyler sorardı. Z. hemşirelerin evindeki o cinler âlemi de Toulouse'la konuşan Nuh Nebi'den kalma o eşya da satınalınmış değildir. Değerleri, verilmiş olmalarından gelir. Belki de bu, mülkiyetin en ilkel ve en kutsal biçimi. Bütün o nesneler, *verilmiş* mülklerdir. Bir aktarma töreni olmuştur, ilişki bilinçten bilincedir. Öte yandan, her iki Z. de tam anlamıyla savurgan değildir; paranın varlığından hiç haberleri yoktur ama bu, onların gözü başka şey görmez birer sahip olmalarını engellemiyor.

Bu sahip olma biçemlerinin tümünde lüksün doğumunu görürüm. Böyle diyorum, çünkü lüks sahip olunan nesnelerin ne niceliğinde ne niteliğindedir; *lüks*, *sahip* ve edindiği nesne arasında olabildiğince derin, gizli, olabildiğince kapalı bir ilişkide yatar. Nesnenin ille çok az bulunur bir şey olması değil de, ona sahip olanın evinde, nezdinde doğmuş olması, sırf onun için varolmuş olması gerekir. Para hiçbir zaman lüksü doğurmaz. Ben kendi hesabına, lüks sever insanın tam tersiyim, çünkü birtakım nesnelere sahip olma yolunda hiçbir istek duymam; onlarla ne yapılacağını bilmem. Bu bakımdan *dönemimin adamı* olduğum kesin; parayı soyut ve kaçan bir güç olarak görüyorum; onun duman olup havaya karışmasını görüp tat alıyorum, sağladığı nesneler karşısında da yadırgama duygusuna kapılıyorum. Sivil yaşamda hiçbir zaman kendime ait bir şeyim olmadı, ne mobilya ne kitap ne

354) Bkz. dipnot 127.

biblo. Bir dairede otursam çok utanacağım, zaten hemen ahıra döner. On yıldır bir pipoyla bir dolmakalemden başka kendime ait bir şeyim olmadı. Yine de bu ikisi söz konusu olduğunda bile savurganımdır. Dolmakalemlerimi de pipolarımı da yitiririm. Onlara bağlanmıyorum; onlar bende sürgündeler, satıcının kardeşleriyle birlikte yan yana dizili durdukları vitrininde kendilerini aydınlatan o soğuk ışıktan pek daha özgün bir havada değiller. Onları sevmiyorum; yeni bir pipo beni iki gün oyalayabilir; ondan sonra onu hiç farkına varmadan kullanır olurum. Bana bir armağan verdiklerinde sıkılır, ezilirim, çünkü içimde armağanı gerektiği biçimde almıyormuşum gibi belli belirsiz biçimde bir sezgi vardır. Elbette, belki, bana gösterilen ilgiden ötürü başka herhangi bir kimseden daha çok duygulanıyorumdur (bunun nedeni, bana hemen hiç armağan verilmemesi; insanlar böyle bir durumda *adresi şaşırdık*, sanıyorlardır herhalde; bana olabildiğince önem veriyor olabilirler ama, hiçbir şey vermezler; tıpkı resmimi pek seyrek çekmeleri gibi. O ikisi birlikte gider). Fakat o aracısız ilgi, veren kişinin, kadın olsun erkek olsun, o kişinin sevecen yüzünde beliren o ilgi beni duygulandırıyor. Fazlasıyla teşekkür ediyorum çünkü suçluluk duyuyorum; biliyorum ki, bana gösterilen lûtfu çehreden çok nesnede görmem gerekir. T.'ye bir şey vermek bir zevk; hiç teşekkür etmez, çünkü verme, armağan etme edimi verilen nesnenin üzerine kaydedilir. Veren kişiyi neredeyse düşünmez de, nesneyi düşünür; nesne birden büyük değer kazanmıştır. Bana gelince, ben kendi hesabıma, benim evimde benzerleri gibi bezgin, ölgün bir yaşam sürecek, sonunda da ya yitecek ya kırılacak olan yararlı ya da hoş bir nesne görürüm. Yitme ya da

kırılma, beceriksizliğimden ya da dikkatsizliğimden olmaz; dün dediğim gibi ölen firavunu içinden bir şeyler içtiği maşrapasıyla birlikte gömdüren, adına mülkiyet dedikleri somut bağın yokluğundan ötürü böyle olur. Bana armağan vermek akıllarına gelmediği gibi, sanırım, ölürsem beni malımla birlikte gömmeyi de düşünmezler. Varsa, varislerim, öte berimi –benimle aralarındaki ilişkinin tek anısı olan buz gibi havadan ötürü– dört bir yana saçacaklardır. Bir ara güzel gömleklerden hoşlanırdım, ipek çamaşırları, zarif kostümleri severdim. Öte yandan, bu, epeyce mutsuz bir aşktı, çünkü bunları alacak param yoktu. Ne var ki, bunları sahip olmak için değil, sadece iyi görüneyim, hoşa gideyim diye isterdim. Bir süredir, o istek de yitip gitti. Pek sıradan gömleklerle yetiniyorum, kostümlerimi de uzun zaman idare ediyorum. Son zamanlarda yılda bir kat elbisem oluyordu, her yere onu giyiyordum. Özensiz giyinmekle dikkatleri üzerime çekmek istiyordum. Güzel gömlekler, iki dirhem bir çekirdek adamcağız, daha çok, *Korsikalı çavuş*un zamanındaydı. *Sarışın Norveçli* çıka gelince, üzerlerinde bir zarafet izi kalmış eski çul çaputa, pılı pırtıya yöneldim. Yaptığım, sadece, yıl için iki tane hazır elbise almaktan kaçınmak oldu. Alsaydım, hep temiz gezecektim. O paraya iyi bir terzihaneden bir kat yaptırmayı –o da kısa sürede eski görünümü alıyordu– yeğ tutuyordum. Belki bunda belli belirsiz bir mülkiyet tadı kırıntısı, lükse de şöyle böyle gülünç bir yöneliş arasak yerinde olur.

Bununla birlikte, kendime ait bir şeyim yoksa da, başkalarının malına saygı göstermiyorsam da, mülkiyetle aramda dolaylı fakat güçlü bir bağ vardır: Başkalarını sahip kılmaktan çok hoşlanırım. Çoğu zaman kendi öte berimi veririm ve

bunu bir çeşit coşkuyla yaparım. Bir vitrinde güzel şeyler gördüm mü, sanki kendim için istiyormuşum gibi açgözlülükle baktığım olur. Fakat aslında *başkası için* duyulan bir açgözlülüktür bu. Onlara bakarken *Ne güzel*, derim, *keşke param olsa da falancaya ya da filancaya alsam*. Elbette, burada söz konusu olan, önce başkası üzerinde söz geçirme, insanların bilincini rahatsız etme, onları şu ya da bu yoldan beni anmaya, düşünmeye zorlama, kişisel çevrelerine sessiz sessiz kıymık gibi girme. Bu, beni insanlarla ilişkilerimi gözden geçirmeye itiyor; sanıyorum yakında yapacağım öyle bir şey, çünkü, hele şu sırada, bu bir açık yara. Fakat daha derinde başka bir şey var: Sahip olmayı bilmediğim için derin bir esef duyuyorum, ve verirken, verdiğimi düşlerken, yetkilerimi başkalarına geçiriyorum; elimdeki tek yolla, vekalet verme yoluyla sahip oluyorum. T.'ye bir şey armağan ettiğimde onun armağanımın üzerine titrediğini –armağan benden diye üzerine titremiyor, o şey güzel diye yapıyor– görünce, kendimi *Sanctuaire*[355] romanında bir başka adamı kendi arzuladığı kadınla yatmaya zorlayan iktidarsız gangstere benzetiyorum. Röntgencinin tek başına tattığı üzgün, çökkün doyumu duyumsuyorum. Seviniyorum çünkü o nesneye *benim aracılığımla* sahip oldu; o sahiplik ilişkisini kuran benim. Sahip olma tapıncının kıyısında duruyorum ama, uzaktan görüyorum, gözlerimle doyuma varıyorum ve onu kotaranın ben olduğumu biliyorum. Nesneyle pekala bir ilişkim var. Aynı biçimde, kendime ait bir *yuva* ayarlayamam ama, başkasının yuvasını seviyorum. Benim gözümde dünyanın en şiirsel çekiciliğine sahip iki daire var ki, o iki-

355) Amerikalı romancı William Faulkner'ın (1897-1962) yapıtı Sanctuary (=kutsal sığınak; 1931)

sinde uzun süre oturmaktan hoşlanıyorum: Bayan Morel'in Vavin Sokağındaki dairesi ve Toulouse'un Montmartre'daki dairesi. Onlardan haz alıyorum çünkü onların *sahipli* olduklarını duyumsuyorum ve işte sevdiğim de bu mülkiyet havası, o havanın içinde yaşamak istiyorum. Tüm nesnelerin benim dostum olan ve onları bir dereceye kadar benim kullanmama izin verecek bir kişinin olması hoşuma gidiyor. Doğrusunu söylemek gerekirse, onlardan çabuk bıkıyorum; asıl istediğim –ya da hiç değilse zihnimden hiç çıkmayan– kimsenin olmayan masaların çevresinde kimseye ait bulunmayan ya da herkesin olan o sandalyelere oturmak. İşte bundan ötürüdür ki, kahvelere gider, çalışırım; öylece bir çeşit yalnızlık ve soyutluğa erişirim. Fakat zaman zaman bana ait bulunmayan ama bir anlığına benim olan o ışıklı sıcaklıktan hoşlandığım oluyor. Bununla birlikte, hiç kuşkusuz, mülkiyetin ortaklaştırılmasını benden daha fazla benimseyecek kimse yoktur; çünkü böyle bir durumda benim yitireceğim sadece verme zevki olur; vermek ise, bunu bilmem kaç türlü başka yoldan yapabilirim.

İnsanın geçmişiyle ve yetiştirilme biçimiyle açıklamaya kalkınca, mülkiyet zevkinin bendeki bu kesin yokluğunun bir memur çevresinden çıkmış olmamdan gelmiş olabileceğini düşünüyorum. Evde her ay ağır ve düzenli akan para, büyükbabama harcadığı emekle doğrudan ilişkisi yokmuş gibi görünürdü. Gerçekten de, o emeğin niteliği yükselse o düzelmenin karşılığını alacak değildi. Öte yandan, onurunu kutsal bir görev anlayışıyla öğretmenliğe öylesine koymuştu ki, yaptığı işle aldığı para arasındaki ilişkiyi unuturdu. Mercan Adaları yerlileri nasıl karılarının gebeliğini kendi yaptıklarına de-

gil de başka her türlü nedene yakıştırırlarsa, o da her ay eline geçen o banknotlar karşısında o denli şaşkın ve saftı. Yaşlılığında, bunadığı için, pintileşmişti; fakat taşıdığı paranın miktarı konusunda hiçbir bilgisi olmaksızın cebine doldurduğu altınlarla ortalıkta dolaşır, dururdu. Anneannem geceleri ceketinden para çalardı, o hiç farkına varmazdı. Onun gibi akademisyen olan ben de hiçbir zaman para ***kazandığım*** izlenimine kapılmamışımdır. Mesleğim bana, bazen eğlenceli, çoğu zaman sıkıcı, ama bana ay sonunda verilen parayla ilgisi bulunmayan ve geçer dayanaktan yoksun bir toplumsal zorun gibi görünür. Bu paranın benim için her zaman bir dayanaksız yönü olmuştur. Bende onun bana borçlu olunduğu izlenimi yoktur. O paranın bana hafif gelmesi, ay sonunda tansığın yenileneceğine inanmış durumda onu tasasızlıkla sağa sola savurmam bundan ötürü olsa gerek. Bu konuda ne rahatsızlık duyar ne büyük doygunluk tadarım. Bunun önemi yoktur. Soluduğum hava, içtiğim su gibidir. Bunda da köksüzüm. Çetin, zor bir parasal durum kadar insana bir çevre içinde kök saldıran bir şey yoktur. Çocukluğumda hiç kimsenin birkaç metelik için kendini zora koştuğunu, sıkıntılarla çalıştığını görmedim. Para olgun meyve gibi gökten yağıyordu. Pek küçük çapta bir altın yağmuruydu. Delarue diye bir stajyeri –aynı zamanda Dullin tiyatrosunda öğrenci oyuncuydu– benim öğrencileri haşlarken anımsıyorum. Konuştukça coşkusu artar, pısırıklığından öğrencilere bakmadan konuşur, sonunda öfkeden kıpkırmızı olurdu: "Tamtam çalıp yağmur yağdıracağını sanan vahşilerle alay ediyorsunuz, değil mi? Peki, siz kendiniz nesiniz? Elektrik düğmesini çeviriyorsunuz. Bu bir komut hareketi, aynı zamanda anlamını bil-

mediğiniz sihirli bir hareket; bir vahşi gibi ışığın parlayıvermesini bekliyorsunuz. Elektrik akımını tellere getiren insan emeğini acaba şimdiye kadar aranızdan kim düşünmüştür?" İşte para konusunda ben de herhalde vahşiye benziyorum. Masanın üzerinde bir kağıt para koyma hareketim bana tapınçla ilgili, sihirli bir tören gibi gelir; hiçbir zaman o paranın neyi *betimlediğini* düşünmem. Kuşkusuz, bir şey satınaldığı zaman, Keller'e emeğini bir nesne ile değiş tokuş ediyor gibi geliyordur. Bana öyle bir şey olmuyor. Nesnenin doğması için gerekli hareketleri yapıyorum. Hepsi o kadar. Şunu da ekleyeyim ki, ben taşınmazı olmayan bir aileden geliyorum. Gerçi yirmi yaşıma gelirken ufak bir mirasa kondum ama, birkaç yılda onun hakkından geldim. Bu tek olay dışında bizde kimsenin ne toprağı ne mülkü vardı. Kiralık bir daire, hepsi o kadar. Üvey babamın ya da büyükbabamın kiraladığı daire ile benim içinde yaşadığım otel odası arasındaki ayrım, insanın kent dışında tapulu mülkü olan bir evle kiralık daire arasındaki ayrımdan daha küçüktür. Zaten, her ne kadar üvey babam benim otelde yaşamamı sürekli olarak eleştirse de, ben ailemin gittiği yoldan gidiyorum: Mülküm yok, miras beklemiyorum, benden kalacak miras yok; oturduğum odanın maliki değilim. Büyük dönüşüm benden önce, büyükbabamın büyükbabası ve büyükannesi olan Alzas köylüleri tarladan kente göçtüklerinde, büyükbabamın babası ilkokul öğretmeni çıktığında, olmuş. Bana gelince, ben bu dönüşümü pekiştirmekten başka bir şey yapmıyorum. Öte yandan, böyleyim diye *bohem* de sayılmam. 1848'de yaşasaydık, belki öyle denilirdi. Fakat benim yaptığım, yaşam alanı örneğin bizdeki bir daire ile bir otel odası arasında bir şey olan Ameri-

kan küçük burjuvazisine yaklaşmak. Bu anlamda, köylü torun-çocuğu, memur torunu olan ben, kendim de memur olarak, bir derece daha ortaklaşacı olmuş durumdayım. Mülkiyet konusunda demek istiyorum, çünkü bu maddesel ortaklaşacılık bende bireyciliği ve özgürlük tadını pekiştiriyor.

Bu açıklama yetmeyebilir; çünkü bir *yuvaya* sahip olmaktan hoşlanan, mülkiyetten tat alan memur ya da memur çocukları vardır. Bunlar sıradışı da değildir. Hiç değilse kitapları olsun isterler. Bana düşünce alanında kişi-dışılık sezgisi veren bir kişi-dışı usçulukla yetiştirildiğimi söylersem, kuşkusuz, açıklamayı bir adım ileri götürmüş olurum. Pascal'in bir düşüncesini öğrenir öğrenmez o bana Pascal'e ya da yanı başımdaki herhangi bir kimseye nasıl görünüyorsa öyle göründüğü için ya da daha doğrusu bana ortak mülkiyet gibi geldiği için, kitaplığımda Pascal'in deri ciltli bir kitabına sahip olmayı tümden gereksiz bulurum. Herhalde, başka kimselerin kitaplarla daha yakın ilişkileri vardır. Kitaplar onlara herhalde içinde hâlâ yaşanıyor gibi geliyordur; onları okşarlar. Onlarda bitip tükenmez bir giz olduğunu, kağıt, cilt, harfler ve düşünceler bir bütün oluşturduğundan o giz kaçıp gitmesin diye onlara sahip olup evlerinde saklamaları gerektiğini sanırlar. Fakat benim için okunmuş bir kitap cansız bir vücuttur. Artık onu kaldırıp atmaktan başka yapacak bir şey yoktur. Bazı bölümlerini bir kez daha okumak istersem, bir genel kitaplığa gidip bir kez daha okumak bana hiç de itici gelmez. Le Havre'da, geceleri otelde kalarak, gündüzlerimi Guillaume Tell kahvesiyle belediye kitaplığı arasında bölüştürerek ortaklaşacılığın en üst derecesini gerçekleştiriyordum. Hattâ kitaplıkları severim; gerçekten, kitabın benim

malım olmaması, sayfalarının başkaları tarafından çevrilmiş bulunması, daha sonra da binlerce el tarafından çevrilecek olması beni hiç etkilemez. Tersine, kitabın gerçek doğasının o yolda olduğunu düşünürüm.

Fakat, gerçek açıklamayı bulmak için, her şeye karşın, her insanda olduğu gibi bende de tarihsel durumunu yalnızlığa doğru aşan bu ***dünyadaki-varlığa*** gelmemiz gerek.

Sahip olmayı istemeyişim, her şeyden önce, soyut gururdan. Kendi-için'in hiçleştiren yalnızlığında ben bana yetiyorum. Kendimin bu tözleşmiş ***yedeklerinde*** hiçbir destek bulacak değilim. Ancak nesnelerden kaçıp kurtularak, kendimden kaçıp kurtularak, özgürlük içinde rahat olurum; ancak Hiçlik içinde rahat olurum; ben tam bir hiçliğim, gururdan sarhoş ve açık, duru bir hiçlik. Ne var ki bu, soyut sorunu çözümlemiyor, çünkü gururlu olayım ya da olmayayım, ben bir ***eksikliğim***, ve bende eksik olan şey de ***dünya***. Demek ki, sahip olmak istediğim şey, dünya. Fakat yerine simgesel bir şey koymaksızın. Bu da gurur sorunu, çünkü dünyaya şu ya da bu nesnenin ***kişiliğinde*** sahip olmayı kabul etmezdim. Birey olan ben, dünyanın bütünlüğü karşısında duruyorum, ve sahip olmak istediğim şey, o bütünlük. Fakat bu, özel çeşitten bir sahip oluş: Ben dünya *bilgi* olarak benim olsun istiyorum. Tutkulu isteğim, dünyayı sadece benim tanımam; ayrıntılarıyla (bilim) değil, bütün (metafizik) olarak. Benim için, bilginin sihirli bir sahip olma anlamı var. Tıpkı ilkel insan için bir kişinin gizli adını bilmesi ona sahip olması, onu köleliğe indirmesi demek olduğu gibi, bir şeyi bilmek, mülkiyetine almak anlamına geliyor. Bu mülkiyet biçimi, temelde, dünyanın anlamını tümcelerle yakalıyor. Fakat buna me-

tafizik yetmez; sanat da gerekir, çünkü yakalayan tümce ancak kendisi nesne ise yani dünyanın anlamı o tümcede kavramsal çıplaklığı içinde değil de, bir töz aracılığıyla görünüyorsa ben o tümceyi yeter bulurum, onunla doygunluğa ulaşırım. Anlamı bir kavrayan şey aracılığıyla kavramak gerekir; o kavrayan da benim tarafımdan yaratılmış ve sadece kendisi için varolan estetik tümcedir. Ayrıca, nesnelere sahip olma isteğim daha karmaşık ve sadece kendisi betimlenmeye değer bir istek tarafından yani benim *başkasına* sahip olma yolundaki isteğim tarafından maskelenir ve frenlenir. Elbette, buradaki başka çeşitten bir mülkiyettir ama, sanırım, iki isteği, nesnelere ve insanlara sahip olma isteklerini aynı zamanda duymak olanaksızdır. Şu halde, dünya bana birçoklarına göründüğünden daha fazla tek olarak, tek biçim olarak görünüyor. Benim gözümde, içine bir şeyler girmiş, sahiplenilmiş ya da cin çarpmış nesnelerin oluşturduğu sığınaklar yoktur. Bir anlamda, dünya karşısında başkalarından daha bırakılmış, daha yalnızım. Başka bir anlamda da, daha mağrur fatih benim. Böylece, metafizik edinme isteği olmuş oluyor.

25 Şubat Pazar

Daladier'nin[356] 1939'da ünlü olan *bir arşın bile* sözü ne yazık ki 1870 yılında Jules Favre'ın[357] 1870 tarihli bir genelgedeki ünlü sözlerini andırıyor: 'Toprağımızdan bir karış, kalelerimizden bir taş bile...'

356) Edouard Daladier (1884-1970), bu satırlar yazıldığı sırada Fransa başbakanı olan, birkaç ay sonra bakan olarak Vichy yönetimince tutuklanıp Almanya'ya gönderilecek olan devlet adamı.

357) Jules Favre (1809-1880), avukat ve politika adamı; İkinci İmparatorluk zamanında muhalefetin başı olmuş; imparatorluğun çöküşünde etkin rolü olmuştur.

Hantziger'in birden başına konan talih kuşunu yazmıştım. Uçuyor adam sevincinden. Dün kadınları tavlamaktan söz eden birine gözlerini indirmiş şöyle diyordu: "Yok, dostum, evlilik gibisi yok." Gerçek tasasıyla şunu ekleyeyim ki, paranın müdüründen geldiğini söylüyor; Paris'ten geçerken adam buna bir maaş vermiş. Olabilir ama pek inanmıyorum. Altı ay askerlikten sonra niye birden bu parayı versin? Her ne olursa olsun etki altında donup kalmış. Onbaşı olacakmış; o da bundan yararlanıp ortalığı süpürmek, karavanayı getirmek gibi ufak tefek angaryalardan kaçmaya bakıyor. Fakat Klein adama sert davranıyor; dün şöyle dedi: "Karavanaya gitmedikçe, bizimle birlikte yiyemezsin." Hantziger dün iyi dayandı. Öğleyin lokantaya geldi; akşam da konserve yedi. Fakat Klein inatçı, onu açlıkla yenecek. Klein güçlü. Üç hafta önce karısını yitirdi de, davranışlarından hiç belli olmuyor. Ya aldırmıyor ya da kendine çok egemen. Bana kalırsa, aldırmıyor değil.

Bugün Alain Borne[358] adında birinin şiirleri geldi, okudum; itiraf etmeliyim ki, şiirden bir şey anlamam. Öfkeden ve, ne yapacağımız görmek için, aynı zamanda bugünlerde nahoş fakat şiirsel bir ruh durumuyla dolaşıp durduğum için, bir şiir yazmaya kalktım. Değerini burada, günah çıkarır gibi, ortaya koyuyorum.

Ölü ağaçların altında ışıktan çıtırtılar erimiş,
Suda adlarını saklayan bin su ışığı,
Kışın katıksız tuzu erimiş, ellerim kuruyor,

358) Alain Borne (1915-1962), hukukçu ve çok yapıt bırakmış bir şair; Sartre bu satırları yazdığı sırada şair de onun gibi silah altındaydı ve Sartre'a gönderdiği *Cicatrices de Songe* (=düşlerin kapanmış izleri, 1939) bir yıl önce bir ödül almış olan ilk şiir kitabıydı.

Evlerin arasında havanın yumuşak üstüpüsünden suları süzüyorum ve
Gökyüzü yıkanmış yaprak kokan bir bitki bahçesi.
Kocaman ıssız hanların pencerelerinde
Pudralı hayaletler sokaklarda siyah zamkın ağır akışına bakıyorlar.
Yüreğimde beyaz neşenin iğneleri erimiş
Yüreğim balık kokuyor.

Başlayan zehirli ilkyaz
Canımı acıtma
Yüreğim acıya öylesine dayanıklıydı
Şimdiyse ilkyazdan tiksiniyor

Yüreğimde başlayan ilkyaz
Bir meşale gibi yanabilsen
Ve yazın yakıcı taşı eğilip bükülen
Otlara dokunup kurutabilse.

Yanan soluğumla taşın üzerinde kaydım
Ve rüzgarın tutuşturduğu tohumlar yanıyordu
Donmuş soluğumla karın üzerinde
Sert ve saydam kaydım
Ve dünya mermerdendi ve ben rüzgardım
Fakat işte ilkyaz sürgünü dönmüş.

Bütün bu günlerde, sabah akşam, Güneş Oteli'nde kocaman, soğuk ve, neden bilmem, bana onsekizinci yüzyılı, Cizvit yüzyılını anımsatan bir kahvehanede çalışıyordum. Fakat gene-

ral izinden döndüğünden beri komutlar daha sertleşti ve bir jandarma bu sabah beni basbayağı kovdu. Birinci kattaki büyük bir salona çıktım. Barış zamanında sinema oynarmış burada; şimdi Selamet Ordusu[359] er ocağı olarak düzenlemiş. Dipteki duvar baştan başa sinema ekranı. Epeyce loş olan uzun salonda on beş kadar masa var, pek çok da sandalye. Bir pinpon masası, bir Rus bilardosu masası var. Salon dinsel anlamlı rüküşlüklerle süslenmiş. Masaların üzerinde kareli örtüler ve içi çiçekli vazolar var. Kalabalık saatlerde elli er oluyor. Sessizce bir şey oynuyor, okuyor ya da yazıyorlar. Yüzlerinde ayine giden erkeğin, durumuna boyun eğmiş solgun havası var. Yanakları genç kızlarınkine benzer yaşlı bir kadıncağız masaların arasında oradan oraya gidip geliyor. İngiliz kulübü, yaşlılar evi ve belediye kitaplığı kokuyor. Kısık sesli bir radyodan klasik müzik geliyor. Orada bulunmaktan hemen hemen mutluydum. Herhalde, burayı görmüş olmaktan hoşnuttum. Artık her gün, sabah akşam buraya gelirim, çünkü başka sığınağım yok.

Az önceki şiirimi okudum, utanç içindeyim; sadece kötü olduğu için değil, aynı zamanda şiir olduğu yani bana göre aşağılık bir şey olduğu için. Nasıl olur da ilkyaza *sen* derim? Uygunsuz bir şey, ama yaptım işte bir kez. Sanırım şiiri dayanılabilir kılmak için tümünü atıp şöyle yazmalı:

Ölü ağaçların altındaki ışık çıtırtıları erimiş
Suda adlarını gizleyen bin su ışığı
Kışın saf tuzu erimiş, ellerim kuruyor

359) Ing. Salvation Army. 1865 yılında Londra'da William Booth adında bir Metodist rahip tarafından kurulan ve bugün seksenden fazla ülkede etkinlik gösteren bir yardımsever derneği.

Ellerimin arasında gökyüzünün üstüpüsünü sıkıyorum
Yüreğimde boş neşenin ibreleri erimiş.

Hepsi bu kadar. Ötesi sepete atılacak.

26 Şubat Pazartesi

Parma Manastırı'nın ilk altmış sayfasını bir kez daha derin bir hayranlıkla okudum. Stendhal'in doğallığı, çekiciliği, düşlem canlılığının üstüne yok. Bende seyrek ortaya çıkan bu hayranlık duygusunu bu kez dolu dolu tattım. Ve ne roman sanatı, harekette nasıl bir birlik!

27 Şubat Salı

Paul döndü; neşesi pek yerinde. Acaba neden? İzinden süngüsü epeyce düşük döneceğini sanırdım. Fakat keyfi iyi, dudaklarında hep bir gülücük; kendini tutmaya çalışıyor ama, başaramıyor. O kadar ki, *acaba bu sabah Dettwiller'de içki mi içti*, diye merak ediyorum. *L'Enfance d'un chef*'i[360] okuduğunu ve meslektaşlarından ikisine okuttuğunu söyledi. "Bana *ama arkadaşınız Yahudi karşıtıymış*, dediler. Şunu söylemeliyim ki, seni tanımasaydım....."

Burada yaşam hep aynı. Hiçbir çekiciliği yok, güçlü bir yanı yok. Sürükleniyoruz. Duyduğum, yaşadığım bana öteden, Paris'ten geliyor; ondan da burada söz edemem. Fakat, dünden beri şimdiki zaman çevremde bir kabuk gibi oluşuyor. Mistler'in dediği gibi ben deliğimi açtım. Yani nesneler daha çok üç-boyutluluk kazanıyor. Bende, hemen arkasından ge-

360) *Bir şefin çocukluğu*, Sartre'ın sonradan sahneye uyarlanacak olan öyküsü.

len saatlerde sınırlı kısa beklemeler var; buradaki yaşamım beni kalın bir sis gibi kuşatıyor ve beni tedirgin edici bulunmayışlara ya da uzak geleceklere doğru boşuna uzanmaktan alıkoyuyor. İçimde neşesiz bir yaşama zevki yeniden uyanıyor, tütünden, kahveden, er ocağının havasından zevk almamaya çalışıyorum. Her türlü duygu sorunu, (üzüntü, neşe, kayıtsızlık) içinde yaşanılan zamanın çeşitli *yoğunluk* derecelerine bağlıdır. Üzüntülü durumların çoğunda, şimdiki zaman öylesine cılız, öylesine saydam olmuştur ki, insanın bakışı onu deler geçer; şimdiki zaman artık gelecek zamandan ayıran ve kırılamayan bölmeden başka bir şey değildir; soyut bir ışıkla, gölgesiz atölye ışığıyla aydınlatılır; insan orada kendini büyük ve boş bir salondaki gibi huzursuz duyumsar.

Her duygu buyurganlığında[361] –benimki gibi– bilmem nasıl bir sahtelik, içten olmayış vardır. Duygu buyurganlığı, yalnızlıktan kaçma yolunda bir girişimdir. Fakat bunun ne anlama geldiğini anlamak gerek. Bu sabah bu evrensel gereksinimin tokadını yedim: *sevilmeyi* istedim. İnsan seviyorsa sevilmeyi isteyecek olmak ilk bakışta o kadar açık görünmez. Hele harcıâlem psikolojinin ilkelerine göre. O ilkeler kabul edilirse ve insan eksiksiz bir varoluşçu bütünse, sevgisinin nesnesine yani aşık olduğu kişiye sahip olmayı, o kişinin gece gündüz kendine bağlı kalmasını, onun boyun eğmiş köle gözlerinde, gülüşlerinde tam bağımlılığı okumayı isteyecektir. Fakat daha ileri gitmesine ne gerek var? Benzer bir bağımlılık durumuyla, karşılığını almaktan çok uzak olduğunu ol-

361) Yazarın kullandığı tamlama: *imperialisme de sentiment*; emperyalizm sözcüğünün bu anlamda kullanılışı ancak 1995 sonrası sözlüklerde bulunuyor; bunlar arasında yazarlardan örnek veren iki yeni sözlükte örnekler Sartre'ın yaşam arkadaşı Simon de Beauvoir'dan (Castor) alınmıştır.

dukça iyi bildiğimiz bir durumla, sandığımızdan sık karşılaşırız. O bağımlılık, tam bir boyun eğmenin ötesine geçerek kölelikten kaçıp kurtulan, sevgisini istediğimiz özgür bilince doğru giden o arayışı daha zor, daha çetin kılar. Şunu anlıyorum ki, sahip olunan canlı varlığın sevgisi, sahip açısından, işi çok kolaylaştırır. Bununla birlikte, aynı zamanda görüyorum ki, saltık gücü isteyenin aşka aldırdığı yok. O, korkuyla yetiniyor. Zorba hükümdarlar, diktatörler uyruklarının sevgisini bugüne kadar ancak politika gereği istemişlerdir. Daha ucuza çıkacak bir yol bulsalardı, hemen onu izlerlerdi. Fakat, bunun tersine, sevilen varlığın tam kul köle oluşunun da seven kişide aşkı öldürdüğü olabiliyor. İnsanın sevdiğinden çok sevilmesi, her zaman hem güven verici hem rahatsız edici bir durum. Bu genel gerçeklikler sevenin sevdiği varlıktan tam kul kölelik beklemediğini yeterince gösterir. Seven, taşkın ve zekadan yoksun bir tutkunun nesnesi olmayı pek istemez. İstediği şey, gösterişsiz, ufacık bir şey, tutkuyla özgürlük arasında kararsız bir dengedir. Her şeyden önce özgürlüğün sevgi durumuna geçme kararını kendiliğinden vermesini, ve bunun sadece serüvenin başlangıcında değil, her an olmasını ister. Seven için hiçbir şey sevilen varlıkta *sevginin özerkliği* diye adlandıracağım şey kadar değerli değildir. Ben kendi hesabıma, Wagner'de ya da Bédier'de o aşk iksiri[362] öyküsünü okurken hep hoş olmayan bir izlenim altında kalmışımdır. Tristan ve İzolde bir iksir için saçlarını başlarını yolmuşlarsa da, onlar beni hiç ilgilendirmez; onların sevgisi bir hastalıktan, bir kan zehirlenmesinden fazla bir şey değildir.

362) Tristan ve Isolde söylencesine gönderme. Besteci Richard Wagner (1813-1883) bu söylenceden bir opera yaratmış (1865), Ortaçağ tarihçisi Joseph Bédier (1864-1938) ise söylencenin unutulmuş metnini bulup çıkararak zamanın Fransızcasına çevirmiştir (1900).

Aşklarının kaynağının ne olduğunu kafamdan çıkarıp atamadığım için, öykünün en dokunaklı bölümlerini hiç etkilenmeden okuduğumu anımsıyorum. Bana gelince, dünyanın en güzel kadınına bir büyüyle tutulmamı önerseler, insan boyutlarında bir bebekle yatıracaklarmış gibi olurum. Sevdiklerimin özgürlüğü kadar değerli bulduğum bir şey yoktur. *Ama da tuhaf bir duygu buyurganlığı*, denebilir buna. Evet ama, bu özgürlük, ona hiç saygı göstermesem de, benim için değerlidir. Amacım onu ortadan kaldırmak değil, ona saldırmak. Peki, saldırıya uğrayan bir özgürlük özgür kalabilir mi? *Baştan çıkarılmış* bir kadın artık özgür olabilir mi? İşte tüm sorun burada. Fakat işte, sanırım, yanıtın metafiziği gibi bir şey, güvenilir bir bilgi sevgide saklı: Özgürlük hiçbir durumda özgür olmaktan geri kalamaz. Biliyorum ki, aşkın biraz modası geçmiş bir süsü köleliktir, zincirlerle, halkalarla simgelenen kölelik. Fakat ben köle olmaktan yakınan insanları pek ciddiye almıyorum. Seçmek gerekir, diyebilirsiniz. Özgürlük doğası gereği özgür kalacaksa, hiçbir şey onu zincirleyemezse, nasıl saldırılabilir ona? Bunda bir çelişki var. İnsan nasıl olur da özgür kalmasını istediğini zincire vurmaya kalkar? Bununla birlikte, hiç kuşkusuz, sevilme isteği demek olan şey budur yani başkasını saltık özgürlüğü içinde yakalamak. Örneğin, amacı acı vermek olan sadizmin kökü budur. Sadist, işkenceyi kurban imdat isteme zorunda kalıncaya kadar sürdürür; o imdat çığlığını işkence görenin özgürlüğü hesabına yazmaktan tat alır; bağırmaması ***mümkündü***, ağzını açmadan işkence altında ölmeyi seçebilirdi. Nitekim, sadistin kurbanına şöyle bir seçim önerdiğini çoğu zaman görürüz: Ya istemediğin –doğru bulmadığın– o işi uslu uslu yapacak-

sın ya da bedenin acı çekecek. Kurbanda bir özgürlük sarhoşluğu uyandırmak ve çekişmeyi olduğu gibi özerklik alanında tutmak için seçim böyle önerilir. Yola getirilmiş kurban razı olduğunda, sopa yiyen Yahudi *Kahrolsun Yahudiler*, diye bağırdığında yine de gerçek bir seçim yapıyor demektir. Sadist için doyum işte baskının, zorun özgürlüğü başlattığı, özgürlüğün de sadizmin dayattığı baskıyı, zoru üstlendiği o çifte görünümlü andır. Sadist bilir ki hep seçimin yapılacağı bir an gelecektir ve kendisinin baskısını gittikçe artırarak beklemekten başka bir şey yapması gerekmemektedir, ancak kurban yine de razı olduğu anda özgür kalacaktır. Özgürlüğün yok edilemeyeceği yolundaki bu kesinlik sadistin cesaretini kırabilir ya da onun dışında herhangi birini yüreklendirebilir. Fakat sadist öyledir ki, bu çelişki, bu olanaksızlık, sözcüklerin uyuşup böylesine bir araya gelmesi onu coşturup harekete geçirir: Onu çeken şey, tutsak bir özgürlüktür. Kötülüğün yüreğinde her zaman her şeyin önünde gelen bir boşluk bulunur ve kötünün aldığı zevkin acı bir tadı vardır. *Aşk bir sadizmdir*, demiyorum ama sadizm kaynağını aşktan alır. Sevilmek isteyen, özgür seçim üzerinde baskı yapmaz. Fakat onu en fazla coşturan hareketler ve sözler, sevilen varlıktan gelenlerdir. Yani bunlar öne çıkmama, gösteriş yapmama, geri çevirme istencinin hareket ve sözleridir, o istenç birdenbire yepyeni bir özgürlük, boyun eğen, kabulü seçen, işi oluruna bırakmaya karar vermiş bir özgürlük karşısında yenilir. Bu özgürlük *kendi kendisi tarafından* esir edilmiştir; delilikte olduğu gibi, düşlerde olduğu gibi, kendi üzerine dönüp tutsaklığını ister. Sevilen varlığı görme, ona dokunma, onu okşama gereksinimini kendi kendisine yaratan bir öz-

gürlük, işte sevdiğimizden istediğimiz budur. Bu özgürlüğün o şaşkınlık içinde bile özgürlük kalması için, onun kaçıp kurtulmasından, kendini toparlayıp biraz sonra eski durumuna *karşı* özgürlük olarak ortaya çıkacağından korkmaktan hoşlanırız. Oysa, özgürlüğün doğası tam da budur işte. Her sevgi düşüncesi, sevginin her açığa vuruluşu, bizi yaşanan ana getirir, şimdiki zamana dayar, çünkü onlar gelecekte tümden özgür olan bir özgürlüğün sonucudur. Geleceği getirecek olmalarının önemi yoktur, seven kişi o yeminler karşısında titremekten geri kalmaz, çünkü sevginin içinde sessiz bir özgürlük bilgisi saklıdır. Bu da şuradan belli ki, sevilen varlıkta salt kendisinden kopardığımız bağlılık yeminine bağlı kalan bağlılık olacak bir sevgiyle yetinmeyiz. Bir kadın bize *sizi seviyorum, çünkü bir gün size bağlılık yemini etmiştim; kendime bağlılığımdan ötürü ben sözümden dönmek istemem*, dedi mi ona kesinlikle kızarız. Bizi sevmesini, dün nasılsa bugün de aynı biçimde özgürlüğünü kendinden kaçıp kurtulmakta kullanan bir özgürlük içinde sevmesini isteriz. Bu, bizi hemen o an yeni bir aşk yemini istemekten de alıkoymaz. Şu halde, başkasından istediğimiz şey, her zaman sallanan ve sürekli yenilenen, bizi sonsuza dek baş hedef alıp üzerimize gelen o özgürlüktür. Sevdiğimiz varlıktan istediğimiz, onun özgürlüğünün bizim için tutkusal belirlenimcilik[363] oynamasıdır.

Şimdi iş, *niçin* bunu istediğimize kalıyor. Çünkü en çok rastlanan ve en güçlü olan bu sevgi biçimi, esir özgürlüğü arayan, başkasında özgürlüğü ancak ona saldırmak amacıyla isteyen sevgi, gerçek olmaktan, içtenlikten tümüyle uzaktır.

363) Yazarın kullandığı ad: *le déterminisme*; gerekircilik, muayyeniyet (T.S.).

Başka sevme biçimleri de vardır. Fakat, içtenlikten böyle uzak oluş yol gösterebilir, çünkü aslında diyebiliriz ki, içtenlikten uzak varoluşun her biçimi, o niteliğinden ötürü, içtenlikten uzak olduğu için, aranır, istenir. Biliyoruz ki, içtenlikten, içi dışı bir olmaktan uzak oluş, olumsallığın saçma, usdışı niteliğini ***kaldırmak*** için bir dayanak aramadır. Sevilme isteğinin amacı, bana, başkasını kendi varoluşumuzun dayanağı yapmaktır gibi gelir. Bizi seven kişi, bizim de onu sevmemiz koşuluyla, olumsallığımızı kaldıracaktır.

Şimdi bunu açıklamak istiyorum.

Sevginin başkası ile ilişki yaratmadığını görmek gerekir; sevgi, ***başkası-için***'in kendi varlığımızda bize saldıran varoluşçu tabanı üzerinde ortaya çıkar. Başkası için varolmanın, yani başkasının sonsuz özgürlüğüne yansıtılmış ve korumasız bir dışarı olarak varolmanın, kendi-için'in doğasında bulunduğunu söylemiştim. Kendi-için'in ta içinde benim-için olmak benim doğamdadır. Başkası ***olmamamın*** tek yolu başkası ***için*** olmaktır. Kendime ***başkası-olmayan-varlık*** olduğum ölçüde yine kendime ***başkası-için-varlık*** olurum. Doğa gereği başkasının ***saldırılarına açığım***, başkasının sonsuz özgürlüğü önünde kendi kendime ***tehlikede***'yim. Başkasının benim hakkımda beni etkilemeyecek, bana zararı dokunmayacak bir ***tasarım'a*** sahip olduğunu öne sürüp de tasalanmamam olanak dışı. Bu hiç doğru değildir. Aslında, varoluşumla başkasında, onun ilke olarak hiçbir biçimde etkileyemeyeceğim özgürlüğünde ***bağlanmışım***. Bu, bilinçler arasında sıradan ilişkileri –bilinçlerin başkası-için'in birleştirilmesinde çoğul durumda varolmaları olgusuna dayanan ilişkileri– betimlemeyi amaçlar. İçten olmayış, burada, başkası-için'in varoluş-

çu birliğini görmezden gelmektir; bu, *başkası beni şöyle ya da böyle düşünüyor* diye bir bahaneye dayanarak yapılır. Fakat kendi-için'in dünyada ortaya çıkışında belirlenen preontolojik –veya varlık bilgisi öncesi– kavrayış, gerçekliği görmezden gelme yolundaki bu denemeleri işlemez ya da olsa olsa gelişigüzel zamanlarda işler kılar. O zaman bir açılma, perde kalkması oluşur. Pısırıklık bu açılmalardan biridir. Başkası tarafından sevilmeyi istememiz demek, kendimizin başkası-için-olma'sını yeniden ele geçirmeyi istememiz demektir; bunu, biz başkasının özgürlüğü *için* korumasız olarak nasıl bir çıplaklık içindeysek o özgürlüğün bu çıplaklığın karşısında kendi kendini esir etmesini sağlayacak yolda davranarak yaparız. Ne var ki, bu sevilme istencini, örneğin, değer verilme istenciyle karıştırmamak gerekir. Değer verilmeyi istediğimizde, kendimizi başkasına o başkasının –kendi öz ilkeleri uyarınca hakkında belirli yargılar vereceği– bir varolan olarak sunarız. Fakat başkası tümden özgür kalır; örneğin kötülükle, kötü niyetle davranabilir. Halbuki, sevilme istencine bakarsak, bunda tam tersine başkasının kendiliğinden, kendi özgürlüğü içinde, kendi kendini baskı altına almasını, karşımızda özgürlüğüne özgürlüğünü yadsıtmasını bekleriz. Ancak bu aşamada onun özgürlüğünden gelecek saldırılara açık olmayı keseriz. Özgürlük karşımızda bir bağımlılık durumuna girerse, onun karşısında savunmasız kalma durumumuz sona erer ve artık, olabildiğince, onun karşısında *dışarısı* olmaktan çıkarız. *Özgürlük için* ne isek onunla, kendi-için'in kendisi ile olan ilişkilerine benzer ilişkiler kurarız. Başkası-için kendi-için'den ayrılıp kopmak şöyle dursun, herhalde onun doğal uzantısıdır. Bizi sevenin özgürlüğü içinde ve se-

vildiğimiz sürece *güvenlikte* oluruz. Şu halde, kendimizi bir kimseye sevdirmemiz, ona kendimizin olumlu bir görünümünü sunmaya çalışmak değil, *özgürlüğün orta yerinde güvenlik içinde varolmaktır*.

Fakat dahası var. Geçen gün her isteğin *sahip olma isteği* olduğunu göstermiştim. Her sahip olma da, özel bir nesneden geçerek dünyaya sahip olmadır. İsteğin doğası öyledir ki, istenen nesne bize her zaman dünyadaki-varlığımızı olanaklı kılan vazgeçilmez koşul olarak görünür. Bunu, beş ya da altı yıl önce tütünü bırakma kararı verdiğimde yaşamıştım. O zamana kadar o kararı vermekten beni alıkoyan şey, gün boyu beni rahatsız edecek çeşitli yoksunluklar değildi. *Tütünsüz bir dünya*nın baştan başa solgun, ölü gibi olacağını sanırdım. Filmi pipomu tüttürürken seyretmezsem sinemadan ne zevk alacağımı kestiremiyordum. İki yudum arasında bir nefes çekmezsem alkolden fazla bir şey beklemeyecektim. Hattâ elimde pipom olmazsa arkadaş sohbeti de bana pek bir şey demeyecekti. İnsanın sevdiği şeylerden herhangi birinden vazgeçmesi, dünyayı değiştirmesi demek. İsteğin nesnesi bizden kaçtığında dünya parmaklarımızın arasından kayıp gidiyormuş gibi olur. Herhalde bunun içindir ki, uygun bir iyileşme yolu nesnenin nesneyi kendisine indirgemekten geçer. Fakat o indirgeme gerçekleşir gerçekleşmez, artık onu istemez oluruz. Tütünü gerçek boyutlarına yani *dünyadaki* öteki oyalayıcılardan herhangi biri düzeyine indirgeme yürekliliğini gösterdiğimde, pipo içmeyi kolayca bırakabildim. Şu halde, istek dünyanın isteğiymiş ve sahibolma, kendinde ile kendi-için'in 'kendinin nedeni'[364] düşüncel birliği içinde kay-

364)Yazarın başka yerlerde *causa sui* olarak verdiği tamlama.

naşmasıymış. Oysa, bir kimse beni seviyorsa ve beni istiyorsa, sadece onun özgürlüğü açısından güvenlik duymakla kalmam, aynı zamanda beni seven için taşıdığım 'başkası-için kimliği, *dünya* olur. İşte böylece, başkasının dünyadaki-varlığı'nı olanaklı kılan vazgeçilmez koşul olarak –ve başkası-için kipinde– gerçek varolan olup çıkıyorum. Ve ben olan bu dünya, bu ağaçlar, bu sokaklar, bu gökyüzü, bu deniz (Stendhal'in kristalleşmesinin[365] derin anlamı: sevilen varlığın dünyaya dönüşmesi) bunlar isteklerimin en başta gelen amacının ta kendisidir, çünkü başkası ve ben sadece tek bir dünyaya sahibiz. Böylece, ilk yapısında dünyanın isteği olan ve hem hiçleştiren hem hiçleştirilen durumundaki kendi-için, istenen dünyanın ta kendisi olarak başkası-için kimliğiyle vardır. Bu, kendi-için ile dünyanın birleşmesi bir derece daha daraldığı anlamına gelir; çünkü o birleşme, şimdi, kendi-için'le başkası-için'in tek bir insan gerçekliğini amaçlayan birliğinin tipindedir. İşte kendini sevdirmek tam da budur: *Kendi-için ile dünyanın, kendi-için ve başkası-için birliğinin tipine uygun olarak birleşmesini gerçekleştirmemiz ve bunu bizi dünya olarak istemek üzere kendini sınırlayan bir özgürlüğün içinde yapmamız.*

Pek basit şeyleri çok karma biçimde dile getirdiğim, aşığın sevdiğinin gözünde *dünyada her şey olmak* istediğinin öteden beri bilindiği söylenebilir. Bunun pekala farkındayım ve aşkın psikolojisini yapmaya da kalkmıyorum. Sadece, şuna dikkati çekmek istiyorum: İnsansal gerçekliklerin kendi aralarındaki ilişki başkası-için kipinde değilse, bir erkeğin günün birinde

365) Duygu ve düşüncelerin somut nitelik kazanması. "Kristalleşme dediğim şey, karşısına çıkan her şeyden zihnin sevilen nesnenin yeni gelişmelere sahip olduğunu bulup çıkarması işlemidir." Stendhal

bir kadının gözünde *dünyada her şey olmayı* kafasına koymasının nedenini anlamaya kalkmak bir şeye yaramaz. Kadına önem verdiğinden mi kafasına onu koymuştur? Fakat kadını gün boyu görebiliyorsa, istediği zaman kadınla yatabiliyorsa, böyle bir şey gerekli değildir. Kendisinin kadına önem verdiğince kadının da ona önem vermesini istediği için mi? Peki, neden bunu istesin? Erk istenciyle mi? Erk istencinin kendisinin, geçen gün gösterdim, varoluşçu bir açıklamaya gereksinimi vardır. Psikolojinin yanlışı, şu ana kadar, basıncın cıvayı tüpte nasıl yükselttiğini göstermek için bir cıva kabına hava dolu bir tüpü boca eden fizikçinin yanlışına denk oldu. *Tüpün boş olması gerektiği için* cıva yükselmezdi. Biz de kendimiz varoluşçu bir boşluk değilsek de, Pascal'e göre, insanlar beğensin diye bize en kötüsünden çılgınlıklar yaptırtan o acayip şişinmemizi hiçbir zaman anlayamayacağız.

Fakat, devam edelim, böyle söylememin nedeni, samimiyetsizliğin o noktada gizlenmesi. Sevdiğimiz kişi bizi sevsin de, onu kendi varlığımızla doyuralım, pohpohlayalım, yüceltelim istiyoruz. Fakat bu cömertliğimiz çıkara dayanıyor. Artık *çağrılı* olduğunu duyumsadığımız bu varoluş, gözlerimizde olumsallığını yitiriyor; özgür bir bilincin isteğini karşılamak üzere kendi isteğimizle gittiğimizi ileri sürüyoruz. Ellerimizin üzerinde sevdiğimiz o mavi damarlar, iyiliklerinden oradalar. Ellerimizin üzerindeki o sevdiğimiz mavi damarlar, iyiliklerinden oradalar. Gözlerimiz, saçlarımız, kaşlarımız olduğu için, onları bıkıp usanmadan, bir cömertlik coşkusu içinde verip dağıttığımız için ne iyiyiz. Sevilmeden önce yaşamımızın nedeni ortaya konmamış ve her yana dağılan bu taşkınlığından tedirginlik duyarken, şimdi de bu aynı yaşam, bi-

zimkine benzer –ve bizim de kendimizinkiyle birlikte istediğimiz– bir özgürlükle sonsuz ayrıntılarında aranıyor ve yeniden ele alınıyor. Aşk neşesinin tabanı burada: Varoluşunun haklı bir nedene dayandığını duyumsamak. Aslında hiç de öyle değiliz, sadece yalnızlığımızı yitirmişiz; sevdiğimiz varlık bizi içine alıyor, biz de, tıpkı devekuşunun kafasını kuma gömmesi gibi, başımızı onun göğsüne saklıyoruz. Çünkü haklı bir nedene dayandırılamaz olumsallığımızı üstlenmedikçe yalnızlığımız varolmaz. Hiçbir aşk bize varolmasının haklı nedenini gösteremez. Aslında ben, en çok, sevmeksizin sevilmeyi aklına koyan insanlardaki o samimiyetsizliğe kızıyorum. Fakat işte kendim çoğu zaman o insanlardan olmuşumdur. Bir gönül ilişkisinde beni en çok çeken şey, bir bilince bir sanat yapıtı gibi *gerekli* görünme gereksinimidir. Onu çok hoşnut etmek için üretilmiş bir cennet meyvesi gibi. Fakat şunu da söylemeliyim ki, insan kendi de sevmeye başlar başlamaz, sevilen kişiden gördüğü sevgi ne olursa olsun, yalnızlığa dalar. Fakat burada bundan söz etmek fazla zaman alır; çünkü o durumda aşkın ne olduğunu anlatmaya kalkmamız gerekir. Benim elbet o konuda birtakım düşüncelerim var ama, aşk doğası gereği *cinsel* olduğundan, kuşkusuz bir cilt tutar. Sadece bir kimsenin gözünde her şey olduğumuz için bizi o kimseye *bağımlı* kılan o tuhaf samimiyetsizliği burada en önemli noktasından ele almak istiyordum. Pek anlaşılmıyor ama, ben bu metafizik betimlemede olduğu gibi kendimi anlattım. Yarın, daha sade bir anlatımla, kendimi başkasıyla olan ilişkilerim içinde betimleyeceğim. Şunu da kaydetmeliyim ki, Paris'te kaldığım süre içinde yitirdiğim o içtenliğe benzer şeyimi yeniden kazanmaya çalışıyorum ve zahmetlice

oluyor. Yani, aslında, kendimi yine yalnız duyumsuyorum. Sevdiğim insan ve nesnelerin (eski ve saçma monadik[366] anarşizm) *yanı başında* değil, kendisine önem verdiğim ve bana önem verebilecek insanların *ötesinde* yalnız. *Benim* savaşımı ve yazgımı yeniden buluyorum. Üstelik, şu sırada, durum pek iyi değil ve zaman, bilmem hangi İtalyan gazetecinin dediği gibi, hiç de Almanya'ya karşı değil. Ödleri patlayan İskandinav ülkeleri Finlandiya'nın boğazlanmasına ses çıkarmıyorlar ve sakin görünüyorlar. İtalya Reich[367] ile bir yaklaşma çeviriyor gibi; bize gelince, biz hâlâ düşmanı hangi ucundan tutacağımızı bilmiyoruz. Her yandan görünüm, kendi ufak kişisel öykülerimi bir yana bıraktıracak denli karanlık.

Bugün saat 10.15'te ilk tifo aşısı yapıldı. Şimdi saat 19.45; biraz ateşten ve kolumun altında hafif bir sızıdan başka bir şey duymuyorum. Günü er ocağında geçirdim. Şimdi oradan oldukça hoşlanıyorum. Genel Kurmayın Wangenbourg'daki 3. dairesine atanan Mistler'den mektup geldi: "On gün oldu, kırtasiyecilik zoru altında yapılan bazı işlemlere hâlâ pek şaşıyorum. Onlar yüzünden, burada savaş bir tuhaf görünüyor. Ne yazık ki, defterlere malzeme sağlayamıyorum. Nasıl yaparım? Ben burada *cepheden gelen arkadaş*'ım. Gülünç, değil mi? Eylülde çoğu dışarı çıkarken altı aydan beri burada kapalı kışla yaşamı sürenlerin gözünde ne saygıdeğer bir konum."

İkinci tertip izinlerin son derece kısa arayla verilmesi as-

366) Fr.la monade (<L.at.monas=birim) sözcüğünden; yalın, etken ve bölünmez öz niteliğiyle bireye ait olan.
367) Alman devleti.

kerleri çok kuşkucu yaptı. "Demek ki," diyorlar, "baharda büyük patırtı kopacağından korkuluyor?" Sonra, içlerini çekerek şöyle ekliyorlar: "Ne yaparsın, bu da bir şeydir." En iyimser olanlar, ikinci tertip izinler 30 Nisan'da biterse sekiz ayda iki kez izne çıkılmış olunacağını, komuta makamlarının belki kendi kararlarıyla uyumlu olmak amacıyla sevkıyatta acele ettiğini ileri sürüyorlar. Bir de, alayla şöyle söyleniyor: "Moral için yapıyorlar bunu." Hepsi de, muzip bir havayla: "Bunun altından bir şey çıkar. Nedensiz bir şey yapmazlar bunlar," diyor. Bizimkilerden daha yeni döndükleri için izni kabul etmeyenler var. Bir kısmı da acı bir alayla: "*Amma da sık geliyor*, diyecekler bizim orada," diyor.

28 Çarşamba

Geceyi iyi geçirdim ama biraz ateşim vardı. Ağzım acı. Dediklerine göre, benimle birlikte aşılananlardan ikisi, güçlü kuvvetli delikanlılar, günün içinde bayılmış. Bunu duyunca dün bende de iyiye yorulmayacak bir gevşeklik olduğunu anımsadım. Pek önem vermemiştim. Üzerine düşseydim hemen artardı ve, kesin, ben de bayılırdım. Bayılma, sinir krizi geçirme, deniz tutması gibi şeylerin insanın kendi kendinin iznine bağlı bulunduğunu bir kez daha saptadığım için hoşnudum. Burada, bir kez daha, insanların kendilerine izin verip vermemelerine göre sınıflandırılabileceğini söyleyeceğim. Yürüyüş yaptığımızda Castor nasıl yorgunluğa onay verir, kendisinin yorulmasına izin verir, sonra da yorgunluk hoş ve istenen bir durum olacak biçimde kendini o duruma gömerse, bana da, tersine, aynı yorgunluk hiç hoş gelmez; onaylamadığım, izin vermediğim için kendimi kesinlikle *öte-yanda*

duyumsarım. İnsanın kendinden yana olmasının bir yolu var, ben bunu bilmiyorum; ama bilmeyişimin üstünlükleri de sakıncaları da eksik değil.

Fakat, bugün için, tümden betimlemeci ve tarihsel görüş noktasından olmak üzere, buyurganlığım ve başkasıyla olan ilişkilerim sorununu ele almak istiyorum.

Daha önce de söylediğim gibi –bu, belki şaşırtabilir– küçüklüğümde güzel bir çocuktum. Güzel ve şımartılan bir çocuk, yani herkesle hoş geçinirdim. Geçtiğimiz kentlerin hepsinde *nişanlı*lanm vardı, sevecen aileler de, bu nişanlılıklara iyi gözle bakardı (altı ya da yedi yaşlarındaydım). Kızlarla birlikte olmayı erkeklerle birlikte olmaya açıkça yeğ tutardım. Zaten bana sertliği öğretecek babam da ağabeyim de yoktu; bir kadınlar âlemi üzerinde tahtını kurmuş bir küçük kraldım. Öte yandan, daha o zamandan oyuncuydum. Estetik amaçlı icatlarla, oyun, şiirsel kurgu, söylev gibi uydurmalarla kendimi beğendirmeye çalışırdım. Dokuz yaşıma gelirken annem bana bir kukla almıştı; ne zaman biraz param olsa tiyatroma yeni bir oyuncu alırdım: Yahudi, Jandarma, Kocakarı, Maskara, vb.. Bir de, Vichy gazinosunda sattıkları ve doğru dürüst kullanmasını bilmesem de bende aptalca bir hayranlık uyandıran Bibabo vardı ki, onun giysisini değiştirebiliyordum, çünkü başı çıkarılabiliyordu. Bütün bu oyun kişileri başları kaba kağıttan (Bibabo'nunki kursaktandı) yapıldığı için beni biraz düş kırıklığına uğratırdı. Lyon tipi kuklalarınınki gibi ağır ve gösterişli tahtadan başları olsun isterdim. Fakat olsun; pek çok çocuk gibi ben de bir kukla oyununda ince, insan niteliğinden uzak, yapay ve gerekli şeyler olması karşısında duyarlık beslerdim. Sahici tiyatroda saçma bir ger-

çekçiliğe sapılmazsa tüm karakterlerin bulunduğunu geç anladım. O zamanlar *Bay Rüzgar ile Bayan Yağmur* diye pek eski bir çocuk kitabı okuyordum. Küf koktuğu, yırtık ve lekeli olduğu için bana çok saygıdeğer gelirdi; herhalde annemin çocukluğunu da büyülemiş olmalıydı. Aklımı başımdan alan bu kitabı bugün bile bulmayı isterdim. Kitaptaki kahramanlardan birinin sihirli bir kukla tiyatrosu vardı; bir küçük sopayla üç kez yere vurulunca kuklalar kendi kendilerine oynamaya başlıyordu. Tahtadan küçük kolları kalın iplerlerle eğilip bükülmeksizin kaldırılmış askerleri gösteren gravürlerini bugün hâlâ şöyle böyle anımsıyorum. Evet işte, kendi başıma birçok oyun tasarlamış ve oynamıştım. Önce oturduğumuz apartmanın banyosunda (o tarihte büyükbabam ve anneannemin yanında Soufflot sokağına açılan Le Goff sokağında, altıncı katta oturuyordum). Sonra, yavaş yavaş yüreklendim; kuklalarımı bir havluya sarar, Luxembourg bahçesine götürürdüm. *İngiliz Bahçeleri* denilen kesimde bir bahçe koltuğunu gözüme kestirir, koltuğun bacaklarını havluyla perdeler, kuklaları ellerime eldiven gibi geçirip kol dayanacak yan dikmelerin arasından gösterirdim. Bahçe koltuğu basbayağı kabul edilebilir bir sahneye dönüşürdü. Kendim içinmiş gibi yüksek sesle oynayıp konuşurdum ama ne beklediğimi pekala bilirdim. Zaten, beklediğim, daha ilk gün, on beş dakika içinde gerçekleşti: Çocuklar oyunlarını kesip uslu uslu koltuklara, sandalyelere oturup bu bedava gösteriyi dikkatle seyretmeye başladılar. Bu yolla kız arkadaşlar edindim. Hele bir Nicole vardı ki, benim yaşımda olmalıydı, yüzü çilliydi; o sıradaki ***nişanlım*** o oldu. Onu çok severdim, çünkü sevgisini kendi yaratım ile elde etmiştim. Daha o zamandan –belki yaz-

ma isteğimdeki en derin etmen o olmuştur– sanatla aşkı birbirine bağlıyordum; öyle ki, oyuncu ve öykücü yeteneklerim olmazsa o küçük kızların sevgisini kazanamayacakmışım gibi gelirdi. Kazansam bile doyurucu olmazdı. Görünüşüm için, fiziksel çekiciliğim için beni sevmelerini hiç istemezdim; insanların benim yaratılarıma, güldürü, konuşma, şiirlerime vurulmaları, beni onlardan yola çıkarak sevmeleri gerekiyordu. İşte bundan ötürüdür ki, o sıralarda Zamacoïs'in *Les Bouffons*[368] oyunu beni pek çekerdi; çünkü o oyunda bir prenses Jacasse adında bir kambura (hoş, adamın kamburunun takma olduğu sonradan anlaşılıyordu ya) adam çok iyi konuştuğu için âşık oluyordu. Çirkin erkeğin de umutları olabileceğini gösteriyordu: eksiklerini güzel konuşmasıyla kapatıyordu.. Ama ben o zaman henüz çirkin değildim, bunu belirtmek isterim. Güzel sarı saçlarım, dolgun yanaklarım vardı, şaşılığım daha pek belli olmuyordu. *Les Bouffons*'u çok severdim ama, *Cyrano* beni isyan ettirir ve üzerdi. Roxane nasıl oluyor da budala Christian'ı sevebiliyordu? Nasıl oluyor da daha ilk günden Cyrano'yu[369] fark etmiyordu? Cyrano benim için, o sıralarda, eksiksiz aşık tipini canlandırırdı. Bütün bunların altında, ilerideki çirkinliğimi sezinlemenin ötesinde bir şey vardı. İnsanın büyüklüğünün bir çeşit algılanışı ki, her ne kadar o çocuksu biçimi yitip gittiyse de, o insanın büyüklüğü düşüncesi beni hiç bırakmadı. İkinci defterde bu konuda duyduklarımı açıklamıştım. Büyüklük, benim gözümde, alçaklığın üzerine kurulmuştu. Zihin, bedenin yoksunluklarını kendi hesabına üstleniyor, onlara egemen oluyor, adeta onları yok

368) Miguel Zamacoïs (1866-1940), şair ve sahne yazarı; les Bouffons (=Soytarılar, 1907).

369) Şair ve sahne yazarı Edmond Rostand'ın (1868-1918), Cyrano de Bergerac (1907) oyununun üç baş kişisi.

ediyordu ve, çirkin vücut aracılığıyla ortaya çıktığında daha da parlak oluyordu. *La Belle et la Bête*[370] öyküsünü severdim, çünkü ondaki Ucube başlangıçtaki görünümüyle Güzel'in ilgisini çeker, onu kendisine acındırırdı. Hattâ, daha sonraları, on altı yaşıma doğru, aynı konuda bir öykü yazmıştım. Çok daha sonra ise, Yüksek Öğretmen Okulundayken bu yalın duyguya benzer bir şey, içimden şimşek hızıyla geçti. André Bellesort'un[371] Balzac hakkında yazdığı bir kitabı okuyordum. Balzac ile Bayan Hanska'nın ilk buluşmaları anlatılıyordu. Birbirini tanımayan bu iki kişi, sanırım Promenade'da[372] buluşacaklar ve birbirlerinin kim olduğunu anlayabilmek için bir işaret saptıyorlar. Bayan Hanska pek özenti bir zarafetle giyinmiş iri yarı bir adamın elinde o işaretle kendisine doğru yürüdüğünü görüp dehşete kapılıyor. Korkusundan, bir an kaçacak gibi oluyor. "Fakat," diyordu Bellesort, "adamın gözlerini gördü ve kaldı." Beni derinden etkilemeye bu kadarı yetmişti. Şurası da var ki, o sırada artık çirkinliğimin farkına varmıştım, bundan ötürü de acı çekiyordum. On yaş dolaylarında okuduğum romantik yazarların da kuşkusuz bu büyüklük düşüncesini geliştirmede payı olmuştur. Çirkin vücutlar, yüce ruhlar izleğinde birçok yapıt, örneğin Triboulet.[373] Fakat asıl imrendiğim o ruh yüceliği değil, daha çok o şaşılası dize-

370) Yazar Bayan Jeanne-Marie Leprince de Beaumont'un (1711-1780) küçüklere seslenen *Magasins des Enfants* başlıklı kitabında yer alan öykülerden biri: Güzel ve Ucube, 1758; Sartre bu satırları yazdıktan beş yıl sonra Jean Cocteau tarafından filme alınacaktır.

371) André Bellesort (1866-1942), etnolog, yazar, eleştirmen, çevirmen; Balzac hakkındaki kitabı 1924'te yayınlanmıştır. Bayan Hanska, Balzac'ın hiç görüşmeksizin, uzun bir mektuplaşma ile tanıdığı ve yaşamının sonlarında evlendiği Slav kontes.

372) İsviçre'nin Neuchâtel kentinde bir gezinti yeri.

373) Triboulet (~1498 - ~1536), Fransa kralları Louis XII ve François I zamanında yaşamış ve Victor Hugo ve Giuseppe Verdi'ye Rigoletto'yu esinlemiş olan saray soytarısı.

ler, bir kadının elini ayağını kesip okuyana hayran bıraktırdığını sandığım o uzun parçalardı. Söylemeye gerek yok ki, düşlediğim aşkın cinsellikle bir ilgisi yoktu. Şiirleri okuyan kişi kadını kucaklıyor ve sevecenlikle okşuyordu. Hepsi o kadar. Şiir okumaların sonunda ortaya çıkacak bedensel tatları hiç düşünmediğim gibi, serüvenin sonunun nereye varacağı da tasam değildi. Birbirlerini şefkatle seviyor ve birlikte pek mutlu yaşıyor olmalıydılar. Ne var ki, böyle son buluş bana sıkıcı geliyordu. Beni çeken, baştan çıkarma girişimiydi. Kadın bir kez baştan çıkarıldı mı, onu kendi yazgısına bırakıyor ve hemen arkasından kahraman için yeni baştan çıkarma girişimleri tasarlıyordum. Elbette *sözcüklerin* bu baştan çıkarıcı gücü düşüncesini içinde yaşadığım akademik havadan almıştım. Kadınları ağzından bal damladığı için fetheden okumuş Don Juan olmayı böylesine düşlemem de, yine, zihinsel değerlerin üstünlüğünü kabul etmenin bir biçimiydi. Elbette, bütün bunların altında, bir bedenin ne olduğunu ruhsal bakımdan bilmeme, fiziksel sıkıntının nasıl bir şey olduğunu zihinde açıkça canlandıramama yatıyordu. Sekiz yaşında bir çocukta bu olanaksızlıklar çok olağandır. Fakat, aşağı yukarı gençliğimin sonuna kadar böyle kaldığımı öğrenen bunu çok acayip bulur. Yirmi beşimde de böyle şeyleri bilmiyordum demeyeceğim ama, bunlar bana ölçüyü aşar bir rezalet gibi geliyordu. Çocukluğumda, sözcüklerim için beni yüreklendiren, bana hayranlık duyan dinleyicilerim vardı çevremde. Gittikçe güvenim arttı ve, her ne kadar fazla göze batmayacak kadar kurnazsam da, tümden dayanılmaz oldum. Bununla birlikte, gerçekten kibirli değildim. Kibir sonradan geldi. Kendi kendime kibir oyunu oynuyordum. On yaşındaydım,

büyükbabam ve anneannemle tatili geçirdiğim Vic-sur-Cere'de, işleri gereği büyükbabamla tanışıklığı olan eski bir yardımcı öğretmenle, karısıyla ve kocası askere alınmış, adı da sanırım Bayan Lebrun olan genç bir kadınla birlikte gezintiye çıkardık. Beni bir harika çocuk gibi görme (oyunun kuralı öyleydi) lûtfunda bulunan bu kimseler o yıllarda sevimliliğimi sergilediğim o toplumu oluşturuyordu, yani emekli üniversite mensupları, bana sevecenlik gösteren yaşlı beyler, hanımlar, bir de ara sıra bunlara eklenen bir genç kadın. Ben o genç kadını, Bayan Lebrun'ü, arzuluyordum, on yaşında bir çocuk bir kadını nasıl arzularsa öyle, yani gerdanını görmek, omuzlarına dokunmak istiyordum. İlgisini çekmeye çalışıyordum. Bir gün, yaşımı unutacak kadar coşkuya kapılıp ona bir genç kızın bana acı çektirmiş olduğunu, ondan öcümü almak için önüme çıkan tüm kadınlara acı çektirmeye kararlı olduğumu söyledim. Elbette bu dakikasında uydurulmuş bir şeydi ama, sadakatsiz kızın bana ettiği hakaretin o an güçlü biçimde içime saplandığını duyumsadım. Bu olayı bugün bile dişlerim gıcırdamadan anımsayamam; görüyorum ki o tarihte tümden ahlaksızmışım. Kısa bir süre sonra Bayan Lebrun şöyle dedi: "Bu küçüğü yirmisinde görmek isterdim. Eminim tüm kadınlar kendisine tutulacaktır." Onun bu öngörüsünü gözümü kırpmadan kabullendim. Gerçi, dediği bana pek olağan görünmüştü. Aşağılık bir çocuk kraldım. Kendimi savunmak için söyleyebileceğim tek şey, aslında, kitaplardaki gibi sevmek isteğinde olduğumdu. Aşkı ince, terbiye çerçevesinde yaşanan bir serüven, *aşk sahnelerinde*[374] oyna-

374) Aşk sahnesi: Fr.*cour d'amour*, Fransa'nın güneydoğusunda, Provence bölgesinde kadın erkek birlikte oynanan, aşk, iki cins arası ilişkileri sözle canlandıran bir sosyete oyunu.

nanlara çok benzer, kuralları olan bir oyun olarak görüyordum. Buna, alttan alta, pek açık belirleyemeyeceğim bir kahramanlık düşüncesi de karışıyordu. Sık sık güzel bir kızı kurtarırken kendimi görüyordum. Bazen de değerimin bilinmediğini, yanlışlıkla suçlandığımı, herkesçe hattâ sevdiğim kız tarafından bile bırakıldığımı, on yıl sonra yeniden göze girdiğimi düşümde kurmaktan hoşlanırdım. Gerçeği söylemek gerekirse, sevdiğim kız rolü üzerinde kararsızdım. Mutsuzluğumun eksiksiz, sondaki utkunun katıksız olması için, başlangıçta kızın değerimi fark etmemesi gerekiyordu. Fakat her yerde okuduğuma ve kolayca da aklımın yattığına göre, aşkta usdışı bir sezgi olurmuş. Buna göre, şayet bir kadın beni gerçekten seviyorsa suçsuzluğum konusunda hiçbir kuşkuya kapılmamalıydı. Bu açmazdan aşkımızın yoluna birçok terslik çıkararak kurtuluyordum. Bu korkutucu ve dokunaklı serüvenlerin altında gördüğüm şey, kadını baştan çıkardıktan *sonra* mutlu bir aşk düşünemeyişim. Kadını bir kez ele geçirdim mi, onu ne yapacağımı bilemiyordum, ve şayet uydurduğum öyküyü buna karşın sürdürmek istiyorsam, birtakım yanlış anlamalar, terslikler kotarmalıydım ki, barışma yeni bir baştan çıkarma olabilsin. Aslına bakılırsa, insanın karşısındakinden aşk itirafını kopardığı an kadar duygulandırıcı, coşturucu bir an olmadığını uzun zaman düşünmüşümdür; belki bugün bile hâlâ öyle düşünürüm. Bugün de öyle sanıyorum ki, o itirafta beni daha çocukluğumdan beri öylesine çeken şey, onu ortaya koyan büyülenmiş özgürlüktür.

Pohpohlanan bir çocuk olduğumdan, aşk benim için ucuza elde edilen, rahatça bulunan bir şeydi. Yaşlı hanımların arasında acımasızlar görmüyordum, o da bir şeydi. Bundan

ötürü de, La Rochelle'de kendimi çirkin ve yalnız bırakılmış bulunca, bir kadının gönlünü kazanmanın zor olduğunu, bunu başkalarının benden daha iyi başardığını görünce şaşırıp kalmıştım. Derin bir üzüntüye gömüldüm, karşılıksız aşkın dertlerini tattım. Doğrusunu söylemek gerekirse, aşk bir kıza değil, Pelletier ve Boutillier adında iki arkadaşa duyduğum aşktı. Söz konusu olan içe dönük bir sevecenlik değil, sınırsız bir hayranlık ve sevgiydi; iki kerata da o duyduğumu hemen çıkarlarına kullandılar. Beni ellerinde oynatıyorlardı, uşakları olmuştum. Onlar için annemden para çaldım, onlar için yüz kez başkalarıyla dövüştüm de, onlar utanmadan bana ihanet ettiler. Bu arada, o sırada bana çok acı veren fakat sonradan çok işime yarayan bir şey gelişiyordu: Okulun şamar oğlanıydım. Acaba bendeki o kendimin kral olacağı seçilmiş toplum düşü o sıralarda mı doğdu? Sanırım. Böyle diyorum, çünkü benim için o düşün kaynağı, bilmem neden, Verlaine'in[375] o yıllarda okuduğum *Les Uns et les autres*[376] başlıklı bir parçasıyla ilişkili. Belki bir denklik düşüydü. Yakışıklı, zarif, zeki ve güçlü delikanlılardan ve çekici genç kızlardan oluşan bir topluluk tasarlıyordum. Ben de o topluluktaydım ve zihin gücü ve çekiciliğimle saltanat sürüyordum. Toplumsal yanı pek zayıf olan bende, toplumsal bir değer taşıyan bu kurmacayı bir öç alma duygusuyla severek sürdürüyordum, çünkü karşımda bir topluluk vardı ama, ben onun efendisi değil, şamar oğlanıydım; topluluk tümüyle bana karşı kurulmuştu. Bu arada, ne kız arkadaşım ne –onların o sıralarda kullandıkları o çirkin sözcükle– *pilicim* vardı; bu konuda hep

375) Paul Verlaine (1844-1896), şair; Parnasse grubuyla başlamış, sonraları Sembolistlerin en etkili temsilcilerinden olmuştur.
376) Şunlar ve bunlar.

umutsuzdum. Daha o zamandan benim için en önemli şey, sevmek ve sevilmekti. En çok da sevilmek. Küçüklüğümde öylesine az önemsediğim o duygunun nasıl olup da böylesine az bulunur bir değer kazandığını anlayamıyordum. Üzgün, Bayan Lebrun'ün kehanetini yineleyip duruyordum: "Yirmisinde tüm kadınlar buna tutulacaktır." Yirmi yaşıma gelince işlerin değişeceğini biraz ummaktaydım. Fakat, bu arada zaman geçiyor, ben çirkinliğimi gittikçe daha derinden algılıyordum. Aynı zamanda, baştan çıkarıcı sözler söylemem düşü –böyle bir şeye fırsat bulamıyordum ya– belirginleşiyor, içime yerleşiyordu. O sözlerle dünyayı bir kadına *tanıtacaktım*, görünümlerin ve yaşanan anların üzerindeki en sıkı kabuğu sıyıracaktım, her yerde, düşüncesinde, algılamasında onun yerine geçecektim, ona da her şeyi hazır bulma kalacaktı; amacım, ona kotarılmış, önceden algılanmış nesneler sunmak, kısaca sihirbazlık etmek, bir yerde bulunması ağaçları daha ağaç, evleri daha ev kılan, dünyayı birdenbire daha var eden kişi olmaktı. O dönemde öyle bir şey yapamazdım. Fakat o isteği kaydediyorum, çünkü bu, bir kez daha, yaratı ile aşkı bağdaştırmayı bilince getirmekti. Yazmak demek, şeylerin anlamını kavramak ve o anlamı en iyi biçimiyle dışarıya tanıtmaktı. Keza, bir kadını elde etmek de, aynı şeydi. Sonra, şimdi şaşkınlıkla görüyorum ki, onda derin bir baskıcılık, buyurganlık vardı. Çünkü, aslına bakılırsa, istediğim şey kendimi bir kadının yerine koymak, onun yerine düşünmek, onun düşüncelerini çalıp yerine kendiminkileri koymaktı. Böylece, sihir altındaki bir bilince dayatılan düşüncelerim, kendi gözümde birer sihir olacak, kendimi onların çekiciliğine kapıp koyuvermem için gerekli üç boyutluluğu ve uzaklığı edine-

cekti. Bu arada fethedilecek kadın da bir türlü çıkmıyordu ortaya. Yine de ben o yıllarda kadınların yakınında bulunmayı erkeklerin arkadaşlığına yeğ tutuyordum. Bunun üzerinde daha sonra yine duracağım. O sıralarda, üvey babam beni kızgın demir gibi dağlayan bir laf etti: "O da benim gibi," dedi beni göstererek, "kadınlarla konuşmasını hiç öğrenemeyecek." Bu sözün nasıl bir çerçeve içinde söylendiğini çok iyi anımsıyorum. Üvey babamın nasıl öyle havadan, dikkatsizce, hiçbir kötülük taşımadan söylediğini düşünebiliyorum. Herhalde, daha çok, çalışkan, sarsılmaz, parlaklığı bulunmayan bir erkek çocuk diye gördüğü benim hakkımdaki beğenisini dile getirmiş oluyordu. Fakat öyle pek düşünmeden ortaya atılmış sözler vardır ki, Esterel ormanında sigarasını yakan adamın fırlattığı kibrit gibi bir çocuğun yaşamını baştan başa yakar, kül eder. Sanırım, daha sonraları, kadınlarla konuşmasını bildiğimi ispatlamak amacıyla yapmacıklarla doldurduğum sohbetleri yitirmemin başta gelen nedenlerinden biri üvey babamın o sözüdür. Elbette kendisi o sözü unutalı yıllar oluyor; çünkü daha sonraki bir tarihte sert bir sesle (o beni yerdiğini sanıyordu ama, yüreğime merhem gibi geldi) şöyle demişti: "Ooo, sen kadınların erkeğisin!" Sanırım, bununla kadın uğruna çılgınlıklar yapabilecek bir erkeği kastediyordu. Ben *çevresi kadınlarla dolu erkek* diye alıp sevindim. Fakat, kuşkusuz, o iki sözcüğün üzerimdeki etkisi çok büyük olmuştur. Evet, La Rochelle'de kadın konusunda başarılı olmadım. Paris'e gelince de durum pek düzelmedi, Jules Laforgue en sevdiğim yazar oldu. Gönlünde bin tane saray varmış da, kadınların boş kafalılığı yüzünden o sarayları gezemiyormuş; bunu şişinerek söylüyordu. Benim işime gelmişti. Dize-

lerini okuyup ağlıyordum. Hele bir gece, büyüklerimle *Madame* diye bir operete gitmiştik, "Kız o kadar da kötü değil" şarkısını söyleyen Davia adında çirkin ama hoş bir kadına tutulmuştum. Eve döndüğümüzde Laforgue'un şiirlerini yeniden okudum, neredeyse hıçkırarak ağladım. Nizan bu konuda benden daha başarılıydı ama, o da çok üzüntüler içindeydi. Paris'e gelişimle karşılaştığım büyük değişiklik, arkadaşlar ve bir dost bulmam oldu. En önemlisi, dostluk. Bu, on altı yaşımla ve Nizan ile birlikte yaşamıma giren ve değişik biçimler altında yaşamımı hiç bırakmayan bir şeydir. Üç tane erkek *yakın dostum* oldu, ve bunların her biri yaşamımın üç ayrı bölümüyle çakışır: Nizan – Guille – Castor (evet, Castor'u da *erkek* dostlarımla saydım, hâlâ da öyledir). Dostluğun bana getirdiği şey, sevgi ne olmuş olursa olsun, ondan çok daha fazla, federatif bir dünyaydı; o dünyada dostlarım ve ben tüm değerlerimizi, tüm düşüncelerimizi ve tüm beğenilerimizi ortakça bir araya getiriyorduk. Ayrıca, o dünya hiç ara vermeyen bir yaratıyla yenileniyordu. Aynı zamanda, her birimiz ötekini destekliyor, böylece çok güçlü bir *çift* ortaya çıkıyordu. Bu söylediğim, Guille ile olan dostluğum söz konusu olduğunda belki daha az doğru. Birbirimiz karşısında çok büyük bir çekim duyumsasak da, birbirimize çok büyük saygı beslesek de, ikimizi ayıran şeyler pek fazlaydı. Sonra, bir grup oluşturmamıştık: Maheu vardı, hele Bayan Morel vardı ki, Guille açıkça onu bana yeğ tutardı, ben de sonunda onu Guille'e yeğ tutar olmuştum. Fakat öteki iki dost söz konusu olduğunda, önem taşıyan oluşturduğumuz o güçlü çiftti. Yüksek Öğretmen'de uzun süre "Sartre ile Nizan" demişlerdir. Bu, zihinlerde öylesine canlıydı ki, ikimizi karıştırdıkları

olurdu. Yıllar sonra da *Antoine Bloyé*'yi yazanın ben, Le Havre'da öğretmenlik yapanın Nizan olduğunu sananlar çıkmıştır. Daha geçen yıl, N.R.F. yayınevinde rastladığım Brunschvicg bana şöyle diyordu: "Size şunu söylemek isterim ki, aleyhimde yazdıklarınıza karşın, kitaplarınızı çok beğeniyorum." Yanıt vermeme zaman bırakmadan uzaklaştı, arkasından bakakaldım. Çünkü Brunschvicg'e *Les Chiens de garde*'da saldırıda bulunan Nizan'dı. Peki *beğendiği* kitaplar hangileriydi acaba? Bunu saptamak zordu. *La Conspiration*[377] mu? *Les Chiens de garde* mı? *La Nausée* mi? Her ne ise, önemli olan, imrenilen ve saygı gören bir güç oluşturmamız. Özetlersem, on yedi yaşımdan beri hep bir çiftin –bununla iki sevgilinin oluşturduğu çifti kastetmiyorum– teki olarak yaşadım. Demek istediğim şu ki, ışıldayan, biraz kavurucu, iç yaşayışı ve gizleri olmayan bir yaşam biçimine bağlanmıştım; o yaşamda başka birinin varlığı benim üzerimde tam bir baskı yapıyordu ve ben bunu sürekli duyumsuyordum, o varlığa katlanmak için sertleşiyordum. Çift durumunda yaşama beni elmas gibi sert ve saydam kılıyordu; başka türlü çekemezdim. Herhalde, yaşamımın *ortada oluşunun,* açıklığının başta gelen nedenlerinden biri bu olsa gerek. En ufak duygularım, düşüncelerim doğar doğmaz, başkasının bilgisine sunuluyordu. T. tam bir içtenlik sergileyen defterler yayımlamayı düşünebilmeme şaşıyordu. Fakat bu benim için pek doğal oldu; kurduğum dostluklardan ötürü böyle gibi geliyor. Her an dostlarımın yüreğimin içine kadar okudukları, düşüncelerim daha belli bir biçim almamışken oluşmalarını seyrettikleri, benim için

377) Les Chiens de garde (= *bekçi köpekleri,* 1932), Paul Nizan'ın yergi ile deneme karışımı, felsefenin bir kurtuluş yolu olmadığını göstermeye çalıştığı kısa bir politik yapıtı. La Conspiration (= *komplo,* 1938), yine Nizan'ın öz-yaşamından parçalar içeren romanı.

aydınlanmakta olan şeyin onlar için daha önce aydınlanmış olduğu izlenimine kapılırdım. Bakışlarını ta içimde duyardım. Bu, beni kendimi elden geldiğince erken aydınlatmaya, içimdeki loşluğu kovmaya iterdi; bir düşünce tüm duruluğuyla bana ait oldu mu, aynı anda onların da olurdu. Daha o zamandan, zihnime acımasız bir aydınlık egemen olmuştu; sanki kafamın içi tertemiz, gölgesiz, kıyısı köşesi olmayan, mikropsuz, soğuk bir ışık altında işleyen bir ameliyathaneydi. Bununla birlikte, salt özel yaşam hiçbir zaman tümüyle çevrim dışı kalmadığından, yine de o açıklığın ötesinde –ya da daha doğrusu berisinde– tümden benim olan, ben olan bir çeşit ikiyüzlülük vardı ve bu, gizleri saklamada değil de, o içtenlikten kaçmam biçiminde, kendimi tümüyle vermeyişim biçimindeydi. Şöyle de söyleyebilirim, bir anlamda, tümden işin içindeydim; başka bir anlamda da kendimi işin içinde görüp, kendimin dışa açık bölümüne sadece bakarak o bölümümden kaçıyordum. Daha önce de söylemiştim, gururumun ana biçimi kendi kendimle dayanışma içinde olmayışımla kendini gösteriyor. O biçim, acaba dostluğun boğucu yanı saydamlığına karşı bir savunma olarak mı gelişti? Yoksa, tersine, benim o parlak ve dışa açık yaşama katlanmama olanak veren gururumun o ana biçimi mi oldu? Yanıt veremeyeceğim ama, ilişki açık. Ne isem onun her zaman ötesinde olduğumun sağlam bilinci, sadece o, yıllar boyu kendimi hiç maskelemeden, olanca çıplaklığımla dostlarıma teslim etmeme olanak vermiştir. Bu eksiksiz içtenliğe olanak veren sadece gururum oldu. O içtenlik ise ancak dile getirilen *olgularda* eksiksizdi, fakat benim *içtenliğim karşısındaki tutumumda* hiçbir değişiklik yaratmıyordu. Kendi hakkımda söyledikleri-

min tümü, onları söylerken benden çıkıp kopuyor, ortak mal, federatif hazine oluyordu; ben'den çok daha fazla *biz*'di. Fakat o zaman ben neydim? Ne üzgün ne şen, düşüncelere dalmaktan hoşlanan, söylediğim şeyde, zihnime ya da yüreğime gelen şeylerde ölçülü sade bir bakıştım. Mösyö *Teste*[378] gibi kendi kendimden çözük yaşıyordum. Onca insanın avuntu kaynağı olan o başkalarına sıcak ve gizli bir yakınlıkta bulunma bende yoktu. Duyumsadığım her şeyi hemen eldivenle kavrıyor, tam gelişmesine vakit bırakmadan onu sözcüklerle dışavuruyor, biraz zorluyor ve bir dosta sıcak sıcak sunuyordum. Dost hemen o şey ne ise onun hakkındaki düşüncesini bildiriyor ve öylelikle benim onu iyice oluşturmama yardımcı oluyordu. Hırçınlık ya da sevecenlik, özgecilik ya da bencillik atılımı, daha doğar doğmaz, etiketini alıyor, benzeri başka hareketler arasına yerleştiriliyor, hattâ bir değere bağlanıyordu; o atılımın dostumun ve benim kabul ettiğimiz ahlak açısından yerilecek mi yoksa övülecek bir şey mi olduğuna birlikte karar veriyorduk. Bende bu bakımdan eksik olan bir şey vardı. O eksik şey dile getirilemez, öyle ki yıllarca onun farkında olmaksızın yaşadım. Kendi üzerine dayanmaktan, kendisiyle birleşmekten başka bir şey değildi. Laigle'de yalnız olan ve kendisinden başka kimseye güvenemeyen T., tersine, kendi kendisiyle bir içtenliğe erişmişti; o içtenliğin ikiyüzlü bir yönü olduğunu kabul ediyorum ama, okşayış gibi yumuşaktı da. Ondaki adı söylenmemiş, söylenemeyen duygular, gitmek istedikleri noktaya kadar tasasız ve gevşek bir biçimde gelişiyordu; gittikler yer pek uzak değildi, daha sonra zorlanmıyorlar, açığa çıkarılıp bir vuruşta öldürülüyor, bozul-

378) Paul Valéry'nin (1871-1945) 1896'da başlayıp 1925'te bitirdiği on metinlik bir kitabının başlığı ve ilk metni oluşturan öykünün baş kişisi.

mamaları için önlem alınıp bir kenara kaldırılıyorlardı. Castor'un bana "Psikolojik değilsiniz," dediği bu işte. Bu, benim başka insanlardaki psikolojik tepkileri göstermediğim anlamına gelmiyor da, benim psikolojik tepkilerimin hemen bitki koleksiyonundaki kurutulmuş yaprak gibi ortaya çıktığına işaret ediyor. Bu yarı saydamlık dostlarımdan çok bende olan bir şeydi; bundan, dostluğu o alana çekenin daha çok ben olduğum sonucunu çıkarıyorum. Fakat Castor hep birtakım gölgeli bölgeler ya da edep, çekingenlik bölgeleri saklamasını bilmiştir. Oraları binlerce tatlı ve acı virüsün geliştiği bir *psikolojik* odak oluştururdu. Elbette Nizan ve Guille titizlikle kendi kişisel tutumlarını korurlardı. Fakat ben yine de onları biraz o soğuk ışıklı alana çekerdim. Bu federasyon Castor'la doruk noktasına vardığında sonuç her şeyi ezip geçen bir mutluluk, yaza benzer bir şey oldu. Castor romanında bundan üstü kapalı biçimde yakınmıştır. Kahramanı Françoise'ın[379], mutluluğun karşısında şaşırıp kaldığı olur; çünkü mutluluk o kertededir ki, Françoise'a başka bir şey isteme olanağı bırakmaz; fakat öte yandan bazen de yine aynı mutluluk, tanınmayan tatlı yüzlerin pek anlaşılmaz güzellikleri önünde çekilmez derecede sert görünebilir. Sanırım bu, bu defterlerde yeterince sözünü etmediğim bir şey. Halbuki bu defterler beni açıklıyor. Bu savaşa kadar *açık* yaşadım. Aslında bu defterler de yine bir tür açık yaşama. Çoğu zaman izlenimlerimi zorluyorum. Yanlış anlatmış olmayayım. İzlenimlerimi doğru yönde zorluyorum ama, serin ve gölgeli bir yanlış belki onların gözleri kör edici gerçekliğinden daha iyi olurdu. Çünkü o gerçekliğin artık tarihsel hiçbir şeyi kalmamış, o

379) Krş *L'Invitee* (=Konuk kız). (Gal.)

gün, o saat ben kimsem o insanı artık ilgilendirmiyor. Bu bir *öz* gerçekliği: Öz ile belirli bir çeşit insan filan koşulda filan izlenimi edinecekti. Koşul, nitelik, izlenim, bütün bunlar titizlikle belirlenir ama, bütün bunlar artık ben değildir. Aslında, duygularımı düşünceler gibi işlerim. İnsan bir düşünceyi onu çatlatıncaya kadar ya da *eskiden olduğu şey oluncaya* kadar iter, ileri götürür. Psikologun böyle yapmaya hakkı vardır ama, sıradan insan *yeter* der; o bazen de belki adını söyleme-yeceği tepkiler almak ister. Fakat ben *psikolojik* değilmişim; tam da işte kendime karşı psikolog gibi davrandığım için. Kuşkusuz, dostluklarımın bu tutumu benimsememde payı olmuştur. Ne var ki, kendimi büsbütün o tutuma verirken, Maheu'yü usandırırcasına tekelime alırken, Castor'la yorulmak bilmez ışıldaklar kurarken, başka bir adamı düşlerdim, yakışıklı, duraksayarak davranan, açıklanmamış yanları bulunan, ağır hareketli, düşüncelerinde dürüst bir adam, edinilmiş bir iyilik içinde değil de, patırtısız, kendiliğinden iyiliğe sahip bir adam. Nedense adamı yollara düşmüş, Amerika'nın doğusundan bir işçi gibi görürdüm. Pek belirli olmayan düşüncelerin içimde ağır ağır, sabırla oluşmasını, anlaşılmaz büyük öfkelerle patlamayı, nedensiz sevgilere kendimi bırakmayı nasıl da isterdim. Bütün bunları benim o Amerikalı işçi (Gary Cooper'a benziyordu) yapabilirdi, duyabilirdi. Adamı bir demiryolu kenarında, tümseğin üzerinde bezgin ve tozlar içinde otururken görüyordum. Hayvan vagonunu beklerdi. Kendini göstermeden içine atlayıverecekti. *O* olmayı isterdim. Hattâ Castor'la birlikte hoş (benim gözümde hoş) bir adam yaratmıştım: Az düşünen, az konuşan, her zaman gerekeni yapan küçük Cesur. Sanki şaşılası bir yazgının işiymiş

gibi, düşlediğim her şey sonunda başıma gelir. Sonunda küçük Cesur'a da rastladım: Küçük Bost'tu. Bu konuyu sonra yeniden ele alacağım. Kesin olan şu ki, her zaman aşkı aklımın başından gitmesi için ve sonunda ne yaptığımı bilmeden hareket etmem için bir vesile olarak görmüşümdür.

Daha önce de söyledim, bu yorucu saydamlığı dengeleyen şey, güçtü, gösterişli bir güvenlik ve mutluluktu. Benim birer üyesi olduğu o çeşitli çiftler, çevremizdeki insanlara hep ezici bir güce sahip görünmüştür. Öyleydiler de. Hele en sonuncusu, Castor'la benim oluşturduğumuz çift. Aramızdaki bağlar öylesine sağlam, başkalarının gözünde öylesine büyüleyiciydi ki, kimse bizlerden birini çiftin öteki üyesini deli gibi kıskanmadan sevemezdi; o kıskançlık da sonradan, daha o kişiyi görmeden, anlatılanlara bakarak dayanılmaz bir çekime dönüşürdü. Öyle ki, dostluk benim için her zaman öyle belirsiz bir sevgi bağı değil, bir ortam, bir dünya ve bir güç olmuştur.

Bununla birlikte dostluğa da pek uygun değilim. Tüm dostlarımı, hıyanetten, unuttuğum ya da saygıda kusur ettiğimden değil, derin bir yakınlık göstermediğim için düş kırıklığına uğratmışımdır. Saygıya, ilgiye gelince, her birine bunları gösterdim; hiçbir buluşmayı kaçırmadım; kendilerine karşı hiçbir şeyi yan çizmedim. Fakat fazla özenli bir şey vardı ki, elimde olmadan önünde sonunda beni ele verirdi. Guille beni hep kendimi *kusursuz* göstermeyi istemekle suçlardı. Güya Bayan Morel'in evinden çıkarken ellerimi ovuşturup "Bakın işte, Castor'cuğum," diyecekmişim, "gördünüz ya, yine kusursuz davrandım." Gerçekte, ikimiz arasındaki dostlukta, Guille işleri ciddiye almayan, mantıksız istekler öne süren ve uzun dönemler boyunca ilgisiz kalan taraftı.

Fakat, çoğu zaman iletişimde öyle bir sıcaklık, neredeyse kadınsı bir sevecenlik, ilişkilerde kıskanç bir tekelcilik gösterirdi ki, bunlar benim sahip olmaktan çok uzak olduğum şeylerdi. Hiçbir zaman kızmadım. Bununla birlikte, bana çok sıkıntılı zamanlar geçirttiği olurdu. Onunla buluşmak üzere Bayan Morel'in evine giderim –Guille bana orada randevu vermiştir–, bir de bakarım ki, konuk odasındaki masanın üzerinde bir pusula: "Otomobille Saint-Germain'e gidiyoruz; bizi bekle." Konuk odasının kitap dolabında bulduğum onyedinci yüzyıl aşk öykülerini okuyarak iki saat, üç saat beklerdim. Sonra, döndüklerinde Guille şöyle derdi: "Bu hanım da dayanılır gibi değil. Hiç durmadan 'Zavallı Sartre bizi bekliyordur' diyor, dönmek istiyordu. Fakat hava o kadar güzeldi ki.." Le Havre'a gideceğim trense saat sekizde kalkacağından bana sohbet için ancak on beş dakika kalıyordu. Kızmıyordum. Hiçbir zaman kızmazdım ama, sinirimi bozmayışımın kendi aleyhime işlemediğinden de emin değilim. Sinirlenmeyişim, ilgisizlik gibi görünüyordu, bir bakıma gerçekten de öyleydi. Paris treni beni Guille'e götürürken onun beni garda karşılamaya giderken –keyfi yerindeyse– kuşkusuz duyduğu şen coşkuyu duyduğumu anımsamıyorum. Hattâ onu göreceğimi bile düşünmezdim. İki saat beni Bayan Morel'in konuk odasında bırakırsa, okumaya dalıyor, orada bulunmaktan tat alıyordum (başkalarının evlerinin içinden, en çok da o evden hoşlandığımı söylemiştim), içim sıkılmıyordu, yalnızlığımı şiirsel buluyordum. Guille bana bir çeşit sevecenlik gösterdiğinde –her zaman patırtısız ve terbiyeli bir sevecenlikti– sanki homoseksüel birinden aşk ilanı almış kadar sıkılırdım. Bir erkekle ilişkiler yüzeysellikten çıkıp yürek

düzeyine indi mi, huzursuzluk duyarım. Ne içimi açmak isterim ne de karşımdakinin bana açmasını. Gizliliği sevmemden değil. Tersine, yaşamımdan söz ettiğim olur, öyle ayrıntılar veririm ki, pek kişisel bir sır veriyorum sanırlar. Fakat söylediklerim benim gözümde o niteliği taşımaz. Herkese açamayacağım bir şey söylemem. Sır vermek dediğim şey, içerikten çok kendini bırakmaya, anlaşılmak ve desteklenmek isteğine, biçim bakımından sır vermeye benzer. Bir erkek bana öyle şeyler söylerse, donar kalırım. Elbette, Pelletier ve Boutillier'ye, Nizan'a karşı tutku beslediğim oldu. Fakat, o zamanlar henüz cinselliğim pek iyi belirlenmemişti ve, kuşkusuz, duygularımın içine platonik aşk, bedensellikten uzak aşk da giriyordu. Bir erkeğin somut ya da soyut çıplaklığı beni son derecede rahatsız eder. Guille benim önümde soyunmakta sakınca görmezdi ama ben çok rahatsız olur, gözlerimi nereye kaçıracağımı bilemezdim. Daha önce bunun belki baskı altına alınmış bir eşcinsellik olabileceğini güncemde yazmıştım da, okuduğunda Castor kahkahalarla gülmüştü. Gerçekten de, sanırım o değil. Peki, nedir öyleyse? Bilmiyorum. Belki erkek vücudundaki bir sertlik, kabalık beni de sert ve kaba olmaya itiyor, sonra benim içimde baştan başa sert ve kaba olan bir bölüm vardır ki, belki bu durumlarda o ortaya çıkıyor. Ya da sevecenlik bende, tıpkı yakın dostluk gibi, öylesine cinsel ki, bir erkeğe sevecen davranıp da kısa bir cinsel atılım duymama durumunu düşünemiyorum; ne var ki o cinsel atılım kendine bir yol bulamayınca hemen bana ters gelmeye, beni rahatsız etmeye başlıyor. Cinsel istekten söz etmek istemiyorum ama, pekala görüyorum ki, örneğin, Bayan Morel'e beslediğim tümden

dostça sevecenlik onun yüz çizgilerinde, cildinde, hareketlerinde artıp canlanıyor. Doğal yakınlık gibi bir şey bu. Zaten, çoğu zaman, başkasının çehresiyle kendiminki arasında ne olduğu pek belli olmayan sisli bir bağ kurulduğunu fark etmişimdir. Bu olayın abartılı biçiminin psikiyatride bir adı var. Öyle hastalar görülmüş ki, bardağını ağzına götürüyor, sonra da yanındakine: "Aa, içiyormuşsunuz demek?" diyor. Ya da bunun karşıtı oluyor, yanındakini bir şey içerken görüp kendisinin içtiğini sanıyor. İşte dostça sevgim paylaşıldığında benim başıma gelen de bu: Karşımdakinin çehresinde kendi yüz çizgilerimin hareketlerini okuyorum, bende de tam o havanın var olduğu izlenimine kapılıyorum. Herhalde bu benim çehremin –tıpkı karşılıklı aşklarda olduğu gibi– karşısındakini duygulandırıp coşturmasından ve dudaklarında hemen o gülüşü yaratmasından ileri geliyor. Bu durumda da, o güzel dudaklarda beliren gülüşün kendi gülüşüm olduğu izlenimine kapılıyorum. Fakat, bu dediğimi değiştirmiyor: Ben hep başka bir kimsenin vücudu aracılığıyla sevme eğilimindeyim. Ancak, yine de kendimi duyumsuyorum, yüz hareketlerimi ayarlıyorum fakat onları kendimden uzakta, o öteki yüzde algılıyorum. Öyle ki, benim için sevecenlik sadece bir duygu değil, ikili bir durum. Bu durumda da, öteki dediğim bir erkekse, onun fiziğinin kabalığı elbette o durumun yerleşmesine aşılmaz bir set çekiyor. İşte bundan ötürü bir genç kızın bir erkeği tam anlamıyla arzulamadan önce alt etmesi gereken direnmeleri ben her zaman başkalarından daha iyi anlamışımdır. O direnmelere Castor ve ben her genç kızdaki *nemfa'lık*[380] adını takmıştık. O deyimi

380) Fr. *Nymphe*, Yunan mitolojisinde kır, orman, suda yaşayan genç kadın.

de Hope Mirrlees'in[381] kötü bir romanına Charles Du Bos'un[382] yazdığı kötü bir önsözden almıştık. Bir erkeğin vücudu bana her zaman fazla canlı, fazla zengin ve hemen arzulanamayacak kadar yüksek bir beğeniye seslenir nitelikte gelmiştir. Arzulamak için bir çıraklık dönemi geçirmek gerekir. Bir gün Rouen'daki Victor kahvehanesinde bana çekicilikten söz eden O. bu söylediğimi şöyle doğrulamıştı: Bir kadının ya da genç bir delikanlının çekiciliği hemen belli olurmuş ama, bir erkeğin çekiciliğinin ortaya çıkması için uzun bir alışkanlık ve özel bir dikkat gerekirmiş. Taze ve yumuşak bir ağzı öperek tat alırken hep benim sert ve leş gibi tütün kokan ağzımın karşımdakine nasıl da acayip geleceğini düşünmüşümdür. Kadın, kadın olduğu için erkeği arzular diyenler çıkacaktır ama, bana kalırsa bunun bir anlamı yok. Tersine, bana öyle geliyor ki, gerek kadın gerek erkek için salt istek nesnesi kadındır. Erkeğin arzulanabilir olması içinse bir *uzatma dönemi* yaşanması gerekir. Fakat burası bunun inceleneceği yer değil. Sadece, kendi hesabıma, erkeklerle olan ilişkilerimde bir sevecenlik algılamadığımı söylemek istiyorum. Ayrıca, her zaman fiziksel çekicilikleriyle, bazen güzellikleriyle ve sıradan insanın hiç tanımadığı bin türlü iç güzellikleriyle başkalarından kesinlikle ayrılan ender rastlanır bir türden, kadın-erkek diye adlandıracaklarımdan başkasıyla dostluğum olmamıştır. İyi gününde Guille bana saatlerce bir çehreden, ışığın ya da kendisinin o günkü ruhsal durumunun ufacık bir özelliğinden, az önce gözlerimizin

381) Herhalde Fransızca çevirisi 1929'da *Le choc en retour* başlığı ile yayınlanan *The counterplot* (=karşı darbe) adlı roman söz konusu (Gal.).

382) Charles Du Bos (1888-1940), yazar, eleştirmen; yedi ciltlik yazınsal eleştiri kitabı *Approximations*'da (1922-37) ahlaksal değerlerin yazındaki payını incelemiştir. Güncesi 1942-62 yılları arasında yayımlanmıştır.

önünde geçmiş önemsiz bir olaydan saatlerce söz edebilirdi. Demek ki, yanılmıyorsam ben de, çirkinliğime karşın kadın-erkeğim, hiç değilse belli başlı tasalarımda öyleyim. Fakat öteki erkekler, daha önce de söylediğim gibi, tümden dışarıdalar; kendilerini tümden unutuyorlar, onlar hesapçı kimseler. O çeşitten olanlar beni sıkıyor, sinirlendiriyor; onlardan kaçıyorum ve uzun zaman –gençliğim boyunca– o adamlara karşı kadınlarla işbirliği etmekle övünürdüm. Anımsıyorum, iki yıl önce, Atelier Tiyatrosu'nda oynayan Lucile adında bir kız, iffetsiz, yalancı, göze batan kadın yapmacıklarıyla, fazlasıyla sokulgan bir şey, *erkeğine* beni öğle yemeğine davet ettirdi. Adam, gözleri kor gibi yanan bir Mısırlıydı. Bana erkek çeşidinin tam temsilcisi, kadının göğsüne kapanıp şehvetle kendinden geçecek, kadına gerekmese bile onu demir gibi bir elle koruyacak, fırtınalı patırtılardan sonra ayaklarına kapanacak, kadının karakterini hiç anlamadan ona beceriksiz bir özen gösterecek, kadın onu düşündüğünde kaygıdan çıldıracak, kadın başkasını düşündüğünde yelkenleri suya indirecek, bazen hıçkıra hıçkıra ağlayan, kadının elinde oyuncak olan biri gibi geldi. Kadın adamı seviyor, orası kesin, ve asıl bu nedenledir ki içine kösnül sıcaklığı giren o koca vücudun yanında kendinin yalnız olduğunu duyumsuyordu. Adamı seviyordu, çünkü onu aldatabilirdi. Bana sürtünmeye çalıştı ama aldanmadım, çünkü biliyordum ki, kendine dokundurtmadan Atelier Tiyatrosu'nun aktörlerinin hepsini, ister on beş ister altmış yaşında olsun, hepsini ne anlama geldiği belli biçimde okşamıştır. Bir iki gün salak bir sinsilikte yarış etmiştik ve ben kazanmıştım; bundan nasıl bir acayip bir tat aldığımı da pek bilmiyorum. Her neyse, yemek bo-

yunca kadın masanın altından ayağımı, dizimi dürttü durdu. Duracağım sınırı bildiğime, aramızda o sorun kapandığına göre, bu hareketleriyle hiçbir biçimde kendini bana vereceğini belli etmek istiyor olamazdı. Erkeğini aldatmaktan sinsi bir tat aldığını düşündüm; hattâ sanırım, ne kendisini ne de beni bağlamayacağına göre, kendisi için de benim için de somut bir sonucu bulunmayan o hareketleri yaparken beni değil, ötekini düşünüyordu. Adamı böyle tehlikesizce, onun gözünün önünde, bir yandan da çok kibar bir dille bana hukuk doktorasından söz ederken, gülünç duruma düşürmek, onun –kendine göre– sevme biçimiydi. Herhalde kösnüllükten sırsıklam olmuştu ama, kösnüllüğünün hedefi ben değil öteki adamdı. Sadece, hoşuma giden şey, sevdiği o *erkeğe* karşı suç ortağı diye beni seçmesi oldu. Beni afallatacağını, şaşkınlığa düşüreceğini umamazdı, çünkü daha önce o noktayı açıkça kafasına sokmuştum. Oynadığı oyunu önemsemediğimi pekala biliyordu ama, asıl bundan ötürü, sanki hadımmışım ya da kadınmışım gibi hiç utanma, sıkılma duymadan beni o oyunun içine çekiyordu. Bir bakıma, benim kendi cephesinde bulunduğumu, *benimle birlikte* bir erkekle alay edilecek denli dişil olduğumu biliyordu (O baskıların etkisinde kalabilecek olsaydım, erkeğiyle tek başına ve bana karşı alay ederdi, fakat o zaman da oyun daha tehlikeli olurdu). Bu, benim kıyısından köşesinden burnumu soktuğum o çeşitten olayların sonuncusu oldu. Ne yazık ki, O.Z.'nin olayında bu kez ben kendimi erkek hissettim.

Bir de, dostluğun öylesine asık yüzlü bir şeyi var ki, benim canımı sıkar, bana ağır gelir. Bana kendimde bir şey var gibi gelmediği için, dostluk bana bir görev gibi görünür.

Kendileriyle bambaşka bağlarla birleştiğim birtakım kadınlarla dostça ilişkiler sürdürmeye çalıştım. Fakat, ne zaman ki sevmez olurum, sıkılmaya başlarım. Sanırım dosta gereksinimim yok, çünkü aslında kimseye gereksinimim yok, dostluktan gelecek yardıma, o asık yüzlü ve inatçı iyiliğe gereksinimim yok. Örneğin, savaş için askere alındığımdan beri, hiçbir zaman benim zeka tipimde, benimle aynı alanlara ilgi gösteren bir kimseye rastlama isteği duymadım. Her şeyi kendimden çekip çıkarmayı yeğlerim. Başkalarını kullanmayı pek bilmem. Birçok kez Castor bana başkalarını dinlemediğimi söylemiştir. Bu biraz haksızlık ama, epeyce kötü dinlerim, anlatılan bitsin diye beklerken oturduğum yerde kıpırdanır dururum. Başkalarının felsefelerini zor özümsediğim gibi, zor benimsediğim dostlar da vardır. Ayrıca, onlara kendimden söz etmeyi istemediğimden, çabuk sıkılırım. Kuşkusuz, bende bir bireysel insancıllık eksik. Kalabalıklardan, gelip geçen insanlardan etkilenirim ama sıkı bir dostluğun dayanağı olabilen o ilk ***kanı kaynamayı*** bireyler için duymam. Tersine, ilk tepkim güvensizlik ve kuşku olur. Bu satırları er ocağında yazıyorum. Salonda yüz kişi var. Topluca alırsam biraz yakınlık duyuyorum ama, tek tek bakarsam davranış ya da konuşmasıyla beni rahatsız etmeyeni az. Aralarında tek bir tane yok ki, tanışmak isteyeyim. Erkekleri sevmiyorum, yani insan soyunun erkeğini sevmiyorum ben.

Halbuki, Yüksek Öğretmen'de Nizan'la arkadaşlığı keşfediyordum, bu da bana insanları nasıl kullanacağımı öğretiyordu. Birdenbire topluluk içinde yaşama çekici geliverdi. Galiba bir kalabalığın oluşturduğu bir arka plandan kopup ayrılmanın çok değişik bir keyfi oluyor. İnsan çevresinde bir çeşit daya-

nışma bulunduğunu ve daha o dayanışmaya katıldığı andan ondan kaçıp kurtulduğunu duyumsuyor. Sanırım, bana asıl çekici gelen, o duyumsadığım eşzamanlılıktı. Genellikle, ben yazarken yanı başımda oturan bir dergi karıştırır, yakınımda iki kişi satranç oynar; bu da bir eşzamanlılıktır. Fakat, bir anlamda soyut, ve yerel ve birbirinden ayrı bin tane küçük edim durumunda saçılıyor. O eşzamanlılığı sadece düşünüyorum ve hemen hiç duyumsamıyorum, halbuki topluluğumuzun birliği içinde hareketlerimin her biri, bizleri birleştiren dayanışma nedeniyle, arkadaşlarımdan birinin bir hareketiyle eşzamanlıydı. Bu, topluluğumuza bir çeşit zorun yüklerdi. Berlin'de Almanların bu eşzamanlılıktan nasıl tat aldıklarını görüp de dehşete kapılmıştım. Binlerce Alman'ın bira içmeye gittiği koskoca bir hangar olan *Neue Welt*'te, sahneye bu eşzamanlılığı canlı bir biçimde gözler önüne sermekten başka bir becerisi olmayan birtakım Bavyeralı topluluklar çıkarırlardı. Adamlardan biri şapkasını havaya atarken bir başkası dans eder, o dans ederken bir üçüncü av borusu üflerdi, vb.. Gösterinin çekiciliği belli ki bir bale topluluğunun –bale topluluğu yalın biçimde zevklere dayanan birlikte gerçek bir çeşitliliktir– birlik içinde çokluğu ile hiçbir ilgisi bulunmayan o ...*iken*'lerde yatıyordu. Ne diyordum, evet, eşzamanlılık, epeyce kuvvetle duyumsadığımız ve benim hoşlandığım bir şeydi. Sonra, baş olmak istiyordum, hiç değilse *animatör*. Kuşkusuz bu, La Rochelle'de karşılaştığım ve, dediğim gibi, bana derinden damgasını vurmuş olan onur kırıcı davranışların öcünü almak içindi. Olmak istediğim baş oldum mu? Belki animatör olmuşumdur. Fakat benden korkmuş, bazen bana hayran olmuş olmalarına, onları kuşkusuz eğlendirmiş olmama (kendimi hiç esir-

gemeden yorardım, güldürüler hazırlar, şarkı söyler, Nizan'la birlikte bin çeşit maskaralık düzenlerdim) karşın, iş beni bir girişimin başı seçmeye geldi mi, hep çevremde bir çeşit başkaldırıcı güvensizlik görmüşümdür. Herhalde, bende girişim ruhu ve kararlılık olduğunu yadsımazlar ama, havam ağır olmadığı için insanları tedirgin ediyorum; kuşkusuz bende bir miktar soytarılık var, soytarılığım ise topluluklarda su yüzüne çıkıyor. İnsanlar bana eğlenmişle öfkelenmiş karışımı bir tutumla bakıyor, güvensizlik duyuyorlar. Zaten ben de, neredeyse o dönemden hemen sonra, baş olmanın iğrençliğini anladım. Ne var ki, egemen olma isteğim sadece biçim değiştirmişti. Zarif, işsiz güçsüz bir topluluk üzerinde sevgiyle hüküm sürme düşümden vazgeçmemiştim. Yavaş yavaş o düş daha da değişti (itiraf etmeliyim ki, birçok kez, o konuda da istediğimi elde ettim) ve bir manevi yetke isteğine dönüştü. Kendisine danışılan bir bilge, Dostoyevski'dekiler gibi bir stariets[383] olmak istiyordum. Bugün içimin derinliklerini iyice yoklasam bu eski istekten kırıntılar bulmayacağımdan emin değilim. Yüksek Öğretmen'den çıkarken bu topluluk yaşamını geride bıraktığımda durumumu çok yadırgamış ve üzüntüye gömülmüştüm. Önceleri, hiçbir dostluk, hiçbir aşk bu kendine özgü ve kolay yaşam yoğunluğunun yerini tutamıyordu. Şimdi ise, olsa, o yaşama dayanamam. Aradan yıllar geçtikten sonra, ne zaman bir erkek topluluğu içinde bulunsam, hep öfkeli, acı bir eleştirici ve insanlara karışmayan bir yalnız olarak görülmüşümdür. Şaşırtıcı olan şu ki, buna karşın sempati de uyandırıyordum: Berlin'de Brunschwicg ve Copeau[384], burada Pieter. Eminim, o

383) Rusça *yaşlı* anlamında *staretz* ya da *starietz* sözcüğünden, eski Rusya'da manevi üstat kabul edilen, keşiş, hacı vb..

384) Jacques Copeau (1879-1949), yazın ve tiyatro adamı; Sartre'ın tiyatro ile ilişkisinde payı önemli olmuştur.

sempatiye layık değilim. Serüven olsun diye, sırf meraktan, bir adama yaklaşmışsam bile, bugün onu koşullar el verir vermez bırakmaktan başka bir şey istemem. Erkeklerle benim yaşımda kurulan ve toplu arkadaşlığın bir parçası da, dostluk da olmayan ilişkiler bana dayanılmaz geliyor. Yıllar var ki, belirli bir erkeği görmek istemediğim gibi tanımadıklarımla karşılaşmaya da çalışmadım. Onlar beni arıyorlar, ben de katlanıyorum. Çevremdeki kadınlar bir Faulkner'ı, bir Caldwell'i tanımaya can atıyorlar. Bana gelince, birine derin bir hayranlık duysam, ötekine büyük bir sempati beslesem de, onları görmeye hiç hevesli değilim. Çok sevimli olduğunu söyledikleri o Hemingway'i de görmek istemiyorum. Karşı kaldırıma geçip de üçüncü kata çıkmak yetse o adamları görmeye, yapardım herhalde. Fakat daha uzağa gitmem. Ya da, daha doğrusu, kendim görünmeden, onların yaşayışlarını seyretmek, evlerine girip çıkmak için çok şey verirdim. Fakat beni daha başında tiksindiren şey, ilişkinin karşılıklı olması, ben onları görürken onlar tarafından görülmem, aramızda sıradan bir nezaket gereği de olsa, bir duygu bağı kurulması.

Kısaca, acaba ben hiç –eskiden Nizan'la olan arkadaşlığım dışında– kendi yaşlarımda bir erkeği gerçek anlamıyla sevmiş miyim? Sanmıyorum. Keza, beni sevmelerini de hiçbir zaman istemedim. Bilinçler, dostlukta, öylesine sağlam, öylesine özgür kalıyorlar ki, bu, bana pek ciddi, pek asık suratlı bir şey gibi görünüyordu; kendimi o bilinçlere teslim etme, onlara açılma gereğini duymuyordum, (onların vereceği yargının açıklığından korktuğumdan değil de, daha çok, bende istek uyandırmayan mermerden güzel kadınlara benzedikleri için). Beni çeken, sadece, seven bilinçlerin pek açıkça belli olmayan

çöküşleri, isteyerek köleliğe düşüşleriydi. Özetlersem, benim için insanlığın bir yarısı varla yok arasıdır. Öteki yarısı, ne yapalım, söylemek gerek, o yarı benim tek ve sürekli tasamdır. Sadece kadınlarla birlikte olmaktan zevk duyarım; sadece kadınları sayar, onlar için sevecenlik ve sevgi beslerim. Faulkner'ı görmek için şuradan şuraya kıpırdamam ama, Rosamond Lehmann'la[385] tanışmak için uzun bir yolculuk yapabilirim. Bost'un dediği gibi *dizlerimin üzerinde de olsa, giderim.* Bunu yazarken biraz yüzüm kızarıyor, çünkü sanki Tino Rossi'nin *J'aime les femmes à la folie*[386] şarkısını söylüyormuşum gibi geliyor; fakat ne yapayım ki, gerçek. İlk önceleri, kişi ayırt etmeyen –ya da pek az eden– bu tutkunun çok genç bir delikanlıda ergenlik çağının romantizminden doğduğu sanılabilirdi. Fakat, neredeyse otuz beşimi dolduruyorum; yıllardır çevremde kadınlar var, ben hâlâ yeni kadınlar tanımak istiyorum; ya da hiç değilse, kısa süre öncesine kadar istiyordum, şimdi bitti artık. Ben ki, erkeklerle birlikteyken, üzerimi örümcek ağı bağlayacak denli uyuşur, sıkılırım, kadınların arkadaşlığının beni eğlendirmediği durum pek azdır. Bir kadınla en önemsiz şeyleri konuşmayı Aron'la felsefe konuşmaya yeğ tutarım. Çünkü benim için var olan o küçük şeylerdir ve herhangi bir kadın, en aptalı bile olsa, o küçük şeylerden benim onlardan söz etmekten hoşlandığım biçimde söz eder; kadınlarla *anlaşırım.* Onların konuşma, nesneleri anlatma ve görme biçimini, düşünme biçimini, üzerinde düşündükleri konuları severim. Çok uzun zaman, onların erkeklerle eşit olduğunu söyleyince, onların erkeklerle aynı haklara sahip ol-

385) 1903-1990, özgürlük isteği ve feminizm izlekleri üzerinde duran İngiliz romancı kadın.
386) *Kadınları çılgınca severim.*

malarını isteyince onlara duyduğum saygıyı en iyi biçimde dışa vurduğumu sandım. Öyle yaparken iki cins arasında hiçbir kökten ayrım bulunmadığını kabullenmemiş oluyordum. İkincil farklılıkları eğitime ve topluma bağlıyordum. Bu, onların davasına doğru hizmet vermek değildi. Bizimle aynı haklara sahip olmaları gerektiği, elbette su götürmez. Fakat onların erkeklerle *eşit* olduğunu söylemek, toplumsal konumlarından sıkılmadan kuşkusuz bizim kadar iyi düşünebileceklerini belirtmek anlamsız bir yüze gülme olur. Auguste Comte, pek tantanalı bir aptallık dile getirmiş, kadınların hakkı diye bol keseden duyarlığı onlara bırakmıştı. Sanki bunun bir anlamı varmış gibi. Sanki insanın duyarlık denilen bir yetisi varmış da, o yetiden türün bazı temsilcilerinde ötekilerden fazla bulunurmuş gibi. Sanki her insan gerçekliği, kendisinin her girişiminin içinde eksiksiz olarak bulunmuyormuş gibi. Tüm sorun yeniden ele alınmalı. Fakat herhalde iyi usçu, iyi Kantçı olarak davranıp iki cinsin eşit olduğunu söyleyerek sorunu çözemeyiz. O eşitlik kavramının hiçbir anlamı yoktu ve ben onu dile getirirken basbayağı yanılıyordum.

29 Şubat

Kadınların arkadaşlığını bir zamanlar çirkinliğimin ağırlığını üzerimden atmak için mi aramıştım, bilmiyorum. Kadınlara bakarken, onlarla konuşurken, çehrelerinde canlı ve mutlu bir hava yaratmaya çalışırken onların varlığında yitip gidiyor, kendimi unutuyordum. 20 ile aşağı yukarı 25 yaş arasındayken çirkin ya da itici bir kadınla birlikte olur olmaz, onunla bir çift oluşturduğumu çok canlı bir biçimde ve küstahçasına algıladığıma göre herhalde bu da vardı. Ben onun

çirkinliğini azaltmıyordum, tam tersine birlikte, tek tek olduğumuz kadar çirkindik. Birlikteliğimizden acımasızca nefret ediyordum. Tersine, çevremi güzel kişiler almışsa –yanlış olarak– kurtulmuşum, o durumda oluşturduğumuz birliktelikte egemen öğe güzellikmiş gibi gelirdi. O zaman duyduğumu dile getirmek istersem, sanırım şöyle demem gerekir: Yüzümün değişmesini hiçbir zaman istemedim ama, güzelliğin –etkin bir iyilik gibi– o çehrenin üzerine yayılmasını istiyordum. Kuşkusuz tam kösnül olmayan, daha çok sihirli bir yanı bulunan bir güzellik açlığı duyuyordum. Güzelliği yemek, içime sokmak istiyordum. Sanırım, bütün o güzel kadınlar karşısında bir çeşit özdeşleşme takıntısı çekiyordum. Bu, erkek dostlarımı hep yakışıklı ya da yakışıklı kabul ettiğim kimseler arasından seçmemi açıklıyor. Maheu bir gün Castor'a içinde epeyce kötülükle şöyle demişti: "Sartre'ın büyüklüğünü ve trajik yanını yapan, her şeyde güzelliğe yönelttiği sapına kadar mutsuz bir sevgi beslemesi." Bununla çirkinliğime üzüldüğümü, güzel kadınları sevdiğimi söylemekle kalmıyor, aynı zamanda yazınsal denemelerimde benim kısmetimde bulunmayan bir güzelliği yakalamaya çalıştığımı da kastediyordu. Barrès'ten ve Gide'den okuduklarıyla doluydu, bu nedenle de yazılardaki güzelliği ancak pek dar bir biçim altında algılıyordu. Öte yandan, o dönemde köşeli ve dalayıcı düşünceleri Anatole France'ın[387] biçemine çevirmeye çalıştığım, bunun sonucunda ıskalanmış yapıtlar, güzelliği yakalama yolunda boşa gitmiş çabalar ortaya çıktığı da kuşkusuz bir gerçek. Fakat bugün bana öyle geliyor ki, Maheu'nün düşüncesi kendi sandığından çok daha doğruymuş. Ben bir güzellik is-

387) 1844-1928, ince biçemiyle tanınan romancı.

teğinden başka bir şey değilim; onun dışında sadece boşluk var, hiçbir şey yok. Güzellik derken sadece anlık kösnül zevkleri değil, daha çok, zaman boyunca erişilen birliği ve vazgeçilmezliği kastediyorum. Müzikteki tartımlar, süre ya da nakaratların dönüp dönüp gelmeleri beni ağlatır, süreliliğin en ilksel biçimleri beni heyecanlandırır. Fark ediyorum ki, bu düzenli olay akışları öncelikle zamansal olmalı, çünkü uzam içinde simetri beni hiç etkilemez. Bu dediğime iyi bir örnek diye bu Şubat ayında iznimin *değerli* olması yani sonuna doğru çok iyi ayarlanmış bir olaylar akışı diye algılamam için duyduğum isteği gösterebilirim. Açık ki, müzik, bu nedenle, benim için en duygulandırıcı ve en dolaysız yoldan güzele varmamı sağlayan biçim. Aslında, her zaman tutkuyla istemiş olduğum ve –bugün hiç umut olmamasına karşın– hâlâ istediğim şey, güzel bir *olayın* merkezinde olmak. Bir olay yani benim yaşadığım ve bir tablo ya da bir müzik parçası gibi karşımda olmayan ama yaşamımın çevresinde dönen, yaşamımın içinde, benimle aynı tempoda giden bir zaman akışı. Baş oyuncusu olacağım, kendisiyle birlikte benim istencimi, benim isteklerimi de yürütecek, fakat benim istencim ve benim isteklerimle yönü saptanmış olan ve –nasıl ressam tablosunun yaratanıysa– yaratanının ben olduğum bir olay. Bunlara ek, bu olay güzel olmalı yani onda bir trajedinin, bir melodinin, bir ritmin, kendi içinde taşıdığı sona doğru birtakım ayarlı dönüşlerden, köşelerden geçerek debdebeyle ilerleyen bütün o süreli biçimlerin görkemli ve acı bir zincirlenmesi bulunmalı. Bütün bunları *La Nausée*'de açıklamıştım; niçin bu konuyu yeniden ele aldığım birazdan belli olacak. Burada kaydetmek istediğim şu ki, maddesel güzelliğe olan bu şiddetli

ama gerçek dışı isteği *erkeğe* yakıştırır, ona mâl ederdim. Halbuki şimdi onu kendimin bir özelliği olarak alıyorum. Görüyorum ki, Castor, en çok, tümden insan-dışı bir estetik zorunluluğun kendi dışında yani Castor'un dışında sunulmasıyla –diyelim bir Bach fügüyle, bir Braque tablosuyla– duygulanıp etkileniyor; kendi yaşamının bu zorunluluğun malzemesi olmasını istemiyor. O.Z. ise, tersine, güzel bir insan görünümünün duyulara seslenen içeriğinden etkileniyordu. Zuorro'nun[388] odasında bizlere adeta saldırgan bir sesle şunu söyleyişini bugün de anımsarım: "Beste ve ezgi pek umurumda değil; beni etkileyen notalar." Herhalde, anlık bir kösnül görkem o kadını doyururdu. Aslında, sorun göründüğünden daha karmaşık, çünkü yaşanmakta olan an yetmiyor, fakat, hiç değilse, bu onun için, O.Z. için, ideal bir değer, ve böyle bakılırsa, o gerçekleşemeyecek düş benimkinden daha saçma değil; onunla aynı derecede saçma. Geçen hafta gerçekleşemeyecekten söz ediyordum. Diyelim ki, benim kendi gerçekleşemeyeceğim var; o da olayın güzelliği. Benim kendi gerçekleşemeyeceğim var, derken bu, ara sıra çıkarıp sevmekten haz duyduğum belli belirsiz bir düştür demek istemiyorum. Hayır; ben bu durumun, dünyadaki-varlığımın içine atılmışım; bu, gerçekleşemez-durumda-varlık demektir; güzelliği beni çeken ve benden kaçan bu olayın içindeyim tüm varlığımla: Bu, benim yaşamım. Aslında aldanmamakla birlikte sürekli oynadığım ve gerçekleşemeyeceği yakalamak için birer pantomim, birer sihirli dans gibi olan o güldürüler bununla açıklanır. Çevremdeki kişileri pek çok kez şaşırtmış ya da utanma alışkanlıklarını rahatsız etmiş olan o birden ortaya çıkan ka-

388) Marc Zuorro (? -1957), Sartre ve Simone de Beauvoir'ın arkadaşı bir felsefeci.

balıklarım, yüzsüzlüklerim de bununla açıklanır. Kısaca, bu benim tutkum, ve benim tutkum da ben'im.

Bu olgunun üzerinde direnerek durmamın nedeni, aşklarımın en önde gelen nedenini onda bulmam. Uzun süre, hemen hemen bugüne kadar, aşk olayının o zorunlu, daha doğrusu aradığım olay olabileceği ve olması gerektiği düşüne kapıldım. Kuşkusuz bu, aşkı, baştan çıkarmayı amaçlayan bir salon oyunu diye görmemden kaynaklanıyordu. Böyle bakınca, amacını içinde taşıyordu. Son, aşkını itiraftı; daha sonra bu, –Leiris'in[389] boğa güreşinde boğanın öldürülmesine benzettiği– vücutların birleşmesi edimi oldu. Gerçi söz konusu olan, bilinen bir amaca doğru düzenli bir ilerleyişti ama, amaç Yunan trajedilerindeki gibi biliniyordu, yani Atinalılarca öngörülen fakat ürkerek istenen son gibiydi; ya da öngörülen ama yine de öngörülemez olan ezgi sonları gibiydi. O son olaya sözlerim ve hareketlerimle varmam gerekiyordu. Sadece duyulara seslenen kargaşayı anlamaktan ne denli uzak olduğum görülüyor. Onu bilmiyor değildim ama, duyumsamıyordum. Birlikte olduğum kadının benden önce duyumsamasını da pek istemiyordum; nasıl ki boğa güreşçisi de, tepesi kurdeleli şişler boğanın sırtına saplanır saplanmaz hayvanın yüreğine inip ölmesini istemez. *Hak etmelidir* yani rolünü oyunun bitiminde son sözle birlikte perde ininceye kadar götürmelidir. Kuşkusuz, güçlü bir kösnül tutku, şayet herhangi bir kadından böyle bir şey görseydim, beni afallatır, neye uğradığımı şaşırtırdı. Kadını, elbette okuduklarımdan, önce hayır diyen, sonra her kez biraz daha az direnen, yavaş yavaş razı edi-

389) Michel Leiris (1901-1990), etnolog, yazar; etnoloji yapıtlarının yam başında psikanalitik özyaşam öyküleri de yazmıştır; güncesi ölümünden sonra, 1992'de yayınlanmıştır.

len bir varlık olarak düşünürdüm. Böylece her birimizin önceden saptanmış bir rolü oluyordu. Kadın kendini vermeyi reddediyor, ben yumuşak bir biçimde, sabırla, her gün biraz ilerleyerek ısrar ediyordum. Fakat, kadını baştan çıkarma edimini, genç Stendhal gibi bir dizi şeytansı beceri olarak düşünmüyordum. Bir kadını hileyle elde etmek hiç hoşuma gitmezdi; bu yani kadını ne yolla olursa olsun elde etmeyi kabullenmeyişim bile kadından çok, fırsatını kadının yarattığı oyuna önem verdiğimi gösterir. Bir kez daha söyleyeyim, kadına sahip olma, sahip olma vaatleri kadar önemli değildi. Baştan çıkarma için sadece söyleyeceklerime güveniyordum. Berlin'de nasıl sıkıldığımı hâlâ anımsıyorum. Giderken Alman kızlarının nasıl seviştiğini öğrenmeye iyice kararlı olarak yola çıkmıştım ama, çok geçmeden Almanca bilgimin sohbet için yetmediğini anladım. Böyle silahsız kalınca apışıp kaldım ve hiçbir girişimde bulunmadım. Bir Fransız kızıyla yetinmek zorunda kaldım. O zaman düş kırıklığına uğramış bir Macar'ın bir gün Castor'a söylediği şu sözü çok iyi anladım: "Ah bilseniz," demiş adam, "Macarcada ne kadar nüktedanımdır ben."

Ne var ki, benim amacım nükte yapmak değildi, göz kamaştırmak hiç değildi. Dediğim gibi, dünyayı yanı başımdaki kadın için sözlerle yakalamak, arkadaşlık etmek için onu elde etmek istiyordum, dünyanın daha güçlü, daha güzel varolmasını istiyordum, Gide'in *Narcisse*'te dediği gibi onun *ortaya çıkmasına* yardım etmek istiyordum. Zaten sadece konuşmak gerekmiyordu. Sessizlikleri de beceriklice düzenlemek, ayarlamak, görüş noktalarını seçmek gerekiyordu. Aslında bu, baştan başa yazınsal bir çalışmaydı. Benim amacım ise kendimi tercüman sıfatıyla, dünya ile kadın arasında bir aracı sıfa-

tıyla vazgeçilmez kılmak değil, onun gözünde kendimi dünyanın güzelliğiyle ayrılmayacak gibi kaynaştırmaktı. Kısaca amaç, kristalleşmeyi[390] yapay olarak harekete geçirmekti. Bu küçük beceri çalışmasının baştan çıkarma ediminin kurulu işleyişinde yer alması bir yana, –nasıl ezginin orta yerinde temanın gelişmesi hoşa gider ama, öyle oldu diye onu bütünden ayırmazlar– ben de onun kendisini beğeniyordum. Hattâ en çok önem verdiğim oydu. Aslında, birlikte olduğum kadınların çoğu zeki ve zor beğenir olduğundan, ciddi biçimde kendimi vermem gerekiyordu; bunun için de akşamları *iyi iş yapmış olmanın* doygun anısıyla dönüyordum. Bu kapanmış dönemden bugün soğukkanlılıkla söz edebildiğim için diyebilirim ki, dünyanın en iyi kadınlarıyla, benim eşitim olanlarla birlikteyken söylediklerim epeyce zavallı şeylerdi. Yutulabilmesi için zemin zamanca desteklenmesi, her ikimizin de duyduğumuz o aşıkane ilişkileri başlattığımız yolundaki gizli kapaklı inanışa da uygun düşmesi gerekiyordu. Aslına bakılırsa, bütün bunlar kolaydı, çok, gereğinden fazla kolaydı; Castor'un daha sonra dediği gibi *üfürülmüş*tü. Yine aynı sıralarda bunun için *zariflik taslamak* deyimini de kullanırdık. Bugün o söylemlerden, o sessizliklerden, o inceliklerden nefret ediyorum. Fakat acaba, aslında, tat aldığım o zamanlarda bile bir yandan da nefret etmiyor muydum? Ağzım kuru, fazla gülümsemekten yüz kaslarım yorgun dönerdim randevulardan, görmezlikten geldiğim bir bulantıya batmış olurdum, sesim hâlâ bal gibi yapış yapıştı; ancak o bulantıyı da işi ilerletmiş olmaktan, bir kadının bakışında birtakım pırıltılar, birtakım istem dışı hareketler yakalamaktan duyduğum doygunluk perdeler-

390)Bkz. 365 sayılı dipnot.

di. Hoş olan şu ki, –komedi oynadığımın epeyce bilincinde olan ben– kadının da komedi oynayabileceğini, o üstü örtülü itirafların, ağızdan kaçan sırların benim söylemim kadar titizcesine hesaplanmış olacağını bir saniye bile düşünmüyordum. Halbuki çoğu zaman olan, eminim, oydu; elbette yarı bilinçli, fazla utanmaz bir yanı bulunmayan, aşıkane ilişkilerin çoğunda rastlanan komedilerden söz ediyorum; hem de sadece kadının karakteri nedeniyle değil de, galiba o komedilere ben yapmacıklarımla çanak tuttuğum için. Bunu o zaman bilseydim, çok rahatsız olurdum. Benim için her birinin bir rol üstlendiği iki kişilik bir oyun söz konusu değildi; bugün iyice anlıyorum ki, bana kadının tarafından tam bir saflık gerekliymiş. Oluşturmaya çalıştığım o dayanıksız sanat yapıtında kadın biçim vereceğim hammaddeymiş.

DEFTER XIV

Mart 1940

Bouxwiller – Brumath

6 Mart 40

Bugünkü *Le Petit Parisien*'de şöyle bir şey çizmişler: Izbandut gibi biri genç bir kadını yakalamış; kadın çırpınıyor ama boşuna. Ufacık tefecik bir asker de duvara yapışmış, kıpırdamadan olanları seyrediyor. Kadın öfkeli bir isyanla bağırıyor: "Eee, İzinci? *Hızda beceride üzerime yoktur*, demen boşunaymış, ha?" Daha bin tane benzerinden, Chevalier'nin defterlerimden birinde yorumunu yaptığım şarkısından[391] sonra bu karikatür bana anlamlı göründü. Bu, askerlik düşüncesini yıkan bir şey. Profesyonel ordular zamanında doğmuş olan askerlik düşüncesinin, askerle uygar yürekliliği ya da medeni cesaret dediğimiz şeyi birbirine yakıştırması kaçınılmazdır. Çünkü, az çok para karşılığı çalışan bir kişi olan asker, her zaman biraz coşkulu bir kişi, bir çeşit serdengeçtidir. *Her Limanda bir Kadın*'la başlayan film dizisindeki Amerikan tayfaları gibi biri. Asker toplayan, onu kavgacılığından ötürü alırdı, zaten savaşta yararlandığı da o huyuydu; kılıçla, bıçakla, sonunda yumrukla dövüşülürdü. Fakat *silahlı ulus* denilen şey bütün bunları değiştirdi. Nedeni de

391) Herhalde Maurice Chevalier'nin 1939'da besteleyip söylediği sertlikten uzak bir milliyetçilikteki *D'excellents Français* (=mükemmel Fransızlar) şarkısı söz konusu (Gal.).

askere gidenin artık köyün *kapı gibi delikanlısı* değil, bakkalı, fırıncısı, muhtar katibi, gazetelerin barış zamanında ufak tefek kusurlarını, pintiliklerini, korkaklıklarını, ayrıntılardaki titizliklerini dostça tiye aldıkları bütün o nanemolla, barışçı adamlar olması. Ne var ki, silahlı ulus olmakla silahlı ulus olmanın bilincine varmak aynı şey değil. Bu, tıpkı işçi sınıfından olmak ile kendini proletarya olarak algılamak gibi bir şey. Sanırım, silahlı ulusun kendine ilk tepkisi düşsel çeşitten bir tepki oldu. 1914'te bakkalın, fırıncının, filanın, falanın onur kitabı diye bir şey vardı. Anımsadığım resimler, insanları yücelterek yüreklendiriyordu. Yine o çelimsiz vücutlar, beceriksiz hareketler, sivil kafalar görülüyordu ama, sanatın gücüyle o cılız yüzler gemlenemez bir güçle soluyor, ciddi bir zayıflık takınıyordu; gözlerinde kutsal bir öfke, beceriksiz tutumlarında savaşçı bir güç vardı. Abel Faivre[392] bu süslü uyduruklarda uzmandı. O adamlar evlerine döndüler, işlerinin başına geçtiler, alışkanlıklarını sürdürdüler, bir de baktılar ki, ikinci ulusal savaş başlamış. Galiba, bu kez silahlı ulus kendi kendinin bilincine vardı. Savaşın başındaki bu uzun bekleyiş ona bu fırsatı verdi. Bu kez biliniyor ki, Maginot hattında düşmanı bekleyen askerler, barış zamanında görülen o cumhuriyetçi ve değişimden yana küçük dükkancılardan, küçük memurlardan başkası değil. Elbette, düşünülmüş ki –hep iyi düşünülür ya– bu adamlar askerlik işine uygun, hattâ yeter de. Ancak, yürekliliğin ve eylemin çeşitli biçimleri arasında kesin bir ayırım vardır. Ahlaksız bir kabadayının karşısında titreyen biri, yüreklilik isteyen bir saldırıda birinci sınıf bir asker olabilir. Çünkü sa-

392) Abel Faivre (1867-1945), ressam ve karikatürist.

vaşmanın teke tek dövüşme değil de, şaşırtma, kuşatma gibi kuralları vardır ve sağından solundan sağlam destek alan bakkal iyi bir saldırı çıkarabilir. Bu onu yumruklarıyla gerektiğince dövüşebilecek biri yapmaz. Kutsallaşmış filan değildir, gözlerinde gemlenemez bir ışık aramazsınız. Orada asker mesleğini yürüttüğü, gücünü bir çeşit safdil insancıllıktan aldığı düşünülürse de, barış zamanında yediği darbelere boynunu büküp dayanmasında kendisine yardımcı olan da zaten asıl o insancıllıktır. Benim karşı kahramanlık dediğim şey. Olduğu gibi kendini algılayan demokrat bir silahlı ulus, benim savıma göre, kahramanlığın tam karşısında yer alır. Çünkü kahramanlık her zaman uzmanların işi olmuştur, öyle olması da gerekir. Çevresinde bir gizem bulutu olmalı, içine girilememelidir. Fakat, Faulkner'ın dediği gibi her insanın kahramanlığa sürüklendiğini keşfettiğimiz zaman kahraman diye bir şey kalmaz. Silahlı ulus savaşın kutsal ayrıcalığının yok edicisidir, çünkü savaşçı işlevini herkese düşebilecek bir yurttaşlık ya da uygarlık göreviyle özdeşleştirecektir. Bundan ötürü de, savaş uygarlığı var. En başta, silah altına alınanlara karşı saygılı bir mesafe konuyordu. Daha o zaman öğrencilerim Chauffard ve Kanapa bana "Askere gitmemiş birinden silah altında birine mektup yazmak zor," diye yazıyorlardı. Fakat artık bu aşıldı, iyi de oldu. Gerçek savaş başladığında, ne olacak, bilmiyorum. Bildiğim şu ki, askerlerin hepsi sivillerin kendilerine karşı alaycı ve korumacı teklifsizliğinden hafifçe yakınıyor. Bu da kaçınılmaz bir şey, çünkü asker olmayan çalışıyor, öğündüğü bir işi elinden geldiğince iyi yapmaya devam ediyor. Halbuki asker artık kahraman değil; bir mesleğin sınırları içinde ol-

mayan ve o mesleğin gereklerince ruh dinginliğine ulaşamayan, hiçbir iş yapmaksızın beslenen ve istemeksizin tembel olup çıkmış biri. Kısaca, geçen günkü avcının dediği gibi, bir işsiz. Buna sevinmek gerek, çünkü askerin yüreğinde biriken hınca karşın, savaşı öldürmekte bunun da payı var.

Askerlik ruhunun böylesine çözülmesine sevinirken, ben sadece gördüğümü söylüyorum, fazlasını değil. Almanya'da düşünce biçiminin bambaşka olduğunu bilmiyor değilim. Ondan söz etmeyişim, onu tanımayışımdan. Fakat biliyorum ki, olacağını Fransız düşünce biçiminden haber aldığımız o değişiklik, demokrat ülkelerin utkusuna bağlı. Yenilirsek, geleceğin sağlam kafalı bir tarihçisi bunu bizim toplumsal çöküntümüzün bir kanıtı, yenilgimizin derin nedeni diye alacaktır. Demek ki, insanlardaki bu zihin durumunun derin anlamı iki yönlü oluyor. Sadece, diktatörlük olmayan ama zengin erkinin işlediği ülkelerin son utkuyu kazanacaklarına inanıyorsam da, onların kahramanlıklarına değil, keselerine güveniyorum. Hesabımı *büyüklükten* yoksun, daha çok ekonomik bir savaş üzerine yapıyorum. Bu durumda, çöküntü zarar vermeyebilir ve, tersine, olumlu bir etmen oluşturabilir. Her şey şu sorunun çevresinde dönüyor: Tarihte *fazla* uygar ve o uygarlıktan ötürü *fazla* barışçı halkların sonunda yenilip yutulmasını öngören bir *tunç yasa*[393] var mı? Yoksa o yasa, sadece, *savaşçı çağ* yani askersel sorunlarla ekonomik sorunların bir dereceye kadar birbirlerinden ayrı olduğu ve bugün kapanmış bulunan bir dönem için mi

393) Fr. *La loi d'airain*; Alm *das eherne Gesetz*, Alman sosyal demokrasisinin kurucularından filozof ve iktisatçı Ferdinand Lassalle'in (1825-1864) işçi ücretini üretim değeriyle sınırlanmasına verdiği ad.

söz konusu? Tunç yasa hâlâ varsa şöyle bir saçmalıkla karşı karşıyayız demektir: Hem kahramanlık masalını ve asker önderin yanılmazlığını da içinde bulunduran bir miktar gülünç kabalığın ulusun sağlığı için gerekli olduğu savı us yoluyla kınanıyor; öte yandan usa uygun her türlü kınamanın o kabalığın gücünü zayıflatmasından ötürü ulusun kendisini ve o yolla barışı zayıflattığı ileri sürülüyor. Bu durumda, bir ulusun sağlığı bir miktar ilkel saldırganlıkla uş arasında bir çeşit denge oluyor. Ne var ki, ekonomik maddecilik gelip de utanmadan savaşçının kanatlarını keserse, savaşa yüreklilikten çok petrol gerekliyse, o zaman, *fazlasıyla* uygar insanların o zararlı tabansızlıkları, gevşeklikleri diye yorumlayabildiğimiz şey, yeni bir ruha dönüşebilir. Savaşçının tabansızlar tarafından alçakça boğazlanması da yeni bir tunç yasa olur. Bu durumda, ideolojiyi başarısına göre yargılayan tarihçi, o sözümona ideolojide, o çökkünlükte, savaşa yol açan ve savaşamayan bugünkü kapitalizmin çelişkilerinin dışavurumunu görmek zorundadır. İşte tam bu nedenle, utku en mert olana değil en zengin olana gitse de, bu ideoloji bir ilerleme etmenine dönüşebilir. Şu halde, bir dönüm noktasında bulunduğumuz –başka birçok nedenden ötürü olduğu gibi– bu nedenden ötürü de doğru; çünkü bizim ideolojimizle Nazi ideolojisinden hangisinin daha değerli olduğunu ancak utku belirleyecek.

Bismarck, 1888'de Reichstag[394] kürsüsünden verdiği söylevde, artık geçerliği kalmamış bir kavram olan meslekten as-

394) Prens Otto von Bismarck (1815-1898), devlet adamı, Alman Birliğinin kurucularından, 1863-90 arası Almanya başbakanı. *Reichstag*, Alman yasama meclisinin İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar taşıdığı ad.

kerlerin oluşturduğu ordu açısından bakarak Silahlı Ulus kavramını sonuncu kez anlatır:

"Almanya'da bizler bir savaş yapmak ve ulusumuzun gücünden beklenebilen her şeyi elde etmek istiyorsak, bunun halkın malı bir savaş olması gerekir. Halk iradesiyle başlatılmamış bir savaşı, yetkili makamlar kaçınılmaz olduğuna inanıyor ve öyle olduğunu bildiriyorsa, yaparız ama, daha başlangıçta coşku da atılım da eksik kalır... Elbette her asker hasmından üstün olduğuna inanır, eğer savaşı istemeseydi ve utkuya inanmasaydı herhalde yararlı bir asker olamazdı."

Bu savaşı görse ne denli şaşırırdı. Çünkü, Alman askerlerinden üstün olduğumuzu düşünmüyorduk, bu savaşı istemiyorduk, tersine olanca gücümüzle onu uzaklaştırmaya çalışıyorduk. Bir de, hepimiz utkuyu bekliyoruz, hepimiz de utkunun tümden bizim askerlik değerlerimizin dışında koşullara bağlı olduğunu seziyoruz. Onlar, ekonomik koşullar. Yine de işe yarar askerleriz.

Ben, kuşku yok ki, kapitalizmin, parlamentarizmin, merkeziyetçi yönetime ve memur ağırlığına dayanan bir düzenin ucube ürünüyüm. Ya da, diyelim ki, ben o birincil konumlardan dünyaya fırladım. Emekçi sınıflardan koparılmamdan ve buna karşın yönetimi ve ekonomiyi elinde tutan çevrelere giremeyişimden kapitalizm sorumlu. Özgürlüğe olan takıntı derecesindeki tutkumun kaynağını oluşturan yurttaşlık özgürlüklerini parlamentarizme borçluyum. Hiçbir zaman tarım işleriyle karşı karşıya gelmeyişimin, taşradan nefret edişimin, hiçbir bölgesel bağa sahip olmayışımın, Caillois'nın deyimiyle *Büyük Kent Paris* masalına başkalarından daha çok

duyarlık gösterişimin nedeni merkeziyetçi yönetimdir. Memur devletinin sorumlu olduğu yanlarımsa şunlar: Para konusunda –herhalde bir memur ailesinin namusunun ve çıkar gözetmeyişinin aldığı son biçim olan– tam beceriksizliğim. Bir de, usun evrenselliği kavramı; çünkü memur, Fransa'da, usçuluğun bekçisidir. Bir soyut ve bir köksüz olmamı bütün bu soyutlamaların hepsine birden borçluyum. Doğa bana kösnüllük vermiş olsaydı belki kurtulurdum ama, ben soğuğum. Öyle olunca da, ne tarla işlerinden dolayı toprakla, ne çıkar dayanışması sonucu bir sınıfla, ne de bedensel hazdan geçerek vücutlarla birlik kuramamış durumda, herhangi bir bağım olmaksızın *havadayım*. Babamın ölümü, annemin yeniden evlenmesi, üvey babamla aramdaki sürtüşmeler, beni erkenden aile etkisinden çıkardı; La Rochelle'deki arkadaşlarımın düşmanlıkları bana kendi üzerime kapanmayı öğretti. Sağlıklı, güçlü, uysal ve sessiz vücudum –böbrek ağrısıyla ara sıra gelen kasılmalar dışında– hiç kendinden söz ettirmez. Hiçbir şeyle dayanışma içinde değilim, kendimle bile. Kimseye, hiçbir şeye gereksinim duymam. İşte otuz dört yıllık yaşamımda kendime böyle bir kişi yarattım. Gerçekten, Nazilerin *plutodemokrasilerin*[395] *soyut insanı* dedikleri şey. Bu tipe hiçbir yakınlık duymuyorum, bundan ötürü de değişmek istiyorum. Anladığım şu ki, özgürlük hiç de insanın bağrına taş basıp aşklardan ve mülklerden kopması demek değil. Tersine, özgürlük demek, derinlemesine dünyaya kök salmak demek; insan o kök salmanın *ötesinde* özgür; kalabalığın, ulusun, sınıfın, dostların *ötesinde* yalnız. Halbuki ben kalabalığa *karşı*, ulusa *karşı* yalnızlığımı dile getirmişimdir.

395) Yazarın kullandığı ad: *la ploutodémocratie* (=demokrat olduğunu savlayan varlıklı erki).

Castor bir mektubunda haklı olarak şöyle yazıyor: Gerçek içtenlik, yaşamını her yandan aşmak ya da onunla ilgili bir yargıya varmak veya ondan kurtulmak üzere araya mesafe koymak değil, tersine yaşamın içine dalmak, onunla tek vücut olmaktır. Ancak, insan otuz dört yaşındaysa, kökü ortaya çıkmış bir bitki gibi her şeyden uzak düşmüşse, bunu söylemesi kolay, yapması zordur. Şu sırada yapabildiğim tek şey, sabırla edindiğim şu özgürlüğü eleştirmek ve o kök salma ilkesine sıkıca sarılmak. Bununla bazı şeylere önem vermek gerektiğini söylemek istemiyorum, çünkü ben pek çok şeye tüm gücümle önem veririm. Demek istediğim kişiliğin bir içeriği olması gerektiği. Kilden yapılmış olmak gerekiyor, bense rüzgardan yapılmışım.

Büyük bir toplumsal tutkum olmadığından, sınıfımın ve zamanımın dışında yaşadığımdan, Claude Bernard'ın[396] deney amacıyla tek başına kapatılmış, aç bırakılmış, kendi kendini sindirmekle uğraşan tavşanına benziyorum.

"Us gibi özgürlük de ancak kendi yaptıklarını sürekli hor görüş içinde var olur ve kendini gösterir, kendine hayran olduğu anda ise yitip gider. Bundan ötürüdür ki, alay, her zaman, felsefi ve özgürlükçü dehanın niteliği, insan zekasının mührü, ilerlemenin dayanılmaz karşı konulmaz aracı olmuştur." (Proudhon[397]: *Confessions d'un révolutionnaire*[398].)

396) Claude Bernard (1813-1878), Fransız fizyoloji bilgini.

397) Pierre Joseph Proudhon (1809-1865), Toplumsal konulara eğilmiş felsefeci ve gazeteci; Fransız işçi sınıfı üzerindeki etkisi derin, Avrupa'da anarşizm ve sosyalizmin yayılmasında payı büyüktür; en tanınmış yapıtı Qu'est-ce que la Propriété (=Mülkiyet Nedir?) 1840'ta yayınlanmıştır.

398) Bir devrimcinin itirafları.

7 Mart

Emil Ludwig'in[399] *II. Wilhelm*'ini büyük ilgiyle okuyorum. Beni bir süreden beri, kesin söylemek gerekirse Eylül 38'den bu yana, rahatsız eden bir sorunu bu kitap aracılığıyla yeniden ele almaya, incelemeye çalışıyorum. Castor ve ben bu konuda sık sık tartıştık: Aron gibi ben de kabul ediyorum ki, tarihsel olayın anlaşılmasında olduğu gibi, açıklanmasında da çeşitli anlam katmanları bulunabiliyor. Bu anlam katmanları da, her biri kendi düzeyinde olmak üzere, insana tarihsel süreci doyurucu bir biçimde zihinde canlandırma olanağını veriyor. Fakat katmanlar birbirine koşut olduğundan birinden ötekine geçilemiyor. Bundan ötürüdür ki, 14 savaşı, Alman ve İngiliz emperyalizmlerinin aralarında yarışması olarak açıklanabilir. Biz Marksist ve dar anlamıyla ekonomik açıklama çerçevesi içindeyiz. Lenin'in Emperyalizm ve Kapitalizm konusundaki kitabına varıyoruz. Fakat savaş, *aynı zamanda*, daha salt bir tarihsel anlam düzeyinde de açıklanabilir ve pangermenizm[400], o düzeyde, Almanya'nın Bismarck tarafından başlatılmış birleşmesini tamamlama eğiliminin dışavurumu olarak gösterilebilir. Aynı düzeyde ve sadece Alman sorumluluklarıyla sınırlı kalarak Prusya'nın egemenliği, silahlandırılmış bir Junker'ler[401] soyluluğunun egemenliği diye

399) Emil (Cohn) Ludwig (1881-1948), Alman tarihçi ve yaşamöyküsü yazarı; Nazi karşıtı; daha Hitler gücü eline geçirmeden önce İsviçre'ye göç etmiş, savaş başlamadan çok önce ikinci bir büyük savaşın tehlikeleri konusunda uyarılarda bulunmuştur; Ekim 1929'da Ankara'ya geldiğinde Atatürk kendisini üç saat boyunca kabul etmiş, Ludwig bu görüşmeyi Mart 1930'da Viyana'da yayınlamıştır. Nazilerin 1933 kitap yakma çılgınlığında E. Ludwig'in yapıtları da kurban edilmiştir. Sartre'ın sözünü ettiği II.Wilhelm incelemesi 1926'da yayınlanmıştır.

400) Fr. le *pangermanisme*, Germen kökenli olduğu varsayılan tüm kavimleri bir devlet içinde toplamayı amaç edinen politik akım.

401) Junker<Alm. Jungherr(=genç bey), Almanca konuşulan topraklarda, taşrada toprak sahibi, ikinci derecede soylulara verilen ad.

gösterilebilir. Diplomatik bir anlam düzeyinde ise Bismarck'ın, her an Balkanlara saldırmaya hazır iki büyük güç olan Rusya ve Avusturya'yı frenlemek için imzaladığı andlaşmaların bozulmasının Rusya'yı nasıl Fransa ile andlaşmaya ittiği ve Avusturya-Rusya zıtlığını nasıl zincirlerinden boşandırdığı gösterilebilir. Son olarak, İmparator Wilhelm'in sarayına, hükümetine, danışmanlarına ve kişiliğine gelebiliriz. Her düzeyde, sürecin betimlenmesi kabul edilir derecede; hattâ Aron'un Weber'den[402] naklen yazdığı, "ele alınan olayın yokluğunda en büyük olasılığın olayın meydana gelmemiş olması olduğu [ele alınan olayın bulunmadığı durumda, olayın büyük olasılıkla olmadığı] saptanabilirse neden ortaya çıkar" formülüne uygun birtakım nedenler de bulabiliriz. Ne var ki, bu betimlemelerle bu açıklamalar *hiçbir zaman* birleşmez. Tarihçilerin sık düştükleri bir yanlış, onları, sanki üst üste konulmalarından nedenlerine ve çeşitli süreçlerine sahip bir olay olan düzenli bir bütünlük doğacakmış gibi, birer *"ve"* sözcüğü ile basamaklanmış yapılara bağlamaktır. Aslında, anlamlar ayrı kalıyor. Başka bir düşünce düzeni içinde, Rousseau'nun Cenevreliliği ile *Toplum Sözleşmesi*[403] arasında bir bağlantı kurulabilir yani Cenevre'deki ideolojik akımlardan yola çıkarak *Toplum Sözleşmesi* "üretilebilir". Böylece, *Toplum Sözleşmesi* Rousseau'nun kişiliğinden türetilebilir yani Rousseau'nun kişiliğinden yola çıkıp onun bir toplum sözleşmesi yazması gerekiyorduysa, onu öyle yazmak zorunda bulunduğu gösterilebilir. Böylece, Rousseau'nun bir niteliğini o niteliğin *Toplum Sözleşmesi* başlıklı kitaba yansıtmasına kadar izleyeceğiz. Bu yolla, o kitap Rousseau'nun daha önceki kitap-

402) Max Weber (1864-1920), Alman iktisatçı ve toplumbilimci.
403) *Du Contrat social ou Principes du droit politique*, 1762.

larıyla ve kendisiyle açıklanabilir, yani yapıt Rousseau'nun o yapıttan önceki düşünceleriyle hazırlanır ya da yapıtın filanca bölümü kitapla mantığın gereği arasındaki iç uzlaşma ile açıklanır. Fakat bu durumların hiçbirinde açıklamalar eşzamanlı olamaz. Çünkü açıklamalar, bağımsız var olan bölgelere aittir ve bu bölgelerin her birinde yapıt ayrı bir görünüm altında ele alınmıştır. Elbette, örneğin, *Toplum Sözleşmesi* Cenevre ile açıklanınca, Rousseau'nun kişiliği siliniyor ve yapıt sadece soyut bilinç yani Cenevre ideolojisi ile o ideolojik akımların birçok bireşiminden biri olan bir hukuk yapıtı olarak baktığımız *Toplum Sözleşmesi* arasındaki bağın meydana geldiği yer oluyor. Fakat, tersine, *Sözleşme*'ye Rousseau'dan yola çıkarak bakarsam, yapıt onun kişiliğinin sıradan bir uzantısı, kişisel eğilimlerinin bir nesnelleşmesi[404], kısaca dar anlamıyla bir bireysel ve başkasıyla karşılaştırılamaz nesne olur. Bu durumda, Rousseau'yu kitabıyla birleştiren geniş kapsamlı bağlantılar, dar anlamda bir psikoloji sorunu olmuş oluyor. Bir de kitap Rousseau'nun toplam yapıtı içinde kendi başına ele alınırsa, kendi somut mantığına göre ve neredeyse bağımsız gelişen birtakım düşüncelerle karşılaşırız. Elbette, kitap bunların hepsidir ama, *aynı anda* bunların hepsi değildir. İşte Aron'daki bir çeşit tarihsel kuşkuculuk bundan doğuyor.

Eylül 38'de bütün bunlardan iyice emindim. Castor'la birlikte yaklaşan savaş tehlikesinin nedenlerini bulmaya çalıştığımızda karşılaştığımız zorlukları anımsıyorum. Bulunacak neden olmadığından değil, tam tersine. Fakat hangi ilkelere göre onları birbirine bağlayacak ve basamaklara oturtacaktık?

404)Yazarın kullandığı ad: une objectivation.

Proleter halklar ve plutodemokrasiler arasındaki rekabetten Hitler'in kişiliğine nasıl geçecektik? Hitler ile danışmanlarının birçok kez savaşla barış arasında özgür bir seçim yapma durumunda bulunmuş olmaları belki bu işi daha tedirginlik verici kılıyordu. Bu söylediğim, barışı kurtarmak için tek bir hareketin yeteceği Eylül 39 için belki daha doğru. Bugün görüyorum ki, savaşın hedefleri konusundaki tartışma herkesin savaşın sorumluluklarına bakmak üzere belirli bir anlam düzeyinde ve Aron'un deyimiyle *kendi felsefesine göre* konum almasından ileri geliyor. Çünkü, şimdiden sonra savaşın önlenmesi isteniyorsa, onu nedeninde bulup vurmak gerek. Nasyonal sosyalizmin çökmesiyle yetinecek olan, bireysel anlam düzeyinde bakan kişidir. Sorumlular, ona göre Hitler ve yardımcılarıdır. Hitler'i ortadan kaldırırsanız Barış geri gelecektir. Buna karşı, Almanya'nın parçalanmasını, Ren'in sol kıyısının [Fransa'ya] katılmasını isteyen, *halkların yönetimlerinden sorumlu olduklarını* söyleyen ise, tarihsel topluluk düzeyinde yer alır. Bunda da, ister her Alman'ın ruhunu bozan ezeli bir kötülüğe inanarak "pis ağaçkafa" masalını yeniden canlandırsın ister Alman birliğinin kökenleri, merkezi bir imparatorluğun doğurduğu sürekli tehdit gibi Almanya'nın kendisini hem sürekli tehdit eden hem tehlikeli kılan coğrafi durumu gibi gerçekten tarihsel görüşlere dayansın, az çok başarılı olur. Son olarak da şunu söyleyeyim. Valois, barışın ancak tam bir ekonomik devrimle ve yeni bir üretim tüketim örgütlemesiyle elde edilebileceğini söylediğinde, savaşı yirminci yüzyılın büyük ekonomik krizinin ve İngiliz-Fransız imparatorluğuna karşı yeni ve emekçi ulusların verdikleri savaşımın sonuçlarından biri olarak görür. Burada *maddeci*

açıklamayı buluyoruz. Bir de, kuşkusuz denilebilir ki, savaşı kazanmamız durumunda, Hitler'i devirmek, Alman ulusuna karşı önlemler almak, varlığı daha iyi bir biçimde paylaştırmak işlerinin tümünü *aynı zamanda* yapmak gerekecek. Fakat, yine de, mantıksal olarak bu düşünceler birbirlerinden bağımsızdır. Örneğin, şu üç şey hiç de birbirinin aynı değildir: Hitler'i yenik düşmüş bir halkın şaşkınlığı sonucu iktidarı eline geçiren ve bu iktidarı terörle sürdüren bir sahtekar ya da Germen istek ve gereksinimlerinin eksiksiz, uygun bir dışavurumu, Alman ulusunun bir ürünü veya büyük bir ekonomik devrimin yerine başka şey konulabilir bir araç olarak görmek. Bu söylediğim üç gereği dikkate alarak barış imzalanırsa, yönetimdekilerin savaşın asal etmeniyle ilgili olarak içinde bulundukları belirsizlik sonucu yapılmış olur.

Evet, bütün bunlar bana çok doğru görünse de, tam doyurucu gelmiyor. Çünkü, alt tarafı, bu ayrı anlam katmanlarının tarihselleşen bir insan gerçekliği tarafından böyle üretilmiş bulunduğunu, *insansal* olduklarını unutmak, yanılgıya düşmek olur. Örneğin Marx, *Misère de la philosophie*'de[405] *sefaletin bir devrim gücü olabileceğini* yazar. Albert Ollivier ise, *La Commune* adlı yapıtında onu haklı olarak *Sefaletin etkisi, tek başına, felç etmekten öteye gitmez*, diye yanıtlıyor[406]. Aslına bakılırsa, sefaletin devrim gücü olması için, sefil kişinin onu kendi sefaleti olarak alıp benimsemesi gerekir. O da yetmez, sefaletin değişmesi gereken durum olarak ortaya çıkması yani sefil tarafından hiç dayanılamaz olacağı bir insansal dünyaya yer-

405) *Felsefenin sefaleti*, Karl Marx'ın 1847'de Brüksel'de Proudhon'un 'sefaletin felsefesi' adını verdiği ekonomi kuramına yanıt olarak Fransızca yayınladığı yapıt.

406) Ollivier'nin kitabı 1939'da yayınlandığına göre, yazarın yanıtlamak sözünü gerçek anlamda almamalı.

leştirilmiş olması gerekir. Fakat sefalet, kendi başına, hiç de dayanılamaz bir şey değildir. Gerçek olarak *hiçbir şey* değildir. 1835 yılı işçilerinin yaşam düzeyi, bugün en kötü durumda olanların bile kabul edilemez bulacakları düzeyin altındaydı. Halbuki onlar o düzeye, onu özlerinin ayrılmazı olarak değil de, olumsal yani olabilir de olamaz da bir durum olarak kavramadıkları için katlanıyorlardı. Aynı biçimde, ekonomik güçleri çatışmada ya da dengede gösteren kişi unutmamalıdır ki, o güçler insansal güçlerdir. Piyasaların birbiriyle yarışmasından ya da, hattâ, bir ülkenin coğrafi durumundan söz ederken, örneğin Almanya'nın harita üzerindeki durumunun onun tarihini belirlediğini söylerken, o yarışmaların insan boyutlarında olduğunu, şu ya da bu coğrafi durumun ancak bir insan gerçekliği için var olduğunu, insan gerçekliğinin o durumdan geçip kendi üzerine yansıdığını unutmamak gerekir. Hiçbir durum hiçbir zaman *yüklenilmiş* değildir. İnsan *dünyanın orta yerinde* bir varlık olsa, hiçbir zaman durum olmaz, sadece konumlar olur. İnsansal gerçeklik de dünyada ortaya çıkarak durumu ortaya koymakla kalmaz, aynı zamanda o durumun anlamı konusunda tek başına ve ilk atılımı içinde karar verir. Şu halde, Tarih ile ilgili karar verecek hiçbir mekanik güç yoktur ve, başka bir anlamda, Marx'ın *insanlar kendi dramlarının hem yaratıcısı hem oyuncusudurlar* diye dile getirdiği ünlü formüle dönebiliriz. Fakat bu, tarihsel anlamların koşutluğunu daha da rahatsız edici kılıyor; çünkü insan her yerde kendi dramının hem yaratıcısı hem oyuncusu olarak karşımıza çıkıyorsa, tüm anlamlar insansalsa, insan basit, indirgenemeyen bir bütünse, anlam katmanları arasındaki bu kesin ve düzeltilemez ayırım nasıl açıklanabilir?

İnsan *mit-sein*[407] yasası altında var olduğu için, yani ne zaman bir bireyde toplumsal bir olayın anahtarını arasak, o bireyden başkalarına gönderildiğimiz için, sorun daha da karmaşık. Napolyon Waterloo'daki savaşı vaktinden önce girişti-ği için yitirmişti. Evet. Fakat Grouchy, filan şöyle ya da böyle yapsalardı, Napolyon, işe kötü başlamış olsa da, savaşı kazanabilirdi. Peki, o durumda da *erken başladı*, derler miydi? Bir de şu var, Pierrefeu'nün dediği gibi, Wellington o kertede salak olmasaydı, yenilmiş olduğunu çok erken fark eder, oyunun kurallarına göre geri çekilirdi. Halbuki aptalca direndi, sonunda da savaşı kazandı. Demek ki, bilinçten bilince atılıyoruz, hiçbir zaman da yeter olanı, etkili olanı bulamıyoruz; üst üste binen bilinçler de canlı bir bütün oluşturmuyor. İkinci bir zorluk var: Simmel[408] biçeminde bir tarihsel görecilik olayı rahatça *tasarımlara* çevirebilir, bu da az önce sözünü ettiğimiz kuşkuculuğa kuramsal bir taban oluşturur, aynı zamanda onun insansal sınırlar içinde kalmasına olanak verirdi. Fakat, şu nokta açık ki, her ne kadar olay insansalsa da, yani kendi-için kipinde duyumsanıyor ve yaşanıyorsa da, aynı zamanda arkasından kendinde tarafından kuşatılır. Yani, birbiri üzerine binmiş bilinçler görünümlerine indirgenemez. Bilinçlerden –birden onların her birinin varlığı olduğu için– kaçıp kurtulamaz ve onları aşamaz. On ikinci defterimde bundan söz etmiştim. Olayın yaratıcısı da oyuncusu da insan olmakla birlikte, o anda olay insandan kaçıp kurtulur ve birden ona egemen olur. Marx'ın benzetmesini sürdürüyor ve Shakespeare ya da Molière gibi üstelik yönetmen de olan bir yazar-oyuncu yani bir oyunu hem yazacak, hem sahneye ko-

407)Alm. *birlikte olmak*.
408)Georg Simmel (1858-1918), Alman filozof ve sosyolog.

yacak, hem de oynayacak birini düşünüyorum. Her şey onun ürünü. Onun elinden bir şey almak istersem, hemen öteki oyuncuların, sonunda da seyircilerin bilinçleriyle karşılaşacağım. Ne var ki, bütün bunların ötesinde bir şey var. O şeyin *sahne oyunu* olduğunu da pek söyleyemeyeceğim. Kuşkusuz, o şeyin *içinde* yazar-oyuncu yok; öteki oyuncularla seyirciler de yok. O şey onların önünde. Ya da, sahne ile sahne kenarı arasında. Ne var ki, o şey nesne olmakla birlikte, bilinçler için nesne. O, çeşitli yönlerden kendisine doğru gelen bilinçlerin aşkın birliği, ve ancak birtakım bilinçlere göre var. Fakat, çok daha az insansal ve usçul olan, yazarı, seyirci ve oyuncuları başlı başına bir varoluşun ayrımsızlığında[409] kavrayan şey, bilinçlerin tümünün 6 Mayıs 1680'de Bourgogne Konağı'nda[410] aynı oyuna yönelmiş olması. Bir konak ve bir tarih olsa olsa bilinçler için var olur diye, Bourgogne Konağı'nı da 6 Mayısı da, tözsel varlıklarından sıyırsak bile, bu, tarihi belli olmayan bir zaman içinde bilinçlerin bireşimsel bir birliğinin *kendinde* kipinde var olmuş olmasını ortadan kaldırmaz. Söz konusu birlik saydam değildir ve tükenmez; o, tam bir saltıktır. Şunu da ekleyeyim ki, içeriği baştan başa insansaldır ama, birliğin kendisi başlı başına varoluş olarak kesinlikle insan-dışıdır. Başkası-için'in olumsallığıdır. Çünkü insan sadece ya kendi-için ya da başkası-için varolabilir. Fakat bu kendi-için'i bir kendinde yoğunluğu ile örten olumsallığı ile kendi kendinden kaçıp kurtulur. Başkası-için'in karşılıklı ilişkileri söz konusu olduğunda da durum aynıdır. *Olay*, budur. Tarihçinin de hedeflediği, saltık varoluşu içinde hedeflediği, işte bu

409) Yazarın kullandığı ad: *indistinction*.

410) Bourgogne düklerinin Paris konutuyken 1548'de gösteri yerine dönüştürülerek Fransa'nın ilk düzenli tiyatrosu olan bina.

olaydır. Konuşma biçimine bakmak yeter. Holstein ile Eulenburg arasında ikide bir başgösteren dargınlıklardan Emil Ludwig şöyle söz ediyor: "Alman İmparatorluğunun dış politikası iki kaçığın bu gibi çekişmeleriyle kah sola kah sağa kaydı." Elbette, böyle konuşmak için, o iki bilinçten hiçbirinin kavrayamadığı şeyi hedeflemesi, kendi-için'in kanıtlamasıyla güvence altına alınmış olmayan bir gerçekliğe dayanması gerekir. Aynı biçimde "Annesi onu caydırmak için hiçbir şey yapmadı," diye yazarsa, elbette o durumda kendi kendine "Onu caydırmak için hiçbir şey yapmayacağım," diyen bir bilinci kefil kabul ediyor demektir. Fakat görüyoruz ki, o bilincin üzerine, [olayın] artık Kraliçe Victoria'nın sorumlu olmadığı –olgu olarak sorumlu olmadığı– bir *olguya* dönüştüğü bir düzeye çıkıyor. Tarihçi her zaman olumsallık –yani olabilir de olmayabilir de– düzeyinde kalır. Ancak, tarihsel araştırmanın iki cepheliliği şu ki, olumsallık o saltık olaydan başlayacak yani onu insansal boyutta olasılıklara yerleştirecektir, öte yandan da o, insan gerçekliğinin insan-dışı kendindesi, olumsallığının ta kendisidir ya da insan gerçekliğinin kendi dayanağını oluşturmaması olgusudur. Böyle davranmasının nedeni de bu insan-dışı olgunun önce insansal bir içeriği olması, sonra olayın kendini olumsallığının ötesine atan ve onu *durum*'a dönüştüren başka bilinçlerce alınıp ve benimsenerek aşılmasıdır. Son çözümlemede, tarihte insan-dışı olan bu, yani Romanya'da ya da Meksika'da petrol kuyularının varoluşu gibi bir şey değil, metafizik bir insan-dışı. Çünkü, bir insan gerçekliğinin ortaya çıkışı petrol kuyusunu *kendisine açtırdığı zaman* petrol kuyusu *zaten dünyada* idi. Halbuki, tarihsel olay, bir dünyanın olmasını yapan şeyin ötesindedir.

Öyle ki, aslında insan *Pierre'in dün Thérèse'in evine gitmemesi* olgusuna nasıl bir tepki gösteriyorsa *yolun solunda bir çukur olması* olgusuna da aynı tepkiyi gösterir. Her iki durumda da kendini kendinde'nin önünde sayar. Bunu edimleriyle kanıtlar. Ne var ki, bundan ötürü insan-dışı kendinde, insansallaşır, yeniden dünyaya yerleştirilir, kabul edilir ve aşılır: "Pierre Thérèse'in evine gitmedi mi? –Peki, bir telefon edecek vaktim var, daha, vb.." Demek ki, olay iki yönlü: Her türlü insan gerçekliğini kuşatan ve aşan niteliğiyle, kendinde'nin hiçleşerek elinden kaçıp kurtulan kendi-için'i yeniden kavramasıyla, insan-dışıdır; onu *kendisine açtıran,* onu aşan ve kendisinin de onların gözünde *duruma* dönüştüğü başka insan gerçeklikleri için insansaldır. Kendi-için'in hiçleştiren birliğinde yaşanmış, kendinde'nin insan-dışı tutkalına yakalanmış, başka bir bilinç tarafından –başka yerin kendinde'sinin bütünlüğü olarak –tutulmuş ve aşılmış olay, açıkça– betimlenemez. Tarihçinin kendisi de üç düzeyde hareket eder: Kararın tarihsel kişiye nasıl göründüğünü ortaya koymaya çalıştığı kendi-için düzeyi; o kararın saltıklaştırıldığı, tarihlenmeksizin zamansallaştırıldığı kendinde düzeyi; son olarak da katıksız olayın başka bilinçlerce yeniden kavrandığı, tarihlendiği ve *dünyadan* niteliğiyle aşıldığı başkası-için düzeyi. Bu, örneğin, bir tarihçi Bastille'in alınmasının *ne olduğu*'nu *onu ne yaptıkları*'ndan ayırmaya çalışırken açıkça görülür. Yoksa, tartışma açılmaz bile. Tarihçi, Simmel yolunda göreceli̇kçi bir kimseyse, olay ile o olaydan ne yapıldığı birbirinden ayrılmaz.

Fakat asal bir nitelik olan bu iki cephelilik bir yana bırakılarak Auguste Comte'un yaptığı şey yapılamaz mı? O, bilimlerin en genci olan ve tüm bilimlere bağlı bulunan top-

lumbilimin yine bilimlerin hepsine geri dönüp onların hepsini kavrayarak onlara bireysel somutlukları içinde bir taban verdiğini göstermiş, böylelikle bir dönüştürmeyi ortaya koymuştu. İnsanın üzerinde etki yapan durumu göstermeye değil de –öyle olsa, anlamlı katmanların birbirinden ayrılması sonucu doğar–, insanı kendini durumların içine atıp insan gerçekliğinin birliği içinde o durumları yaşarken göstermeye çalışılamaz mı? Böylelikle anlamlı katmanların beklenmeyen ve öngörülemeyen bir birliği gerçekleştirilemez mi? Anlamlı katmanlar bilimler gibi –onlara hemen bakıldığı için– tıpkı Auguste Comte'ta başlangıçta olduğu gibi birbirlerine koşut ve birbirlerinden yalıtılmış durumda kalmıyorlar mı? Fakat onlara bir de insan gerçekliğinin düzeyinden bakarsak? Örneğin, klasik tarihçi için, II.Wilhelm'in bir yandan İngiltere karşısındaki politikası, öte yandan da sol kolunun çolak kalmış olması birbirinden iyice ayrı iki ruhsal güdü oluşturur. Fakat bunun nedeni, sol kolun çolaklığı bir *olgu*, İngiliz-Alman ilişkileri de bir başka *olgu* olarak alındığı için böyledir. Varsayalım ki, II. Wilhelm'i kendini bir dizi duruma atan bir insan gerçekliği olarak alıyor ve o niteliğiyle ondan yola çıkıyoruz. Acaba o İngiliz politikasıyla bu çolak kol arasında bir iç anlaşma ilişkisi bulmayacak mıyız? İşte Ludwig bundan emin olmamızı sağlıyor. Fakat, yine bir belirlenimci yol ve o niteliğiyle –her ne kadar bireyin yaşamına tarihle açıklamayı sokmuş olmakla övünüyorsa da– tarih-karşıtı olan psikanalizin bakış noktasına oturmamak gerekir. Çünkü Tarih ancak *anıtların yeniden kavranması ve üstlenilmesi* ile anlaşılabilir. Geçmişin katıksız nedensel edimi bulunduğunda değil, ancak üstlenilmesi varsa tarih vardır. Coğrafi ve top-

lumsal katmanlar da içinde olmak üzere, ayrı anlam katmanlarının tek bir tasarının içinde birleşmiş olarak bulunup bulunmadıklarını görmek için burada Emil Ludwig'in yorumlarına göre II. Wilhelm'in durumları üstlenen ve onları aşan insan gerçekliği olarak portresini çizmeye ve onun, II. Wilhelm'in, ne ölçüde 14 savaşının bir *nedeni* olduğunu belirlemeye çalışacağım. Yani, açıklamayı tersine çeviren, durumdan insana değil de insandan duruma giden başka çeşit bir tarihsel betimleme çizeceğim. Ludwig'in yorumlarının tümünün doğru olması pek önemli değil. Onları çalışma varsayımıyla doğru diye almamız yeter, çünkü amacımız somut bir tarihsel gerçekliği ortaya koymak değil, bir yöntem örneği vermek. Hattâ amaç, aslına bakılırsa, tarihin işine yarayacak birtakım yöntemler koymaktan çok, tarihselliğin bir çeşit metafiziğini[41] kurmak ve tarihsel insanın bazı durumlarda nasıl özgürce tarihsel bir boyut aldığını göstermek. Herhalde bunu yarın yazmaya çalışacağım.

Gözlüklü bir delikanlı, sıska bir şey, ahbaplık kurmaya alışık bir salak havası var, Ollivier'nin *La Commune*'ünü okuduğumu görünce çekinerek yaklaşıp konuştu, sonra sosyalist olduğunu söyledi. Etkin olarak işçi hareketiyle uğraşıyormuş. Bana uzun uzun işçi partilerinin içinde bulunduğu kaygılı şaşkınlığı, kötümserliklerini anlattı. "Savaştan öylesine bıktık ki," dedi, "bugün Daladier bize barışı getirse, Tanrı olur, her istediğini yapabilir, emekçi kitlesinin gıkı çıkmaz." Ağzını aramak için: "O halde, iyi ki yapamıyor," dedim. Fakat, daha fazla açılmadı. İzinden dönmüş; Paris bölgesindeki

41) Yazarın kullandığı tamlama: *la métaphysique de l'historialité*

fabrikalarda çalışan *özel görevlendirilmişlerden*[412] epeyce görmüş. "Fabrikalarda yılgı havası esiyor," dedi, "bir işçi herkesin içinde yakındı mı, hop, hemen yakalanıp, hiç yargılanmadan toplama kampına[413] gönderiliyor. İşçiler çökkünlük ve korku içinde." Bu bilgi bana değerli göründü ama, adamın kişiliği bilginin çapını düşürüyor. Bir de, gizli iş çevirir gibi bir sesle şöyle dedi: "Bu kitapları okumana izin var mı? Az çok saklanmıyor musun? Sakınmak için?" *Bu adam bir yılgı düzeninde olmasa kendi çevresinde kendi yılgı düzenini yaratırmış*, diye düşündüm. İyimser bir lafla konuşmasını bitirdi: "İşçi hareketi komünizmle iliklerine kadar bozulmuş ama, önce Rusya çökecek ve sanırım, işçi hareketi o zaman temizliğine kavuşacaktır." Hükümetin attığı adımlar konusunda çok kuşkucu olan, Almanya'nın ekonomik ambargoya alınmasındaki yarı başarısızlığı sağduyu ile gözlemleyen bu adam, emekçi sınıfı söz konusu olur olmaz, saflaşıyor, hâlâ Almanya'da bile halk devrimine güveniyor.

8 Mart Cuma

Jacques Chardonne[414] *Chroniques privée*'de adını yazmadığı bir tarihçiden şu alıntıyı veriyor: "Her şey her zaman kötü gitti."

II. Wilhelm'in tarihini yazmak isteyen klasik tarihçinin ilk yapmak isteyeceği şey, onun birey varlığını edinmeden önce

412) Silah altına alınmasında sakınca bulunmayan, ancak cephe gerisinde stratejik bir sivil göreve (radyo, elektrik santrali, cephane fabrikası vb.) atanmış kişi.

413) İlk kez 1922'de kullanılan bir deyim olan ve rejim karşıtlarının kapatıldığı yerler için kullanılan *toplama kampı* (camp de concentration), Nazi Almanyasındaki (1933-45) ölüm kamplarıyla karıştırılmamalı.

414) Jacques (Boutelleau) Chardonne (1884-1968), yazın adamı ve yayıncı.

var olduğu ve kişiliğinin gelişmesini etkilediği sanılan olgu ya da olgular demetini gözden geçirmek olacaktır. Bunlar değiştirilemez anlam katmanlarına ait bulundukları hemen belli olan sınırları ve kapsamı kesin olgulardır. En önemlilerini şöyle sıralayabiliriz: İlki, bence, İmparatorluk olgusu yani özel bir yolla layık olması ya da elde etmek için bir çaba göstermesi gerekmeksizin onu gelecekte bekleyen o kutsal güçtür. Fakat burada söz konusu olan herhangi bir imparatorluk değildir. O somut, yepyeni imparatorluk 1870'te kalıcı biçimde mühürlendi. İmparatorluğun kahramanı, aynı zamanda, bir asker devletin başı, Prusya kralı. O sıfatıyla da, dedesi gibi, ordunun başı ve Kriegsherr[415] olacak. Bismarck'ın onun üzerine göre özel olarak biçtiği ve onu bekleyen bu imparatorluk işlevi konusunda bir fikir edinmek için Alman anayasasının ona tanıdığı yetkileri burada çok kesin biçimde belirlemek gerekir.

İkinci olgu, *ailesiyle* ilgili. Önce onun bir yandan I. Wilhelm'in, öte yandan, ana tarafından da Kraliçe Victoria'nın torunu olduğunu söylemek gerekiyor. VII. Edward'ın yeğeni. Zayıf ve salak bir Prusyalı ile onu liberalizm yoluna getiren İngiliz-delisi bir İngiliz kadının oğlu. Babanın çok değişik karakteri üzerinde durmak gerek. Tahtın gölgesinde kuruyan ebedi Kronprinz[416]. Öyle ki, II.Wilhelm kral oğlu değil, kral torunudur. Saltanat sırası bir kuşak atlıyor. Babası en sonunda tahtın önüne geldiğinde herkes onun ölmek üzere olduğunu anlayacaktır.

Üçüncü olgu saltanat sırasındaki bu bir halka atlayışla ilgili; yönetici personel tahta çıkacak imparatorun yaşına uy-

415) Metinde Almanca, *başkomutan*.
416) Metinde Almanca, veliaht.

muyor. Çoğunluğu yaşlı, hattâ seksenlik kimseler. Tıpkı 1713'te kral XIV. Louis'nin sarayı gibi. Elbette, genç bir imparator o derecede yaşlı personelle yönetemez. Bu, geleceğe ait bir olgu ama, o personeli değiştirmesi gerektiği pekala önceden kestirilebilir bir şey. Fakat Almanya'nın tüm gücü elinde tutan egemeni Bismarck olduğundan yenileme bir saray devrimi görünümü alacaktır, çünkü o personelin başındaki Bismarck ancak bir devrimle kovulabilecektir.

Dördüncü olgu, tüm yönetim düzeninin Bismarck *tarafından* ve Bismarck *için* meydana getirilmiş olması. Bu sistemin zaafı şurada ki, ancak Bismarck'ın kendisinin onu denetim altında tutması, yönetmesi durumunda bir anlam taşıyor. Wilhelm Reichstag'ı Bismarck yılgısı onu ona yani Wilhelm'e nasıl hazırladıysa öyle bulacaktır. Gözden düşen Bismarck bunu kabul ediyor ve hayıflanıyor: "Yıllarca, acımasız bir biçimde Reichstag'la savaştım. Fark ediyorum ki, bu kurum I.Wilhelm ve benimle olan savaşımında zayıf düşmüş. Bize politik tartışmanın taze havası gerek. Demek ki, II.Wilhelm'i bekleyen daha önce giyenlerce yumuşatılmış eski bir kral giysisi değil, başka biri için biçilmiş yepyeni bir giysi.

Daha sonraki olgulara her yerde rastlanabilir: Almanya'nın coğrafi konumu, o sıradaki ekonomik, toplumsal ve kültürel durumu. Sanayiin gelişmesi, nüfus artışı, sosyal demokrasinin ilerleyişi.

Son olgu ise, İmparatorun hem kişisel hem dışa açık bir özelliği, sol kolunun doğuştan gelişmemiş olması.

Sıra izlemeden (bir tarihçi Almanya'nın durumu tablosuyla başlar, oradan tahta, Bismarck'ın yaptıklarına, yönetici kadroya ve aileye geçer, sonunda fiziksel kusura gelirdi) be-

timlediğim bu olgular birbirinden çok ayrı anlam katmanlarına ait. Hepsinin İmparator II.Wilhelm'in ediminden *bağımsız* olmasının şaşırttığı tarihçi, bunları Wilhelm'in edimini *güdüleyen* şeyler olarak sunar. İmparatorun karakterini yoğrulmamış bir mum kütlesi gibi göstermeyecek ve o karakteri çeşitli güçlerin etkisiyle biçimlendirilmiş bir karakter gibi sunabilmek için, oldukça belirsiz bir psikolojik betimleme yapacaktır.

Bakalım, bunun nasıl bir şey olduğunu görelim. Önce şunu saptıyorum ki, bir veliahdın kişiliği her şeyden önce ileride başına konulacak olan taçla belirlenir ve âdet olduğu üzere onun karakterini veliaht tabiatından ayırmak boşuna çabadır. Gördüğümüz, ileride bir gün –bu olumsal bir olgu yani olabilir de, olmayabilir de– kendisinin olacak olan bir mevki ve bir iktidarla karşı karşıya bulunan zayıf, ikircikli bir insan değildir. Fakat her zaaf ve her ikircikli davranış, insanın taht ile arasında asal ve önsel olarak bulunan ilişkinin birincil tabanında görünür. Burada aldatan şey, belli bir yaşta bir meslek seçmiş olan bizlerin o toplumsal işleve pek bağlı kalmayışımızdır. Belki başka işler yaparız ve başka bir durumda olabileceğimizi düşünebiliriz. Fakat kralların başka bir insan türünden olduğunu itiraf etmek gerekir. Veliahdın yaşamı daha doğar doğmaz çizilmiş, sınırları belirlenmiştir. Nasıl insanın varlığı bir *ölmek-için-varlık* ise, veliahdın varlığı da bir *saltanat sürmek-için-varlık*'tır. Kendi bilincine varır varmaz, karşısında *saltanat sürmenin* kendisinin en asal ve en bireysel olanağı olduğu o gelecek zamanı bulur. Saltanat sürmeyi reddeden veliahtlar varsa da, onlar asal yazgıları karşısında karar verirler, *saltanat sürmek-için-varlık* olmaktan kaçınamaz-

lar, doğalarının en derininde veliaht olmuş olmamak ellerinden gelmez, *saltanat sürmek-için-varlık*'ın onlar için *neredeyse-varoluşçu* bir özellik olmasından kaçınamazlar. Gelecekleri bizim geleceğimizin sahip olduğu olabilir de olamaz da niteliği yoktur; bizim geleceğimizin kazanılması gerekir, ve, kazanılsa da, elimizden kaçıp kurtulur, *Tanrı'nın elindedir*. Onlarınki ise, olumsal olsa bile, başlarına gelen bir şey olsa bile, birincil bir varoluşçu olgudan, saltanatın onları *beklemekte olduğu* olgusundan geçerek olumsaldır. *Krallar yalnız insanlardır*, sözü çok söylenmiştir. Doğru, ama gerçek nedeni söylenmemiştir. Yalnızdırlar çünkü, her zaman gündelik sıradanlığın *şunlar, bunlar* topluluğu arasından doğaları gereği ayrılır kendi bireyselliklerinin bütünlüğüne gönderilirler; ölümünü düşünen bir insan gibi yalnızdırlar. Başlarına gelebilecek tek dönüşme, *büyük* krala dönüşme edimidir; o unvanı tahta çıkmayla edineceklerdir ve o dönüşüm süreci tahta çıkıştan sonra duracak ve tahta çıkmanın haklı ve yerinde olduğunu gösterecektir. Unvan, artık onlara bir toplum verecektir –çünkü krallar *arasında* bir kral olmuşlardır– ama yalnızlıklarından çekip çıkarmaz. Bununla birlikte, başta gelen bu ilk durum zorla yüklenilmiş değildir, edilgin olarak alınmış nitelik değildir. Tersine, o, birinci gerilimdir, insanın kendini amaçlayan ilerleyişinde aştığı sınırlı gelecek zamana doğru ilk ve özgür öne-atılımdır. Krallık –Heidegger'in dünya konusunda söylediği gibi– tahta çıkacak kişinin kendisinin ne olduğunu ilan ettirmede kullandığı aracıdır. Yani, sanırım, II.Wilhelm'in en başta gelen özgürlüğünün adı krallıktır. Zaten özgürlüğün *saltanat sürmek-için-varlık* biçeminde de payı vardır. Demek ki Wilhelm, önce, *büyük* kral olmak

istiyor. Fakat bu bile bir betimleme istiyor. Bir kimse kral olduğundan ötürü özür dileme amacıyla büyük kral olmak isteyebilir, büyük olmak için krallığı kullanmak isteyebilir. Fakat Wilhelm büyüklüğü sadece krallığın kişileştirilmesi gibi görüyor. Daha derinden, daha bireyselcesine kral olmak için, şu belirli kral olmak için, kral unvanına daha sıkı sıkıya sahip olmak için büyük olmayı istiyor. Bu koşullarda bir kralın bu başlangıç durumunu tanrısal hak biçimi altında özgürce kavraması son derecede olağandır. II.Wilhelm için de böyle olmuştur. Yaptığı sadece, insanlar arasında bir tek onun varlığının saltanat sürmek-için-varlık olmasına gerçek dışı, düş ürünü bir anlatım vermek. O, *saltanat*tır. Bunu kendi varlığının içinde görür. Kendisini varlıkbilgisi-öncesi kavraması da yine kendisinin tahta çıkmaya doğru atılımıyla çakışır. Son olarak söylenebilecek olan da şu ki, saltanat sürmek-için-varlık olarak varlığının yapısında, veliaht olumsallığını üstlenmekte (saltanat sürmek içinim ama, varoluşumun kendisini haklı gösterecek bir şey yoktur) ya da onu kendi gözünde saklamakta (varoluşumun temeli saltanattır; sadece saltanat-için-değilim fakat saltanat sürmek için *varım*) özgürdür. Burada tanrısal hakkın çevrimi tamamlanmış oluyor ve ileride hükümdar olacak olan kişi, içten olmayan, özü sözü bir olmayan bir yalnızlık içine kapanıyor. Artık, *varlığında* tarihçinin bize başlangıçta dışsal ve olumsal bir olgu diye gösterdiği şeyden tümüyle ve sonuna kadar sorumludur. Saltanat, II.Wilhelm için bir *dışarı* değildir. İçsel ve ayrıcalıklı bir betimleme de değildir. Saltanat, *o'dur*.

Fakat şunu kaydedelim ki, saltanat sürecek olan kişi bir sakattır. Bir kolu çolaktır. Bu sakatlığın hiçbir biçimde *uyruk-*

larda ya da *özgür yurttaşlarda* olabilen buna benzer başka fizyolojik sakatlıklarla karşılaştırılamayacağına dikkati çekmek isterim. İleride özgür yurttaş olacak kimse için, sakatlık ne çeşitten olduğu pek saptanamayan olanakları ortadan kaldıran belirsiz bir engeldir. Fakat olanakları ortadan kaldırırken aynı zamanda, kavranılmış ve aşılmış olarak, başka olanaklara da yöneltir. Benim *çolak kolum olma* yolum, hem askerlik mesleğinden yüz çevirmem, spordan vazgeçmem, hattâ belki sporu hor görmem, o sakatlığın ötesinde okumaya, öğrenime, serbest mesleklere, sanata filan atılmamdan geçer. Benim görmeyen gözüm olma yolum, kesinlikle zekamın baştan çıkarmasıyla sevilmek istememle, bana uymayacak bir kendini bırakmayı –üç boyutlu seyir aygıtlarını hem imrenip hem geri çevirmem gibi– reddetmemle ortaya çıkar. Ancak özgür olarak gözü sönmüş adamsam gözü sönmüş adamımdır. Ve kendimi o sönmüş gözün ötesinde seçtiğim ölçüde öyleyimdir. Fakat müstakbel kral için durum aynı mıdır? O, kendini sakat olarak benimsediğinde kral olmuştur *bile*. Zaman sıralaması içinde bir keşfin ötekinden önce gelmesinin hiç önemi yok. Önemli olan hiyerarşi. Kral saltanat sürmek içindir ama, sakat olmak için değildir. Sakatlık tanrısal hak tabanında ortaya çıkar. Şunu saptayalım ki, saltanat sürmek-için-varlık burada çok özeldir. Prusya kralının büyüklüğü o saltanata askeri bir nitelik verir. Kral asker-kraldır. Şu halde sakatlık, bir yaşamın sınır çizgilerini o yaşamın birtakım olanak kategorilerini yok sayarak belirten durum diye görünemez. Ne ölmeyi engelleyecektir ne saltanat sürmeyi. Demek ki, sakatlık, üzerine artık kral olmuş olarak gelen bir varlık tarafından kavranır; krallıktan yola çıkarak kavranır. Sürekli aşılma-

sı gereken, *hiçbir zaman kabul edilmemesi* gereken değişmez engeldir. Hiçbir zaman kabul edilmemesi gereken, çünkü sakatlığı kabul demek, Wilhelm'in kendi varlığına ait olarak özgürcesine getirdiği birtakım olanakların yitirilmesi demektir. Burada özgürce takınılan tutum bir yadsıma tutumudur, çünkü sakatlık, krallığın gizli, göze görünmeyen çatlağıdır. Sakatlık, *utancı*, kesinkes yadsınmak istenen olumsallığı betimler. Şu halde, Wilhelm'in kabul edebileceği şey, onu *perdelemek* ve bir şeyle *dengelemektir*. Elbette burada söz konusu olan, birtakım sihirli yöntemlerdir. Burada aşağılık kompleksi deyimini kullansak da, elbette pek değişik bir anlamda kullanabiliriz. Bir aşağılık kompleksi bir kral ve bir yurttaş için aynı olamaz, çünkü kralda o kompleks zaten kralı yalıtmış olan ve onu insanların üzerinde bir yere yerleştiren saltanat sürmek-için-varlık tabanında ortaya çıkar. Söz konusu olan, bir çeşit saltık aşağılıktır; her türlü karşılaştırma yasak olduğu için, bu aşağılık, hiç kimse karşısında, hiç kimseye göre değildir. Karşılaştırma yasaktır ama, elbette bu, kurmay heyetinden bir subaya ait bir çift sağlam ve hareketli kol karşısında hüzünlü bir esef duyulmasını engellemez. İşte fiziksel düşkünlüğüne karşın asal olanaklarının hiçbirini yitirmek istememe eğilimi bundan doğuyor. Sol kolu saklayan özel pelerin bundan doğuyor. Askerlik, spor ve av alanındaki fiziksel çalışmalara düşkünlük bundan doğuyor. Bin türlü hile bundan doğuyor: "Sol elini kemerine dayamayı, cebine sokmayı, atın gemini sağ elinden sol eline geçirmeyi, birçok şeyi uşağının yardımı olmaksızın yapmayı büyük bir beceriyle öğrendi. Bu nedenle sağ kolu öyle gelişti, öyle ağırlaştı ki, zavallı delikanlı çoğu zaman at üstünde sağa kayardı." Birçok da

kuyruklu yalan uyduruldu. Hele av yalanı. İmparator gerçekten avlanamazdı: "Muhafızı, prensin tüfeğine dayanak olmak için kendi sağ kolunu uzatıp uzun bir sopaya dayamak zorundaydı." Buna karşın ülkenin bir numaralı avcısı olmak ister. Ondan ötürü de her avı sürek avına çevirir: "Av bekçilerinden bir ordu bisikletle, arabayla, yaya iş başındaydı; öyle ki, av alanının her noktası gözetim altında tutulurdu. Av ediminin kendisi korkunçtu. Zavallı hayvan, ortasına becerikli nişancıların yerleştirildiği çitle çevrili bir alanda kovalanırdı. Adamlara soluk soluğa kalmış ve ne olursa olsun çit boyunca dışarı çıkmak için atılan hayvanlara nişan almaktan başka bir iş düşmezdi. Hepsi öldürülünceye kadar ateş ederlerdi." Başka durumlarda olduğu gibi avda da Wilhelm'in çevresinin sözbirliği durumunda olduğunu, bir çeşit suç ortaklığı ettiğini sezmemesi olacak şey değil. Yine de, kırk üç yaşındayken, bir granit kaya üzerine şunu yazdırabilmiştir: "Burada İmparator Wilhelm hazretleri 50 000. avları olan bir beyaz sülünü vurmuşlardır." Bu, kendine söylenmiş bir yalansa da, olanca insan gerçekliğiyle söylenmiştir, bir kral yalanıdır." Çünkü tanrısal hak, o haktan yararlananı öteki insanlardan ayırarak ona sessizce gizli işler çevirmede kutsal bir hak verir. Törensel yalanlar da uyruklarının dokunulmaz nesneyle ilişkiye girdiği gösterilere dahildir. Bu, hükümdarın öteki insanlardan *beklediği* bir saygıdır. Ona inanış derecesi de, açık görüşü, büsbütün engellemese de, karartır. Bu, törensel bir inanıştır. Hükümdarın kendi kendisiyle törensel ilişkileri bulunduğu için daha da törenseldir. Bilincin kendinin bilinci olduğu düzeydeki bu bilinçlerarası ilişkilerin gücü, kutsaldır. Yalan söylemek uyruğun, o yalana inanmak da hükümdarın gö-

revidir. Çünkü sadece yalanı dışlayan insan ilişkisi, eşitlik ilişkisidir; hükümdar ise eşitliği isteyemeyecek olandır.

Bununla birlikte, sakatlığını gizlemekte seçtiği bu yol, sadece bir kaçış değildir; o, kaçışı aşan özgür ve güçlü bir çabadır. Emil Ludwig şunu yazmakta haklı: "Fiziksel zaafa karşı kazanılan zihinsel utkunun önemini tartabilen o birkaç kişi, o andan itibaren, o kişiyle ilgili parlak umutlar beslemeye başladılar. Aslına bakılırsa, prensin sakatlığına karşı kazandığı zihinsel utku onun mutsuzluğuna neden olacaktı. Gösterişli üniformasıyla alayının önünde dörtnala giderken annesiyle babasını derinden etkilemek için duyduğu kibirli istek, ileride uzun yıllar boyu kendini kendi gözünde haklı göstermek için yaptığı sayısız gösteri, geçit, gürültücü konuşmalar, havaya kaldırdığı yumrukların bir giriş bölümünden başka bir şey değildi."

II. Wilhelm'in zaafının ne olduğunu anlatabilecek bir başka parça daha: "Doğuştan gelen bu sakatlığa karşı gençliğinde verdiği savaşıma tanık olanlar ancak daha sonraki yıllarda imparatorun çok fazla gerilmiş sinirlerine neden egemen olamayışını anlayacaklardır. Herkesin gözüne batan bir kusuru, doğuştan gelen ama hiç de iğrenç olmayan bir sakatlığı her an, yaşamı boyunca saklamak –aslında doğal yoluna bırakıp saklamaması daha iyi olurdu– için harcadığı o sürekli çaba, tüm karakter oluşmasında büyük etki yapmıştır. Güçsüzlüğünü duyumsadığı için, gücünü abartmaya bakar ama, o gücü zeka alanında aramaz –o alana girseydi kıvrak zekasının yardımıyla başarılı olurdu–; gelenek ve hırs onu kahramanlara özgü bir davranışta yani bu subay davranışında gücünü sergilemeye iter."

Emil Ludwig burada Wilhelm'i herhangi bir yurttaş gibi görmekle yanlışa düşüyor; yoksa *herkesin gözüne batan bir ku-*

suru saklamaya çalışmasına şaşmazdı. Wilhelm herkesten bir işbirliği, bir sözbirliği bekleme hakkını görüyor kendinde ve görülebilir bir kötülüğü saklamayı amaçlayan her çeşit *törensel davranışın* insanların gözlerinin önüne bir perde çekmesini o hak gereği bekliyor. Wilhelm'in kutsal ikiyüzlülüğü, kutsal hakka ve uyruklarının ikiyüzlülüğüne dayanır. Ayrıca, kaba nedensellik terimleriyle *gelenek ve hırs onu bir subayın kahramanlara özgü davranışıyla sakatlığını dengelemeye iter*, derken de yanılıyor. Çünkü Ludwig imparatorun sakatlığını tek başına, başkalarından yalıtılmış olarak ele alıyor. O sakatlığa imparatorun saltanat sürmek-için-olma'sından yola çıkarak gitmiyor. Prusya'da asker kral olarak saltanat sürmek-için-varolmak. Özgür seçim sakatlığa karşı durum düzeyinde gerçekleşmiyor. Taht-için-varlık karşısında gerçekleştiğine göre, çok daha eksiksiz. Wilhelm, *zeka alanında* başarma peşinde gitseydi, sadece başka bir insan olmakla kalmazdı, aynı zamanda başka bir saltanatı, başka bir Prusya'yı seçmiş başka bir *kral* olurdu. Bu değişiklik de öylesine önemli bir değişiklik olurdu ki, Emil Ludwig bile tarihin daha sonraki akışının bundan ötürü değişeceğini kestiriyor. Seçim, dünya-içinde-varolma'sının özgür tasarısı düzeyinde olabilirdi ve Wilhelm sakatlığının ötesine *başka* niteliğiyle atılacağından *başka* bir sakatlığın acısını çekecekti. Yine de, kişinin tümünü bağlayacak olan böyle bir seçim olabilirdi. Bu da Wilhelm'in kendi zaafını seçtiğini bize anlatıyor. Madem ki, zihin alanında usta olarak ve sakatlığını utanıp sıkılmadan ortaya koyarak *gerçekten güçlü* olabilirmiş, o halde Emil Ludwig gibi "kendini zayıf bulduğundan gücünü abartmaya çalışıyor" dememeli. Wilhelm'in yaptığı, daha çok, gücünün zaafı

olmasını seçmekti; bunu da kendini kutsal hakka sahip utanılacak bir şey gibi gördüğü sakatlığını ve sürekli bir çabayla aşacak ve yadsıyacak asker-imparator olarak algılayarak yapıyordu. O krallığın göze görünmeyen çatlağını *seçiyordu*. Kendini zayıf kılmıştı. Yani bir zayıf noktası olmayı seçmişti. Fakat az önce Emil Ludwig'den alıntıladığım parçanın önemi büyük: Wilhelm'in sakatlığının sadece göze görülür, somut bir illet, bir çolak kol olmadığını bize gösteriyor. Klasik bir tarihçinin yapacağı gibi öyle alınırsa, o sakatlığın Wilhelm'in –örneğin İngiltere karşısında– güttüğü siyasetiyle hiçbir ilgisi olmaz. Öte yandan, belli ki, sakatlık onun gözünde sadece anlam taşıyan bir durum olarak vardır. Emil Ludwig sakatlığı anlatırken bize *söylevlerin, tehdit edici yumrukların, geçit resimlerinin, gösterilerin* de anlamını ortaya koyuyor. Açıkça belirtelim ki, sakatlık bu gösterilerin nedeni, hattâ gerekçesi bile değildir. Tersine, bu gösteriler, sakatlığı durum olarak kavrama, algılama yolunu betimliyor. Bu görüş noktasından bakınca, örneğin, Wilhelm'in Krüger'e çektiği telgrafı[417] *kendi-sakatlığı-olma*'nın bir yolu olarak algılayacağız.

Fakat bu yetmeyebilir; o noktadan başlayarak görünürde birbiriyle özdeşleşemeyecek birtakım anlam katmanlarının birdenbire bu doğuştan sakatlığa bağlanmalarına tanık oluruz. Bunu Wilhelm için 'sakatlık = İngiltere' ve 'İngiltere'yi yenmek = sakatlığını ortadan kaldırmak' denklemlerinin doğruluğundan ötürü söylüyorum. Yarın sürdüreceğim.

417) Güney Afrika'da Boerlerin İngilizlere üstün gelerek kurdukları cumhuriyetin başındaki Paulus Krüger'e (1825-1904) II. Wilhelm'in 1896'da çektiği ve İngilizlerin imparatora olan olumsuz tutumlarının artmasına neden olan telgraf. Sartre bu satırları yazdıktan kısa bir süre sonra, İmparator sürgünde bulunduğu Hollanda'dan Hitler'e Paris'i aldığı (1940) için bir kutlama telgrafı gönderecektir.

38'de savaşın çıkmasını burjuvazi önledi, Münih toplantısındaki yenilgimiz[418] de onun kararı üzerine oldu; bu kararın nedeni de burjuvazinin bozgundan çok utkudan korkmasıydı. Burjuvazi savaşın komünizme yarayacağından korkuyordu. Halbuki, Eylül 39'da savaş burjuvazi tarafından iyi karşılandı, çünkü Almanya-Sovyetler Birliği antlaşması[419] komünizmin önemini zayıflattı, ve bugün biliniyor ki, dolaysız ya da dolaylı olarak Sovyetlere karşı yapılmakta olan bu savaşın içte güvenlik güçlerinin bir bastırma hareketiyle birlikte yürümesi zorunludur. Komünist partisi kapatılacak. Politikanın on yılda yapamadığını savaş bir ayda yapacak. İşte, bence, burjuvazinin savaştan yana çıkmasının asıl nedeni bu. Ulusal savaş görünümü altında bu, büyük ölçüde, bir iç savaş. Bir çoğumuz Hitler ideolojisine karşı savaşırken, komünist ideolojiden ne kalmışsa tümü, el altından, tasfiye ediliyor. 38'de savaş bir devrim fırsatı olabilirdi. 40 savaşı bir karşı-devrim fırsatıdır. 38'de çıksaydı, sol cephenin savaşı olurdu. 39'da çıkansa *sağ cephenin* savaşıdır. Hitler'in beceriksizliği şu oldu ki, 38'de kapitalist demokrat ülkelerin kendilerini iki cephede savunduklarını göremedi: Baskıcılıkları Nazi tutkularının, iç yapıları da komünist hareketin tehdidi altındaydı. Savaşı iki cephede birden kendilerini savunma zorunda kalmamak için istemiyorlardı. Hitler, Stalin ile aynı safta yer almakla bu ülkelere artık bir *dış düşman* olarak görülen komünizmi kovma olanağı vererek onları rahatlattı. Kuşkusuz, iki cepheye egemen olmayı umuyor, *maneviyat cephesi* denilen şeyin çö-

418) Eylül 1938'de Hitler'in çağrısı üzerine Münih'e giden İngiliz ve Fransız başbakanlarının Hitler'in Çekoslovakya üzerindeki isteklerini –Fransa ile Çekoslovakya arasında bir askeri dayanışma anlaşması bulunmasına karşın– kabul etmeleri.

419) 23 Ağustos 1939.

zülmesine güveniyordu. Fakat nasıl oldu da burjuva yönetimlerin *yürütmekten fazlasıyla mutlu olacakları* o hızlı bastırma hareketini hesaplayamadı?

Livre jaune français'yi[420] okuyorum ve görüyorum ki, o ünlü 2 Temmuz darbesinden, güya arkasından Alman gerilemesini sürükleyecek olan Danzig'deki o sözümona darbeden hiç söz edilmemiş. Halbuki o sırada epeyce gürültü çıkarmıştı, elbette Tabouis[421] de yorumunu yapmıştı. Katıldığım bir NRF toplantısında, sanırım 1 Temmuz günüydü, konu üzerinde çok durulmuştu da, Nizan bana: "Yarın savaş çıkabilir," demişti. O söylentilerin altında, bana öyle geliyor ki, Bay Coulondre'un[422] bir raporu yatıyor; 27 Haziran tarihli o raporda Danzig'in içerinin desteğiyle Almanya'ya katılması olasılığından söz ediliyor; ayrıca Georges Bonnet'nin[423] Londra'daki Fransız sefirine bir mektubu var, bakan o mektupta sefirden Lord Halifax'a[424] 29 Haziran demeci dolayısıyla bu numarayı ortaya çıkarmasını rica etmesini istiyor. Gerek Alman basını gerek Polonya gazeteleri tarafından saklanmış bir sınır olayından, Hitler Gençliği hareketinden bir grubun Pomeranya'da sınırı geçmesinden de söz ediliyor. Bonnet'nin Paris'teki Alman sefiriyle görüşmesine de yer verilmiş.

420) 1939'da Fransız dışişleri bakanlığı tarafından yayınlanan ve 29.09.1938'den 19.08.1939'a uzanan zaman parçasında Polonya, İngiltere ve Fransa'nın Almanya ile yürüttükleri görüşmeleri, Münih antlaşması ile onun uygulanmasını içeren bir kitap.

421) Bn. Geneviève Tabouis; radyodaki dış politika yorumları çok dinlenilen bir gazeteci. (Gal.)

422) Fransa'nın Berlin Büyükelçisi. (Gal.)

423) Fransız Dışişleri Bakanı. (Gal.)

424) İngiliz Dışişleri Bakanı. (Gal.)

9 Mart Cumartesi

Wilhelm'e dönüyorum. Kişiliği üzerinde etki yapan dış olay bulunmadığını, kendisinin durum içinde bir bütün olduğunu, durumların sadece onun bir bütün olarak onların içinden geçip ileri atılması biçemiyle var olduklarını göstermek istiyorum. Sakatlığının sadece fizyolojik bir kusur değil, anlamlı bir durum olduğunu göstermek istiyorum. Gösterdim ki, sakatlık at koşturmalardı, geçit törenleriydi, havaya kalkmış yumruklardı. Sakatlığın Wilhelm'in İngiltere politikasıyla çok şey açıklayan bir ilişkisi var, onu göstermek istiyorum. Önce *aile*den başlamak gerek. Bu noktada da hükümdar uyruklarından tümüyle değişik. Wilhelm kraliçe Victoria'nın torunudur; Victoria, onu Lord Salisbury karşısındaki davranışından ötürü azarlarken şöyle yazar: "Şimdiye kadar bir hükümdar başka bir hükümdarla böyle konuşmamıştır, hele büyükannesiyle asla." Devletler arası ilişkiler Wilhelm için aile ilişkileridir. Yine de aile kavramını yurttaşlar söz konusu olduğunda aldığımız anlamda almamalıyız. Burada, tersine, aile ilişkilerinin devlet ilişkileri olduğu söylenebilir. Victoria'nın mektubu anlamlı. Kınadığı şey, hükümdarlar arasında âdet olmuş törensel davranışlara Wilhelm'in uymaması. Bir de, iki hükümdardan birinin ötekinin büyükannesi olması kusuru *ağırlaştırıcı* koşul olarak belirtiliyor. Bu mektubu olsa olsa subaylarımızın bizden bekledikleri saygıya benzetebilirim: Albayıma saygı göstermeliyim çünkü o albaydır. Subay, üstelik, altmış beşlik bir yaşlıysa, bu koşul da işin içine girer ama, saygımın fazladan bir *inceliği* olarak. Örneğin şöyle bir şey desem pek yakışıksız bir şey yapmış olurum: "Yaşlı bir kimse olarak saygımı hak ediyor-

sunuz ama, albay olarak hayır." Kısaca, burada değişik bir durum var; örneğin çiçeği burnunda imparator Wilhelm, o sırada veliahttan başka bir şey olmayan dayısına kendi yüksek mevkiini anımsatmak istiyor. "Edward'ın[425] Viyana'ya ilk gidişi, 1888'de, onunkiyle aynı zamana rastladığından genç imparator yalnız ağırlanmayı şart koşar. Edward'ın kendisini Viyana garında Prusya üniforması giymiş olarak karşılama önerisini kabul etmez; onu bir haftalığına Viyana'dan ayrılıp Macaristan'da geziye çıkmak zorunda bırakır." Halbuki, Edward ondan yirmi yaş büyüktür. Aile ilişkileri, hükümdarlar arası ilişkileri renklendirir, hükümdarların birbirlerinin eşiti olduğunu somut biçimde belirliyor ama, bu eşitlik kutsal bir eşitlik olduğundan hükümdarın yalnızlığını ortadan kaldırmıyor. Ayrıca, her aile toplantısı, uluslararası ve diplomatik bir boyut alıyor. *Yaklaşma* anlamına geliyor. Örneğin, 99'da kraliçe Victoria sekseninci yaş günü dolayısıyla torunu II. Wilhelm'in kendisini ziyaret etmesine karşı çıkmıştı. Kısaca, her birine ait saltanat sürmek-için-varlık içinde bir de başkasına ait saltanat sürmek-için-varlık bulunur. Saltanat sürmekte olan o başkasının hükümdarla *onun ailesinden* olmak gibi somut bir bağı vardır. Her biri, kutsal hakka dayanarak saltanat sürmek-için-varlığı içinde, üzerinde saltan sürdüğü devlet olduğundan, hükümdarın öteki hükümdarların ülkeleriyle ilişkileri aile ilişkileridir. II. Wilhelm sıradan bir yurttaş olsaydı, onun için *anne tarafından İngiliz*, derdik. Halbuki, bir hükümdar için söylenince bu tanımlama insana ters geliyor. İngiliz değil, çünkü önce imparator. Fakat, imparator olarak da her üyesi bir ülke olan kalabalık bir yalnızlar ai-

425) Kraliçe Victoria'nın oğlu, Wilhelm'in dayısı; ileride VII. Edward olarak tahta çıkacaktır.

lesine ait. Her hükümdarın öteki hükümdarların ülkeleriyle olan ilişkileri şöyle belirlenmiş durumda: *Somut*, *bireysel*, *duygusal* ve bundan ötürü kolayca *tutkulu* ve *kutsal* olabiliyorlar. Hükümdar ile öteki uluslar arasında bir *kan bağı* var. II. Wilhelm'in Almanya üzerinde saltanat sürmek-için-varlığı, daha başlangıçta, örneğin bir İngiltere ile kutsal ve tutkulu garip bir kan bağı bulunduğu anlamını taşıyor. II. Wilhelm'de, ta başlangıçta, Proust'un ünlü *Du côté de chez Swann* ve *Le côté de Guermantes*'ında okuduğumuza benzer bir kutsal aile coğrafyası vardır. O coğrafya, Avustralya kabilelerininkine benzer tam bir kutsal ve ilkel hodolojik uzamdır. Avusturya, Rusya ve İngiltere kutsal yönler ve türdeşlik vektörleridir. Emil Ludwig dünyanın bu özelliğini iyi belirtmiş: "Aynı anda İmparator generallerine şunu söylüyordu: 'Rusya Bulgaristan'ı işgal etmek peşinde, bizden de tarafsız kalmamızı istiyor, ama ben Avusturya İmparatoruna sadakat yemini ettim; Çara da Avusturya'yı bırakmayacağım yolunda yanıt verdim.' .... İmparatorun Avusturya'ya duyduğu ve sonunda Almanya'yı yıkacak olan dostluk, feodal bir yapıya sahip Habsburg hanedanına beslediği duygulara dayanıyordu. O dostluğu hiçbir zaman ne İsviçre'ye ne de Avusturya İmparatorluğunun sekiz eyaleti bir cumhuriyet oluştursaydı ona göstermezdi. Habsburg'lara ve Osmanlı Padişahına duyduğu dostluk politik bir dostluk olmaktan çok, o iki imparatorla yürüttüğü sağlam ilişkilerin dayandığı hanedan duygularının bir sonucudur. II. Wilhelm'in hiçbir duygusu o uğursuz 'kardeşçe bağlılık' kadar içten olmamıştır: İmparator o duygusunu kısmen Alman olan bir halka değil, kendi eşiti bir hükümdara yöneltiyordu.

"İşte İmparatorun Viyana ile Petersburg arasında sürekli vicdan çatışması içinde bulunması bundan ötürüydü."

Çünkü o *uğursuz kardeşçe bağlılık düşüncesi* bir duygu değil, ilk kez kendisinin saltanatı amaçlayan özgürce tasarısında kavranmış bir durumdur. Uzamda yönelim, başlangıçtaki başkası-için-varolmak içinde olduğu gibi saltanat sürmek-için-yönelimde de saptanır. Elbette cumhuriyetler bu hanedanlar haritasında çizgili gösterilecek; gidilmez yerler gibi. İmparatorun cumhuriyetlere beslediği korku ve kinin ailesel kaynağını ileride göreceğiz. Fakat, her çeşit kinden önce, kendisinin saltanatı amaçlayan tasarısında, cumhuriyetler ölü bölgeler olarak, birer *no man's land* olarak işaretlenmişti. Yemekten sonra sürdüreceğim.

Arkamdaki üç avcının konuşmasını araya sokuyorum. Bir tanesi: "Yüzbaşı tehdit yollu dedi ki: 'Size günahlarınızı bağışlatma fırsatı vereceğim, inanın bana.' Birader, yemin ederim, bir delik bulsam, girer saklanırım. Günah bağışlatmak gerekli değil bana." Bir başkası: "Bağışlatmak için, günah işlemiş olmak gerek, ben günah işlemedim ki."

İlk kez, Montherlant (N.R.F.) ile aynı düşüncedeyim. Olimpiyat oyunları için şunu demiş:

"Oyun, etkinliğin savunulabilir tek biçimi; insana layık tek etkinlik, çünkü hem zekice hem yapıcı; zaten bu daha önce söylenmiş bir şey: 'İnsan ancak oynarken tam insandır.' (Schiller[426])."

Neden "bu etkinlik biçimi ciddiye alınması gereken tek

426)Friedrich von Schiller (1759-1805), Alman şair, oyun yazarı ve tarihçi.

biçimdir" diye aptalca eklemek gereğini duymuş acaba? Nasıl olur da, oyunun, doğası gereği, ciddilik düşüncesini bir kenara koyduğunu görmez? Yaşamımda tek bir birlik varsa, o da hiçbir zaman ciddi yaşamayı istemediğimdir. Komedi oynayabildim, dokunaklı olanı, kaygıyı ve neşeyi tanıdım. Fakat hiç, hiçbir zaman ciddi nedir bilmedim. Tüm yaşamım bir oyundan başka bir şey olmadı, bazen uzun, sıkıcı, zevksiz ama hep bir oyun oldu; bu savaş da benim için bir oyundan başka bir şey değil. Oyun olmayan şeyin sertleştirilmiş armut tatlısı gibi bir dayanıklılığı, sağlamlığı olur; şükür olsun ben öyle bir şeyle tanışmadım; o irmikli tatlıların üzerine atılanları gördüm; beni tiksindirmişlerdir. Wilhem'in işini bitirince –o da artık içimi sıkmaya başladı ya– oyunun ne olduğunu, olumsalın başarıyla nedensize dönüşmesini, ve insanın kendi kendini üstlenmesinin, kabullenmesinin niçin bir oyun olduğunu burada anlatayım. Bunun karşı kefesinde kuşkusuz benim o adı konulamayan hafifliğim var. Şu sırada coşkulu ve zor bir an. Er Ocağı'nda siyah perdelerin ardına gizlenmiş bir piyano var. Askerin biri –çok iyi olarak– caz havaları çalıyor. Bana o süt beyazı ışıklı yaz akşamlarını, *College-Inn*'deki piyanistleri anımsatıyor; T. ile birlikte barda oturmuştuk; ara sıra giriş kapısındaki perde aralanıyor, dünyayı bir çember içinde gösteren haritalar gibi yuvarlak ve mavi gece görünüyordu; barış zamanıydı.

Adrienne Monnier'den[427] bir mektup aldım. "İmzanız biraz değişmiş," diye yazıyor, "J.P. harfleri şaşırtıcı, çok havalı

427) Bn. Adrienne Monnier, Kitapçı, yayıncı. Paris'te 1915-51 arasında bir kitapçı ve kitap kiralayan bir kitaplık işletmiş, birçok yazın adamıyla dostluğu olmuştur. Öl.1955.

bir şey olmuş. Meteorolojinin etkisi!" Bundan duygulanmak zaafını gösterdim. Elde etmeye çalıştığım o değişimlerin bir işaretini, bir işaret, bir vaat buldum o satırlarda.

Şair değilim diye, düzyazıya böyle iyice kazık kakmışım diye hırsımdan kuduruyorum. O pırıltılı ve saçma şeylerden, şişenin içindeki gemi gibi, bir anın sonsuzluğu olan şiirlerden yaratabilmeyi isterdim. Fakat bende düğümlü bir şey var, gizli bir utanma, vazgeçemeyeceğim denli uzun bir zamandan beri öğrenilmiş bir kabalık; sonra çirkinlik de; duygularım dilini bulamamış, onları seziyorum, çekinerek bir parmağımı uzatıyorum, tam dokunacağım anda, onları düzyazıya çeviriyorum. Sözcük seçimi beni baltalıyor. Başlarsam, şairane bir tümce bulursam, araya bir sözcük, fazla sivri, fazlasıyla açık seçik bir sözcük girip tümceyi yırtıveriyor. Tümcenin temposu tantanalı, yuvarlanıp gidiyor; durdurmak isteyince de ağırlaşıyor, gösterişli bir hareketsizlik içinde tınlıyor. Ne yapmam gerektiğini bilemiyorum. Belki düzenli ritimlere yaslanmak gerek. Ya da ne yapılacağını fazlasıyla biliyorum: Susmak gerek. Bütün bunları kimden olduğunu bilmediğim –belki Aragon'dandır– şu dizeleri okurken düşündüm. Dizeleri buraya yazıyorum; çünkü güzel şeyler ve benzerlerini yazmayı isterdim. –Düşündüm, vazgeçtim. Şimdi sinirlendiriyor o dizeler beni; duru değiller. Şu ikisi daha iyi geldi. Bir şarkıdanmış:

Çakıllar var tüm yollarda,
Tüm yollarda dert var.

10 Mart Pazar

J. Duboin'ın[428] Bayet'ye[429] bolluk konusundaki mektubu:

"Savaş teknikte ilerlemeyi yavaşlatmıyor, tersine hızlandırıyor. Bu, şu gözlemin sonucu: Dünyada silah altında 25 milyon kişi var. Üretim açısından sıfır. 75 milyon kişi de silah ve cephane yapıyor. Bizi ilgilendiren özel görüş açısından, bu gerekli üretim, yararsız bir üretim. Toplam 100 milyon kişi yararlı üretimin dışında kalıyor ama, başkalarının emeği üzerinden yaşıyor. O zaman, o başkaları, kendi sayısal düşüklüklerini dengelemek için daha güçlü tekniklere başvuruyorlar."

Bu metinde beni ilgilendiren, savaşın *dünya çapında* bir olay olması: Yararlı emek çevriminin dışında 100 milyon kişi var, onların da 25 milyonu yıkıcı. Ramuz'nün[430] (N.R.F.) şu sözlerini anımsatıyor: "*Dengesizlik*: Yapmakla bozmak, kurmakla yıkmak arasında büyük oransızlık var. Bununla insanın herhangi bir şeyi ortaya çıkarırken harcadığı zamanla onu yok ederken harcadığı zamanı kastediyorum. Bir evin yapımı, haftalar, aylar boyu birçok duvarcının çalışmasını gerektirir; aynı evi yerle bir etmekse bir âna bakar. Dengesizlik var, çünkü doğa aynı şeyi yapmasını bilse de pek sıradışı olarak öyle davranır. Doğa, bir dağ sırasını nasıl yavaş yavaş yükseltiyorsa aynı sıradağları yıpratmaya da öylesine uzun zaman harcıyor. Bir insanı ağır ağır meydana çıkarıyor, çoğu zaman da azar azar yıpratıyor."

---

428) İktisatçı, bolluğun kuramcısı; kitaplarından ikisi: *La grande releve de l'homme par la machine* (=makinenin insanın yerini alması, 1932) ve *En route vers l'abondance* (=haydi bolluğa, 1935) (Gal.)

429) Öğretmen ve reklamcı (1880-1961), İkinci Dünya Savaşı sırasında gizli basın federasyonunun başkanı olmuştur. (Gal.)

430) Charles Ferdinand Ramuz (1878-1947), yapıtlarını Fransızca yazmış İsviçreli yazar.

Yakında geri saflara alınacağız. Yüzbaşı Munier, havacı taburunun başındaki albay Weissenburger'e bir yazı göndererek bizlerin yardımcı olduğumuzu, o nedenle de, tüfeklerimizi toplaması gerektiğini bildirmiş. Albay Weissenburger de buna şöyle yanıt veriyor: "Tüfekleri alamam ama, erleri alıyorum." Demek ki, şu köhne çakar almaz tüfeklere onlara uygun, etkin görevdeki gençlerden verecekler. Peki, bizler nereye gideceğiz. Tours'a –ya da o çeşit bir yere– ise, sevinirim. Çünkü, o zaman Paris'e daha sık giderim ve Paris'teki dostlarımı getirtebilirim. Fakat, acaba o zaman bu defteri tutabilecek miyim? Defter tutma, her şeyden önce, içinde bulunduğum bu yalnızlığı, geçmişteki yaşamımla şimdiki arasındaki kopukluğu vurgulamak demekti. İleri karakolların 10 kilometre berisinde, ateş hattında, topa tutulabilecek konumdayken bir anlamı vardı. Belki geri hizmette bu sorgulamaya bir nokta koymak ve yaratmaya –romanımı bitirmek gibi, Hiçliğin bir felsefesini yazmak gibi– yeniden başlamak gerekecektir. Burada her gün subayları, ileri karakollardan dönen avcıları filan gördüğüm için doğrudan savaşa karışmıştım. Geride öyle olacak mıyım? Bir de, acaba önemsiz dedikoduları günü gününe kaydetmeye değer mi? Ya da, yine defteri tutarım ama, aralıklı olarak. Herhalde, içe gönderilme işinin gerçekleşmesi daha iki ay ister. Neşem yerinde ama, ne de olsa, biten bir şey var: İlk savaş dönemim.

Wilhelm'e dönüyorum. Bir hükümdarı belirleyen o acayip aile ilişkilerini yazmıştım. Fakat, Wilhelm'in durumunda önemli olan, İngiltere'nin onun *evi* olması. Annesi İngiliz ve İngiliz tutkunu. İngiltere de, önce onun annesi. Fakat o anne

onu hor görüyor ve her şeyden önce sakat olduğu için ondan nefret ediyor. "İngiltere'nin güçlü kraliçesi Victoria ile aklıbaşında kocasının kızları açgözlü Viktoria, –bir de üstelik kocasının kanını babasınınkinden aşağı bulduğu için– sakatlığı yüzünden oğlunu hiçbir zaman bağışlamayacaktır. Yüreği bu biçimi bozuk oğlana karşı horgörüyle doluydu; öteki çocuklarını ilk çocuğu olan bu oğlana karşı açıkça yeğlerdi." Çocukluktaki küçümsenmeler, *İngiliz* küçümsemeleri. Çocuk, İngiliz yöntemlerince yetiştirilmiş ama, kendisine verilen İngiliz terbiyesinden nefret ediyor. Fakat, yine de İngiliz burnu büyüklüğünden sıyrılmış değil; aşağılık duygusu İngiltere karşısında ortaya çıkıyor. Fakat, kendisinin saltanat sürmek-için-varlığının olağan dışılığında bir çeşit öç buluyor. Babası Friedrich-Wilhelm tahtın gölgesinde kurumakta. Hükümdar değil; belki hiçbir zaman da olmayacak. Olsa bile, uzun süre olmayacak. Gerçek veliaht, Wilhelm. Kendisini öyle anlıyor, yani tahtta bir babanın vârisi değil; saltanat dedesinden geçtiği için, kendini saltanat hakkını babasından alır diye algılamıyor; onda adeta kendibiten ve *köksüz* bir tanrısal hak ortaya çıkıyor. Anne babasına *karşı* saltanata doğru atılıyor. Elbette bu *karşı* sözcüğü birden çok anlama çekilebilir: Anne babayı baskısı altına almayı amaçlarken onların kendisine hayran olmalarını da istiyor. Fakat onun saltanat sürmek-için-varlığına gergin, tedirgin, güvensiz niteliği veren de bu. O tanrısal hak bir öç. Tahtı ele geçirmeyi beceremiş ya da ancak nefes nefese kovalayarak ele geçirecek o baba ve o anneye karşı saltanat sürecektir. Saltanatında gelenek eksik; tanrısal hakka dayanarak saltanat sürse de, tahtta bir türedidir. Wilhelm'in varlığında tanrısal hakka sahip bir türedi olarak saltanat sürmek-

için-varlık var. Ne var ki, bundan ötürü genç-saltanat-sürmek-için-vardır. Emil Ludwig, olgunluk çağından önce, otuz yaşında tahta çıkmasının imparatorun kendisi için çok kötü olduğunu yazıyor. Fakat genç saltanat sürmeye uzun süredir hazırlanıyordu. O erken tahta çıkış beklenmedik bir şey olmadı. O, Wilhelm'in yeniyetmelikten başlayarak yavaş yavaş tanıştığı, uzun süre önceden yaşadığı ve varlığını oluşturan bir durumdur. O durum, Wilhelm'in kendi olanağıydı ve sonunda gerçekleştirdiğinde, on beş yıldır onu yaşamaktaydı. Friedrich-Wilhelm bir İngiliz doktoru tarafından öldürülmeseydi, bir Alman doktoru tarafından iyileştirilseydi, ne olurdu? Hiç bilemem. Fakat, herhalde, uzun süre veliaht olmaya mahkum Wilhelm'in o zamanki tutumunun ana öğesi, genç saltanat sürme yolundaki o somut olasılık olurdu, ve o da, yok olmadan önce, en azından yıllarca onun ***kendi*** olasılığı olurdu. Demek ki, hükümdar olmadan çok önce, İngiltere'ye karşı, aynı zamanda –henüz ne olduğunu anlamamış olsa da– annesinin babasına öğretmeye çalıştığı liberal düşüncelere karşı, kendini tanrısal hakka dayanan kral, genç kral yapmış. "Annesi ve babası onu ne denli liberal yetiştirmeye çalıştılarsa, o, o denli yanına yaklaşılamaz biri olup çıktı. Kassel'de (on iki yaşındaydı) basbayağı "geleceğin imparatoru" idi." İleride dışavurumunu liberalizme-karşı-saltanat sürmekte bulacak olan bu liberalizm nefreti tümüyle İngiltere'den nefrettir, sakatlığına karşı zihinsel yaşamda bir yardım bulmaya yanaşmamaktır, daha başlangıçtan beri *Prusya yordamınca* saltanat sürmeye olan kararlılığıdır.

Tahtla sakatlığın tek bir kendi tasarısının birliği içinde nasıl ayrılmazcasına bağlı oldukları görülüyor; tasarı tahttan sa-

katlığa uzanıyor ve saltanat sürmek-için-varlığa sakatlıktan yola çıkarak birtakım basamaklanmalar getiriyor. Görülüyor ki, taht, erken tahta çıkma, aile, sakatlık, bütün bunlar olumsal yani rastlantısal olgular değildir; şu anlamda ki, başka olabilseler ve Wilhelm üzerinde dışarıdan etki yapsalardı, Wilhelm elbette başka türlü algılanırdı ama, her şeye karşın, özünde aynı olurdu. Aslında, bu durumda kendisinin özgür tasarısı olan bu durumun içine atılandan *başka* bir Wilhelm düşünülemez. Karakteri ve saltanat sürmek-için-varlığı ayrı şeyler olmadığı gibi, huyu ile sakatlığı da ayrı değildir. Kendi başına hiçbir şey olan, önceden çizilmiş ve tümüyle tasarısında yer alan bir içkinlik içinde bulunan özgür bir insan bütünlüğü vardır. Bu anlamda, saltanat sürmek-için-varlığın saltanat sürmesi hakkında –Heidegger'in dünya için kullandığı deyimle– ne öznel ne nesneldir diyebiliriz. Öznel değil, çünkü bir nitelik gibi Wilhelm'in sırf kendisine ait bir şey değil. Nesnel de değil, çünkü saltanat-sürmek-için-varolmak bir bütün olduğundan ve *saltanat sürmek* edimi onun içinden çıkarılamadığından dışsal bir olgu değildir. Başka sözcüklerle anlatılırsa, Wilhelm, kendini ne biçemde *tarihselleştiriyorsa* o biçemden başka bir şey değildir. Görülüyor ki, bu tarihselleşmenin bütünü içinde son derecede çeşitli anlam katmanları bir aradadır: Saltanat sakatlığı belli ediyor; o da aileyi, İngiltere'yi, liberalizm karşıtlığını, Prusya militarizmini ortaya çıkarıyor. Tek bir şey olmayıp tek bir başlangıç tasarısının bütünlüğüne göre basamaklanan ve birbirine bağımlı kılınan durumlar var. Şimdi, Bismarck'ın iktidardan düşmesinin nasıl bu tasarının amacında yer aldığını (büyükbabanın kuşağından yani fazlasıyla yaşlı olan personelin gençleştirilmesi

bir devrim olacaktır. Tahtta bulunan kişi baba olsaydı, devrim yavaş işleyecekti. Prens kendisini tanrısal hakla o noktaya gelmiş kabul ettiğinden, Bismarck karşısındaki çeşitli tutumları ne olursa olsun tasarısının amacında bu devrim bulunmaktadır), ayrıca, prensin proletaryaya olan tutumunun (sosyal demokrasi karşısında duyduğu kin ve korku; işçileri kazanma denemeleri) da ilk tasarıda nasıl yer aldığını göstermek gerek. Öyle ki, bu tasarı gerçekten dünya içine atılmak oluyor; prensin İngiltere ve Rusya karşısındaki değişken ve zayıf politikası da II. Wilhelm'in karakterinin bir sonucu değil, kendini dünya içinde tarihselleştiren II. Wilhelm'in *kendisidir*. Fakat, bundan önceki betimlemeler kabul edilirse, bütün bunlar kendiliğinden olup bitmektedir. Elbette Wilhelm'in eşcinsel eğilimlerini de ele almak –bu, bu denemenin önemli bir eksiği– ve o eğilimlerin ilk tasarının bütünü içinde algılanıp algılanamayacaklarına bakmak, saltanat-sürmek-için-varolmak ile aralarındaki basamaklı ilişkileri incelemek gerekir. Eşcinsel bir kral nedir? Eşcinsel bir Prusya kralı nedir? Bunları ele almayışım benim kusurum değil: Emil Ludwig bu pek önemli nokta üzerinde son derecede belirsiz ve kapalı. Benim sadece göstermek istediğim, Tarihin etmenlerini birbirine koşut anlamlı katmanlara bölen şey, tarihsel yöntem ile –dış âlemin yapısı değil– söz konusu yönteme egemen olan psikolojik önyargılardır. Tarihsel kişi tarihselleşmesinin bütünlüğünden yola çıkarak ele alınırsa bu koşutluk yitip gidiyor. Fakat kabul ediyorum ki, burada göstermeye çalıştığım şey, ancak tarihsel incelemenin bir *monografi* olması ve bireyi kendi yazgısının mimarı olarak göstermesi durumunda bir değer taşır. Buna ek olarak *başkaları* üzerinde de etki yapma-

sı koşulu vardır. Birkaç gün sonra –Emil Ludwig'in kitabından başımı alabilirsem– II. Wilhelm'in 14 savaşındaki *sorumluluk* payı üzerinde düşüneceğim.

Agence Havas'ın[431] müdür yardımcısı C.'yi gördüm. Uzun boylu, yakışıklı, beyaz saçlı biri; biraz tıknazca olmasa Gary Cooper'a benzeyecek. Genellikle mesafeli duruyor ve az seviliyor. Başka bir soydan olduğunu küstahça sergiliyor adam. Benimle konuşmaya, elimi tutmaya, hattâ beni aramaya tenezzül ediyor. Çünkü hareketsizliğimden, insanın erkeğine yakınlık göstermeyişimden, karşılaştığımızda selam bile vermiyorum, görmezden geliyorum; bu kez bir yelkenlinin ağırlığıyla o geliyor. Kendi hesabıma, ona hoşgörü besliyorum, çünkü yakışıklı. Çirkin olsa, dayanamazdım. Nasıl bir iç işleyişle böyle olduğunu açıklamıştım. Zaten, ilk defterlerden birinde yakışıklılığı nedeniyle belli belirsiz bir çekim duyumsadığımı yazdığım kişi, işte buydu. Hep nerede olursa olsun güzelliği ele geçirme isteği ve, kendim güzel olamadığıma göre, bunu bir aracıyla gerçekleştirme isteği. Fakat söz konusu güzel, bir erkekse, bu iş fazla ileri gitmiyor. Adam aptala benzemiyor, hiç değilse bir cilası var. Edebiyat lisans diploması olduğundan ötürü gurur duyuyor. Geçen gün Ocak'ta bana uzaktan seslenerek çağırıp masanın üzerine bırakılmış yarı yarıya yırtılmış bir Match[432] dergisini yapma bir önemsemezlikle gösterdi ve: "Beni koymuşlar," dedi. Baktım, Agence Havas'ın müdürünün ve çalışma arkadaşlarının bir fotografı. Bu

431) 1835'te Charles Louis Havas tarafından dünya çapındaki ilk haber ajansı olarak kurulmuş, Sartre bu satırları yazdıktan pek kısa süre sonra, işgalde, haber ve reklam bölümleri birbirinden ayrılmış, kurtuluştan (1944) sonra da bugünkü Agence France Presse'e dönüşmüştür.

432) Bugünkü aktüalite dergisi *Paris-Match*'ın savaştan önceki adı.

da orada, görkemli bir hava, siyah ceket, kolalı yaka, hafifçe müdüre eğilmiş. Bu saflığı hoşuma gitti. Bir zamanlar içinde bir yer tuttuğu o ölmüş sivil dünyada kendini sivil giysilerle bulmuş, o keşfini kendine saklayamamıştı. Bir başkasının da ona tanık olmasını istiyordu. Bu, Castor'un *bir tanık olmazsa ölmekten nefret edeceğim*, demesini andırıyor biraz. Tanık olmazsa, geçmişinin canlanması eksik kalacak.

Bugün, Ocak'ta sobanın yanında bir sandalyede oturuyordum, nöbetçi emirberler sinema oynatılması hazırlığı olarak camların, pencerelerin perdelerini kapatıyorlardı. Öğleden sonra saat birdi. Dışarıda güneş, bomboş büyük salonda yaldızlı bir loşluk vardı. Gösteriden önceki hava. Her ne kadar sinema başlamadan kirişi kırmaya kararlıysam da, durumumdan hoşnuttum. Ne bir *Sanat Güneşini* ne de Maginot Hattı konusunda bir belgeseli seyretmeye hevesim vardı. Fakat salonu dolduran o loş ve yaldızlı dumanda, o ilkbahar günlerini andıran bir şey vardı hâlâ; bundan altı yedi yıl önce, baharda, Pazar günleri –bugün de Pazar– öğleden sonralarını, Castor'la ikimiz Ursulines sinemasının serin ve loş salonunda geçirirdik; *dışarıya yağan güneş sağanağını* da hiç unutmazdık. Saint John Perse'in[433] dediği gibi, güneşin adı geçmezdi ama varlığı bizimle beraberdi. Bir şey okuyordum, şu *durum* kavramını düşünüyordum, aklıma bir şey gelmişti ama, C. zihnimden kaçırttı. Bulurum, temcit pilavlarına güveniyorum; insan yineleyerek düşünüyor; unutulmuş hiçbir düşünce yitip gitmiyor; aradığımız zaman bulamıyoruz ama, bir başka düşünce geliyor, bu başka düşünce ötekinin aynı.

Evet, C.'yi karşıdan gelirken gördüm. Görmezlikten gelip

433) Asıl adı Alexis Léger (1887-1975) Anglosakson adına karşın Fransız diplomat ve şair; 1960 yılı Nobel yazın ödülü sahibi.

başımı eğdim; sonunda karşımda hazırolda dururken çizmelerini gördüm. Özenli bir kayıtsızlıkla birbirimizi selamlıyoruz. İçindeki ukdeyi açığa vuruyor: "Demek öyle, gidiyormuşsunuz?"

"Evet."

"Bana göre burada kalmak daha iyi. İnsan bir salaklık edecekse, burada etmeli."

"Evet, insan daha özgür. Ama, karınızı getirmek için çektiğiniz sıkıntıları düşünün. Geride olsanız, ailenizle ilişkilerinizde daha rahat olursunuz."

"Aile her şey demek değil." Bunu kuru bir sesle söyledi. Sert tümcelerinin ta orta yerinde gizli bir çeşit umursamazlık oluyor, sanki kendisi söylediklerinin üzerindeymiş gibi. Askerler salona girmeye ve oturmaya başlamıştı. Sandalye gürültüleri duyuluyordu. Bana bakmadan –yandan, kararlı çenesini görüyordum– konuşmasını sürdürdü: "Hiçbir şey yapmak istemiyorum, hiçbir sorumluluk almak niyetinde değilim. Askeri makamların soba yaktırmak için bir edebiyat lisansı almış birine gereksinimi varsa, sorumluluğunu da yüklensin. Ben kıpırdayacak değilim."

"Peki," dedim, "Ajans sizi özel görevle çağırabilir." Burada kendisine siz dediğim ve bana siz diyen tek kişi o. Başlangıçta sen diyordum ama, o siz demekte direnince ben de çevirdim. "Evet," dedi ve hızla ekledi: "Havas'ın müdür yardımcısı kalmadı." Soğuk bir biçimde konuşmasını sürdürdü: "Bana gereksinimleri olup olmadığını onlar bilecek. Ben kıpırdamayacağım. Subay olma derslerini izlemekmiş, çizginin öbür yanına geçmekmiş. Hayır. Ya da şöyle: Beni koydukları askeri proletaryanın içinde kalırım." Kısacası burun kıvırıyor. İşin

aslı şu: Özel göreve ayırsınlar ya da gümüş tepside teğmenlik sunsunlar istiyor. Biraz sonra Hantziger yanımıza geldi; armut gibi yüzü kıpkırmızı, kirpiksiz gözlerini kırpıştırıyor. Ne zaman bir şey istese yaptığı gibi fısıldayarak ve yalvarırcasına: "C.," dedi, "izinde Havas'a gidersen bana bir İngiliz ya da Kanada gazetesi getiriver." C. aynı canı sıkkın havayla: " Havas'a gidip gitmeyeceğimi bilmiyorum," dedi, "bir yerde çalışıp da o iş bitti mi, bir daha oraya gitmemeli. İnsanı rahatsız eder. Bir alay yeni kişi gelmiştir; onların ayaklarına dolaşmamalı; onlar da ne diyeceklerini bilemezler." "Yazık," dedi Hantziger, "bizim yerimizi alan bütün o yenilerden barış yapılınca nasıl kurtulacağız?" C.'nin canı sıkkın ve kötü havası artıyor: "Merak etme. Boşaltacağız. Temizlik yapılacak. Savaştan dönenler, 18'dekiler gibi öyle aptalca ulusal gevşeme içinde olmayacaklar. Kendilerini savunmaya kararlı olarak gelecekler. Bizi fazlasıyla şaşkına çevirdiler; dişlerimizi göstereceğiz. Aramızda sağlam bir dayanışma olursa iş kolaylaşır. Zafer Takı'nın altında geçit resmine çıkan eski muhariplerin dayanışması değil. Başka çeşit bir şey. Talep dayanışması. Bunu örgütleyecek bir grup çıkarsa, işte o zaman her şey değişir."

Sık başıma gelen ve kaynağını bildiğim bir kötü durumu yazayım. Ana çizgileriyle şöyle bir şey: Değeri bilinmemiş, sonradan hakkı teslim edilen büyüklük. Bu genel kalıbın beni çocukluğumda nasıl mazoşist görünümlü düşlere götürdüğünü söylemiştim. Aslında pek az mazoşist şeylerdi. Griselidis'e[434] biraz ağlardım. Kral Lear'in kızı Cordelia beni hâlâ duygulandırır. Demek ki önce bir yanlış oluyor –ister adli

434) Charles Perrault'nun (1628-1703) aynı adlı öyküsünün kahramanı çoban kızı; yazında başka yapıtlara da kaynak olmuştur; Jules Massenet (1842-1912) de aynı konuda bir opera bestelemiştir.

hata ister başka çeşitten–, yani edebimizle, sessizce katlandığımız bir yanlış. Yüceltilme, o patırtı çıkarmamaktan, sessizliğimizden doğan yanlış. Böylece, en korkunç düşüşün ödülü de kendi içinde olmuş oluyor. Çekilen sıkıntının dinle bir ilgisi yok, çünkü hiçbir tanrı çekilen sıkıntılarla onların ardından gelen son mutluluğu birbiriyle oranlamaya kalkmaz: Her şey kendiliğinden oluyor. Ödül, çekilenin olağan sonucu. Çektiklerim sırasında benim yalnız oluşuma gelince, o çok ilginç ve, aslında, örneğin C.'nin burun kıvırmasına pek yakın bir şey. Kendimizi savunmuyoruz, geri çekiliyoruz. Tıpkı, yine bu deftere yazmış olduğum, erkeklerle aramda kesinkes bir boşluk bırakmam gibi bir şey. Hemen kenara çekilmek için bulduğum ilk vesileden yararlanışım gibi. Hep bendeki o kibir. Sonunda da, bana gelmelerini beklerim. Tüm yaşamımda bana gelinmesini bekledim. Hiçbir zaman ilk adımı atan ben olmadım. Aranmak isterim. Bir gün, on dört yaşımdaydım, en iyi arkadaşlarımdan bir grubun önünden beni çağırmalarına olanak verecek biçimde, sanki onları görmemiş gibi, geçtim. Ne yazık ki, yanlış fırsat seçmiştim. Onların şamar oğlanıydım, beni pek hafife alırlardı. Seslenmediler. Bunun üzerine, koşarak uzun bir dönüş yapıp yeniden önlerinden geçtim. Hep onları fark etmemiş gibi yapıyor, onların beni çağırmalarına fırsat vermek istiyordum. Böyle birkaç kez yineledim, ta ki içlerinden biri "Salak herif," deyinceye kadar, "üç çeyrektir ne dönüp duruyorsun çevremizde?" Öte yandan, bana gelineceğinden o gündüz düşlerimde kuşku duymazdım. O yalnızlık saltık bir yalnızlık değildir. Düşlerimin kahramanı insanlardan kesin uzaklaşmak için yola çıkmaz, çıktığında bir gün insanların diz çökmüş olarak

kendisine geleceklerinden emindir. Kibir, sahte yalnızlık, iyimserlik; nasıl şaşılası bir şey ki, bütün bunlar daha ilk çocuk düşlerimde yer alıyordu. Ve büyüklük diye zihnimde oluşan düşüncede, daha o zamandan, güçlü bir ödül isteği yatıyordu. Bu, bende kaldı. Demek istiyorum ki, elbette, hareketsiz gözümle bir çeşit acıyı, kendini unutma olan ve gerçekten dayanılmaz olan bir acıyı tanıyorum. En çok değer verdiğim acı o. Fakat dertlerimin bazılarının üzerine eğilmiş bir melek vardır hep. Bana öyle gelir ki, yazgım bana bir iyilik edecek, ve ben ödüllerin en güzelini o derdimden ötürü alacağım: Her üzüntünün sonu tatlıya bağlanır. Aslında savaş hemen bana bu çerçeve içinde görünmüştü. Yıllar sınavla ve kahramanlıkla geçecekti, ödülüm bir yenilenme, yeni bir gençlik olacaktı. Benden savaşın acılarına, yitip gitmiş aşk acılarına inanmam beklenmemeliydi. Halbuki işte, dün sözü buna getirmek istiyordum. Şair olmadığım için onca hüzünlenen ben, bu deftere hüzünlü olduğumu yazmaya koyuldum. O hüznü de bir melek kanadıyla okşamaktaydı; o hüznün içinde şair olmamamdan doğan üzüntüyü döktüğüm satırların, kendiliğinden ortaya çıkacak bir ödülle, düzyazıların en güzeline dönüşeceği yolunda çok gizli bir umut vardı. Bu, ben farkına varmadan olacaktı, kısa süre sonra o alçakgönüllü yakınmayı bir kez daha okurken şaşkın bir hayranlıkla görecektim ki, boşu boşuna şiirden beklediğim o güzel şeyi, şişenin içindeki gemiyi meğer düzyazımla elde etmişim. Bana yazı yazdırtan *nedenin* o aşağılık umut olduğunu söyleyemem. Hayır, neyse ki, öyle değil. Fakat, o umut yazımı renklendiriyordu. Fark edilip edilmeyeceğini bilmek. Herhalde genel çizgiler görülüyor. Birisi *müzisyen değilim*, diyor, açıkça

acısını dışarı vuruyor, ve işte o acı müzik oluyor, meğer o kaba saba ve duru yakınma en güzel ezgiymiş.

11 Mart Pazartesi

Gide'in güncesinden "biraz gerçeklik" diye bir parçayı buraya almak istemiştim. Keşke yapsaymışım. Roger Martin du Gard'a kendisinin bir çeşit gerçek sezgisinden yoksun olduğunu, en önemli olayların bile kendisine maskaralık gibi geldiğini anlatıyor. Ben de öyleyimdir, herhalde uçarılığım ondan geliyor. Uzun zaman bu –aralarında benim de bulunduğum– belirli türden insanlara mı özgü yoksa herkes mi böyledir, acaba gerçeklik sezilmesi olanaksız ve sonsuza yerleştirilmiş bir ideal midir diye merak etmişimdir. Bugün de yanıttan emin değilim ama, görüyorum ki, büyük burjuva olan Gide de, bir memur ailesinden gelip memur olan ben de, gerçek olanı dekor diye kabul etmeye pek hazırmışız. Aslına bakılırsa, benim de Gide'in de başımıza onarılamaz bir şey gelmedi. Bir ya da iki kez, örneğin çıldırmak üzere olduğumu sandığım zamanlarda, onarılamazı kıyısından köşesinden duyumsadım. *Benim* başıma da herhangi bir şeyin gelebileceğini o zaman anladım. Bu, değerli ve içten olabilmek için gerekli bir sezgi; ben de elden geldiğince yitirmemeye çalışıyorum. Fakat, çok da kararsız ve, büyük felaketler bir yana bırakılırsa, o sezgiyi yitirmemek için bir çeşit dikkat gerekiyor. Zaten, çıldırmaya benzettiğim ve en üst düzey bilincimin çok baskı altında bulunduğu o durumlar dışında, çoğu zaman, yazgımla ilgili o kaygılardan indinde kişiliğimin çökmesinin ve yazgımın ancak seçkin bir nesnenin uğradığı aksilikler kadar önem taşıdığı bir yüksek bilince sığınarak kurtulmuşum.

dur. Nesne kaybolsa da bilinç etkileniyordu; benim kişiliğim o bilincin geçici bir bedenselleşmesinden başka bir şey değildi, hattâ, daha doğrusu, o bilinci rasat balonu gibi dünyaya tutturan bir çeşit bağdı. Düşünce düzlemindeki bu tutumun kaynağının –bir Marksistin hiç lafı saptırmadan söyleyeceği gibi– benim toplum içindeki düşünsel düzlemde kültür bekçisi işlevim olup olmadığına ya da benim varlığımın ilk tasarısını gösterip göstermediğine (gerçekten de o tutumda benim ilk tasarımın birer parçası olan kibir, özgürlük, kendi kendini yadsıma, iyimserlik ve düşünce düzleminde kahramanlık vardır) burada karar verecek değilim. Hangisi olursa olsun, şurası kesin ki, 38-39'da savaş tehditleri karşısında seçtiğim davranış biçimi, kule aşağıdan saldırıya uğradığında tepeye sığınıp gözümü kırpmadan yukarıdan aşağıya bakmak oldu. Ondan kısa bir süre önce Ego'nun aşkınlığı konusunda yazdığım ve Ben'i bilinçten saygısız ziyaretçiyi defeder gibi kovduğum makaleyi bana esinleyen de aynı tutum olmuştur. Kendimle aramda Ben ile bilinç arasında bulunan ve tıpta yapışma ya da iltisak denen şey, kaldırılınca yırtılacağından korkulan o okşayıcı yakınlık yoktu. İçeride değil, dışarıdaydı, orada duruyordu elbette ama, ben ona camdan, istifimi bozmadan, ciddi ciddi bakıyordum. Zaten uzun zaman bir kişiye özgü niteliğin varlığı ile bilincin özgürlüğü bağdaştırılamaz sanmışımdır; sanırdım ki, o nitelik yanıbaşımızdakinin bizimle ilgili deneyimlerini özetlediği ruhsaldan çok ahlaksal düşünceler, kanılar toplamıdır. Sığınak-bilinç gerektiği gibi, yani renksiz, kokusuz, tatsız, duruyordu. Ancak bu yıl, savaş vesilesiyle gerçeği anladım: Elbette kişiye özgü nitelik ahlakçıların tüm o düşünce, kanı kalıplarıyla karıştırıl-

mamalı, *filanca öfkelidir, falanca tembeldir* gibi şeyler söylenmemeli ama, o kişiye özgü nitelik varlığımızın dünyaya ilk ve özgür atılımıdır. Bunu II. Wilhelm için ispatlamaya çalıştım. Kısaca, bir sığınak-bilincin varlığı bana duruma yüklenmesi uygun düşen ciddiyet derecesini gönlümce saptama olanağını veriyordu. En kötü serüvenlerde bile kendisine yapılacak işkencelerin, çektirilecek sıkıntıların tehdidindeki gerçekliği, son dakikada kendisini kurtaracak bir zehri üzerinde taşıdığı için, pek duyumsamayan bir kişi gibiydim. *La Condition humaine*'de[435] Katow diye böyle biri vardır. Ancak arkadaşlarına zehir verdiği zaman yücelir. Bana öyle geliyor ki, o adam o anda tam insan gerçekliğidir, çünkü onu dünyanın dışında tutan hiçbir şey yoktur, özgür ve savunmasız olarak tümüyle içeridedir. Salt özgürlükten silahsız ve insansal özgürlüğe geçiş, zehirden vazgeçilmesi bu yıl oldu ve, onunla birlikte, şimdi yazgımı *bitmiş* olarak görüyorum. Yeniden biçimlenmem de, işte kendimi bu işin içinde savunmasız olarak duyumsamaktan başka bir şey olmayacak. Beni bu yola koyan savaş ve –insan gerçekliğinin kendinin yaptığı atılımın ötesinde hiçbir şey bulunmadığını bana göstererek– Heidegger oldu. Bu, Ben'i geri göndereceğim anlamına mı geliyor? Hayır, elbette değil. Fakat kendi-için'in kendiliği ya da eksiksizliği Ben değildir, fakat bununla birlikte *kişidir*. Aslında şu sırada kişi olmayı öğrenmekteyim. Fakat şu sırada yazdıklarımın amacı bu değil. Yapılan işlere hemen katılmadığımdan, kendimi *sorumlu* duyumsamadığımdan, para tasam bulunmadığından dünyayı hiçbir zaman ciddiye almadım. Başka bir zamanda olsaydı, bu beni mistikliğe götürürdü; çünkü *az*

435) *İnsanlığın durumu* (1933): André Malraux'nun romanı.

gerçekliğin doyurmadığı kişiler hemen *gerçeküstünü* aramaya hazırdırlar. Sanırım ki, on beş yıl önce birçok kimsede görülen gerçeküstücü inanç bundan doğdu. (Birçok kimsede, herkeste değil; sık sık sözü edilen savaş etkisi, bana öyle geliyor ki, yöneticilerde daha karar verdirici olmuştur.) Fakat ben gururdan tanrıtanımazdım. Gurur duygusuyla değil, benim varoluşumun kendisi gururdu, *ben gururdum*. Yanıbaşımda Tanrı'ya yer yoktu; öyle sürekli olarak kendi kendimin kaynağıydım ki, bütün bu sorunda bir Kadiri Mutlak'm ne işi olacağını düşünemezdim. Daha sonraları, dinsel düşüncenin yürekler acısı fakirliği tanrıtanımazlığımı perçinledi. İnanç aptaldır ya da ikiyüzlülüktür. Arınem dünya karşısındaki bu uçarı soğukluktan bir şeyler sezinlemiş ki, birkaç yüzyıl önce yaşasaydık benim keşiş olacağımı söyler hep. İnancım olmadığı için ben de ciddiyeti yitirmekle yetinmişim. İyi düşünülürse, insan dünyadan söz ettiğinde ve dünyaya kendinden fazla gerçeklik yakıştırdığında –ya da en azından kendisine dünyaya ait olması oranında gerçeklik yakıştırdığmda– *ciddiyet* var demektir. Materyalizmin *ciddi* olması bir rastlantı değildir; her zaman ve her yerde devrimcinin en sevdiği felsefe öğretisi olması da rastlantı değildir. Böyle söylüyorum, çünkü devrimciler ciddi olurlar. Dünya tarafından ezilmeleriyle belli olurlar; kendilerini ezen o dünyadan yola çıkarak tanınırlar ve dünyayı değiştirmek isterler. Bu noktada, öteden beri karşıtları olan kimselerle yani sahiplerle ayrı konumdadırlar; çünkü o karşıtlar da dünyadaki durumlarından belli olur ve o durumdan ötürü saygı görürler. Ciddiyetten nefret ederim. Dünya, yasalarını, inatçı anlaşılmazlığını, devinimsizliği içinde, bir mühendis ciddiyetiyle, yaşar; her cid-

di düşünce dünyada koyulaşır ve ağır akar; ciddi düşünce insanın dünyayı öne çıkarıp kendisini geri çekmesidir. Başını sallayarak: "Bu iş ciddi, çok ciddi," diyen şu adama bakın ve o baş sallamanın altındaki anlamı çıkarmaya çalışın: Dünya insana egemendir, uyulması ve olumlu bir sonuç vermesi gereken kurallar ve yasalar vardır, bunların tümü bizim dışımızda katmanlaşmış ve taşlaşmıştır. O kurallara saygısızlık edildi, felaket oldu, insan çaresiz kaldı. Çünkü artık ona kendinden bir yardım gelmeyecek. O, dünyadandır, dünya onun içine yerleşmiştir; saygısızlığa uğramış o tabu, *insanın içinde* de saygısızlık görmüştür. İnsan, dünyadan çıkma olasılığı aklına bile gelmediği zaman ciddidir; dünya otlakları ve kayalarıyla, kuru toprağı, çamuru, kömür yatakları, çölleriyle, insana kafa tutan bütün o büyüklükleriyle insanı sarıp sıktığında, insan kaya varlığını, dayanıklılığı, devinimsizliği, ışıkgeçirmezliği benimsediğinde, insan ciddidir. Ciddi bir insan pıhtılaşmış bilinçtir; insan, zihni yadsıdığında ciddi olur. Platon'un *Sofist*'te sözünü ettiği o inanmayı reddedenler, güvensizler, sadece eliyle dokunduğuna inananlar, işte ciddi zihnin ataları onlardır. Açık ki, ciddi insan, dünyaya ait bulunduğundan özgürlüğünün zerre kadar bilincinde değildir, ya da daha doğrusu, bilincinde olsa da, korkuyla onu yani özgürlüğünü kötü bir şeymiş gibi içine gömer. Kaya gibi, atom ya da yıldız gibi, o belirlenmiştir. Ciddi adam zihninin başlıca özelliği, edimlerinin *sonuçlarına* titizlikle dikkat etmesidir, çünkü onun için her şey sonuçtur. Ciddi adamın kendisi sonuçtan başka bir şey değildir; dayanılmaz, çekilmez bir sonuçtur, hiçbir zaman başlangıç noktası olmaz. Sonsuza dek giden bir dizi sonuca dolanmıştır ve göz alabildiğine sadece

sonuçlar görür. Dünyadaki bütün şeylerin işareti olan paranın sonuç olması ve sonuç olarak da ciddinin en birinci nesnesi olması bundandır. Marx nesnenin özne üzerindeki üstünlüğünü dile getirdiğinde, kısaca, ciddinin birinci dogmasını koymuş oluyordu. İnsan kendini unuttuğunda, özneden bir nesne yaptığında, kendini dünyadan gelen bir ışık sandığında ciddidir; mühendisler, doktorlar, fizikçiler, biyologlar ciddi insanlardır.

Bense söylediklerimle ciddiyete karşı korunma altındaydım. Yetersiz değil de, fazlasıyla korunma. Dünyadan değildim, çünkü özgürdüm, ilk başlangıçtım. İnsanın yaşamı bir oyun gibi görmeksizin kendini bir bilinç olarak kavraması olanaksızdır.

Çünkü bir oyun, ilk kaynağını insanın oluşturduğu, ilkelerini insanın kendisinin koyduğu ve ancak konulmuş ilkelere göre sonuçlar verebilen bir etkinlikten başka bir şey değildir. Fakat insanın kendini özgür olarak algılayıp da özgürlüğünü kullanmak istediği andan başlayarak tüm etkinliği oyundur. Kendisi o etkinliğin birinci ilkesidir, doğası gereği dünyadan kaçar, edimlerinin değerlerini ve kurallarını kendisi koyar, ve ancak kendisinin belirleyip koyduğu kurallara göre ödemeye razı olur. Dünyanın az gerçekliği bundandır, ciddiyetin yitip gitmesi bundandır. Hiçbir zaman ciddi olmayı istememişimdir, kendimi ciddi olmayı istemeyecek denli özgür duyumsuyordum. Toulouse ile sevişiğimiz sıralarda uzun bir şiir yazmıştım; herhalde pek berbat bir şeydi; başlığı da *Peter Pan*, şu büyümek istemeyen çocuğun şarkısı. Hep o ***küçük oğlanlar***, o ***küçük kızlar***, aşk ilişkilerimizin kalıpları. Yirmi yaşında bir delikanlıyla yirmi üç yaşında bir kızın o ilişkilerini Rousseau'nun Bayan de Warens'a fısıldadığı *anne-*

ciğim'leri kadar yakışıksız buluyorum. Fakat, şimdi konu bu değil. Herhalde, o küçük oğlan *ciddi olurum* korkusuyla büyümekten kaçınıyordu. Ben içimi rahatlatabilirmişim: Bugün on dört yaş daha büyüğüm ve hiçbir zaman ciddi olmadım; tek bir kez oldum, Tétouan mezarlığının duvarları arasındaydık, Castor hasır şapkamı giymemi istiyordu, ben istemiyordum. Her zaman bir yandan edimlerimden kesinkes kaçarken bir yandan da onların sorumluluğunu üstlenmişimdir. Canımın istediğince çıkabildiğim bilinç kulesi nedeniyle.

Fakat bugün beni ilgilendiren sorun şu: Fildişi kulenin kapısını bir daha açılmamak üzere kapatmam durumunda, içtenlik bende ciddi adam zihnini geri getirir mi? Sanırım, buna tek bir yanıt var: Hayır, hiçbir biçimde. Çünkü kendini bir *kişi* olarak kavramak, kendini dünyadan yola çıkarak kavramanın tam tersidir. Ayrıca, insan içtendir diye daha az özgür olmaz, hattâ kule olasılığında daha özgür olur, çünkü hiç gölgesiz, hiç özürsüz bir özgürlüğe yazgılıdır. Son olarak da, dünya-içinde-olmak, dünyadan olmak demek değildir. Hattâ tersidir. Fildişi kuleden vazgeçince dünyanın bana olanca gerçekliğiyle, tehdit eden gerçekliğiyle görünmesini isterdim ama, öyle oldu diye de yaşamımın bir oyun olmaktan çıkmasını istemem. İşte bu nedenle Schiller'ın şu tümcesini içten benimsiyorum: "İnsan ancak oynarken tam insandır."

12 Mart Salı

Cuma ya da Cumartesi Brumath'a hareket ediyoruz. Herhalde içerilerden gelen ve cepheye gönderilmekte olan bir tümene yer açmak için. Brumath'ı yeniden göreceğim için seviniyorum; bende hâlâ son derece şairane bir anısı var. Morsb-

ronn'dan belleğimde kalansa parlak ve buzlu, çok sert bir görünüm, kar, güçlü bir şiir, ama pek rüzgarlı bir yer. Brumath bana hafifletilmiş, tatlı bir ışık gibi geliyor. Rosé kahvehanesinde geçirdiğim çok erken saatler, okulun salonunda uzayıp giden öğleden sonraları gözümün önünde. Brumath, benim için, Castor'un ziyareti, onu gara bıraktıktan sonra gece vakti dönüşüm; sonra T.'yle ilgili olarak geçirdiğim tutkulu günler ve Saint-Exupéry ve Koestler'in peşine takılıp daldığım o yeni ve acıklı dünya. İçtenliğin, içi dışı bir olmanın ne anlama geldiğini orada (en son günlerde, *Altın Arslan* meyhanesinde) sezinledim, orada eski görünümümü değiştirdim. *Karides*'i, hamamı nasıl bulacağım diye merak ediyorum. Ben kendi hesabıma, uzun kalmayacağım. 17'sinde orada olursak, bir hafta ya kalırım ya kalmam. Bir haftanın sonunda izne gidiyorum; dönüşte herhalde geri hatlara gönderirler. Şimdiden yaşlanmış ağaç kabuğu gibi kopuyor, tümenin yolundan ayrılıyorum. Bana tümenin nereye gideceğinden söz ettiklerinde –bu izin döneminden altı ay kadar sonra belki Bitche'e gidecekmiş– tozlu, kurumuş bir şeymişim gibi geliyor; ben artık ben değilim. Tersine geleceğimi simgeleyen şeyler, bayırda bir sebze bahçesi, pek *Paris çevresi* bir şey. Geleceğim, yani geride bir meteoroloji görevi, çünkü Tours'un kuzeyinde, St-Symphorien'deki meteoroloji istasyonunda askerliğimi yaparken[436] sivil bir meteoroloji uzmanı, Bay Ledoux istasyondan pek uzak olmayan bahçesini eker, biçerdi. Kısaca, Tours'daki istasyona atanmamı belli belirsiz bir umutla ve aptalcasına bekliyorum. Elbette, aklım da orası dışında her yere gönderilebileceğimi söylüyor.

436) Sartre, İkinci Dünya Savaşından on yıl önce, 1929'da askere alınmış ve on sekiz ay boyunca görevde kalmıştır.

Almanya. Edmond Vermeil'in[437] açıklama denemesi. Genel savı şu: Alman milliyetçiliğinde, onun şu yaşlı anakara üzerinde saltık bir egemenlik kurmayı amaçlayan dinsel ve ırksal topluluk yolundaki sapık düşünde, hastalıklı, bağnaz yani tehlikeli olan şey, topraklarının epeyce zaman önce parçalanması ile ve o parçalanmadan sonra kurumların, eğilimlerin ve partilerin Bismarck sultası ve Weimar Anayasası çerçevesindeki çoğulculuğu ile açıklanabilir. Başka bir yolla dile getirilirse, pangermenizm, Almanyaların karşılığıdır." Pek güzel; bu, açık, öyle ki, tarihsel açıklamalarda pek becerikli olmayan ben de aynı şeyi düşünmüştüm. Fakat, burada iki ayrı doğa arasında bir içlem[438] bağı karşısındayız: Bunlardan biri bir *olgu*, siyasal ve yönetimsel parçalanma olgusu; öteki ise bir *ülkü*. *Topluluk*, Alman ulusunun Avrupa'yı yöneten topluluk olma ülküsü niteliğiyle ortaya çıkıyor. Hemen anlamların bağlantısını görüyorum: Birleşmeye duyulan istek, yalın bir edim olan Almanyaların birleşmesini[439] aşıyor, Almanyaların Avrupa'yı birleştiren bir birleşme *olarak* birleşmesini amaçlıyor. Birleşme olayı, anakaranın tümü için bir anlam taşıması kaçınılmaz olarak görülüyor; birleşme kendisine kendini aşan bir amaç tanıyor; o amacın tüm yaptığı şey de birleşmenin ivediliğini artırmaktan öteye gitmiyor: Birleşme, saltanat sürmek için birleşmedir. Çok iyi, ama bu beni doyurmuyor. Almanyaların parçalanmasının[440]

437) Edmond Vermeil (1878-1964), College de France öğretmenlerinden, uygarlık tarihçisi; Sartre'ın sözünü ettiği kitap çok yeni yayınlanmıştı (1940) ve *L'Allemagne: essai d'explication* başlığını taşıyordu.

438) Yazarın kullandığı ad: *la comprehension*.

439) Söz konusu olan, ondokuzuncu yüzyıl sonlarında (1871), birçok krallık, büyük-dukalık, dukalık ve prensliğin, Otto von Bismarck'ın çabalarıyla Almanya İmparatorluğunu bir araya getiren birleşmedir.

440) Kutsal Roma Germen İmparatorluğu adını taşıyan ve Voltaire'in *ne kutsaldır ne Romalıdır ne de Germendir*, dediği devletin 1806'da Napolyon tarafından dağıtılmasına gönderme.

nasıl olup da kendiliğinden bu bir söylenceyi andırır betimlemeyi doğurduğunu anlayamıyorum. Düşünce şöyle işliyor olsa gerek: Pangermenizm-parçalanma ancak *insansal* olduğu için anlam taşır. Onu tarihselleşen insanlar aracılığıyla varolan olarak algılamak gerekiyor. Fakat parçalanmanın zihinler üzerinde dışarıdan etki edip de zihinlerin kendisini –yani parçalar biçiminde olmayı– ortadan kaldıracak birleşmenin bir betimlemesini meydana getirmeye itmesi de kabul edilemez. Parçalanma kendi başına hiçbir şey değildir ve bir etki yapmaz; yapabileceğinin tümü, sonsuza dek parçalanmaktır. Birleştirici güçlerin (ekonomik, kültürel ve dinsel) bu parçalanmayla ve onun sonucunda ortaya çıkan sürtüşmeyle çatışırken rastladıkları zorluklardan bir birleşme doğabilir, onun düşünü göstermek de bir şeye yaramaz. Bu diyalektikte bir etmen eksik; o da her zaman aynı. Direncin duyulması gerekir; parçalanmanın içine kendini atan ekonomik güçler, insansal olmalı; insana dönmek gerek. Başka bir anlatımla, doğaların anlayışımızın önüne kanıtlarla sunulan bu düzenlenmesi, kendiliğinden *unselbständig*'tir[441]; insan gerçekliği için vardır ve ona gönderir. Tek bir açıklamanın olabileceğini görüyoruz: Parçalanma bir *durumdur* ve pangermenizm, insan gerçekliğinin o durumdan geçerek fırlatıldığı olanaktır. Bundan ötürü, insan gerçekliği parçalanmayı pangermenizme doğru aşarak onu yani parçalanmayı durum olarak kurar ve öyle kavrar. Bu özgürce aşma olmazsa durum olmaz, hattâ somut parçalanma da olmaz. Peki, katıksız parçalanma olarak kavransa? Olanaksız. Hiç değilse, *başlangıçta* olanaksız. Parçalanma olarak kavransa, bu, ancak onu başka bir şeye –örneğin federalizme– doğru aşacak bir in-

441) *Bağımlı* anlamına gelen bu sıfat metnin aslında Almanca kullanılmıştır.

san gerçekliği tarafından olabilir. Fakat onu parçalanmadan *doğmuş* katıksız parçalanma olarak görebilmek için, zihnin yeterince kapsamlı işlemesi, durumu çözümlemesi, ondan verilmişi çıkarıp, onu *konuma* dönüştürmesi gerekir. Bundan ötürü de, çoğu zaman sakınımlı diplomatlardan dinlediğimiz o ne olduğu açıkça ortaya çıkmayan güçlere, örneğin parçalanmış bir ülkedeki kırıkları önünde sonunda birleştirecek o karşı konulamaz çekim gibi şeylere bel bağlamanın yeri yok. Burada mitin marksist kuramının tam tersiyle karşı karşıya bulunmaktayız. Marksist tarihçilere göre, mit somut bir durumun bilinçler üzerindeki etkisinin ürünüymüş. Terimleri tersine çeviriyorum ve diyorum ki, somut durumun kendisi, ancak, bir insan gerçekliğinin, kendi olanağını yapan mite doğru ve ondan yani somut durumdan geçerek atılmasıyla kurulur. Fakat *hangi* insan gerçekliği? Yalnız bireysel olanlar var, ve bir de bakıyoruz ki bu büyük ortak doğalara pek uymayan tarihsel bir bireyciliğe gönderilivermişiz. Ortak doğalara uymuyor diyorum, çünkü şurası kuşku götürmez ki, Vermeil pangermenizmin Almanyaların parçalanmasından türediğini söylediği zaman bireylerden çok uzağa düşmüş oluyor. Gerçekten de amaç filancanın ya da falancanın durumdan neyi iyice anladığını bilmek değildir. Burada ulusal topluluk düzeyindeyiz. Ancak, yineliyorum, sadece bireyler vardır. Çıkmazdan nasıl kurtulmalı? Başlangıçta başvurduğumuz durum kavramının ta kendisiyle. Bireyin duruma, durumun da bireye göndermesi, durumu ite kaka bireyin içine sokabileceğimiz anlamına gelmez. Tıpkı dünya-içinde-varolmak dediğimiz şeyin dünyanın bireye sığdığı anlamına gelmeyişi gibi. Gerçekte, pangermenizmciler olduğu için *bir* pangermenizm vardır, ama topu topu *bir tane* pangermenizm

vardır. Dünyaya atılan bir bireyin atılımıyla çakışan durumlar mit-sein'dan[442] ötürü kendilerini başkaları için durumlar olarak sunarlar ve insan ancak başkasının tasarısı ile kurulmuş durumların içinden geçerek, özgürce fırlayarak kendisidir. Yurt vesilesiyle bu düşüncemi açıklamıştım. Birey, birtakım yol levhalarıyla karşılaşır; o tabelalar ona yol gösterecektir ama, başkaları tarafından hazırlanmıştır. Şu halde, parçalanma ve pangermenizm kendilerine ancak bireyler tarafından açılır ama, onların doğası her bireyi sınırsız ölçüde aşar; ayrıca, onların doğası pangermenizmcilerin sayılarının toplamıyla da, bireyleri arkadan ele geçirip onların sırtından oluşacak bilmem hangi ortak bilinçle de karıştırılmamalıdır. Dünyada ortaya çıkan her Alman, savaştan önce, kendini durum olarak pangermenizmin karşısında buluyordu. Bu durumu nasıl (reddetmek, hor görmek, savaşmak, benimsemek, onaylamak, hareketini uzaktan iyi niyetle izlemek gibi) kavrayacağına özgürce karar verebiliyordu; fakat pangermenizmin onun için, yani Alman için, bir durum olmaması elinden gelmiyordu. Yalın bir ilişki olan parçalanma-pangermenizm ilişkisini canlandırmaması onun için olanaksızdı. Bu konum alımıyla da –konum alımı onun kendisidir– durumu *başkası için* zenginleştiriyordu, durum başkasına kendini daha zengin, daha esnek, daha ivedi olarak sunuyordu. Tarihçi, düşünceler, devinimler, bir politik durum ve eğilimler ya da istekler arasındaki anlam ilişkilerini anlatırken gerçek fakat hepsi *Unselbständigkeit* niteliğine sahip nesneleri ele alır. Onların arasında bulduğu somut mantıksal bağlar da, söz konusu nesnelerin ortaya vurmadıkları bir insan gerçekliğine gönderir. Ortaya vurmamak haklarıdır; hattâ başka türlü

442) *Birlikte olmak* anlamındaki bu sözcükler metnin aslında Almancadır.

davranamazlar. Fakat sonradan düştükleri yanlış şu ki, bu bağlan bağımsız ve insanlar üzerinde *sonradan* etki yapar gibi gösterirler, halbuki insanlar yoksa o bağlar da olmaz ve onlar üzerine atıldıkları ve atılmaları edimiyle var ettikleri neyse ondan başka bir şey değillerdir. Bu anlamda, bir ideolojinin politik verilerden yola çıkarak somut gelişmesinin betimlenmesi, ideolojiyi bir insan tasarısı tarafından durumlaştırılmış ve yaşanmış bir durum olarak göstermek için, dönemin önemli kişilerinden birinin monografisiyle birlikte gitmesi gerekir. Burada, anlaşılabilir, soyut, yalın bir şema (örneğin, pangermenizm-parçalanma şeması) yerine, çok çeşitli katmanlara ait ve soyut şeması sadece eksenle merkezdeki yapı olan anlamların bir bireşimini görmek daha uygun düşer. Kısaca, göreceğimiz şey, soyut parçalanmanın bireşimsel bir düzelticisi yani biraz Auguste Comte'un gözüyle somut bilimlerdir, genel bir olayın olasılık koşullarının incelenmesinden başka bir şey olmayan çeşitli soyut bilimlerin aynı anda kullanımı yoluyla gerçeğin bireşimsel olarak yeniden oluşturulmasıdır. Bu anlamda da, denilebilir ki, anlamların koşut katmanlar durumunda ayrılmasında büyük bir giz de büyük bir zorluk da yoktur. Onların böyle olmalarının tek nedeni, tarihçinin somut bir insansal olayın soyut olasılık koşullarını, daha başlangıçta insansal öğeyi bir yana atarak incelemesidir. Açlık, Fransa'nın bozgunu ve Proudhon'vari federalizm koşutturlar ve, daha başlangıçta Commune'ün olasılık koşulları olarak soyutlanmazlarsa, hiçbir zaman kavuşmazlar. Fakat 18 Mart günü, bütün bu etmenler tek bir devinimde bir araya gelmişken Belleville'li bir işçi, kendisinin eksiksiz atılımında ne yapabilirdi?

Ocak'ta iki inzibat eri pinpon oynuyorlar. Yargıç teğmen, daha önce sözünü ettiğim güneyli hani, nazik bir havayla yaklaşıyor ve "Bakalım," diyor, "topları yakalamakta suçluları yakaladığınız denli becerikli misiniz?"

Léo Ferrero'nun[443] *Angélica*'sını okudum. Zayıf. Konu aptalca. Orlando'nun[444] kurtarma çabasında başarısız olması kendi kusuru. Darbe yapmış devrimcinin ilk görevi, gücü eline almaktır. O darbe bir halka özgürlüğünü geri vermek için yapılmış olsa bile. Bir ulusu bir zorbadan kurtarıp, özgürlüğünü kullanmasını öğretmeden başkansız bırakmak, o ulusu elini ayağını bağlayıp başka bir zorbaya teslim etmek demektir. Diktatörlük olmadan devrim olmaz. Commune hareketinin başları, önce diktatör olmadıkları içindir ki mahvoldular.

13 Mart Çarşamba

Ruhsal durumumda acayip bir değişme. Dün, saat altıya doğru, gözlerim birden sağa sola kaymaya başladı, yarı yarıya kapandı, bir çeyrek saat boşlukta sinirli bir kaygı geçirdim. 1935'te delilik saydığım o kaygı. Geçti ama, akşam boyunca bitkindim. Sabahleyin, bu olanın üzerine, mutlu uyandım; garip, gözleri bağlı bir mutluluk; mutluluk yokluğunda mutluluk. Düne kadar zamanın akıp geçişine duyarlıyken, tüm evrenimde örümcek ağı gibi yayılmışken şimdi tasalarımı gerçek yaşamımım ölçeğinde genişletemediğimden sefilce

443) Leo Ferrero (1900-1933), İtalyan oyun yazarı; modern kriminolojinin kurucusu olan Cesare Lombroso'nun torunu; Sartre'ın sözünü ettiği *Angélica* bir tiyatro oyunudur.

444) Vittorio Emmanuele Orlando (1860-1952), İtalyan anayasa ve kamu hukukçusu.. 1897'den 1919'a kadar milletvekili olmuş, daha sonra akademik yaşamını Faşistlerce üniversiteden atılıncaya kadar sürdürmüş, savaştan sonra kurucu meclis üyesi ve senatör olmuştur. Sartre'ın sözünü ettiği başarısızlık, Orlando'nun Versailles anlaşması görüşmelerinde karşılaştığı başarısızlık.

dertop olmuşum, tutumlu hattâ pinti olmuşum; artık ne Paris'le uğraşıyorum ne gelecekteki yaşamımla ne de mensup olduğum topluluğun geleceğiyle. Işığı kısık yaşıyorum; daralmış bir evrenin içinde bir zavallıyım; büsbütün batmamak için hem hafif hem asık suratlı bir istenç besliyorum. Mutlu güçsüzlük, budalaca zevkler: Titizlikle *Marianne* dergisindeki bilmeceleri yapıyorum; *Canard enchaîné* dergisine gülebiliyorum. Çevremdeki her şey beni büyülüyor, dikkatimi çekiyor, içine atlayıveriyorum. Gözlerim hâlâ çok yorgun. Çamurlu ama kestirme bir yoldan gidip iki uzun duvarın arasından geçerek mektuplarımı postaya verdim. Minicik bitki kırıntıları serpişmiş kara toprağa bakıyorum ve anılar üşüşüyor. Önce, bilmem neden, Haziran ayında, sabaha karşı dört sularında, Eau-de-Robec sokağında O. ile yaptığımız bir gezinti; o gece hiç yatmamıştık. Sonra, zemini çam ibreleriyle kaplı Arcachon'da bir yolda Castor'la yürüyoruz; çevremizde ölgün bir sessizlik. Havada deniz, sıcak kum ve reçine kokusu vardı. Düşünmeye çalıştım: Bunların hepsine sahip oldum *ben*. Ganj ırmağını ve Angkor tapınağını gördüğünü düşünmeye çalışan Roquentin'ım gibi. Hiçbir işe de yaramadı. Asıl istediğim, o asık suratlı, aynı şeyleri yapmaktan içi geçmiş –her günkü gibi postaneye mektup götüren– roman kişisini benim o gece Rouen'da duyduğum tutkuyla ve, neden olmasın, içinde bulunduğum ince ruh durumuyla donanmış duyumsamak. O an, yaşamımın *değeri* olan bir anıydı. Her şeyi anımsıyordum: Karanlıkta gidip yeni yüzme havuzunun çevresinde dönmüştük de, gece bekçisi öfkeyle çıkmış: "Yasak," demişti, "kıçınıza kurşunu yapıştırsaydım, hak etmiştiniz." Yirmi kez aynı yerlerden geçmiş, aynı insanların yatmaya ha-

zırlandıklarını, yattıklarını görmüştük. Seine'in karşı kıyısında, kocaman bir yeşil reklam panosunun karşısındaki Café Victor önce ışıkları tüm gücüyle parıldarken gözlerini kırpmaya başlamış, sonra kapanmıştı. Koca terasın birbirinin üzerine yığılmış, camın dibine sıralanmış sandalyeleri, kasadaki kadının hesap yaptığı, garsonların önlüklerini çıkarıp katladığı içerinin solgun ışıklarında bir gölge oyununun figürlerini andırıyordu. Sonra o solgun ışıklar da sönmüş, camlar kararmış ve donuklaşmıştı; sandalyeler dışarısı tarafından çekilip alınmıştı; artık onlar limanın sabit vinçleri gibi rıhtımlara, geceye aitti. Daha o zamandan sandalyeden çok, demir yığınıydılar. Océanic dört beş kez müşteri çeşidi değiştirmişti. Kentin büyük dans salonunda (adını unuttum) konsomatrislik yapan ve saat sekizde Océanic'in odalarından aşağı inip doyurucu bir yemek yediklerini gördüğümüz saçları kıvrılmış, yüzünde düzgün, özenli, pudralanmış güzel orospuları geceyarısı, saat birde ter içinde, yüzleri kırmızı, saçları bozulmuş olarak birtakım heriflerle çorba içerlerken görmüştük. Sonra Océanic de kapanmıştı ama, tahta kepenklerinin aralıklarından sızan ışıktan, nasıl oluyorsa, sürekli müşteriler için, patronun dostları ya da Kanadalı dedikleri pek sesi çıkmayan bir çam yarması için açık kaldığını anlamıştık. Dar ve kapkara sokaklardan geçerken ayak seslerimiz yankılanıyor, biz de düşünmeksizin seslerimizi alçaltıyor, fısıldayarak konuşuyorduk. Sonra Nicod Bar'a gitmiştik; Rouen'ın gece boyu açık kalan tek birahanesiydi. Hastalıklı beyaz çiğ renkte bir hava vardı; dans salonundan gelen çalgıcıların ilk sabah trenini bekleyen Normandiyalı köylülerle burun buruna sıkıştığı çok kalabalık bir salona insanı kör ede-

cek gibi güçlü projektörler koymuşlardı. Sonra O. rahatsızlandı, bir yere gidip geldi. "Hasta mısınız?" dedim. "Kustum," diye yanıt verdi. "Bu akşam sizi kendime öylesine yakın buluyorum ki, bunu sizden saklayamam." Bunu öyle komik ve çekici bir biçimde söyledi ki, bana dokunaklı geldi. Sonra yola koyulup Eau-de-Robec sokağına gitmiş, gün doğarken Jeanne d'Arc sokağına dönmüş, ayakkabıcı vitrinlerine bakmıştık. Çünkü hep ayağımdakilerin pek çirkin olduğunu söylüyordu. Daha bir gün önce vitrinin ışıkları altında alev alev yanan ayakkabıların sabahın erken saatlerinin gümüşi ışığında, arkalarındaki boş ve siyah dükkanla, donuk, makyajlarından sıyrılmış, ölü ve meydan okurcasına yeni görünümleri garip geliyordu. Gara kadar çıktık, Marne bulvarında bir tahta sıraya oturup poker ası oynadık.

O gece güzel kokularla doluydu; yürekliydim; eminim o da öyleydi. Pek mutlu değildim, hiç umudum yoktu ama, birlikteydik ve o, bütün geceliğine benimdi. Gece bizleri her yandan kuşatıyordu, sabahleyin ne olacağını bilmeye çalışmanın bir yararı yoktu (aslında, ertesi sabah felaket oldu: Kin, dargınlık, daha bilmem neler). O gecenin benim için ayrıcalıklı bir yeri olduğuna gerçekten inanıyorum. Acaba onda o geceden nasıl bir anı kaldı, merak ediyorum. Belki hiç kalmamıştır; belki benim hiç aklıma bile gelmeyen birtakım art-düşünceleri vardı; belki ertesi sabahı dolduran kin, onun gözünde o gecenin gevşekliğini, rahatını sonsuza dek perdelemiştir. Sonra, o, artık aynı O. değil, ne benim için, ne kendisi için. Ben de artık aynı kişi değilim. Buraya bunu yazmak istiyordum, sonra sözü dolaştırıp o geceyi anlattım. Anı geldiğinde, ona çağrı gibi bir

şey yönelttim; beni gürültüsüz patırtısız renklendirsin, pis kabuğumdan, asker kabuğumdan çekip çıkarsın istiyordum. Bir bakıma, anı iyi yanıt verdi, olabildiğince kendini bana teslim etti, o güldürü oyununda eteğinin altından boy boy çocuklar çıkaran anne gibi, bir yığın anıyı önüme koydu. Fakat benim ondan istediğimi yapmadı, benimle *örtüşmedi*. Özetlersem, benim olmak istediğim şey, *o geceyi yaşamış olan adam*'dı. O gecenin yitik zamanın bir parçası olarak *önümde* bulunmasını istemiyordum, o zamanki tutkum içimde bir tinsel güç gibi yükselsin istiyordum. Yitik ama onca güçle yaşanmış o zamanın yitik olmamasını istiyordum. Açık konuşmak gerekirse, "Buyurun, yesenize, dokunmaz, size yarar," dedikleri gibi, o zamanın bana *yaramasını* istiyordum. O çamurlu patikada kendimi öylesine cılız ve dayanıksız , öylesine *mektup atmak için postaneye giden asker* diye –başka bir şey diye değil– duyumsuyordum ki, geçmişteki tüm aşklarım ve acılarımla beslenmek, güçlenmek istiyordum. Fakat boşuna oldu: O anıların karşısında kendimi tümden özgür duyumsadım. Özgürlüğün bedeli bu, insan hep dışarıda oluyor. Dürtü olarak anılarımızdan bizi hiçbir şey ayırıyor. Yaşamın hiçbir dönemine dibi tutan muhallebinin tenceresine yapışması gibi *yapışamıyoruz*; hiçbir şeye bir işaretle bağlı değiliz, sürekli kaçış durumundayız. Daha önce ne olmuşsak o şeyin karşısında hep aynıyız, yani *hiçbir şey*. Geçmişteki o gecenin karşısında kendimi derinden *hiçbir şey* gibi duyumsuyordum. O gece benim için bir başkasının gecesi gibiydi. *La Nausée*'de geçmişin o eli kolu bağlı güçsüzlüğünü sezmiştim ama, ondan yanlış bir sonuç çıkararak geçmişin yok olduğunu yazmıştım. Doğru değil; o, hep var; tersine *kendi* içinde var. Ne var ki, var oldu diye, var

olmaması durumunda üzerimizde yapacağı etkiden daha fazlasını yapmıyor. Şu ya da bu geçmişe sahip olmamızın önemi yok. Onun var olması için kendimizi bir geleceğe doğru onun içinden geçerek fırlatmamız gerekiyor. Gereken, onu gelecekteki şu ya da bu amaç *için* üstlenmemiz. Bu, her defasında kendisinin etkililiği hattâ anlamı hakkında karar veren bir özgürlük edimidir. Fakat, dünyayı dolaşmış, en güçlü tutkuları tatmış olmamız bir şeye yaramıyor; gerektiğinde, mektuplarını götürüp postaya veren şu içi boş, zavallı asker oluyoruz hep; geçmişimizle olan dayanışmamızın tümüne şimdiki zaman içinde ve bizim onayımızla karar veriliyor.

Beş gün önce *Cahiers de Paris* dergisinden bir mektup aldım: "Sayın..., Adınız, başka adaylarınkiyle birlikte, Popülist Roman ödülü için önerilmiş bulunuyor. Adaysanız, adaylık başvurusuyla birlikte, jüri üyelerine romanınızdan bir nüsha göndermenizi rica ederiz."

Önce içim rahattı: Uzakta, askerdeyim; elimi bir şeye bulaştırmam gerekmiyor. Herhangi bir şey istememe engel olan her zamanki kibir. Bununla birlikte, kazanırsam, şu 2.000 franklık ödüle çok sevinirim. Mektubu bir daha okuyunca bir de baktım ki –felaket!– adaylık için başvurmak gerekiyormuş. Bütün o içe kapanık insan kibrim çöküverdi. Bu durumda geride kalamam. Sonra, fark ettim ki, ödülün adı *popülist*. Adayım diye başvursam kendimi popülist bayrağının altına yerleştireceğim, çünkü verecekleri ödül popülist bir ödül ve ben ona talibim. Bunun üzerine reddetmeye karar veriyorum. Fakat, diplerde saklı neden şu ki, ben ödülü pişmiş aş gibi hazır istiyorum, elimi hiç bulaştırmadan. Bu noktadan bakınca,

sahtelik, samimiyetsizlik. Çünkü, doğrusu istenirse, ödülleri hor görüyorsam, geri çevirmem gerek. İstiyorsam, istekli olmamı üstlenmem gerek. Burada sahtekarlık, popülist adını reddetme bahanesiyle o kibirli saldırıyı saklamak. Bunun üzerine Castor'a yazıp düşüncesini sordum. Elbette, ona danışmam olağan bir şeydi; bu çeşit durumlarda yapacağım şey. Fakat bir öğüt istemekle bile ortalığı kaldırıyorum; çünkü ne yanıt vereceğini biliyorum. Castor herhangi bir çaba göstermeksizin içtendir; içtenlik kaynağını doğadan alsa, doğadan diyeceğim. Sağa sola sapmadan şöyle diyeceğinden emindim: "Adların bir önemi yok; paraya gereksinimimiz var; ayağınıza geldiğinde yakalamaya çalışın." Kısaca, Castor'a yazarken ne yanıt vereceğini yardan fazla biliyordum. Burada bir başka alçaklık giriyor işin içine. Castor'un sorunu para düzlemine çekeceğinden emin olduğum için ben de ona yazarken sorunu o düzlemde sundum; sonra da onda direniyorum. Bundan da, kabul edilirsem, sorunu yüzsüzlüğe bürüme olasılığı çıkarıyorum: Yaptığım şey para için; insan para için biraz hor görülecek bir şey yapmaz mı? Bu da, benim için bir kaçış yolu, kibrimi bastırmanın bir biçimi. İstediğim, benden yaşlı yazarların yargısı değil, safdillerin iki bin frankı. *Safdiller*, derken de kendi kendime göz kırpıyordum. Böyle düşünmem zor değildi, çünkü, yapıtlarımı ciddiye alanlar böndür gibi gelirdi bana; her zaman da öyle geldi. Bu, açık ki, o "az gerçeklik"ten ve kendimi ciddiye alamayışımdan doğan bir şey. Fakat, aslında, o denli açık mıyım? *Ödüller* konusunda tam ne düşünüyorum? Peki, bir yandan –diyelim ki Goncourt ödülü– kazanmış birinin çevresinde kopan alkış fırtınasını düşündükçe altüst olan sinirlerim var. Zaten insanın ödülünü birtakım in-

sanların yargısına borçlu olduğu düşüncesine dayanamam. Ödülünü az önce almış Troyat[445] ile onu kutlayan yaşlı Rosny'nin[446] bir resmini görmüştüm *Match* dergisinde. Troyat, ağzında lapayla konuşan saygıdeğer bir ihtiyarın sözlerini anlamaya çalışırken insanın yüzünde beliren o dikkatli gülüşle ve saygıyla eğilmiş; yaşlı adam: "Çok iyi, delikanlı," diyor, "devam ediniz." Midem bulanmıştı. Demek ki, *verilmiş* niteliğiyle ödül beni iğrendiriyor. Bir kez aldıktan, "Renaudot ödüllü filanca", "Goncourt ödüllü falanca" olduktan sonra da, bana göre, pek hoş bir durumda olunmuyor. Hani *erdem* ödülünü alan köy kızlarının, ödülün anısı silininceye dek ortalıkta öyle dolaşmaları gibi. Fakat, ne bileyim, bir ara biçim varsa, ödül verenlerden kesinkes bağımsız, daha çok bir toplumsal olay ya da yılda bir, onursal bir kurumdan gelen ve tek bir kişinin başına talih kuşu gibi konan, bir yıl süresince taşınan doğa kutlaması gibi bir şey olursa, bana pek o kadar rahatsızlık vermeyebilir. Demek ki, yüzsüzlüğün altında açıkça kendini belli etmeyen bir yüceltilme isteği yatıyor. Yine de o benim kibrim hâlâ biraz kanıyordu. Çünkü, o ödülü alacağımdan emin değildim. 38'de ve 39'da istemeden ezeli aday rolü oynamış ve rezil olmuştum. Gazeteler benden Goncourt ödülü için söz ediyorlardı. Sonra, Nizan bana Renaudot ödülünü sunmaya geldi neredeyse. Charensol ile Descaves ona *bu iş çantada keklik* demişler. O iki başarısızlıktan sonra, N.R.F. Renaissance ödülünü alayım diye çok çırpındı. O da üçüncü bir başarısızlık oldu. Sonra savaş patladı, ödül diye bir şey oldu-

445) Henri Troyat (asıl adı: Lev Tarasov; doğ.1911), Rus asıllı Fransız romancı. Sartre'ın sözünü ettiği *Roman Populiste* ödülünü 1935'te *Faux-Jour* (=kötü aydınlatma) romanıyla almıştı.

446) Genç ve Ağabey Rosny diye anılan romancı Boex kardeşlerden büyüğü, Joseph-Henri Boex (1856-1940).

günu unutmuştum ki, kimsenin bir şey istememesine karşın, iki inatçı kafanın 39'da Renaudot için bana oy verdiklerini öğrenip hem şaştım hem güldüm. Bütün bunlar beni etkilemedi, çünkü çekişme benim dışımda olmuştu. Peki, beşinci kez start alıp da bir yarışmacının benim beş adım önümde kazanmasını mı görecektim? Bu, artık yersiz bir yüreklilik oluyordu. Ne var ki, içimde bu kez işin yürüyeceği yolunda belli belirsiz bir güven vardı. Üstüne de, *Match*'taki o yazıyı okuyup Troyat'nın popülist roman ödülünü aldığını anımsayınca, bir bahanem ortadan kalktı, çünkü Troyat'nın hiç de popülist romancı yönü yoktur. Sonra, jüri üyelerinin (Duhamel, Jaloux[447], Romains) hiçbiri popülist değil. Kısaca, ikircikliydim ve bu defterlerde çizdiğim portrem bu noktada işime yaradı. Kibrimin çevirdiği dolapları yazdığımı anımsadım ve Castor'un yüreklendirmesi durumunda, hiç çekinmeden ve sorumluluğu üstlenerek başvurmaya karar verdim. Castor'un yanıtı bugün geldi; düşündüm gibi. On yedi tane adaylık mektubu yazdım, elim yoruldu. Hiç değilse, kendi gözümde hâlâ bir şey isterken en azı yapan kişi olarak kalabilmem için, en ağırbaşlı kalıpları kullanmaktan kendimi alamadım.

Bununla aynı zamanda, küçük bir de komedi oynandı ve gururumu tatmin ettikten sonra, güdükçe bitiverdi. *L'Imaginaire* yayınlanacaktı. Paulhan ayın 7'sinde bana şöyle yazmıştı: "Wahl, istemeseniz de sizi doktor yapmayı düşünüyor, Brunschvicg ile aynı düşüncedeler. İstedikleri *L'Imaginaire*'i teze çevirmekmiş. Sizin yapacağınız sadece yayınlanmasını biraz geciktirmek." Vay canına, işte bana böyle davranılmasından hoşlanırım. Bana, *ben istemesem de*, neredeyse özür di-

447) Edmond Jaloux (1878-1949), romancı, yazın eleştirmeni.

leyerek bir paye vermek. Pek heyecanlanmıştım ve, her zamanki gibi, borçluluk duygusundan kurtulmak için, Wahl'in –Favre de Rochefort'un 4 Eylül 1870'teki sözleriyle– Brunschvicg'e "Dışımızda olacağına içimizde olsun daha iyi" dediğini düşlüyordum. Bir kabul mektubu yazdım. Fakat, gülünç olan şu ki, bu arada *L'Imaginaire* yayınlanmıştı. Paulhan'dan kuşkulanıyorum. Bana mektubu, politikasının şeytanca gereksinimlerine göre, yanıtım onun eline geçmeden önce *L'Imaginaire*'in yayınlanmış olacağını hesaplayıp da göndermiş olabilir. Gururuma iki hain tekme, daha doğrusu gururuma değil de boş kibrime.

19.45. Finlandiya'nın teslim olduğunu radyodan öğrendim. Çok acı bir şey.

14 Mart Perşembe

Yarın öğleden sonra Brumath'a gidiyoruz. Bizi yeniden göreceklerine seviniyorlarmış orada.

L'Age de raison'u daktilo eden Poupette, Castor'a şöyle yazmış: "Sartre'ın yazısını yazdım mı, içimi kasvet basıyor. Kendisiyle konuşmak insanı rahatlatıyor; yapıtlarını okuyup sonra başka şey düşünmek de bir dereceye kadar oluyor ama, insanın gırtlağına kadar onların içine batması, korkunç bir şey. Umarım, kendi içi de anlattığı insanlar gibi değildir, yoksa yaşamı pek dayanılır bir şey olmaz."

Bu, beni düşündürdü. Gerçekten de, yaşamın bana o denli kötü bakmamasına karşın, ikisi de birer *ben* olan Antoine Roquentin ve Mathieu, neden Tanrım, gam dolu, kasvet dolu ki-

şiler? Sanırım birer *homunculus*[448] yani insan yapısı insan olduklarından. Bu durumda da, *bağrından canlı öğenin söküldüğü kişi ben oluyorum*. Antoine Roquentin ile aramızdaki en önemli fark şu ki, ben Antoine Roquentin'in öyküsünü yazıyorum. Burada, Mourgue'un sanrıları açıklamakta yararlandığı 'aşağı işlevlerin parçalanması' edimine benzer bir şey oluyor. Tüm düşüncelerimizde, tüm duygularımızda, korkunç bir hüzün öğesinin yeri vardır. Fakat basamaklanmış bütünleşme güçlüyse iç örgütlenme bireşimsel etmenlerle sağlanıyorsa, bu hüzün zararsızdır; ışığı daha iyi ortaya çıkaran gölge gibi bütünün içinde erir. Fakat karışımdan bir yönlendirici etmen çıkarılırsa, o zamana kadar her şeye boyun eğmiş olan ikincil yapılar, sadece kendileri için varolmaya koyulurlar. *Evrensel hüzün* kendisi için ortaya konur. Ben de onu yaptım: Yarattığım kişileri kendi kaçık yazma tutkumdan, kibrimden, yazgıma olan inancımdan, metafizik iyimserliğimden sıyırdım ve bundan ötürü onlarda kötücül bir kaynarcasına çoğalma başlattım. Onlar, benim başım kesilmiş durumum. Bireşimsel bir bütüne onu patlatmaksızın dokunulamadığı için, bu kahramanlar yaşamla donatılmış değildir. Umarın, tümden kurgusal, düşsel kahramanlar gibi değillerdir de, sadece onları beslemek için çevrelerinde yarattığım yapay ortamda varolabilirler. Az önce sözünü ettiğim parçalanma hüznünden başka, onlarda bir hüzün daha vardır; daha derindeki o hüzün Homunculus'un cam balonu içinde duyduğu yergi ve acı dolu hüzündür. Yaşamla donatılmış olmadıklarını, yapay bir beslenmeyle desteklendiklerini bilirler; okur onları kendi temposu içinde oluşturdukça, yapılarındaki eksiklik nede-

448) Ortaçağda simyacıların yarattıklarını ve kötü güçlerle donatılmış olduğunu ileri sürdükleri insancık; kötülük izleği dışında çok çirkin erkek için de kullanılır. Krş. *Eski Hastalık*, Reşat Nuri Güntekin.

niyle yakında yok olmaları kaçınılmaz tarih öncesi hayvanlarının metafizik hüznüyle dolduğunu duyumsar. *La Chartreuse de Parme* romanındaki Fabrice ise, en derin umutsuzlukları içinde bile okuru için tükenmez bir mutluluk kaynağıdır, çünkü *selbständig*'dir. Ayaklarının üzerinde durur, yaşamla donatılmıştır; onda hiçbir parçalanma yoktur. Bunu hiçbir imrenme duymaksızın, kendimi aşağı bulmaksızın söylüyorum. Stendhal'in benden üstünlüğü başka nedenlere dayanır. Çünkü ikimiz ayrı amaçlar güderiz. Benim romanlarım yaşantıdır ve o yaşantılar ancak parçalanmayla gerçekleşebilir. Sanırım, kitaplarımın bütünü iyimser olacaktır, çünkü *tüm*, o bütünle yeniden yapılacaktır. Fakat kişilerimin her biri birer sakattır. Aslında, Mathieu son cildimde bir bütüne dönüşecek ama, hemen arkasından ölecek. Kendim. üzgün de şarlatan da olmadan ve yazdığıma inanarak kötücül kitaplar yazmamın nedeni galiba bu.

O *kaynarcasına çoğalma* sözcüğü kalemimin ucuna sık geliyor, az önce yine kullandım. Çocukluğumda taşıdığı çekiciliği yitirmemiş bir sözcük. Öğrenilmiş değil, karşılaşılmış bir sözcük. Bir gün –altı yaşındaydım– Boutet de Monvel'in resimli Fransa tarihi kitabını açtım. Kocaman bir renkli resim gördüm: Çırılçıplak sarışın çocuklar, çevrelerinde de pembe ve temiz domuz yavruları. Hoş bir karışımdı. Domuzlar çocukların ayaklarına basıyor, çocuklar domuzların kuyruklarını çekiyordu. Hepsi şen ve tarih-öncesi bir görünüm içindeydi. Görünümün şen oluşu, güzel ağaçlardan, yeşillikten, tarihöncesi oluşu da içlerinde derin mağaralar görülen büyük gri kayalardan geliyordu. Resmin altında *Domuzcuklar kaynıyor*, yazılıydı. Sözcüğü tanımıyordum; tanımayışım onu katıksız

bireyselliği içinde hayran gözlerimle seyretmeme yetti. *Kay-na* heceleri pek hoşuma gitmişti[449]. Küçük domuzlar, çocuklar, resimde kaynayan, havaya baloncuklar uçuran bir hafiflikteydiler. Sonunda, o sözcük bende, daha kendisini iyi tanımadan, duygusal bir değer kazandı ve hep öyle kaldı: Luxembourg bahçesindeki satıcıların uzun sopalarının ucunda-rengarenk balonların kaynaması. İnsan hep böyle sözcüklerle yazmak ister ama, acaba okurda da aynı etkiyi yapar mı? Hem sonra, bir destek, bir bağ dokusu, anlam yüklü sözcükler de gerekecektir. O resimle karşılaşışım, aynı zamanda, beni, alışılagelmiş kötü şöhretlerinin tersine, domuzların pek temiz olabileceğine içten inandırmıştı. Domuz etini sevmemde bu inanışın da payı olacak. Halbuki, uçuk ve üzgün dananın daha canlıyken bile, önceden çiğnenmiş gibi bir havası vardır.

İsveç'in tabansızlığına Fransız basınında gösterilen öfke, üç yıl önce İspanya'da bizim tutumumuzun uyandırdığı tepkinin tıpatıp aynı.

II. Wilhelm'in İngiltere'ye son gidişinde (1912) yazdığı ve çok şey açıklayan bir mektup:

"Windsor şatosunda annemin babamın odalarında, çocukken birçok kez oynadığım odalarda kalıyorum ... İçimde pek çok anı canlanıyordu... Anılar beni buraya sıkıca bağlayan ve politik açıdan şu son yılları benim için çok acılı kılan o eski duygumu uyandırdı. Bu yere ikinci vatanım diyebildi-

449) Fransızcasında "pullule" sözcüğü kullanılıyor. Sartre bu iki "l" ve "u" harflerinin kendisini eğlendirdiğini ve "pullu" sözcüğünün sabun köpüğünden çıkan kabarcık, baloncuk anlamına gelen "bulle" sözcüğünü anımsattığını ve bunun onda, okurken de söylerken de, kösnül duygular uyandırdığını açıklıyor.

ğim, bu kraliyet ailesinin bir üyesi olduğum için gurur duyuyorum. Çok fazla muhallebi yiyip de midemi fena bozduğum yeri de görünce tanıdım."

N.R.F.'in Mart sayısını göndermişler. Giraudoux konusundaki yazımı bir kez daha okudum. *Nezaket usçuluğu* üzerinde daha çok durmalıymışım. Giraudoux'nun dünyası, yapılmış nesnelerden bir dünya. Masa olduğu içindir ki, bir masa hakkında *dört ayağı var*, denilebilir. Bir yerlerden *bilgi almış* fakat üzerinde insan emeği bulunmayan makale dizilerinin ortaya çıkışı kapitalizmin utkusunu andırıyor.

Romanımın Poupette tarafından makinede temize çekilmiş ilk 180 sayfası da geldi. Düş kırıklığı: Fazla lirik, bölümlerin bağlanışı yeterince açık değil. Mathieu'nün karakteri ve hevesleri ikircikli kalmış. Her bir kişinin şimdiki zamanının arkasında yeter bir geçmiş zaman yok. Yeniden ele almalı.

Bu akşam korkunç bir rüzgar çıktı; elektrik tellerini birbirine dolaştırdı ve tüm kent karanlıkta kaldı. Bunu mum ışığında yazıyorum; rahatsız bir aydınlanma biçimi ama hoş.

15 Mart Cuma

14.30'da yola çıkıp 17.00'de Brumath'a vardık. Yine okula yerleştik ama, bürolarımız birinci katta. Pieter[450] ile Paul[451] kentte birer oda tuttular, ben büroda yatıyorum.

450) Sartre'ın Pieter'in karakteri konusunda bazısı öfkeli olan değerlendirmelerine karşın, ikisi tüm askerlikleri boyunca hep yakın kalmışlar, Haziran 40'ta aynı esir kampında birlikte olmuşlar, savaştan sonra da dostça ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Sartre, *La Mort dans l'Ame*'daki Charlot Wroclaw tipini Pieter'den esinlenmiştir. (Gal.)

451) *La Mort dans l'Ame*'daki birkaç kişi için asker arkadaşlarından esinlenmiştir. Paul'e gelince, Pierné Çavuş tipini Sartre, ondan esinlenerek yaratmıştır. (Gal.)

16 Mart Cumartesi

Bu sabah Rose kahvesine gittim. Kasım ayında burada masalara hizmet eden kızıl saçlı ve şapşal, hep uykulu bir kız vardı. Jeannette adında. O kıza bakmaktan hoşlanırdım. Şimdi saçlarını kabartmış, suratını boyuyor, kısa etekli bir şey var sırtında. Konuşma arasında *vay be*! diyor (bizden önce burada güneylilerin çoğunlukta olduğu bir tümen kalmış). Alice, önüne gelenle yatan şişman esmer kız, saat sekizi yirmi geçe gürültü patırtıyla içeri girdi. Sırtında siyah bir kürk vardı ve pek keskin bir parfüm kokuyordu. Bir erle evlenmiş. Kızla yatmış olan Naudin alayla: "Boynuzlunun talihi açık olurmuş," dedi.

Pek hoş olmayan garip duygular. Hem yuvaya dönmüş hem yuvadan uzaklaşmış izlenimi. Askerler burada sımsıcak karşılanıyor, her biri eskiden çıktığı kızı ya da eski pansiyoncularını buluyor. Ağlıyorlarmış bunları görünce. Fakat, bu oyun benim dışımda oynanıyor; kimse beni tanımıyor, ben kimseyi bulamıyorum. Kahvenin görevlisi şişman yaşlı kadından başka; o, gelip elimi sıktı.

En aşina çıktığım, gece karanlığında sesleri dinmeyen okulun kapı gıcırtıları oldu. Hepsinde, hem gizemli hem bildik, bir anlam vardı; sanki bir anıyı canlandıracaklarmış gibi geliyordu. Bu okulda bir geçmiş havası var; anlatamıyorum ama, her yerde seziyorum. Sekiz günden fazla kalmayacağımızı söylüyorlar; bu beni iznimden ötürü biraz tedirgin ediyor. Bu sabah, uzun bir süreden beri ilk kez olmak üzere zamanı geçmez buldum.

Albert Ollivier, *La Commune*, s. 221:

"Liberalizm, özgürlüğü sağlamak için iyi bir yol değildir;

Komün bunu çok şey bahasına öğrenecekti... Hoşgörü, çoğu zaman, adını vermek istemeyen bir fırsatçılıktır."

L'œuvre gazetesinde çok iyi bir noktaya parmak basmışlar:

"Savaşta ortaya çıkan kötü savsözler arasında insanı en sinirlendiren şu: 'Zaman bize işliyor.'

"Bunu ya kurnaz ya da şapşal bir havayla söylüyor, bir de göz kırpıyorlar. Neredeyse 'Zaman işliyor, bırakalım işlesin, aman rahatsız etmeyelim,' diyecekler.

"Uyuşukluğu davet etmenin, yaratıcılığı, girişimciliği kırmanın en iyi yolunun bu olduğunu nasıl fark etmiyorlar?

"İsveç ve Norveç demokrasi cephesinden Hitler'in yanına kayarken zaman bize mi işliyor?

"Finlandiya'nın kahraman halkı Rus-Alman baskısına boyun eğmek zorunda kaldığında zaman bize mi işliyor?"

Déat[452] da şunu yazmış: "Nikel ve demir bundan böyle Almanya'nın elinde; İskandinav ülkeleri Stalin'in, ondan da çok Hitler'in kanatları altına giriyorlar. Herhalde yarın Alman denizaltıları fiyortlarda barınacak, sonra da içlerde hava üsleri kurulacaktır. İskandinav ülkelerini yitirdik. Böyle giderse, Balkanları da yitireceğiz. İkisinden biri: Ya merkezden darbe indirme olasılığı akıllıca bir yana bırakıldığına göre –asker diliyle– cenahlarda hareket edilecek; bu durumda, vakit varken sağ ve sol cenahlar kullanılmalı. Ya da cenah kalmadığı, herhangi bir harekatta bulunulamayacağı kabul edilecek. Bu durumda, yaptığımız başka bir savaş. Daha az zor değil, daha az tehlikeli değil, daha az topyekun değil. Fakat başka bir

452) Marcel Déat (1894-1955), politikacı; kamu yaşamına sosyalist olarak başlamış, sonra Almanya ile uzlaşmayı savunmuş, savaşta ve işgalde açıkça Nazi olmuş, kurtuluştan sonra İtalya'ya kaçarak bir manastıra kapanıp orada ölmüştür.

diplomasi istiyor, başka bir ekonomik örgütlenme, başka bir ahlak, başka propaganda, başka yönetim yolları istiyor."

Chaumeix[453] *Paris-Soir*'da şunu söylüyor: "Bu, İngiltere ve Fransa için tartışma götürmez bir başarısızlık.

İlk bozgunumuz. Bir çeşit umursamazlıkla karşılandı. "Artık savaş on yıl sürer," diyorlar.

17 Mart Pazar

Anatole France'ın *La Vie littéraire*'inin[454] altıncı cildini okuyorum ve şaşkınlıkla görüyorum ki, *Sodome et Gomorrhe*'un[455] kahramanı Brichot'nun konuşması gibi yazıyor; kuşkusuz Proust'a da örnek olmuştur... İkisinde de, aynı biçimde, derin yazınsal ya da felsefi bilgiye ***modern yaşamı iyi bilen kişiyi*** yapan ayrıntıları ekleyip –Shakespeare'den "koca Will" diye söz etmek gibi– ünlü kişilerle uydurma bir yakınlık kurma tasası, ikisinde de biçem cambazlıkları altında aynı korkunç ve derin ***çirkinlik*** görülüyor. Pek ***iğrenç*** bir şey. Brichot'nun Bayan Verdurin ile ilişkisi herhalde kısmen Anatole France ile Bayan de Caillavet[456] arasındaki ilişkiden esinlenilmiş.

19 Mart Pazartesi

Courcy: Kendi varlığından emin olmak için gürültü yapması zorunlu. Topuklarını vura vura yürüyor, piposundan

453) André Chaumeix (1874-1955), İlkçağ sanatı konusunda yapıtlar da vermiş fakat gazeteciliği üstün basan bir yazar.
454) *Yazın yaşamı*, 1888-90.
455) Marcel Proust'un yapıtı (1922).
456) Bn. Arman de Caillavet, kendisi sanatçı olmamakla birlikte, ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Paris'te salonunu yazın, sanat ve düşünce dünyası ünlülerine hep açık tutmuş, onlar arasındaki ilişkileri kolaylaştırmış bir kişi.

her çekişinde soluğunu gürültüyle dışarı atıyor; ortalık sessizken şöyle şeyler bağırıveriyor: "Hizmetçi buna ne yapsın?" ya da "Eee, arkadaşım?" veya "Japonca oh! dedi." Hareketlerinin her biri, kendi asıl işlevinden başka, bir de ikincil olarak onun var olduğunu gösterme amacını güdüyor. Hiç ardı arkası kesilmeyen bir *içki içiyorum, şu halde varım; sigara tüttürüyorum, şu halde varım*, teranesi. Şu anda bir aşağı bir yukarı yürüyor ve yer fıstığı yiyor; yer fıstığı yediğini düşünüyor ve bu görülüyor. Ben yazı yazıyorum, Hantziger de makinede bir şey yazıyor, Grener bir şey okuyor. Kimsenin onunla uğraştığı yok. Kafasının içi tümden boş, gürültülü bir biçimde: "Şaka değil," diyor, "Hitlerci olmaya hevesimiz var." Sonra, az önce söylediği şeyi şöyle böyle bir düşünüp (çünkü konuşurken gösteri yapıyor, arkasından kendi gösterilerine tepkide bulunuyor): "Doğru, işlerin nasıl gittiğini görünceee." Bu *görünceee* alaylı –boş da; amacı, ağzını *eee* ile dolduracak da, damağı dili var olduklarını ispatlayacaklar– ve aynı zamanda böylelikle sözlerinde hiç ciddiyet bırakmamayı amaçlıyor, çünkü bozguncu sanacaklar, hattâ sadece kendi başına düşünebilen biri sanacaklar diye ödü patlar. Nezaketen ve salaklığından hepimize neşeli ve iyimser bir iki şey söylemeye kendini zorluyor. Örneğin, bu sabah bana birden: "Haydi gene, işin iş, yakında izne gidiyorsun," dedi ve yanıtımı beklemedi. Ara sıra da hiddet gösterisi, ağır konuşma gösterisi yapıyor: "Bok herifler, ağzımıza ediyorlar, arkadaşım." Fakat bunu pek korkakça bir hesapla yapıyor; sanki söylediğinin farkında değilmiş, bu parlamasından sadece ağzı sorumluymuş gibi.

İzinlerin hüznü dediğim şeyin son perdesi. Annem –askeri mahkemenin zabıt katibini tanıyor– şöyle yazıyor: "O küçük kızı boğan er idama mahkum edilmiş, duvardaki bir delikten hazırlıkları görüyor, hayvanlar gibi böğürüyormuş."

Bonnafé'den[457] mektup: "Yazdıklarınızın (ve kişiliğinizin) dostluk ateşinden yoksun olduğunu, dövüşten sonra daha eldivenler çıkarılmadan kan ter içindeki iki rakibin karşılaşmasına benzediğini nereden çıkarıyorsunuz? Sizde en çok bulunan o dostluk ateşidir. André Rousseaux'nun[458] hiçbir şey anladığı yok."

Kuşkusuz beni öyle görüyor; ben de ona karşı öyleyim, çünkü gerçekten ona karşı dostluk duyguları beslerim. Yoksa yanılıyor muyum? Çevremde *sevemeyeceğim* Courcy gibi herifler olunca hep abarttım mı acaba? Şurası kesin ki, gelişigüzel başladığım bu portrem istemeksizin pek düzenli, planlı bir şey oldu.

Şu sıralarda bu deftere artık pek bir şey yazmıyorum; çünkü tüm vaktimi *L'Age de raison*'un önsözünü yazmak alıyor. İşe dalmış, canlı ve mutluyum. Bütün bu notların rahat, gerilimsiz anlarıma rastlayıp rastlamadığını, portremi gerilimsiz zamanımda çizip çizmediğimi bilebilsem. Genellikle güncelerin eksiği budur. Brumath'a döndüğüm için hoşnudum. Bouxwiller bana bir çökkünlük veriyordu.

Bir İngiliz subayı ev sahibesine şöyle demiş: "Savaş bitti, hanımefendi. Fakat halkın bunu öğrenmemesi gerekiyor."

457) Sartre'ın birlikte boks yaptığı dostu. (Gal.)
458) Sartre'ın *Le Mur* adlı oyununu pek beğenmemiş olan yazın eleştirmeni. (Gal.)

20 Mart Çarşamba

Renard'ın güncesini okuyorum. Tuhaf adam ve tuhaf yazar. Çifte bir çelişkinin sıkıntısı içinde. Birincisi, onun kendine özgü: Susmak için yaratılmış biriymiş. Geçmişinde kuşaklar boyu sessizlik var. Annesi köylü tümceleriyle konuşuyor. Hepsi birbirinden tıkışık, birbirinden kısa tümceler. Büyükbabası da kırsal kesimin o acayiplerinden. Babamın babası da öyleymiş, kırk yıllık evliliklerinde babaanneme üç çift laf etmemiş. Babaannem kocasından *benim kiracı* diye söz edermiş. Jules Renard tüm çocukluğunu, sessizlik ve devinimsizliğini çok iyi anlattığı ve sözcüklerin yararsızlığını şu ya da bu biçimde belli eden o köylülerin arasında geçirmiş.

"Evine dönünce, köylünün tembelhayvandan daha fazla bir devinimi yoktur. Karanlıkları yeğler, sadece para gitmesin diye değil, gerçekten hoşlandığı için. Yanan gözlerini dinlendirir."

Ya da Bulot Baba'nın betimlenmesi. Yeni bir hizmetçi kadın gelmiştir.

"İlk gün kadın sordu:

"– Ne yemek pişireyim?

"– Patates çorbası.

"Ertesi gün kadın sordu:

"– Ne yemek pişireyim?

"– Dedim ya sana! Patates çorbası.

"Üçüncü gün kadın aynı şeyi sordu, adam aynı yanıtı verdi.

"O zaman kadın anladı ve, ondan sonra, sormadan hep patates çorbası yaptı."

İçinde çok şey saklayan ama dışarı vermeyen bu sessizlikler onun çocukluk âlemiydi. Poil de Carotte[459] sessizdi; Re-

459) *Havuç (kızıl) saçlı çocuk*, Jules Renard'ın özyaşamsal öykülerinin kahramanı, 1894.

nard'ın yazın çevrelerinde korkulan ve pek sevilmeyen bir kişi olmasının nedeni, o geveze insanların evlerine girip konuşmama, sessiz kalma hakkını sergilemesindendi. Köyün *değişik adamı* olmaya uygun bir kişiydi. Daha başlangıçtan beri onda Bulot Baba'ya benzer bir şey, insanlardan kaçma, içine düğümlenmiş, yalnız bir hava vardı. Ne var ki, o *değişik adam* yazmayı seviyordu, Paris'e değişik adamlık *etmeye*, aralarına girmek istediği insanların topluluğunda yalnızlığını bayrak gibi açmaya, yazarak susmaya gelmişti. Sessizliğin dengi olacak bir yazınsal yolu, öz sözlülük ya da lakonizm denilen şeyi seçmesi de bundan ötürü, bu çelişkiyi ortadan kaldırmak için oldu. En kısa ama en dolu tümce. En az sözcük içeren ama en zengin olan tümce. Ayrıca, Bulot Baba'nın *patates çorbası* örneğindeki gibi, daha sonra başka tümceler söylenmesini de olabildiğince önleyecek tümce. İnsana o zamanki ve ilerideki düşüncenin olabilecek dışavurumları için bir ekonomi sağlıyor. Bundan da Jules Renard'ın biçem konusundaki büyük aldanışı doğuyor: Biçem, onun gözünde, elini çabuk tutma becerisidir. Şu halde, çabalarının hedefi bir tümceye elden geldiğince çok sayıda düşünce sığdırma yolları olacak yani bir tümceye düşünceler nasıl istif edilir, bunu bulmaya çalışacaktır. Küfe sorunu gibi. Ne yapmalı da küfeye olabildiğince çok tuğla yerleştirmeli? Kendisini romanlarda ilgilendiren şeyin biçemdeki ilginçlikler olduğu yolundaki itirafı da bundan doğuyor. Romanda biçem ilginçliği aramanın aptalca bir şey olduğu ortada. Her şeyden önce şu nedenle: İlginç şey en az oradadır, çünkü iyi bir romanda biçem olayın arkasına çekilir. Sonra, bu, romanı bozmak, romandan hiçbir şey anlamamaktır. Fakat görüyoruz ki, elinden

başka türlüsü gelmiyordu. Şiirden tiksiniyormuş, çünkü tek dize bile fazla uzun gelirmiş. Bu, söz diziniyle, tümcenin iç örgütlenmesiyle ilgili. Öğelere, sözcüklere gelince, onların anlamla şişmesi, sımsıkı dolu olması, hiç boşluk kalmaması yani sadece düşüncenin anlamı değerinde olmaları değil, aynı zamanda onun ötesinde bir şeyle, uyumculluğu ile zenginleşmeleri de gerekir. Malherbe'den[460] yardım bekliyor: "Şimdi Malherbe olsa bunu ne kadar iyi çözümleyebilirdi! Yerine iyi oturmuş bir sözcükle etkili olmayı öğretti. Denizanası gibi yumuşak, her yöne çekilebilen öteki sözcüklerin tümünü de çöpe attı." Sözcüklerde, tümcede, bağlantılarda elden geldiğince çok anlam olacak. Böylece, bir aşırı doyma meydana geliyor. Her şey donuyor. Her tümce, kendi üzerine kapanmış ve aşırı doyma noktasına varmış bir sessizlik. İlginç olanı şu ki, en az sözcükle en çok şey söylemek için böylesine çırpınan Jules Renard'ın söyleyecek hiçbir şeyi olmamıştır. Pek zeki biri değildi, derin ise hiç değildi. Sözcüklerde kısıtlamaya gitmesinin nedeni düşüncelerinin bol olması değildi; tam tersine, sessizlik beğenisinin dürtüsü altında, kısıtlama için kısıtlama peşindeydi. Tümceyi *susmak* amacıyla arıyordu ve düşünceyi araması da *tümce içindi*.

"Bir düşünce ne denli boş bir şey. Tümce olmasa bırakırım ben bu işi."

Gerçekten de, bir düşüncenin onu dile getiren tümce ile sınırlanmış olduğu yolunda safça bir inanışı var. Başındaki ve sonundaki iki noktanın arasında kalan tümce ona düşüncenin doğal vücudu gibi görünüyor. Hiç aklına gelmiyor ki, bir

460) François de Malherbe (1555-1628), biçem üzerinde çok çalışmış, katıksız, biraz yoksul ama duru bir biçem yaratmış olan şair Malherbe'den günümüze 4000 dolaylarında dize kalmıştır.

düşüncenin dışavurulabilmesi için bir bölüm gerekebilir, bütün bir cilt gerekebilir; ya da –Brunschvicg'in *eleştirel düşünce*den söz ettiği anlamda alırsak– hiç dışavurulmayabilir, sorunlara bakmak için bir *yol* gösterebilir. Onun [J. Renard] için, düşünce birtakım yaşantıların toplamını sıkıştırıp özetleyerek bildiren bir biçimdir. Düşünce: yaşantıların sıkıştırılması – tümce: düşüncelerin sıkıştırılması.

Örnek: "İyi olsam ne iyi olurdu."

Jules Renard'ın noktacılığının[461] ilk nedeni bu. Öz sözlüğü, onu tümcenin içinde hapsediyor. Biçeminin ölçü birimi, tümce. Bir tümceden ötekine ne devinim, ne geçiş var. Hiçbir şey yok. Boşluk. Doğası gereği, kesikliğe, kopukluğa yazgılı. Aynı zamanda, bu, onun sürekli olarak imge aramasının nedenlerinden –en önemlisi değil ama– biri. İmgeyle düşünce ve onun uyumcul ötesi dile getirilir; vakitten kazanılır, aynı zamanda sözcükten de kazanılır. Örnek: "Bu dâhi, kaz gibi aptal bir kartaldır." Kartalla kaz arasındaki ilişkinin anlattığı her şeyi ve o ilişkinin bizi nasıl benzetmeler yapmaktan kurtardığını görüyoruz. İmge, Jules Renard için, düşüncenin bir kestirme yoludur. Bu yolla, o bilgili biçem, Arène'in[462] *güzel yazı* dediği şey, köylülerin söylenceli ve atasözlü konuşmasına çıkıyor. Tümcelerinin her biri küçük bir fabl.

Sessiz bir salon beyi, kaşlarını çatmış, tüm kişiliği "Susuyorum! Bakın nasıl susuyorum!" diye bağırıyor. İsteyerek, inceleyerek kotarılmış sanat yapıtı gibi susma, söyleyecek hiçbir şeyi olmayan bir adamın istenç dışı, elinden bir şey gelmeyen sessizliğini gizliyor.

461) Yazarın kullandığı ad, bir resim terimi: *le pointillisme*.
462) Paul Arène (1843-1896), Fransızca ve Provence lehçesinde yazan şair ve romancı.

Jules Renard'ı açıklayan ikinci çelişki, onun yazınsal ortamından geliyor. Gerçekçiliğin tümden parçalanmasına geliyoruz. Flaubert ve Zola'nın doğacılığı ya da natüralizmi, Maupassant'ın[463] gerçekçiliği oldu; Maupassant'dan da Jules Renard çıktı. Natüralist etiketi altında saklanan romantizmden kurtulmak istendi. En çok da, kendilerinden önce gelmişlerin büyük freskleri tüm konularla onların arasına bir perde geriyordu. Zola, tüm konuları teker teker, atlamaksızın ele almıştı; sonradan gelenlerinse o konuları yeni biçimde anlatacak yöntemleri yoktu. Jules Renard, Zola'yı eleştiriyor, aklını belgelere takmasıyla alay ediyor. Fakat, yine de, natüralistler gibi *gerçekliği* aradığını kabul ediyor. Flaubert'in ve Parnasse'çıların hepsi kapsamlı birer gerçeklik sergilenmesi, birer geniş açılı tablo olan betimlemelerinden (örneğin *Education sentimentale*'in başındaki buharlı geminin, ayrıntılarıyla anlatılması) sonra, nesneyi, ağacı, masanın üzerinde duran bardağı daha yakından kavrama, gerçeğin *hamurunun* içine daha çok sızma, *işin içine* daha fazla girme gereğini duyuyorlardı. Fakat gerçekçiliğin kendisi ellerini tutuyordu, çünkü gerçekle böylesine bir uyuma varmak için kesinkes gerekli olan, gerçekçi olmayı bırakmaktır. Proust bunu becerecektir, çünkü o gerçekçi değildir; *özü* arayacak olan başkaları da bu işi yapabileceklerdir. Jules Renard'da bu arayışı sürekli olarak duyarız; görünürde olanın gerçekliğinden başka bir şeyi algılayamadığı için o arayışta nasıl kösteklendiğini de duyarız. Benzetmelerinin derindeki anlamı bundan doğuyor. Benzetmeleri, gerçek olanı kaynağı özü düzeyinde yakalama amacıyla yapılıyor. Fakat hemen basit bir yaklaştırmaya kayıyor,

463) Guy de Maupassant (1850-1893), romancı.

çünkü Taine'vari[464] bir metafizikle geriye yahut yana çekiliyor. Maddenin içine daha derin işleyecek aleti yontmak amacıyla kaynakta bir çaba harcanıyor. Örneğin, "Kuru demetlerin keskin kokusu", "Buz katmanının altındaki suyun titremesi" gibi basit sözcelerde bunu görebiliriz. Şey'lerden alınabileceğin en fazlasını alma yolundaki bu beceriksiz çabaları pekala anlıyorum. Jules Renard kösteklenmiş bir Proust, ıskalanmış bir Proust, çünkü *gözlem* düzeyinde kalıyor. Adamı belgeyle aldattıkları gibi gözlemle de aldatmışlar. Yaşadığı dönemin bilgeliği, deneyciliğin yazındaki sunuluşu gibi bir şey. Belgeden kurtulmuş zavallıcık ama, gözlemliyor, elinden geldiğince gözlemliyor. Buzun altındaki suyun titreşmesinden 17 Ocak günü söz ediyor; müge çiçeğini de 13 Mayıs'ta yazacak. Proust gibi yaz ortasında buzdan söz etmeyi düşünemez, hiçbir zaman *yeniden yapmayı* göze alamayacaktır. Bu yüzden de, nesnelere şöyle bir dokunup geçmekten öteye gidemeyecek, fakat, ne de olsa, onlara daha yakından dokunmak, çizgilerini ve devinimlerini izleyebilmek için, imgeden, imajdan yararlanacaktır. Renard'ın "gibi" sözcüğü, öncelikle yaklaşık bir yeniden yapıcı değerlendirmedir. Örneğin "Bir örümcek, görünmeyen bir iplik üzerinde, havada yüzer *gibi* kayar," der. Yüzmenin buradaki görevi, havanın örümceğe olan alışılmamış –örneğin sineğe karşı direncine hiç benzemeyen, ve öğelerin bir dönüşümüyle yakalanamayan yani Renard'ın yakalayamayacağı– direncini belli etmek. Sadece, işi daha ileri götürmek için, Proust gibi bazı şeylere inanmış olmak gerekirdi; dönüşüm bile olmadığına, hava su kavramlarının öğrenilir şeyler ve sadece kolaylık için kullanılır birer

464) Taine adından yazarın türettiği bir sıfat. Hippolyte Taine (1828-1893), eleştirmen, felsefeci ve tarihçi.

başlık olduğuna, ileri götürülecek *işin* kavramların tümünün ötesinde bulunduğuna, kavramlarınsa ilk izlenimi vermeleri koşuluyla nasıl olursa olsun kullanılabildiğine inanmak gerekirdi. Renard'ın gerçekçiliği, bilimin ve gerçekçiliğin gerçekçiliğidir; keza benzetmeleri de iki öğeli ilişkiler gösterir. İki öğeden biri, benzetmeye konu olan, bilimselce çevrelenmiş, belirlenmiş, açıklanmış, zemine sağlamca oturtulmuş (bir örümcek göze görünmeyen bir tel üzerinde kayıyor: Bize bundan sonra gelecek izlenimin nedeni *açıklanıyor*, iş görülmeyen o teli varsaymaya kadar götürülüyor); öteki öğe ise hava nitelikli, daha doğrusu havada; tabanı yok, tümden düşlem ürünü, masalların gözetimi altında. Renard'ın tüm imgelerini tehdit altında tutan bozma, eğip bükme bundan geliyor. Şöyle yazmış: "11 Temmuz 92: Varolan yasaların yerine varolmayacak olan yasalar koymak". İmgeleri ise şöyle kuruluyor: Bir yanda, var olan yasa yani nesne; öte yanda varolmayan yasa yani benzetme. İmge, sonunda örümceklerin havada yüzdüğü, kendinden geçmenin dışarıdaki havada bayılmak anlamına geldiği, ışığın suya battığı gibi şeylerin olduğu düşsel bir dünya yaratma görevini yükleniyor. Bu, Renard'ın gülünçlüğü ve inceliği sevmesi. Bunu şiir kabul ediyor ve kendini yitirdiğini fark etmiyor. St Pol Roux'nun[465] "Sözcükler yerine, gidip gelen kuşlarla konuşur ağaçlar birbirleriyle" sözünü "nefis" bulmaya kadar götürüyor işi. Ayrıca farkında değil ki, gerçekliği yeniden kurmak için gerekli güce sahip değil; o işi sıkıca süzgeçten geçirilmiş (Proust gibi) ve tümden o işe yönelik benzetmelerle kotaramıyor; aynı şey için sağduyunun maddesel temelini, üzerine bastığı sert

465) Asıl adıyla Paul-Pierre Roux (1861-1940), sembolist şair.

toprağı bırakıp Rimbaud gibi bir gerçeküstü yaratacak yürekliliği de yok. Jules Renard'ın benzetmeleri iki arada bir derede. Sonunda şu korkunç, aptalca ve hepsinden önemlisi, imge kendi ağırlığıyla geliştiği için, *hiçbir anlama gelmeyen* şu sözü yazıyor: "Çalılar güneşten sarhoş gibiydi, rahatsız bir havayla kıpırdıyor ve akdiken köpüğü kusuyorlar". Gide'in dediği gibi, Renard'da benzetme "kendini yeğliyor". O benzetme ikircikli kalır: Gerçek olanın pek küçük parçalarını, örneğin "sinek ölüsü kırıntılarını", kavramak istiyor ama, gerçek olan, artık söylenecek durumda değildir ya da, elinde tümden değişik bir metafizik yoksa, iş işten geçtikten sonra gelir; gerçekdışı olansa tehlikelidir, korkutur; Renard yitip gitmek istemiyor halbuki onu yani gerçekdışı olanı yakalamak için yitmek gerekir.

Dönemindeki güçsüzlüğün kurbanı Renard. Natüralizmin parçalanmasının çok iyi bir simgesi. O da çağdaşları gibi bütün bir tipe ait olandan bireye ait olana, sürekliden kesintiliye doğru gittiği için öyle. Bankacı, şuh kadın gibi büyük tipler artık bitti. Zola ve büyük natüralistler bunları sonuna dek kullandılar. Geriye ayrıntı kaldı, o da *bireysel* olandı. 17 Ocak'ta şunları yazmış: "Kitabın başına şunu koymalı: Ben tipler değil, bireyler gördüm. Bilgin genelleştirir, sanatçı bireyselleştirir." Fakat 1889 yılında yazılmış birçok tümcede monografilere önem veren Gide'den bir şeyler, Gide kendi yolunu nasıl ilan edecekse onu önceden haber veren bir şey var. Ben bunda daha çok bir güçsüzlük itirafı görüyorum. Gide'i bireyselde olumlu gördüğü şey çeker. Renard ve çağdaşları içinse, bireysel, *onlara kalan şeydir*, genel olmayan, tipik olmayandır, *eskiler* tarafından üzerinde çalışılmış olandır. İspatı da, Renard'ın

bu *bireysel* ile ilgili olarak içinde bulunduğu tam güvensizlik. 1889'da Dubus'ye[466] "kadın konusunda kuramları olduğu" için sinirlenir. "Hâlâ mı? Demek, hâlâ kadın konusunda kuram üretmeyi sürdürüyor." Buna karşın, kendisi 1894'ta oğluna şu öğüdü verir: "Fantec, yazar, sen sadece kadını incele, iyice didikle, kadını tanırsın." Böylece bireysel olan iyice didiklenip sessiz sedasız sahneden çekiliyor ve yerini tipik olana bırakıyor. Zaten, bireysele yönelik o eğilimi destekleyen bir anlayış, gerçekliğin çoğulcu, erekçi karşıtı ve kötümser bir anlayış vardı; bu, bilimlerin her birinin kendi alanında karşılaşmaya başladığı zorluklardan doğuyordu. Renard şöyle yazıyor: "Bizden öncekiler, sürekli karakteri, tipi görürlerdi... Biz ise, sürekli olmayan, dingin ve bunalımlı evrelerle, utanç anları ve kötülük anlarıyla kesilmeler yaşamış olan tipi görüyoruz." Artık insanın *bir gerçekliği* yok, *gerçeklikler* var. İlginç bir şey: Onunla aynı kuşaktan olan Anatole France, aşağı yukarı ona yakın bir tarihte, *La Vie littéraire*'de (1891'de; Renard ise alıntıladığım tümcesini 1892'de yazmış.) şunu diyor:

"Dediklerine göre, beyinlerimizin bölümleri arasında hiçbir şey sızdırmayan çeperler varmış. Bölümlerden birinde bulunan en ince sıvı bile ötekilere geçmezmiş. Ateşli usçu olan birisi, böyle kafalar olmasına şaştığını belirtince, Bay Théodule Ribot[467] gülerek bunda şaşılacak hiçbir şey olmadığını söyler; "tersine, bir insan zekasında birliği yerleştirmek isteyen çok tinselci bir anlayıştan iyi ne olabilir? Neden bir insanın çifte, üçlü, dörtlü olmasını istemiyorsunuz?" der.

Bu, aptallığında değerli bir sayfa, çünkü şu kalem erbabının üzerinde doğrudan ya da dolaylı etki yapan felsefi etkiler-

466) Şair ve gazeteci; Mercure de France'ın kuruculanından (Gal.).
467) Théodule Ribot (1839-1916) Felsefeci, ruhbilimci ve deneysel ruhbilimci.

den birini, Ribot'yu tanıtıyor. Bir de o deneysel çoğulculuğun açıkça usçuluğa karşı olduğunu bize gösteriyor. Bütün o kötümser akım Metchnikoff'un[468] *insan doğasının uyumsuzlukları* dediği şeye varacaktı; Renard'ın girişmek istediği şey de doğanın bir uyumsuzluğu. Bu onun sadece anlık olanları almasına da haklı bir neden sağlayacaktır: "Parça parça," diye bağırır, "küçük parçalar durumunda, pek küçük parçalar durumunda." İşte, başka bir yoldan, onun cafcaflı bir anlatımla nihilizmin yöntemi dediği yoldan, tek başına sanat yapıtı gibi tasarlanmış tümceye geliyoruz. Aslında doğa her şeyden önce düzensizlik ve uyumsuzluksa, roman şimdiden sonra olanaksızdır. Renard, birçok kez, romanın artık zamanını doldurduğunu, çünkü onun sürekli bir gelişme olduğunu yazmıştır. Madem ki insan ufak parçalara ayrılmış bir dizi, ondan öyküler çıkarmak daha yerinde olur. Gittikçe daha kısa öykülerden bir kitap yapmak ve başlığını *Yaprak makinesi* koymak."

Fakat hep aynı şey: Koyunun bulunmadığı yerde keçiye...

21 Mart Perşembe

Sonunda Renard'ın elini ayağını bağlayan şey kendini *sanatçı* sayması oldu. Bu sanatçı düşüncesi Goncourt kardeşlerden geliyordu. O düşüncenin üzerindeki bayağı aptallık damgası onlara aittir. Diyalektik bakımdan bu, Hugo'nun *vates*'inden[469], büyük romantik dönemin lanetli şairinden kalan şey. Söz konusu olan, ak pak, burjuvalaşmış, tuzu kuru bir lanetleme. Büyücünün tek başına giriştiği lanetlemesi değil de bir seçkin sınıfı hedefleyen, sinirleri lime lime etmekten, Gonco-

468) Elie Metchnikoff (asıl adıyla Ilya Ilyiç Meşnikof, 1845-1916), Rus asıllı Fransız zoolog ve mikrobiyolog, 1908 yılı fizyoloji-tıp Nobel ödülü (Paul Ehrlich ile birlikte) sahibi.

469) Lat. şair, halk ozanı.

urt'un deyimiyle beyni pek nazikleştirmekten öteye gitmeyen bir lanetleme. Gautier ve *Sanat, Sanat İçindir* savı, Flaubert ile onun sözümona güzel dili biçemi hep bu yollardan geçti. Aslında, bu sanatçı kavramı sadece neredeyse dinsel denebilecek bir büyük efsanenin, şairin romantik efsanesinin kalıntısı değil, aynı zamanda küçük bir varlıklıca, bilgili ve burjuva toplumunun içinden bakıp da yazdığı, gördüğü ve kendini seçkin diye kavradığı prizmadır. Kendinde o toplumun kusurlarını, bozukluklarını taşır. Dönem garip bir dönemdi, yazarlar kendi aralarında yaşıyorlardı, çünkü insanlar arasında insan olmaya henüz razı değillerdi. Sanmam ki, bugün yazı yazan insanlar birbirleriyle görüşsünler; hele ortak meslekleri ni birbirlerine yaklaşmak için yeter bir neden olarak gördüklerini hiç sanmam. Fakat, o dönemde kendilerini gizli bir topluluğun üyesi gibi görüyorlardı. Aralarında konuşmak onlar için bir görevdi. Renard birisine, bilmiyorum kime, şöyle söylemiş: "Biraz daha oturmaz mısınız? Edebiyat konuşacaktık." Edebiyat konuşulur çünkü; birbirimize yardım eder ve birbirimizden nefret ederiz; başkaları tarafından, yaşayanlar tarafından hor görüldüğümüzü sezeriz ama, onları daha da aşağılarız. Son derecede temiz olmayabiliriz ama, öylesine duyguluyuzdur ki... Bugün şaşırtan da yazarın kendini bir heykeltıraş ya da besteci ile eş değerde sanatçı görmesi. Ben sanatçı olduğumu hiç düşünmemişimdir. Zaten o sözcüğün benim için bir anlamı da yok. Fakat görüyorum ki, Jules Renard bir yazarınkinden daha fazla sanat zevki tattığını söyleyen yaşlı bir kemancıya sinirlenmiş. "Müzikle yazın arasında karşılaştırma. Bu kimseler bizi kendi duyarlıklarının bizimkilerden daha eksiksiz olduğuna inandırmak isterler. Canlı ile

cansız arasındaki adamcığın sanattan tat almada müzik sevmeyen Victor Hugo ya da Lamartine'den daha ileri olduğuna inanasım gelmiyor."

Demek ki sanatçının özelliği, bizim safça sandığımız gibi, sanat yapıtları yaratmak değilmiş de sanattan tat almakmış. Hep seçkin insanlar öyküsü. Bu sanatçı duyarlıkları da bir yerde toplanıp birleşiyor. Çağdaşlarının birçoğunda olduğu gibi, Renard'da da biçimci bir güzellik düşüncesi bundan doğuyor. Eldeki malzeme uyduruk ve iç kapatıcı bir şey. Fakat o seçkin duyarlıkları, o zavallılıkları görkemli bir biçimde dile getiren tümceler kaışısında harekete geçiyor. En sığ gerçekçilik biçimin görkemiyle kurtuluyor. Sanat yapıtının malzemesinin de kendisiyle aynı derecede güzel olması gerektiği düşüncesi akıllarına bile gelmiyor ya da, gelse bile, onu üzülecek bir şey gibi görüyorlar. "Gerçekçilik! Gerçekçilik' Bana güzel bir gerçeklik veriniz, ben ona göre çalışırım" (30 Mayıs 1890). Yazarın böyle sanatçı derneği üyesiymiş gibi toplumsal çerçevede alınması kadar sahte şey olmaz; keza güzelliği de gerçekliğin tuzu biberi gibi anlamak, çok yapay bir şey.

Renard, tümden eli kolu bağlı bir herif. Ailesi, içinde yaşadığı dönem, yazınsal kalıplar, evliliği, lakonizmi onu kıskıvrak bağlamış; kendi güncesiyle de kısırlaşmış. Tek kaynağı düşlerden. (Genellikle de, göze alamadığı küçük bir zinanın sığ düşünü görüyor.)

Renard'ın her ne bahasına olursa olsun orijinal olma hevesi, kendinden öncekilere –ona yapacak hiçbir şey bırakmamış olan öncüllerine– ve kendisinin fazlasıyla büyük esnekliğine, öykünmeye fazla eğilimine olan tepkisinden geliyor.

22 Mart Cuma

Maurice Saillet'nin[470] mektubu: "Tam asker, silah altına çağrılmış asker olmaya çalışıyorum. *Nourritures*'ün[471] piyasada rastlanır baskısından daha zor bulunan bir tür olan o tam askerlerden olmaya çabalıyorum.

23 Mart Cumartesi

Komünist eğilimli bir dökmeci olan Alzaslı Grener şöyle söylüyor: "Bu iş sonsuza dek yürümez."

Benim yanıtım: "Doğru ama, daha uzun bir süre gider."

O: "Ama, adamlar bunu da pek umursamıyor."

Ben: "Peki, ne yapsınlar? Homurdananı kurşuna dizerler, 17'deki gibi."

O: "Bence hayır. Hemen o işe kalkmazlar. Bak, göreceksin, Onlarda da, bizde de."

Ben: "Onlarda..."

O: "Şu var ki, onlar bizden çok daha baskı altında. Ama, dert etme sen. Bizde bokluk çıktığında onlarda da çıkacaktır. Bu iş böyle gitmez."

Aralık ayında ne kadar ufak tefek şeyle karşılaşmışsam şimdi de o kadar şey oluyor, şimdi de o kadar şey düşünüyorum ama, deftere yazmaya o zamanki kadar gönlüm yok. Yaşamımda bir değişiklik olmazsa, bu defter iç sıkıntısından ölecek.

Jules Renard'ın yaşamının büyük olayı, kendisi farkına varmaksızın, ortam değişikliği olmuş. Goncourt kardeşlerin *san-*

470) Maurice Saillet (1914-1990), yazar, eleştirmen.

471) André Gide'in *Les Nourritures terrestres* (1897, Türkçede *Dünya* Nimetleri) adlı kitabı.

natçı ortamından Rostand-Capus-Tristan Bernard[472]-Guitry'nin tiyatro ortamına geçmiş. Yaşamak için Guitry'nin sıcaklığına gereksinimi var. Tüm yaşamı Schwob'dan[473] Guitry'ye yaptığı bu geçişle özetlenebilir. Sakınım amacıyla ve geçliğinden kalma eşcinsel bir duyarlıkla dostluğu aşka yeğlemiş.

J. Renard'ın korkunç yaşamı. Güncesi aklı başında bir ağırbaşlılık çalışması olmadığı gibi, kendi kendiyle utangaç ve sevecen bir barışıklığın damgasını da taşımıyor. Bay Lepic'in[474] aile içindeki suskunluğunun bir karşılığı. Orada soyunuyor; soyunduğu belli değil, çünkü kullandığı biçem, tören giysileri içinde.

Goncourt'ların güncesinden Renard'ın kuşağı konusunda benim söylediklerimi doğrulayan bir parça:

"27 Ağustos 1870. Zola bana yemeğe geldi. Yazmak istediği bir roman dizisinden söz etti. Bir ailenin doğal ve toplumsal tarihini veren on ciltlik destan olacakmış. Şöyle dedi: 'Flaubert'in *Madame Bovary*'de vermeye çalıştığı biçimde, duygunun son derecede küçük öğelerinin ele alındığı çözümlemelerden sonra, sizin yaptığınız gibi, sanatsal, yoğrulup biçimlendirilebilir, sinirleri olan, kıpırdayan şeylerin çözümlenmesinden, bütün o üzerinde mücevher gibi işlenmiş yapıtlardan sonra, artık gençlere yer yok; artık yapacak, kuracak, bir kurmaca kişi, bir kişilik meydana getirecek hiçbir şey yok, çünkü ciltlerin sayısıyla, yaratının gücüyle okura seslenilebiliyor."

472) Alfred Capus (1857-1922), oyun yazarı, romancı ve gazeteci; Tristan Bernard (1866-1947), oyun yazarı, romancı.
473) Marcel Schwob (1867-1905), Fransız yazar.
474) Jules Renard'ın özyaşamsal öykülerini topladığı *Poil de Carotte*'taki 'baba' kişiliği.

Çok iyi. Fakat on ciltlik destanlardan sonra kalan ne? İşte o noktada Renard ortaya çıkıyor, Flaubert'den başlayıp Goncourt'lar ve Zola'dan geçerek Maupassant'a varan o yazın zincirinin son halkası Renard. Can çekişen biri. Tüm yaşamı boyunca can çekişmiş. Bununla birlikte, savaş sonrası[475] yazını üzerinde en büyük etkiyi yapmış olan da o.

İnsan benim gibi yazmak ve düşünmek için bütün yolların açık olduğunu görür de, bir seçim yaptığında daha bin çeşit denenmemiş olasılık kalmış gibi gelirse kendisine, tüm yolların tıkalı olduğunu, özgünlüğü ele geçirmek için alın teri dökmek gerektiğini her sayfasında üzerine basa basa söyleyen birinin güncesini okuyunca çok şaşıyor.

27 Mart Çarşamba

Aradaki bütün bu günlerde içimden bu deftere bir şey yazmak gelmedi. İzne gideceğimden, *L'Age de raison*'un girişinin birinci bölümünü çalakalem bitirmeye çalışıyordum. Şimdi romanımdan biraz soğumuş gibiyim. Beceriksizce yazılmış, içi boş gibi geliyor. Alt tarafı, bu bir başlangıç kitabı, benim romanda başlangıcım. Tümüyle yeniden ele almalı; bu durumuyla çözük ve bütünlükten yoksun.

İzne çıkmaktan çok hoşnudum ama, geçen seferkinden daha yalın biçimde. Sadece insanları ve Paris'i yeniden görmek istiyorum, o kadar. Şubat ayından beri her şey sadeleşti, gevşedi. İlk ayların gerginliği yok. Bugün çalışıyorum, günü gününe yaşıyorum; bu yaşama öylesine alıştım ki, yaşamı fark etmiyorum bile. Bu Tuhaf Savaş'ın kahraman günleri benim için bitti. Uzun zaman var ki, İçtenlikle de Hiçlikle de

475) 1914-18 savaşı.

uğraşmadım. Sanırım eskisinden, örneğin bir Morsbronn'da olduğumdan, daha az değerliyim şimdi. Tekdüze oldum.

Jules Renard'ın güncesinden sonra, Goncourt kardeşlerinkinden 1870-71 yıllarına ilişkin bir parça okudum. Önce, Renard'daki insanı afallatan o sıra sıra boş sayfalardan sonra dolu sayfalar bulunca hem şaşırdım hem hoşuma gitti. Paris kuşatmasından, Komün'den söz ediliyordu. Goncourt[476] gözümde birden saygınlık kazandı. Fakat çok sürmedi, o bencil, korkak, sızıldanıp duran kaçık, üstelik *sannatçı* ihtiyar bekârın aşağılığı umutlarımı yerle bir etti. Buna karşı, anlattığı şey, Duveau ve Ollivier'nin kitaplarının da aydınlatması altında çok coşku verici.

La Condition humaine'i yeniden okumaya başladım. Malraux'nun yazınsal yöntemleriyle benimkiler arasında bir akrabalık bulunca sinirlendim. "Bir cinayet dünyası vardı ve o, bu dünyada coşku duyuyordu sanki." Bu tümceyi ben yazmış olabilirdim. Hiçbir zaman Malraux'dan etkilenmedim ama, ikimiz ortak etkiler, yazınsal olmayan etkiler altında kaldık –bunlar yazınsal olmayan etkilerdi. Nizan'ın o kadar iyi verebildiği somut ayrıntıda ikimiz de aynı biçimde tökezliyoruz ve ikimiz de aynı biçimde ortam betimlemesiyle durumu kurtarıyoruz. İkimiz de sabırla küçük bir ayrıntıyı seçiyoruz (İnsanın kendini gırtlağıyla dinlemesi nedeniyle Kyo'nun plaktaki sesini tanımaması) ve o ayrıntıyı sayfa sayfa şişiriyoruz, sonunda bir simge olup çıkıyor. Birden ve biraz kırık dökük biçimde doğrudan konuşma biçemine girmekte ve o biçemden çıkmakta da birbirimize benziyoruz. Acaba çalışma biçimi fazlasıyla gözümün

476) Sartre'ın güncenin sahibinden kah çoğul, kah tekil söz etmesinin nedeni, herhalde, güncenin Goncourt kardeşlerden küçüğü Jules'ün ölümünden sonra ağabey Edmond tarafından yayınlanması, birlikte başlayan yazın yaşamlarını ağabeyin tek başına sürdürmüş olması.

önünde olduğu için mi, hiç etkilenmiyorum? Hiçbir şey duymuyorum. Halbuki, şunlar pek güzel satırlar (işte bu da, örneğin, benim Mathieu'nün monologlarını andırıyor):

"İnsan başkalarının sesini kulaklarıyla, kendi sesini gırtlağıyla duyar. Evet. Yaşamını da insan gırtlağıyla duyar, peki başkalarınınkini?.. Önce yalnızlık vardı, tetikte bekleyen, umut ve kin yüklü boş kentin tepesindeki yoğun ve alçak gecenin arkasındaki büyük ilkel gece gibi, ölümlü kalabalığın arkasında kıpırdamayan yalnızlık. 'Fakat ben, benim için, gırtlak için, ben neyim? Bir çeşit saltık doğrulama, kaçık doğrulaması. Tüm geri kalandan daha büyük bir yoğunluk. Başkaları için ben, yaptığım neyse oyum.' Sadece May için, yaptığından başka bir şeydi; kız da sadece onun için yaşamöyküsünden başka bir şeydi. Aşkın insanları yalnızlığa karşı birbirlerine bağlı tuttuğu kucaklaşma insana değil, deliye, o hiçbir şeye benzemez, her şeye yeğlenir ucubeye, her insanın gözünde kendisi olan şeye, yüreğinde sevgiyle barındırdığı varlığa yardım ediyordu. Annesi öldüğünden beri, indinde Kyo Gisors olmadığı, kendisiyle dile getirilmemiş ama en yakın işbirliği içinde bulunduğu tek varlık May'dı. 'Razı olunmuş, fethedilmiş, seçilmiş bir işbirliği,' diye düşündü. İnsanlar benim benzerim değil, bana bakan, beni yargılayan varlıklar. Benim benzerlerim, beni seven ama bana bakmayan, her şeye karşın, düşüşe, alçaklığa, hıyanete karşın beni, yaptığımı ya da yapacağımı değil, beni sevenler, beni kendimi –intihar da içinde olmak üzere– seveceğim kadar sevenler. Sadece onunla, o kızla bu aşkı tadıyorum; başkalarının hasta ve ölebilecek çocuklara sahip olması gibi, bu parçalanmış ya da parçalanmamış aşka onunla ortak olarak sahibim."

Geçen gün Schlumberger[477] ile Gide'in ne denli birbirlerinin çağdaşı olduğunu düşünüyordum. Fakat aynı zamanda kendimin de Malraux'nun çağdaşı olduğunu, ikimizin de aynı aydın yapısına sahip olduğumuzu ta içten duyuyorum. Şunu söylemem gerekir ki, onda hiçbir şey kusursuzluğa vardırılmamış. Sözdizini gevşek, sözcükler çirkin, çoğu zaman da iki anlama çekilebiliyor. Yazılarımdan birinin ilk karalamasını okur gibi oluyorum.

28 Perşembe

Reynaud hükümeti kurdu. İşler öyle gitti ki, bu bağlantısız sağcı, bir halk cephesi çoğunluğunu yeniden kurdu, halbuki Halk Cephesini yaratmış büyük bir partinin başkanı olan Daladier, bir ulusal cephe çoğunluğuyla yönetiyordu. Sosyalistlerin becerisi. Komünist partisini kovuşturmaya uğratıp kendilerinin oy hakkı bulunmadığı bir hükümete dağıttırdılar ve, temizlik bittikten sonra, hükümete katılmayı kabul ettiler. Şimdi kurulan hükümet ömürlü olur mu? Burada nasıl bir kabul gördüğünü henüz pek bilmiyorum. Gerici subaylar Reynaud'ya *Rus-sever* diye kusur buluyorlar. Belli ki, Daladier kabinesinin düşmesinin nedenlerinden biri, Rusya karşısında takındığı *bekle-gör* tutumu oldu. Souritz'in Daladier kabinesince geri çağrılması sağı tatmin için gibiydi.

Bugün öğleden sonra izne gidiyorum.

Burada askerler, Reynaud'yu radyodan yayınlanan konuşmasında *yürekli askerlerimizin kahramanlığı* konusunda tek

477) Marc Schlumberger (1900-1977), Fransız psikanalist ve NRF'in kurucularından.

sözcük etmediği için kınıyorlar. "Daladier olsaydı, mutlaka söz ederdi," diyorlar üzüntüyle.

Dün akşam Grener ile uzun boylu konuştuk. Bu kaba saba, her an geğiren, yellenen, iri yarı adamın hoşuna gitmeye çalışıyorum, çünkü adam işçi. Evvelki akşam, uykusuzluk ve alkolün etkisi altında bir sıraya uzanmış horluyordu, ben de yazı yazıyordum. Birdenbire kalktı, gözleri kızarmıştı; ne uykuda ne uyanıktı. Kaçık herif, duvara döndü, pantolon düğmelerini çözüp işemeye başladı. Hemen "Ne yapıyorsun, salak herif!" diye atıldım. "Kes!,"diye homurdandı, ben bir yandan tartaklarken işini sürdürüyordu. Sonra aynı tahta sıraya yığılıp yine horlamaya, inildemeye, kıpırdamaya başladı. Kokusundan, yağlı vücudundan ötürü bir çeşit tiksinti duysam da, hoşuna gitmeye çalışıyorum. Zor da olmuyor, çünkü kendisiyle konuşmam gururunu okşuyor. Dün çenesi açılmıştı. Sözcükler, hareketsiz çehresinden kendi ağırlıklarının çekimine kapılmış gibi dökülüyordu. Her zamanki öfkesini zor tutan sesiyle konuşuyordu. Bazen sözcük dağarını yenilemek istiyormuş gibi, kısa sürelerle susuyor, sonra yine sözcüklerin akışı başlıyordu. Ara sıra kırmızı şarap içiyor, ateşliliği, hırsı artıyordu. Zaten onu dinlemek bana zor gelmiyor, çünkü ilgimi çekiyor. Yazıcıları hiç sevmiyor, hor görüyor, sahip olduğu her şeyi kendisinin edindiğini övünerek söylüyor. "Onlar, işlerini yitirirlerse," diyor, "ne yapabilirler ki? Elleriyle kollarıyla çalışmasını bilmezler; dileneceklerdir. Ben, onlardan aşağı değilim, her şeyi yapmasını bilirim. Bana *baltayı al*, derler, baltayı alırım; *testereyi al*, derler, testereyi alırım. Yıllarca, yaptığım işin dışında bir de odun kestim ben. Oturduğum evi de iki ineği de öyle alabildim. Sen bunu anlamazsın ama, insanın

iki ineği oldu mu, paçayı kurtardı, demektir." Doğrudan ya da dolaylı olarak kol gücüyle ürettiği ve varlıklarını ona borçlu olan nesnelerle kuşatılmış olmaktan duyduğu gururunu çok iyi seziyorum. Aynı zamanda sert vuruşlara karşı güven altında olduğunu duymasını da anlıyorum. Hep suyun yüzüne çıkacaktır, çünkü ne iş olursa yapabilir. Başetmesi gereken ve başetmesini bildiği felaketli ve düşman bir dünyada yaşadığı duygusunu ve ancak pamuklar içinde bir toplumun tepesinde ve düzen içinde yaşayabilen cici beyim yazıcılar karşısında duyduğu horgörüyü de seziyorum. Öte yandan, vırvırcılığı ve yakınması, işçilerinkinden çok köylülerin vırvırı ve yakınması. "Adolphe'la alay ediyorlar ama, yaptıklarının arasında iyi şeyler de var. Sovyetlerle alay ediyorlar, fakat onlar da iyi şeyler yaptı."

İlkokulda tembellik eden on iki yaşındaki oğlu: "İşçi olmak için bütün bunlar gerekli değil bana," demiş. Baba da öğretmene gitmiş: "Dövün şunu," demiş, "ben küçükken canıma okundu, bununkine de okunsun."

(Jean-Paul Sartre bu satırları yazdıktan kısa bir süre sonra, 1940 Haziranı'nda Almanlara esir düştü ve 1941 Martı'nda bir hile ile esir kampından çıkarak öğretmenliğe geri döndü.)

Çevirenin Notu

Gerek metnin tümü, gerek felsefe ve fenomenoloji (gö-üngübilim) terimleri için yararlanılan sözlükler:

Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Inkılap yay. (1998)
Dictionnaire Historique de la Langue Française (1995)
Le Petit Robert (1997)
Lexis (1975)
Littré (1872-76)
Tahsin Saraç, *B. Fransızca-Türkçe Sözlük* (1985)
TDK Ruhbilim Terimleri Sözlüğü (1980)
Trésor de la Langue Française (2001)

JEAN-PAUL SARTRE TUHAF SAVAŞIN GÜNCESİ

"Sartre, edebiyat kavramını "yazar", "yazarın görevi" ve "okurun konumu" üzerinden üç ayrı kategoride ele alıyor. Yazarı, çağının dünyasına sırt çevirmeyen, yaşadığı dönemin gerçeklerinden, çıkmazlarından esinlenerek tavrını ve eylemini belirleyen aydın olarak görüyor. Bireyin kökten özgürlüğünü savunan varoluşçuluğun bu büyük sözcüsü, okurlarını da özgürleşme sürecine taşıması gereken aydının görevini 'yazarken değiştirmek, yazarken özgürleştirmek' diye tanımlıyor."

A. Ömer Türkeş

Gerçekten de çağının vicdanı ve tanığı olabilmiş bir yazarın, Sartre'ın sanatının, felsefesinin ve yaşamının izini sürmek isteyenler için bulunmaz bir hazine olan günceleri ilk defa Türkçede...

Edebiyat · 357 www.ithaki.com.tr
ISBN 975-273-243-7 İnternet Satış www.ilknokta.com
9 789752 732438

ithaki